

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE BYS HISTORIE

111 FÆRRE MALERI AF C. FORUP

VED VEILE MØLLEAA

Udført specielt til »Vejle Bys Historie«.

VEJLE BYS HISTORIE

UDGIVET MED STØTTE AF VEJLE BYRAAD
I ANLEDNING AF
600-AARS-DAGEN FOR UDSTEDELSEN AF
VEJLE BYS ÆLDSTE KENDTE PRIVILEGIER

1327 — 16. AUGUST — 1927

REDIGERET AF
C. V. PETERSEN

VEJLE
SCHWEITZERS BOGTRYKKERI
1927

Omslaget, Friser og Vignetter tegnet af Maleren C. Forup

— — — — —

Litografiske Bilag udført af Firmaet Larsen & Knudsen, Vejle

— — — — —

Klichéer fra A. Hammerschmidts Reproduktionsanstalt, Aarhus

— — — — —

Papir fra De forenede Papirfabrikker, København

— — — — —

Trykt i Schweitzers Bogtrykkeri, Vejle

=====

*Affotograferet og genoptrykt i offset 1977
Schweitzers Bogtrykkeri*

INDHOLD

	Side	
<i>Evald Tang Kristensen</i> Vejle i ældgamle Dage	1—20	
<i>C. V. Petersen</i> Vejle i det 14.—16. Aarhundrede	21—38	
<i>C. V. Petersen</i> Vejle i det 17.—18. Aarhundrede	39—76	
<i>C. V. Petersen</i> Borgerliv i det 17. Aarhundrede	77—92	
<i>C. V. Petersen</i> Fjendtlige Indfald og Byens Tilbagegang i det 17. Aarhundrede	93—112	
<i>C. V. Petersen</i> Blade af Byens Historie i det 18. Aarhundrede	113—140	
<i>Evald Tang Kristensen</i> Borgmestre fra 1423 til 1682	141—146	
<i>Niels Nielsen</i> Clemen Sørensen	147—152	
<i>Evald Tang Kristensen</i> Raadmænd 1468—1680	153—154	
<i>Niels Nielsen</i> Løget Mark	155—165	
<i>Evald Tang Kristensen</i> Sct. Nicolaj Kirke	166—194	
<i>M. Basse</i> Kirkegaarde i Vejle	195—198	
<i>Evald Tang Kristensen</i> Byens hellige Kilder	199—201	
<i>J. Alsted</i> Vejle Latinskole	202—210	
<i>J. Alsted</i> Vejle Mølle	211—220	
<i>Axel Thiesen</i> Vejle Hospital	221—238	
<i>C. V. Petersen</i> Vejle By og dens Borgere 1800—1870	239—298	
<i>C. V. Petersen</i> Vejle By og dens Borgere 1870—1926	299—391	
Kilder og Bevissteder	393—404	
Register A. Stednavne- og Sagregister	405—411	
	B. Personregister	411—422
Tilføjelser og Rettelser	423—426	

FORORD

For ca. 7 Aar siden var vi en lille Kreds af Vejleborgere, som tog den Opgave op at give en Fremstilling af Vejle Bys Historie fra de ældste Tider og op til vore Dage. Den kendte Folkemindesamler Ewald Tang Kristensen var den, som undfangede Tanken om at faa en saadan Bog udgivet, og det var ham, som paatog sig den vanskelige og vigtige Opgave at gennemgaa og afskrive gamle Vejle-Dokumenter, Bysbøger og andre skriftlige Optegnelser til Belysning af vor Bys Forhold i gamle Dage.

Langt den overvejende Del af disse gamle Papirer opbevares i Landsarkivet i Viborg. Hertil foretog Ewald Tang Kristensen Gang paa Gang Studierejser, og altid kom han hjem med rigt Udbytte. Den flittige gamle Forsker og Skribent er en ren Mester i at tyde Arkivernes gulnede, til Dels hensmuldrende Papirer, som dækkes af en afbleget Skrift, hvis Stavemaade alene kan volde Nutidsmennesker det største Besvær.

Samtidig med at dette besværlige Forarbejde blev foretaget, gennemgik andre af os, som var interesseret i denne Sag, alt, hvad vi kunde finde af trykte Kilder til vor Bys Historie.

Vi gik derefter i Gang med Udarbejdelsen af Byens Historie, idet hver af os valgte sit mer eller mindre begrænsede Omraade af den fælles Opgave, og vi fordelte Arbejdsstoffet imellem os. Ret snart blev vi dog enige om at afslutte vor Skildring ved Aaret 1826 — det Aar, da vor Bys nyere Historie tager sin Begyndelse, nemlig ved Havnens Aabning.

I Efteraaret 1924 havde vi i alt væsentligt naaet det Maal, vi havde stillet os; men nu var det et vanskeligt Spørgsmaal, hvorledes vi skulde skaffe Pengemidler til Udgivelsen af vor Bog, der formentlig vilde blive paa ca. 800 almindelige Sider.

Vi henvendte os da til Vejle Byraad med en Forespørgsel om, hvorvidt dette vilde paatage sig Risikoen ved Udgivelsen af Bogen, navnlig i Betragtning af, at Vejle i 1927 vilde kunne fejre 600 Aars Jubilæum for Udstedelsen af Byens ældste kendte Privilegier.

Svaret lød imødekommende; men Byrådet udtalte Ønsket om, at Byens Historie blev ført helt op til vor Tid, og foreslog os til Gengæld at gøre Skildringen

af den ældre Tid betydeligt kortere, saaledes at Værket i alt kunde begrænses til ca. 400 Sider.

Med stor Betænkelighed overtog jeg den endelige Redaktion.

For at den ønskede Ændring af Bogens Plan kunde gennemføres, maatte det foreliggende Manuskript nemlig til Dels omarbejdes, og derefter skulde jeg tage fat paa den helt nye Opgave — at give en Fremstilling af Byens Udvikling i de sidste hundrede Aar.

Dette sidste Arbejde frembød adskillige Vanskeligheder, og det skulde tilendebringes i Løbet af forholdsvis kort Tid.

Jeg har gjort mig megen Umage for at give en nogenlunde fyldig Skildring af de Forhold i den nyere Tid, som jeg anser for at have størst almen Interesse, og dog samtidig at undgaa en alt for bred og vidtløftig Fremstillingsform. Fremskaffelsen af et smukt Billedstof har særlig været mig magtpaaliggende.

Hermed er et mangeårigt Arbejde afsluttet, og jeg nærer det Haab, at det foreliggende Værk, hvad end der kan være at udsætte paa det, vil blive modtaget med Velvilje og Overbærenhed.

Jeg takker mine Medarbejdere, fordi de loyalt indordnede sig under min Ledelse. Og jeg takker de mange gode Hjælpere, jeg fandt, efter at jeg havde paataget mig at redigere og udgive Værket. Blandt disse Hjælpere maa jeg nævne Hr. Kunstmaler C. Forup, som har prydet Bogen med et smukt Kunstbilag (»Ved Vejle Mølleaa») og desuden har tegnet de kønne Friser og Vignetter, hvormed Bogens enkelte Hovedafsnit er udstyrede. Dernæst takker jeg de Herrer Litograf Axel Larsen og Installatør Møller Nicolajsen, Fotograf J. Rønvig og Organist Wolthers for værdifuld Bistand ved Tilvejebringelsen af Bogens Billedstof, og jeg maa takke »Schweitzers Bogtrykkeri« for den Omhu og Hensyntagen, der er vist mig under hele vort Samarbejde. Endelig: En Tak til Hr. Museumsinspektør, Dr. phil. Poul Nørlund for mangen en god Oplysning, navnlig med Hensyn til Sct. Nikolaj Kirkes Bygningshistorie og Vejle Bys Segl.

Vejle, i April 1927.

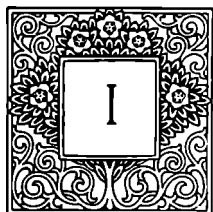
C. V. Petersen.

VEJLE I ÆLDGAMLE DAGE

A F

EVALD TANG KRISTENSEN

Stenalder-Tiden er Egnen omkring Vejle sikkert bleven bebygget, omend noget sparsomt, da der i de store, sammenhængende Skovstrækninger kun fandtes aabne Pletter hist og her. Man træffer i Byens Omegn meget gamle Stednavne, der afgjort peger paa Oldtids-Bebyggelser*). Mange af disse gamle Navne er dog blevne noget forvanskede i Tidernes Løb, som f. Eks. Skibet for det gamle Skibvith, Højen for Højind.

Hvejsel for Hvejsild. Ogsaa Bynavnet Vejle er blevet ilde omformet. Paa Marcus Jordans Kort af 1552 er det stavet Weel; for ham maa Navnet have lydt saadan. Ogsaa paa Kortet af 1585 har vi samme Stavemaade. At der senere har indsneget sig et Slutnings„e“, saa Navnet er blevet Vejle, kommer sikkert nok af, at en Indflydelse fra Øboernes (og især Hovedstadens) Maal har gjort sig gjældende. Omegnens Folk og Almuen i det hele har aldrig udtalt Ordet: „Vejle“, men derimod: „Vejjl“, og gjør det endnu. Det vilde da have været det rigtigste at skrive Navnet „Vejl“ uden efterhængt „e“, eftersom den almene Udtale giver denne Form Medhold**). Da Personer, der fødtes i Byen, skrev sig Vedel, er det let at indse, at Udtalen var den Gang som nu, og de Folk, der bor i Byen, burde da kaldes „Vejler“ og ikke Vejlersere, hvilket ligefrem er en latiniseret

*) Her skal blot nævnes saadanne Navne som Gaarslev, Vindelev, Grundet, Vinding, Jelling, Højen, Engum, Tørrild, Bræsten, Sælde.

**) Herom skriver E. Pontoppidan i sin „Danske Atlas“, 5. Tome S. 935: „Navnet skrives og udsiges nu mest Veile, men meget rettere er Vedel eller Vedle. Gamle Documenter nævner det Vethlæ, Wæthlæ, Wæthel, Wethel, Wedel, Wedele og med mange flere smaa Forandringer. Det er rimeligt, at Navnet har sin Oprindelse af det Vaude og Vand, som den liden Banke, Byen ligger paa, har været omgivet med o. s. v.“

Form. Dette er fuldstændig i Analogi med de Former, der findes i Omegnen. Man siger saaledes en Vindinger, en Vilstrupper; men denne Navnedannelse kan af Hensyn til Vellyden ikke altid anvendes ved Stednavnene.

I de gamle Dokumenter fra før 1688 træffer man ikke mindre end 36 forskjellige Stavemaader af denne Bys Navn, nogle med Slutnings„e“, andre uden samme. At de to Typer findes sammenblandede, viser os, at de to Maader at udtale Navnet paa er blevne brugte samtidig og ikke har afløst hinanden, og der er da ingen Grund til at antage, at Navnet ikke alle Dage er blevet udtalt som nu, nemlig Vejll. Men efter 1688 er de almindelig skrevne Former: Weile, Veile og nu Vejle. — Forinden Byen opstod, blev Stedet af de omliggende Landsbyers Beboere simpelthen kaldet æ Væjll, og det er rimeligt nok, at Navnet senere, da der dannede sig en By paa dette Sted, er blevet opfattet som et Egen navn, og at det foranstaaende Kjendeord „æ“ saa er blevet kastet bort. Navnet betyder jo simpelthen et Vadested.

[C. Molbech skriver i sin Ordbog, at „Veile“ er et lavt og ikke bredt Vandsted i en Vig eller Fjord, hvor man til sin Tid kan vade eller kjøre over, og Fritznér har i sin Ordbog over det gamle norske Sprog Ordet „vadill“ i Betydning af et grundt Sted, hvorover man kan komme frem gjennem Vandet. Fremdeles: „Vadilsund“, et Sund, hvorover man kan vade. Han føjer til: „vadill“ svarer ogsaa til det gammeldanske „væthæl“, som i det nyere Sprog er fortrængt af Dativformen „Vejle“. Paa Islandsk betyder „vadill“ altid grundt Vand, Mosebund.]

Medens „Vad“ betegner et Sted, hvor man kan komme over rindende Vand (Hulvad, Stenvad o. s. v.), er en „Vejl“ et Vad i udvidet Betydning, altsaa et lavt Jordsmon, som af og til er oversvømmet, saa der maa vades for at komme frem. Det er da helt sandsynligt, at en saa stor og vigtig Vejl som den, der her omtales, allerede i meget gammel Tid er bleven betegnet slet og ret med Navnet æ Vejl, idet Beboerne i Omegnen vidste, at der med dette Navn kun kunde menes et eneste bestemt Sted. *) [Paa samme Maade er Bynavne som Horsens (Hors-næs) og Aarhus (Aar-os, Aæns Udløb) opstaaede.]

Det efterhængte e i „Vejle“ kan for saa vidt forsvares i Nutids Sprogbrug, som det kan betegne skridende Tonchold, saaledes som i Lime (Liim), og i rullende som i Give (Giww) o. s. v. Forøvrigt findes Navnet brugt i samme Betydning mange andre Steder i Danmark. Vi har jo f. Eks. Byholm Vejle, og Vejlbj, Vejlstrop o. s. v., og alle peger de hen paa et i Nærheden værende Vadested med selve Bopladsen liggende paa en Forhøjning oven for Vadestedet. Men ogsaa Efterstavelsen „Vad“ forekommer tit. I Sønderjylland og Holsten træffer vi Formen „Vedel“ (Landsbyen Borgvedel ved Slien, Vedel-spang, Slottet Wedel).

DEN FØRSTE BEBYGGELSE OG VEJLE SOM OVERFARTSSTED

At Stenalderfolkene har boet paa begge Sider af Fjorden og i den senere Kjøbstads umiddelbare Nærhed, er der Beviser nok for. De Skaldynger og Køkkenmøddinger, hvoraf der findes Rester baade nord og syd for Fjorden, viser tydeligt, at Egnens første Beboere levede i samme vilde Tilstand som Befolkningen i det øvrige Land. Blot et lille Stykke uden for Vejle, paa Fjordens sydlige Skrænt, har der indtil for faa Aar siden været en

*) At Vej har samme Rod i Sproget som Vad, vaad, Væde, er jo indlysende.

meget stor Køkkenmødding, der nu helt er bleven forstyrret, og der er fundet en Del Stenredskaber rundt omkring paa Skrænterne. Omendskjønt der nu i den nærmeste Omegn kun findes meget faa Gravhøje eller Spor af saadanne, véd man dog at fortælle om, at der har været flere af dem paa Markerne oven for Bakkerne*). Der er fundet Flintestensvaaben ved Udgravninger forskjellige Steder ved Byen og gamle Urner i den nu forsvundne Pilkebakke. Bebyggelsen paa det Sted, hvor Byen nu ligger, er utvivlsomt meget yngre end de smaa Landsbyer, der fremstod oppe paa Højdedragene baade norden og sønden for dette Sted. Navnene paa disse er tildels endnu bevarede, om end Byerne selv er forsvundne. Nord for Dalstrøget og øst for Grejsdalen har der ligget en By, som hed Grundet. Dette Navn er absolut meget gammelt („Grundwith“), og Herregaarden Grundet blev senere dannet af dens Marker. En anden lille By, hvoraf der nu ikke er Spor, ej heller Tradition derom, maa have ligget oppe i Krogen mellem Grundet Mark og Vejle Bys Nørreskov og har heddet Roum, hvilket senere er blevet sammentrukket til Rom. Dette Stednavn er ikke ukjendt; det findes baade i Himmerland og Lemvig-Eggen og betyder: Byen i Krogen eller Hjørnet**). Denne Landsby er altsaa forsvunden; men den maa have ligget paa det Sted, der kaldtes Romsleje***). Paa den søndre Side af det store brede Dalstrøg, som den Gang var Fjord, laa ogsaa i meget gammel Tid en lille By, som hed Løget (Løgwith ☉: Byen inde i den lune Skov), og den var ogsaa rart gjemt der inde i de store Skove. Den laa lige vesten for en stor Dam, Løget Dam, der er afsat paa de gamle Kort, og hvis Plads endnu kan paavises. I vor Tid er der kjørt en Masse Fyld ud i den, men om Vinteren staar der endnu Vand i den Lavning, hvor den laa. Lidt norden for ligger en Høj, Løget Høj, fra hvis Top der er en glimrende Udsigt over den hele Strækning, som nu kaldes Vejle Søndermark. Denne lille By, hvoraf Gaardspladser har kunnet pløjes op endnu i vore Dage, skal efter et gammelt Sagn være gaet til Grunde i den sorte Pests Tid, da Menneskene, som boede der, døde ud. Gamle Folk kan huske, at deres Forældre kunde pege paa Pladsen, hvor Byen laa.

Den dybe og brede Vejledal har i Oldtiden været fyldt med Vand, og hvor der ikke var Vand, var dog et ret ufremkommeligt Morads — helt hen til Randbøl. Fra hin gamle Tid stammer sikkert nok et og andet Særkjende hos Folkefærdet sønden og norden for dette Dalstrøg. Der er endnu et tydeligt og ret mærkeligt Dialektskjel paa dette Sted****), og der er fremdeles megen Forskjel i gamle Skikke. Her skal blot nævnes et ret slaaende Træk: Nord for Dalen brænder man Blus Voldborg Aften, men syd for St.-Hans Aften. Det er en overordentlig gammel Skik, og den har holdt sig lige ned til vor Tid.

*) Ved en Udgravning, der i Efteraaret 1924 blev foretaget paa en Havegrund i Byens Torvegade, fandt man i omtrent halvanden Alens Dybde en stor Stenkiste, der godt kunde ligne et Gravkammer. Den var en fem Alen lang og to Alen bred og opført af et hulvt hundrede mægtige Kampesten. Fundet skete, medens Ejeren var bortrejst, og blev des værre ikke gjort til Gjenstand for sagkyndig Undersøgelse.

***) Det oldnordiske Ord ro' betyder: Krog, Hjørne. I Genitiv ro'ar, i Dativ ro'um, altsaa betyder Roum: ved Hjørnet eller Krogen.

****) Navnet i Lighed med f. Eks. Gilleleje, Raageleje.

*****) Søndnen for Dalen findes et andet Tonehold, og det mærkelige Skjel imellem Brugen af w og v i Ordenes Forlyd findes netop her. Nord for Dalen siges: Wand, men syd for siges: Vand o. s. v.

Da Befolkningen tog til, maatte der ryddes i de store Skove, baade paa Øerne og i Jylland.

[Den gamle Historieskriver Adam fra Bremen, der levede paa Svend Estridsens Tid, skriver: „Uagtet enhver Egn af Germanien afskrækker ved sine dybe Skove, saa er dog Jylland alene endnu mere afskrækkende end alle andre, og det frygtes til Lands paa Grund af Brist paa Frembringelser og til Søs paa Grund af Usikkerheden for Sørovere.]

Den Egn, hvori Vejle Kjøbstad senere kom til at ligge, var meget vanskelig at færdes i. Men et Overfartssted maatte man have, naar man kom fra Øerne og skulde f. Eks. op til Jelling, ligesom og til det østlige Jylland med de urgamle Bebyggelser. Det var da saare naturligt, at man lagde Vejen over den dybe Kløft paa det dertil bedst egnede Sted, og det var netop Stedet, hvor nu Vejle ligger. Dette Formaal begunstigedes af de naturlige Forhold, idet der her havde dannet sig en ret stor Ø, som kunde være meget tjenlig ved Overfarten. Den Vej, som de vejfarende skulde færdes ad, gik altsaa over denne Holm, som hævede sig midt i den lave, vaade Eng. Paa begge Sider af Øen var der altsaa Vadested. Kom man syd fra, skulde man først over den meget vandrige Vejle Aa, og dette skete ved at færdes igjennem Vandet paa det mest grunde Sted, senere ved Færgefart. Nord for Holmen skulde man maaske over Grejsdals-Aaen, som sikkert den Gang løb ud i Fjorden gjennem den Lavning, der den Gang fandtes ude ved Gulkrog. Her har altsaa ogsaa været Vadested over Aaen og den lave Eng paa begge Sider af den.

VEJLE SOM KJØBSTAD

Fiskere*) og søfarende Folk tog saa fast Bopæl paa den lille Holm. En Tid lang var her vel blot et Fiskerleje. Hvornaar Vejle er bleven til Kjøbstad, kan ikke oplyses. At Byen som saadan er meget gammel, er der ingen Tvivl om; men man tør dog ikke give Historiografen Henrik Christoffersen Lyskander Ret i sin Antagelse, at den var til mange Secula før Kristi Fødsel. At den var Kjøbstad allerede 1196, kan maaske sluttes af, at Kong Knud Valdemarson udstedte et Brev i Vejle under 18. Marts, hvorved han fornyer sine Forgængeres Gave til Ribe Kirke o: Bispestolen**). Dette Brev er vistnok udfærdiget paa Vejleborgen eller i Kirken (Klosteret var paa den Tid endnu ikke til, og i en Borgers Hus blev det vel næppe udstedt).

1247 blev Byen afbrændt af Hertug Abels Krigsfolk, og 1256 afholdt Erkebiskop Jacob Erlandsen et stort Kirkemøde her, hvor den navnkundige (eller berygtede) Konstitution imod Kongemagten blev vedtaget, der siden blev bekræftet af Pave Alexander den 4., og som har været de danske efterfølgende Bisper en Prætext saa ofte til Opsætsighed imod Regeringen***). Samme Konstitution begynder paa Latin med disse Ord: Cum ecclesia Daciana adeo persecutioni tyrannorum est subjecta etc., og lyder paa Dansk saaledes:

*) Gadenavnet Fiskergade, som endnu findes i Byen, minder tydeligt derom.

***) Se J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse S. 32.

***) Se her: Ludvig Holbergs Dannemarks Riges Historie Tome I S. 329. Det efterfølgende er citeret efter samme Kilde.

„Efterdi den danske Kirke er underkastet en stor Forfølgning af Tyranner, at man ikke haver Af-sky for Bisperne, hvilke staa som en fast Mur for Kirkens Beskyttelse, paa deres Person at undsige, injuriere og true, hvilke Trusler man har Aarsag at frygte sig for, efterdi de Gejstlige blive forladte af den verdslige Rets Forsvar, og maa være besørgende, at deres Hofart, fri for Kongelig Frygt, kan forme sig daglig, derfor haver denne hellige Forsamlings Myndighed forordnet, at om nogen Bisp i Danmark blev fangen efter Kongelig Befaling eller Tilladelse, eller af nogen anden Edel eller Højbaaren inden dette Riges Grænser, item af dem blev lemlæstet eller led nogen stor Uret paa deres Person, da skal for slig Gjerning, saafremt den findes med Kongens Vilje at være sket, over dette hele Rige Gudstjenesten ophøre. Men om sligt vederfares af nogen, som bor uden Dannemarks Rige, og af Omstændighed kan mærkes saadant at være sket ved Kongens, Fyrstens eller nogen Adelsmands Raad her i Riget, da skal det Biskopsstift, hvorudi saadant er sket, opholde med al Gudstjeneste. Hvis Kongen ikke vil skaffe dem Ret, som i saa Maade lide, inden en Maaned, efter at han derom er bleven advaret af Bispnen i det Stift eller andre Monitoribus*), som derom gjøre Varsel, da skal i lige Maade al Gudstjeneste ophøre, indtil tilbørlig Ret vederfares. Vi forbyde og under Bandsstraf, at ingen Præst eller Kapellan, som tjener nogen Herremand, saa længe som Forbudet varer, enten offentlig eller hemmelig paa Herremænds Gaarde eller anden Steds skal understaa sig at gjøre dem nogen Tjeneste. Actum paa det almindelige Landemøde til Vedele 1256 pridie nonas Mart.“

Fremdeles maa det nævnes, at Erkebiskop Thrugot (Truid) Thorstensen 1279 atter holdt et concilium provinciale i Vejle. Vejle-Konstitutionen fornyedes ved et Koncilium i Roskilde den 3. April 1291 under Erkebiskop Jens Grand.

Dernæst maa ogsaa fremhæves, at Kong Erik Menved holdt en Herredag i Vejle 1317, paa hvilken Johannes af Verle forskrev sig til at staa Kongen bi, og Kongen til Gjengjæld gav ham et Beskyttelsesbrev. Endelig havde Hertug Valdemar af Sønderjylland en Forsamling hos sig i Vejle 1326 og forlenede da Hr. Ludvig Albretsen med Viborg og Nørrejyllands Landsting.

Alt dette tyder jo paa, at Vejle den Gang har været en ret anselig By. Man kan altsaa gaa ud fra, at Byen som Kjøbstad er ældre end 1327, og maaske ikke saa lidt ældre endda. Her var jo ogsaa en udmærket Plads for Anlæggelsen af en By, ikke mindst, fordi her var den bekvemmeste Overfart i det østlige Jylland fra Nordland til Sydland. Men Købstadrettighed fik Byen i alt Fald ikke før end i den kristne Tid, og efter at Landet havde faaet sin Inddeling i Sysler og Herreder. Byen kom til at ligge i et Hjørne imellem Herrederne, saa baade Tørrild og Nørvangs og Holmans og Jerlev Herreder stødte ind til den. Sandsynligvis har hvert af dem (i alt Fald de tre) afgivet et lille Hjørne til dens Boplads, og den kom ogsaa til at støde lige op imod Almind og Jelling Sysler.

Der er heller intet urimeligt i at antage, hvad Sagnet paastaar, at Herregaarden Haraldskjær vest for Vejle er anlagt og oprindelig bygget af Kong Harald Blaatand, ligesom ogsaa det Sagn er ret troværdigt, der fortæller, at der i gamle Dage har været Sejlads helt op til Skibet Kirke, og at der er fundet et Skibsanker i Engen nord for Gaarden Kjølholt.

*) Monitor: Advarer, Paaminder.

VEJLE KJØBSTADS PRIVILEGIER

Det ældste Privilegium for Vejle Kjøbstad, som vi kjender, er det, der var udstedt den 16. August 1327 paa Pergament, og som senere blev sammenhæftet med Privilegierne af 3. August 1355 og 27. November 1442. De blev saa opbevarede i Byens Arkiv, men er forlængst gaaede tabt. Det samme er Tilfældet med en af Kong Christian den Tredje bekræftet Vidisse (Afskrift) af 18. Januar 1553 (4 fer. post Anthonij), men den findes gengivet i en Vidisse af 16. Marts 1605, hvoraf den højre Tredjedel, som endnu er i Behold, opbevares i Rigsarkivet. Den er skreven paa Pergament. Endelig findes en Afskrift af 27. Marts 1635, der indeholder en Bemærkning om, at der ved en vis Lejlighed fremlagdes en gammel skaaren Vidisse (maaske den af 1605).

I Kong Christian den Tredjes Vidisse hedder det, at Bud fra Borgmester, Raad og Menighed i Vejle havde fremlagt tre gamle Pergamentsbreve med deres Besegling. Det første var et gammelt latinsk Brev, som Kong Valdemar*) havde udgivet, og hvorpaa fandtes et Indsegl, der havde hængt i gult, blaåt og livfarvet Silke, men var af Alder forfalden. Dernæst et latinsk Brev, som hans Søn den anden Valdemar**) havde udgivet, og som var hæftet til det første med gult og livfarvet Silke, men Halvdelen af Seglet derpaa var af Alder forfalden. Endelig et dansk Brev, udgivet af Kong Christoffer, som med sin Besegling var føjet til de to første Breve og hængte i grønt og sort Silke samt med et Segl, der var helt og holdent.

Alle tre Breve var „uskrabede og ustungne og i alle Maader uforfalskede, men af Alder noget braadne og skrøbelige“.

Disse tre Breve maa ej alene have været de originale, men da ogsaa endnu i Behold. Senere, i Kong Christian den Fjerdes Tid, hører vi, at Borgmester i Vejle Clemens Sørensen den yngre gjorde sig meget fortjent af at faa Byens gamle Brevskaber bevarede og opriskede, og at han søgte til Kongen for at faa denne sin Tanke gjort til Virkelighed. Hans Bestræbelser i denne Retning vil senere her i Bogen blive meddelte. I et Brev, som Kongen har udstedt, siges da ogsaa, at Borgmester og Raad i Vejle havde skikket til ham deres visse Bud med tre gamle Pergamentsbreve, som fandtes „ustungne, uskrabede og i alle Maader uforfalskede, dog Seglet, som havde været derpaa, fandtes af Alder og Vangjemme at være frakommet“. Borgmesteren lod saa for en Sikkerheds Skyld indrette en Bog i Folio, hvori han ej alene lod indføre disse tre gamle Breve, men en hel Del andre Pergamentsbreve i Afskrift, alle vedkommende Vejle By. Denne Bog, der har faaet Navnet Privilegiebogen, findes endnu i Viborg Landsarkiv. Det er disse tre gamle Afskrifter, der her findes aftrykte. De andre Afskrifter af Privilegierne er alle af samme Indhold.

Af det ældste Privilegium findes en dansk Oversættelse af Niels Bredal, Skolemester i Vejle. Den er ligeledes indført i Privilegiebogen.

Der er den Mærkelighed ved den ældste Afskrift af Privilegiet, som vi nu kjender, at det er udstedt af Hertug Valdemar. Han nævner sig her Konge i Danmark og var da ogsaa bleven hyldet paa Viborg Landsting 1326, samt anerkjendt som Konge paa

*) Hermed menes den sønderjyske Hertug Valdemar Eriksøn, der var bleven udraabt til Konge i Danmark.

**) Dermed maa menes Kong Valdemar Atterdag.

Herredagen i Nyborg*). Det var Grev Gert af Holsten, der den Tid raadede her i Landet, som havde faaet ham hyldet, men 1330 frasagde han sig Kongeværdigheden. Hans Marsk Ludvig Albretsøn har underskrevet Privilegiet, der i det mindste til Dels er en Bekræftelse af gamle Friheder og Rettigheder („omnes libertates quas ab antecessoribus nostris habuerant“, videre: „alle theris priuelegia . . . thenom af for^m forfædre naadeligen vntt och giffne eræ“). Der er da egentlig ingen videre Grund til at tvivle om, at det er det ældste Privilegium, der er givet Byen, som vi her har for os, omend den sandsynligvis kan have været en Del ældre som Kjøbstad. At der tidligere har været nogen skriftlig Stadfæstelse af disse Friheder, er meget tvivlsomt, naar man husker paa, at Slesvigs Stadsret først er bekræftet omkring 1200, Kjøbenhavns Friheder 1254, Roskilde Byskraa 1268, Flensborgs Bylov 1284 o. s. v. Alle senere Afskrifter af Vejles Privilegier peger hen paa det, der er udstedt af Hertug Valdemar, og at Vejle By har holdt sig dertil, ser vi f. Eks. af et gammelt Dokument, der af Viborg Landsting er udstedt 1544 om Fiskeri i Fjorden og Byens Toldfrihed. Deri staar, at Borgmesteren i Vejle havde deres Privilegium i Forvaring, men han var for Tiden udenlands, saa det kunde ikke fremlægges, men saa blev en Vide af fornævnte Privilegium læst for Nævningerne, før de gjorde deres Tov, og i Retten fremlagt Afskriften af „dette Kong Valdemars Brev og Privilegium i sin Datum 1327“. At Afskriften i Privilegiebogen er rigtig og overensstemmende med den gamle Original, finder vi yderligere bekræftet 1571 ved en Tilføjelse til en Afskrift af Privilegiet, der nu findes i Rigsarkivet, og lyder saaledes:

„Ath thenze er en rett Copi aff Veijle byss gamle priuilegi, szom alle herrer och koninger haffuer stadfest till thenze dag Och tisligest vore Allerkjæræste, Naadigste Herre och koninge, koningh frederich then anden mz gudz naade (etc.) haffuer beuilliget, samtyckt och formeret alle voris priuelegier, Och ath saa i sandhet er, som forskreffuit staar, trycke vij Jens michelsen och clement seffrinsen, Borgemestere vore indtzglere neden for thette Obne breff Dat. Veijle Torsdag nest for gregorij pape dagh Aar 1571.“
 „Ath theth er en ret copi ord fraa ord aff Veijle byss priuilegij, som Koning Valdemar thenom naadeligen giffuit haffuer, bestaar ieg Nis Bredall medtt eg. h.“ [Herunder findes saa tre Segl.]

1573 faar en anden Kopi en lignende Paaskrift og bevidnes af Clemen Sørensen og Jesper Findsen, Borgmestere, Morten Gjødese, Byfoged, og Christen Eriksen, Raadmand. Dernæst har paa samme Afskrift Clemen Sørensen med egen Haand skrevet følgende:

„Att dette er en sandferdig copia af voris byes priuilegier, det bekinder vij underschrefne oc saa med egen hender, datum Wedel Maj 1620.

Clement Seuerinsen og. handt. Niels knudsøn og. hand. [Under dette findes 4 Segl.]

Lest paa Wedle byting for domb torstdag denn 27. februarij Anno 1634.“

Afskriften i Privilegiebogen i Viborg er altsaa paalidelig nok, og det er den, som her bliver aftrykt. Det ser for Resten ud til, at der i Byens Arkiv har været en Afskrift, som var dateret den 26. December 1326, men den er ligesom meget af det øvrige forlængst forsvunden, og det kan derfor ikke afgjøres, om Datoen er rigtig, eller hvordan det i det hele har forholdt sig dermed.

*) Herom skriver Ludvig Holberg i sin Danmarkshistorie 1ste Tome S. 404: „Denne Valdemar, endskjøndt han blev hyldet Konge, saa dog regnes han ikke blandt Kongernes Tal, efterdi han siden sagde sig af med Regjeringen. Man finder ogsaa ikke, at han nogen Tid har været kronet.“

WALDEMARVS Dei gratia Danorum Sclauorumque Rex. Omnibus præsens Scriptum cernentibus Salutem in Domino sempiternam tenore præsentium constare volumus Uniuersis, quod nos dilectis Villanis nostris in Wethel, exigentibus eorum fidelibus seruitiis predecessoris nostris Regibus Daciæ impensis et nobis impendendis, omnes libertatis gratias et jura, quæ et quas à dictis antecessoribus nostris ab antiquo habuerant, eis Cupimus et Concedimus per præsentem eas, et ea firmiter Confirmando in his scriptis Volumus modis omnibus, vt omnes et singuli (præter dominum rectorem Ecclesiæ ibidem), qui fundos ibidem apud eos in Villa vel mansiones habuerint seu emerint, omnes solutiones nobis debitas de eadem villa cum predictis Villanis annuatim supportent et exsoluant item volumus modis omnibus et mandamus, vt quicumque Contra eos aliquam causam vel rationem interfecti Cognatj sui vel alio modo quicumque mouerit, contra eos in placito ipsorum legaliter agat, vel emendam debitam ab ipsis recipiat seu satisfactionem juris prout exigunt leges terræ seu villæ supra dictæ. Volumus etiam vt dicti Villani de omni Thelonij solutione vbicunque locorum intra Regnum nostrum præter in Scania tempore nundinarum nostrarum in Skonørr sint liberi penitus et exempti. Item omnino volumus, quod quicumque in Villa sua Vethæl inuenti Fuerint, qui eis soluere tenentur et soluere noluerint, ab ipsis detineantur, donec denarios suos et debita vel leges ab eisdem poterint extorquere. Item Firmiter inhihemus, ne quis emptiones, quæ Forkjøb dicuntur, in præiudicium eorundem villanorum in ipsa villa aliquid præsumat exercere sicuti denariis suis voluerit non puniri. Hanc prædictis Villanis in Vethel gratiam demittentes specialem, quod quatuor veredicos et duos Neffningos habere de cætero debeant, quos Consules dictæ Villæ (qui nunc sunt vel qui pro tempore ibidem fuerint), duxerint ordinandos, et ijdem discernant postquam per literas nostras et aduocatum nostrum in placito Fuerint instituti, super omnibus causis ad ipsos spectantibus, intra limites Villæ dictos Byfred (qui inter ambos montes viciniore vsque ad ipsos montes et ex orientali parte eiusdem Villæ vsque ad Haddes øer se extendunt), iam emeris seu in posterum emergendis, donec legaliter Conuincantur, hoc præuiso quod noui Neffningi iuxta Consuetudines terræ instituantur omni anno ita, quod quilibet veridicus sex marchas denariorum et Neffningus tres marchas denariorum. Conuicti legaliter soluere teneantur et non vltra. Item Statuimus quod quicumque rurensium vel Hospitum infra dictum Byfred sacrefecerit, vulnera seu verbera alicui infligendo, nobis quadraginta marchas denariorum vltra debitam emendam, quadraginta marchas auctori et executori Causæ et totidem marchas denariorum Conuictus legaliter soluat villæ memoratæ. Prohibemus insuper nequis villanorum ibidem aliquem Tutorem sibi recipiat super Causis suis in placito dictæ villæ promouendis, nisi illum, qui solutiones et seruitia cum dictis villanis nobis debita soluerit annuatim, sicuti in denariis suis voluerit non puniri. Per gratiam integram districtius inhihemus, ne quis aduocatorum nostrorum, eorundem officialium, seu quisquam alius, cuiuscunque conditionis aut status existat, dictos villanos nostros aut aliquem ex ipsorum Familia, quos sub nostra pace et protectione vna Cum bonis eorundem omnibus et familia eis attinente suscepimus specialiter defendendos, præsumat vel audeat contra has libertates sibi a nobis indultas et concessas aliquatenus molestare seu quomodolibet impedire, prout indignationem nostram et vltionem Regiam duxerit euitandas in cuius rej testimonium Sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum Nyborig Anno dominj Millesimo tricesimo vicesimo septimo crastino assumptionis Beatæ Mariæ Virginis, teste domino Lodouico Albritz Marscalco nostro prædilecto.

B. BREVET AF 3. AUGUST 1355

Afskrift.

W Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex Omnibus præsens Scriptum Cernentibus salutem in domino Sempiternam. Nouerint Vniuersi, quod nos exhibitoribus præsentium Villanis nostris in Vethel, omnes libertates et gratias quas à patre nostro dilecto et Cæteris nostris progenitoribus liberius habuisse dignoscuntur ab antiquo, Videlicet tam in aquis seu piscaturis, quam in terra, nec non et vt à sua Birch, ad instantiam cuiuscunque nisi per nos specialiter citari non tenentur, damus concedimus et tenore præsentis confirmamus. Vnde per gratiam nostram districtius inhihemus, ne quis aduocatorum nostrorum, eorundem officialium, seu quisquam alius dictos Villanos aut ipsorum aliquem contra tenorem præsentium audeat aliquid molestare, prout gratiam nostram diligere voluerint in offensam. Datum Horsens Nostro sub sigillo Anno Domini Millesimo CCCL quinto die iuentionis S. Stephani. Teste N. Jonssen de Keldbech iustitiario nostro.

WIJ CHRISTOFFER med Gudz Naade Danmarckis, Suergis, Norgis, Wenndis oc Gottis Koning, palandt-greffue paa Riin och Hertug vdj Beyren Giör witterligt alle Mend, ad wij aff wor Sønnderlige gunst oc naade haffuer annammidt ou Vndfangid och annamer och vndfanger med dette wortt Oppne breff wor Elsk. Borgemesterne, Borger och ganndske Meniinghed, som Bygge och Buo ij wor Kiøbsted Weille oc ald dieris Guodtz, Hion ou thiennerer i wor Kongelige wern, fred Och Beskierming ad forsuaere och fordejthinge *) thil Rette, Oc vunde oc stadfeste wij dennom alle de priuilegia, Frijheder och Naade, som wore Forfædre Koninger i Danmarch dennom tilforne vndt och giffuet haffue i alle Maade, oc med article, Efftersom Disze breffue vduiszer, saa Dette wortt Oppne Breff thilhengt Er, Thij Forbiude wij alle Ehou de helst Ere oc Serdiellis woris fougder oc Embidzmand, For^{ne} wore Boriger och Meninghed vdj Wethel Eller nogen aff Dennom Emod Denne wor gunst och Naade i Nogenn maade ad hindre Eller hindre Lade, Møde eller wforrethe vnder wor Konngelig heffinn oc wrede. Datum in Horsens Feria tertia proxima ante festum Beati Andrew Apostoli Nostro sub secreto præsentibus appenso. Anno Domini MCDXL secundo.

His Auditis et Visis Sigillo nostro ad Causas Lucide protestamur. Datum Ottonie quarta feria post Antonij Abbatis Anno Domini MDLIII, Teste Anthonie Bryske Justitiario nostro dilecto.

His Auditis lectis et Visis Sigillo nostro ad Causas lucide protestamur Datum in Arce nostro Draconis 16 die Martij Anno Christi MDCV, Teste Arnoldo Huitfeldio Justitiario nostro dilecto.

D. NIELS BREDALS OVERSÆTTELSE AF PRIVILEGIET

Afskrift.

Forskreffne Koning waldemars priuilegia vdsatt aff Latine paa Dansket aff Niels Bredal, forðum Skuollemester her i Weille. Anno 1571.

WIJ WALDEMARUS med Guds Naade Danmarchs och wendis Koning Helsze eder alle, som dette breff Seer eller høre Læsze, Euindelige med Gud. Och Kundgiøre wij, ad wij haffue vnt oc giffuit wore Elskelige Boriger ij wor kiøbsted weille for dieris willige thro thienniste, de wore Fremfarnne Koninger i Danmarch haffue beuist oc osz her effter Bewisze skulle, alle Dieris priuilegia, Frijheder oc Naade och nu med dette wortt Obne breff vnde, giffue oc stadfeste, Ligerwisz, som de aff gamel thid haffd haffue, oc dennom aff for^{ne} wore forfædre Naadeligen vnt oc giffne cre. Oc wille wij vdj alle maader, ad alle oc huer Særdelis (vndtagne Sognepræste Samededz), som thofft haffue oc waning Eye Eller kiøfft haffue vdj Byenn Huos dennom, ad de der aff aarlig giffue oc gialde til osz med Borgerne alle Redzel, Skatt oc vdgiff, som de osz aff same wor Kiøbsted aff Rette plictige ere. Ithem Biude oc i alle maade wille wij, ad huo som heldst, der skader Nogitt paa Same wore Boriger anthenn for Mand Slett. Eller ij Nogenn anden maade, ad de dett forfølger medt Lougen til Dieris Bything, Eller anname aff Dennom Buod oc Bedring, som Landzlougen Eller for^{ne} Byfredt vdwiszer oc indeholder. wille wij och, for^{ne} wore Boriger skulle were quitt oc frij for alle Told, huorsom heldst de komindis worder vdinden Riget vndtagen vdj Skaane i Rette Markid oc paa Skaaneør. Ithem wille wij aldecellis, ad hou som helst Dennom er giald plictige Och Ey giold wille, och worder Befunden i Byenn, ad de dennom Besatte saa Lenge de fange aff dennom anthen Loug Eller giald. Ithem forbyde wij Strengeligenn, ad Nogen skulle Dierffuis til ad giøre same woer Boriger forkiøb ij Byenn ij Nogen maade, saa framt ad de icke derfore wille straffis wid dieris penndinge: vnde wij Oc saa Same wore Boriger Denne Serdielis Naade oc Frijhed, ad de her Effter Maa oc Skulle haffue IIII Sandmend oc II Neffninge, huilcke Borgemester oc Raad ij Same By (som nu Ere Eller her Effter komindis vorder), skulle thiltage Oc tilskicke, Oc de Same maa oc skulle swere Oc omskille, Naar de ere i fest aff Fogden paa thinge med wortt breff om alle de Sager, Dennom ere anrørendis oc Skeer inden By Fred. (Huilckett Byfred Der Recker oc vdstrecker sig Emellum De thuende Neste bierge Oc indtil same bierge oc Øster vd til Halds sø) saa Lenge de Bliffuer**) loulige forwonden, Dog Saa, at huert aar effter Landsens Seedwaane skulle tilskickes Nyc Neffninge, oc skal huer Sandmand Bøde Sex

1. Om Skatt.
2. Om Steffning.
3. Om Told.
4. Om besetning.
5. Om Forkiøb.
6. Om Sandmend oc Neffninge.
7. Byfred.

*) Plattysk: vertheidigen o: forsvare.

**) Oven over staar: uorder.

- March penndinge oc huer Neffninge III March pendinge, Naar de Bliffuer Louligen Feld, och Eij Micre. Ithem wille wij, ad huilchen Bonde eller Vdkomensmand, som Bericer*) eller Sorer Nogen anden inden for^{ne} Byfred, ad de skulle Bøde XL March pendinge til osz, XL March pendinger til Sagwoldere, (Offuer anden), Offuer anden Rette Buod, oc saa meget till Byen. Om hand bliffuer Loulig forwonden. Forbiude wij Framdellis, ad ingen vdi Byenn maa tage sig Nogen werge Eller forsuar vdi de Sager, som skulle forfølgis thil Bything, med Mindre end hand aarligen Skatter oc skylder til osz med for^{ne} boriger, saa Frampt ad der ey skulle straffis ved dieris pennding. Thi forbiude wij strenngeligen alle oc huer Serdiellis wore fogder oc Embitzmend eller Nogenⁿ Anden, Ehuo de heldst Ere eller were kunde, ad de ey dierffuis thil Emod same vore frijheder ad møije pladze wfor Rette**) eller i Nogen maader forfang ad giøre same wore Boriger eller Nogen Dieris Hion, Huilcke wij med wort obene breff haffue annamit med ald Dieris Guodz, Børn oc folch, vdinden vor fred oc Beskiermelsze, vnder vor Kongelig heffn oc wrede. Til windisbyrd Henge wij wortt Indsegel Neden vnder Dette wortt Breff. Datum Nyborig aar MCCCXXVII anden Dag Efter wor Fruc Dag assumptiones. Til ydermere windisbyrd Herr Lodeuig***) wor Elsk. Marschalch.

BYENS GAMLE SEGL

Paa Vejle Borgmesterkontor gjemmes endnu Byens to gamle Signeter. Det ældste og største af dem er formentlig omkring 500 Aar gammelt, saa det muligvis er lavet Aar 1423, da Niels Jensen var Borgmester.****) Det yngre og mindre Signet stammer fra 1601, da Clemen Sørensen den yngre var Borgmester.

Vejle Bys ældste Segl (det store Segl)
fra Begyndelsen af det 16. Aarhundrede.

Om disse Signeter findes en interessant Oplysning i Landsarkivet i Viborg, som efter alt at dømme er skrevet af Amtmand Hans de Hoffmann, der i Aarene 1768 —1774 fuldendte af E. Pontoppidan paabegyndte Værk „Den danske Atlas“, og Optegnelsen stammer sandsynligvis fra 1774. Der skrives da om dem:

Vejle Bys Segl fra 1601.
(Samme Aar overtog
Clemen Sørensen den Yngre
Borgmesterembedet i Vejle.)

„Byens Vaaben betegner de igiennem Veile flydende Strømme, den ene under Nørrebro, den anden midt igiennem Byen under Midtbroen, den tredie og største falder sønden Byen igiennem Sønderbro til Fjorden. Et Træ paa hver Side paa Banker betegner Veile Bjerge og Banker med disses Skove paa begge Sider ved Byen.

- *) o: slaar.
**) Møje, pladse, uforrette er alle ensbetydende: plage, hindre.
***) Her er Efternavnet aabenbart glemt.
****) Det er den første Borgmester, hvis Navn er bevaret til vore Dage. Han nævnes i Repertorium Dip. 17de Juli 1423, som sendt til Viborg for at bevise, at Hertug Valdemar ikke havde været Konge.

Samme er udstukket i et stort Messing-Signet, i Bredden tvært over 2½ Tomme med Træskaft med Inscription:

SIGILLUM CIVITATIS WEDALA

Dette store Signet blev borte i 1627, da Kejserens Folk var her i Byen, og skal igien være funden for ungefær 60 Aar siden paa Kirkens Hvælving. *)

Et mindre dito af Sølv, i Bredden tvært over 1 Tomme, med Inscription saaledes:

SIG. CIVIT. WEILENSIS 1603**),

ligeledes med Træskaft.“

I „Danske Atlas“ findes følgende Optegnelse:

„Byens Vaaben er endeel Strømme, løbende imellem tvende høie Bierge og med en Broe over i Form af en Buc, som sammenføier disse Bierge, hvilke med høie Træer ere beplantede. Dette sigter alt paa Byens Situation og sees saaledes i dens gamle Stads-Sigil, som har denne Omskrift:

SIGILLVM CIVITATIS WEDELENSIS.“

BORGPLADSER VED VEJLE

I. VEJLEBORGEN

I den tidligste Middelalder har der været en Borg til Forsvar for Byen umiddelbart ved denne og lige norden for den store Aa. Borgen laa paa en Forhøjning, som ved Kunst var dannet ude i Engen et lille Stykke baade fra Aa og Fjord, og Pladsen kan endnu paavises, skjønt der ikke er Spor tilbage hverken af Borgen eller Forhøjningen. Den har nok ikke haft noget særegent Navn, man har blot kaldt den Vejleborgen. At den er identisk med det Castrum Wethæl, der 1351 med Tilliggende blev pantsat til Ribe Bispestol, synes rimeligt. 1473 kaldtes Pladsen Borgvold, og Borgen maa allerede den Gang have været lagt øde, men hvornaar dette er sket, og under hvilke Forhold, savner vi al Oplysning om. Jorden tilhørte da Vejle Kloster og var udlagt til Kaalgaarde, men imellem disse og Mølleaaen var et Engbælte. Senere blev Pladsen til Pløjeland. At Borgen i ældgammel Tid er bleven anlagt paa denne Plads for at beskytte den bagved liggende lille By eller Kjøbstad mod Sørøveres Anfald, er utvivlsomt. Den Gang var Fjorden aabenbart sejlbar lige ind til Byen og maaske endda et Stykke længere vest paa, saa Beboerne i den ellers ubefæstede By idelig maatte være paa Vagt overfor Sørøvernes Plyndringstog. Paa saa udsat en Plads maatte Borgen kunne gjøre god Nytte.

Da Borgen blev anlagt, har Mølleaaen (Grejsdals Aa) sikkert ikke haft sit Løb der. „Danske Atlas“ beretter om dette Sted: „Borgvold, liggende sydøst for Byen ved Fjordens Indløb, der hvor Aaerne udgyde sig i Fjorden, synes og at have haft Bygning og været med Volde og Grave befæstet. Nu saaes og pløjes paa denne Banke, rundt omkring er Engjord og østen derfor en endnu saa kaldet Hestehave.“ Da Jernbanen blev anlagt,

*) Det er da sagtens fundet ved en Reparation af Taget paa Kirken i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede.

**) Dette Aarstal skal være 1601, det staar tydeligt nok i Signetet. Fejlen er vel fremkommen ved at læse det efterfølgende S for et Tretal.

kom den til at gaa hen over Pladsen, og Banegaardens anden Godsekspeditionsbygning*) blev netop opført der, hvor Borgen havde staaet. Den Smule Forhøjning, som den Gang endnu fandtes i Jordsmonnet, blev da jævnet. Tidligere Pløjning havde jo gjort sit dertil. Pladsen er ikke afsat paa Resens Kort fra 1677, men findes tydelig betegnet paa Kortet, der hører til „Danske Atlas“. Paa Vejle Bykort fra 1859 findes afsat Spor af en Skanse, og lige øst for denne Kastelsgrunden Borgvold.

Adjunkt S. Hansen har i sin Tid udtalt den Formening**), at Borgen er „yngre end 1340, om end kun ganske faa Aar yngre. Det vil altsaa sige, at den er grundlagt af Kong Valdemar Atterdag“.

Fra denne Anskuelse maa der tages bestemt Afstand. Der kan nemlig med god Grund indvendes, at det vilde være højst mærkeligt, om denne Borg, hvis den var anlagt eller bygget efter 1340, saa skulde være gaet fuldstændig til Grunde i 1473, og at der paa Pladsen, som da var helt sløjft og dyrket, slet ikke længere var Rester af Borgen. Af et gammelt Dokument fra hint Aar fremgaar det, at Stedet da kaldtes Borgvold, og at der her fandtes tre Kaalgaarde, som tilhørte Vejle Kloster, men var bortfæstede til Borgere i Byen. Desuden maa det ogsaa siges, at en Borg, der var bygget efter 1340, sikkert maatte være opført af Sten og ikke af Træ, saa der maatte være ikke ubetydelige Murrester tilbage deraf i 1473.

Ret mærkeligt er det ogsaa og værd at agte paa, at Stedet var blevet Klosterets Ejendom. Borgen har sikkert været Kongens, og han har saa senere skænket Stedet til Klosteret. Dette rimet jo ogsaa godt med, at Kongen havde pantsat Borgen i 1351 til Biskop Peder og Ribes Kirke. Hvis den skulde være grundlagt af Kong Valdemar Atterdag (altsaa efter 1340) og igjen øde og fuldstændig forsvunden 1473, kan den jo ikke have staaet der mere end godt 100 Aar. Den maa nok have været opført længe før, nemlig i de Tider, da Farvandene var hjemsogte af Sørøvere, og det vilde da være dens naturlige Bestemmelse at være Værn mod disse.

At Borgen ikke nævnes mere end en enkelt Gang, kan vel forklares ved, at der overhovedet i denne gamle Tid ikke findes optegnet ret mange Oplysninger om Kjøbstæder og Borge. I den Overenskomst, som sluttedes den 23. Juni 1340 imellem Hertug Valdemar og Greverne Henrik og Claus af Holsten, nævnes nok flere Borge med hosliggende Byer i Jylland, men ingen ved Vejle, skjønt denne By nævnes. Dette er dog ikke tilstrækkeligt Vidnesbyrd for, at Vejleborgen ikke var til, eftersom flere andre Borge heller ikke er nævnede, og eftersom denne Borg jo var Kongens og var bleven pantsat til Ribe Bisp. Den har utvivlsomt været opført af Træ, og Beliggenheden har været udmærket valgt.

S. Hansen har beskrevet Stedet saaledes: „Midtpunktet af Borgvold laa temmelig nøje der, hvor nu Nordenden af Jernbanestationens (tidligere) Pakhus fandtes. Hovedmassen forsvandt ved Banens Anlæg for ca. 50 Aar siden, og Resten, da Pakhuset byggedes flere Aar senere. I det mindste i denne sidste Rest fandtes ingen Bygningslevninger***). Faa Alen vest herfor lige ved Mølleaaen findes paa Traps Kort over Vejle i 1ste Udgave af

*) Ikke den ældste, der laa Øst for Baneløbet, og ikke den allernyeste eller tredje.

**) Vejle Amts Aarbøger 1906, 1. Halvbind, S. 93.

***) Dette kunde der fornuftigvis heller ikke være Tale om, da Borgen vel var bygget af Træ, og Pladsen havde været dyrket i saa mange Aar.

„Danmark“ afsat en anden Plads, der betegnes som Spor af en Skanse. Heller ikke heraf findes nu noget tilbage, skjønt Stedet iøvrigt er ubebygget. Hovedpladsen, det egentlige Borgvold, har paa Kortet kvadratisk Form, og Siden maaler omtrent 80 Alen. Det Sted, som paa Kortet kaldes en Skanse, er langt mindre og af rektangulær Form med størst Udstrækning fra Nord til Syd. Siderne er omtrent 62 Alen og 35 Alen.“

Nu er der ikke Spor tilbage. hverken af det ene eller det andet, alt er sløjfet og jævnet, og der er opført Huse paa dette Sted.

II. ROSBORG

Til denne Beskrivelse er brugt en Afhandling, som Lektor Fr. Orluf i Vejle har forfattet og velvillig har overladt til Afbenyttelse.

En anden Borgplads ved Vejle véd vi noget mere om. Den ligger der endnu temmelig uberørt af Menneskers Ødelæggelseslyst, skjønt der har været gjort ret kraftige Forsøg paa at sløjfe den. Man har nemlig udlejet Pladsen til Havebrug og til Græsning. Den ligger i Engen vesten for Byen, 2060 Alen fra Sønderbro, og ret umiddelbart ved den nordre Side af Aaen, et godt Stykke ude i det Kjær, der bærer Navnet „Roskjær“, altsaa er Roskjærborgens Navn blevet til „Rosborg“ i Tidernes Løb. „Roskjær“ betyder simpelthen det sumpede, moradsige Kjær, idet den ældre Form af Navnet „Rotskjær“ jo indeholder Forleddet Rot, og det er et ældgammelt Ord, der betyder en Sump eller en raadden Plet i en Sump*). Altsaa kan man med Rette kalde denne Borg en Sumpborg, men af den Slags har vi jo ikke saa faa her i Landet, og de er alle af meget gammel Oprindelse. Man kan undre sig noget over, at denne Borg er bleven lagt paa saa vanskelig en Plads, men det er tydeligt nok, at man netop vilde have den til at ligge der. Der har ikke været den mindste Forhøjning i Jordsmøntet at bygge paa, og den Jordmasse, der danner den ret betydelige Vold, som endnu findes derude, er bleven kjørt derud eller snarere baaren derud, hvilket har været et uhyre Arbejde. For at Jorden ikke skulde helt forsvinde der i Mudderet, har man først maattet lægge et Underlag af Ris og tykkere Grene (Fagotter), og uden om har man rammet en stor Del Pæle ned for at „møde paa“ Fylden, at den ikke skulde skride for meget ud. Dette er blevet ret godt undersøgt, idet nuværende Lektor Fr. Orluf ved Vejle Latinskole i 1912 sammen med en Del af Eleverne foretog nogle Udgravninger derude. Resultatet af, hvad der fandtes, har han meget omhyggelig optegnet. Det drejede sig især om at faa Rede paa, hvordan Volden var frembragt. Det viste sig tydeligt, at den var lagt paa et Sted, hvor der ingen naturlig Forhøjning var. Man vilde altsaa have Borgen lagt netop der, ilhvor vanskelige Forholdene i alle Henseender var. Ved nu at grave ned i Grunden fandt man nederst et mægtigt Lag af Grene, dels Kvas og dels Fagotter, de sidste lagt skraas over hverandre. Dette var stærkt sammenpresset og saa skarpt adskilt fra den overliggende Fyld, at det først blev antaget for en Plankebund. I Voldens nordligste Parti fandtes et Kulturlag med Bygningsrester, bestaaende af rødligt Grus fra sammenfaldne Lervægge, og i denne Lerklining fandtes Mærke af tykkere Grene. To Udsendinge fra Nationalmuseet, der var

*) Ifl. Jonssons islandske Ordbog og Sigfus Blondels dito.

komne for at se til ved Udgravningen, erklærede, at der intet var i Vejen for, at en enkelt heftig Ildebrand havde kunnet frembringe denne rødlige Rest af Lervægge. Man tør da næsten gaa ud fra, ej alene, at Borgen har været bygget af Træ, men ogsaa, at dens Ælde har været ret betydelig, og at der en Gang har raset en heftig Ildebrand der.

Senere er der vist nok blevet opført en Bygning igjen paa Stedet, da der ved Udgravningen er blevet fundet en Del Munkesten af den ældste Type og nogle af en lidt yngre Type; de ældste af den Størrelse, der ikke fordrede Forbundet af Kalk imellem sig, men saaledes, at de nøjede svarede til hverandre i Størrelsen, de andre af den Størrelse, der fordrede Kalkmørtel til Sammenføjningerne. Et enkelt Sted fandtes endog Mursten liggende i oprindeligt Murværk. Af disse Sten er der dog i vore Dage blevet bortført en Del. Desuden har de Mænd, der i sin Tid havde lejet Jorden til Havedyrkning, gravet en Masse Kampesten op af den Størrelse, som kunde være passende til Brolægning (der angives at have været mindst en 5—6 Læs), men de er ogsaa førte bort. Allernederst i Grunden blev der fundet et ret tykt Lag Ler; men selve Volden er endnu urørt, da Arbejdet med Udgravningen blev indstillet, fordi det fandtes formaalstjenligt, at den fuldstændige Undersøgelse blev udført af særlig kyndige Folk, altsaa af selve Nationalmuseet. Dette er imidlertid ikke sket, og selve Volden ligger da endnu hen, som den forhen har ligget.

Ved de foretagne midlertidige Gravninger fandtes nogle Kander af rhinsk Stentøj fra det 14de Aarhundrede, og særlig maa fremhæves en Hankekande, hvis øverste Del er modelleret som et skægget Mandshoved. Dette Stykke er en stor Sjældenhed, da Nationalmuseet kun har et mindre Skaar af et lignende Stykke.

Det var ret ønskeligt, om Pladsen snart kunde blive videnskabelig undersøgt, og man saa kunde faa fastslaaet dens Ælde. Rosborg er formodentlig bleven anlagt i meget gammel Tid, og er vistnok en hel Del ældre end Vejleborgen, maaske er den bleven anlagt, før Byen Vejle blev til, og den var saa bestemt til at angribe fjendtlige Sejlere, der løb op ad Aaen, hvorimod Vejleborgen var bestemt til Byens Forsvar. Den Masse nedrammede Pæle, der endnu sidder i Grunden, har vel dannet et Bolværk om Borgen, der jo ikke er bygget paa Pælene; men ret mærkeligt er det for Resten, at Opfyldningen ikke helt er afpasset efter Pælerækken. I Danske Atlas*) læser vi: „Rosborg, en liden Banke sydøst**) for Byen ved Aaen, som kommer fra Haraldskjær, synes fordem at have været bebygget, med Volde omgiven, og formodentlig et lidet Citadel eller en Skanse til Forsvar for Opgangen i Aaen. Derved sees endnu et Brøndsted sat med Sten og tilgroet med Jord.“ Borgen er næppe bleven anlagt for at beskytte Fiskeriet, omend den har ligget tæt nord for Byens Tene***), netop paa det Sted, hvor Aaen gjør en ret brat Krumning mod Syd. Tenen har sagtens oprindeligt været inde ved Brohøl, siden der flere Gange i gamle Dokumenter tales om „Tøndefiske“ paa dette Sted, og et saadant Udtryk har da let kunnet misforstaas. At Tenen saa er bleven flyttet saa langt ud fra Byen, er vel sket, for at Rosborgs Beboere lettere kunde passe Fiskeriet, der den Gang nok har været ret betydeligt. Den Brønd, der tales om hos Resen, er nu ikke længere kjendelig. Talen om et lidet Citadel eller Skanse er ret misvisende, da her aabenbart har været en ret stor

*) Tome V.

**) Det er da nærmest vest for Byen.

***) I Molbechs Ordbog forklares en Tene som en Fiskeruse, og her henvises til Ambergs Ordbog. Her ved Vejle er det et Stemmeværk i Aaen, hvori der er anbragt en Ruse til at fange Fisk i.

Borg. S. Hansen skriver herom: „Som vi skulle se, har Banken baaret meget mere end en Skanse, der har virkelig her en Gang været en Borg. Pladsen har været valgt om-trent som ved Borgvold ude i lavtliggende Enge, som kun hæver sig 1 à 2 Fod over Havets almindelige Vandstand. Ved ethvert Højvande i Vejle Fjord danner Engene om-kring Rosborg en eneste stor Sø, og saaledes har Forholdene vist ogsaa paa det nærmeste været ved Borgvold. Begge Pladser har desuden været godt dækkede i kort Afstand af Vandløb paa flere Sider. Rosborg synes ogsaa at have været omgivet med Grave.“

Som man af denne Beskrivelse kan se, har Forholdene været ensartede for begge Borge, saa længe de var i deres Virksomhed. At Roskjerborgens Tomt har kunnet ligge nogenlunde uberørt hen til vore Dage, har jo sin Grund i, at den ligger lidt afsides der ude i Engen, og at den ligger norden for Aaen, saa der fra den søndre Side kun har været Adgang til den over Aaen, og fra den nordre ikke en Gang en Vej, dernæst endelig, at Pladsen har været lejet ud af Byens Kæmner, da den har været tillagt Kæmner-Embedet.

At Rosborg i sin Tid nød meget større Anseelse end Vejleborgen, skyldes særlig, at den havde et ret betydeligt Jordtilliggende, hvorimod Vejleborgen intet saadant havde, men blot var knyttet til Byen og den Smule Jord, som den der ejede. Rosborgs Ejere har været meget ansete Adelsmænd, for saa vidt man da kjender dem, og i Modsætning til Vejleborgens Besiddere, der er omgivne af dybt Mørke, har vi dog enkelte Kilder at øse af til Rosborgs Historie. Her vil vi nu først nævne det lille Brudstykke af en gammel Vise, der har Udtrykket „det rige Rosborg“. Det er kun et Par Vers, der er optegnede af selve Anders Sørensen Vedel, der jo var født i Vejle, og som muligvis der har hørt Versene. Hans Manuskript lyder saaledes:

Om Roesborg, som ligger ved Weile.

Jeg byder for hannem tyve fuld gode Ørs,
ere ladt med Sølv og Guld hin røde.
Saamænd ved Dannerkongen
I monne hannem ingenlunde døde.

Jeg byder for hannem det rige Roesborg,
som I monne længe efter lange,
nu lever den Jomfru ikke i Danmark,
der mere byder for en Fange. *)

Borgvolden ibidum.

Skjønt dette kun er et Brudstykke, kan vi dog let slutte os til, hvad Meningen er, og da vi har hele Visen i ikke mindre end 8 Opskrifter og den tilmed er trykt i *Tragica* som Nr. 3, saa véd vi, at Kongen har taget Ridderen Karl Algotsen til Fange og vil ikke slippe ham. Hans Fæstemø søger at løskjøre ham og byder 20 gode Heste, læssede med Sølv og Guld, som Løsesum for ham. Men da Kongen ikke er tilfreds dermed, byder hun det rige Rosborg, som Kongen længe har ønsket at blive Ejer af.**)

*) Disse Vers er trykte i Suhms nye Samlinger III 267 og i Danmarks gamle Folkeviser III Nr. 182 A. De hører til Karl Algotsens Vise, der ser ud til at være af svensk Oprindelse, men dog aldrig er truffen i Sverige.

**) Visen er altsaa skreven med Vedels egen Haand, hvilket Meddeleeren heraf har Sikkerhed for. I D. g. F. staar rigtig nok, at den er skreven med den ældre Hans Svanings Haand.

[I Visens andre Opskrifter nævnes andre Borgnavne. Karl Algotsen levede Aar 1290 og i en Opskrift nævnes hans Søstersøn Knud Mule. At Navnet Rosborg forekommer, har vel ingen historisk Hjemmel.]

At der har været en Ridder Johannes Thomesen, som har været Høvedsmand paa Rosborg, er historisk nok. Det faar vi at vide af Løgumklosters Brevbog, hvori han nævnes. Han kaldes der „capitaneus castris Roetzburg“, og der er ingen Tvivl om, at det er Hr. Johannes Thomesen Lindenow til Fovslet. I Brevbogen findes indført et Gavebrev, der er udstedt af ham, og da han her nævnes som Ridder, og han blev slaaet til Ridder ved Kroningsfestlighederne i Kalmar 1397, maa Brevet være udfærdiget efter den Tid. S. Hansen skriver i sin Artikel: „I Tiden 1390—96 kaldes Johannes Thomesen nogle Gange Høvedsmand paa Koldinghus, og paa et ukjendt Tidspunkt efter 1397 — han nævnes sidste Gang 1416 — var han altsaa Høvedsmand paa Rosborg. Om han har afstaaet Koldinghus efter 1396 og overtaget Rosborg, eller han har siddet inde med begge Len samtidig, men for Kortheds Skyld blot skrives til det ene, kan ikke afgjøres. Kun saa meget tør siges, at i Nærheden af Aar 1400 var Hr. Johannes Thomesen til Fovslet af Familien Lindenow Høvedsmand paa Rosborg.“

Hertil vil vi blot føje den lille Bemærkning, at Rosborg netop paa det Tidspunkt har været et anseligt Herresæde; og at det har været rigt paa Jordegods, véd vi ogsaa, saa det meget godt kan tænkes at have overskygget Koldinghus i Anseelse.

„Den 5. September 1406 udstedte Hr. Mogens Munk et Gjenbrev paa, at han „af mægtig Herre og Fyrste, min naadig Herre Konung Erik, og af mægtig Frue og Fyrstinde, min naadige Frue Drotning Margrete, de Slot og Fæste saa som er Koldinge og Rotzborgh med de Len, der nu tilligge, og med Koldinge By og Wæthlæ annammet og undfanget haver“. Det var Hr. Mogens Munk til Boller, Dronning Margretes højt betroede Mand, der her forener under sig Koldinghus og Rosborg med tilliggende Len. Han faldt faa Aar efter, den 12. August 1410, i Slaget ved Eggebæk i Sønderjylland. Rosborg nævnes ingen Sinde mere som eksisterende Borg. Sandsynligvis er den snart bleven nedlagt, og Lenet lagt under Koldinghus.“ (S. Hansen.)

Gaarden Pedersholm, der ligger oppe paa Højdedraget sønden for Dalstrøget, var oprindelig Ladegaard til Rosborg, men gik nu over i Kronens Eje, og Kjæret, hvori Rosborg laa, blev ogsaa Kronens. At Pedersholm oprindelig hørte til Rosborg, kan der ikke være Tvivl om, da Borgen ikke kunde have sin Mark andensteds.

III. KJÆRSGAARD

En tredje gammel Gaard udenfor Vejle Byfred er ligeledes sporløst forsvunden. Hverken i „Danske Atlas“ eller i andre Beskrivelser af Egnen nævnes den, ej heller i Byens gamle Dokumenter, hvilket er mærkeligt nok. Men i 3. Udgave af Traps „Danmark“ er Gaarden dog kortelig nævnt under Skibet Sogn. Der staar blot: Her har ogsaa ligget Kjærsgaard (1638 omtalt som Rodskjær), der tilhørte Drostens Laurids Jonsen († 1340), før 1649 var den øde.

Denne Gaards Grænser er lette at bestemme. I et Lavhævdsbrev af 11. Juli 1517 indvorder Las Eysen, Tingholder paa Tørrild Herreds Ting, alt det Gods, der hører til Kjeldkjær i Bræsten Sogn paa Hr. Henning van Anfeylds Vegne. Han maa altsaa paa

den Tid have ejet Gaarden eller i alt Fald haft Pant i den. Til samme Gaards Ejendom hørte den Gang Kjærsgaard. I Lavhævdsbrevet staar følgende: „Item indvorde han (Las Eysen) Kjærsgaard og Roskjær sønder ind til Nørreaa, vester til Fløde, øster til Vejle Byfred, og nær ind til Vejle Veje.“ Nørreaa er jo Vejle Aa, Fløde er en Engstrækning Nord for Aaen, og Vejle Veje er jo den nuværende Vardevej.

Vi faar ydermere Besked om Kjærsgaards Ejendom af en Lavhævd, der er dateret den 26. April 1483. Her indvorder Steffen Pedersen, Tingholder paa Tørrild Herreds Ting, Hr. Claus Bryskes Ejendom Kjærsgaards Byggested, liggende i Roskjær. Ordene lyder saaledes:

„Claus Bryske gjorde sin Lavhævd opaa sine egne Vegne og sine Medarvingers Vegne opaa Kjærsgaards Byggested og opaa Roskjær norden Aaen til Midtstrømme og saa ind til Snøgebro, til Vejle Byfred tager ved, og saa nær fra Aaen, til Ure Mark tager ved, og saa langt vester, som det haver været i Haand og Hævd og lovlig brugt til forskrevne Kjærsgaard.“

Paa den Tid maa altsaa bemeldte Gaard være afbrudt, men Byggestedet var der dog og let kjendeligt. Ved saa at læse den Indberetning, som Præsten i Skibet Sogn, Hr. Jakob Svendsen, giver til Dr. Ole Worm 1638, faar vi lidt nøjere Besked derom. Han skriver: „Rodtskier haver været Befæstning vesten for Vejle, norden for Skibet Aa i en Morads eller Eng, som nu er ganske afbrødt og øde, hvis Rudera endnu sees paa denne Dag.“

Da Kjærsgaard og dens Jordtilliggende hørte under Skibet Sogn, er det jo rimeligt og rigtigt, at Præsten skriver om sit eget Sogn og ikke om Rosborg, der hørte under Vejle og blev beskrevet af Præsten der. Kjærsgaard Byggested laa i det store Kjær, der kaldtes Rodtskjær, og at Præsten saa ikke bruger Navnet Kjærsgaard, men Rodtskjær, er let forstaaeligt, da selve Gaarden da for længe siden var lagt øde. Selve dens Plads er dog af Generalstaben ved dens Opmaalinger bleven betegnet, idet Navnet Borgvold staar paa Kortet i den nordlige Side af Vejledalen ude ved Stribæk og Trædeballe, en 2700 Alen vest for Vejle Byfreds gamle Grænse ved Gjeddebro. Voldstedet ligger 10 Fod over Havfladen og begrænses mod Nord, Øst og Syd af Sænkninger med Eng og Tørvejord. Ogsaa paa Vestsiden findes en Sænkning, som maaske er naturlig, men dog ret vel kan være dannet ved Kunst. Altsaa hæver Voldstedet sig kun lidt over Omgivelserne, men det har da ogsaa i lange Tider været dyrket, og dette har jo ikke hjulpet til at bevare dets Højde. Der gaar en Vej ned til Stedet, og Vejle—Vandel Jernbane gaar tværs over det. Hele Pladsens Gjennemsnit er omtrent 57 Skridt. Der har indtil for nogle faa Aar siden været en lille Skovlevning lidt Vest for Voldstedet. Denne, som bar Navnet Kjærsgaards Skov, er nu fuldstændig ryddet, hvilket man meget maa beklage. En Vej, der fører fra Varde-Landevejen ned til Engen, kaldtes af Omegnens Folk endnu i 1910 for Borgvejen, og Engen neden for den ryddede Skov, er det, der kaldtes Fløde.

Paa denne gamle Gaards Mark blev der senere bygget en Gaard, som blev kaldet Sofiesminde, og som i sin Tid har haft et ret stort Jordtilliggende. Men for faa Aar siden blev „Sofiesminde“ med tilliggende Enge kjøbt af Vejle Kommune, og er nu til Dels udstykket til Byggepladser. Denne Gaard er altsaa det gamle Kjærsgaards Arvtager.

Første Gang vi træffer nævnet en Ejer af Kjærsgaard, er i et Tingsvidne af 25. Marts 1469, men da var Gaarden allerede gaaet under som Bopæl. Der siges nemlig i

dette, at Roskjær*) var blevet lejet ud til Vejle Borgere af Hr. Joakim Hardenberg til Kjeldkjær. Fremdeles siges, at Kjærsgaard var „Drost Lauridses rette Gods og hans Arvinger efter hannem i rolig Hævd“. Denne Drost Laurids kan ikke være nogen anden end Hr. Laurids Jonsen, som var en mægtig Adelsmand paa Kong Christoffer den II.s og Hertug Valdemars Tid og tillige sammes Drost. Fremdeles siger Vidnerne, at de „aldrig haver hørt eller spurgt nogen Last eller Kjære paa fornævnte Kjær eller Kjærsgaard her paa Tinge eller nogen anden Steds her og mere, og ej de have hørt eller spurgt, at Drost Laurids skulde have givet noget bort af dette forskrevne Gods“. Denne Drost Laurids har været nøje knyttet til Vejle-Eggen. Det fremgaar ogsaa af hans Gavebrev til Ribe Domkirke af 1329, at han har ejet Bøndergaarde i næsten alle Dele af Vejle Amt, saaledes baade i Vinding, Horsted, Kollerup o. s. v. Da det ikke vides, at han har haft nogen anden Hovedgaard, til hvilken han kunde skrive sig, kan det vel være muligt, at Kjærsgaard har været den Gaard, hvorpaa han boede, naar han var i Eggen. Men forøvrigt er hans Navn ogsaa knyttet til andre Egne. I mange Aar sad han som uafhængig Hersker paa Langeland, som han i 1326 havde faaet som Len af Hertug Valdemar, men da han senere arbejdede paa at faa Valdemar Atterdag indkaldt og gjort til Landets Herre og Konge, kom han i Strid med Grev Gert, og denne besluttede at fordrive ham derfra, men fik ikke sin Plan bragt til Udførelse, idet han jo 1340 blev dræbt i Randers af Niels Ebbesen, og 5 Dage senere, den 6. April 1340, døde Drost Laurids. Grev Gerts vilde Horder drog nu op gennem Jylland, og da Drost Laurids i den senere Tid havde været Grevens Fjende, kan det tænkes, at Kjærsgaard nu blev ødelagt og brændt. „Grevens Fjender veg, hvorhen de kunde, og deres Gods blev ødet med Rov og Brand“, siger en lybsk Historieskriver. Hr. Lauridses Borg var vel bygget af Træ, eftersom man ikke paa Pladsen har fundet Spor af Sten som Bygningsmateriale. Dens Plads betegnes af S. Hansen som 2340 Alen vest for det nærmeste Punkt af Vejle gamle Bygrænse ved Omløbsaaen, 200 Alen syd for det nærmeste Punkt af Vardevejen og 1580 Alen nord-nordvest for den Plads, hvor Rosborg laa. Nu var altsaa Kjærsgaards Saga som Gaard betragtet sandsynligvis ude, men Jorden var der da endnu, og den er saa gaact over til Drostens Søn Hr. Peder Lauridsen, da det er hans Efterkommere og deres Arvinger, der i de følgende Tider er Ejere af dette Gods.**)

IV. ROMSGAARD

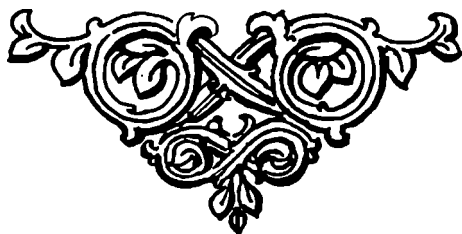
Stednavnet Romsgaard træffes ikke saa sjældent i gamle Dokumenter. Skjønt Romsgaard aldrig har været en Adelsgaard, skal den dog kortelig omtales her sammen med de andre store Gaarde, hvis Jord i Tidens Løb er bleven lagt ind under Byen. Der har

*) Hermed kan kun menes den Engstrækning, der ligger nord for Aaen, da Engen syd for samme jo hørte til Vejle By og Rosborg.

**) Længst ude i Vest støder Kjærsgaards Jord til Trædeballe, der ligger ligesom indeklemt mellem nævnte Jord og Øster-Knabberup. Det er meget rimeligt, at Navnet Trædeballe stammer fra Jordtrætte mellem disse to Gaarde i meget gammel Tid. Den ene Gaard har villet have det mellemliggende Stykke Jord, og den anden ogsaa, og den deraf opkomne Træde (Trætte) har saa ført til, at Trædeballe blev noget for sig selv.

muligvis været en Gaard af dette Navn, endnu førend Landsbyen Roum blev nedlagt, og saa er den maaske bleven udvidet ved Sammenlægning af Jordegods. Vi har ingen Efterretninger om, hvornaar Byen er bleven lagt ned, men dette er maaske gaaet for sig paa den Tid, da den sorte Pest rasede, og Folkene der oppe saa godt som uddøde. Dette har jo været Tilfældet med saa mange andre Smaabyer. Romsgaards Mark var saa bleven Kongens Ejendom, og Gaarden eller Gaardene blev da fæstede bort af denne. I de gamle Dokumenter og Tingsvidner træffer vi kun paa en eneste Mand, som var Fæster deraf, nemlig Thomas Andersen, der sikkert er samme Mand, som kaldes Thomas Ulk og nævnes den 21. November 1475 som tilstedeværende paa Jelling Sysselting*). I et Pergaments Lavhævdsbrev af 1496 nævnes Thomas Andersen i Rom, og i et Tingsvidne af Egebjerg Birketing 1492 træffer vi ligeledes Thomas Andersen sammen med 12 andre Dannemænd. Han forekommer altsaa jævnlig som Vidne paa Tinget.

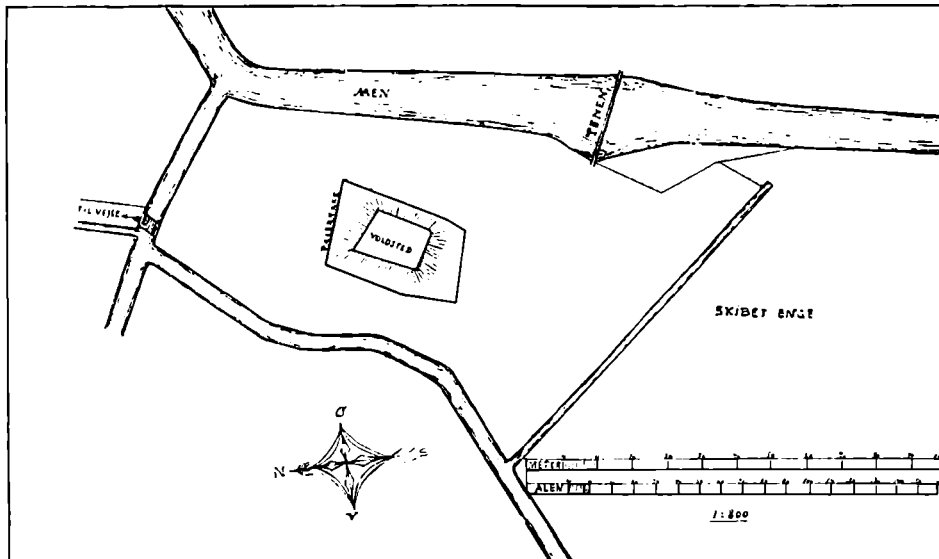
Gaardens Bygninger er revne ned, og Gaardspladsen kan ikke nu paavises, men den har vel ligget et Stykke oppe paa den Mark, der endnu en Tidlang kaldtes Romsgaardsmarken eller Romsmarken.

*) Se O. Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner S. 110. Der staar: Tamess Ulk j Romsgaardh.

ROSBORG

Matr. Nr. 205 af Vejle Købstads Eng. Kammerembedets Eng. Opmaalt 1912.

Beliggenhedsplan, kopieret efter Arkitekt C. Hess-Petersens Tegning paa Vejle Museum. Omtegnet 1923 efter Matrikulkortet.

UDGRAVNINGERNE VED ROSBORG

Paa Vejle Museum findes en stor Glasmontré, som rummer de Genstande, der blev fundet ved Lektor Fr. Orlufs Udgravninger ved Rosborg i Aaret 1912. Ovenstaaende Billede viser den saakaldte „Skægmand“, omgivet af to andre smukke og velbevarede Stentøjsgenstande fra Rosborg.

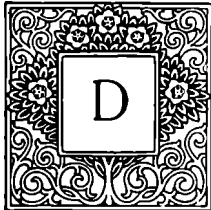

VEJLE I DET 14.—16. AARHUNDREDE

A P

C. V. PETERSEN

I. VEJLE SORTEBRØDREKLOSTER

DOMINIKANERNE (dominicani o: „Herrens Hunde“) var en Munkeorden, der blev anerkendt af Paven i Aaret 1216.

De fik Navnet „Prædikebrødrene“, fordi deres Hovedopgave var at prædike. Til Danmark kom denne Munkeorden i Aaret 1222, og her kaldtes de „Sortebrødre“ paa Grund af deres sorte Dragt.

De første Dominikanerklostre her i Landet oprettedes i Bispebyerne i Tiden 1222—1252.¹⁾ Senere opstod der lignende Klostre i andre danske Købstæder. Man antog tidligere — i Overensstemmelse med „Danske Atlas“ — at Sortebrødre-klosteret i Vejle var „stiftet i eller kort efter det Aar 1227, da Dominikanerne eller Prædikebrødrene nyligen vare komne herind i Landet.“²⁾ Denne Anskuelse er nu ganske forladt.

I Akterne fra Dominikanernes Provinskapitler i Tiden fra 1252 til 1291 omtales nemlig ikke noget Kloster i Vejle eller Munke derfra. Klosteret nævnes heller ikke i den Fortegnelse over Dominikanernes Klostre i Dacia (o: Danmark), der findes i Bernadi Guidoni: „Historia ordinis Dominicanorum“, og som henføres til Tiden omkring Aar 1300.

Derimod findes det anført i Fortegnelsen „Codex Lingonensis“, der antages at være fra ca. 1310, og ligeledes paa den Liste, der i „La province de Dacia“ henføres til 1303.

Man tør derefter med ret stor Sikkerhed gaa ud fra, at Dominikanermunkene ikke har slaaet sig ned i Vejle førend i Tiden omkring Aar 1300, nemlig paa et Tidspunkt, der ligger mellem 1291 og ca. 1310.³⁾

Disse Munke var alle Præster, og deres Prædiken paa Modersmaalet, hvad enten den holdtes i Klosterets Kirke eller paa Gadehjørner, samlede store Skarer af opmærksomme Tilhørere, og saaledes har det enkelte Kloster „i sine gode Tider kunnet øve aandelig Magt udover By og Egn“.

¹⁾ Notetallene henviser til „Kilder og Bevissteder“, som findes bag i Bogen (foran Stedregisteret).

„Deres ældste Kirkehuse var endogsaa beregnede til at benyttes som Menighedskirker“, men „de har ofte kun været smaa og ringe og mere haft Karakter af Bedehuse eller Kapeller end egentlige Kirkebygninger.⁴⁾ Blandt Prædikebrødrenes Tilhørere saas ikke alene Almue, men ogsaa Folk af Herremandsstanden, og i mange Tilfælde skyldes Oprettelsen af et Kloster eller dets Ombygning en eller anden rig Herremand.

Dominikanerklosteret i Vejle er sandsynligvis stiftet af den fra Historien bekendte Stormand Laurids Jonsen, der var Danmarks Riges Drost, da Kristoffer den Anden besteg Tronen Aar 1320. Faa Aar derefter mistede Laurids Jonsen sin høje Stilling, og i Forening med den ligeledes afskedigede Marsk Ludvig Albrechtsøn ledede han den Modstand, der rejstes mod Kongen. Da Grev Gert af Holsten („den kullede Greve“) i Foraaret 1326 kom til Danmark med sin Slægtning, den unge Hertug Valdemar af Sønderjylland (som da kun var en halv Snes Aar gammel), for at bestride den danske Konges Ret til at være Formynder for denne, sluttede de to nævnte danske Stormænd Forbund med den unge Hertug, og det lykkedes Grev Gert at faa denne hyldet som Konge i Danmark (den 8. Juni 1326).⁵⁾

Denne Kong Valdemar stadfæstede Vejle Bys gamle Privilegier den 16. August 1327, og det er vel næppe utænkeligt, at Laurids Jonsen, der var en mægtig Jordbesidder netop paa Vejleegnen og maaske endog ejede Grund i selve Byen, har været virksom ved denne Lejlighed. Efter Hr. Lauridses Død 1340 gik hans Gods paa Vejleegnen over til hans Søn Hr. Peder Lauridsen.⁶⁾

Vi ved, at Drost Laurids Jonsen var Kirken hengiven og gavmild overfor den. Paa Viborg Landsting den 28. Januar 1329 udstedte han et Brev, hvorved han stiftede det næststørste Præbende, Ribe Domkirke har ejet, og som bestod af Ejendomme, der alle var beliggende i Vejle Amt.⁷⁾ Og i et Brev af 5. August 1329, stilet til Drostens selv, berømmer Paven i høje Toner hans Fromhed og Hengivenhed for den katolske Kirke.⁸⁾

Det er muligt, at Hr. Laurids Jonsen har skænket Dominikanerne den store Grund i Vejle, hvorpaa deres Kloster blev anlagt, og at han i det hele taget var Klosters Stifter.

Med Sikkerhed ved vi kun dette, at Prædikebrødreordenens Kirke i Byen Welle (∴ Vejle) i Ribe Stift var opført af Laurentius Johannes (∴ Laurids Jonsen), og at han havde ladet den bygge af sine egne Huse, men rigtignok kun af Træ („ex domibus propriis videlicet ligneis tantum“).

Denne Oplysning stammer fra en Ansøgning til Paven, dateret Avignon den 4. Oktober 1355 og affattet af Laurids Jonsens Søn, Ridderen Peder Lauridsen, som det nævnte Aar var Valdemar Atterdags Udsending til Pavehoffet i Avignon.

I sit Brev til Paven ansøger han dels om forskellige Begunstigelser for sig selv og sin Familie og dels om Tilladelse for Prædikebrødrene i Vejle til at ombygge deres Kirke (eller Kloster?).⁹⁾ Ved et Pavebrev af samme Dato bevilges Ansøgningen.

Brevet oplyser, at Kirken var grundlagt „til den straalende Jomfrus Ære og under hendes Navn“ („in honore et sul vocabula eiusdam glorioso virginis fundata“), og Paven skænker „et Aars og 40 Dages Aflad for enhver, der indenfor et Tidsrum af 10 Aar bidrager til at erstatte den af hans Fader opførte Trækirke med en Kirke, der skal opføres af hugne Sten (ut de lapidus) eller paa anden sømmelig Maade (vel aliter honorabitus)“.¹⁰⁾ Og efter Hr. Peders Tilbagekomst fra Avignon, efter Aar 1355, blev Sortebrødrenes Klosterkirke altsaa genopbygget af Sten. Hvorvidt Klosters øvrige Bygninger allerede

var opførte af Sten forud for Kirkens Ombygning, vides ikke; men det kan jo være rimeligt, at man har begyndt med Kirken.

Klosterets gamle Teglovn, som den 26. Maj 1923 blev udgravet ved Lillebjerg, stammer aabenbart fra det 14. Aarhundrede, og Klosterets gamle Kirkeklokke, som endnu eksisterer, tilhører Tiden omkring Aar 1400. Sidstnævnte turde maaske være et Bevis for, at Klokketaarnet først er blevet opført henimod Slutningen af det 14. Aarhundrede og muligvis har dannet Afslutning paa hele Byggeforetagendet.

Det nuværende Raadhustorv har ifølge Traditionen været Klosterets Kirkegaard „som endnu kendes, naar der graves, af opkastede Dødningeben“, siger „Danske Atlas“. ¹¹⁾ En Fortegnelse over Klosterets Kaalgaarde og Humlehaver Aar 1473 omtaler et Stykke Jord, som „ligger sønden næst til Klosterets Kirkegaard“. ¹²⁾

KLOSTERETS BELIGGENHED OG DETS ENKELTE BYGNINGER

Den Klosterbygning, som i henved halvtredie Hundrede Aar, efter at Klosteret var nedlagt, tjente Vejle By til Raadhus, laa i Henhold til de faa og mangelfulde Oplysninger, der herom findes, bag ved det nordvestlige Hjørne af Raadhustorvet. Man maa opgive den gamle Forestilling, stammende fra „Danske Atlas“ (1769), at denne Bygning skulde i sin Tid have været Klosterkirken. En Autoritet paa Klosterbygningernes Omraade som Dr. phil. Vilhelm Lorenzen udtaler herom: ¹³⁾

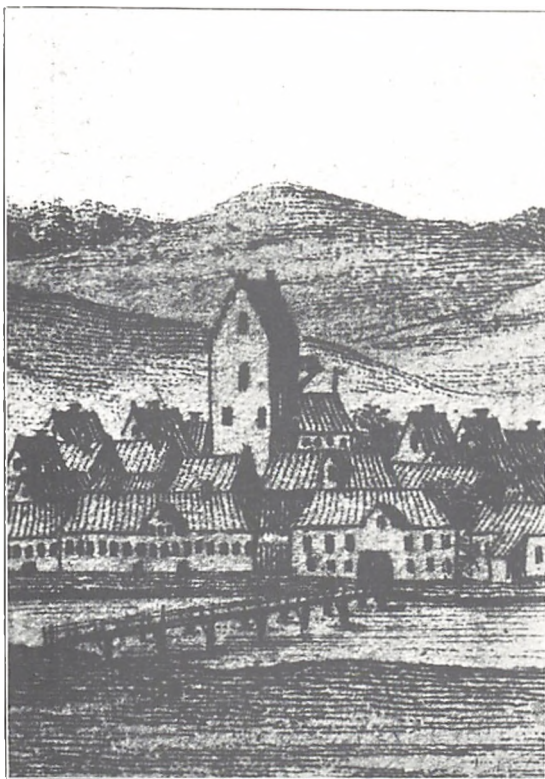
„Selve Klosterkirken, der efter al Tradition har ligget i Retning Øst-Vest — — — har efter Beliggenheden i Forhold til den senere Raadhusfløj dannet den søndre Fløj i et eventuelt flerfløjet Anlæg.“

„Raadhusfløjen“ laa i Retning Nord-Syd, og ved dennes søndre Ende stod et ret højt Taarn, som havde kantakede Gavle i Nord og Syd.

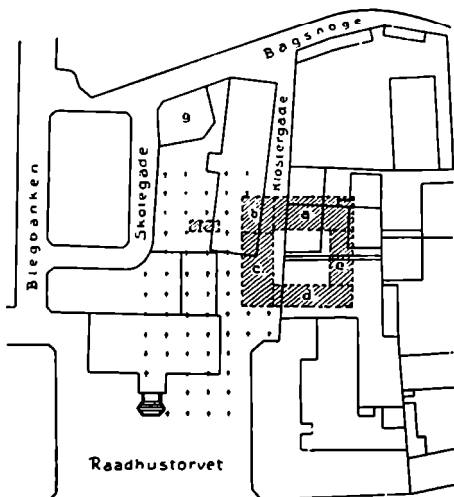
„Dette Taarn maa have været Klosterkirkens“, siger Dr. Lorenzen, og Kirken „har haft dette Taarn mod Vestgavlen, hvoraf atter følger, at den til Raadhus benyttede Bygning har været Klosterets gamle Vestfløj“.

[Den sidstnævnte Bygnings Beliggenhed kan bestemmes nogenlunde nøjagtigt.

Blandt Byens gamle Papirer forefindes nemlig en Skrivelse med følgende Indhold: „Aar 1797, den 29. April, blev paa Raadhuset foretaget

Raadhustaarnet, tidligere Klosterkirkens Taarn, (ved Midten af det 18. Aarh.), set fra Syd.

Vejle Raadhustorv med nærmeste Omgivelser 1898.

De skraverede Felter indenfor de punkterede Linier angiver det gamle Sortebrødrekløsters sandsynlige Beliggenhed. a. Vestfløjen (med Kapitelsalen). b. Taarnet. c. Sydfløjen (Kirken). d. Østfløjen (?). e. Nordfløjen (?). f. Et lille Stenhus (senere betegnet som »Byens Hus«). g. Under denne Bygning blev i 1901 opdaget en gammel Kælder, som muligvis stammer fra Klostertiden. † † † angiver Klosterets Kirkegaard (Udstrækningen er ukendt).

senere blev opført, maa Taarnet have staaet, medens det Terrain, hvorpaa »Royal«s Vestfløj staa, samt den ubebyggede Plads Syd herfor, vistnok oprindelig har været optaget af Klosterets Østfløj og en Del af dets indelukkede Gaardsrum, som senere blev indhegnet til Raadhusgaard. Denne laa nemlig foran Raadhuset ud mod Torvet.]

Klosterets Hovedfløj var 27 Alen lang, $12\frac{3}{4}$ Alen bred, 10 Alen høj til Taget, og dens Ydermure havde en Tykkelse af $1\frac{1}{2}$ Alen. Bygningen var opført i to Stokværk, hvoraf det nederste havde Hvælvinger, baarne af 5 Piller.¹⁶⁾ Det underste Stokværk har utvivlsomt rummet Klosterets Kapitelsal. Herved forstaaes „en større, smuk og helst hvælvet Sal med Bænke langs Væggene, et særligt Sæde for Prioeren med et Krucifiks over hans Plads“. Her samlede Prioeren hver Morgen Munkene om sig („Konventet“), desuden afbenyttedes Salen ved alle vigtige og festlige Lejligheder, og her modtoges fornemme Gæster.¹⁷⁾

I Vejle „Sortebrødrekløsters Stue“ blev der ofte holdt kongeligt Retterting, saaledes af Kong Hans under hans Ophold i Vejle 1492 og 1496.¹⁸⁾

Hvis man tør forudsætte, at Kapitelsalen har optaget hele det underste Stokværk, maa denne toskibede Pillesal paa 6 Fag (smlgn. Beskrivelsen af „Raadhuset“) have været noget ret usædvanligt indenfor sin Art her til Lands, hvad Størrelsen angaar. At den har været „Vejlekløsterets Pryd“ er utvivlsomt; dog kunde det vel være rimeligt, om Kapitelsalen (svarende til den senere „Raadstue“) kun har optaget en større Del af dette Stokværk, medens Sakristiet, hvor Klosterets hellige Kar og andre dyrebare Klenodier opbevaredes, havde Plads i Bygningens sydlige Ende.

offentlig Auktion over den ved Raadhuset, bag ved Bager Hjelm's Gaard, beliggende gamle Raadhusplads til Bortleje paa et eller flere Aar.“ Og i en Bekendtgørelse angaaende Pladsens Bortleje findes følgende Bemærkning: „Kan ogsaa benyttes til Havebrug, men da Pladsen indeholder eu Del Mursten og Kampesten, maa samme af Lejeren ikke opryddes.“

Den omtalte Bager Hjelm ejede paa hin Tid den Gaard, der senere blev ombygget og indrettet til Hotel. Paa hans Tid hørte den Grund, hvorpaa „Hotel Royal“s Vestfløj („den store Sal“) nu staa, dog ikke med til Gaarden.

I Halvfjerdserne i forrige Aarhundrede fandt man ved Udgravninger i Øltapper Søren Christensens Kælder (Matr. Nr. 325) paa Badeanstaltens nuværende Grund: svære Stenfundamenter, som strakte sig i Retning Nord-Syd, og som utvivlsomt stammede fra Klosterbygningerne; thi talrige Munkebegravelser forefandt ved Siden af og inden for Stenfundamenterne.¹⁴⁾

Da der en Menneskealder senere blev lagt Grund til den nye Badeanstalt, fandt man endnu i ca. $1\frac{1}{2}$ Alens Dybde paa det samme Terrain en Del svære Grundsten, ligeledes beliggende i Retning fra Syd til Nord.¹⁵⁾

Af disse Kendsgerninger kan man udlede den Slutning, at den Bygning, der senere blev Byens Raadhus (1531—1780), og som sikkert havde været Klosterets Hovedfløj, maa have ligget paa en Del af den Grund, hvorpaa Badeanstalten staa, og tværs over Gaden. Paa den Plads, hvor den store gamle Skolebygning's Østende

Bygningens øverste Stokværk har rimeligvis tjent Munkene til „Dormitorium“ (=: Sovesal). Sovesalen laa i Klostrene som Regel i andet Stokværk og var ved Skillevægge — af meget let Karakter og ikke over Mandshøjde — delt i Celler, hvis Bredde var ca. 6 Fod, og Længden ikke meget større. En Midterkorridor har sandsynligvis delt Sovesalen i en østlig og en vestlig Halvdel, hver med 6 Munkeceller; thi saavidt man kan skønne har der været 6 Vinduer paa hver Langside i dette Stokværk. Sovesalen har saaledes kunnet huse 12 Brødre, der kunde trække sig tilbage til disse Celler og „skrive, læse, sove og vaage om Natten, naar de paa Grund af deres Studier maatte ønske det“.

Kapitalsalen med Sakristiet, saa vel som Sovesalen, fandtes i Klostrene sædvanligvis i den Fløj, der laa nærmest ved Kirkens Kor, og som bekendt ligger dette altid mod Øst. For Vejle Klosterets Vedkommende har man altsaa fraveget den almindelige Regel for Bygningernes Beliggenhed i Forhold til hverandre, medmindre Kapitelsalfløjen har været Klosterets Østfløj; i saa Fald maa Taarnet have staaet ved Siden af Koret, saaledes som Forholdet er ved Vor Frue Kirke i Aarhus (Byens gamle Dominikanerkloster). Men i hvert Fald har Kirken været Klosterets Sydfløj, og den har næppe været saa anseelig som Kapitelsalfløjen.

I den ældste Tid bestod Dominikanernes Kirker af „det enskibede Kirkerum med Skib og Kor af samme Bredde, uden Tværskib og uden Taarne“. Kun Kor og Sakristi maatte være hvælvede, medens det egentlige Kirkerum skulde have fladt Loft. „Denne Type holder sig til op i det 15. Aarhundredes Begyndelse“, siger Dr. Lorenzen. Og der er vel ingen Rimelighed for, at Klosterkirken i Vejle skulde have været afvigende fra Regelen, omend det senere blev prydet med et Klokketaarn. Et saadant stod, som tidligere omtalt, ved den søndre Ende af Klosterets Hovedfløj, forbindende denne med Kirkefløjen, som maa have ligget i Retning fra Vest mod Øst, altsaa ud mod Kirkegaarden (det nuværende Raadhustorv og en Del af Pladsen bagved dette).

[Paa Resens Korttegning over Vejle ses en Bygning, som nøjensynlig skal forestille Klokketaarnet, anbragt ved den vestlige Side af den egentlige Raadhushygnings søndre Ende. Man tør vistnok gaa ud fra, at Tegneren her har begaaet en Ukorrekthed.]

I Taarnet hang den store, svære Malmklokke, og en mindre Klokke synes at have haft sin Plads uden paa Taarnet, mod Nord. Denne Klokkes Bestemmelse har vistnok været at sammenkalde Brødrene til Bøn eller Messe.

Hvis Klosteret har bestaaet af fire sammenbyggede Fløje, har en af disse (Østfløjen?) tjent til Opholdssted for Novicer og Lægbrødre, medens den anden, Nordfløjen, maa have rummet Spisesalen („Refektoriet“) og Stegerset.

I Dominikanerklostrene fandtes Spisesalen som Regel i den Klosterfløj, der laa Kirken fjernest, idet man vilde „undgaa Lugt og Damp fra Køkkenet i Kirkens umiddelbare Nærhed“. Omsluttet af disse fire Fløje laa saa en lille Gaardsplads, Fratergaarden, hvortil der kun var Adgang til Fods.

Hovedadgangen til selve Bygningerne var som Regel i Nærheden af Kirkens Hovedportal, paa Vestsiden. — Saaledes har Forholdet vel ogsaa været for Vejle Klosterets Vedkommende.

[Det senere saakaldte „Byens Hus“ eller „Klostersmedien“ har muligvis ogsaa været en til Klosteret hørende Bygning. — Og endelig er der Sandsynlighed for, at den middelalderlige Kælder, som i sin Tid laa under den lille, gamle Skolebygning, hvoraf der endnu staar en Rest, ogsaa har hørt til Klosteret. I 1901 havde det da tilgængelige Kælderrum en Størrelse af $8\frac{1}{2} \times 6\frac{3}{4}$ Alen, var noget over 3 Alen

højt, havde 3¹/₂ til 4¹/₂ Alen tykke Mure, opførte af Rullesten. Kælderen havde øjensynlig strakt sig længere mod Øst og Nord i ældre Tid, men Rummet inden for de svære Mure var dér fyldt.¹⁹⁾ Nu er hele Kælderen forlængst opfyldt og tilmuret.]

Det er umuligt at afstikke bestemte Grænser for Klosterets Omraade. Det synes næppe rimeligt, at dette har strakt sig mod Nord helt ned til „Bagsnoge“. Sandsynligere er det, at der imellem denne lille Baggade og Klosterjorden har ligget en lille „Snabe“ eller afskaaret Trekant, som tilhørte Byens Borgere. Syd paa har Klosterets Omraade vistnok ikke naaet længere end til Torvets sydlige Grænse, maaske næppe saa langt.

Hele Klosteromraadet var naturligvis afgrænset fra Omverdenen ved en eller anden solid Indhegning, maaske tildels ved en rigtig „Klostermur“.

KLOSTERETS „LØNGANG“

Paa den Grundtegning af Vejle, der findes i „Danske Atlas“ (Aar 1767), ser man en punkteret Linie trukket tværs igennem Byen fra det sydøstre Hjørne af det gamle Raadhus og ned til Brønden paa „Borgvold“ Øst for Møllerens Have. Denne Linie betegnes som „Løngangen under Jorden“.

„Danske Atlas“ meddeler herom: „Imellem Klosteret, som nu er Raadhuset, og Borgevold berettes i gamle Dage at have gaaet en muret Løngang under Jorden, som man adskillige Gange ved Gravning til Brynde og Bygninger har truffet paa.“

Hvorledes det forholder sig med denne „Løngang“, vil formodentlig aldrig rigtig blive opklaret. Det er jo ganske utænkeligt og urimeligt, at der skulde have været en Forbindelse mellem de to nævnte Steder. Saa langt som til Borgevold har der sikkert aldrig gaaet nogen Løngang. Dog maa der have været et eller andet Grundlag for Dannelsen af en saadan Forestilling. Muligvis har der paa en kort Strækning ind under Torvet gaaet en stensat Gang, førende fra Klosterets Kælder og beregnet paa at være Skjulested eller Tilflugtssted for Klosterets Beboere i Ufredstider.

Men Folk har i Tidens Løb set „Løngangen“ paa de mest forskellige Steder og førende i alle mulige Retninger. I nogle Tilfælde drejer det sig vistnok kun om Levninger af de gamle Klosterkældere. Der lever endnu Folk, som paastaar, at de har set Løngangen ved Ombygningen af „Hotel Royal“s Vestfløj, og at den endog førte ind fra Torvet og ud i Retning af „Bagsnoge“;²⁰⁾ men ingen kan give nogen tilfredsstillende Forklaring paa, hvad de i sin Tid har set paa de nævnte Steder.

KLOSTERETS BEBOERE

Klosteret blev ledet af en Prior, og Munkenes Antal maa efter Sædvane have været mindst 12. At Antallet netop har været 12, kunde den Omstændighed, at der ved Klosterets Ophævelse forefandtes 12 Par Messeklæder, maaske tyde paa.

Dernæst har Klosteret vel haft nogle Lærlinge („Novicer“), der uddannedes til Præster (Niels Bredal, der betegnes som „Munkling“, var formodentlig Novice), endvidere en Del Lægbrødre og endelig noget Tyende til at forrette det allergroveste Arbejde.

Præstebrødrene passede deres Studier og Præstegerning samt ledede Lægbrødrenes Arbejde. De sidstnævnte besøgte det huslige Arbejde saa vel som Arbejdet i Gaard og Have. Naturligvis var det ogsaa disse og deres Hjælpere, der arbejdede paa den til Klosteret hørende Teglgaard, strøg Teglstenene, forestod Brændingen af disse samt Transporten af dem op til Klosteret og her besøgte en stor Del af Arbejdet — i alt Fald Haandlangergerningen — ved Opførelsen af Klosterets Bygninger. Under Kong Frederik den Første oprandt der en trang Tid for de stakkels Munke, idet Kongen begunstigede den lutherske Lære, og mange Adelsmænd og Borgere sluttede sig til denne.

I Aaret 1527 klagede Rigsraadet til Kongen over, at „fattige Klostermænd, naar de drage efter Guds Almisser, (da) ere (de) slagne og dragne og ilde medfarne paa Alfarveje og Stier, som nu sidste Aar skete og vederfores en fattige Broder af Sortebrødre-kloster i Wegle; som (han) vilde drage imod Viborg at købe for Klosterets Penninge nogen Tørfisk til Klosterets Behov; kom to ridendes Hofmænd til hannem paa Marken og hug og sloge hannem, saa længe de kunde kende Liv i hannem, og hug Hestene, som stod for Vognen, mange store Saar“. ²¹⁾

Klosterets sidste Prior, regelbundne Mand Broder Asser, levede ca. 1515. ²²⁾ Under Reformationstiden forfaldt Klosteret mer og mer og kunde ikke vedligeholdes, hvorfor „Brødrene forløbe Klosteret“. ²³⁾

Den sidste Munk i Klosteret hed Niels Bredal. Han betegnes af Borgmester Clemen Sørensen som „Munkling, dog udi sin Grammaticalia vel Funderit“. Efter at Brødrene var borte, giftede han sig, og blev senere ansat som Skolemester i Vejle, i hvilken Bestilling han virkede i over 50 Aar. Han var den første Skolemester for Clemen Sørensen (der kom i Skole 1576), „blev for sin Alderdom aftakket og fik af Øvrigheden for Livstid Kongens Part af „Houert Tiende“. ²⁴⁾

[Oversættelsen fra Latin til Dansk af Byens ældste bevarede Privilegier (1327) skyldes Niels Bredal.]

KLOSTERETS OPHÆVELSE

Allerede i Sommeren 1529 havde Klosteret maattet afstaa en Del Jordegods, og i September samme Aar blev der affattet en Fortegnelse over Klosterets Husgeraad, Klenodier og Kirkesmykker: „Dette efternævnte Inventarium, Sølv og Gods var udi Vejle Kloster, da Jens Hvass det annammede.“

Listen omfatter: en Monstrans, et Sølvkors, otte Kalke, et „Padzt“ (o: Smykke), et itubrukt („brødet“) Helligdomskar, tolv „Messereeder, onde og gode“, af Silké, og dertil nogle faa daglige, slidte Messeklæder, en Bryggepande, tre Ølkar, „onde og gode“, et Brandjern, ti Kobbergryder og fire Kedler, „onde og gode“.

Samme Jens Hvass fik den 27. Februar 1530 paa Gottorp Slot kongelig Kvittering for noget Sølv, som han paa sin Herres (o: Kongens) Befaling „annammet havde af nogle Klostre udi Jylland“, nemlig Graabrødre-klosteret i Randers (511 Lod 1 Kv. Sølv), Graabrødre-klosteret i Viborg (124½ Lod Sølv) og Sortebrødre-klosteret i Vejle (488 Lod). ²⁵⁾

[Den nævnte Jens Hvass ejede Gaarden Kaas i Salling, han var i 1528 og 1529 Kong Frederiks Rettertingsdommer i Jylland (sammen med Mogens Gøye og Erik Banner), var knyttet til Landstinget i Viborg og blev anvendt af Kongen i forskellige betroede Hverv. Han blev henrettet i 1537 for Delagtighed i Skipper Clements Oprør.] ²⁶⁾

Den 4. Marts 1531 overdrog saa Kong Frederik den Første Sortebrødrekløsteret til Borgerne i Vejle, „anseende, at det nu stander øde, og Brødrene, som derinde vare, have det forladt“. Med Bygningerne fulgte „Gaardsrum og Haverum“, medens Kongen forbeholdt sig „de to Humlegaarde og det Træhus derhos“, samt „Teglgaarden sønden Byen“ og Kløsterets Klenodier og Boskab.²⁷⁾

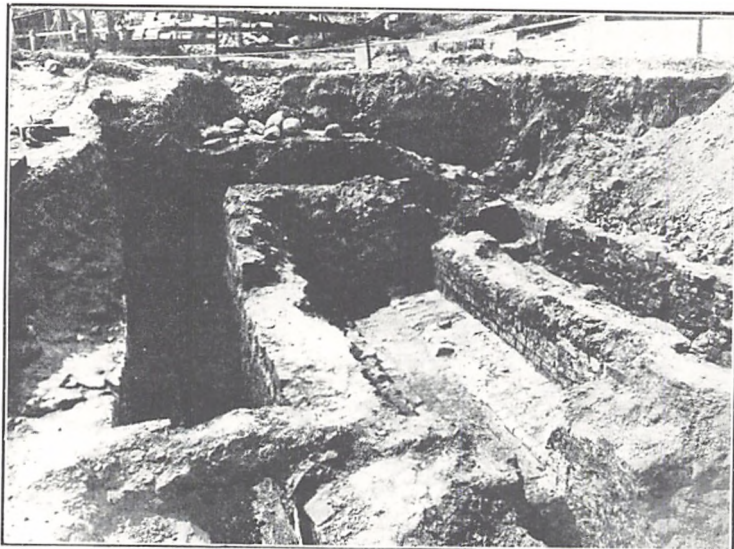
Teglovn (tilh. ses et af de gamle Fyrhuller, i Midten den indbyggede Ovn).

Den 12. September 1532 fik Ridder Ove Lunge til Tirsbæk „Toaarsbrev paa Teglgaarden uden for Wedle, eftersom Jens Hvass havde tilsagt ham den paa Kongens Vegne“.²⁸⁾

Men i Aaret 1535, den 1. Marts, „undte og gav Kong Christian den Tredie Borgerne i Vejle de to Humlegaarde og Kaalgaarde, som ligger vesten ved Kløsteret, samt Teglgaarden, som forhen hørte til Sortebrødrekløsteret, at have, nyde, bruge og beholde for en fri Byens Ejendom til evig Tid“.²⁹⁾

„Den gamle Teglovn ved Vejen ind til Stenbroen“ omtales Aar 1541³⁰⁾, og „Vejen, som løber til Vinding ved Teglladen“, nævnes i 1623.³¹⁾ I Kirkeregnskabsbogen fra

Begyndelsen af det 17. Aarhundrede omtales flere Steder „Teglladen ved Lillebjerg“.

Teglovn. Den indsnævrede Ovn ses i Billedets Midte.

[Ved en Udgravning paa Lillebjerg den 26. Maj 1923 kom ovennævnte gamle Teglovn atter for Dagens Lys. Paa Foranledning af Forfatteren Evald Tang Kristensen lod Nationalmuseet Ovnene helt udgrave, og Lederen af dette Arbejde, Museumsinspektør, Dr. phil. Poul Nørlund erklærede, at den fundne Teglovn maatte være opført senest i Løbet af det 14. Aarhundrede. Da Kløsteret netop paa den Tid blev ombygget af Sten, kan der næppe være nogen Tvivl om, at det er her paa

dette Sted, at Sortebrødrekløsterets Sten er blevet brændte. „Denne Ovn er, saa at sige, det gamle Klosters Fødested. Gang efter Gang har Munkenens Teglmester maattet hede den lille Ovn for at faa Sten nok til saa omfattende et Byggeforetagende; men selv vore største middeldalderlige Murstensbygninger har faaet Sten fra lignende Smaaovne“, siger Dr. Nørlund.²²⁾

Ovnens meget forbrændte Tilstand, samt den Omstændighed, at den gentagne Gange er gjort mindre, vidner om, at den har været benyttet gennem et langt Tidsrum. Kort efter at Ovnen blev afdækket, blev der truffet Foranstaltninger til at bevare og beskytte den, og der blev — for private Pengebidrag i Forbindelse med et kommunalt Tilskud — opført en solid Bygning over den.]

DEN GAMLE KLOSTERKLOKKE

hænger endnu den Dag i Dag i Vejle Raadhustaaen og benyttes som Slagklokke for Taarnuret. Den er godt 1 Meter høj, Kronen iberegnet, og dens største nedre Tværmaal er 83 cm. Den betegnes af Arkitekt F. Uldall som „en særdeles interessant Slagklokke.“

Hankene er ualmindelig pyntelige for saa gammel en Klokke. Deres Forside har tre fine Tovsnøninger — bagtil er de kantede. Huens Tværnit viser to Hullister og en Karnis. Over Slagringen er tre Lister lige over hverandre. Skriftbaandet har en Bredde af 0,041.

Indskriften er dels med Majuskler (o: store Bogstaver), dels med Minuskler (o: smaa Bogstaver), Klokken er støbt fordybet, har den gotiske Form og maa henføres til Slutningen af det 14. Aarhundrede. Den latinske Indskrift lyder i Oversættelse saaledes:

„JESUS MARIA. JEG VÆKKER
DE LEVENDE, JEG KALDER DE DØDE“

Klokken udmærker sig i høj Grad ved den store Mængde Relieffer, som pryder dels dens Skriftbaand, dels Klokkelegemet. Nogle af disse er Medailloner, andre Aftryk af „Pilgrimstegn“ (o: smaa Mærker, oftest støbte i Bly eller Tin, mest hidrørende fra det 14. og 15. Aarhundrede, blev af de fromme Pilgrimme købt paa de hellige Steder og hjembragtes som Amuletter og som et Bevis for, at Rejsen var udført; de fæstedes gerne paa Hatten eller Kappen. Klokkestøberne har meget ofte benyttet Voksaftryk af dem til dermed at danne Relieffer paa Klokkerne). Paa Klokkelegemets øvre Del staar 16 Relieffer*) paa Række, hvoriblandt et forestiller „Flugten til Ægypten“, et andet viser „Scta Birgitta af

Paa Klokken bemærker man: 1) De fine Tovsnøninger paa Hankene. 2) Huens Hullister og Karnis. 3) Skriftbaandet, hvori Ordet »Maria« læses tydeligt. 4) Klokkestøberens op-
højede Sigil med det korslagte Hamre (tilvenstre). 5) Pilgrimstegnet »De hellige tre Kongers«. 6) Billede af en Dreng (Engel). 7) Til-
højre for sidstnævnte skimtes Pilgrimstegnet for Maria Einsiedeln. 8) Forneden Slagringen med de tre Lister.

*) Gipsafstøbninger af flere af disse Relieffer opbevares paa Vejle Museum.

Vadstena“, et skal maaske vise „den hellige Nicolaus af Myra“, et forestiller en Løve, et andet en Dreng, flere er ganske utydelige. Mærkeligt er to Relieffer, som tydeligt viser, at Originalerne har været Pilgrimstegn. Paa det ene ses „de hellige tre Konger“, som bringer Jesusbarnet Gaver; det andet, som er Klokkens allermest interessante Billede, er en Gengivelse af et Pilgrimstegn fra Maria Einsiedeln (Maria Eneboeren), det berømte Benediktinerabbedi og Valfartssted i det nordlige Schweitz. Relieffet er 0,07 højt og 0,08 bredt.

Dette Pilgrimstegn maa regnes til Slutningen af det 14. Aarhundrede, saa det har været nyt, da Klokken støbtes.

— Støberens Sigil findes ogsaa i Relief paa Klokken. Støbermærket i Midten af det er ganske det samme, som andensteds er benyttet af en vis Olog Jørgenson, der altsaa er Klokkens Mester. Det maa antages, at denne har virket i Tiden omkring 1400. Han har bl. a. ogsaa støbt Rudkøbing „Stormklokke“.*)

II. VEJLE BYS FØRSTE RAADHUS

G. F. Gaarmanns**) Paastand om, at Vejle ældste Raadhus „var i Kirkegaden“ er fuldstændig rigtig, og der kan føres Bevis herfor.

I gamle Dage var St. Nikolaj Kirke — som almindelig bekendt — omgivet af Kirkegaarden paa alle Sider, saaledes at kun den vestligste Del af Byens nuværende Kirketorv (d. v. s. fra Grønnegades vestligste Hjørne) ikke hørte med til Kirkegaarden.

Fra Kirkegaardens sydvestre Hjørne strakte et bebygget Areal sig mod Vest lige indtil Foldegades Forlængelse og mod Nord vel omtrent til det Sted, hvor Torvebrønden (eller „Springvandet“) nu staar. Nord herfor laa „Gammeltorv“ — et Navn, som bevarede til langt ind i det forrige Aarhundrede.

Denne lille Plads — som strakte sig fra Kirkegaarden udfor Hjørnet af Grønnegade og Vest paa, saa langt Torvet endnu naar — har fra ældgammel Tid været det Sted, hvor Bymændene samledes for at drøfte Byens Sager; senere afløstes „Bystævnet“ af et fast Raad, Byen blev udskilt fra Herredet og fik da her sit eget Tingsted, „Bytinget“. Tingpladsen var tillige Torveplads; thi i Ly af Kirken og Kirkegaarden kunde „Torvefreden“ bedst sikres. Her fandt Torvehandelen Sted, og her afholdtes Byens Markeder — maaske tog man — efter Datidens Skik — Kirkegaarden til Hjælp, naar det kneb med Plads. Og her blev Retten plejet af Byfogden paa Tinge — ogsaa efter at Byens Raad havde faaet sit eget Hus: Raadhuset. Den Tid kom jo nemlig, da Forholdene nødvendiggjorde et saadant, lige saa vel i Vejle som i andre Købstæder, og Borgerne opførte da ret naturligt deres Raadhus i Nærheden af Tingstedet og Kirken.

Raadhusets nøjagtige Beliggenhed kan endnu paavises. En Fortegnelse over Byens Ejendomme og Jordegods i Aaret 1631 omfatter bl. a. „dett huss paa gammel torffuet

*) En udførlig, illustreret Beskrivelse af Vejle Raadhusklokke findes i F. Uldalls Bog: „Danmarks middelalderlige Kirkeklokker.“

**) G. F. G.: „Efterretninger om Weile Købstæd 1794.“

som raadhussett holtis i forðum tid, och nu i mange aar haffuer werrid Capellanen til sin residentz Beuiliget, och i den wester ende byeschriffueren till sin woningh“.³³⁾

I en lignende Fortegnelse fra 1604 nævnes „Det hus som Capellanen hr. Anders udi boer med byeschriffuerens værelse derudi og omkring til hr. Jacobs bode i Grønnegade“.³⁴⁾

Det fremgaar altsaa heraf, at saavel Kapellanen som Byskriveren ved det 17. Aarhundredes Begyndelse boede paa det Sted, hvor Raadhuset havde ligget i ældre Tid. Og Kortet i „Danske Atlas“ (1767) viser os „Capellanens Residentzplads, som nu er gjort til en Kiøkkenhave“, beliggende paa Grønnegades vestlige Hjørne overfor „Gammeltorv“.

Dette gamle Raadhus har sikkert været en yderst tarvelig Bygning, formodentlig et lille enetages Bindingsværkshus.

Et gammelt Pergamentsbrev fra Aar 1468, som endnu eksisterer, giver Oplysning om de nærmere Omstændigheder, der staar i Forbindelse med Opførelsen af denne Bygning, saunt om Tidspunktet for denne Begivenhed i Byens Historie.³⁵⁾ Det oplyser nemlig, at til Byens Sognekirke hører bl. a. „en jordh, ligger norden radhwzeth, som her iens astersen (eller: ascersen) køptæ aff oloff iensen borgemester, och aff thz for“ jordh vntæ for“ her iens ascersen byen een del som halffdel theres radhus po stor, til ewynelich eyæ“.

Altsaa: Byens Sognepræst, Hr. Jens Ascersen, har (paa Kirkens Vegne?) købt et Stykke Jord af Borgmester Oluf Jensen, og derefter skænket Byen saa meget deraf, at Halvdelen af Byens Raadhus har kunnet opføres paa denne Grund.

Raadhuset eksisterer i 1468, da Brevet skrives, men det oplyses ikke, hvilket Aar det er opført. Den Borgmester Jes Wolsen (Jens Olesen eller Olufsen), som har underskrevet Brevet, er muligvis en Søn af den omtalte Borgmester Oluf Jensen — i alt Fald sandsynligvis dennes Efterfølger.

Samme Brev oplyser os endvidere om, hvorfra Byen fik Penge til at bygge for. Kirken ejer nemlig blandt meget andet Jordegods: „en jordh mellem Mikel Degen oc Kirkygarden“ og „en jordh som Mikel Degen poboer hoos thingz, som worte køpth fra byen oc til kirken for en swm pennige, som the bygde theris radhws mz“.

Altsaa: Mikkell Degn bor i Nærheden af Kirkegaarden, lige ved Tingpladsen, paa en Grund, som Kirken i sin Tid har afkøbt Byen, og for de Penge, som betales for denne Jord, byggede Borgerne deres Raadhus.

Det ligger nær at antage, at det er Opførelsen af Kirketaarnet, der har gjort en Udvidelse af Kirkegaarden mod Vest ønskelig, og denne er saa foretaget paa Bekostning af Tingpladsen. I de Dage var Kirken rig, og Byen fattig.

Til at besvare Spørgsmaalet om, hvornaar omtrent Raadhuset blev opført, har vi et Holdepunkt i Præstens Navn, som ogsaa kendes fra andre gamle Dokumenter; omend Stavemaaden varierer mellem Ascersen, Astersen og Adsersen, er det aabenbart en og samme Person, der omtales.

Hr. Jens Ascersens Navn forekommer første Gang i Aaret 1459, nemlig i et Testamente, der oprettes af Hr. Anders Skeel, Dekanus i Ribe.³⁶⁾ Denne, som var en rig, adelig Jordbesidder paa Vejleegnen, betænker i sit Testamente bl. a. saa vel Klosteret som Kirken i Vejle, ja, endogsaa enkelte Præster og Munke der, navnlig Sognepræsten Hr. Jens Ascersen, med rige Gaver. At Anders Skeel skænkede Maria Magdalene-Alteret i Vejle Kirke sit største Hus i Vejle, bekræftes af det ovenomtalte Brev af 1468. Selv døde han, kort efter at han havde gjort sit Testamente.

Dernæst faar Hr. Jens Ascersen i Aaret 1466, „den anden Lørdag efter Paaske“, en Landstingsdom i Viborg for, at noget Jordegods i Vinding tilhører Vejle Kirke.³⁷⁾

I 1478 optræder han endvidere paa Jelling Sysseleting, „den Tirsdag næst efter vor Frue Dag“,³⁸⁾ og samme Aar paa Tørrild Herredsting, „den Lørdag næst efter vor Frue Dag“ —³⁹⁾ begge Steder gør han Lovhævd for Jordegods tilhørende Kirken.

I 1487 gør han atter Lovhævd paa Jelling Sysseleting,⁴⁰⁾ og dette Lovhævds-Brev stadfæstes af Kong Hans, da han holder Retterting i Vejle 1492 „Lørdagen efter Jomfru Mariæ Renselsesfest“.

I det kongelige Brev udtales bl. a. følgende: „For os paa vor Retterting var skikket hæderlig Mand Hr. Jens Atzersen paa Hornstrup Kirkes Vegne“, og der gives Hr. Jens Adersen og hans Efterkommere (s: Efterfølgere) Ret til „formeldte Jord at nyde, bruge og beholde“.⁴¹⁾

Endelig stadfæster Kong Hans den 24. Marts 1493 de Breve, som Hr. Jens Atzersen, Sognepræst i Vejle, og hans Efterfølgere har paa nogle Gaarde i Vinding ved Vejle.⁴²⁾

Jens Ascersen (Adersen) har altsaa været Sognepræst for Vejle-Hornstrup allerede i Aaret 1459, muligvis endog førend dette Aar, og han beklædte endnu dette Embede i Marts 1493, ja, maaske lige til 1496, altsaa i ca. 35—40 Aar.

I 1496 har han faact en Efterfølger i Embedet; thi dette Aar, „den Torsdag næst efter vor Frue Dag“, faar Hr. Jens Gjødsøn, Sognepræst i Vejle, et Vidne af „uwillige Dannemænd“ paa Vejle Byting, og det fremgaar heraf, at Hr. Jens Gjødsøn nu indtræder som Arvetager til og Forsvarer af Hornstrup Kirkes Jord efter „Hr. Jens Astersen, som Sognepræst var til Hornstrup Kirke“.⁴³⁾

Og da Kong Hans i 1497 atter holder Retterting i Vejle, stadfæster han sidstnævnte Brev og „dømmer det ved sin fulde Magt“.⁴⁴⁾

Hvis vi nu forudsætter, at Sognepræst Jens Ascersen er død ca. 1495 i en Alder af ca. 75 Aar, maa han altsaa være født ca. Aar 1420, og han kan da næppe være blevet Sognepræst i Vejle førend omkring ved 1445 (i 25-Aars Alderen); men hvis han har tiltraadt Embedet i saa ung en Alder, skulde han altsaa have været Sognepræst i Vejle i et halvt Hundrede Aar. I saa Fald kunde Opførelsen af Raadhuset have fundet Sted i Tiden mellem 1445 og 1468. Mere sandsynligt er det, at han ikke har opnaaet saa høj en Alder eller saa lang en Embedstid, og at han maaske endog først har tiltraadt Embedet i Vejle ganske faa Aar før 1459.

Og uvilkaarligt fængsles Tanken da ved Beretningen om Hr. Anders Skeels Testamente, idet man fristes til at sætte denne Rigmands Gavnildhed overfor Kirken og Sognepræsten i Vejle i Forbindelse med de tidligere omtalte Begivenheder, der gik forud for Raadhusets Opførelse, og som skaffede de nødvendige Betingelser herfor til Veje. Og man faar da en stærk Anelse om, at Raadhuset først er blevet bygget omkring ved Aar 1460. Da det nedbrændte i 1530, skulde det herefter altsaa kun have eksisteret i ca. 70 Aar.

III. BYENS HJEMSØGELSE AF ILDEBRANDE OG PEST

I DET 16. AARHUNDREDE

Ifølge Traditionen skal Vejle i Aaret 1247 være blevet afbrændt af Hertug Abels Krigsfolk.⁴⁵⁾ Derefter forløber der næsten tre Hundrede Aar, hvori Historien intet beretter om Ildebrande i Vejle. Men i Løbet af det 16. Aarhundrede rasede Ilden til Gengæld hele fire Gange i Byen, nemlig 1524, 1530, 1553 og 1595.

Om den første af disse Ildebrande berettes: „Aar 1523 opstod der en farlig Ildebrand, som fortærede det meste af Byen.“⁴⁶⁾ En anden Beretning lyder saaledes: „I Maj brændte største Delen af Veile.“⁴⁷⁾ De sikreste og fyldigste Oplysninger finder man i de samtidige Kildeskrifter:⁴⁸⁾

„Den skibyske Krønike“ (fra Tiden ca. 1550) siger: „Staden Wele i Jutland blev fortæret af Ilden Aar 1524.“ Og den latinske Tekst oplyser endvidere, at det var i Juni Maaned, og at Ilden fortærede „den største og vigtigste Del af Staden“, samt at den opstod som Vaadeild i en Borgers Hus ved Navn Engelbert.

„Roskilde Aarbøger“ (1448—1549) beretter under Aarstallet 1524: „Udi samme Aar blev største oc bæste parten aff Weyle Stad y Nørre Jutland opbrændt y May maaneth.“

Tør man dømme efter Beretningernes Ordlyd, maa man vel antage, at denne Ildebrand har hjemsøgt Byens bedste Kvarter, altsaa Hovedgaden. Kirkegadekvarteret synes ikke at være blevet berørt af Branden, eftersom det her liggende (ældste) Raadhus skaanedes ved denne Lejlighed.

Men „1530 opkom atter en Ildsvaade, som blandt andet afbrændte det gamle Raadhus.“⁴⁹⁾ I 1553 hjemsøges Byen af en mindre Ildebrand, og „de Borgere, hvis Gaarde er brændte, fritages for al Kronens Tyngde i 1 Aar.“⁵⁰⁾ Derefter synes Byen at have haft en Række gode og fredelige Aar, hvori Velstanden er blomstret op.

Da rammes Vejle i 1584 af en stor Ulykke af en helt anden Art, nemlig Pesten, som i Løbet af Sommeren og Efteraaret „bortrykkede 500 Mennesker i Vejle“⁵¹⁾ — eller sandsynligvis ca. en Trediedel af alle Byens Indbyggere. Byens Sognepræst, Niels Buch, er blandt dem, der omkommer af Pesten.

Ved aabent Brev af 11. Maj 1585 fritager Kongen Vedle for Byskat i de næste to Aar i Betragtning af, at „de fleste og de mest formuende Borgere ere døde af Pesten sidste Aar, og de tilbageværende erklære ikke at være i Stand til at udrede den Tyngde, der aarligt skal svares til Kronen af Byen.“⁵²⁾

Næppe har Byen forvundet Følgerne af denne Ulykke, førend en ny bryder ind over den, nemlig Ildebranden i 1595.

„Vejle Byes Bog 1562—1612“ indeholder herom følgende Beretning: „Anno 1595 om Foraaret brændte i Fiskergade og Søndergade af Vaadeild, som kom af Møllen, 87 Gaarde og Woninger og dertil med vores søndre Porthus.“⁵³⁾

Ilden opstod altsaa i Vejle Vandmølle og bredte sig herfra til det nærmestliggende Bykvarter, Fiskergade og Søndergade, der synes at være blevet lagt fuldstændigt i Aske.

Denne Brand foranlediger, at Byen i nogle Aar faar Henstand med at betale den aarlige Byskat — „indtil kgl. Majestæt det anderledes derom tilsiger“.

Endvidere faar kgl. Majestæts Tolder i Kolding Befaling til af Tolden at levere Borgemestre og Raad i Vejle 100 Daler, som Kongen har givet dem til Bygning af et

Porthus; desuden skal Tolderen give de Borgere, der har lidt Skade ved den store Ildebrand, i alt 40 Daler og levere disse Penge til Lensmanden, Caspar Markdancer, som skal fordele Beløbet mellem Borgerne, eftersom enhver har lidt Skade til.⁶⁴⁾

Disse mægtige Ildebrande i det 16. Aarhundrede i Forening med de paafølgende fjendtlige Invasioner i Tiden 1627—1659, der efterlod Byen som en fuldstændig Ruinhob, er Skyld i, at Vejle er aldeles blottet for Bygningslevninger fra hine Tider.

Men selv om Byen havde haft en blidere Skæbne i det 16. og 17. Aarhundrede, end der blev den til Del, havde vistnok kun en meget ringe Part af dens gamle Bygninger været værdige til at bevares indtil vore Dage. Thi Vejle var en af Landets mindre Købstæder og kunde hverken i Henseende til Rigdom, Pragtbygninger eller Indbyggerantal maale sig med Byer som Randers, Kolding, Viborg og Horsens, og endnu langt mindre med Storstæderne blandt de jyske Byer: Aalborg, Ribe og Aarhus. Vejle havde ved Aar 1600 ikke engang saa mange Indbyggere som Grenaa, Skagen, Varde eller Ebeltoft; den var kun lidt større end Thisted, Sæby, Nykøbing og Holstebro. (Småkn. „Mønstring af Borgerne“.)⁶⁵⁾

De hyppige og mægtige Ildebrande, som i ældre Tider hjemsøgte vore Købstæder, ikke mindst Vejle, vidner om, hvor farlig en Fjende Ilden var Bybeboerne. Og dette Forhold undrer os ikke; thi Husene var meget sjældent byggede af Grundmur. Saa at sige alle Bygninger var opførte af Bindingsværk, mange af dem havde lerklinede Vægge og Straatag, og den øverste Del af Gavlen var meget ofte kun en Brædevæg. Brandfarligheden forøgedes ved de mange døde Hegn, der forbandt og indhegnede Gaardene, og ved den Omstændighed, at Skorstenene meget ofte ikke var førte op gennem Taget. Endnu værre blev Forholdet, naar man opbevarede Hø, Korn eller Lyng i brandfarlig Nærhed af Skorstenen. Derfor finder man saadanne Bestemmelser blandt Byens gamle Vedtægter som følgende:⁶⁶⁾ „Det forbydes at skyde inden for Byens Porte.“ „Enhver skal have godt Ildsted, saa Ilden kan ikke gøre Skade.“ I modsat Fald „skal deres Ildsteder nederkastes“. „Ingen maa udi de Huse, hvor Ildsted findes, have Høe eller Foder, Lyng eller Humleranker.“

Syn af Ildstederne foretoges af og til af Byfogden sammen med nogle dertil beskikkede Borgere.⁶⁷⁾ „Dersom en Mands Skorsten brænder ud, saa at Stormklokken derover bliver ringet“, da skal han bøde 40 Mark til Byen; for de andre nævnte Forseelser bødedes der med lavere Beløb — i nogle Tilfælde saa vel til Byen som til Kongen.

Da man ikke havde virksomme Slukningsmidler og derfor vanskeligt kunde faa Bugt med Ilden, naar den var brudt løs, gjaldt det først og fremmest om at forebygge Ildens Opkomst. Man vaagede strengt over, at Skorstene og Ildsteder var i tilbørlig Orden; men paa et af de allervigtigste Punkter holdt Borgerne stejlt igen: Man vedblev at tække Husene med Straa — til Trods for Regeringens gentagne Forbud.

Et kongeligt Missive til Borgemestre og Raad i alle Landets Købstæder den 21. September 1554 befalede saaledes, at „ingen dér samtidig maa have Straatag paa Husene og Skorstene i dem — enten skal de nedbryde Skorstenene eller tække med Tegl“.⁶⁸⁾

Og i Foraaret 1621 tilstiller Lensmanden paa Koldinghus, Otto Brahe, Borgerne i Vejle en kongelig Befaling til at „nedertage alle Straatage“ og fremtidig altid tække med Tagsten. „Saafremt nogen derimod findes uvillig, skal Lensmanden lade samme deres Straatage nederrive og dennem desforuden lade stande tilbørlig til Rette.“⁶⁹⁾

IV. KONGELIGE SKATTER OG TYNGER

BYSKATTEN

Den almindelige Byskat, som Købstæderne aarligt svarede til Kongen, var i Sammenligning med de ekstraordinære Statsskatter ganske ubetydelig. For Vejles Vedkommende beløb den sig kun til 26 Speciedaler (= 39 Slettedaler).⁶⁰⁾ Alligevel synes det ofte at have været besværligt at faa Skatten ind, og undertiden eftergiver Kongen Borgerne Skatten eller giver dem Henstand med Betalingen.

Efter at „de fleste og de mest formuende Borgere“ var døde af Pesten i 1584, eftergav Kongen — foranlediget ved Borgernes Klage — Vejle for Byskat i to Aar, og i 1587 fritoges Byen for 1 Aars Byskat af Hensyn til den megen Ægtkørsel, Byen havde haft. Ogsaa Byskatten for 1589—91 henstaar ubetalt i nogle Aar.

Den store Ildebrand i 1595 foranlediger atter, at Byen i nogle Aar faar Henstand med Byskatten. Men da Kongen i 1603 har bragt i Erfaring, at Borgemestre og Raad i Vejle endnu resterer med deres Byskat fra Mortensdag 1593 til Mortensdag 1602, paalægges det Lensmanden ved kgl. Missive af 8. Maj 1603 at give Borgerne Ordre til „at gøre alt klart til Rentekammeret med det allerførste, senest inden Pinsedag, og betale, hvad de er skyldige, da han ellers skal lade dem tiltale med Retten“.⁶¹⁾

Raadet forholder dog stadigt Beløbets Betaling og ansøger om Lempelser og Afdrag.

I Aaret 1611 var Restancen endnu ikke fuldt indbetalt. Byens Kæmner opstiller det nævnte Aar en Liste over de store Udgifter, som de kongelige Sendebud har forvoldt Byen, idet de „har været hos Kæmnerne til Fortæring“ i alt 120 Gange i Løbet af Aarene 1608—10. Byens Raad indsender derefter denne Fortegnelse til Kongen, idet man „nærer den Forhaabning og Mening, at det maatte os kvitteres udi den Bagstade og Rest, som Byen udi er med vores aarlig Skat“. Alt forgæves. Regeringen svarer tilbage, at „som den svenske Fejde er begyndt, kan den ingenlunde forskaane eller kvittere“ Byen for den skyldige Skat.⁶²⁾

EKSTRAORDINÆRE SKATTER

Store ekstra Skatter var fra gammel Tid ofte blevet paalagt Købstæderne, navnlig i Krigstider.

Under „den nordiske Syvaarskrig (1563—70) naaede Krigsskatterne en mægtig Størrelse. Vejle By maatte saaledes i Aarene 1564—70 udrede Pengeskatter til et samlet Beløb af 5550 Daler, og efter Krigens Afslutning maatte Byen yderligere afholde sin Part af Krigsomkostninger, som endnu ikke var dækkede (i 1572: 400 Daler, i 1575: 650 Daler).

Desuden blev der i 1566 paalagt Vejle By at udrede en Kobberskat paa 4 Skip-pund Kobber, og i 1567 en Madskat (50 Flæskesider, 1 Læst Oksekød, 1/2 Læst Faarekød, 2 Tdr. Smør, 6 Læster Brød og 1/2 Læst Eddike).

Og endelig blev der udskrevet Mandskab til Hær og Flaade (i 1562: 4 Baadsmænd; 1564: 30 „værgagtige Karle“; 1565: 2 Tømmermænd og 30 Baadsmænd; 1566: 15 Knægte og senere 30 „værgagtige Karle“; 1567 og 1568: 10 Baadsmænd, 1 „Bart-skær“, 1 Spillemand og 1 Tømmersmand).⁶³⁾

Da fremmede, som havde Ejendomme i Vejle, nægtede at deltage i disse paalagte Tynger, klagede de Vejle Borgere til Kongen, Frederik den Anden. Og denne meddeler Borgemestre og Raad i Vejle ved en Skrivelse fra Koldinghus den 26. April 1570, at „alle Præster, udenbys Mænd, Fogder og Bønder, som enten har købt eller pantet i Vejle: „Gaarde, Grunde, Humlegaarde heller Kaalgaarde, heller anden Ejendom“, skal være forpligtet „med Borgerne at give og gøre udi alle Skatter, som Byen paakommer, ligesom de Borgere i Byen boer.“

Da Christian den Fjerde indlader sig i Krig med de tyske Katolikker (1624), skal der atter udredes store Krigsskatter. Der paalægges Vejle By „at udgive til St. Martinii Dag 1624 udi Kongeskat til Soldater paa Grænserne at holde 208 Rigsdaler“, og i den Anledning udfærdiger Raadet i Vejle — i Henhold til det kongelige Brev af 1570 — en Skatteliste (af 5. November 1624) over alle udenbys Personer, som har Ejendom i Vejle.⁶⁴⁾ I Tiden fra Oktober 1625 til Maj 1627 maatte Vejle By betale hele syv ekstraordinære kongelige Skatter (til „Baadsmænd“, til „Krigsforplejning“ og til „kgl. Majestæts Krigsbehov“), hvilke med paaløbne Omkostninger ved Skatternes Betaling paa Koldinghus i alt beløb sig til 2388 Slettedaler 2 Mk. 4 Sk.⁶⁵⁾

Og i de derefter følgende ulykkelige Tider blev Forholdene yderligere forværrede.

BORGELEJER

Fra gammel Tid paahvilede der Købstæderne Forpligtelse til at stille Mandskab til Hær og Flaade. Efterhaanden afløses denne Forpligtelse, imod at Byerne til Gengæld modtager Bøsseskytter eller Baadsmænd i Indkvartering i Vintertiden.

Disse saakaldte „Borgelejer“ var en sand Plage for Købstæderne i det 16. Aarhundrede — ikke alene paa Grund af den dermed forbundne Bekostning, men maaske fuldt saa meget, fordi disse uvelkomne Gæster ofte var „ubillige“ overfor Borgerne.

Vejle havde sin Part i denne „kongelige Tyng“. Kong Frederik den Andens Brev af 15. Oktober 1577 til de Lensmænd, som „haver Købstæder under Befaling“, meddeler, at Kongen „er kommen udi Forfaring, hvorledes vores Bøsseskytter og Baadsmænd, som aarligen forskrives alle vore Købstæder over alt Riget udi Borgeleje, skulle en Part undertiden skikke og forholde dennem fast modvillige og utilbørligen“, og det paalægges derfor Lensmanden „at have pligtig og grandgivelig Indseende dermed“, at dersom nogen af disse „fordrister dennem til at overfalde eller uforrette vore Undersaatter, Borgere eller andre, at de alvorligen og uden al Naade bliver straffede derover“. Ligeledes paalægges det Lensmanden at straffe saadanne Bøsseskytter, som „naar de have taget Pendinge for deres Kost af Borgerne, udløber paa Landsbyerne, at Bønderne maa føde dem, og de ligge Bønderne til Besværing“. ⁶⁶⁾

I 1577 havde Vejle 20 Bøsseskytter i Borgeleje; i 1580 var Antallet 16.⁶⁷⁾ I Aarene 1576—86 udskrives der 8 Gange Baadsmænd i Vejle. Antallet veksler fra 3 til 10.⁶⁸⁾

Under „Kalmarkrigen“ (1611—13) antager den gamle „Borgeleje-Forpligtelse“ en ny Form, idet Kong Christian den Fjerde ved Brev af 30. November 1611 tilkendegiver, at han „nu selv vil betale Baadsmændene for deres Borgeleje“, og derfor „skal Borgerne i Stedet for at holde Baadsmænd i Borgeleje betale en vis Sum Penge, nemlig 7 Skilling

dansk for hver Person om Dagen“. Og det bestemmes, at Vejle skal betale for 13 Mands Underholdning. Forpligtelsen regnes hvert Aar „fra Mortensdag til førstkommande Paaske“. I de følgende Aar udstedes lignende Befalinger.

ANDRE KONGELIGE TYNGER I DET 16. AARHUNRDEDE

Mangfoldige andre Tynger og Forpligtelser⁶⁹⁾ paalagde Kongen Købstæderne.

Blandt de mærkeligste skal eksempelvis anføres følgende:

I Februar 1579 modtog Borgemestre og Raad i Vejle følgende Befaling fra Lensmanden paa Koldinghus: „Da Kongen vil gøre nogle af sine Hofsinders Bryllupper paa Koldinghus Fastelavns-Søndag, skal der sendes 2 fornemme Borgersker af Byen did 8 Dage i Forvejen med 10 Tinfade, 10 Tintallerkener, 20 Skiveduge, 15 Messinglysestager, 10 Saltsirkener, 10 (nærmere betegnede) Kedler og 3 Trefødder, og der skal gives dem Ordre til at blive, medens Bryllupperne staar paa, og hjælpe til med at dække Skiverne og andet.“

En lignende Befaling faar Raadet i Vejle den 28. Januar 1583, da der i Anledning af Lensmanden Hendrich Belovs Bryllup Fastelavns-Søndag skal sendes saa mange Duge, Tinfade, Tintallerkener, Bordkranse, Lyseslager og Bænkedyner som muligt til Koldinghus, og 3 af de fornemste Borgersker skal sendes med, for at de under Brylluppet kan have Tilsyn med de udlaante Sager og senere tage dem med sig tilbage.

I Vinteren 1582—83 befaler Kongen Borgerne i Vejle og Horsens at sende alle de Skuder og Pramme, som findes ved deres By, til Ladestedet ved Byholm for at føre Mursten derfra til Hadersløfhus.

I 1587 ønsker Kongen at holde Jagt i Nørrejylland, og da han vil faa Brug for nogle Slagtere til at belægge og indsaltte Vildtbraden, skal Vejle sende Byens bedste Slagter til Hald 14 Dage efter St. Hansdag.

I 1595 faar Borgemestre og Raad Befaling til ved Bøsseskytternes og Borgernes Hjælp at overvælde og indtage et lille Fribytterskib, der ligger ved Vejle Hoved, og føre det til Kolding.

I September 1596 paalægges der alle Rigets Købstæder at udrede en almindelig Landeskat, „en Brudeskate for en af Kongens kære Søstre“. I den Anledning skal Raadet taksere hver Borger „efter sin Handel, Vandel og Formue, saa den rige hjælper den fattige“, og indsende Mandtalslisten til Lensmanden.

Den besværlige Ægtkørsel er til stor Ulempe for Købstæderne.

I 1581 faar Borgemester og Raad i Vejle Befaling til at sørge for, at der, saa længe Kongen opholder sig paa Skanderborg, steds holdes 3 gode Borgerheste og en Vogn rede i Vedle til ufortøvet at befordre Kongens Bud mellem Skanderborg og Hadersløf.

Byens Ægtkørsel tiltager efterhaanden i den Grad, at Borgerne indgiver Klage derover til Kongen, som da bestemmer, at der fremtidig „altid holdes 3 eller 4 Holdsvogne i Vedle“, og at disse ikke maa benyttes af nogen, der ikke er forsynet med Kongens eller Rentemesterens Pas.

Men i 1587 er det atter galt. I Februar befaler Kongen Lensmanden at sørge for, at der holdes en 3—4 Holdsvogne i Vedle; „da Undersaatterne ellers vil blive for stærkt

besværede med Ægt og nødes til at forsømme deres Næring“. Ogsaa senere vedbliver Borgerne i Vejle at klage over, at de „idelig og altid besværes meget med at gøre Ægte, og de bliver derved fuldstændigt forarmede“. Kongen befaler da i 1617, at Lensmanden skal „gøre den Forordning, at Bønderne i de nærmest liggende Sogne kommer Vejle Borgere til Hjælp, naar det gøres fornødent“.

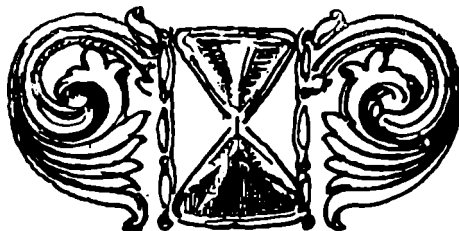
En anden Plage for Vejle i disse Aaringer var de kongelige Nattelejer. (Natteophold i Byen.)

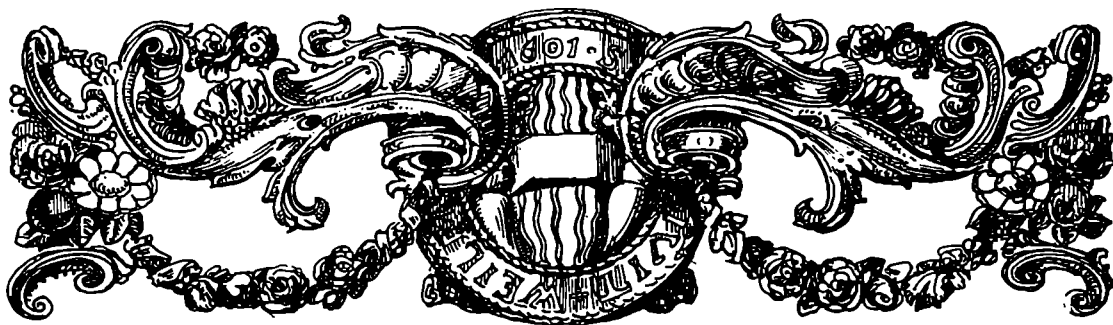
I Marts Maaned 1583 bestemmer Kongen, at der bevilges Vejle By en Afkortning i den aarlige Byskat i Anledning af den Fortæring, som er gjort der i Byen, dels da Dronningen havde Natteleje der, og dels, naar Kongens Rustvognsheste har været der.

I Maj 1584 gæstes Vejle atter af Dronningen og Hertug Christian, og Byen maa da træffe de fornødne Foranstaltninger, for at de høje rejsende „kan faa bekvemt Ophold der paa en Nats Tid“.

I Tiden fra 4. Oktober 1593 til hen paa Foraaret 1594 holdes der ofte „Natteiger“ i Vejle af kongelig Majestæts Rustvogne med Heste og Kuskheste paa Rejsen frem og tilbage mellem Koldinghus og Skanderborg.

Endelig var de kongelige Sendebude eller „Kantslerbudene“ en regelmæssig Plage og Udgift. De opholdt sig som Regel kun eet Døgn ad Gangen i Byen, men det gik ofte paa, og de fik Øl og Mad paa Byens Bekostning.

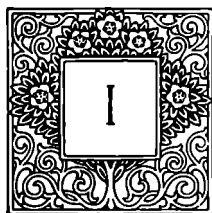

VEJLE I DET 17.—18. AARHUNDREDE

A F

C. V. PETERSEN

FØLGE „Kong Hans's Brev om Wedle Byfred“ strakte denne sig Aar 1498 „sønder og øster fra deres By og indtil Fiskbæk og Pugedal, og saa sønder og vester indtil Leersig og neder i den store Aa og vesten om Holmen og Vester Made og opad den gamle Aa og norden til den store Sten, som stander i Vester Made imellem Klosters Enemærke og Wedle Byfred, og saa østerad Bjerget indtil Roms Hule, norden Horsens Veje — eftersom de tilforn af Arilds Tid haft have“. ¹⁾

[Fiskbækken (s: Møllholmsbækken), som endnu danner Skel mellem Vejle Byjord og Vinding Sogn, Pugedal, som fra Søndermarksskolen strækker sig Vest paa gennem Skoven over til Kolding Landevej, Vester-Made, som er Byens store Vesteng, og Holmen (som i vore Dage ikke hører under Vejle) udfør Vilstrup Østerskov — er alle kendte Navne endnu i vor Tid. Vanskeligere er det at afgøre, hvad der forstaas ved Betegnelsen Leersig, men det maa være en Lersump — formodentlig i Skellet mellem „Ladegaarden“s (nuværende Pedersholm) Jord og Byjorden. „Kongens Hærstræde og Adelvej“ førte i 1541 „fra Leersig igennem Svertpøt“, ²⁾ hvilket vil sige, at Landevejen fra Kolding gik lige forbi Leersig; men i Tidens Løb er dette Navn gaaet i Glemme. Grænseskellet mellem Vejle By og Grundet Mark følger stadig Bakkekammen Norden Byen. I andre Retninger har Byen jo derimod udvidet sit Jordtilliggende mægtigt siden hin Tid. Dog maa det bemærkes, at store Dele af Romsmarken saa vel som Løget Mark (Søndermarken) havde „ligget til Byen“ — selv om de ikke laa indenfor „Byfreden“s Omraade — længe før Aar 1498. Men herfor vil der blive gjort udførligt Rede i særlige Afsnit.]

I Aaret 1503 bevilgede Kong Hans „Niels Jensen, Raadmand i Vedle, hans kjære Husfrue Kirstine og et deres Barn, paa Livstid at beholde Kobelmade Eng, som strækker sig i Øster til Vimmelshøl, i Vester indtil Rosborg Vase, i Sønder ind til Skoven og i Nør til Aaen, hvoraf de aarlig skal give til Ladegaarden $\frac{1}{2}$ Td. Smør“. ³⁾

I 1530 fik „Jens Andersen, Borger i Weygle“, kongeligt Brev paa, at han og det længstlevende af hans ægte Børn i deres Livstid skulde „nyde Kronens Gods, Ladegaard og Wedthug Marek i Holmansherred ved Weylle mod at bygge og forbedre

¹⁾ Notetallene henviser til „Kilder og Bevissteder“, som findes bag i Bogen (foran Stedregisteret).

Gaarden, ikke forhugge Skovene og aarlig i betimelig Tid yde 1 Td. Smør i Landgilde til Kolldinge Slot“. ⁴⁾

Og i 1539 og 1542 fik Niels Jensens Børn, Sognepræst Oluf Nielsen og Borgemester Mads Nielsen, begge i Vejle, samt deres Børn, „hvilken lever længst“, af Kong Christian den Tredie tilstaaet Brugsretten til Kobbelmade Eng paa samme Betingelse, som Niels Jensen i sin Tid havde haft den. ⁵⁾

Endelig udsteder Kong Frederik den Anden den 1. Marts 1572 Ejendomsbrev til Vedle By paa „en Gaard kaldet Ladegaard, som ligger oven og sønden for Byen“, imod en aarlig Afgift af 1 Td. Smør. Kongen forbeholder sig de Enge, som ligger i Gaardens Mark, men bruges til Koldinghus Slot, samt Laksefiskeriet. Sognepræsterne i Ribe og Vedle maa beholde de Enge, de nu har, til deres Død.

Det tillades Byen at afbryde Gaarden; men hvis Kongen i Fremtiden finder, at Gaarden er uundværlig for Koldinghus Slot, forbeholder han sig Ret til at tage den igen imod at tilbagebetale de 1000 Daler, som Byen nu giver i Indfæstning. ⁶⁾

De Enge, Kongen forbeholdt sig, var formodentlig det mod Vest beliggende Engdrag Kongens Kjær. Øst herfor ligger den som Kobbelmade betegnede Eng. Mellem disse førte en Engvej, Rosborg Vase, ud til Tenen — ligesom i vore Dage.

Ved Begyndelsen af det 17. Aarhundrede var Ladegaardens Mark altsaa Vejle Mark (og dette Forhold vedvarede til Aaret 1718).

Sognepræsten i Skibet skriver i 1639: „Sønden for Skibet Aa, nærmere Vejle, mellem Vejle og Vilstrup Marker, løber en liden Aa, som kaldes Nedde Aa og haver sit Navn af nogle Skovender eller Næs, og løber Nedde Aa i Skibet Aa, førend den(ne) løber til Vejle.“ ⁷⁾

[Hertil kan føjes en Bemærkning fra Kæmnerregnskaberne: „Af Byens Fiskethienne ved Nede oppebaaret for Aarene 1525—26 og Aar 1629 af Hans Søfrensen i Vilstrup 3 Rdl.“] ⁸⁾

Højen Bæk hed altsaa i gamle Dage Nedde.

[„Nedde Aa har i Folkemunde bevaret sit Navn uforandret den Dag i Dag, og Broen (Nedre Bro) har Navn efter Aaen, den fører over; den bør hedde Nedde Bro.“

I Aaens Nærhed findes endnu nogle lavtliggende Agre, som kaldes „Nedde Nau“, samt en Nedde Eng. Endelig bør det ovennævnte gaadefulde Wedthug Mark utvivlsomt rettes til „Nedde Mark“, saaledes som det er paavist af afdøde cand. mag. S. Hansen.] ⁹⁾

I Aaret 1718 mistede Vejle Ladegaardens Mark, som blev udlagt til Rytterkobler. Senere blev Ryttergodset bortsolgt ved Auktion, vistnok Aar 1765, og Ladegaardens Mark blev da købt af en Peder Terkelsen, som derpaa byggede en Gaard og gav denne Navnet Pedersholm. ¹⁰⁾

Den lille Rosborg Eng kom først under Vejle i 1730. ¹¹⁾ Kobbelmade kom ogsaa ind under Vejle Byfred i Tidens Løb; thi Vejle Enge grænser (Aar 1760) til „en Eng, Kongens Kier kaldet, som tillige med det i Skiellet til Weyle Byes Enge befindende Lax- og Ørredfiskeri, nu tilhører Leerbech Hovedgaard“. ¹²⁾

Aar 1778 nævnes Kobbelmade blandt „Vejle Byes Ejendomme“ ¹³⁾, og i 1816 omtales den som grænsende til Pedersholms Jord. ¹⁴⁾ Den lige Øst for Kobbelmade liggende Vimmelshøls Eng var fra gammel Tid Byens Ejendom og omtales som saadan ofte i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. ¹⁵⁾

Nord for „den store Aa“ laa Vejle Bys Vestermade. Aar 1483 havde Borgemester Jep Sørensen gjort Lovhævd paa denne, „og indvorde han al Vestermade, liggendes

vesten og norden for Vedle fra den store Sten, som stander mellem Klosterets Ene-
mærke og Vejle Byfred, og alt det, som de haver haft i deres Hævd til Vedle, og svor
han saa, at det haver været og er Vedle Bys rette Jord og Grund, siden Konning Valde-
mar gav dennem Privilegium og Frihed i Vedle“. ¹⁶⁾

Et mindre Vandløb Knabberup Aa eller Gammelaa omslyngede Vestermade og
skilte den fra Skibet („Knabdrup“) Enge. ¹⁷⁾ Over denne Aa førte den saakaldte Snoge-
bro. ¹⁸⁾ I Vestermades nordligste Del laa Porsmose. ¹⁹⁾ Nærmere ved Byen, mellem
Knabberup Aa og Omløbsaaen, laa (og ligger endnu) Engdrag, der fra gammel Tid be-
tegnes som Aasen og „Nordaa“. ²⁰⁾

[Sidstnævntes Grænse mod Nord kan endnu paavises som en Kanal eller Vandrende, der løber bag
om „Vejle Trældsfabrik“ og lige Sonden om Hess's sidst opførte Fabrikbygninger ud til Omløbsaaen.]

Fra dette Sted og indtil Grundet Skovbanker dannede Omløbsaaen og til Dels
Grejsaaen Byfredens Grænse.

BYENS AER

Førend Beskrivelsen af selve Byen paabegyndes, skal der ofres de mange Aær,
som omgiver og gennemstrømmer denne, en særlig Omtale.

Ogsaa for 300 Aar siden delte Grejsaaen sig ligesom i vore Dage i to Løb ved
Stokbroen ²¹⁾, idet Mølleaaen ²²⁾ i en svagt buet Linie løb herfra mod Syd ned til
Sønderaaen, medens Omløbsaaen eller Blegaaen, ²³⁾ efter at den havde passeret
Geddebroen („Giedbrou“, ²⁴⁾ bugtede sig frem Syd paa i Engene Vest for Byen, idet den
dannede Vestgrænsen for Flegmaden ²⁵⁾ (∴ den vaade, flegbevoksede Eng; Fleg eller Flæg
betegner her „Tagrør“). Uden om Blegengen og den saakaldte Gaaseholm ²⁶⁾ („Gaasch-
holmb“) naaede den Sønderaaen og løb ud i denne.

En lille Aa, Midtaaen ²⁷⁾, havde sit Løb fra Mølleaaen tværs igennem Byen, hvor den
dannede Skel mellem Torvegade og Nørregade, derefter Vesten om den gamle Byholm og
saa Syd paa, indtil ogsaa den endte i Sønderaaen, paa den østlige Side af Gaaseholmen.

Storaaen selv (ogsaa kaldet Holmeaaen ²⁸⁾ slyngede sig i store Bugtninger gennem
Vejledalens Enge og havde ikke — som i vor Tid — en næsten snorlige Retning fra
Tenen ved Rosborg og Øst paa. Den slog derimod paa denne Strækning først et stort
Sving mod Syd tæt ind under Bakkerne og dannede her en „Vimmel“ (smlgn. Snedkernes
„Vimmelsbor“), bugtede sig derefter videre mod Øst og tog endelig nordlige Retning mod
Byen. De Enge, som „fulgte“ Aaens Løb mod Øst og Nord, kaldtes Vimmelshøls eller
Vejmelshøls Enge („Høl“ ∴ et dybt Sted i Aaløbet). ²⁹⁾

Vest for Vimmelshøls Enge laa Kobbelmade.

[Da Sønderaaen blev reguleret i Aaret 1856 ³⁰⁾ og ført ind til Sønderbro ad en snorlige Kanal, blev
denne gravet midt igennem Gaaseholmen, hvis sydlige, fraskaarne Del i nogle Aar betegnedes som
„Kaninøen“. Her ligger nu en Del af „Vejle Saalelæderfabrik“s Bygninger.] ³¹⁾

Forinden Storaaen svingede mod Nord, havde den optaget den fra Knabberup
(„Knabdrup“) kommende Gammelaa, ³²⁾ og efter at den ogsaa havde optaget de andre
Nord fra kommende Aær, førte den en ret betydelig Vandmasse.

Aaen fortsatte sit Løb i nordlig Retning mod Byen og drejede først umiddelbart ved Vejle Sønderbro mod Øst. Det brede, dybe Løb her kaldtes Brohøl³³⁾ (∴ det dybe Vand ved Broen). Byens Jord paa Brohøl Sande omtales bl. a. i en Retssag Aar 1553.³⁴⁾ Paa Nordsiden skar Aaen sig et ret betydeligt Stykke længere ind end i vore Dage.

[Ved Opførelsen af den solide Stenbro over Aaen, i Aarene 1602—04, blev der opfyldt et stort Areal af Auløbet ved den nordre Side. Levninger af det gamle Bolværk eller „Brystværn“ kom for nogle Aar siden for Dagens Lys ved Grundudgravning i Fabrikant I. C. Christiansens Gaard, Søndergade Nr. 29.]

Den Bjælkebro, som for 300 Aar siden førte over Aaen, var mer end halvanden Gang saa lang som den nuværende Stenbro. I Aaret 1735 havde Broen en Længde af 56 Alen,³⁵⁾ og da den en halv Snæs Aar senere blev fornyet, angaves den nye Bros Længde til 52 $\frac{1}{2}$ Alen. Den hvilede da paa 80 svære Egepæle, nedrammede i Aabunden.³⁶⁾ Bjælkebroen laa Nordvest for det Sted, hvor Stenbroen nu fører over Aaen.

I 1640 lod Byen „ferdighgiøre skiffbroen ved sønnder portten“. ³⁷⁾ I 1742 omtales ogsaa „den liden Skibbro“. ³⁸⁾ Der maa altsaa allerede i meget gamle Dage have været en særlig Skibsbro ved Brohøl, men dens nøjagtige Beliggenhed kan ikke angives. Omkring Aaret 1800 var Byens „Havn“ ved Aaens Sydside. [Gadenavnet Gammelhavn minder os endnu herom.] Og det er vel mest sandsynligt, at Skibsbroen altid har ligget ved den Side, saaledes at al Indførsel foregik gennem Porthuset. „For Broen indførtes“ Smaa-skuder med Kalk fra Mariager, Teglsten og mange Slags Købmandsvarer fra Lybæk og Flensborg, Tømmer fra Norge o. s. fr. Og „fra Broen opagedes Lasten“ til sit Bestemmel-sessted i Byen. Herfra udskibedes ligeledes Egnens og Byens Produkter, saasom Humle og sorte Lerpotter. Megen Sejlads var der ikke, og det var kun ganske smaa Fartøjer, der kunde gaa op ad Aaen, hvis Dybde de færreste Steder var over 1 à 2 Alen.

FÆRDSSELSVEJENE SYD FOR BYEN

En saakaldt „Stenbro“ (∴ en ophøjet Vej eller Dæmning, bygget af store Sten med paafyldt Sand og Grus) førte fra Sønderbro mod Syd over Engdraget til Foden af „Bjergene“. Denne Stenbro (Begyndelsen til vor Tids Sønderbrogade) krævede stadig Ved-ligeholdelse og Udbedring. I Aaret 1631 blev der f. Eks. „aget 61 Læs Sand og Steen ud til Steenbroen sønden Byen“. ³⁹⁾ Ad denne Vej foregik hele Færdselen til og fra Byen paa den søndre Side.

Vest for denne Færdselsvej, kun skilt derfra ved en smal Strimmel af Vimmelshøls Eng, flød Storaæen. Øst for Vejen laa den store vaade Eng Skidenkjær eller „Skiden-ast“ (senere kaldet „Skideneng“). En „Forte“ eller tjørnehegnet Engvej her benævnedes „Skidenastgyde“ (Ast ∴ Bag). ⁴⁰⁾ Længst ude mod Stranden var „af dette Engfald Fiskerne bevilget saa vid Jordsmon, som de Flæger paagroer, for aarlig Jordskyld 2 Mark dansk“. (Flæg ∴ Tagrør). ⁴¹⁾ Ved Stenbroen Syd for Brohøl laa en Del Kaalgaarde. ⁴²⁾ Fra Stenbroen udgik to Landeveje, den ene mod Øst, den anden mod Vest, begge smalle og op-kørte og paa adskillige Steder ret farlige at passere med Vogn.

Vejen mod Øst hed Snoghøjvejen eller Vindingvejen, og den svingede Østen om Mølholmsdalen.

[Den Vej, som fører forbi Vandværket og over Mølholmsbækken eller Fiskbæk, er en Levning af den gamle Vindingvej.]

Navnet Møllholm er over 300 Aar gammelt i det mindste. Det skylder altsaa ikke den i Dalen liggende Vandmølle sin Oprindelse; thi denne blev først anlagt ca. 1820.⁴³⁾ [Nedrevet til Dels i 1925.] Ikke heller stammer Navnet fra den Stampemølle, som Borgmester Hans Svane lod opsætte ved Fiskbækmundede Aar 1652, idet han da fæstede den paagældende Plads for 30 Slettedaler og en aarlig Lejeafgift til Byen af 6 Daler.⁴⁴⁾ Det eneste Spor til Navnets Oprindelse, vi har, er følgende: Den 19. August 1624 vurderer tre Borgere nogle Stykker Jord uden for Byen og blandt disse „et Stykke Jord, liggende i Møllholm, sønden op til Thomas Hviid i Vinding hans Enghave, som den gamle Krudmølle haver standen“.⁴⁵⁾

[Der synes altsaa at have ligget en Krudtmølle her i ældgamle Dage — senest i det 16. Aarhundrede — formodentlig paa en af Bækken omfjydt lille Holm. En gammel Brolægning, som for nogle faa Aar siden (ca. 1920) kom for Dagens Lys ved Gravning i ca. 1 Alens Dybde Sydvest for Mølledammen,⁴⁶⁾ henleder Tanken paa dette Forhold.]

Norden Vindingvejen og i Mølholmsdalen laa der adskillige Enghaver og Humlegaarde, tilhørende Borgere i Vejle, og „en Fortc løb long Møllholmb igiemmel“.⁴⁷⁾ Paa Bakkerne Vesten og Sønden for Dalen laa de to Skove Langflod Skov og Tornballe Skov.⁴⁸⁾ [„Tornballe“ : en rundagtig Bakke eller Høj, bevokset med Tjørn; Navnet er senere fordrejet til „Tordenballe“.]

Fra Vindingvejen førte en Sidevej, lige Øst for Teglladen ved Lillebjerg, ind til Kongens Vildtbane, hvis store Skove herfra strakte sig helt ned til Kolding. [Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede stod der ved Indgangen til denne saakaldte Jagtvej to ca. 3 Alen høje Portsten med gamle, rustne Hængsler og med en indhugget Indskrift, saalydende: Fr. V. Wildbane 1760. Stenene staar nu i Amtsgaardens Have.]

Landevejen mod Vest, Koldingvejen, drejede paa det Sted, hvor „De gamles Hjem“ nu ligger, ganske brat imod Syd og gik saa i en næsten lige Linie op „over Bjergene“.

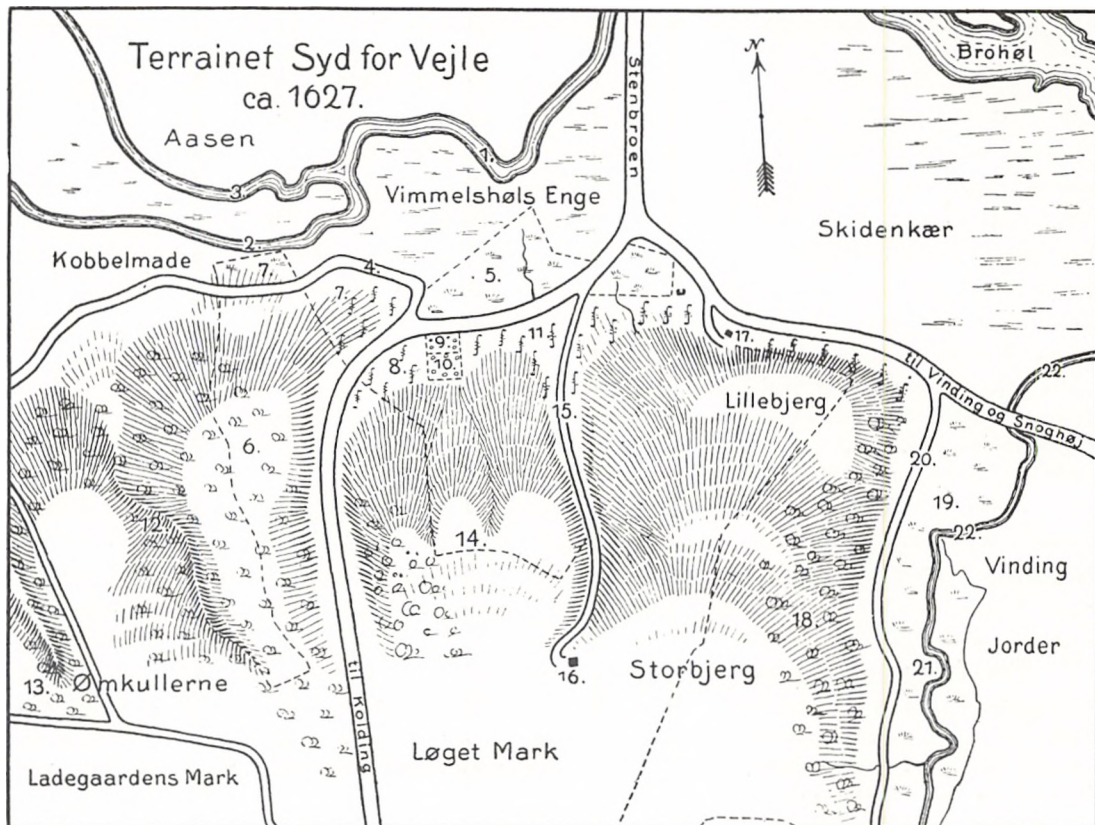
[Kolding-Chausséen blev først anlagt ca. 1840. Den øverste Del af den gamle, stejle Vejstrækning er delvis bevaret til vore Dage som en smal, stenlagt Vej med Levninger af dybe Grøfter til begge Sider. Derimod forsvandt de sidste Spor af Vejens nederste Del for nogle Aar siden, da man planerede Terrainet og opførte „De Gamles Hjem“ her.]

Den gamle Koldingvej var saa stejl, at det var næsten livsfarligt for kørende at passere den. Desuden knyttede den Ulempe for vejfarende sig til den, at den tillige benyttedes som „Fæsti“, d. v. s. Kvægvej. Ad denne Vej blev Byens Kvæg drevet til Græsning paa Byens Overdrev eller dens „fælles Fægang“, „Løget Mark“ eller „den søndre Mark“.⁴⁹⁾ „Ved Bjergene østen Fæstien eller Koldingvejen“ laa en Humlegaard, der tilhørte Byens latinske Skole.⁵⁰⁾ Lige Vest for Vejen laa „det store Sandbjerg“, som med sin Udløber „Sandet“ strakte sig helt ned mod Aaen. Paa „Sandet“ havde saavel Byens Sognepræst som Skolens Rektor og Hører (: 2. Lærer) Embedsjord.⁵¹⁾

Ifølge Byens Vedtægter maatte Sand kun graves i „begge de store Sandbjerge, sønden og norden Byen, Vejen uden Skade“.⁵²⁾

I hine Tider var der aabenbart ingen Ribevej Syd for Byen, thi endnu saa sent som 1800 betegnedes Vardevejen som „Vej fra Ribe og Varde“.⁵³⁾ [Den saakaldte „Gammel Ribevej“ maa være anlagt samtidig med Kolding-Chausséen for næppe hundrede Aar siden.]

Fra Koldingvejen førte en Vej „ud til Sandet“⁵⁴⁾ og formodentlig videre til Vilstrup; men denne har næppe været andet end en smal Vej i Engkanten, udgaaende fra det Sted, hvor den stejle Del af Bleggaardsgade nu ligger.

C. V. Petersen, Vejle 1924.

Kortet er udarbejdet paa Grundlag af Oplysninger i Byens gamle Kæmner- og Kirkeregnskaber, Synavidner og Fortegnelser over Embedsjord, samt ældre Bykort.

- 1) Vejle Sønderaa. 2) Storaas eller Holmeaa. 3) Gammelaa (Knabberup Aa). 4) Vej til Ømkullerne og Vilstrup. 5) Svertpot. 6) Det store Sandbjerg. 7) Sandet (Embedsjord for Præsterne). 8) Skolens Humlegaarde. 9) Vægterens Kaaigaard. 10) Hyrdens Kaaigaard. 11) Kirkens Humlegaarde. 12) Den krogede Hule. 13) Aasendalen (?). 14) Bjergene Østen Koldingvejen. 15) Gallidal og Galligyde. 16) Byens Galge. 17) Klosterets gamle Teglovn. 18) Langflod Skov. 19) Mølholmsdalen. 20) Forde gennem Mølholmsdalen. 21) Den Plads, hvor Møledammen senere (ca. 1820) blev anlagt. 22) Fiskbæk eller Mølholms Bæk (Byfredens Grænse).

Ømkullerne kilede sig ind mellem Løget Mark og Ladegaardens Jorder — ligesom i vore Dage. [Navnet Ømkullernes Oprindelse er ukendt. Gaarmann mener (1794), at Navnet skulde stamme fra det Faktum, at der her har været gravet Ler, og Traditionen har henlagt Vejle Sortehørdreklosters gamle Teglovn til dette Sted. Denne sidste Antagelse er anhenbart fejl; den er vistnok opstaaet ud fra den Forudsætning, at „Ladegaarden“, det senere „Pedersholm“, havde været Klosterets Ejendom. Derimod har der i Slutningen af det 18. Aarhundrede ligget baade en Teglovn og en Tegllade i Trekanten mellem Ømkullerne og Vilstrupvejen.]⁵⁵⁾

I Aaret 1626 havde bl. a. Byens Kapellan, Hr. Anders Bredal, en Mark paa Ømkullerne („Ømkullerne“), og han fører Klage over, at nogle Borgeres Heste og Kvæg har nedtrampet hans Havre og ligget i den.⁵⁶⁾

Paa Bjergene Øst for Koldingvejen maatte Folk grave Ler,⁵⁷⁾ og dette anvendtes paa hin Tid almindeligt som Bygningsmateriale, idet de fleste Smaafolks Huse var lerklinede Hytter. Det hedder i Byens Vedtægter, at „ingen maa grave eller lade grave Leer paa Byens Grund norden Byen, men det skal graves sønden Byen, enten i Langflod Skov

eller paa Bjergene østen Vejen, Vejene og Fædriften og Godtfolk uden Skade“. ⁵⁸⁾ „Neden Bjergene laa et lidet Stykke Jord, som Byens Vægter brugte til Kaalgaard, og „der neden op til“ havde Hyrden sin liden Kaalgaard. ⁵⁹⁾

Paa Toppen af Storbjerg knejsede Byens Galge. ⁶⁰⁾ [Gamle Mennesker har berettet om Fund af Menneskeknogler paa den Plads, der ligger lige Syd for Forbindelsesvejen mellem Chausséen og Søndermarksvejen — Vest for Møllen.] Fra Retterstedet sænkede „Gallidal“ (∴ Galgedalen) sig ned mod Landevejen. [Denne Dalsænkning kan endnu skelnes lige Vest for Kiddesvej.] Den Sti, som gennem Dalen førte op til Galgestedet, benævnedes „Galligyde“. Ogsaa i Gallidal havde Sognepræsten og Rektoren Embedsjord. ⁶¹⁾ [Da Vejle latinske Skole Aar 1739 blev ophævet, tilfaldt dens Jordlodder Fredericia Latinskole, og da ogsaa denne Skole senere blev nedlagt, gik Arven over til Kolding lærde Skole. Som et Minde herom paahviler der endnu Lodsejerne ved Kiddesvej en Forpligtelse til at betale en aarlig Afgift til sidstnævnte Skole.] ⁶²⁾

Neden for Galligyde førte Koldingvej igennem et meget sumpet Sted, kaldet „Svertpøt“ (∴ den sorte Pøl), ⁶³⁾ hvor Kildevældet fra Bakken søgte Vej ned til Aæn. [„Svertpøt“ omslynges nu af Bleggaardsgade.] I Nærheden heraf stod der en Mærkepæl, som betegnede, at her var Byens Losseplads (∴ Affaldsplads). Vedtægten siger nemlig: „Ingen skal lægge døde Asen nogensteds paa Vedle Mark uden alleneste i den Grund ved Svertpøt, som den Pæl er slagen.“ ⁶⁴⁾ [Svertpøt-Kilde blev i det 19. Aarhundrede omdøbt til Kockens Kilde til Ære for Oberst Casper von Kocken, der først ledede Opførelsen af Stenbroen over Sønderaaen (1802—04), og senere som Chef for Vejkorpset paabegyndte Aulægget af de nye Hovedlandeveje ved Vejle. Kampestensmuren og Stentrapperne, som førte ned til det Bassin, hvori Kildens Vand strømmede ud, findes endnu paa Stedet, men Kilden selv er forsvunden, og Stedet er vanrøgtet. Den Sten, hvorpaa v. Kockens Navn stod indhugget, har nu faaet Plads som Vejsten neden for „Mindebo“ paa Fredericiavej.]

Øst for „Gallidal“ laa Lillebjerg, ⁶⁵⁾ der ikke hævede sig op i Højde med Storbjerg, men dannede som en Slags Afsats eller et Fremspring paa dette og skraanede ned mod Vindingvejen. Som tidligere omtalt laa den gamle Teglovn ved Foden af Lillebjerg (som nu omtrent er bortgravet). Det omtales i 1607, at Kirken ejede Engjord ved „Teglladen“ ved Lillebjerg“. ⁶⁶⁾

BYENS UDSEENDE I DET 17. AARHUNDREDE

Da Færdselsvejene til Vejle var faa og daarlige Landeveje samt et næsten tilsandet Sejlløb, kan man paa Forhaand indse, at der ikke kunde trives store Virksomheder eller røre sig noget stærkt Liv i Byen paa den Tid, som her omtales; men i saa Henseende delte Vejle Skæbne med de fleste andre smaa danske Købstæder. Byens ca. 1000 Indbyggere ernærede sig kummerligt ved Hjælp af Agerbrug og Hunleavl i Forbindelse med en Smule Handel og lidt Haandværk.

Den lille landsbyagtige og tarvelige By maa dog have været køn og hyggelig at skue fra de omgivende „Bjerger“, saaledes som den laa der paa den gamle Vadehøj i de lave Enge. Den var omkranset af sine hundrede Humlehaver og opfyldt af Abildgaarde og Kaalgaarde, medens de mange blanke Aær i bløde Krunninger gennemstrømmede de vidtstrakte, grønne Engflader og omslyngede Byen paa alle Sider. Og nede i den lille Bys

Gader havde man overalt Udsigt til de høje, skovdækkede „Bjerger“ mod Nord og Syd, og mod Øst, bag Hestehaven, blaandede Fjordens Vande.

Det bebyggede Areal laa hovedsagelig langs med Hovedfærdselsvejen igennem Byen, d. v. s. fra Sønderport til Nørreport, dernæst omkring Torvet og Kirkegaarden, og endelig fra Møllen ned til Søndergade (Fiskergadekvarteret eller „Fiskergades Fjerding“).

Søndergade, Torvegade og Nørregade dannede tilsammen Byens „Adelgade“ eller Hovedgade. Dennes Retning var den samme som i vorre Dage, men Gaden var smallere, og Gadelinien langt mere uregelmæssig, idet den havde en Mængde Krumninger, Knæk og Fremspring, som i Tidens Løb for en stor Del er blevet fjernede. [Først efter den store Ildebrand 1786 fik Nørregade sin nuværende, næsten snorlige Retning. Tidligere slog den to større „Bugter“.]⁶⁸⁾

Gaardene og Husene laa efter Datidens Skik tæt sammenknæbne, adskilte ved smalle Smøger og Indkørsler; sjældnere var Gaardene sammenbyggede, omend denne nyere Byggeskik havde begyndt at afløse den ældre, hvorefter Husene laa med Gavl ud mod Gaden. [Endnu saa sent som omkring Aar 1765 berettes det, at de ældre Bygninger „mestendels vende med Gavl ud til Gaden“.]⁶⁹⁾ Husene var næsten uden Undtagelse enetages. Enkelte „Stenhuse“ fandtes; de mere velhavende Borgeres Huse var som Regel af Bindingsværk, men den fattigere Del af Befolkningen boede til Leje i de saakaldte „Boder“, d. v. s. smaa 3—4 Fags Huse af Træ eller med lerklinede Vægge og oftest tækkede med Straa. Straatage var i det hele taget almindelige i Byen og var navnlig den almindelige Tækkemaade for Staldbygninger og Udhuse (en Skik, som holdt sig fremdeles i henved 200 Aar). Straatagene i Forbindelse med de mange døde Hegn af „Torn“ (∴: Tjørnegrene) og Risfletning, som omgav Gaardene og Haverne eller forbandt Husene og Gaardene indbyrdes, gav Byen et landsbyagtigt Præg. Dette Indtryk blev yderligere forøget ved Gadernes elendige Brolægning, ved de aabne Møddingsteder ud mod Gaden og ved Synet af og Stanken fra de mange Kreaturer og Svin, Borgerne holdt. Med Gadernes Renligholdelse og de hygiejniske Forhold i det hele taget stod det — som overalt paa den Tid — slet til, og man maa vel indrømme, at det var et saare beskedent Krav, der i saa Henseende stilledes, naar en af Byens Lovbestemmelser fordrede, at „Svinestier og Priveter ikke maatte sættes i kortere Afstand fra Adelgaden end 3 Alen“.]⁶⁹⁾

Til yderligere Belysning af de hygiejniske Forhold i Byen kan følgende Eksempler tjene: I Oktober 1621 foretoges paa Raadets Foranstaltning et Syn „til den Hus, Karen Poul Fiskers ibor“, og man finder da, at „Gavlens paa samme Hus imod Adelgaden (vistnok Søndergade) er meget brøstfældig, saa at de to Vægge er slet nederfaldne, og to Tværtræer paa samme Gavl er forraadnede“, endvidere er Huset „brøstfældig for Tagsten, og Gavlens imod Gaden skal forbedres med Fjæl, og Væggene med Leer forbedres“. Ogsaa inde i Huset træffes der „nogen Uskikkelighed“: „Udi en liden Stue dér stod en Gaasesti, som var 14 Gæs paa, og en Svinesti i Bryggerset, paa hvilken stod 3 Svin, saa Gulvet begge Steder var fordærvet“.]⁷⁰⁾

Og hvilken herlig Duft maa ikke have fyldt den gode Borger Simon Munks Gaard og dens nærmeste Omgivelser! Han holdt nemlig ikke mindre end 330 Svin (som blev ham frarøvede af de kejserlige Tropper Aar 1627).]⁷¹⁾

At Borgerne ikke heller havde Sans for at holde Gaden uden for deres egen Gaard ren, afgiver Peder Søfrensen Svensk (som i 1631 var Byens Kæmner) et typisk Eksempel paa: Den 10. August 1626 var Synsmændene uden for „hans Stald imod Kirke-

gaden, som er lagt med Straatag“. „Langs med samme Stald var lagt en Stenbro“ (Bro-lægningen paahvilede i hin Tid altid den enkelte Husejer). Skønt der den Dag ingen Mødding laa paa Stenbroen, fandt Synet ham dog skyldig; thi „ved den nordre Ende og østre Side af Stalden imod Kirkestrædet var et Hul gjort imellem to Egefjæl, som Møg haver været igiennem kast“. ⁷²⁾ Den 3. Maj 1633 forefandt Synet hos den samme Mand og paa den samme Stald, at der „paa de nederste Egebulsvægge var gjort tre Møddingshuller, hvor udenfor paa Gaden laa Møg, ved den nørre Ende en stor Mødding“. ⁷³⁾ „Møddingssteder paa Byens Gader“ omtales ogsaa i Tingbogen for 1649.

At denne Uskik med Henlægning af Gødningbunker paa Gaderne holdt sig langt ned gennem Tiderne, herom vidner en Skrivelse fra Stiftamtmand Hellfried i Maj 1797, hvori han indskærper Byfogden, at der ikke maa ligge Gødningdynger i Byens Gader og Stræder, og at Fortovene skal holdes ryddelige. Klagen gælder særligt Vestergade (bag Søndergade) og Fiskergade.

En af Bystyrelsens Opgaver var at paase, at Byens Færdselsveje ikke „forkrænkedes“ ved, at Borgerne „byggede ud paa Gaden“ eller flyttede deres Gærder for langt frem. ⁷⁴⁾ Ogsaa paa dette Omraade forsynder Peder Sørensen Svensk sig, idet hans nye Porthus i Søndergade Aar 1626 fandtes at være „en Sjællands Alen videre udsat til Adelgaden end Henrik Dytters Hus“ (∴ Nabostedet mod Syd). Samme Aar toges der Syn paa „et Bislag, som indenfor Byens søndre Port var bygget og sat“ udenfor Lars Pedersen Bjerres Hus „han nu iboer“. *) Da Bislaget „stod ud paa kgl. Majestæts og Byens Adelgade og den Indkiøren igiennem Porten opad Gaden for nær“, maatte Ejeren love „med det første at afskaffe det igjen“. ⁷⁵⁾ Saaledes kunde der nævnes mange Eksempler. Selve Byens Borgmester, Hans Svane, blev noteret i 1648, fordi hans Gærde i Grønnegade „stod Byens Gade for nær“. ⁷⁶⁾

Et godt Indblik i Datidens Byggeskik giver Kirkeregnskabsbogen os. Aar 1607 blev nemlig „tre gamle Boder, som stod ved Kirken“ (Kirkeboderne), nedbrudte og erstattede med tre nye, opførte af Bindingsværk. Først bliver Bygningen „omstenet“ (∴ der lægges en Kampestensgrund), derefter tilhugges Tømmeret, som er Egetræ, og det „opsættes“. Saa „murer Murmanden imellem Stænger“ (∴ Stolperne); men da det er for bekosteligt at lade alle Væggene mure, lader man de Vægge, som ikke ses fra Gaden, „stavre“ (∴ Rummene mellem Stolperne udfyldes med „Staver“, i Lighed med Gærdestaver), dernæst „gærde“ (∴ tynde Risgrene, „Vinder“, fastgøres til Staverne som et Fletværk) og endelig „kline“ (∴ der klines Ler paa begge Sider af det dannede Fletværk). Klinearbejdet besørgetes, efter Datidens Skik, af Kvinder. De fem „Klinekvinder“, som var beskæftigede een Dag med at ælte Ler og at kline Væggene, fik hver i Dagløn 10 Skilling.

Ved denne Byggemaade kunde man nøjes med at anvende 3000 Mursten, som dog kostede den store Sum af 18 Daler. Som sidste Udgiftspost ved dette Byggeforetagende blev der „givet 2 Karle, som en Dag ryddet Grud (∴ Affald) af Kirkegaarden, efter at Arbeiden var afgjort, 1 Mk. 4 Sk.“. ⁷⁷⁾

Det saaledes opførte Hus betegnedes som Kirkens Hus, det stod inde paa Kirkegaarden, Vest for Kirken, „ved Taarnet“, var „10 eller 11 Binding langt“ og indeholdt „tre Boder“, hvoraf Klokkeren beboede den ene. ⁷⁸⁾ Her fik ogsaa „Orgemesteren“ (Or-

*) L. P. B. var Tømrer, men tillige kgl. Majestæts Dyrvogter og Skovfoged.

ganisten) sin Bolig. Endnu i 1682 boede Organist og Klokker „udi tvende Veile Kirkes Boder, begge under eet Tække“. ⁷⁹⁾

— Vejle var i gamle Dage inddelt i 4 Fjerdinger (∴ Fjerdedele), nærmest af Hensyn til Skatteopkrævningen, og de benævnedes efter Byens daværende fire Hovedgader: Torvegades, Nørregades, Søndergades og Fiskergades Fjerding. ⁸⁰⁾ Midtaaen dannede Skel mellem de to førstnævnte. Kirkestrædet var Nordgrænse for Søndergades Fjerding, og Fiskergades Fjerding omfattede Kvarteret Øst for Søndergade, heri indbefattet Kirkens Omgivelser. ⁸¹⁾ Fjerdinginddelingen, som stammer fra Kong Hans' Tid, kan for Vejles Vedkommende næppe føres længere tilbage end til Tiden lige efter Aar 1531, da Byen fik sin „Torvegade“.

Paa den Tid har Vejle sandsynligvis haft 124 Gaarde i alt, som hver har faaet til-delt sin „Ejendom“ ⁸²⁾ (∴ Part af Byjorden) af Mark, Eng og Skov samt Del i „fælles Fægang“. Senere blev flere Ejendomme samlede paa enkelte Hænder, medens andre Gaarde blev nedlagte eller mistede deres Jord.

DEN SYDLIGE BYDEL

For Enden af Søndergade, lige ud imod Sønderaaen („Brohøl“) og den lange Bjælkebro, laa der et lille, teglhængt Porthus. Ved den store Ildebrand, der opstod i Vandmøllen i Foraaret 1595, og som lagde en stor Del af Byens sydlige Kvarter i Aske, nedbrændte ogsaa det søndre Porthus; ⁸³⁾ men det blev snart opført igen.

I 1626 var Porthuset „underneden paa søndre Side imod Brohøl meget bygfældig, saa at Pælene og andet Bolværk under samme Hus var meget forraadnet, og derfor er fornøden, at der med første føres Raad dertil og hjælpes, hvilket ikke kan ske uden stor Bekostning“. ⁸⁴⁾ I Tidens Løb blev Porthuset naturligvis ombygget mere end een Gang. Stadig synes det dog at have været en lille enetages Bygning med Port paa Midten.

I Aaret 1682 beboedes Porthuset af to Vægttere „for Tilsyn at lukke Porten op og i for de rejsende“, ⁸⁵⁾ og i 1791 beskrives det saaledes: „Det søndre Porthus er bestaaende af 8 Fag, eet Loft høj, Mur- og Bindingsværk, hvorudi — foruden Giennemfarten med Port og Lukkelse samt en Bom — er indrettet til en Veierbod i den ene Ende, og i den anden Ende 2 Vaaninger, det ene bortleiet til Konsumptionsbod, og det andet er Byens Hyrdebopæl, forsynet med Skorstene og dobbelte Ildsteder.“ ⁸⁶⁾

[I Aaret 1793 ønsker Byens Repræsentanter at afhænde Porthuset til Hs. Majestæts Toldvæsen mod en Godtgørelse. Forslaget tiltrædes af Stiftamtmand v. Hellfried den 8. August s. A. ⁸⁷⁾ Kort efter er Porthuset vistnok blevet nedrevet. Det eksisterede i alt Fald ikke Aar 1800.] ⁸⁸⁾

Tæt inden for Porten mandede Fiskergade ud i Søndergade. Man kunde da vælge enten at følge Gaden op til Torvet eller dreje om i Retning af Vandmøllen.

Søndergades sydlige Del laa betydeligt lavere end i vor Tid. Dette bevises bl. a. ved den Oplysning, at i Vinteren 1680—81 „stod Vandet saa højt til midt paa Søndergade, at de roede med Baadene mellem Dørene“, og Hø og Halm i store Mængder blev fordærvet af Oversvømmelsen. ⁸⁹⁾ [Søndergades vestlige Baggade omtales i Forbindelse med Raadhustorvet.]

PLAN OVER VEJLE CA. 1627

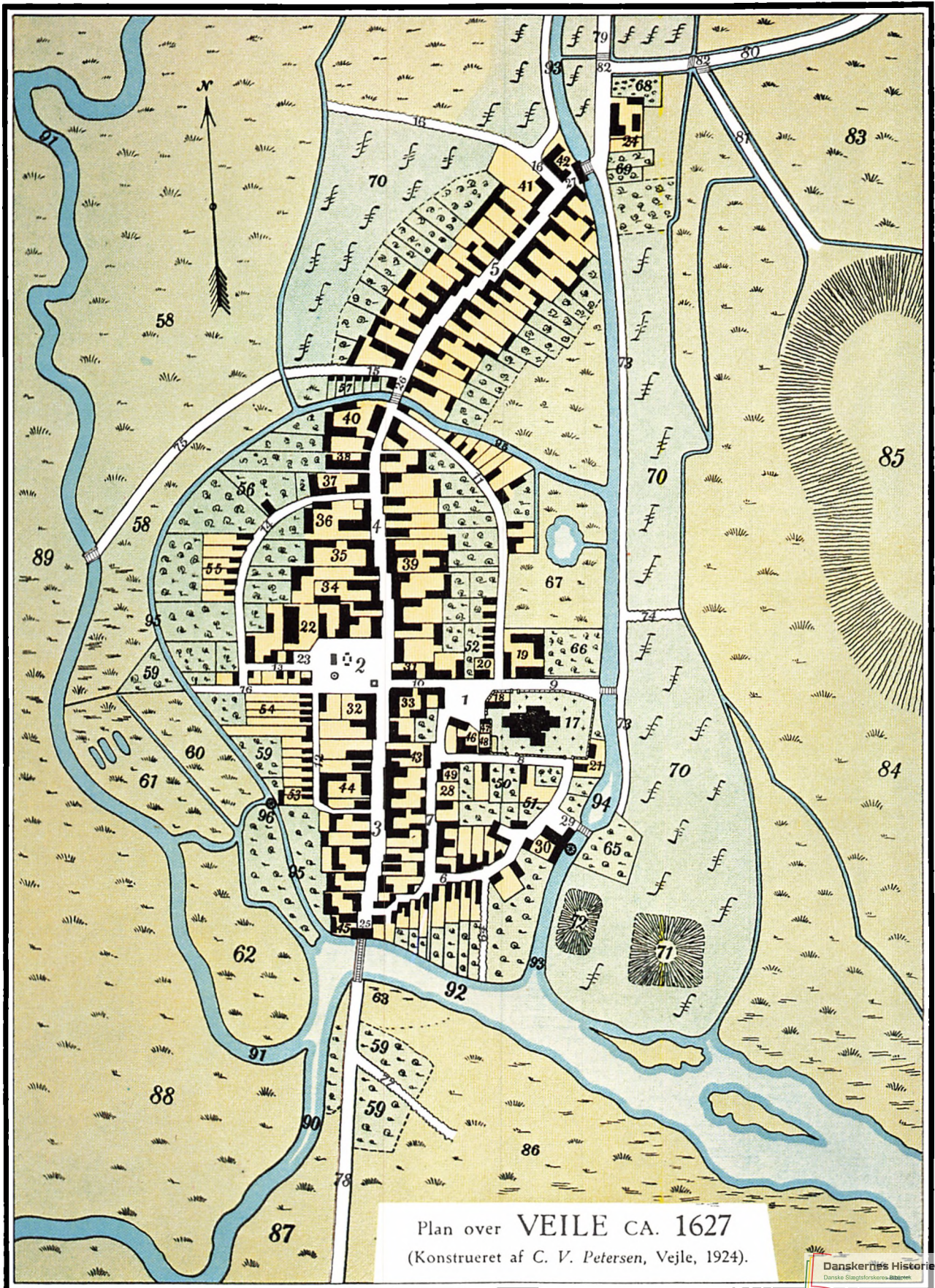
De ældste Planer over Vejle er Resens Tegning fra 1677 og Grundtegningen i „Danske Atlas“ V. Bd. fra 1767. Begge er gengivet i nærværende Værk, henholdsvis paa Side 55 og Side 64. Den førstnævnte Plan er noget fortegnet og indeholder desuden adskillige reelle Fejl (se bl. a. S. 66, Lin. 18 forov.); den anden er ikke helt tilfredsstillende. (En Fejl er omtalt Side 67, Lin. 8 forn.)

Til Dels paa Grundlag af disse Planer, men navnlig støttet paa Oplysninger i Kæmnerregnskaber, Kirkerregnskaber, Tingsvidner o. lign. fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede er omstaaende Byplan konstrueret. Kun underordnede Enkeltheder er udførte skønmæssigt.

Hensigten med denne Byplan er at anskuelliggøre Datidens Vejle og derved at føre mange af de Forhold, som omtales i Bogen, nærmere ind paa Livet af Læserne.

1. Gammeltorv.	35. Raadmand Mads Thomsens Gaard.	61. Blegdamsengen.
2. Nytorv med „Tinget“, Tingstenene, „Kagen“ og Brønden.	36. Raadmand Jens Bertelsens Gaard (og Bopæl).	62. „Gaaschholmb“ (Gaaseholmen).
3. Søndergade.	37. Sammes Gaard (Niels Lauridsen Nimbs Bopæl).	63. Brohøl Sunde.
4. Torvegade.	38. Borgm. Clemen Sørensens Gaard i Torvegade.	64. En Forte (til Brohøl).
5. Nørregade.	39. Hans Knudsen Svanes Gaard.(?)	65. Møllens Have.
6. Fiskergade.	40. Afd. Borgm. Muds Nielsens Gaard.	66. Præstegaardens Have.
7. Fiskergade („Foldgade“).	41. Købmand Knud Pedersen Baastrups Gaard.	67. Sammes Toft og Kær.
8. Præstegade.	42. Afd. Raadmand, Støvlemager Hans Sørensens Gaard.	68. Hospitalets Kaalgaard eller Have.
9. Kirkegade („Residentgade“).	43. Peder Sørensen Svenskes Gaard.(?)	69. Afd. Borgm. Jens Michelaens „Abildgaard“.
10. Kirkestræde.	44. Anders Munks Gaard.(?)	70. Humlehaver.
11. Grønnegade.	45. Laurits Bjerges Gaard.	71. „Borgvold“.
12. Vestergade.	46. Anders Bentsens Hus og Gaard.	72. Gammel Skause.
13. Klosterstræde.	47. Peder Klejnsmeds Hus.	73. „Dæmningen“.
14. „Bag Snaben“.	48. Peder „Hjøllesmed“s Hus.	74. Aalgde.
15. Flegborggyde.	49. Jørgen (Tillisch) Beriders Gaard.	75. Flegmadevej.
16. Tønnesesgyde.	50. Hans Drejelsvævers Haver.	76. En Forte (paa „Blegbanken“).
17. Kirken og Kirkegaarden.	51. Jens Bertelsens Hus og Have „ved Møllen“.(?)	77. Skidenast-Gyde.(?)
18. „Kirkens Hus“.	52. „Hr. Jakobs fire Boder“.*)	78. „Stenbroen“ sønden Byen.
19. Sognepræstens „Residents“.	53. Anders Munks Boder.	79. „Stenbroen“ mod Nord.
20. Kapellanens „Residents“.	54. Hr. Jørgen Brahes Tofter og Boder.	80. „Stenbroen“ mod Øst (Horsensvejen).
21. Skolemesters „Residents“ og Skolehuset.	55. Jens Bertelsens 6 Boder „bag Snaben“.(?)	81. Engvej til Holmen og Hestehaven.
22. Raadhuset.	56. Sammes Have og Hus.(?)	82. Fjallebroer.
23. „Byens Hus“.	57. „Flegboderne“.	83. Nordre Hestehave.
24. Hospitalet.	58. „Flegmade“.	84. Søndre Hestehave.
25. Søndre Porthus og Sønderbro.	59. Clemen Sørensens Kaalgaard.(?)	85. „Holmen“.
26. Midthro.	60. „Raadmandsenge“.	86. Skidenkær.
27. Nørre Porthus og Nørrebro.		87. Vimmelshøls Enge.
28. Folden.		88. Aasen.
29. Møllebroen.		89. Nordaa.
30. Møllen.		90. Vejle Sønderaa.
31. Afdøde Borgmest. Niels Jonsens Gaard.		91. Blegaaen eller Omløbsaaen.
32. Afd. Borgm. Niels Pindsens Gaard.		92. „Brohøl“.
33. Borgmest. Clemen Sørensens Gaard (og Bopæl).		93. Mølleaaen.
34. Købmand Anders Jensen Soles Gaard.(?)		94. Møledammen („Møllepøt“).
		95. Midtaaen eller „Byens Grave“.
		96. „Stampemølle“.

*) Disse var maaske sammenbyggede. Det samme gælder med Hensyn til Nr. 53, 54, 55 og 57.

Plan over VEILE CA. 1627
(Konstrueret af C. V. Petersen, Vejle, 1924).

Fiskergade er et ældgammelt Navn, som bærer Vidnesbyrd ned til vor Tid om, at Byens Fiskere i gamle Dage fortrinsvis har boet her, hvor der var let Adgang til Aaen og Fjorden. Fra denne Gade førte en Forde ned til Brohøl.⁹⁰⁾ [Denne Forde er maaske det nuværende Anstræde.] „I Fiskergade sønden for Jørgen Beriders Gaard“ laa Byens Kvægfold i Aaret 1631.⁹¹⁾ Folden var indhegnet med et solidt Gærde, et saakaldet „Knægærde“, dannet af Egestaver, „Torn“ og Risfletning.

I 1637 forfærdigede 3 Karle Gærdet i Løbet af en Dag, og der medgik til Udbedringen 9 Læs Materiale, dels Eg, dels „Torn“ og Ris.⁹²⁾ I Folden indsattes herreløst Kvæg eller løsgaaende Svin, som blev indfanget paa Gader, indhegnede Marker eller Enge. Nogle Heste og Kreaturer, som Byens to Markvogtere havde indfanget 2. Pinsedag 1636 i Kapellanens Havresæd paa Ømkulerne, blev indsatte i Folden, og Ejermændene blev derefter indstævnedes for Retten.⁹³⁾

I 1670 indfangede Markmanden „7 Svin, som han tog i Byens Enge“, og indsatte dem i Folden. Svinene, som tilhørte Hr. Mads Rygbjerg, Rektor og tillige Sognepræst til Vinding, blev imidlertid kort efter befriede af Hr. Mads's Tjener, som dristede sig til paa egen Haand at kaste dem ud over Knægærdet.⁹⁴⁾

[Gamle Folk har berettet, at Byens Fold eksisterede til langt ind i det 19. Aarhundrede og da var beliggende paa Foldegades østlige Side lige neden for den Grund, hvorpaa „Vejle Amts Folkeblad“ nu har sit Trykkeri.]

Folden indhegnedes i 1786 med Plankeværk mod Gaden, medens de tre andre Sider fremdeles havde „Tornegærde“. I 1790 opførtes der ogsaa Plankeværk ved den østre Side; men saa sent som i 1791 fandtes der endnu Tornegærde for den ene Side.⁹⁵⁾

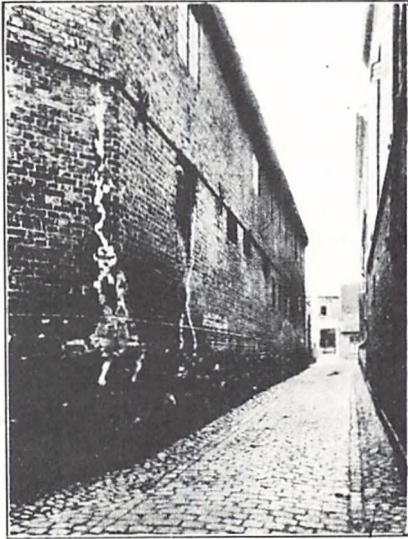
Navnet Foldegade forekommer ikke i Byens ældste Dokumenter, derimod betegnes denne Gade undertiden som „den Gade imod Kirkegaden“,⁹⁶⁾ I 1680 angives 3 Boder som beliggende „ved Folden“. ⁹⁷⁾ [Paa Resens Kort (1677) er Betegnelsen Foldgade dog anvendt, men det er maaske ogsaa første Gang dette Navn forekommer.]

Omkring den gamle St. Nicolai Kirke med det skævtstillede Taarn og Kor bredte Byens Kirkegaard sig. Dens samlede Omkreds angives til „noget nær 400 sjællandske Alen“. ⁹⁸⁾ Gammeltorv var Betegnelsen for den lille aabne Plads Vest for Kirkegaarden. Indtil 1531 var Byens Tingplads og „Marked“ her, men fra det nævnte Aar flyttedes „Torvet“ om til Pladsen ved Raadhuset — det saakaldte „Nytorv“.

Syd for Gammeltorv laa et lille bebygget Areal op imod Kirkegaarden. Som bekendt boede Smedene i gamle Dage ofte ved Kirkegaardsmuren, hvor Faren for, at de kunde paaføre Byen en Ildsvaade, var mindst. Vi træffer da ogsaa allerede i 1468 en Smed paa dette Sted, idet „Jes Smed paaboer en Toft sønden Tinget“. ⁹⁹⁾

I 1626 pantsætter Peder Hansen Klejnsmed sit „Hus og Gaard, han nu iboer, liggende i Kirkestrædet imod Kirkegaarden“. Samtidig køber han et Stykke Jord, som har tilhørt „Peder Hjøllesmed“, ligeledes beliggende „ved Kirken“. ¹⁰⁰⁾ Og endelig omtales i Aaret 1633 „det Stykke Jord, som Peder Hjøllesmed paaboede, og som strækker sig ud til Præstegaden“. ¹⁰¹⁾

[I Aaret 1825 blev der anlagt en Kirkegaard tæt ved Havnegade, paa „Holmen“. En Snes Aar efter, at denne nye Kirkegaard, „Assistentkirkegaarden“, var taget i Brug, blev den gamle Kirkegaard ved Kirken nedlagt. Dog vedblev det Syd for Gammeltorv liggende Areal at være bebygget, indtil Kommunen i 1849 købte disse tre Ejendomme, lod dem nedrive og udvidede Kirketorvet med den derved indvundne Grund.] ¹⁰²⁾

Præstegyde i Nutiden.

Præstegade var altsaa Navnet paa det smalle Stræde, som løb langs med Kirkegaardens Sydмур og Sønden for de ovenomtaltte Ejendomme, medens Foldegade og dens Forlængelse mod Nord („Gaden mod Kirkegade“) forbandt Gammeltorv med Fiskergade. [Man maa ikke forveksle Præstegade med „Præstegyde“ (?: den lille Smøge, som fra Fjellegade fører ud til Søndergade ved Fabrikant Møhls Gaard). Sidstnævnte Betegnelse er kun ca. 100 Aar gammel, idet den stammer fra den Tid, da Sognepræst Friis havde sin Bopæl her.]

Imellem „Jens Bertelsens Hus og Jord ved Møllen“ og „Hans Drejelsvævers Hus og Jordsmon i Præstegade“ ejede Skolen indtil 1620 „et Stykke øde Jord“, som strakte sig „fra Giærdet ved Gaden imod Kirkegaardsmuren og sønder paa“. Det betegnes ogsaa som „liggende i Præstegade sønden Kirken“. ¹⁰³⁾

I sidstnævnte Aar frasolgttes det Skolen; men i 1649 klagede Skolemesteren over, at han ikke fik den aarlige Afgift, der tilkom ham til Erstatning for „en Frugthave tvært over for Skolen“, som i sin Tid var solgt fra denne. ¹⁰⁴⁾

Sønden for Kirkegaarden henlaa endnu i 1767 et stort Areal som „Frugt- og Urtehaug“. ¹⁰⁵⁾ [Denne Have tillige med en Gaard, liggende skraas overfor, blev henimod Midten af det 19. Aarhundrede købt af Skipper S. Winding, og da Kirketorvet faa Aar senere blev udvidet ved Nedbrydning af hans og to andre Ejendomme, lod han opføre et anseligt toetages Hus (nuværende Kirketorvet Nr. 16, Bogholder J. Løyes Ejendom) paa den gamle Havegrund.] Ogsaa Vest for Gammeltorv fandtes ubebygget Grund. Saa sent som 1682 ejede Borgeren Mads Olufsen „en Abildhave, liggende Vest for Kirken“. ¹⁰⁶⁾

Der er megen Sandsynlighed for, at Præstegade engang, i meget ældre Tid, havde baaret sit Navn med Rette. I Aaret 1468 boede nemlig en af Byens Præster (det var i den katolske Tid), Hr. Jens Giødsen paa „en Jord, sønden vor Kirkegaard“. Kirken ejede denne Grund og tillige „en Toft, beliggende mellem Præstegaard og Mølle-dammen“ ¹⁰⁷⁾, formodentlig den samme Jord, tilhørende Kirken, som omtales allerede 7. Maj 1394, „beliggende Nord for Møllen“. ¹⁰⁸⁾

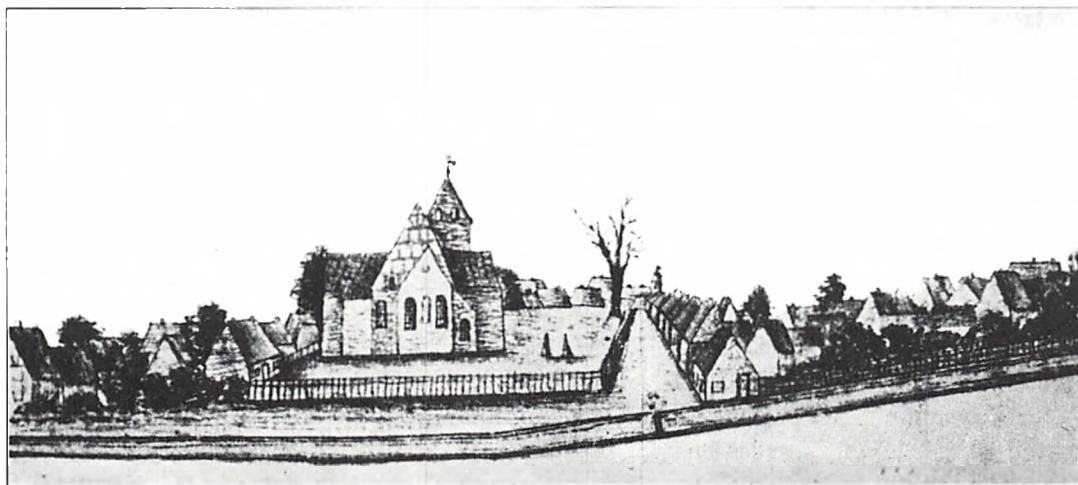
Men ved Begyndelsen af det 17. Aarhundrede boede saa vel Byens Sognepræst som Kapellanen Nord for Kirken, medens Rektors „Residentz“ laa for Enden af Præstegade, ved Kirkegaardsmuren. [„Præstegade“ fik senere Navnet „Møllegade“. Saaledes hed denne Gade endnu i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede, medens Nutidens Møllegade da kaldtes Møllestræde.] ¹⁰⁹⁾

I Kirkegade, Nord for Kirkegaarden, boede Byens Præster. [I 1468 ejede Kirken „den Jord, som ligger norden for Kirkegaarden“, ¹¹⁰⁾ men paa hin Tid omtales der ingen Præstegaard beliggende her.]

„Sognepræstens Residentz“ laa paa den store Hjørnegrund Øst for Grønnegade, hvor Vejle Landbosparekasses Bygning nu staar. Præstegaarden havde Port „ud til Gaden“ og „Dør til Udgangen til Kirken“. ¹¹¹⁾ Til Gaarden hørte al den Jord, der ligger mellem Grønnegade og Mølleaaen med Udstrækning mod Nord indtil Midtaaen. [Midtaaen har sit Løb igiennem Byen ind fra Mølleaaen imellem Sognepræstens Residentz-Plads og Simon Slagters Enghauge.“] ¹¹²⁾ Imellem Grønnegade og „den gamle Grob“ Øst for denne laa der dog nogle smaa bebyg-

gede Grunde, som ikke hørte ind under Præstegaardsjorden.¹¹³) Mellem Præstegaarden og Mølleaaen laa Præstegaardshaven, adskilt fra Kirkegaden ved et Plankeværk,¹¹⁴) og bag Gaarden og Haven laa en Toft og en Eng med en lille Dam. Gaardens Hovedbygning, „Adelhuset“, laa langs med Kirkegade, bestod af 11 Fag og var mod Gaden tækket med Tagsten, men paa den nordre Side (Bagsiden) med Straa (Aar 1626).¹¹⁵) Ogsaa Stalden og „et 8-Fags Hus i Gaarden“ havde Straatag, skønt Lensmanden havde udstedt streng Befaling (1625) til Borgerskabet i Vejle om „altid herefter deres Huse at tække med Tagsten“. Samtlige til Gaarden hørende Bygninger var allerede i 1626 i meget brøstfældig Tilstand, og værre synes det at være blevet i Tidens Løb.

I Aaret 1690 erklærede Sognepræst og Provst Hans Jeremias Wolff: „Residentzen er helt brøstfældig. Kirken, som ejer den, formaar ej den vedlige med andre dens Huse at holde.“¹¹⁶) Og i 1704 gav Præstegaardens elendige Forfatning endogsaa Anledning til

St. Nicolai Kirke 1802, set fra Terrainet Ost for Mølleaaen (denne ses i Forgrunden af Billedet). Man bemærker det gamle Taarn og det gamle Kor, dernæst Sakristiet imellem Koret og nordre Kapel, endvidere Indhegningen om Kirkegaarden (de to Pyramider er formodentlig Provst Neuchs's Gravmonument), Residensgade og endelig i Baggrunden Rådhuset. Reproduceret efter S. Ravns „Carte“ (Rigsarkivet).

et større Opgør mellem Præst og Menighed. Resultatet heraf blev, at Gaarden fik en Hovedreparation. I 1739 ender Gaardens Historie, idet den afbrændte i den store Ildebrand, som da hjemsøgte Torvegade og Kirkegade, og den blev aldrig genopbygget. Pladsen henlaa derefter i en længere Aarrække som „Pløjejord og Eng“,¹¹⁷) indtil Byen i 1791 købte „den forrige Præste-Residentzes Grund til Bebyggelse“.¹¹⁸) Ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede var Gaden fuldt bebygget helt ned til Mølleaaen.

Paa det modsatte Hjørne af Grønnegade (altsaa over for Præstegaarden) residerede Kapellanen i en overordentlig beskeden Embedsbolig. Byskriveren havde oven i Købet Fribolig i Bygningens vestlige Ende. Til denne Præstebolig hørte „et lidet Stykke Jord til Have, næsten 18 Alen i Længden og lige saa meget i Bredden“, med Havegarde ud mod Grønnegade fra Hjørnet og nedefter.¹¹⁹) Bygningen, som i 1690 var „gammel“ og saa brøstfældig, at „den ikke kan tjene nogen til at behoe uden stor Skade“,¹²⁰) afbrændte ligesom Sognepræstens Gaard i 1739, og Grunden var i 1767 „giort til en Kiøken-Have“.

[Som et Minde om Præstegaardens Beliggenhed Norden for Kirken vedblev Gadestrækningen fra Grønnegade ned til Mølleøen at beholde Navnet Residensgade (som den kaldes paa Bykortet fra Aar 1800) indtil langt ind i det 19. Aarhundrede. Det er altsaa ganske uberettiget at forbinde Tanken om „noget kongeligt“ med dette Navn. Den rigtige „Residensgaard“ har aldrig ligget paa Hjørnet af Torvegade og Kirkegade, men Nord for Kirken.]

TORVETS OMGIVELSER

Paa Hjørnet af det smalle Kirkestræde og Søndergade laa en af Byens største Købmandsgaarde, og her boede i den første Trediedel af det 17. Aarhundrede Vejle Bys bedste og mest fremragende Borger, den rige Købmand Clemens Sørensen, som fra 1601 til 1635 var Byens Førsteborgemester. Gaardens Hovedlænge vendte ud mod Søndergade og rummede de egentlige Beboelsesværelser, samt Købmandens Kontor „over Porten“. En anden Port førte ud til Kirkestrædet. Gaarden havde Stald, Lade, Bryggers og Baggers samt en „Kielde“ (o: Brønd).¹²¹⁾

Gænbostedet, paa Hjørnet af Kirkestræde og Torvet, „tvært for Kielde“ (o: Torvebrønden), var den Gaard, som Borgemester Niels Jonsen i sin Tid havde ejet, og hvori Kong Christian den Anden i 1523 — ifølge den gamle Beretning — fik overbragt, ved Landsdommer Mogens Munk, Rigsraadets og den jydsk Adels Opsigelse af Huldskab og Troskab, idet han da „giestede i denne Borgemesters Huus til Herberge“. ¹²²⁾ [Nyere Historikere benægter Rigtigheden af, at denne Begivenhed fandt Sted under Kongens Ophold i Vejle. ¹²³⁾ Og at Kongen var Borgmesterens Gæst, berettiger dog ikke den nævnte Hjørneejendom til at bære den fordringsfulde Etikette „Residensgaarden“.] Det var almindeligt, at Kongerne paa Gennemrejse gæstede rige Borgerhjem. Kong Christian den Tredie bestilte f. Eks. i Januar 1546 „god Herberg“ i Vejle for sig selv og sin Familie. ¹²⁴⁾ Og da Christian den Fjerde besøgte Byen i August 1600 blev der „giort nogen Fortæring“ hos Borgeren Clemens Sørensen. ¹²⁵⁾

Gammelt Hus paa Bleghbanken (laa paa Pladsen lige over for St. Maria Hospital).

„I det Hjørnehuus sønden ved Torvet, tvært hos Byens Kielde“, havde Niels Jonsens Efterfølger som Borgemester, Niels Findsen, haft sin Bopæl. ¹²⁶⁾

Byens „Kielde“ laa lige for Kirkestrædet (ved Hjørnet af Løveapotekets nuværende Grund). Den murede Brønd var overbygget med et Teglstenstag og forsynet med „Jonger“ og andet Tilbehør til at drage Vandet op med. ¹²⁷⁾ Brønden, som var 14—16 Alen dyb, blev staaende indtil 1787, da den erstattedes med to „Poster“.

[Fra Tid til anden havde Brønden foraarsaget adskillige Uheld, saaledes som i 1761, da Borgemester Johan Linnemanns Heste styrtede ned i den og „med Besvær opdroges“. ¹²⁸⁾ Lige indtil Slutningen af forrige Aarhundrede stod der en „Post“ (o: Pumpe) udfor Apotekets Hjørne.]

En Forte (o: Byvej) „vesten Torvet“ gik fra „Gaden ved den Grund og Plads, Hans Iversen paa-boede, og siden neder til Aaen“. ¹²⁹⁾ Den paagældende

Forde er aabenbart en senere Tids Blegbanke, og den Gade, der sigtes til, er alt-saa Fjellegade, som forøvrigt paa den Tid, Talen er om, hed Vestergade. Aar 1626 omtales nemlig en Gaard i Søndergade, som „strækker sig vesterpaa til Vestergade“. ¹³⁰⁾ Og en anden Gaard „liggendes i Søndergade“ strakte sig „fra Adelgaden og i vester paa til Vestergade“ (1645). ¹³¹⁾ Gaden vedblev at beholde dette Navn endnu i mange Aar.

Velbyrdige.Hr. Preben Brahe til Engesholm ejede i 1682 en Hjørnegrund ud mod Torvet (mellem Fjellegade og Blegbanken), hvorpaa laa 6 Boder, som var udlejede til Smaakaarsfolk: ved enhver af disse Boder var en liden Kaalgaard, og bag ved dem ejede Hr. Preben Brahe „en Toft, der benyttedes til Rugmark“. ¹³²⁾ Samme Ejer overdrog i Aaret 1704 til Vejle Kirke „En Del Jordgrund og Byggesteder, som tilforn har staaet fem Boder paa, men nu er uden Bygning — tillige med den derforliggende Toft, som udi Vejle By er beliggende straks ved Torvet — grænser mod Øst til den liden Gade, som gaar Sønder fra Torvet, kaldes Vestergade, sønder Side grænser til Hr. Borgemester Svanes Grund, Vester Side grænser til Aaen (o: Midtaaen) og nordre Side grænser til den liden Stræde, som gaar vester fra Torvet til Aaen“. ¹³³⁾ Den omtalte Grund blev i Aaret 1798 eller kort før solgt af Kirken til Apoteker Havemann, som her anlagde Apotekets Have, idet der ved kgl. Resolution af 8. April 1798 forundtes ham „Befrielse for at bebygge“ disse Tofter „imod igien at bebygge den Haugeplads, hvilken han eier paa Torvet“. Da denne Plads imidlertid kun var 21 Alen bred, anholdt han om, at en Del af Torvet maatte overlades ham til Købs, nemlig en Plads, der var „7 Alen fra den østre Hjørnestolpe af hans Hauge ud til Torvet, og 3 Alen fra den vestre Stolpe ud til Torvet, samt saaledes i en lige Linie nedefter“. Han tilbød at betale 200 Rdl. for Pladsen og at indestaa for, at „Bygningen ej kom Torvepumpen for nær til dennes Beskadigelse“. Fra en Del Borgere fremkom der Indsigelse imod dette Salg, eftersom de forment, „at Torvet vilde ved at miste det anførte Stykke blive for indknebet, især i Markedstiden, Torvepumpen komme til at staa saa nær Havemanns Bygning, at den i Ildebrandstilfælde ikke kunde tilbørlig bruges, og Pladsen ved den vestre Ende af Torvet blive for snæver for Jordbrugerne til at opføre deres Høe“. Med Støtte af de eligerede Borgere og en særlig Raadstuesamlings Pluralitet opnaaede han dog kgl. Tilladelse til at afkøbe Byen den omhandlede Plads for 250 Rdl. imod at gaa ind paa forskellige Betingelser, hvoriblandt følgende: Han frasiger sig den „nu til Loutbyegaden afpaaede Grund fra hans af Kirken købte Tofte“, hvorved Gadens Bredde bliver 9 Alen; han forpligter sig til paa egen Bekostning at flytte Torvepumpen, om det forlanges, og han maa finde sig i, at hans Indkørsel ud imod Torvet „aldeles er spærret alle Kram-Markedsdage, saaledes at Kramboder eller Telte ubehindret forbi Porten kan sættes“. Skødet udstedtes den 19. Juni 1798. ¹³⁴⁾

[Paa Løveapotekets tidligere Have staa nu (1924) den katolske Kirke og Mariahospitalet. „Danske Atlas“ betegner (1769) „Blegbanken“ som „Vestergade“ og den tidligere „Vestergade“ som Louthyegade,

Fjellegade (Fortidens Vestergade eller Louthyegade (i Baggrunden ses Apotekets Have).

Parti af Blegbanken ca. Aar 1906 med Loveapotekets Have til højre (Midtaen havde i ældre Tid sit Løb paa det Sted, hvor Stien i Forgrunden til venstre ses. Ved den sorte Gavl udmunder »Bagnoge«.)

og det er højst tvivlsomt, om Blegbanken nogen Sinde har baaert Navnet Vestergade. Derimod anvendtes Betegnelsen „Vestergade“ saa sent som i 1832 endnu af og til paa Louthyegade („Louthyegade“ eller „Vestergade“).¹³⁶⁾ Det besynderlige Navn Louthyegade, hvis Oprindelse ikke kan efterspores — lige saa lidt som dets Betydning — anvendes baade af „Danske Atlas“ og af Gaarmann (1794) saa vel som i Byens offentlige Protokoller i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.¹³⁷⁾ Dets Afløser „Fjellegade“ skal være opstaaet i Folkemunde til Minde om en vis, derboende Snedker.]

Bag ved Vestergades Tofter og Baghaver laa „noget Engjord i Flegmaar (o: Flegmade), kaldes Raadmamsenge, strækker sig sønder paa til Gaaschholmb“. Samme omtales i 1682 saaledes:¹³⁷⁾ „Ved Blegdammen findes et lidet Stykke Engjord, som kaldes Raadmamseng.“¹³⁸⁾ Denne Eng var Borgemesterens Embedsjord.

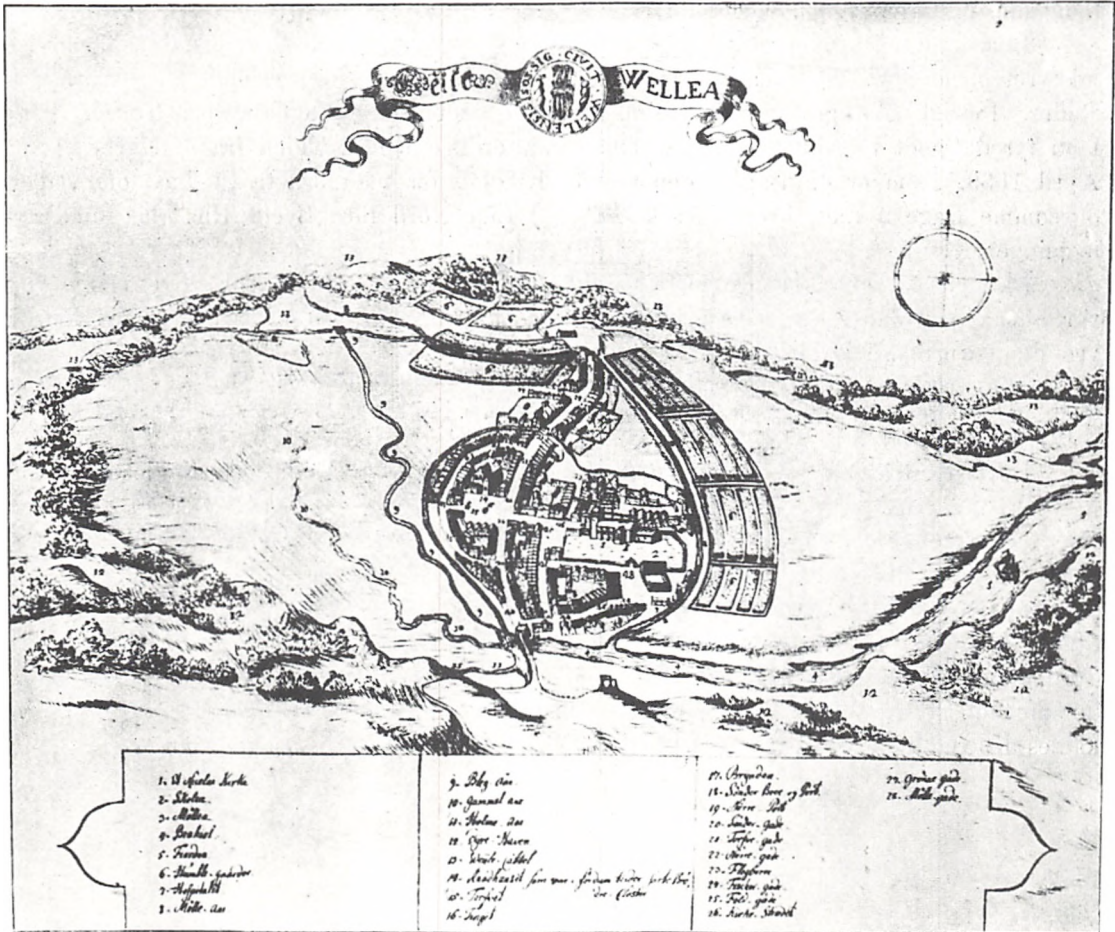
Vestligere laa Blegghaven med de tre smaa Blegdamme (se Planen Side 64). „Den ved Blegdammene beliggende Eng og Haugegrund, som tilhører Kirken“, blev i 1791 købt af Byen.¹³⁹⁾

Bag ved Torvet, vistnok omtrent midt for dette, laa det saakaldte „Byens Hus“ eller „det gammel Stenhus ved Torvet, som Grovsmeden haver i mange Aar udi boet og giver aarlig Leie af til Byen“. ¹⁴⁰⁾ For at skaffe sig en Smule Indtægt til Dækning af den

„høje“ Husleje af et Par Daler, som Simon Smed sad for, havde denne i Aaret 1630 „uden Minde solgt nogle af Byens Huses Stene, han iboede“, og blev for denne Forseelse idømt en Bøde af 1 Daler, hvorefter Huset blev udlejet til en anden Smed.¹⁴¹⁾

„Byens Hus“, der ogsaa betegnedes som „Klosteret“ eller „Klostersmedien“¹⁴²⁾ var „et Stykke grundmuret Hus, 13 Alen langt“ og liggende „Sønden ved Taarnet“.¹⁴³⁾ Det har formodentlig været en af Klosterets Bygninger.

[I det kongelige Gavebrev af 1531, hvorved Klosterets Omraade overdrages til Borgerne, paalægges det Borgerskabet at „opbygge og færdiggjøre et godt Hus paa et bekvent Sted i samme Kloster, med gode Stuer og Kamre, hvori vi og højbaarne Fyrstinde, vor kiære Husfrue, kan have vore Værelser, saa tit som vi til Byen kommes vorder“.¹⁴⁴⁾ Skulde det være dette gamle Stenhus, som Borgerne indrettede til Kongelejlighed? I saa Fald er det næppe rimeligt, at Kongerne nogen Sinde har benyttet den.

Resens Kort over Veile 1677 (er noget ukorrekt baade med Hensyn til Tegningen og Stedangivelserne).

Forklaring (den originale Stavemaade er bibeholdt): 1) St. Nicolai Kirke. 2) Skolen. 3) Møllen. 4) Brohøi (Brohøl). 5) Fiorden. 6) Humble-Gaarder (Humlegaarde). 7) Hospitalet. 8) Molle-Ase. 9) Bleg-Ase. 10) Gammel-Ase. 11) Holme-Ase. 12) Dyre-Haven. 13) Weyle-Cabbel (Vejle Kobbøl). 14) Raadhuset, som var i fordum tiider Sorte Brødre-Closter. 15) Torfvet (Raadhustorvet). 16) Tinget. 17) Brynden (Brønden). 18) Sønder Broe og Port. 19) Norre-Port. 20) Sønder-Gade. 21) Torfve-Gade. 22) Norre-Gade. 23) Flegborre. 24) Fischer-Gade. 25) Fold-Gade. 26) Kirke-Strædt. 27) Grønnegade. 28) Møllegade. Aarstallet 1603, som Søglet udviser, hidrører sandsynligvis fra et ældre Signet, som i 1601 blev afløst af det Sølvsignet, som endnu eksisterer.

Den 5. Januar 1546 beder Kong Christian den Tredie nemlig Borgemestre og Raad i Vejle „at bestille os gode Herberg, Kammers og Værelse til os og højbaarne Fyrstinde, desligeste til baade de unge Herskaber og besøge os god Underholdning til Øl, Mad, Hø og Havre“. Kongen vil paa Rejse fra Koldinghus „fortøve en Nat“ i „vor Kiøbsted Wedle“. (144)

„Byens Hus“ blev senere, allerede ganske faa Aar efter „Kejserkrigen“. anvendt som Vagthus. (146) Endnu saa sent som 1769 var dette Hus „indrettet til en Vagt“. (147) I det 17. Aarhundrede forrettede Borgerne nemlig endnu selv Nattevagten i Byens Gader og blev dertil udtaget af Raadet paa Omgang. Bysvendene bragte derefter Bud til den enkelte derom, og „hvem, som vorder tilsagt at holde Vagt, han vaage selv eller og leje for sig Borgersvende“. (148) For Udeblivelse fra Vagttjenesten bødedes der med 18 Skilling hver Gang. Vagttjenesten begyndte „Kl. 9 slet om Aftenen“ og varede „om Sommeren til Kl. 3 og om Vinteren til Kl. 4 slet“. (149)

Borgervagten foretog naturligvis, fuldt bevæbnet, og ledsaget af Byens eneste Vægter, udstyret med Spyd og Allarmhorn, af og til i Nattens Løb en Runde gennem Byens Gader. Iøvrigt tilbragte man Nattetimerne inde i den lune Vagtstue paa Torvet, hvor man fyrede godt i Kakkelovnen paa kolde Vinterdage som i Tiden fra 5. Marts til 16. April 1639, „som er 42 Dage i den største Kulde“, da man brugte „1 Læs om Dagen og somme Dage 2 Læs, hvert Læs 4 Sk.“. (150) Lige Nord for „Byens Hus“ laa Raadhusbygningen.

Datidens Klosterstræde førte vistnok fra Torvet lige Sønden for „Byens Hus“ og var altsaa den Gade, der senere betegnedes som Skolegade og løb langs med Muren ved den gamle „Friskolegaard“.

[Dette gamle Bykvarter, som er blevet bevaret lige op til Nutiden, strakte sig Vester paa til „Bagsnoge“ og kan genfindes paa Resens Kort 1677, paa Kortet i „D. Atl.“ 1767 saa vel som paa Bykortene fra Aar 1800 og 1823 o. s. v.]

I Klosterstræde og det omliggende Kvarter laa en Del Boder med Kualgaarde.

I 1627 havde Peder Søfrensen Svenske et Hus liggende „bag Klosteret“, (151) „en Bøe i Klosterstræde“ nævnes 1677, (152) og i 1682“ paaboer Christen Madsen en øde Plads vesten Torvet med derhosliggende Kaalhave, Byen tilhørig“. (153)

At en Grund i Byen (ukendt hvor) betegnedes som Korsbrødregaardens Jord, „turde tyde paa, at Johanniterne har haft Fodfæste i Byen“. (154) I 1526 nævnes „en øde Jord, kaldet Korsbrødregaarden“, (155) og i 1631 omtales blandt Byens offentlige Ejendomme „et Stykke Jord her udi Byen — nedenfor den Gaard Peder Kiølholt iboede — kaldes Kaarsbrødres Gaards Jord og Engjord derhos“. (156)

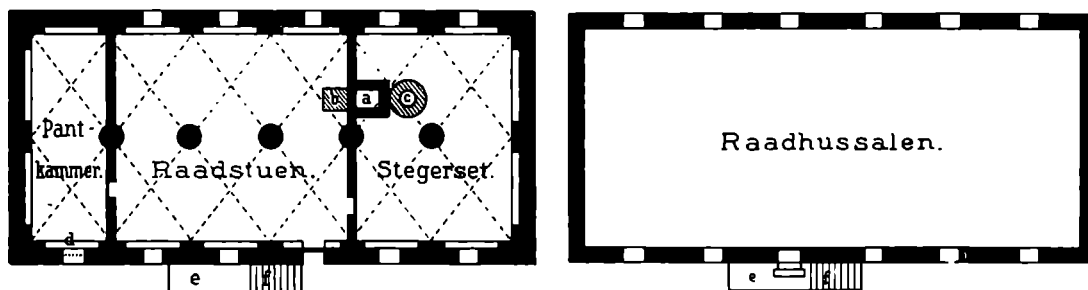
RAADHUSET

De tre Raadhuse, som Vejle har „slidt paa“ efter det i 1530 afbrændte, har alle ligget ved vort nuværende Raadhustorv, „Nytorv“, som det kaldtes i ældre Tid. Ved Kong Frederik den Førstes Gavebrev af 4. Marts 1531 blev Vejle Sortebrødrekloster overladt til „Borgemestre, Raad og Menighed i Vedelle at have, at nyde, bruge og beholde til deres og menige Bymænds Nytte og Behov“. (157) I den forladte Munkebolig indrettede saa Vejle Borgere deres Raadhus, idet de hertil anvendte „en af Klosterets bedste Bygninger“, (158)

sandsynligvis den, som rummede „Kapitelsalen“ (o: Klosterets store Forsamlingssal).¹⁶⁹) „Klosterraadhuset“, der benyttedes af Borgernes Raad i halvtredie Hundrede Aar, var opført af „gammeldags Grundmur“, 1½ Alen tyk; det havde en Længde af 27 Alen, en Bredde af 12¾ Alen og var 10 Alen højt til Taget. Bygningen havde to Stokværk, hvoraf det nederste havde Hvælvinger, baarne af fem Piller.¹⁶⁰) Ved Bygningens søndre Ende stod et højt Taarn, med kamtakkede Gavle i Nord og Syd, den sidste Løvning af Klosterkirken, som maa have ligget i Retning Vest—Øst, medens Raadhusbygningen laa fra Nord til Syd.¹⁶¹) En Indkørselsport og en Ganglaage førte fra Torvet ind i den med Mur omgivne Raadhusgaard.¹⁶²) Bag denne laa Raadhuset. Dette gamle Raadhus laa ikke, saaledes som dets Afløser, omtrent „lige for Torvet“,¹⁶³) men bag ved dettes nordvestlige Hjørne; og det saakaldte „Byens Hus“ „strakte sig fra Raadhustaarnet til Sønder“. ¹⁶⁴) Raadhusets underste Stokværk, eller „det underste Raadhus“, havde i Klosterets Tid maaske været een Sal, og i saa Fald har denne hvælvede, toskibede Pillesal af 25 Alens Længde været ret imponerende. Efter at Bygningen var taget i Brug som Raadhus, indeholdt det underste Stokværk tre Rum.

I Bygningens nordlige Ende laa Raadhus-Stegerset eller Køkkenet, som sandsynligvis optog en Trediedel af det underste Stokværk (2 Par Hvælvinger), i den modsatte Ende laa Pantkammeret¹⁶⁵) (1 Par Hvælvinger), medens det midterste og største Rum (3 Par Hvælvinger) med en Længde af mindst 12 Alen var forbeholdt den egentlige Raadstue. Denne havde formodentlig 3 Fag Vinduer mod Vest og 2 Fag Vinduer mod Øst. Paa Østsiden var der desuden „en stor Egedør“, forsynet med Laas — den eneste Yderdør i underste Stokværk.¹⁶⁶) Paa Raadstuens Lergulv har der naturligvis staaet Bord og Bænke til Brug for de forskellige Møder, der holdtes her. Endvidere var der en Kakkelovn¹⁶⁷) samt to Skabe, hvoraf det ene var indrettet i Muren. I Skabene opbevaredes (i alt Fald indtil 1627) Byens offentlige Protokoller og vigtige Dokumenter.¹⁶⁸) Om Fredagen afholdtes Raadstueretten under Borgemesterens Forsæde; mange Retssager afgjordes her, og mange Borgere „begærte og fik“ her deres Skudsmaal, forinden de fraflyttede Byen. I Raadstuen holdt Byens Raad sine Møder af enhver Art, ligesom Kæmnerne og Kirkeværgerne her aflagde deres aarlige Regnskaber. Her blev ogsaa Skattemandtalssisterne udarbejdede og fremlagte, og større eller mindre Borgermøder afholdte, naar vigtige Sager forelaa. I Pantkammeret opbevarede Kæmneren de Sager, som han paa Byens Vegne havde beslaglagt hos Borgerne som Pant for Skatterestancer eller anden Gæld til Byen. Ufornødent var det derfor næppe, at Pantkammerets „store Winde“ (o: Vindue) var forsynet med „Tralverck“ (o: Gitterværk af Staalstænger), smedet af „34 Skaalpund Stangstaal“. ¹⁶⁹) Saa vel dette Rum som Stegerset stod ved Fyrretræsøre i Forbindelse med Raadstuen. Disse Døre var forsynede med Jernkramper til Lukke.¹⁷⁰)

I Stegerset stod ved Skorstenen en stor indmuret Kedel (en „Gruekedel“), endvidere „de lange Stegersborde“ og „Stiger til at sætte Mad paa“. ¹⁷¹) Naar der „gjordes Bryllup“, eller afholdtes anden Festlighed paa Raadhuset, spillede Stegerset jo en vigtig Rolle, og der var da ogsaa nem Adgang fra dette saa vel til Raadstuen som til Salen ovenpaa. Bag „Skaaldøren i Muren“ opbevaredes de nødvendige Drikkeskaale og Krus, og bag et „Skærværk“ (o: en Træskillevæg) var Gemmested for „Øl og Vin“, ligesom „Kvindfolket“ her „havde deres Gods i Forvaring“. ¹⁷²) Den egentlige Raadhussal laa i øverste Stokværk og betegnedes derfor ofte som „det øverste Raadhus“.

Plan af Veile Kloster-Raadhus. 1631. Til venstre: Nederste Stokværk; til højre: Øverste Stokværk.

Fra Gaardsiden førte en Svaletrappe op til denne Sal. Trappen havde „otte store Trappetrin“¹⁷³⁾ af Eg, „hamrede til“ et saakaldt „Plankværk“, ligeledes af Eg, og den var forsynet med en simpel „Fyrrestang“ til „at holde ved“, naar man steg op eller ned.¹⁷⁴⁾ „Den store Egedør ved Trappen“ var utvivlsomt Indgangsdøren til „Raadstuen“ i Stueetagen.¹⁷⁶⁾ Fra Stegerset i Bygningens Nordende skulde Gildesmeden ved festlige Lejligheder altsaa bringes ind gennem selve Raadstuen, ud gennem den store Indgangsdør og ad Svaletrappen op til Salen ovenpaa. Trappen førte op til Svalen under det teglhangte Svaletag, og her var to Trappetrin op til „den øverste Raadhusedør“. Denne var til daglig lukket med en Hængelaas.¹⁷⁶⁾

Raadhussalen, som indtog hele øverste Stokværk, havde Vinduer „paa begge Sider“, formodentlig 6 Fag mod Vest og 5 mod Øst, og Dør paa Østsiden. Muligvis havde Salen ogsaa et Par Gavlvinduer.¹⁷⁷⁾ Salens Brædegulv var efter Datidens Skik altid strøet med hvidt Sand, og ved Salens ene Ende stod der et „Spillemandsstade“, hvorpaa Byens Spillemænd ved festlige Lejligheder havde Plads.¹⁷⁸⁾ Dristede nogen sig til „imod kgl. Majestæts Forordning“ at lade udenbys Spillemænd „lege“ for Gæsterne, blev vedkommende tiltalt og idømt Bøde. Den 18. Februar 1625 paalagde Raadet saaledes Byens Kæmner at tiltale Borgeren Poul Laursen til Vejle Byting for denne Forseelse.¹⁷⁹⁾

Denne Sal, Byens eneste større Rum — fraset Kirken — var Borgernes egentlige Gildesal, hvor de mere velhavende Familier „gjorde Bryllup“. Her stod der et stort Bøgetræsbord, forsynet med „Rækker“ (formodentlig Lister til Anbringelse af Fade og Tallerkener), Bænke til Selskabet at sidde paa, samt „Retterbænke“ (∴ Anretterborde) — alt af sammentømrede Fyrretræstjæl.¹⁸⁰⁾

For Salens Afbenyttelse vedtog Raadet den 18. August 1620 følgende Bestemmelse: „Hvo, som vil lade gjøre sit Bryllup efter denne Dag paa den øverste Raadhussal, skal give 4 Daler Courent“ (medens „den nederste Raadhusstue“ kunde faas for den halve Pris). Pengene skulde anvendes „til Raadhusbygning“ (∴ Vedligeholdelse af Bygningen). Samme Dag vedtoges følgende: „Ingen skal lade opslaae over Bordene til Bryllup eller Værtskab paa Raadhuset med nogle Tapeter, men alene Duge; dog som Brudgom og Bruden skal sidde, skal ikke formenes at lade opslaae et flamsk Sengeklæde eller andet, og for Bordenden efter Leilighed, om der Adelsfolk er did bødne — under 9 Dalers Bøde“. ¹⁸¹⁾ Under Raadhuset var der Kælder. Denne blev undertiden udlejet til Borgernes Brug; saaledes betalte to Købmænd i Juni 1637 een Sletdaler for Raadhuskælderen, „som de brugte nu i Vinter til at ligge deres tyske Øl udi“. ¹⁸²⁾ I det høje „platte Tænn“ havde Byens Sejerværk (∴ Raadhusuret) sin Plads sammen med Solskiven, ¹⁸³⁾ der var fornøden

til at stille Sejerværket efter. Fra Raadhusets Glanhuul udraabte Vægteren i Nattens Løb med høj Røst, hvor mange Timeslag Sejerværket havde slaaet. Under Taarnet var Byens Arrestkælder, ogsaa kaldet „Stokhuset“ eller „det Fængsel under Raadhuset, som Stokken stander“. ¹⁸⁴) Nøglen til Dørens „Taskelaas“ opbevaredes af Bysvenden, der tillige var Arrestforvarer. ¹⁸⁵) Uden paa Taarnet hang en „liden Klokke, som kaldes Ti-Klokken, hvormed daglig ringes Klokken 10 og ved mange andre Leiligheder“ ¹⁸⁶) Oppe i Taarnet hang den saakaldte Stormklokke, der ikke alene sammenkaldte Borgerne, naar Ildebrand eller anden Ufred hjemsøgte Byen, men tillige brugtes til „at ringe over Lig.“ ¹⁸⁷) Denne Klokke, som overflyttedes til Byens næste Raadhus, og som endnu den Dag i Dag hænger i vort nuværende Raadhus, hvor den tjener som Slagklokke for Raadhusret, var den gamle Klosterklokke, hvormed tidligere er berettet. ¹⁸⁸)

[„Tvende runde Piller af Kampesteen, hvorpaa Hvælvingerne hvilede, bleve nedsatte som Lygtepæle uden for det nu siden opførte Raadhuus, hvor de endnu staaer“, siger Gaarmann i 1794. ¹⁸⁹) En gammel Tradition har haardnakket hævdet, at de to gamle Lygtepæle af Sandsten, som staaer uden for Administrationsbygningen, og som tidligere i en lang Aarrække stod uden for Porten til den gamle Amtmandsbolig i Torvegade, skulde være de omtalte Levninger af Klosters gamle Piller. Museumsinspektør Nørlund har imidlertid i den allersidste Tid undersøgt dem og erklæret, at dette er ganske udelukket.]

Byens næste Raadhus omtales i et særligt Afsnit.

TORVEPLADSEN

Den nordlige Del af Torvet, i Nærheden af Raadhuset eller foran Raadhusgaarden, var Byens Tingplads. Her stod Bytinget, et lille aabent, teglhængt Skur, til hvis Genopførelse i 1639 anvendtes „en Eeg, et Fyrretræ til „Underslav“, 2 Pund Stangjern til Spiger og 230 Tagsten“. ¹⁹⁰) Under det lille Tegltag sad her Byfogden „paa Tinge“ hver Torsdag og hørte Vidnesbyrd og fældede Dom, medens Byskriveren førte Tingbogen, som laa foran ham paa Tingbordet. ¹⁹¹) Udenfor var selve Tingstedet, en Firkant indhegnet af de fire Tingsten og de fire „Tingstokke“, som laa løse, med Enderne hvilende paa Tingstenene. Paa hver af de fire „Stokke“ (∴ Bjælker) sad paa Retsdagene to „Stokkemænd“ (∴ Retsvidner). Inden for de otte Stokkemænds Kreds, eller „inden fire Stokke“, som man udtrykte det, fremstillede de anklagede, de retsøgende og Vidnerne sig. ¹⁹²)

De „for Dom og Rettergang“ indstævnedes Personer saa vel som de „opkaldte“ Vidner havde Byfogden — ved Stævningsmændene (sædvanligvis Bytjeneren og Vægteren eller Klokketjeneren) — „givet Varsel til deres Bopæl“ otte Dage i Forvejen. ¹⁹³) Og nu paahørtes deres Vidnesbyrd af Stokkemændene, otte „Dannemænd“, der paa Tro og Sandhed vidnede, „hvad de saae og hørte paa Tinge“. ¹⁹⁴) Stokkemændene udvalgtes blandt Byens Borgere efter Omgang.

I Nærheden af Bytinget stod Kagen („æ Kaag“), en stor, svær Egeplanke, oprejst paa en stærk Fod af Tømmer og Murværk. Til Kagen fastspændtes Personer, der paa Grund af „uskikkeligt Levnet“ var dømt til at „straffes paa Kroppen“ eller „miste deres Hud“ ved Piskning. ¹⁹⁵) For mindre Forseelser eller som en mildere Straf anvendtes Halsjernet. I Aaret 1631 blev en Klejnsmed i Vejle indsat i Byens Fængsel og Stok,

fordi han havde „levet et uskikkeligt Levnet med sin Hustru og Børn med ond Forligelse, Sværgeren og Banden og stor Guds Fortørnelse“. Da han imidlertid „udbrød“ af Fængselet, blev han dømt for Gentagelsestilfælde: „første Gang at stande udi Halsjernet, anden Gang at straffes paa Kroppen, og skeer det videre da at forvises Byen“. ¹⁹⁶⁾ Paa Kagen ophængtes — til Skam for uærlige handlende og til Advarsel for andre — forskellige „Prydelser“ som Maal og Skæpper, der af Øvrigheden var blevet beslaglagte, fordi de var „falske“. ¹⁹⁷⁾ Selve Kagen var en foragtet Genstand, som man ikke maatte besmitte sig med at berøre. Rakkeren fik i 1652 „for det gammel forraadnede Kaag, som laa paa Torvet, at udføre af Byen“: 20 Skilling. ¹⁹⁸⁾

I Torvets sydøstlige Hjørne, lige for Kirkestræde, stod, som allerede omtalt, Byens „Kielde“ eller Brønd. ¹⁹⁹⁾ Pladsen bag ved denne, eller i det hele taget den sydlige Del af Torvet, var Byens egentlige „Marked“ (o: Torveplads). I 1594 boede Jomfru Pogwisch „ved Markedet“. ²⁰⁰⁾ [Markedet holdtes her lige til Midten af det 19. Aarhundrede, da det for en stor Del forlagdes til det udvidede Kirketorv.] ²⁰¹⁾ Paa Torvet foregik al Handel med Kvæg, Fisk og Landbrugsprodukter, der tilførtes Byen, eller rettere sagt: Her skulde al saadan Handel finde Sted; men mange „drev Forprang“ (o: opkøbte Varen uden for Byens Porte), omend dette var strengt forbudt. Allerede 1327, i Byens Privilegier, forbydes „Forprang“ som strafbart. Og i 1610 vedtages det, at „ingen maa kiøbe uden Byen, enten Korn, Fæ, Lam, eller hvad det kan være, som føres til Torvs, ikke heller holde sig hemmelig til nogen Folk at giøre Kiøb paa nogen Ting, førend det kommer inden Porten. Hvo, som derimod giør, have forbrudt 3 Mark til Byen og stande i Porten i Halsjernet, til Sol ganger ned“. Med Hensyn til Fiskerne hedder det: „Ingen af Fiskerne skal drage ud paa Stranden imod fremmede at handle eller kiøbe med dennem fersk Fisk eller saltede Fisk, ikke heller her for Byen. Hvo, som herimod giør, bøde hver Sinde 12 Mark til Byen og 8 Mark til Fiskerlauget.“ ²⁰²⁾

St. Hansdag og Mikkelsdag var der stort Marked i Byen, og da opslog fremmede Købmænd deres Boder paa Torvet og falbød alle Slags Varer. ²⁰³⁾ „Staa-pengene“ (o: Staa-
penge), gik i Byens Kasse, og den, som nægtede at betale „for sit Staa“, saaledes som en vis Isenkræmmer den 27. Marts 1637, blev pantet for Beløbet af Byens Kæmner. ²⁰⁴⁾ [En Anordning for Krammarkedet i Vejle er bevaret fra Aaret 1797 og omtales senere.]

Idet Skildringen af Byens Torv hermed afsluttes, skal der mindes om, at Betegnelsen Torvegade for den Gade, som endnu i vore Dage bærer dette Navn, ikke kan være ældre end fra Aaret 1531, da Byen fik sit Nytorv. Nutidens Torvegade hed i ældgammel Tid „Nørregade“ (i Aaret 1468 omtales en Gaard „i Nørgade hos Closter“), ²⁰⁵⁾ — et Navn, som i daglig Tale har holdt sig til den allernyeste Tid.

TORVEGADE OG NØRREGADE-KVARTERET

Paa Holmens Sydskraaning ned mod Sønderaaen maa vi utvivlsomt søge Byens ældste Kvarter. Derefter har man bygget videre mod Nord langs Færdselsvejen over Holmen, medens Kirken og Torvet lagde Beslag paa den store Højdeflade mod Øst, og Sortebrødreklosteret tog Holmens højeste Parti, Vest for Færdselsvejen, i Besiddelse. Idet Be-

byggelsen fortsattes ned ad Højens Nordskraaning, opstod Byens oprindelige Nørregade (Nutidens „Torvegade“).

Paa et vist Tidspunkt naaede man en Slags Afslutning af Byen — ved den nordre Kant af Holmen, hvor Engen begyndte, altsaa lige oven for det Sted, hvor Grønnegade nu støder til Hovedgaden. Og først senere, efterhaanden som Befolkningen tiltog, begyndte man at bygge paa de lave Engstrækninger Nord for den gamle By. Selve Grønnegades Retning peger paa en saadan foreløbig Afslutning eller Standsning i Byens Udvikling mod Nord, og et andet Vidnesbyrd om, at denne Teori er rigtig, afgiver den lille Midtaa eller „Byens Grave“, som fra gammel Tid har dannet Skel mellem Torvegade og Nørregade og aftaget Spildevandet fra de højere liggende Bydele.

[Midtaaaen, som først blev kloakeret i Slutningen af forrige Aarhundrede, begyndte som et Afløb fra Mølleaaen, fra hvilken den udgik lige Nord for den Grund, hvor C. M. Hess' Fabriksbygninger ud mod Dæmningen nu ligger. Aaløbets Retning mod Vest kan følges gennem den lille, kun ca. 2 Alen brede Smøge, som endnu danner Skel mellem Torvegade og Nørregade. Tværs over Terrainet bag den gamle Købmandsgaard og videre i sydvestlig og sydlig Retning betegnedes det gamle Aaløb i mange Aar ved et Hegn og en Række gamle ludende Rødpil. Disse sidste blev fældede i April 1925. Midtaaaens gamle Løb kan spores ind igennem den nye Amtsgaards Have (lige neden for et terrasseformigt Fald i Jordsmonnet), og den passerede derefter Vejen ved Foden af „Blegbanken“ og den vestligste Ende af den Grund, hvorpaa St. Maria Hospital er opført.]

Utvivlsomt har denne Aa ikke alene dannet en Afgrænsning for Byens allerældste Bebyggelse mod Nord og Vest, men tillige i ældgammel Tid tjent som Led i en svag Forsvarslinie, en Palisadeindhegning.

[Denne Formening styrkes i høj Grad ved et Fund, som blev gjort i Juli Maaned 1924. Arbejdere, som var beskæftigede med Rørlægning ud for Fabrikant Anchersens Ejendom i Grønnegade, fandt da dér flere svære, tilspidsede Egepæle af et Par Alens Længde, staaende nedrammede i Engbunden med „Hovederne“ i Mandshøjde under Gadeniveauet. Medmindre der har været Bebyggelse i ældgammel Tid paa dette Sted, maa man antage, at disse gamle Pæle har været Palisadepæle. I Nærheden saas tydelige Spor af et gammelt Fyrsted. (Vagtsted eller Bosted?)

Muligvis har der ved Midtaaaen i længst forsvundne Dage staaet en „Kat“ (∴ en Skanse eller Tømmerbygning). Det er nemlig en Kendsgerning, at Vejle saa sent som i Aaret 1468 endnu havde sit Katsund,²⁰⁶⁾ og dette Navn sættes som Regel i Forbindelse med et gammelt Forsvarsanlæg, idet man derved forstaaer en Rende, Grav eller et smalt Stræde i Nærheden af en „Kat“.²⁰⁷⁾ Ved det 17. Aarhundredes Begyndelse var det gamle Gadenavn „Katsund“ gaaet i Glemme sammen med andre gamle Navne som Korsgade, Ved Korset og Skidengyde. De to førstnævnte af disse var maaske Betegnelser for senere nedlagte Gader i Klosterets Nærhed. Hr. Jens Lagesen til Tirsbæk skænkede i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede til Vor Frue Alter i Vejle Kirke det Jordstykke „østen for Skyiden Gyde, som den Karmand paaboer“.²⁰⁸⁾ Det er næppe sandsynligt, at en Karmand (∴ Bødker) paa den Tid har boet ude i Skidenengen, men Skidengydens Beliggenhed kan ikke bestemmes.

Den allernederste Del af Torvegade har i ældre Tid ligget betydeligt lavere end i vore Dage og er anlagt over Engbund. [Dette fik man et tydeligt Bevis for, da Fabrikant Anchersen for en Snes Aar siden opførte en Sidebygning ud mod Grønnegade. Ved Udgravningen af Grunden stødte man nemlig paa ikke mindre end tre gamle Brørlægninger, den ene under den anden, og først i 1½ à 2 Alens Dybde naaede man den bløde Engbund. Fast Bund kunde man ikke finde. Derimod fandt man i Dybet gammelt Egetømmer, endvidere en Mængde Dyreknogler (Kæbeben m. m.) samt en brun, glat-sleben Flintmejsel — et Vidnesbyrd om, at Mennesker her har færdedes i Stenaldertiden.]

I Tidens Løb udviklede Byen sig stadigt i nordlig Retning, idet Engen langs med Færdselsvejen mellem „Byens Grave“ og Nørrebro bebyggedes, og saaledes fremstod der en Fortsættelse af den oprindelige Nørregade, nemlig det 17. Aarhundredes og vor Tids Nørregade. Maaske hed denne Bydel oprindeligt „Nørgrafve“. Dette antydes i alt Fald ved den Kendsgerning, at to Fortegnelser over Kirkens Jordegods i 1468, iøvrigt aldeles enslydende, frembyder den Uoverensstemmelse, at den ene af dem betegner en vis Humlegaard som beliggende „paa Nørgade“, medens den anden ganske tydeligt angiver, at den samme Humlegaard ligger paa „Nørgrafve“ (o: ved Vejen Nord for Byens gamle Grave). Idet man i Henhold til ovenstaaende Fremstilling tør gaa ud fra, at den lille Midtaas Eksistens kan føres tilbage til en meget fjern Fortid — den har sikkert været til længe før 1468 -- kan man tillige med nogenlunde Sikkerhed antage, at ogsaa Mølleaen er et ældgammelt Vandløb.

Midtbroen, der førte over Midtaen og altsaa forbandt Torvegade med Nørregade, betegnedes henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede som en „Bro af Træ, dækket med Planker, meget skrøbelig, 16 Alen lang og 6½ Alen bred“ — nøjagtigt samme Maal, som samtidigt opgives for Nørrebro.²⁰⁹) Midtaen maa altsaa paa den Tid have haft en ret betydelig Bredde.

I kort Afstand fra Midtbroen stødte Grønnegade til Torvegade; den var i det 17. Aarhundrede endnu nærmest kun en Baggade eller Bagvej for sidstnævnte, idet dennes Baggerde og Havegærder vendte ud mod Grønjorden, der laa Øst for Bebyggelsen. Forinden „Grønnegade blev udsvoren til Forte og ret Adelgade“, ²¹⁰) havde den kun været en Sti, der førte ned over Grønjorden fra det nordøstlige Hjørne af Tingpladsen. Denne sidste naaede i ældgammel Tid sandsynligvis helt hen til Grønnegades østlige Hjørne; thi senere (kort før 1468) solgte Byen en Del af Tingjorden („det Stykke Jord, som Mikkel Degen paabor hos Tinget“) til Kirken, og da denne i Forvejen ejede „en Jord imellem Mikkel Degen og Kirkegaarden“, ²¹¹) tør man vistnok gaa ud fra, at det var Hensigten at udvide Kirkegaarden mod Vest, hvilket sikkert ogsaa er bragt til Udførelse kort efter 1468, saaledes at Kirkegaarden — i alt Fald dens nordlige Del — fremtidig strakte sig saa langt mod Vest, at den naaede til udfor Grønnegades vestlige Hjørne.

Paa dette Hjørne af Gaden laa — som tidligere omtalt — Kapellanens „Residents“ med Havegærde ud mod Grønnegade; derefter fulgte en Række Boder og enkelte „Udskod“ (o: Udhuse), men iøvrigt Haver, indhegnede af Datidens sædvanlige Ris- eller „Torne“gærder. Paa Grønnegades modsatte Side laa „Sognepræstens Residents“, hvis Jord strakte sig ned til Midtaen ved Gadens Sving. Lige Nord for Præstegaardens Jord laa der i 1626 baade Huse og Gaarde.²¹²) Og sandsynligvis har der været Boder med Havejord paa det smalle Areal mellem Grønnegades nederste Ende og Midtaen, der løb bag om Gaden.

Paa Torvegades vestlige Side førte et smalt Stræde eller en Smøge i en Bue bag om den øverste Del af Hovedgadens Baggerde og Haver; denne Smøge var utvivlsomt ældgammel allerede ved Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, og den eksisterede under Navnet „Bagnoge“ eller „Bag æ Snoge“ lige indtil ca. Aar 1900, da den blev afløst af den brede, aabne Orla Lehmannsgade.

[Et lille Bykvarter bag ved Skolebygningerne og Raadhuset dannede en Slags Fortsættelse af Smøgen, men blev for nogle faa Aar siden fjernet for at afgive Plads for Dommerholigen m. m.]

Den søndre Husrække i Bagnoge ca. 1890.

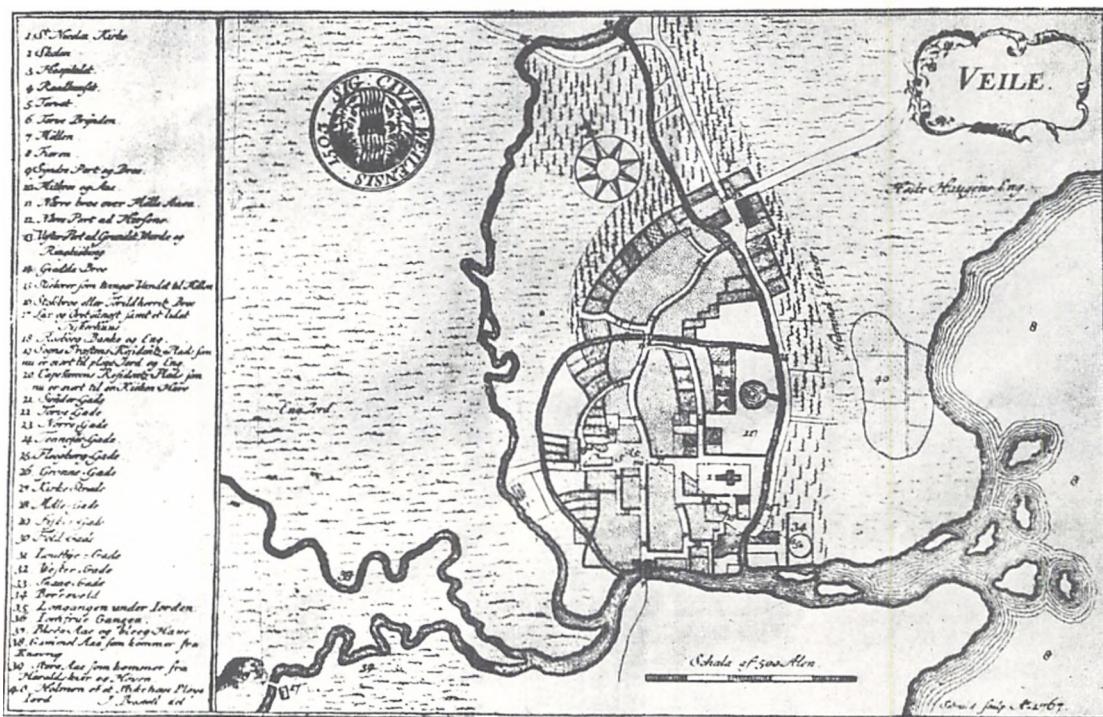
Bagnoge betegnes paa Resens Kort (1677) fejlagtigt som „Flegborre“; paa Kortet i „Danske Atlas“ (1767) kaldes Smøgen: Snaaggade, og i den tilsvarende Tekst: Snog-gade. Stednavnet „Snoge“ kendes ikke i Byens ældre Historie førend i 1682. Før den Tid forekommer derimod ret ofte Stednavnet „Snab“ eller „Snaben“.²¹³⁾ og det er øjensynligt dette Navn, der i Tidens Løb er blevet fordrejet til „Snoge“.

En „Snabe“ er „et skraat afskaaret Stykke“ eller „Hjørne“.²¹⁴⁾ Og denne Betegnelse passer særdeles godt paa det Areal, der ved den omtalte Baggade skiltes fra det øvrige Terrain Vest for Torvegade. Desuden er der en sproglig Forbindelse mellem Ordene „snoge“, „snuge“ og „snabe“. I Tidens Løb er „Snaben“ saa gledet over til at blive Navn for selve Gaden, medens det bag ved denne liggende Terrain betegnes som „bag Snaben“.

Den rige Købmand Jens Bertelsen efterlod sig ved sin Død bl. a. to store Gaarde i Torvegade, beliggende hver paa sin Side af „den Gade kaldes Snabe“.²¹⁵⁾ Det er hævet over al Tvivl, at den Gade, der her (i Aaret 1633) er betegnet som „Snabe“, er identisk med senere Tidens „Bagnoge“. I 1657 ejer Jens Bertelsens Enke endnu sin afdøde Mands Hovedgaard tillige med flere Boder og Haver „i Snaben“, medens Sønnen Mads Jensen Torsen har en Gaard med Have „bag Snaben“, og to Svigersønner (Hans

Svane og Jørgen Staalsen) ligeledes har Gaard og Jord i „Snab“ og „bag Snaben“. 162) Derefter træffes Navnet „Snaben“ ikke mere; men i 1682 nævnes „en Kaalhave i Snoge“, tilhørende Jens Madsen Thordsen, 217), en Søn af den ovennævnte Mads Jensen Tordsen. 218) Det er utvivlsomt det ældre Navn „Snabe“ eller „Snab“, der nu er blevet til „Snaag“ eller Snog (jydsk Udtale: „æ Snaw“).

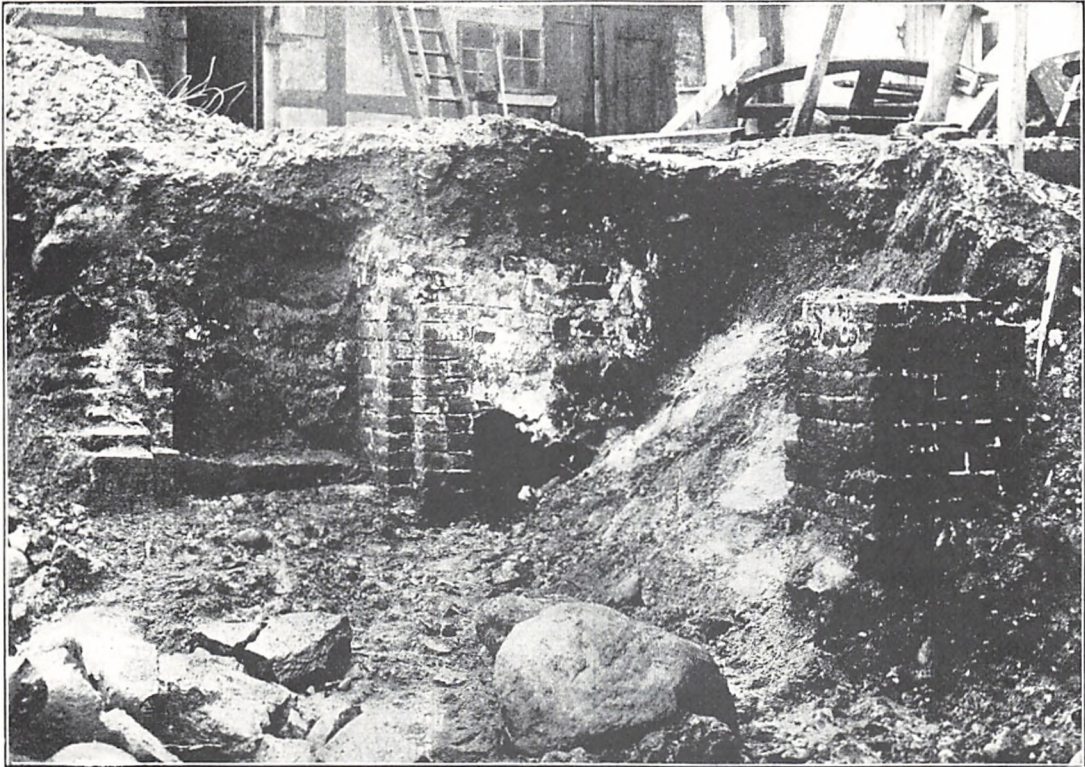
[Der forefindes adskillige forkerte Betegnelser i nedenstaaende Signaturliste. En født Vejleenser vilde f. Eks. næppe have betegnet den ovenomtalte Gade som „Snaaggade“ eller „Snoggade“. Gaarmann anerkender da heller ikke dette Navn i 1794. I Byens Protokoller fra ca. 1800 staves Navnet „Bagnoge“. 219) Paa et samtidigt Bykort staves det endog „Bagnog“ (med tydeligt „a“), 220) hvori man synes at spore en svag Efterklang af det gamle „Snabe“. Og endelig er det vel værd at mindes, at Befolkningens brede Læg, lige indtil den lille Gade blev sløffet, haardnakket holdt fast ved Betegnelsen „Bag æ Snaag“ („æ Dreng rendt om bag æ Snaag“).]

Grundtegning af Vejle 1767 (Danske Atlas).

- 1) St. Nicolai Kirke. 2) Skolen. 3) Hospitalet. 4) Raadhuset. 5) Torvet. 6) Torve Brynden (Torvebrønden). 7) Møllen. 8) Fioren (Fjorden). 9) Syndre Port og Broe (Sonderport). 10) Mitbroe og Aae (Midtbro og Midtnaa). 11) Nurrebroe over Mølle Aaen. 12) Nørreport ud Høraens. 13) Vester-Port ad Grundet, Warde og Ringkiøbing. 14) Giedde-Broe (skal være Stokbroen) 15) Stieborer (Stighord) som tvinger Vandet til Møllen. 16) Stokbro eller Torildherritz Broe (skal være Geddebro). 17) Lax- og Øretfangst samt et lidet Fiskerhuus (Laks- og Ørredfangst ved Tenen). 18) Rosborg Banke og Eng. 19) Sognepræstens Residentz Plads som nu er gjort til pløye Jord og Eng. 20) Capellanens Residentz Plads som nu er gjort til en Kjøben Aaen. 21) Sognekirke. 22) Torve Gade. 23) Nørre Gade. 24) Tønneses Gade. 25) Flegberg Gade. 26) Grønne Gade. 27) Kirke Stræde. 28) Mølle Gade. 29) Fjæker Gade. 30) Fold Gade. 31) Loutbye Gade (Fjællegade). 32) Vester Gade. 33) Snaag Gade (Bagnoge) 34) Borrevold (Borgvold). 35) Løngangen under Jorden. 36) Jomfrue Gangen (Dæmningen). 37) Bleg Aae og Bleg Have 38) Gammel Aae, som kommer fra Knavrup (Knabberup). 39) Store Aae, som kommer fra Haraldskier og Huyen (Højen). 40) Holmen er et Stykke høye Pløye Jord. J. Brosbøll dd.

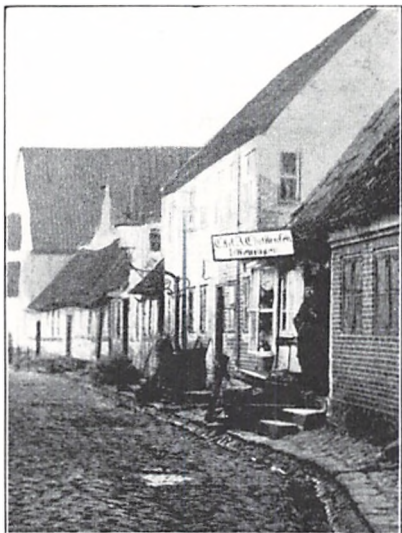
Anmærkning: Tekstens Forfatter, J. Brosbøll, var en af Tidens mest fremtrædende Vejle-Borgere (omtales senere i dette Værk). Den gamle Stavemåde er bevaret, men enkelte Forklaringer er tilføjeede i Parentes. Aarstallet 1503, som ses i Seglet, kunde tyde paa, at Vejle Rys lille Sølvsignet fra 1601 har afløst et ældre (nemlig fra 1503) C. V. P.

Udgravning ved Orla Lehmannsgade ca. Aar 1900.

[Hosstaende Billede viser, hvad der kom for Dagens Lys for en Snes Aar siden ved Udgravning af Grunden Syd for den nuværende Orla Lehmannsgade paa det Sted, hvor nu „Grand Hotel“ og „Koncertsalen“ ligger. I godt 1 Alens Dybde og ca. 50 Alen fra Torvegades Huslinie fandt Arbejderne en fir-kantet Murstenspille, ca. 1 Alen høj og 1 Alen bred paa hver Led, opført af Munkesten paa Kampestens-fundament. Lidt sydligere fandt man to andre Murrester, ogsaa Piller, med $\frac{1}{2}$ Stens Skal, fyldt med „Ral“, i $1\frac{1}{2}$ Alens indbyrdes Afstand. Imellem disse Piller fandtes en Trappesten, og i 2 Alens Dybde nogle Benstumper. Bag ved Pillerne var der en Opfyldning af store Kampesten. Faa Alen længere mod Nordøst fandt man endelig en Rundkreds af store Kampesten. (Munkestenene var $9\frac{1}{2}$ à $9\frac{3}{4}$ Tom. lange, 3 à $3\frac{1}{2}$ Tom. tykke).²²¹⁾ Sandsynligvis var disse Murlevninger flere Hundrede Aar gamle. — Stenene stammer maaske fra det gamle Kloster.]

Paa Nørregades østlige Side fandtes der i ældre Tid ingen Sidegader. [Wissingsgade blev først anlagt 1853.] Derimod førte to Sidegader, egentlig kun Engveje eller „Gyder“, fra Nørregades modsatte Side ud til Flegmaden (∴ den lave, vaade, med „Flæg“ bevoksede Eng, der strakte sig ud til Omløbsaaen). Disse Gyder hed: Flegborggyde og Tønnesesgyde. De var indhegnede og vedligeholdtes af Kommunen. Udgiftsposter som: „Givet for Tønneses Gyde at lukke“ (∴ at udbedre Hegnet) eller „Givet for Flegborggyde at lukke 1 M.“ eller „Flegmae Gyde at gærde med Riis og Staver“, forekommer ofte i Byens Regnskab.²²²⁾ Navnet Flegborg betegner en Bebyggelse i „Flegene“, altsaa paa den vaade Enggrund. Gydens oprindelige Navn var formodentlig Flegmadegyde. Her laa de saakaldte „Flegboder“ eller „6 Boder i Flegborg“ — sandsynligvis paa den smalle Strimmel mellem Gyden og Midtaen.²²³⁾

Flegborgsgades nordre Side ca. Aar 1900. Den høje Lagerbygning i Billedets Baggrund laa omtrent paa nuværende Villa Flegborg-s Plads.

[Paa Flegborgsgades nordre Side laa indtil Aar 1904 en Række smaa, gamle og tarvelige Huse uden Bagplads eller Gaardsrum. I Foraaret 1905 fandt man — ved Nedlægning af Rør i samme Gade — under Brolægningen et Gruslag, derunder et Lag Fyld, bestaaende af Mur- og Teglstensbrokker, mærkede af Ilden fra den store Brand i Nørregade 1786, og endelig en ældre Brolægning af utilhugne Sten, kun ved et ringe Lag Grus skilt fra selve Engbunden, der laa i godt 1 Alens Dybde.]

„Tønnesesgyde“ eller „Maren Tønnesesgyde“²²⁴) er vistnok den navnløse Gyde, der allerede i 1632 omtales med følgende Ord: „Imellem Hr. Anders Bredals Arvingers Byggested ved Nørreport og Knud Pedersen Bostrups Hus, han nyligen haver ladet sætte, skal være en Gyde neder til Bækken og en Forde siden Nør paa indtil Stokbro, og en Forde, som skal løbe fra samme Gyde ved Knud Bostrups Gaard og siden Vester paa indtil Flegmae Eng og Grob.“²²⁵)

[Paa Byens ældste Kort (Resens) er denne Gyde betegnet som „Flegborre“, medens den rigtige „Flegborg“ slet ikke er afsat.]

Nørregade havde i Modsætning til Torvegade alt-saa ingen egentlige Baggader, en Kendsgerning, som

— blandt andre — vidner om, at den oprindeligt kun var en „Udløber“ fra den ældre By paa Holmen. De store Krumninger, som Gaden slog i ældre Tid, blev „rettede ud“ ved Gadens Genopbygning efter den store Brand i 1786.²²⁶)

I Nørregade laa Byens „Giesthus“. et Slags offentligt Herberg. At det maa have ligget ved Gadens vestlige Side, fremgaar af en Notits fra 1637: „Bekostet paa den Rende bag Giesthus Kaalhauge at danne, som var nedbrudt og løb over Byens Enge, 1½ Mark.“²²⁷) Bag ved Nørregades Haver og Kaalgaarde strakte sig en hel Bræmme af Humlehaver.²²⁸)

For Enden af Nørregade, lige inden for Nørrebro, laa „det nørre Porthus“ eller „Nørreport“. I 1629 dømmes Tuge Christensen til som Straf for „en Bordag“, han har været i, „at færdige Gavlene paa det nørre Porthus“.²²⁹) Den 14. December 1652 betales der „for Rendstenen at opbryde, den synke og omlægge over Adelgaden ved Nørreporten. Desligeste for Stenbroen udi Porten og for begge Ender paa Fiellebroen, som var siunken, at opbryde og omlægge“.²³⁰) Endnu i 1682 staar den gamle Nørreport, og i den bor Bysvenden „udi Leje“. Men faa Aar i Forvejen var „Konsumtionsskatten“ indført, og paa Vejle Bys Grund „uden Nørreporten“ havde Konsumtionsforvalteren ladet opsætte et 2-Fags Hus.²³¹) Den gamle Ports Dage var hermed talte. Acciseboden laa paa Hjørnet, hvor Vejlene deler sig (nu: Nørrebrogade Nr. 1).

I Stedet for „tvende Led“, som man i nogle Aar nøjedes med, blev der i 1743 anbragt to Porte: Nørre Port og Øster Port.²³²) I 1791 var det imellem dem beliggende Porthus, det nordre Porthus, bestaaende af 4 Fag Mur- og Bindingsværk, bortlejet til „Konsumptions-Bolig“. I 1793 afhændes Porthuset til Kongen, og ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede ligger her et „Consumptions-Contoir“, og Portene betegnes da som Vesterport og Nørreport (mod Øst). I 1813 omtales „tvende Stakitporte“ ved Byens

nordre Ende“.²³³) Selve Nørrebro betegnes ca. 1795 som „en Bro af Træ med Stenbrolægning over, 16 Alen lang, 6½ Alen bred“.²³⁴)

Dæmningen var i gamle Dage ingen Gade, oprindelig kun en bred Jordvold, opkastet af Hensyn til Vejle Vandmølle, men allerede for flere Hundrede Aar siden anvendt som Forde (o: Byvej). Den 15. December 1541 foretager seks Mænd et Syn af Kongens Mølleaa — „fra som vort Byfred vedtager, paa begge Sider og saa neder til Møllen“.²³⁵) Den 13. August 1626 udstedes der et Skøde paa „en Kaalhøve liggendes østen Vejle paa Mølledæmning“ og „strækker sig øster fra Adelvejen og Forde, til Byens Enge ved Hestehaven vedtager“ (o: begynder).²³⁶) Aar 1631 omtales „en Forde ved Aalgdyden, som for nogle Aar siden haver været saa vidt Rum og Plads ved Mølledæmning, at der kunde vendes med Vogn og Heste“.²³⁷)

[Aalgdyde findes afsat paa de gamle Bykort af 1767 og 1800. I 1823 nævnes „Haugen ved Huset ved Aalgdyden“.²³⁸)]

Langs med Dæmningen laa der Kaalhøve og Humlegaarde.²³⁹) At der ogsaa i gamle Dage var Broer over Mølleaaen (foruden Nørrebro, Kirkebroen og Broen ved Møllen) fremgaar af, at Raadet i 1642 paabød „at afskaffe de Broer, som ere over Mølleraaen, som tilhøre Borgerne i Nørregade, fordi der skeer megen Uskikkelighed med dem“.²⁴⁰)

[Paa Kortet af 1767 træffer man Betegnelsen Jomfrugangen for Dæmningen. Dette poetiske Navn var ikke kendt i det 17. Aarhundrede,²⁴¹) og det har næppe nogen Sinde været den almindelige Betegnelse.]

En Stenbro (o: en Vej, opbygget af Jord og store Sten) førte fra Nørrebro Nord paa hen over et meget lavt Engdrag, ud til Stokbroen („Stok“ o: Bjælke). Stenbroen mod Nord, som paa begge Sider var omgivet af Humlegaarde²⁴²) og Enghaver, fulgte samme Retning som vor Tids Vestergade. Ved Hospitalets Hjørnegrund førte en anden Stenbro mod Øst i samme Retning som Nutidens Nørrebrogade; den var begrænset paa den nordre Side af den lave Gulkrogseng, paa den søndre og østre Side af den store Engstrækning, der fra gammel Tid kaldtes „Hestehaugen“.²⁴³) I 1652 udlejer Byen „den Forde, som gaar ud fra Stenbroen uden for den liden Bro ved Hospitalledet og over til Holmen“.²⁴⁴) Denne Forde, „Hestehavevejen“, er vor Tids „Kalkbrænderivej“.

STOKBROEN OG GEDDEBROEN („GIEDBRO“)

Nutidens Vardevej, som over Stokbroen og den ca. 300 Alen vestligere beliggende Geddebro fører Vest paa, er den gamle Herredsvej ind i Tørrild Herred. Ad denne Vej foregik ikke alene Færdselen til Varde, men tillige til Ribe, samt vistnok over Jelling til Viborg. [Paa Kortet i „Danske Atlas“ (1767) er Betegnelserne paa de ovennævnte to Broer ombyttede. Saa vel denne Ombytning som Gaarmanns Fortolkning i 1794 af det samme Problem er forkerte.]

Oprindelig paahvilede det Tørrild Herred at vedligeholde disse Broer — i Overensstemmelse med „Jydske Lov“, der gør det til en Pligt for hele Herredet „at hjælpe til at gjøre Bro paa en Herredsvej og siden holde den ved Magt“. Et Tingsvidne af Jelling Sysselting 1466 vitterliggør, „at alle menige Herredsmænd i Tørrild Herred haver holdt Stockbrou for Wedle og givet Korn til at holde formeldte Bro færdig med i tredive Aar og længer“.²⁴⁵) Og samme Aar dømmer Kong Christian den Første „Tørrild Herredsmænd

til at gjøre og bygge form Stokbro og hende holde altid færdig efter denne Dag".²⁴⁶⁾ Men denne Afgørelse blev senere i Tiden ikke respekteret af Herredsmændene.

I Aaret 1635 befalede Kong Christian den Fjerde sin Lensmand paa Koldinghus, Gunde Lange, at han skulde tilholde Tørrild Herredsmænd at færdigholde Giedbroen.²⁴⁷⁾ Og paa Vejle Byting den 25. August 1653 frifinder Byfogden de Vejle Borgere „for samme Bro og Vej at vedligeholde“, da det kan bevises, at „Tørrild Herreds Mænd haver holdt Stokkebroen for Vedelle færdig og ved Magt“, og det tilføjes yderligere, at „Jordebroen og Giedebroen ligger uden for Stokkebroen, Giedebroen og at være bygt af Tørrild Herred og ikke af Vejle“.²⁴⁸⁾

Da de stridende Parter imidlertid ikke kan opnaa Enighed, overdrages Sagen til de kongelige Kommissærers Afgørelse. Efter at disse har beset „Aastederne“ og undersøgt Sagen, erklærer de, at Stokkebroen er „det rette Herredsskiel imellem Vejle By og Tørrild Herred“, og da det tidligere er fastslaaet som Pligt for de Mænd af Tørrild Herred at vedligeholde Stokbroen, „da kunde det os ikke synes, at det Vejle By formeldte omtvistede Giedebro udenfor Vejle paa hin Side Stokkebro udi et andet Herred beliggendes kunde tilkomme ved Magt at holde“. Denne Vedligeholdelse maa paa hvile „de Dannemænd af Tørrild Herred“. (Dom af 27. Oktober 1654.)²⁴⁹⁾ Herredsmændene hævder overfor Vejle-Borgerne, at Dommen kun angaar „Giedebroen alene, hvilken vi og færdig holder“ — derimod ikke Stokbroen, som Tørrild Herreds Mænd „over en halv Hundrede Aar og mere ikke haver bygget eller holden ved Magt eller noget givet dertil, enten Korn eller Penge at holde den vedlige med“. Og det samme gælder med Hensyn til „Jordebroen imellem Stokkebro og Giedebro“.²⁵⁰⁾ Det endelige Resultat blev, at Byen selv maatte overtage Vedligeholdelsen af begge de nævnte Broer.²⁵¹⁾

Historikeren Professor Johannes Steenstrup hævder ved sin Korttegning over „Danmarks ældste Inddeling“, at den store Vejleaa (o: Søndernaen) fra ældgammel Tid var Herredsskiel mellem Jarlæz (o: Jerlev) Herred og Jalyng (o: Jelling) Herred. Sidstnævnte Herred, som senere, uforandret i Omfang, betegnes som Tørrild Herred (allerede før Aaret 1387), omsluttedes mod Nord og Nordøst af Vangs Herred (det nuværende Nørvang Herred) og skiltes derfra ved Grejsaaens Løb igennem Grejsdalen. Paa det nævnte Kort er Skellinien trukket lige Nordøst om Wæthele (o: Vejle) ned til Fjorden — i Overensstemmelse med den Tanke, at Grejsaaen her har haft sit Løb i ældgamle Dage.²⁵²⁾ Vejle By er altsaa opstaaet ved Sammenlægning af Dele af tre Herreder, og det maa antages, at den gamle Herredsvej stadig blev betragtet som liggende uden for Byfreden — paa hele Strækningen imellem Geddebroen og Stokbroen — og Nord for denne Vej ejede Byen paa hin Tid ikke Jord. Stokbroen var saaledes virkelig „det rette Herredsskiel“.

TERRAINET NORD FOR BYEN

For Enden af den nordre Stenbro, lige Øst for Stokbroen, gik Vejen til Grundet Nord paa op over Bakkerne.²⁵³⁾ Tofterne ved begge Sider af denne Vej betegnedes i det 17. Aarhundrede som „Cappelet“. En Del af disse Grunde tilhørte Byen, andre ejedes af Kirken eller var i Privatmænds Hænder; her laa Humlegaard ved Humlegaard (Kirkens Humlegaard „ved Grundet Markskiel“, „Byens Humlegaard“, ogsaa kaldet „Cappelgaards Humlegaard“ o. s. fr.).²⁵⁴⁾ Hvorfra Betegnelsen „Cappelet“ eller „Cappellet“ stammer, vides ikke. Muligvis har denne Jord i meget gammel Tid ligget til et af Kirkens Kapeller.

Den gamle Vej til Grundet ca. 1860 (efter Maleri af Skovgaard). To af hin Tids almindelige •Studevogne-
henmærkes paa Billedet.

Navnet har næppe nogen Forbindelse med Betegnelsen „Weyle Cabler“ (∴ Skovbakkerne Nord for Byen).²⁵⁵⁾

[Kappeltofterne omtales i 1823 som „liggende paa begge Sider af Vejen til Grundet“,²⁵⁶⁾ og Husrækken „Kabeltoft“ har i forvansket Form bevaret Navnet til vore Dage.]

Mod Vest sankede Cappellet sig ned mod Grejsaaen, der her slyngede sig fra Dalens vestlige Rand tværs over Engen og ind under Grundet Skovs sydvestlige Bakkeknudd.²⁵⁷⁾ Paa Bakkekammen Nord for Capellet gik Skellet imellem Vejle og Grundet.

[Den nyere Betegnelse Beriderbakken sættes i Almindelighed i Forbindelse med en ulykkelig Hændelse, som her skal have fundet Sted, idet en Berider styrtede med Hesten og knækkede sin Hals. Sandsynligvis har der i Nærheden ligget et „Beriderhus“, hørende til Grundet; ved en Barnedaab i Vejle Kirke 1773 nævnes nemlig blandt Fadderne: Zacharias Møller i Beriderhuset, Maren Knudsdatter fra Beriderhuset og Mons. Chr. Gonsager, Ridefoged paa Grundet.]²⁵⁸⁾

Den Engstrækning, som laa Nord for Omløbsaaen fra Stokbroen til Geddebroen og begrænsedes mod Nordøst af Grejsaaen og mod Vest af Uhrebakkerne, hørte ikke ind under Vejle i det 17. Aarhundrede. Derimod havde Borgerne lejet Retten til at slaa

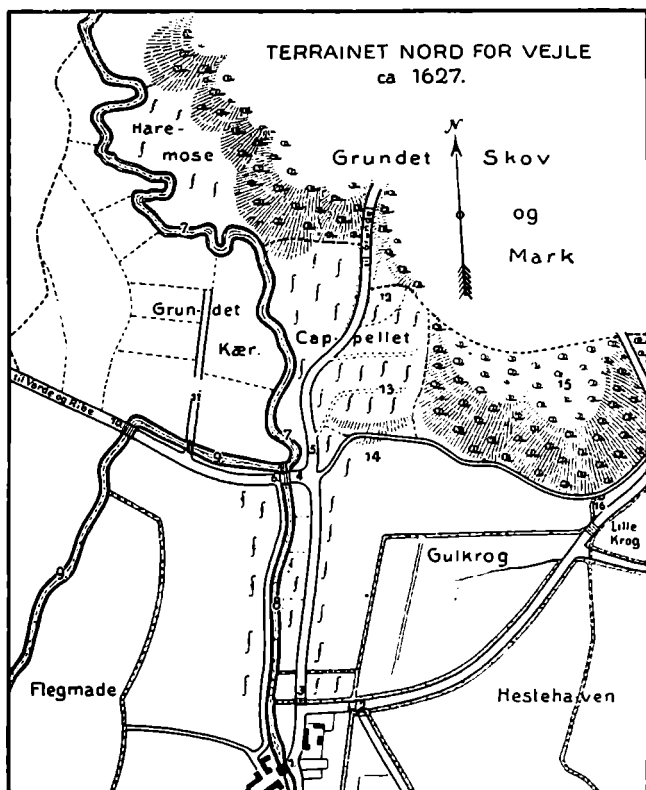
Græsset paa den omtalte Eng; ved St. Hansdags Tid lægges der en Gangbro over til Vasen eller „Wussen“ (jydsk), for at Græsset kan slaaes og Høet bjerges.²⁵⁹⁾

[Saa sent som i 1806 omtales „Enghaugen norden for Weile ved Støckebroen, Grundet Ejer tilhørende“; men i 1807 lægges Grundet Kær, som da er solgt fra Grundet, ind under Vejle Jurisdiktion.²⁶⁰⁾ I 1823 bestod Grundet Kjør af 7 Parceller Vesten for og 1 Parcel Østen for Vejen²⁶¹⁾ (s: den senere Brogade).]

Et Engdrag mellem Grejsaaen og Grundet Skovbakker, kaldet Hare-mose, havde „ligget til Vejle af Arilds Tid“. Skellet mellem Byens Jord og Grundet Jord gik Aar 1500 „norden om Hare-mose“ og derefter imellem denne og „den store Bjerg, der haver været rot Skiel af Arilds Tid“. Skellet fortsattes derefter „øster ad Biergene nordnorden Horsens Vej, indtil Roms Hule vedtager“.²⁶²⁾ Harmose nævnes som Byens Jord baade 1604 og 1639. Sidstnævnte Aar udlejes Byens Humlegaard i Harmose til Borgemeester Hans Svane.²⁶³⁾

Den skovklædte, kuppelformede Pilkebakke laa indtil for et halvt Aarhundrede siden omtrent i samme uberørte Skønhed som i det 17. Aarhundrede. Ved Bakkens Fod ud imod Horsens Landevej udgød Clausens Kilde sit rigtstrømmende Væld. [Clausens Kilde

var opkaldt efter samme Helgen paa Byens gamle Kirke, nemlig St. Nicolaus, og var altsaa en „Helligkilde“.] Paa et Kort over Vejle Købstads Skove 1845 betegnes begge de store Bakke- drag, der omgiver Lille Grundet Hulvej („Grundet Hule“), som Pilkebakker. Denne Fællesbetegnelse har næppe nogen Sinde været almindelig anerkendt af Vejlen-serne. Ved „Pilkebakken“ forstod man en enkelt, ganske bestemt Bakke. Hvad der har givet Anledning til det besynderlige Navn „Pilkebakken“, vides ikke. Det er tænkeligt, at Udgangs- øgene, de gamle „Pilleker“, som man i gamle Dage lod gaa ude om Vinteren, har holdt til ved disse Skovbakker. I Nørreskoven eller „Kobbelen“ maatte de derimod ikke opholde sig; det hedder nemlig i Byens Vedtægter fra 1610: „Ikke heller maa nogen have Heste, Øg eller Faar i Kobbelen om Vinteren. Hvo herimod gjør, bøde 12 Skilling til Byen for hvert Høved og 6 Skilling til Markmændene.“²⁶⁴⁾ Navnet er muligvis opstaaet af

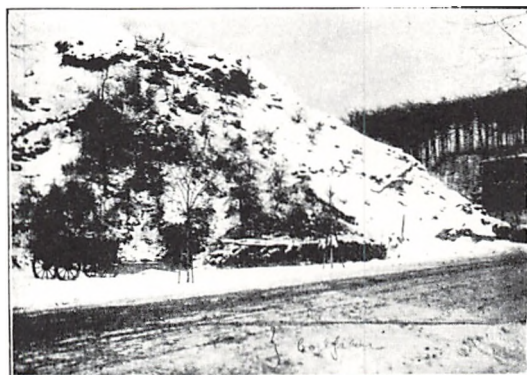

1) Nørrebro. 2) Stenbroen mod Øst. 3) Stenbroen mod Nord. 4) Vej til Varde og Ribe. 5) Vejen til Grundet. 6) Stokbroen. 7) Grejsaaen. 8) Mølle- aenen. 9) Omløbsaaen (Blegaaen). 10) Geddebroen. 11) „Vasen“ i Grundet Kær. 12) Kirkens Humlegaard ved Grundet Markeskiel. 13) Byens Humle- gaarde i „Cappelet“. 14) „Fyldpot“. 15) „Andersbjerg“ (?), den senere saa- kaldte „Pilkebakke“. 16) Claus's Kilde.

„Pike“ (Lanse eller Spids), idet Bakken hævede sig meget stejlt i Vejret. Dens oprindelige Navn skulde da have været Pikebakken. [Forøvrigt maa her bemærkes, at selve Ordet „Bakke“ næppe anvendtes i det 17. Aarhundrede — da var Landet fuldt af „Bjerge“, men „Bakker“ kendtes ikke. Først i de senere Aarhundreder er dette Ord indført i Sproget.]²⁶⁵⁾

Pilkebakken har lidt en sørgelig Skæbne, i alt Fald dens smukkeste og mest fremtrædende Parti. Efter at den igennem en lang Aarrække havde tjent som Grusgrav, blev den helt gennemgravet og fjernet for at afgive Plads for det nye Sygehus.

Neden for disse Skovbakker laa der, imellem de to Stenbroer, et lavt, sumpet Terrain, kaldet Gulkrog (eller Guld-krog). Denne fugtige „Krog“ har ved Sommertide sikkert været dækket med et frodigt Mylder af gule Enghlommer som Kabbelejer og Brandbæger, og deraf er Navnet formentlig opstaaet.²⁶⁶⁾ [Navnet bevaredes indtil Nutiden som Betegnelse for en Gade paa dette Sted.]

Den sidste Rest af den egentlige Pilkebakke med Claus's Kilde.

HESTEHAVEN OG HOLMEN

Øst for Humlegaardsterrainet ved Dæmningen strakte en stor Eng, Hestehaugen,²⁶⁷⁾ sig ud mod Stranden. Mod Nord og Nordvest begrænsedes Hestehaven af Landevejen til Horsens, og mod Syd naaede den ned til Mølleengen, Borgvold og til Dels til selve Sønderaaen; men Øster fra gjorde Holmen et stort Indhug i Engen og delte den i en større, nordlig Del, Nordhestehaven.²⁶⁸⁾ og en mindre, sydlig Del, som Vest for Holmen mødtes i en smal Strimmel. Selve „Holmen“ var „et Stykke højt Pløjeland“. „Kornet paa Holmen“ omtales f. Eks. Aar 1630.²⁶⁹⁾ „Holmens“ Udstrækning ses tydeligt paa Kortet fra 1767 og kan endnu den Dag i Dag konstateres ved at grave i Jorden, idet Gruslagenes Tilstedeværelse er begrænset til den gamle Holms Omraade, men uden for dette møder man kun blød Engbund med Dynd og Mudder, og i en Dybde af ca. 1½ Alen har man ved Grævninger i Engen mellem Langelinie og Strandgade fundet Strandsand og Tanglevninger,²⁷⁰⁾ et Vidnesbyrd om, at Fjordens Vande i ældgamle Tider til Stadighed har dækket den senere Hestehave, medens „Holmen“ da svarede til sit Navn, idet den ragede op over Vandfladen som en Holm eller lille Ø. [For en Menneskealder siden blev Engene mellem Langelinie og Nørrebrogade endnu stadigt oversvømmede, naar der var stærkt Højvande i Fjorden.] Ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede naaede selve Stranden — ligesom for 300 Aar siden — helt ind til Holmens østligste Skraaning (Holmøbugten).²⁷¹⁾ [Holmen indtog det Terrain, hvorpaa Byens ældste Kirkegaard nu ligger, samt de nærmeste Omgivelser heraf mod Nord, Øst og Syd. Gadenavnet Holmen bevarer Mindet om Stedets oprindelige Beskaffenhed.]

Som Navnet antyder, blev „Hestehaven“ anvendt til Græsning af Borgernes Heste. Muligvis græssede ogsaa Bytyrene her; thi i 1638 blev en Tyr „død i Hestehaven og blev

der aftagen Huden“.²⁷²) Hestehaven var indgrøftet og indhegnet, og Adgangen til denne Eng var lukket med Led. Et saadant var anbragt for Vejen ved Hospitalets Kaalgaard, et andet ved Hestehavens nordre Ende. Fra sidstnævnte synes der at have ført en Vej op til Horsens Landevej, thi i 1541 betegnes en Forte som Vejen „mod Kongens Kieldbække og mod Hestehaveledet“.²⁷³)

„Et Stykke Engjord Norden Byen, som kaldtes Lillekrog“,²⁷⁴) er øjensynlig den Eng eller Toft, der senere i Tiden betegnedes som „Linnemanns Toft“ (o: Trekanten mellem Skyttehusgade og Horsens Landevej). Lillekrog var delt i flere Lodder. Her havde Hørereren ved Byens latinske Skole et Stykke Embedsjord, som under Krigene i det 17. Aarhundrede blev „fordærvet af Sand og Vand“, der skyllede ned fra den nærliggende „Grundet Hule“.²⁷⁵) Lillekrog omslyngedes af Afløbene fra Clauses Kilde og fra Bakkekløfterne.

NØRRESKOVEN ELLER KOBBELEN

Øst for Lillekrog strakte den store Skovbakke ved Nørreskovens Begyndelse sig ud over største Delen af det Terrain, der nu betegnes som „den gamle Sportsplads“. [Det er sandsynligvis denne Bakke, der sigtes til, naar det i 1807 hedder, at det „har været Byens Indvaanere tilladt i mange Aar at tage Fylding i Skovbanken ved den saakaldte Postmestersti“.²⁷⁶) En Levning af nævnte Sti op ad Bakken findes endnu.]

Og det er muligvis denne Bakke, der allerede Aaret 1610 betegnedes som „det store Sandbjerg norden Byen“, hvor det var tilladt at grave Sand.²⁷⁷) Dog blev der ogsaa gravet Sand i ældre Tider saa vel i Bakkerne Norden Stenbroen („Pilkebakkerne“) som ved Fyldpøt, Sønden for „Capellet“.²⁷⁸)

Fra Roms Hule førte, ligesom i vor Tid, den gamle Hurodvej gennem Kobbelen, forbi „Helligkilden“ eller langs med dennes Løb, ud til Hurod eller Hofraad²⁷⁹) (den nuværende Skyttehusodde). Skoven var helt omgivet af et Hegn eller Gærde af Egestaver med Risfletning, thi her gik Byens Svin paa Olden om Efterraret. I 1647 kunde Byens Skove „føde til hver Ejendom“, henholdsvis for Kobbelen og Sønderskovens Vedkommende: 2 Svin og 1½ Svin, og i 1682 „eragtes Kobbelen, naar fuld Olden er, for 62 Svins Olden“, medens Skoven Sønden Byen da er „saa forhuggen, at den ikke kan sættes højere end 24 Svins Olden“.²⁸⁰)

Engskraaningen ned mod Fjorden betegnedes som „under Hifbed“ eller „under Hyvbed“ (o: „Højbed“, en højtliggende Mark). En „Gangevej“ førte ud til de mange derliggende Humlehaver. Disse var her som andensteds indhegnede med Egestaver og „Gærdsel“ (o: Riskviste). Til Humlestænger anvendtes Hassel og El.²⁸¹) Det kunde træffe sig, at de i Skoven løsgaaende Svin brød igennem Indhegningerne og gjorde Fortræd i Humlehaverne. Saaledes stævnedes i Aaret 1625 en Borger for Bytinget „for nogen Skade, hans Svin skal have gjort Hr. Anders paa hans Humlekuler udi hans Humlegaard under Hifbed“.²⁸²) Stednavne som Rødkilde, Ullekrat (o: Ulvekrat), Møllekrog, Bredballekrog og Mikkelskrog nævnes for 300 Aar siden meget ofte ved Skovsyn.²⁸³)

ROMS HULE

„Norden for Stenbroen mod Roms Hule“ førte Asengyden op til Romsmarken. Vest for Asengyden laa en Tegllade, men iøvrigt fandtes der saa vel her som i Roms Hule mange Humlehaver.²⁸⁴⁾ Gennem Roms Hule gik Datidens Landevej til Horsens og blev som saadan først afløst for ca. 100 Aar siden af den nuværende Chaussé.

[Den „norderste gamle Hule“,²⁸⁵⁾ som udmunder ud imod Horsensvejen ved Roms Hule, betegnes ofte i vor Tid fejlagtig som „Egernhulen“ eller „Polakkerhulen“. Den rigtige Egernhule²⁸⁶⁾ er en vældig Skovkløft af en vild og næsten uhyggelig Karakter, som strækker sig fra Bybæksdalen Sønden og Østen om Høgholt og op mod Juelsbjerg. At denne Kløft kaldes Polakkerhulen, skal staa i Forbindelse med Traditionen om, at 23 Polakker her havde drevet Røveri i lang Tid, indtil de alle blev dræbt, og deres Hjærneskaller indmurede i Vejle Kirkemur, hvor de ses den Dag i Dag.²⁸⁷⁾

ROMS MARK OG ROMSGAARDS MARK

Den dybe Kløft, som ligger Vest for Vejle nordre Kirkegaard, betegnedes for 100 Aar siden sædvanligvis som „Stenhulen“ („Byens Skovgrund norden Romshule og østen Stenhulen“).²⁸⁸⁾ Men længere tilbage i Tiden, for 3—400 Aar siden, omtales den som „den norderste gamle Hule, som løber op til Horsens Vej“. ²⁸⁹⁾ Her var Skellet mellem Byens egne Jorder og Romsmarken; thi Vejle Byfred strakte sig i 1498 „øster ad Bjerget indtil Roms Hule, norden Horsens Vej“. ²⁹⁰⁾

Hidtil har det været den almindelige Opfattelse, at saa vel hele Nørremarken som Nørreskoven først blev lagt ind under Vejle i Aaret 1504, da Kong Hans solgte og fraskødede Romsgaard „med alle sine Tilliggelse alle Vegne til Markeskiel, og skal og maa samme Romsgaard være og ligge under og i Vejle Byfred og Byret“. Kongen erklærer i Skødet, at han har „fanget fuld Værd for formeldte Gaard og sin Tilliggelse efter vor egen Vilje og fulde Nøje“; men Byen skal dog betale en aarlig Afgift til Kongen af „14 Mark Penge“. ²⁹¹⁾ Imidlertid beviser Byens gamle Dokumenter, at Nørreskoven og Dele af Nørremarken har tilhørt Vejle By længe før Aaret 1504, og at Kong Hans's saakaldte „Gavebrev“ kun omfattede den Del af Marken, som laa Nord og Vest for hin Tids Bredballevej. Denne Paastand er allerede hævdet i sin Tid af Historikeren T. A. Becker. ²⁹²⁾

Een Ting maa sikkert fastslaas, nemlig, at „Romsmarken“ og „Romsgaards Mark“ er to forskellige Begreber — ikke to forskellige Navne paa eet og samme Areal. I ældgamle Dage har her ligget en lille Landsby Roum (sammentrukken Form heraf: Rom.)*) Denne Landsby er af en eller anden ukendt Grund bleven nedlagt; maaske er Folkene uddøde, eller de er flyttede ned til Byholmen ved Fjorden og har saaledes forøget Wæthlæ's Jord med deres egne Jorder. Muligvis har Kongen skænket den opvoksende Købstad disse Markjorder og Skoven, medens han selv har forbeholdt sig Romsgaarden.

Den ældste Bekræftelse paa, at Nørreskoven har ligget under Vejle Byfred længe før Kong Hans's Tid, finder man i Vejle Bys ældste Privilegium (Aar 1327), som

*) Se Side 3.

beretter, at Vejle Byfred „recker og udstrecker sig mellem de tvende næste Bierge og indtil samme Bierge, og Øster ud til Haddesøør“. ²⁹³⁾ [De tvende „næste“ (s: nærmeste) Bierge er utvivlsomt henholdsvis „Storbjerg“ Søndens Byen og „Pilkbakken“ Norden Byen.]

Men hvorfor er Byfredens Udstrækning mod Øst angivet saa bestemt, medens den i de andre Retninger kun er antydet? Og hvor skal dette Sted søges? Syd for Fjorden har Byfreden aldrig naaet længere end til Fiskbæk. Stedet maa altsaa søges ved Fjordens Nordside. [Et „Ør“ er en afrundet Sandbanke, som danner et Fremspring paa Kysten (smilgn. Helsingør, Korsør, Skelskør), men dog ikke kan betegnes som „Odde“. Der kan altsaa her ikke være Tale om Skyttehusodden, Datidens Hurod. Vi skal helt ud til Bybæk for at finde et „Ør“.]

I Sænkningen ved Bybæk, Bybæksdalen, har Fjorden øjensynligt i gamle Dage haft en Vig; Kystlinien saa vel Øst som Vest for denne springer endnu i vore Dage stærkt frem. Det vestligste af disse Fremspring, som nu er dækket af Skov (Albueskoven), er utvivlsomt det gamle Haddesør. [Skønt Banelinien har forandret Terrainet, kan man dog endnu tydeligt forestille sig, hvorledes dette oprindelig har været, og endnu minder det fremspringende „Ør“ om en høj Arm men den flade Haand pegende mod Vest, medens det østligste, højere Parti danner Albuen — en ganske træffende Betegnelse, som har været kendt i mindst 300 Aar. [Aaret 1626 sætter Fiskere Garn i Fjorden „udenfor Alboven“.] ²⁹⁴⁾

Naar Privilegiet af 1327 udtrykkeligt fremhæver, at Byfreden strækker sig til Haddesør, saa ligger heri formodentlig en Antydning af, at Byens Ejendomsret over Nørreskoven paa den Tid endnu var af ret ny Dato. Byfredens Udstrækning i andre Retninger var derimod gammelkendt og ikke udsat for at blive bestridt af Naboerne. Ud fra denne Forudsætning fatter man først rigtig Indholdet af flere gamle Tingsvidner fra det 15. Aarhundrede, som angaar Vejle Bys Forhold til Romsmarken.

Paa Hatting Herredsting fremføres i Aaret 1492 følgende Vidnesbyrd angaaende Romsmarkens Markskel: „Vitterligt er det, at Roms Mark fra den norderste Vej, som gaar op af Roms Hule og sønden næst ved Romsgaard og indtil Bredballe Markskiel og saa neder ad Bybæk til Stranden, dette formeldte Mark haver de haft til til Vejle ulast og ukiært i vore Minde og i vore Forældres Minde af Arilds Tid og have aldrig andet hørt eller spurgt end form Roms Mark hører til Vejle.“ ²⁹⁵⁾

Den omtalte norderste Vej er utvivlsomt den allerældste Horsensvej; den maa have fulgt Sænkningen mellem Bakkerne og derefter slynget sig Sønden og Østen omkring Romsgaards Mark — i nordøstlig Retning. At Forholdet var saaledes, bekræftes af to andre Tingsvidner, det ene af Ighæ Birketing den 30. April 1492, det andet af Jelling Sysseting den 3. Februar 1489. I det førstnævnte vidnes af 12 Dannemænd, „at de Dannemænd udi Vejle haver haft al den Del paa Roms Mark, som ligger sønden og østen ved den norderste gamle Hule, som løber op til Horsens Vej, og sønden og østen omkring Romsgaard, og saa neder over Egeren Hule og til Bredballe Markskiel — det haver de Dannemænd udi formeldte Vejle haft udi Haand og Hævd som en Skov og Mark udi 60 Aar og mere“. Og paa samme Ting erklærer de samme Vidner „at have hørt og spurgt af deres Forældre, at denne formeldte Mark havde ligget til form Vejle og været til form Vejle siden Konning Valdemars Tid var, og aldrig nogen Mand haver enten last eller kiært paa form Mark“. ²⁹⁶⁾ Den i Tingsvidnet nævnte Konning Valdemar er „Valdemar Atterdag“, som regerede fra 1340 til 1375.

Ifølge det andet Tingsvidne erklærer 12 Dannemænd, at de „hos vare paa den Mark, som ligger til Vedel“, da Borgemester Jep Sørensen „indvorde al den Del, som de haver

haft paa Roms Mark til Vedel udj hundrede Aar, og andet mere, som er Skov og Mark, Ager og Eng, Fiskevand, vaadt og tørt, intet undtaget“, hvilke formeldte Rettigheder „ligger sønden og østen ud til gammel Horsens Vej, som opløber udi Møllekrogen, og saa østen næst omkring Roms Leje, og siden over den Hule, som ligger nedden Høgholt (Høffholt) og saa omkring Høgholt, og saa norden og vesten om „Trey Potte“ (ø: de tre Pytter), og saa ad fornævnte Vej og neder udi Bybæk, og saa frem ad fornævnte Bybæk og neder udi Vedel Strand“. ²⁹⁷⁾ [„Møllekrog“ er en gammel Betegnelse for det af de to store Huler eller Kløfter omslyngede Terrain, hvoraf den større, nordlige Del nu tjener til Kirkegaard. „Den vestlige Del af Møllekrog norden den nye Landevej“ omtales i Delingsplanen til Udskiftning af Vejle Bys Nørremark i Aaret 1821. ²⁹⁸⁾ Indtil for faa Aar siden fandtes endnu Spor af den gamle Vej ind over Møllekrog.]

Gammel Horsensvej, der ogsaa betegnedes som „Vejle Borgeres Kiøblingsvej ind i Bjerre Herred“, dannede altsaa det gamle Skel imellem Vejle Bys Mark og Romsgaardens Mark, idet den gik lige Sønden om Romsgaard, Østen om „Roms Leje“ (ø: den gamle Boplads for Landsbyen Rom). hvorefter den sænkede sig ned i den store Slugt, Egernehulen, nedden for Høgholt, hvor den gamle Vej kan paavises endnu den Dag i Dag.

— Hermed maa være ført fyldestgørende Bevis for, at Vejle Bys Ejendomsret til Nørreskoven og en stor Del af Nørremarken (dennes sydligste og østligste Del lige til Bybækken) er meget ældre, end man almindeligvis antager, idet den kan føres tilbage til Midten — eller i hvert Fald til Slutningen af det 14. Aarhundrede. Og denne Kendsgerning aabner atter Muligheden for, at Vejle har ejet Nørreskoven før — formodentlig længe før — hin Tid. Der er den største Sandsynlighed for, at Byen allerede ca. 1327 ejede denne Skov, og den ovenfor fremsatte Teori om, at det gamle „Haddesør“ maa søges ude ved Bybæk, finder altsaa herved Bekræftelse. For en Fuldstændigheds Skyld skal tilføjes, at Vejle Borgere allerede i 1494 afkøbte Kong Hans en Del af Romsmarken for et Beløb af 80 Mark. ²⁹⁹⁾ Og endelig, at et Tingsvidne af Weyle Byting den 22. December 1547 erklærer, at „Hr. Iver Ove Vincentius eller hans Fader aldrig har kiendt sig Lod eller Del i Høgholt Skov og Mark, som er Weylles rette Ejendom og har været brugt dertil af Arilds Tid uden Last og Kjære“. ³⁰⁰⁾

Det gamle Roms Birk afløstes i Tidens Løb af et Grundet Birk, medens det gamle Ighæ Birk (Egebjerg Birketing) afløstes af Tirsbæk Birketing. ³⁰¹⁾

Roms Mark var sammen med „Holmen i Hestchaugen“ fra ældgammel Tid delt i 124 Lodder. Disse Lodder, der betegnedes som „Ejendomme“, omfattede i hvert enkelt Tilfælde flere spredt beliggende Smaalodder. Til hver „Ejendom“ hørte der som Regel 3 eller 4, undertiden 5 eller 6 Smaalodder, dels paa Romsmarken, dels i Holmen. Det sidstnævnte Sted havde ikke færre end 42 forskellige Ejendomme hver sin lille Marklod.

Ret til Kvægdrift paa Overdrevene (ø: „Kobbelen“ og „Løgit Mark“) havde enhver, der havde „en Ejendom over Vejle By og Mark“, og Brugsretten stod i Forhold til det Antal „Ejendomme“, vedkommende ejede, idet Lodsejerne maatte sende 3 Storhoveder for hver Lod; til Gengæld maatte de bære alle de Byrder, der fulgte med Besiddelsen, saasom „Smørskyld“ og „Friægter“. En Borger, som ikke havde Ejendom, kunde som Regel alligevel „faa Køer med Hyrden“, men maatte da (Aar 1760) betale 1 Mark 8 Skilling pr. Hoved for Sommeren. ³⁰²⁾

Hr. Iver Lunge til Tirsbæk havde igennem flere Aar Stridigheder med Vejleborgerne angaaende den tidligere omtalte „Gammel Horsensvej“.

Den 24. Februar 1550 vidner 24 Dannemænd og Herredsmænd paa Hatting Herredsting, „at saa længe som de længst kunde mindes eller spørge af nogen Mand, da haver den Vej, som løber ad Bierre Herred igiennem Ørum, Daugaard og Assendrup og saa ad Weylle, været en ret vitterlig Skog Adelvej og Kiøbsted Vej af Bierre Herred og til Weylle, og aldrig de have enten hørt eller spørget, at samme Vej haver nogen Tid været nogen Mand forment eller last eller kiæret paa samme Vei i nogen Maader førend velhyrdige Iver Lunge haver ladet hende eftergrave“. ³⁰³⁾

Striden blev først endelig bilagt i Aaret 1553 ved et Forligelsesmaal, som blev affattet i Vejle ved Kyndemissetid, og hvori det bestemmes, at „de Vejle Borgere skulle til evig Tid have, nyde, bruge og beholde deres Kiøbingsvej ind i Bierre Herred, først over Bybæk og op af Egern Hule, sønden om Høgholt, over Bredballe Mark“, og Hr. Iver Lunge forpligter sig til at lade Vejen, som alle Steder skal være fjorten Alen bred, „udstene med det allerførste“. ³⁰⁴⁾

Som antydet (ved det anførte Tingsvidne af 1547), havde Iver Lunge allerede tidligere gjort Forsøg paa at tilegne sig Høgholt Jorder, som i gamle Mænds Minde havde ligget under Vejle. Og i Aarene 1557—59 saa vel som i 1563 havde Byen Stridigheder med ham angaaende Skellet mellem Bredballe Marker og Vejle Marker. ³⁰⁵⁾

Iver Lunge døde den 24. Marts 1587, og hans Søn Ove Lunge overtog derefter Tirsbæk. ³⁰⁶⁾ Ogsaa denne Ejer af Herregaarden havde mangeaarig Trætte med Vejle-Borgerne om ovennævnte Markskel. Omkring ved Aaret 1600 førtes Striden som en hel lille Krig mellem Borgerne og Ove Lunges Folk. Da en af Ove Lunges Fiskere blev fængslet i Vejle, lod Herremanden med Magt Fængselet opbryde og udtog sin Tjener. Ved Hjælp af en kongelig Kommission under Lensmanden paa Koldinghus, Caspar Markdanner, tilvejbragtes der endelig et Forlig den 2. April 1601, og alt, hvad der var passeret mellem de stridende Parter, skulde være glemt. ³⁰⁷⁾

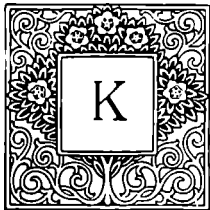

BORGERLIV I DET 17. AARHUNDREDE

AF

C. V. PETERSEN

UN tilnærmelsesvis kan man opgive Indbyggerantallet i de danske Købstæder for 300 Aar siden. Dette gælder ogsaa for Vejles Vedkommende. Almindeligvis benytter man Væbningens Antal som Grundlag for Beregningen af det samlede Indbyggertal; men Forholdet mellem disse to Tal bedømmes meget forskelligt af de historiske Forfattere. Fr. Hammerich anslaaer Forholdet mellem dem som 1 til 16 à 20, hvilket dog rimeligvis er alt for højt.¹⁾ Troels Lund²⁾ gaar ligesom J. Kinch³⁾ ud fra, at Byernes Indbyggertal i det 16. Aarhundrede findes ved at multiplicere Væbningens Antal med 8. Efter denne Beregningsmaade naar man for Vejles Vedkommende kun et samlet Antal af 800. Ifølge Skattemandtalslisten for 1617 fandtes der dette Aar i alt 250 Skatteydere i Vejle (i 1620: 254 og i 1626: 258), og man kan vel antage, at der ca. Aar 1600 har været omkring ved 240 Familier bosiddende i Byen.

Følger man I. J. A. Worsaaes Beregningsmetode, idet man gennemsnitlig regner Antallet af Familiemedlemmer til 5, bringes Antallet op til 1200.⁴⁾ Muligvis har Indbyggerantallet i Vejle førend Pestaaret 1584 været henimod 1500 Mennesker; men omkring Aaret 1600 havde Byen næppe flere Indbyggere end ca. 1000.

MØNSTRING AF BORGERNE

Et Kongebrev af 26. Juni 1542 paabyder Borgerne i Vejle at have deres „Harnisker, lange Spyd, Rør og andet Værge til Stede“ og at udvælge en Borgemester og en Raadmand til Befalingsmænd, hvem de skal være „hørige, lydige og følgeagtige“. Endvidere skal de lade dem „gøre en Fænnik der udi Byen“ og vælge („keese“) en Fænnikedrager.⁵⁾

I 1545 paalægger Kongen atter Vejleborgerne at være til Rede med Rustning, saaledes at „hver fem Borgere udgiør den sjette“. ⁶⁾ I 1583 faar Lensmanden paa Koldinghus, Hendrich Below, kongelig Befaling til at holde Mønstring over Borgerne i Kolding og Vejle. ⁷⁾ I 1598 befales det Borgerne i alle Landets Købstæder at være tilbørligt stafereede, med Vaaben og Værger, og Lensmændene skal taksere Borgerne og mønstre dem. Hvor der er 100 Mand, „udgiøres der 60 Skytter, hver med Stormhue, 20 med lange Spidser og fuld Rustning, som dertil hører, og 20 med Hellebarder“. ⁸⁾ Ved Takseringen af Aar 1600 var Antallet af vaabenføre Mænd i Vejle netop 100. ⁹⁾ I 1641 befaler Lensmanden Mogens Bille, at Borgervæbningen i Vejle skal have tre Officerer: en „Stadthopmand“, en „Lyttentat“ og en „Fendrich, som skal sværge Troskabsed i Kolding“. ¹⁰⁾ I 1636 „lovede og tilsagde“ Hans Espersen Spillemand, at han „vil og skal tjene Vejle By for en Trommeslaaer og være tilstede og medfølge, om noget med Folk og Udbud paa kom“. ¹¹⁾

BORGERNES ERHVERV OG LEVEVILKAAR

Fra gammel Tid dannede Købmandsstanden Byernes Overklasse. Det var Købmændene, som besad Gaardene og Jorderne, det var ene og alene dem, der skaffede lidt Velstand til Byen, og det var derfor ganske naturligt dem, der styrede Byens Sager. Et Købmandslav fandtes der i Vejle i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede; vi ved nemlig, at Kongen den 12. Marts 1605 stadfæstede Vejle Købmandslavs „Skraa“. ¹²⁾ Muligvis er der en Forbindelse mellem denne Begivenhed og et Møde, som den 6. Februar 1604 havde været afholdt i Horsens, hvortil Kongen havde indstævnet „en Borgemester og en forstandig Købmand“ fra hver nørrejydsk By for sammen med Kongens Fuldmægtige at overveje, hvad der kan gøres for at ophjælpe „den gemene Handtering“ og Købmandshandel i Købstæderne, som Aar efter Aar forringes. ¹³⁾

Øksnehandel var en meget vigtig Indtægtskilde for Købmændene. I 1511 (den 4. Marts) tillod Kong Hans Borgemester Niels Jensen og Raadmand Jens Jensen i Vejle at udføre 300 Øksne. ¹⁴⁾ Ved Foraarsmarkedet i Kolding 1521 blev der indført ikke færre end 645 Stkr. Øksne fra Vejle. ¹⁵⁾ Og Studehandelen var fremdeles i mange Aar en væsentlig Kilde til Købmændenes Velstand. Den 17. August 1600 fik to Storkøbmænd i Vejle, Borgemester Mads Tordsen og Borgeren Clemen Sørensen, kongelig Tilladelse til ved Mikkelsdagstide hver „at udføre 100 Græsøksne af Riget for at lade dem sætte paa Foder i Slesvig og Holsten eller paa anden Maade forhandle dem, hvor de lyster“. Dog skal de svare sædvanlig Told af Øksnene. En tredie Vejleborger, den senere 2. Borgemester Niels Knudsen, faar kort efter en lignende Tilladelse. ¹⁶⁾ Nævnte Mads Tordsens Svigersøn, den rige Klædekræmmer Jens Bertelsen, drev vistnok ligeledes Studehandel; thi han efterlod sig ved sin Død en Gældspost til velbaarne Erik Juel til Hundsbæk „for Øksens Fodring forgangen Aar“. ¹⁷⁾ Ogsaa Jens Bertelsens ældste Søn, Mads Jensen Tordsen, der fortsatte Faderens store Virksomhed, forenede Studehandel med sit øvrige Købmandsskab.

Ifølge Skiftet efter Jens Bertelsen den 3. Januar 1633 „annammede Mads Jensen til sig med alle Slægtninges Vilje og Samtykke“, hvad der af „Kramgods og Varer fandtes udi Boen“. Der bevilges ham bl. a. ogsaa „et beslagen Skrin, som var hans Faders „Vandreskrin“. ¹⁸⁾ Denne Mads (Matz) Jensen er vistnok identisk med „Borgeren Mathias Jensen af Vejle“, som den 3. September 1657 forsynes af den svenske Feltmarskalk Wrangel med „schriftlich Geleit“ (o: Lejdebrev), saaledes at han, „for at kunne fortsætte sin Næring, kunde rejse overalt omkring i Landet“. Det er en afgjort Sag, at han opkøbte og opfodrede Stude til Salg; thi han havde i 1644 ikke mindre end 180 Øksne opstaldede, dels paa eget Foder, dels paa Kjærgaard og Sneum ved Bramminge. ¹⁹⁾

Nøje sammenknyttet med Studehandelen var det betydelige Landbrug, som Byens Købmænd drev, og denne sidste Næringsvej bidrog ogsaa meget til disses Velstand. Af Byens sautlige 124 „Ejendomme“ (o: „Gaardsavl“) sad de ti største Skatteydere i Aaret 1617 inde med 54. ²⁰⁾ Byens rigeste Mand og største Skatteyder, ovennævnte Jens Bertelsen, raadede alene over 12 (senere 18) Ejendomme. Da han tillige drev stort Købmandsskab, samlede han sig efterhaanden en betydelig Formue. Ved sin Død ejede han „Gaarde, Huse, Byggesteder, „Ejendomme“ og Jorder udi i Penge beregnet: 8489 Daler“ og i rede Penge 2360 Rdl. Han beboede selv den store Gaard i Torvegade paa den søndre Side af Snaben (o: Bagnoge); men desuden ejede han to andre Gaarde i Byen, og endvidere: En Staldgaard „uden Nørre Port“, 6 Boder i „Vestergade“, flere „Byggesteder“ og Haver inde i Byen, Humlegaarde og Enghaver uden for Byen. Ogsaa ejede han Jord i Kolding og Bredal og en stor Gaard i Ribe. ²¹⁾

Hovedgaarden vurderedes til 1480 Daler. I Stuehuset laa „Gadestuen“ i Gavlen ud mod Torvegade, og heri stod bl. a. en Jernkakkelovn og en „Udtrækkes Egeskive“ (o: Egetræsbord med Udtræksfløj). Ved Siden af denne Stue laa „Forstuen“, som naturligvis havde Indgangsdør fra Torvegade, og som efter Datidens Skik var Købmandens „Krambod“. ²¹⁾ Heri stod „en liden Sejerværk“ og en sort Egekiste. Formodentlig var der her — ligesom i de andre Stuer — faste Bænke langs med Væggene, muligvis ogsaa Skabe i Panelet med Hylde til Klædevarerne. Disse kunde ogsaa opbevares i Kister, indrettede i Bænkene. Bag ved disse Stuer fandtes „Indrestuen“ og Køkkenet. I Indrestuen stod en stor Egeseng, en liden Egeskive og en „gul, udskaaret, formalet Egekiste“.

I Storstuen i Bygningens anden Ende stod Hjemmets kostbareste Stykke Bohave, en „Tressur“ (d. v. s. et Slags Skab til Opbevaring af Husets værdifuldeste Skatte), vurderet til 16 Daler. Endvidere stod her en stor „Udtræks-Egeskive“ og en „gul, udskaaren, formalet Egekiste“. Huset ejede endnu en Kakkelovn foruden den, der opvarmede Gadestuen; denne Ovn stod formodentlig i Storstuen.

Faste Bænke langs Væggene var de almindelige Siddepladser i Datidens Borgerhjem. For at bøde paa de haarde Sæder og det ubekvemme Rygstød dækkedes Bænkene med „Bænkedyner“ (af saadanne ejede Hjemmet 9, hvoraf nogle var fine „flamske“), medens „Hynder“ anbragtes bag Ryggen op mod Panelet. Stole havde paa hin Tid begyndt at faa Indpas i velstaaende Borgerhjem, og Jens Bertelsen ejede hele 9 saadanne, nemlig een „Rygstol“, fem Stole „med Læder beslagen“ og tre „sverget“ (o: drejede) Stole. De førstnævnte seks har formodentlig staaet omkring den store Egeskive i Storstuen.

Foruden de nævnte Stuer indeholdt Bygningen en Del Kamre, nemlig „Grønstuen“, hvori stod en „Fyrskive“ og en Fyrreseng; dernæst „Overkammeret“, endvidere „det

søndre Kammer“, samt to Kamre for de to ældste Sønner. Hvert af de sidstnævnte fire Værelser var forsynet med en Fyrreseng, den ældste Søns Værelse tillige med en „Fyrskive“ (o: et Fyrretræsbord). Endelig betegnes et Rum som „Sengekammers“, og i dette stod der en liden Stenskiye. Den store Himmelseng i Indrestuen var Husets bedste Seng og bestemt for Husets Ejer og hans Ægtefælle.

Hjemmet ejede ikke mindre end 14 Stkr. Spærlagen (dels grøn- og gulstribet, dels brun- og graastribet), som benyttedes til Omhæng for Himmelsengene. 2 Par hollandske Lærredslagener med Kniplinger, 8 Par Hørgarns do., 3 Pudevaar af hollandsk Lærred med Kniplinger, samt 20 Underdyner, 20 Hovedpuder og 12 „Sengklæder“ (o: Tæpper) fuldstændiggjorde Sengeudstyret. Hjemmets Udstyr af Duge var i alt 20 (Damaskes, Lærreds og Drejls), medens der af Haandklæder kun fandtes 9. Til de store Egeskiver i Gadestuen og Storstuen hørte to grønne „Skivedækker“, henholdsvis 5 og 6 Alen lange.

Af andet „rørendes Bohave“ i Huset kan nævnes: 41 $\frac{3}{4}$ Lispund Tin (til en samlet Værdi af 165 Daler), nemlig ca. 100 Tinfade, lige saa mange Tintallerkener, en Mængde Kander, Kruse og Brikker, en Del Smørkander, Smørfade, Kouskener, Lysestager, Saltsirkener og Bordstjerner. Dernæst Messing: 1 Snes Lysestager, $\frac{1}{2}$ Snes Varmebækkener og Fyrbækkener, forskellige Lysekroner og Kedler, 1 Bordkrans m. m. Endvidere: „Kedelkøbbe“ (24 $\frac{1}{2}$ Lispund), en stor Bryggekedel „udi Gruen“ og tolv andre Bryggekedler. „Grydekøbbe“: 6 Kobbergryder og 2 Pander. Jernfang: Flere Brandjern, Ildskeer, Ildkløer, Økser, Plovjern. Leer, Save og Knive. Bryggerredskaber: Kar, Ballier, Tønder og Fade.

I et saa velhavende Borgerhjem fandtes der naturligvis ogsaa en hel Del Sølvtoj. Dettets samlede Vægt udgjorde 560 Lod og bestod af: 8 større og mindre Sølvkander, 3 Kouskener, 3 Stobe (Drikkekruse). 1 Vinfad, 10 Sølvskeer, 23 „Spenger“ og forskellige andre Smaating. Mere sparsomt var det med Guldager. Husfruens Smykker saa vel som Klæder var hendes personlige Ejendom og nævnes derfor ikke i Skiftebrevet. Jens Bertelsen ejede selv: To Guldkæder (den ene „en Pantserkæde med Jesu Navn“, den anden „en Rosenobel-kæde, hvorudi var 26 „Rosenobler“ og en „Portugaleser“),²²⁾ samt et Guldarmbaand og tre Ringe. Mandens Velstand gav sig ogsaa synligt Udslag i hans Klædedragt; tilmed var han jo Klædehandler. Hans „skaarne Klæder“ bestod af: To fine Klædeskapper, den ene „med Capha og Atlaskband til Forslag“ (vurderet til 40 Daler), den anden „med Rask med 3 Rad gammelbrudt fransk Værk“, en Ulveskinds Kjole af staalgraat Klæde med tilsvarende Bukser (to Par). Paa Hovedet bar han efter Tidens Skik „Luc“. Hans Stadshue var „en Fløjels Højelue“ (o: Tophue) „med Vielfrass For om“ (16 Daler); til daglig bar han enten en blommet Fløjels Lue „uden For“ eller en Klædelue med „Maar om“. Hele Paaklædningen takseredes til 116 Daler 2 Mark.

Af Vognredskaber fandtes paa Gaarden: „En beslagen Vogn med Redskab“ samt tre andre Arbejdsvogne. Gaardens Besætning var: 5 Heste („Gilding“) og 3 Hopper, 7 Køer, 7 Stude, 4 Kvier samt 4 Svin og 7 Grise. Besætningens samlede Værdi ansloges til 333 Sletdaler. (Det bedste Spand Heste vurderedes til 70 Daler.)

Udestaaende Fordringer for Aarene 1602—32 udgjorde et samlet Beløb af 8671 Rigsdaler, som fordeler sig paa ca. 125 forskellige Debitorer. Blandt disse træffer man Navne paa Adelsmænd og Præster, boende fjernt og nær, dog mest i Omegnen af Vejle. kendte Vejleborgere og Storbønder fra Egnen, saa vel som Smaafolk baade i By og paa

Land. Særlig stor synes hans Kundekreds at have været i Egnen omkring Randsfjord. Der skyldtes i 1633 endnu 100 Rigsdaler til „Jochum Johansen til Amsterdam“ og desuden Renter af disse Penge siden Aar 1627.

— Omkring Midten af det 17. Aarhundrede levede der i Vejle en anden stor Klædehandler, Iver Nielsen Ammitsbøl. Til Trods for Udplyndringerne under Krigen efterlod Købmanden sig et velforsynet Bo, omend det langt fra kunde maale sig med Jens Bertelsens. Lageret af Kramvarer bestod bl. a. af Silkeknapper, Sølvknapper, Snore, Galloner, Baand og Strømper i stort Udvalg. En Del af det efterladte Gods „findes meget brøstfældigt, formedelst det udi Jorden er forraadnet i næst forleden svenske Krigstid“. Boets udestaaende Fordringer udgør efter Haandskrifter og Hovedbog 2729 Daler, men „den største Part af disse er nu uvisse formedelst den næst forgangne Krigstilstand af Fjendernes Ruin og Folkenes Hendøelses Skyld“. Debitorernes Antal var over halvtredie Hundrede. Boet skyldte to Hamborger-Købmænd tilsammen 298 Rigsdaler. Der fandtes i rede Penge 1590 Rigsdaler. Naar al skyldig Gæld fraregnedes, kunde den samlede Formue i Penge anslaaes til 5356 Rigsdaler.²³⁾

Velhavende Købmænd var: Raadmand Mads Thomsen (der bl. a. ejede „Sengklæder til 10 opredte Senge med Spærlagen til de fire“), Anders Jensen Sole (der havde „fire Sengesteder med Himmel over“) og Knud Bostrup.²⁴⁾ De to førstnævnte boede i Torvegade, den sidstnævnte i Nørregade.²⁵⁾ Alle tre drev Krambodhandel med Varer som Hør, Hamp, Humle, Salt, Stangjern, Rustaal, Tjære, Smør, Korn, Boghvede, Vin, Mjød, „Rhinsk“, Brændevin, Eddike og Øl. Mads Thomsen drev desuden stor Forretning med al Slags Byggemateriale.²⁶⁾ Og Knud Bostrup havde en lille „Sejlingsbaad“, som brugtes til „at løbe indenlands med sorte Lerpotter at forhandle“. ²⁷⁾ Naar Kunderne manglede rede Penge, maatte Købmændene tage alle mulige Ting i Pant for de solgte Varer, og de havde ofte Kister og Gemmer fulde af „Panteklæder og andet Gods, som de havde af Godtfolks.“²⁸⁾ Øl, Vin og Mjød og anden Slags Drik skulde sælges „efter Lybæk Støberes Maal og Maade“; men man skulde bruge det sjællandske Alenmaal, og „til kgl. Majestæts nyforordnede Tønde“ regnedes der 8 Skæpper.²⁹⁾

Her skal meddeles et lille Optrin, der fandt Sted i Anders Jensens Krambod Paaske-aften 1631. Nævnte Aften „saa og hørte Poul Poulsen“ (hans Nabo eller Genbo), „at Hans Knudsen kom ind udi Forstuen, som Anders Jensen haver sin Krambod, og æsket en Pose af hannem med noget Annis udi. Da Anders Jensen svarede, at han ingen Pose havde at levere ham, kaldte Hans Knudsen ham „en Bønhyner“, slog hannem paa hans Mund og slog hans Alen i Sønder paa hannem“. Niels Andersen, som samme Aften „stod udi Gadedøren hos Anders Jensens Krambod“, hørte vel, at de to Personer havde „nogen Ord tilsammen og tvistede om en Pose“; men han „benægtede ved sin Ed, at han ikke saa, at Hans Knudsen slog Anders Jensens Alen i Stykker i nogen Maader“. ³⁰⁾

Efter „Kejserkrigen“ oparbejder en anden Købmand Anders Jensen sig en stor Forretning ved Nørreport.³¹⁾ Han betegnes i Skattemandtalslisten for 1635 som „Anders Jensen Kjøbsvend“ i Nørregades Fjerdning. Borgerne Simon Munk, Hans Knudsen Svane og Jørgen Staalsen drev alle stort Landeri og Kvægavl i Forbindelse med Købmandsskab.³²⁾

Der fandtes en talrig Haandværkerstand i Vejle i det 17. Aarhundrede; men den havde kun ringe Indflydelse paa Byens Styrelse og kunde med Hensyn til Anseelse og

Velstand slet ikke maale sig med Købmændene. Her er naturligvis endda kun Tale om Haandværksmestrene; thi Svenden, som boede i Mesterens Hus og ikke var skattepligtig, havde slet ingen Medbestemmelsesret, hverken i Kommunen eller indenfor Faget, førte vistnok som Regel en ussel Tilværelse og medregnedes ikke i Borgernes Kreds. Kun ganske enkelte af Byens Haandværksmestre kan betegnes som økonomisk velstillede; langt de fleste levede i meget trange Kaar. Bygningshaandværkerne var øjensynligt allerdaarligst stillede, og de var faa i Antal. Tiden var nøjsom og tarvelig — ogsaa med Hensyn til Boligforhold; faa og smaa var de Nybygninger, der blev opførte, og i de allerfleste Tilfælde besørgede „Klinekvinder“ den langt overvejende Del af Murerarbejdet.

Jesper Murmand, som i en lang Aarrække var Byens eneste Murermester, og som blandt andet besørgede det offentlige Murerarbejde — saa vel Byens som Kirkens, — udførte som Regel sine smaa Byggeforetagender egenhændig; først i sine senere Aar delte han Arbejdet med en Kollega, Peder Murmand. At det ikke var nogen indbringende Forretning at være Murermester i Vejle i de Dage, fremgaar ogsaa af Kæmnerregnskabet for 1637, som indeholder følgende Regnskabspost: „Givet efter Borgemesters og Raads Befaling, at salig Jesper Murmand kunde komme i Jorden: Penge 1 Mark.“³³⁾

Byens bedst stillede Haandværkere var Skomagerne, Væverne og Bartskeererne. De Vejle Skomagere var jo fra gammel Tid ansete, navnlig var Raadmand og „Støflemager“ Hans Sørensen (Anders Sørensen Vedels Farbroder) „en berømt Mand for sit Handverk“, og han lavede endog Støvler for Kongerne Christian den Tredie og Frederik den Anden.³⁴⁾ Han boede ved Nørreport.

Een særdeles velstaaende Haandværker havde Byen i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, nemlig Hans Jacobsen Drejlsvæver. At han tillige var en anset Mand, fremgaar deraf, at han som en af Byens „24 Mænd“ var med til at lægge Byens „Markskat“ i Aaret 1617. Den driftige Drejlsvæver samler sig efterhaanden Penge, og disse anbringer han i Jord. I 1620 køber han saaledes et Stykke Havejord, der frasælges Skolen og er beliggende i Præstegade, Sønden Kirken. Købesummen 100 Daler udbetaler han i rede Penge.³⁵⁾ I 1633 køber han Jord sammesteds for 100 Rdl. Da hans Hustru dør i 1626, køber han, som den velstaaende Mand han er, et „Lejersted“ (o: Gravsted) til hende i Vejle Kirke for 15 Daler.³⁶⁾ I 1657 takseres „Hans Drejlsvævers Have ved Møllen“ til 70 Rdl.³⁷⁾

Paa Skattelisten for Aaret 1617 findes 250 Navne — Byens samtlige Skatteydere — og blandt disse er ca. et halvt Hundrede udtrykkeligt betegnede som Haandværkere; men utvivlsomt har disses Antal været en Del større. En Fortegnelse over „Borgere og Skomagere udi Vejle“ i Aaret 1637 indeholder 13 Navne, og Skomagernes Lavsartikler af samme Aar er underskrevet af 18 Personer.³⁸⁾ I 1617 fandtes der i Vejle mindst 9 Smede, 6 Snedkere, 7 Skræddere og 7 Remsnidere (o: Remmeskeerere, som forarbejdede Læderbælter, Punge, Seletøj, Bidsler m. m.).

Kun faa Oplysninger har vi om Byens gamle Haandværkslav. I 1610 var Borgeren Knud Thomsen Oldemand i Fiskerlavet, og i 1626 var Jens Madsen „Stokmand“ i samme Lav. Af de gamle Lavsskraaer er ingen bevaret til vore Dage, men endnu eksisterer dog Vejle Skomagerlavs „Vide og Vedtægt“ af 10. April 1637 saa vel som af 11. April 1681.³⁹⁾ Og disse indeholder de Bestemmelser, som Lavet „tilforn af gammel Tid og Sædvane haver haft“. Af faglige Bestemmelser findes bl. a. følgende:

„Ingen maa sye eller lade sye for Borgerskabet eller Fiskerne enten Sko eller Støvle af det Læder og Huder, som Borgerne og Fiskerne selv tilberede, men alleneste af det, som Laugsbrødre haver — dog Sognepræsterne, Borgemestre og Raad undtagen(!).“

„Hvilken Mester, som antager nogen Læredreng, skal forholde sig dermed efter Skraaens Formelding“.

Den, som „antager nogen Svend udi Tjeneste til sig, førend han haver udtient sin rette bestemte Tid“, skal bøde efter Skraaen.

„Hvo, som paa samme Haandværk vil bosætte sig her udi Byen, da skal han først have det udi Borgemester og Raads Minde, siden indstille sig hos Oldermænden og fremvise sin rigtig Bevis med sin Lærebrev, som og udi Laugsbrødre deres Overværelse at samtykkes, om han findes dygtig, og skal han give til Lauget 6 Rdl., og 2 Mark til de fattige.“

Lavets Medlemmer maa ikke „fordriste sig til udenbyes at reise og tage nogen Arbeid, saafremt nogen af Byens Indvaanere haver deres Arbeide fornøden“. Arbejdet skal leveres færdigt „til den forsagte Tid“, og Prisen maa ikke sættes højere „end hvis billigt og ret er“.

Dernæst forefindes der Lavsbestemmelser, der tager Sigte paa Hævdelsen af et godt kollegialt Forhold:

Ingen maa „gøre sin Laugsbroder nogen Skade“, eller overfalde ham „med utilbørlig Skiendsord“. Saa danne Forseelser straffes „efter Skraaens Indhold“.

Det gøres til en Pligt for Lavsbrødrene at følge deres afdøde Kollegaer og disses Familiemedlemmer „til deres Lejersted“, og fattige Lavsmedlemmers Jordefærd „bekostes med Laugens Penge“.

Endelig er der en Mængde Bestemmelser, som angaar Lavets indre Forhold:

„Hvert Aar udkaares der en Oldermænd. Denne „oplægger“ en Tønne Øl paa egen Bekostning, idet han overtager Hvervet. Lavet holder Møde fire Gange om Aaret („til Paaske, St. Hans Dag, Mikkelsdag og om Jul“), og det „flytter ved Paasketide“.

Naar Brødrene er forsamlede i Lavshuset, og der da „opligger en Tønne Øl“, skal Skafferne eller den, som uddeler Skænken, naar Halvparten er „fordrukken af samme Tønne Øl“, afkræve Lavsbrødrene deres Knive, og den, der derefter findes at have Kniv hos sig, skal bøde en Tønne Øl — og „desuden stande til Rette, om nogen Skade skeer“.

Naar Oldermænden „banker til Lyd“, da er der 1 Rigsmarks Bøde for den, der „gør hannem Ulyd“, og Gildesbrødrene er „forpligt at forføie sig af Laugshuset“, naar Oldermænden tilsiger det, og „i det seneste ved ni Klokkeslet om Aftenen“.

Skomagerne i Vejle gav en Skomagersvend, som tjente dem, „ugentlig til Løn 1/2 Sletdaler foruden Flikkeri og Drikkepenge, der kunde fortienes“. ⁴⁰⁾ En Tjenestekarl fik i Løn fra Paaske til Mikkelsdag: 5 Sletdaler og 1 Par Sko. ⁴¹⁾ Raadet vedtog i 1622 at give „en Slettekarl, som er færdig og god for sit Arbeid at gjøre“: 6 Skilling dansk i Dagløn. „En fuld færdig Rivere“ skulde have 4 Skilling; og den, „som ringere er“: 3 eller 2 Skilling. ⁴²⁾

Vejle Skomageres Lavssegl
(•Weile Skomagerlauds Sigil•)

BYENS ØVRIGHED I DET 17. AARHUNDREDE

RAADET

For Vejle Købstads Vedkommende nævnes Raadet allerede i Privilegierne af Aar 1327, omend Brevet er stilet til „vore elskede Borgere“. Sandsynligvis har Raadet eksisteret lige fra den Dag, da Byen blev Købstad. Skønt Raad og Købmandslav var to forskellige Ting, har der dog fra de ældste Tider været en vis Sammenhæng mellem disse to Institutioner, og saaledes var Forholdet endnu i det 17. Aarhundrede. Den i 1605 givne „Skraa“ for Vejle Købmandslav betinger saaledes Optagelse i Lavet af Borgemestres, Raads og menige Lavbrødres Minde, og det erklæres, at den, der „gjør Samling“ mod Magistraten, Oldermænden eller Brødrene, skal aldrig betros „til nogen Borgemesters, Raads, Byens eller nogen Laugs Ærende“. ⁴³⁾

Haandværkerne, som dannede Byens Underklasse, var ikke værdige til at optages i Raadet. Erik af Pommern fastslaar i Forordningen af 1422, at ingen „Embedsmand“ (herved forstås paa den Tid „Haandværker“) maa sidde i Raadet; dette er alene forbeholdt „andre Borgere og Kiøbmænd“. Og i Frederik den Førstes Forordning af 4. December 1526 hedder det: „Og ei nogen Embedsmand (o: Haandværker) skal være Borgemester eller Raad udi nogen Kiøbsted, den Stund han bruger Embedet, andre end „Kiøbmænd“. ⁴⁴⁾ Den berømte Støvlemager Hans Sørensen opnaaede dog at blive Raadmand i Vejle — muligvis drev han da ikke længere Professionen.

Raadet skulde forsvare og hævde den enkelte Borgers Ret inden for Bysamfundet. Saadanne Sager, som man fandt „for vigtige til at lade Byfogden dømme udi“ paa Bytinget, blev indankede for „Raadstueretten“, og her dømte Raadet. Udadtill forsvarede Raadet Borgernes Ret, bl. a. ved at paase, at ingen udenbys gik Byens Privilegier eller dens Borgeres Næring og lovlige Rettigheder for nær. I Slutningen af det 16. Aarhundrede maatte saaledes Raadet i Vejle ansøge Kongen om Beskyttelse for Skomagerne i Vejle. Disse var nemlig dengang højt ansete for deres faglige Dygtighed og derfor ikke velsete Konkurrenter, naar de viste sig paa Markederne i fremmede Byer. Som Svar paa Raadets Henvendelse udstedte Kong Frederik den Anden den 6. Januar 1580 fra Odense et Forbud mod at hindre Skomagerne i Vedle i at sælge Sko og Støvler paa Frimarkederne i andre Købstæder i Riget, „da det jo er tilladt alle, baade Udlændinge og Indlændinge at handle der. Til andre Tider skal det derimod ikke være dem tilladt“. ⁴⁵⁾

Efter tysk Mønster fremstaar i de danske Købstæder i Løbet af det 14. Aarhundrede Betegnelsen Borgemester for Raadets Formand. [Oprindelig valgte Raadet vistnok selv sin Formand ud af sin egen Mitte, selv om Valget maatte stadfæstes af Kongen; men efterhaanden gik Magten til at indsætte og afsætte Borgemestre helt over til Kongen.] Den første Borgemester i Vejle, hvis Navn er bevaret til vore Dage, hed Niels Jensen og nævnes i Aaret 1423. ⁴⁶⁾ Kong Hans's almindelige Stadsret af 1487 bestemmer Antallet af Købstædernes Øvrigheds personer til 2 Borgemestre og 10 Raadmænd. ⁴⁷⁾ Trods dette Paabud synes Raadmændenes Antal i Vejle sjældent at have været større end 7 (i 1566 nævnes dog 9). ⁴⁸⁾ Til Tider var Antallet kun 4 eller 5. Kravet med Hensyn til Borgemestrenes Antal blev heller ikke opfyldt til Stadighed. Dog synes der som Regel at have været to Borgemestre i Vejle saa vel i den sidste Halvdel af det 16. som gennem næsten hele det 17. Aarhundrede. Førsteborgemesteren var Byens egentlige Leder.

Medens Raadmændene i nogle Købstæder baade havde Andel i „Borgerskabspenge“ og „Forlov“ (en Arveafgift) og desuden fri Markjord for Livstid eller andre Sportler, havde Raadet i Vejle kun faa og yderst sparsomme Embedsindtægter. „Fra Arilds Tid“ oppebar Raadmændene i Vejle de saakaldte Raadmandspenge, der udgjorde 6 Mark aarlig for hver. Dernæst tilkom der dem Stormklokkepenge eller „den Daler, som gives, naar Stormklokken ringer for fornemme Folks Lig“. Den sidstnævnte Sportel afstod Raadet Aar 1611, og den førstnævnte blev, saa vidt man kan skønne, afstaaet samtidig — fordi disse Indtægter gav Anledning til Misundelse hos Medborgerne. I ældre Tid var desuden „Skideneng“ eller „Øster Mæ“ (Made) tillagt Raadet som Embedseng; men allerede flere Aar før 1611 var den bortforpagtet til nogle Borgere for 13 Daler aarlig, som indgik i Byens Kasse.⁴⁹⁾ Tilbage var da kun den saakaldte Raadmandseng, som Førsteborgemesteren „brugte til sit Embede“.⁵⁰⁾

„DE 24 MÆND“

Ved Siden af Raadet fremtræder der i Løbet af det 16. Aarhundrede i mange af de danske Købstæder en Slags kommunale Raadgivere eller Borgerrepræsentanter: „de 24 Mænd“. For Vejles Vedkommende kendes disse først fra Aaret 1602.⁵¹⁾ Som nærliggende Aarsag til Fremkomsten af „de 24 Mænd“ kan man tænke sig de Klager, som med Rette eller Urette fra Tid til anden fremføres over Bystyret.⁵²⁾

„De 24 Mænd“ var et Udvalg af „de ældste og bedste af Borgerne“, som skulde repræsentere „Menigheden“ (∴ Byens Befolkning i Almindelighed) ved vigtigere Forhandlinger paa Raadhuset. Sammen med Raadet vedtager de Byens „Vider og Vedtægter“ (1610, 1632 og 1636), endvidere er de til Stede, naar „Skatten lægges“, de gennemgaar Kæmnerregnskaberne og fører paa Borgernes Vegne en vis Kontrol med Raadet og Byens Styrelse i det hele taget.⁵³⁾ [I Vejle finder man blandt de 24 Mænd i 1610 en Hattemager og Oldermænden i Fiskerlavet, og i 1617 en Drejlsvæver.]⁵⁴⁾

I Aaret 1611 gjorde „de 24 Mænd“ i Vejle en „Samling eller Conspiracy“ imod Borgemestre og Raad. Resultatet heraf blev, at Raadet afstod „Stormklokkepengene“ og vistnok samtidig ogsaa „Raadmandspengene“.⁵⁵⁾

BYFOGDEN

skulde som Kongens Fuldmægtig paa Stedet varetage Kronens Interesser og dømme paa Bytinget. Byfogden i Veile lønnedes fra Koldinghus med 10 Daler om Aaret.⁵⁶⁾ Han var efter almindelig Skik bosiddende Borger i Byen og havde ofte i Forvejen beklædt Stillingen som Rodemester (∴ Skatteopkræver) eller Kæmner og derved erhvervet sig nogen Indsigt i kommunale og retslige Sager.

Byfogdens Medhjælper, Byskriveren, lønnedes af Byen.⁵⁷⁾

LENSMANDENS FORHOLD TIL BYEN

Medens de fleste af Købstæderne i Danmark i ældre Tid havde været pantsatte af Kongerne til rige Adelsmænd (Vejle saaledes i 1406 til Mogens Munk til Boller),⁵⁸⁾ havde Kong Christian den Tredie efterhaanden opnaaet, at de fleste Købstæder var blevet „lagt til Fadeburet“ (∴ direkte under Kongen.⁵⁹⁾ Endnu i 1542 var 4 jyske Købstæder, hvoriblandt Vejle, pantsatte; men faa Aar efter indløstes ogsaa disse. Lensmanden paa Koldinghus fik fra 1561 Vejle „under Forsvar“.⁶⁰⁾

Ved Christian den Fjerdes Købstadlov af 7. April 1619 skærpedes Lensmandens Tilsyn betydeligt; fremtidig skal han nemlig paa Kongens Vegne udnævne Medlemmerne af Raadet, og han skal føre Tilsyn med Købstædernes Regnskabsvæsen.⁶¹⁾ Det gjaldt derfor for Borgerne om at staa paa en god Fod med Lensmanden, og det var naturligvis ingen Skade til, om man af og til viste „vores gunstige Lensmand“ en lille Opmærksomhed (Lensmanden paa Koldinghus fik saaledes i 1626 „en fersk Laks“ foræret af Raadet i Vejle).⁶²⁾

KÆMNERBESTILLINGEN

Kæmneren beskikkedes af Borgemestre og Raad. Formentlig er denne Stilling og Betegnelse indført i de fleste danske Købstæder allerede i det 14. Aarhundrede. [Plattysk „kemener“, Latin: „camerarius“, Opsynsmanden over de frankiske Kongers „camera“ = Skatkammer.]

Det fremgaar af Kæmnerregnskabet for 1652, at Kæmneren i Vejle paa den Tid i alt Fald oppebar en Tiendedel af „Sagefaldspengene og den uvisse Indkomst“, hvilke Beløb nævnte Aar tilsammen udgjorde 71½ Slettedaler 20 Sk. Kæmneren skulde helst være nogenlunde velstillet, da han ofte maatte staa i Forskud med Penge, naar Byens Kasse ikke kunde dække de øjeblikkelige Krav.

I Vejle blev følgende Bestemmelse vedtaget i 1636 paa et Raadstuemøde: „Hvilke som bliver tilforordnet at skal være Byens Kæmner eller og udkaaren at være Rodemester eller og Jordskyldpenge at opkræve, Markmænd eller anden Byens Bestilling og derudi vægrer sig, og ikke vil det være, da bøde de 1 Rdl. og ligevel samme Bestilling at paa-tage.“(!) Den sidste Bemærkning er ret naiv, men man tvivler ikke paa, at der har været Grund til at gøre denne Tilføjelse.

Ved samme Lejlighed vedtoges endvidere følgende: „Dersom Byens Kæmner forsømmer nogen Sager, som deres Bestilling vedkommer, og det overbevises kan, da dennem derfor at stande til Rette og vedlægge de Bøder, som Forseelsen og Gierning kan være af den, Forsømmelse findes hos.“⁶³⁾

I det 17. Aarhundrede havde Vejle som Regel to Kæmnere, som dog aldrig blev valgte eller afgik samtidig. Blandt Kæmnernes mange, forskelligartede Hverv var Bestillingen som Byens Skovfoged.⁶⁴⁾ Endvidere skulde Kæmneren føre nøje Tilsyn med Bymarken, vaage over, at der ikke blev stjaalet fra denne, og drage Vedkommende til Ansvar derfor (en Mand bliver saaledes i Aaret 1626 opkaldt paa Tinge af Kæmneren, fordi han har sat sit Gærd ind paa Byens Jord).⁶⁵⁾ Stadens øvrige Ejendom skal Kæmneren ogsaa føre Tilsyn med, og han skal være til Stede ved de Syn, som Byens Raad lader foretage ved særligt udvalgte Synsmænd.⁶⁶⁾ Paa Byens Vegne skal han „efter Borgemesters og Raads Befaling“ give Almisse til Tiggere, brandlidte eller landsforviste, for at saadanne uvelkomne Gæster „ikke skulde besøge Borgerskabet eller gaa rundt i Byen“. ⁶⁷⁾ Dernæst var han pligtig at modtage Kancellibude, kongelige Udsendinge og Tjenere „med Fripas“. For disse Folk var Kæmnerens Hus et Slags offentligt Herberge, hvor de bispistes paa Byens Bekostning og overnattede.⁶⁸⁾

Sammen med en Mand af hver Fjerding „skal Kæmneren have Indseende med, at der holdes gode Bytyre, een i hver Fjerding, og at de er forsynede med „Husvei“ (=

Husrum, Stald) og kommer paa Foder i rette Tid“. Kæmnerne skal endvidere „tilsige dem, der stander for at skulle „føde“ Tyrene“ (∴ indtage dem paa Foder, hvilken Pligt gaar paa Omgang).⁶⁹⁾ Og ved Køb eller Salg af Bytyre er det Kæmneren, der optræder paa Byens Vegne.⁷⁰⁾

Kæmnerens Hovedopgave var naturligvis Bestyrelsen af Byens økonomiske Forhold og Førelsen af dens Regnskabsvæsen. Ved Skatteopkrævning og Udpantning er Kæmneren ofte personlig medvirkende. [„Samme Tid som 4 Rodemestre og andre 4 Mænd med Kæmnerne at omgaa i Byen at opkræve Skat og at pante nogen, da blev fordrucken 1 Tønde Øl foruden anden Fortæring: 3 Sletdaler“.]⁷¹⁾ Og Kæmneren er selvfølgelig den, som opbevarer Nøglen til Byens „Pantkammer“ paa Raadhuset.⁷²⁾ Regnskabet aflægges een Gang aarlig, idet hver af Kæmnerne gør Regnskab for sin Del af Arbejdet. Ved denne Lejlighed er Byens Borgemestre og Raadmænd, begge Kæmnerne og ofte en Del af de mere fremtrædende Borgere samlede paa Raadhuset, og efter endt Arbejde bliver der tømt adskillige Stobe Øl.⁷³⁾

DET KOMMUNALE BUDGET I DET 17. AARHUNDREDE⁷⁴⁾

Foruden de tidligere omtalte egentlige Statsskatter havde Vejle følgende aarlige Afgifter at udrede til Kongen:

„Smørskyldpenge“ for Brugsretten til „Løgit Mark“ og „Laulegaardens Mark“: 1 Td. Smør aarlig for hver af disse.

„Rømsmarkspenge“ for Brugen af „Rømsgaards Mark“: 4 Speciedaler.

„Vejle Byes Postbudpenge“, Tilskud til Postvæsenet: 15 Kurantdaler aarlig (= 18 Slettedaler 3 Mark). I Henhold til Kong Christian den Fjerdes Forordning af 24. December 1624 besørgede en gaaende Post fra Koldinghus Breve Nord paa til Aalborg og Vest paa til Ribe.

Hertil føjedes senere: „Svende- og Drengeskatten“ (1 Rdl. pr. Tjenestekarl), „Unionsskatten“ (en Forsvarsskat, som for Aaret 1651 beløb sig til 182 Rdl. 20 Sk. for Vejle Bys Vedkommende) og endelig „Køpskatten“ (∴ „Hovedskatten“, som paalignedes pr. „Hoved“, og som for Aaret 1651 udgjorde 132 Rdl.).

DE EGENTLIGE KOMMUNALE UDGIFTER

Til Byens Administration medgik ikke store Summer. Et kommunalt Budget tyngedes ikke af Udgifter til Fattigvæsen, Skolevæsen, Brandvæsen, Belysning og Brolægning. Disse Forhold var dengang ikke Opgaver for Kommunen.

[„Udlæg til allehaande Byens Bygning og Fornødenhed, Byens Tjeneres Løn, andre Omkostninger paa Byens Vegne, samt Fortæring gjort af kongelig Majestæts Brevdrager og Kancellibudet“ beløb sig for Aaret April 1626 til April 1627 i alt til — 111 Sletdaler 2 Mk. 5 Sk.]

For saa vidt Talen er om et normalt Aar, kan Udgifterne „til Byens egen Fornødenhed“ i Regelen saa nogenlunde dækkes ved Hjælp af Byens forskellige faste eller nogenlunde regelmæssigt flydende smaa Indtægtskilder. (Leje af Byens Ejendomme og Jord, Jordskyldpenge, Stormklokkepenge, Borgerskabspenge, Sagefaldspenge, „Staapenge“ (∴ Stadepenge paa Markedsdage), Skovfaldspenge o. lign.). Man nøjes derfor som Regel med aarligt at opkræve et mindre Skattebeløb, „Forskat“ (∴ Forskudspenge) — en Snes Daler eller saa af alle fire Fjerdinger tilsammen. Viser det sig saa senere, at dette Beløb i Forbindelse med Byens andre Indtægter ikke kan dække Udgifterne, benytter man Lejligheden, naar der udskrives kongelige Ekstraskatter, idet man da paaligner et noget

større Beløb, end disse Skatter udgør. Kun naar et eller andet større kommunalt Arbejde eller Foretagende skal bekostes, udskrives der en særlig kommunal Skat.

Byens „Smørskyldpenge“ blev lignet udelukkende paa „Ejendommene“, hvoraf det langt overvejende Antal var henlagt til Torvegades og Nørregades Fjerdinger.

SKATTELIGNING, TAKSERBORGERE OG RODEMESTRE

Skatteligningen foretoges af Raadet og „de 24 Mænd“ i Forening, og dette var Praksis i Vejle endnu en lang Aarrække efter Aar 1619, endskønt „Købstadloven af 7. April 1619“ indeholdt den Bestemmelse, at særligt udvalgte Takserborgere med Hjælp af Kæmnerne skal ligne Købstædernes Skatter.⁷⁵⁾ Skatten paalignes ikke med noget bestemt Beløb for den enkelte, men hver af Byens skattepligtige Indbyggere sættes til en vis Takst i Mark, hvorefter Skatten senere, naar det er fornødent, opkræves med et vist Beløb i Skilling for hver Mark, vedkommende Borger er takseret til. Et Kongebrev af 1656 kræver Ligningen foretaget af 16 Takserborgere, nemlig 8 valgte af Raadet og 8 valgte af Borgerne.⁷⁶⁾

I Vejle opkrævede Rodemestrene saa vel den almindelige „Forskudsskat“ som Smørskyldpenge og alle Ekstraskatter. Derimod blev Byens Jordskyldpenge opkrævet af andre, dertil særligt udvalgte Personer. Rodemestrene aflægger Regnskab for Kæmnerne, og disse atter for Borgemestre og Raad.

BYENS TJENERE

Betegnelsen „Byens Tjenere“ omfattede i egentlig Forstand kun følgende 6 Personer: Byskriveren, Stadsbudet, Vægteren, Byhyrden, Klokketjeneren og Orgemesteren. Byens to Markvogtere oppebar ikke fast Løn af Byen, og Skarpretteren (sandsynligvis ogsaa Rakkeren) blev i paakommende Tilfælde laant i Kolding.

Byskriveren var ansat af Raadet. Det paahvilede ham at føre Retsprotokollerne saa vel paa Bytinget som ved Raadstueretten. Hans Embedsløn var 4 Slettedaler,⁷⁷⁾ desuden Fribolig og en Humlegaard.⁷⁸⁾

Stadsbudet, ogsaa kaldet „Bysvenden“ eller „Byens Tjeuer“, besørgede Byens Vagttjeneste om Dagen, var Arrestforvarer, Raadstuetjener og Sendebud for Raadet og Byfogden. Som Arrestforvarer var han ansvarlig for de Fanger, der blev indsatte i „Byens Stok“ [Skønt Christen Nielsen i 1626 havde tjent Byen paa tyvende Aar „som en ærlig og tro Karl“, blev der dog „holdt Dom over ham“ det nævnte Aar i Anledning af, at „en Fange, som i Kongens Jern var indsat udi Byens Stok — for falske Mønter hos hannem blev funden — var undkommen“.]⁷⁹⁾ Omkring Midten af det 16. Aarhundrede var Bysvendens Aarsløn: „fri Hus, 2 Daler rede Penge, 2 Par Sko og 5 Alen Hardevig til en Klædning samt 1 Daler til Ildning.“⁸⁰⁾ I første Halvdel af det 17. Aarhundrede havde han en aarlig Pengeløn af 4 Daler, de sædvanlige 2 Par Sko aarlig à 3 Mark,⁸¹⁾ en Humlegaard og sandsynligvis Fribolig. Stadsbudet havde adskillige Sportler, navnlig i Egenskab af Stævningsmand, idet han i Forening med Vægteren eller Klokketjeneren gav de til Dom indstævnedes Personer „Varsel

til deres Bopæl“ otte Dage før Retsdagen.⁸²⁾ [I Sagen om Løgit Mark nævnes (den 17. Marts 1746) blandt Procesomkostninger: „betalt til Byens Tjener og Vægter for at stævne“ først 1 Rdl., senere 1 Mark 8 Skilling og endnu 1 Mark.]

Vægteren havde sin egentlige Vagttjeneste om Natten. Fra Raadhustårnet udraabte han efter Datidens Skik Timerne i Nattens Løb, og sammen med Borgernes Vagthold vaagede han over de natlige Fjender: Ild og Ugerningsmænd. Han var naturligvis bevæbnet med Kaarde og Spyd og udstyret med Alarmhorn og Lygte. Senere blev „Morgenstjernen“ det symbolske Embedsvaaben for Vægteren. Lejlighedsvis tog Vægteren ogsaa Del i Ordenens Haandhævdelse om Dagen. [I 1642 hjalp han saaledes Stadsbudet med at føre en Taterkvinde og hendes to Børn ud af Byen.]⁸³⁾ Vægterens Aarsløn var: 6 Mark til Anskaffelse af to Par Sko,⁸⁴⁾ samt „en liden Kaalgaard nedenfor Bjergene sønden Byen.“⁸⁵⁾ Ved visse Lejligheder ansættes der en særlig Vagt i Byportene, saaledes i 1620, da to Mænd blev antaget til at staa i Nørreport „fra Morgen tidlig, naar Porten aabnes, og siden indtil Aften, den lukkes“. Ligeledes havde man Vagt i Portene i 1654, da Pesten græsserede i Byens Omegn. Og efter Indførelsen af Konsumtionen maatte der jo til Stadighed holdes Vagt ved Portene.⁸⁶⁾

Byhyrden havde den Bestilling at føre Byens Kvæg ud af Byen om Morgenen og op til „Fægangen“ paa Løget Mark og atter drive det hjem om Aftenen. Hans Aarsløn var: 2 Par Sko, et Par til Sommerbrug og et andet Par til Vinterbrug, samt „et lidet Stykke Kaalgaardsjord.“⁸⁷⁾

Klokketjeneren lønnedes dels af Byen, dels af Kirken. Som Ringer („Klokker“) vad Kirken havde han Fribolig i „Kirkens Hus“ paa Kirkegaarden og en aarlig Pengeløn af 5 Daler.⁸⁸⁾ Af Byen lønnedes han særskilt for „Klocken at klemme i Raadhustorn“ og for „Byens Sejerværk at stille.“⁸⁹⁾ [I 1626 bevilges der Byens Klokketjener: 5 Alen Klæde til et Beløb af 5 Daler 2½ Mark og „nok for 5 Alen 1 Kv. Vadmæl til Dræt til samme Klæder Penge 3 Mark“.]⁹⁰⁾

Orgemesteren, Byens Organist, lønnedes af Byen allerede i det 16. Aarhundrede.⁹¹⁾ Efter „Kejserkrigen“ var Kirken i nogle Aar uden Orgel og Byen uden Orgemester; men i 1637 antager Byen atter en Organist, og hans Aarsløn, 30 Daler i Penge, paalignes Borgerne.⁹²⁾ Orgemesteren havde Fribolig med Have⁹³⁾ og to Humlegaarde.⁹⁴⁾ Boligen var indrettet i „Kirkens Hus“ ved Siden af Klokkerens Bolig.

Markvogternes Opgave var at værne Markfreden, bl. a. ved at indfange løsgaaende Kreaturer og Svin.⁹⁵⁾ De lønnedes ikke af Byen, men formodentlig af Byens Avlsbrugere. En ekstra Skilling kunde Markvogterne lejlighedsvis tjene paa anden Maade; saaledes udbetaler Kæmneren den 8. Marts 1636 paa Byens Vegne Laurits Markvogter 1 Mark „for hand skulde udlede suinen (∴ Byens Svin) af Wedle Nørreschouff“. ⁹⁶⁾ [I Aaret 1804 klages der over, at Havnevæsenet afbenytter noget af „Poldene“ (∴ smaa rørbevoksede Øer), som er tillagte Markmanden som en Del af hans Løn.⁹⁷⁾ Endnu i 1842 omtales Markmanden paa Søndermarken.]⁹⁸⁾

Byen havde ingen Skarpretter. Koldinghus lønnede Bøddelen i Kolding, og han fungerede som Skarpretter for hele Lenet.⁹⁹⁾ [I Aaret 1617 blev denne Embedsmand, daværende Mester Hans Korch, hentet til Vejle, hvor han uden for Byen „rettede og brændte“ to Misdædere, nemlig Clemen Sørensen Svinholt, Borger i Vejle, og Marine Hansdatter, som havde „ligget i Blodskam med hverandre, eftersom han havde hendes Søster tilforn til ægte, som bortdøde, og hun ved hannem blev beskyldt at have avlet Børn, som var myrdet og omkommen, og derfor af Borgemester og Raad samstedts er bleven begge tildømt at straffes paa Livet med Baul og Ild“. De havde længe siddet arresterede i Vejle, inden de blev brændte, og Bøddelen og hans Folk var 3 Gange i Vejle — formodentlig for at pine Fangerne.¹⁰⁰⁾ Ogsaa i 1652 blev „Mestermanen fra Colding“ hentet til Vejle. Efter at Hans Fyenbo

Tømmermand havde „ophugget“ (o: sammentømret) Galgen og gjort Galgestigen færdig for en Arbejdsløn af 6 Slettedaler, tilkaldes Skarpretteren, og Kæmneren udbetaler ham den 10. Juni 3 Slettedaler „for Stigen til Galgen at reise, der Fangerne skulde henrettes.“¹⁰¹⁾

VEILE BYS GAMLE „VIDER OG VEDTÆGTER“

FRA AARENE 1610, 1632 OG 1636¹⁰²⁾

En Mængde af Byens gamle Vedtægter angaar, som rimeligt er, Landbruget:

Fjorten Dage før Filippi-Jakobi Dag (1. Maj) skal enhver Lodsejer, som har Engjord Sønden Byen, „lade sin Jord indhegne med Gierde.“ „Fra samme Dag, og indtil Høsten er endt, maa ingen have Særdrift med sit Kvæg“. Ikke heller maa Svin findes paa Marken fra den nævnte Dag og indtil St. Olai Dag (o: den 28. Juli). Hvert Efteraar tages der Syn paa Byens Skove for at taksere, hvor mange Svin der kan sættes „paa Olden“. Før end Svinene drives paa Olden, bliver de brændmærkede med et dobbelt V („Svinbrænderen blev gjort udi et dobbelt W“).¹⁰³⁾ I Efteraaret 1640 „indbrændtes af hver Gaards Ejendom i Nørreskoven 4 Svin og paa Sønderskoven 2 Svin“.¹⁰⁴⁾ „Ingen maa bygge Svinefold i Nørreskoven, og ingen Mand's Svin maa blive længere i denne Skov om Aaret end, til Olden er opædt, og Borgemestre og Raad tilsiger, at Svinene skal aftages.“ Ligesom Kornhøsten foretages samtidig og i Fællesskab af alle Lodsejerne, saaledes man heller ingen nogensteds slaa sin Eng, før end det bliver vedtaget af Lodsejerne.

Vedtægterne indholder mange andre Bestemmelser angaaende Bylivet og Borgernes Forhold. Flere af disse finder Omtale andensteds, saaledes Vedtægter til at forhindre Ildebrand, Forprang o. s. v. Det var ikke tilladt Borgerne „uden Raadets Minde“ at hugge i Skovene. Det fremgaar af „Skovregistret fra 1631—34. at der tilkom hver Gaard i Byen 3 Læs Brænde, og kun i særlige Tilfælde bevilgedes der enkelte Borgere ekstra mindre „Skovhug“.¹⁰⁵⁾

Humleavlens var af stor Betydning for Vejle-Borgerne. I 1657 fandtes der 110 Humlegaarde ved Vejle,¹⁰⁶⁾ og endnu 1682 var Antallet af disse 95.¹⁰⁷⁾ Plukningen fandt Sted, efter Tilsigelse af Raadet, paa bestemte Dage. Humlen plukkedes i Slutningen af September — een Dag Sønden Byen og en anden Dag Norden Byen —,¹⁰⁸⁾ og Raadet beskikkede visse Personer til at føre Tilsyn med, at Humleaplukningen foregik paa den rette Maade.¹⁰⁹⁾ Men Humleavlens var en usikker Indtægtskilde. [„Kan og vel somme Aar komme den Misvæksat, at den anvendte Bekostning i kolde, vaade Aar med Arbeiden, Humlestænger at købe, Grøden, Gierder og Rødder at købe, ikke kan erstattes.“]¹¹⁰⁾

Ogsaa sker der:

. . . „megen Uskikkelighed, naar Humleplukkeri tilstunder; mange stærke Folk og Børn omstreifer med Poser, kommer udi Godtfolks Humlegaarde; en Part stiel og river Humle af Stænger, med andet mere.“

Kraftige Bestemmelser overfor saadanne Tyverier vedtoges 1636:¹¹¹⁾

„Hvo, som befindes udi Humlegaarde at tage eller samle Humle, før end de er plukkede eller afførte, eller og uden Minde tager Humlestænger eller Staver eller Gierder, skal straffes og stande i Halsjernet og miste, hvad de haver med at fare.“ Og „hvo som uden Minde kommer eller findes udi Abildhave og Kaalgaarde at stiele og tage Frukt og Kaal, skal og stande i Halsjernet.“ „Ingen maa heller plukke Nødder i Kobbelen — under 2 Marks Bøde — og staa den Dag til Aften i Halsjernet.“

Tyveri af Næstens Ejendele straffedes ofte med Døden. [Tyven Christen Stage, som i 1642 henrettedes for hans Misgjernings Skyld“, havde begaaet Tyveri af „adskillige fine Klæder og et Pudchynde.“]¹¹²⁾

Til Modsætning kunde Manddrab sones med Bøde, naar der kunde opnaas Forlig med den dræbtes Familie og Slægtninge.¹¹³⁾ For at afværge Manddrab forbydes det Borgerne at udfordre hverandre med Vaaben i Haand. Endvidere gøres det til hver Borgeres Pligt „at hindre og gribe dennem, som Perlement og Opløb gjør“, men „hvilken Borger ikke vil med være at afværge saadant Opløb, være æreløs“. Og Borgerne var pligtige at yde hverandre Hjælp i Farens Stund:

„Om Stormklokken foraarsages at ringes enten i saadan Opløb, Ildebrand eller anden Fare, hvem som da fortrykker sig og ikke vil komme til Hielp, han være og æreløs.“

Af Hensyn til Brandfare var det bl. a. forbudt „at skyde inden Byens Porte Nat eller Dag uden i Mønstring eller saadan Leilighed“, ej heller maatte nogen gaa „med vred Hu paa Gaden, med en ladt eller spændt Bøsse“.

Af Ordensbestemmelser fandtes bl. a. følgende:

„Hvo, som befindes at kaste nogen Urenlighed udi Byens Grave, eller Stræder og ved Midtbroen, eller nogen andensteds forfylder Gravene med Aske, Skarn, Jord, Grud eller andet saadant, bøde derfor til Byen, hver Sinde det findes, 1 Mark danske.“ „Hver Mand skal holde sine Humleguarde færdig med Gierdsel og Lukkelse, saa og sine Kaalguarde.“

Hvis flere Personer ved Arv, Køb eller Gældsfordring blev fælles om nogen Ejendom, da skulde denne takseres, og den af Ejerne, som havde størst Andel i Ejendommen, skulde være nærmest til at udkøbe de andre Ejere, om han havde Raad og Lyst dertil. Særlige Bestemmelser gjaldt for Bagerne og Fiskerne:

Det skal paases overfor „dem, som bager Brød til Salg, at naar en Skieppe Rug gielder en Mark dansk, da skal en Hvids Brød veie 16 Lod. Gjør nogen herimod, straffes han efter Stadsretten.“

Det paalægges Fiskerne „at sælge deres Fisk her udi Byen, og Ørreder ved deres Vægt efter den Takst, som dem aarlig sættes af Borgemester og Raad ved Midsommers Tid; men dersom Gud velsignede dennem rundeligen med Ørredfiskeri, da maa de alligevel ingen udføre, hverken ferske eller tørre, uden de fanger Forlov af Borgemester og Raad dertil. Hvo herimod gjør, bøde 2 Daler til Byen.“

Betegnelsen „en fremmed“ havde ingen god Klang i Borgernes Øren. Ved „fremmede“ forstaas ikke alene „de tyske Mænd og andre Kiøbmænd, der ofte og mange Tider kiøbslaar uden Byen i deres Byfred, til stor Skade og Forfang for dennem, som i Byen boer“.¹¹⁴⁾ Ogsaa de Ribe Købmænd, der ifølge kongelig Bevilling af 1480 havde Ret til at drive Handel over hele Landet, saa man skævt til.

I det hele taget skulde man være paa sin Post overfor fremmede:

„Ingen skal indtage nogen fremmed Mand eller Kvinde udi deres Huse eller Boder, undtagen de haver Borgerskab.“ „Ingen Borger skal tage sig nogen udenbyes Mands Sag til imod sine Medborgere.“ „Ingen Borger maa sælge, give eller laane nogen udenbyes Folk Møg til deres Humleguarde eller Jord — mod 3 Marks Bøde.“

Komisk lyder Forbudet mod at „skienke de Kvinder, som følger (Mandens Hustru) til Kirkegang, med nogen Slags Drik, eller uddele til dem Ost eller Kage — under 3 Dalers Bøde til Byen“.

JOMFRU MAGDALENE POGWISCH'S OG FRU ELISA JUELS LEGATER

Henimod Slutningen af det 16. Aarhundrede (ca. 1592) bosatte den rige Adelsdame Jomfru Magdalene Pogwisch sig i Vejle. Kongen finder det „tilbørligt“, at hun da ogsaa yder nogen Hjælp til Vejle Kirke, og han paalægger i en Skrivelse til Lensmanden denne at forhandle med hende om godvillig at „yde nogen Hjælp til Kirkens Bygning“ mod, at han til Gengæld skaffer hende „en bekvem Skolestand i Kirken“. ¹¹⁵⁾ Resultatet af denne Forhandling er ukendt.

I Aaret 1594 havde samme Dame „ladet indtage et lille Stykke Jordsmon paa Markedet i Vejle og sat Plankeværk om det, for at ingen skulde kunne se ind af Vinduerne i hendes Hus eller føre Urenlighed saa nær til hendes Hus“. Da Byens Raad i den Anledning klagede til Kongen, anmodede denne Raadet om for hans Skyld at tillade denne Uregelmæssighed mod, at Jomfru Pogwisch „giver dem Reversal“ for, at Jorden straks efter hendes Død skal gives tilbage til Byen. ¹¹⁶⁾

I en anden Sag var samme Adelsdame mindre heldig: Hun havde nemlig ladet sin Ligsten tilhugge (efter Datidens Skik) og „lod den indsætte i Muren udi Koret paa den søndre Side“. ¹¹⁷⁾ Da denne Fremgangsmaade stred imod Recessen af 21. November 1576, anlagde Raadet atter Sag imod hende. Paa Venners Forbøn eftergav Kongen hende Forseelsen, dog kun paa den Betingelse, at hun betalte en Bøde af 300 Daler til Kirken. lod Ligstenen udtage af Muren og lod den lægge ned paa Jorden, „saaledes som det er sædvanligt andensteds i Riget“. ¹¹⁸⁾

I et Brev, udstedt Mikkelsdag 1600, forpligtede Borgemestre og Raad i Vejle sig til, at „samme 300 Daler alle Tid skal stande i en samlet Sum hos visse Folk paa Rente“ og „stande Øvrigheden og Kirken til Rette“ for Beløbet. „Dog Pengene ikke alle udkom førend Jul 1603.“ Ved sin Død testamenterer Jomfru Pogwisch andre 300 Rdl. til Byen. Rentepengene heraf, som udgør 18 Rdl. aarlig, skal uddeles „inden Jul“ hvert Aar som Almisse til „12 fattige Skolebørn og 12 Husarme“. Denne Julegave uddeltes i en lang Aarrække i Form af 5—8 Alen Vadmel til hver enkelt af nævnte trængende. ¹¹⁹⁾

En anden adelig Dame, Fru Elise Juel til Brandholm, stiftede i Aaret 1616 et Legat paa 100 Daler til Vejle Skole. For Rentepengene skulde der hver Jul købes „Vadmel og Lærred til seks smaa fattige Skolebørn, som ganger i Latinskole“ i Vejle. ¹²⁰⁾

FJENDTLIGE INDFALD OG BYENS TILBAGEGANG I DET 17. AARHUNDREDE

AF

C. V. PETERSEN

Eftersommeren 1627 indtræder den store Katastrofe for den danske Hær i Nordtyskland, og trængt af Tillys og Wallensteins forenede mægtige Hære trækker Kong Christian den Fjerdes Tropper sig Nord paa. „Anno 1627 er den rommiske Keiser Ferdinand den Andens Krigsfolk med stor Magt falden over Elben og igiennem Holsten og Hertugdømmet Slesvig kommen herhid udi Jydland, og dennem haver Landet bemægtiget uden al Sværds slag eller Modstand i nogle Maader“. ²⁾

I vild Uorden flygtede den danske Hær, som væsentligt bestod af udenlandske, hvervede Tropper, op gennem Sønderjylland. Forvirringen blev større og større, jo længere Flugten fortsattes mod Nord, og efterhaanden som Disciplinen blev brudt, fik Lejebandernes raa Tilbøjeligheder frit Løb.

Medens Kongen selv flygtede fra Koldinghus over til Fyn, drog disse græsselige Bander, plyndrende, skændende og brændende videre mod Nord og udbredte alle Vegne Skræk og Rædsel. ³⁾ Til Vejle naaede de Tirsdagen den 18. September. ⁴⁾

De to foregaaende Dage, altsaa Søndagen og Mandagen, havde der været fejret en stor Bryllupsfest paa Byens Raadhussal. Bruden var Anna Jensdatter, Raadmand Jens Bertelsens ældste Datter, og Brudgommen hed Niels Lauritsen Nimb. ⁵⁾

Da Brudens Fader var Byens rigeste Købmand og tilmed Raadmand, bestod Bryllupsgæsterne naturligvis af Byens første Familier. Muligvis var der ogsaa indbudt fremmede fornemme Gæster — herpaa kunde den flotte Borddækning tyde. I Jens Bertelsens eget rige Hjem fandtes ikke saa fine Duge og Spærlagen, som man ved denne Lejlighed ønskede at „opslaa over Bordene“.

Købmand Jesper Jensens Hustru, der skulde være „Forgangskvinde“ (o: skulde staa for Borddækningen og Anretningen), havde derfor i adelige Huse laant følgende kost-

bare Sager: 5 Stykker røde Damaskes Spærlagen, 5 fine Duge, hvoraf de fire var 5 Alen lange, og den femte 10 Alen lang (to af Dugene var „syet med Silke overalt“, og to var af Damaskes Drejl; den femte var „syet med udskaarne hvide Sømme overalt“), samt 2 „Silkekapper“, hver 12 Alen lange, „af brunt Fløj og Damask med Silke- og Guldfrindser omkring“. ⁶⁾ Den øvrige Borddækning har vistnok svaret til denne Pragt. Men hermed sættes for en Aarrække „Punktum“ for Vejle-Borgernes Fester.

„Den næste Dag efter formeldte Bryllup — da kom det udenlands Krigsfolk her til Byen og tog Indkvartering her og udi omkring liggendes Byer og Gaarde, og siden kunde ikke nogen med Sikkerhed reise her i Landet mellem Byerne med noget Gods formedelst samme Krigsfolks Plyndringer.“ ⁷⁾ De af Jesper Jensens Hustru laante fine Sager til Borddækningen kunde derfor ikke sendes tilbage, og senere blev de røvede af de fjendtlige Krigsfolk. ⁸⁾ Ogsaa til Vands bredte Usikkerheden sig, idet de hvervede Krigsfolk alle Vegne søgte efter Bytte.

Flere af Byens Borgere havde begyndt at belave sig paa at flygte fra Byen, og en Del af dem valgte Søvejen, saaledes Købmand Anders Jensen Sole, der havde faaet et Skrin med sine værdifuldeste og vanskeligst erstattelige Ting bragt om Bord paa en Skude, som laa „udi Vedle Fjord“. [Skrinet „blev borte“ her den 20. September, og Anders Jensen mistede herved sine Ejendomsskøder, andre vigtige Breve, sin Signet, sin Hustrus Guldkæde med tilhørende Smykke, besat med Ædelstene og Perler, samt en Mængde Sølvsager, hvoriblandt en Del han havde i Pant; endvidere rede Penge m. m. ⁹⁾ Derefter udplyndrede Krigsfolket ligeledes Jørgen Slagters Skude, „som laa udi Fjorden her for Byen under det norde Land“; men efter at Krigsfolkene havde plyndret denne Skude, efterlod de ved deres Bortgang en Del af Anders Jensens Breve, som de havde slæbt med sig herover, men senere bortkastet som værdiløse.] ¹⁰⁾

Imidlertid nærmede Wallensteins Tropper sig Byen. Den kejserlige Hær var sammensat af de forskelligste Nationer: Tyskere, Italienerne, Kroater, Kosakker o. s. fr. Den største Part af disse Folk var Katolikker, og som saadanne ansaa de det for en fortjenstfuld Gerning at hemsøge Kætterne; men iøvrigt var de efter Datidens Krigsskik vante til at røve og plyndre, hvor de kom frem. De fældede Skove, afbrændte Huse og Gaarde paa Land og i By, tog Befolkningens Ejendele, deres Heste og Kreaturer og den Sæd, der en Maaned Tid i Forvejen var bragt i Hus. ¹¹⁾

Førend Fjenden naaede Vejle, var en Del af Byens Indbyggere, navnlig flere af dens mere velstillede Borgere, f. Eks. Købmændene Mads Thomsen, Simon Munk og Anders Jensen, bortflygtede, og de „opholdt sig paa fremmede Steder“, saa længe Krigstiden varede. ¹²⁾ Den rige Mads Thomsen „betroede Maren Peders med andre hans Tjenere udi hans Fraværelse at have Tilsyn udi hans Hus og Gaard“. Ogsaa Byfogden, Mikkel Terkildsen, forlod Byen og tog Ophold hos nogle Slægtninge i Grønholt (en lille By i Hornstrup Sogn, som senere blev lagt ind under Grundet). ¹³⁾ Ja, selv Byens Sognepræst, Magister Niels Frandsen, fulgte disse Borgeres Eksempel, idet han „saa vel som andre haver forladt Menigheden“ — berettes der — „udi saadan bedrøvelig Færd“. ¹⁴⁾ Flertallet af Borgerne foretrak dog at blive ved deres Hjem. Begge Byens Borgemestre, Clemen Sørensen og Niels Knudsen, saa vel som Raadmand Jens Bertelsen var blandt dem, der holdt Stand i Byen. Medens nogle søgte at bringe deres Kostbarheder i Sikkerhed ved at føre dem bort fra Byen, nøjedes de fleste af Borgerne med at gemme saadanne Sager paa skjulte Steder i Huset, nedgrave dem i Jorden eller nedsænke dem i Brønde.

„Det var Mikkelsdag 1627, at de kejserske kom her i Landen“,¹⁵⁾ siger een Beretning, medens en anden samtidig Efterretning oplyser, at det fjendtlige Krigsfolk „indtog Wedle By“ den 2. Oktober.¹⁶⁾ I Løbet af de kommende Dage drog Tusinder af fremmede Ryttere, Pikenerer og Bøsseskytter gennem Vejle, og med Hæren fulgte et mægtigt Tros, mange tunge Rustvogne og en Del svært Skyts. Med de første fjendtlige Krigsfolks Ankomst til Byen begyndte Udplyndringen af Husene, og de Borgere, der ikke allerede havde gemt deres kostbare Sager, fik nu travlt med at redde disse. Mange tænkte i de første Øjeblikkes Rædsel dog kun paa at frelse Livet, saaledes som en vis Niels Jensen og hans Hustru, der for at undgaa Overfald „undvigte i (o: til) Grundet Skov“. ¹⁷⁾ „Og der de om anden Dagen komme tilbage ind udi samme Hus igien, da vare alle Kister og Skrine, som der udi Huset vare, opslaget, og Godset borttaget undtagen en liden, ganske brækket Messingbækken, som laa kast' ud paa Gulvet.“ ¹⁸⁾ Folk, som i deres Forfjamskelse ikke selv kunde finde paa at gemme deres Værdisager og Penge, henvendte sig til Medborgere med Bøn om at tage saadanne Ting i Forvaring for dem.

[Da de tyske Krigsfolk ankom til Byen, afleverede en Kvinde et „lidet jernbundet Skrin“, indeholdende 8 Sølvskeer m. m., til Knud Sørensen, for at han skulde tage det i Forvaring, medens „Byen var fuld af Krigsfolk“, og han kastede det da ned i en Brønd „hos noget af hans eget Bohave“. ¹⁹⁾ En anden Borger betroede Anders Bjergs Hustru „38 Rdl. udi Forvaring, der det første Krigsfolk kom her i Landet“. ²⁰⁾ Men da Knud Sørensen forlod sit Hus og sin Gaard, tog Krigsfolket alt det Gods, han efterlod sig der. ²¹⁾ Og „hvad Gods, Kobber, Tin, Messing og andet mere, som han havde nederkast udi den Kilde og Brønd i Gaarden, han paaboer, det blev altsammen af Krigsfolk optaget“, og en Del deraf siden tilbudt en anden Borger til Købs.] ²²⁾

Landsknægtens Plyndringer gik naturligvis først og fremmest ud over de Huse og Gaarde, som var blevet forladte af Borgerne, hvilket da ogsaa tydeligt fremgaar af ovenstaaende Eksempler. Derfor undres man ikke over, at de tidligere nævnte rige Købmænd, der havde forladt deres Hjem allerede før Fjendens Ankomst til Byen, mistede saa at sige alt, hvad de ejede: Bohave, Sengklæder, Tin-, Kobber- og Messingsager, Krambodvarer o. s. v. [Simon Munk mistede desuden ikke færre end 330 Svin, 6 Heste og 22 Kreaturer, og Mad^s Thomsen 65 Kreaturer.] ²³⁾

Ogsaa Omegnens Landsbyer og Gaarde blev udplyndrede, og det lykkedes ofte Landsknægtene at finde Gods, som var nedgravet i Jorden. [Der berettes saaledes, at Maren Mikkels (Byfogden Mikkel Terkildsens Hustru) havde ladet 4 Kister „med Gods udi“ nedgrave i Jorden Østen for Peder Terkildsens Gaard i Lysholt, og disse Kister blev optaget af nogle Krigsfolk, som bortførte Godset.] ²⁴⁾ Inidertid drog Fjendens Hovedstyrke stadigt Nord paa, naaede Aalborg i Løbet af en Uges Tid, tvang her det kongelige Rytteri til Overgivelse og oversvømmede derefter hele Vendsyssel lige til Skagen. I Aaret 1628 laa der i alt 20—30,000 Mand fjendtlige Tropper paa Strækningen Flensborg—Skagen. ²⁵⁾

De Besættelsestropper, som blev indlagte i Vejle den 2. Oktober, bestod af fire Kompagnier, nemlig to Kompagnier Ryttere og to Kompagnier Fodfolk. Rytteriet „førte ungefehr 300 Heste“ og kommanderedes af Overløjtnant Johan Krohn („under Øversten Wittenhorstes Regiment“) og Ritmester Hindtzbroch. ²⁶⁾ Fodfolket (600 Mand) ²⁷⁾ anførtes af „Hopmændene“ (o: Hauptmændene) Georg von Rostock og Hans Jacobsøn Broch. ²⁸⁾ Da der ikke kunde skaffes Staldrum i Byen til de tre Hundrede Heste, som Rytterne medførte, blev en Del af disse indkvarterede i nærliggende Gaarde og Landsbyer. ²⁹⁾ Besættelsestropperne i Vejle indrettede sig paa et længere Ophold i Byen: „Georg von Rostock indtog sit Kvarter paa Raadhuset og lod opkaste Vold og Skanser, med

Palisader omgivet og tørre Grave, og en Vindebro derfor ud til Torvet.“³⁰⁾ Han befæstede altsaa Raadhuset af Sikringshensyn efter alle Krigskunstens Regler. Materialet til Skanserne og Palisaderne fik man paa Stedet, idet man nedbrød dels den Mur, der fandtes ved Indgangen til Raadhusgaarden, dels flere nærliggende Huse.³¹⁾ For yderligere Sikkerhed blev der ude paa Torvet opført et Vagthus, og hertil anvendtes ogsaa Sten og Tømmer fra de nedbrudte Huse. [„De Fjæl, som var kludt paa Vagthusgavlen her paa Torvet, blev taget af Peder Sørensen Svenskes Hus bag Klosteret.“]³²⁾ Den forfaldne Stand, hvori man senere efterlod Raadhuset, navnlig Taarnet, tyder paa, at man har indlagt svært Skyts i Bygningen.

Den anden Anfører, Hans Jacobsøn Broch, tog sit Kvarter i Byen; men da han ikke vilde staa tilbage for sin Krigsfælle, lod han „med de andre deres Hjælp kaste Volde og Skanser om Kirken, ogsaa med Palisader omgivet, og dybe Grave udenom med en Vindebro“. I den Anledning blev Skolen nedbrudt, og „desligeste Skolemesterens og Hørerens Residents, saa og det Hus ud til den gammel Torv, som Klokkeren og Kirketjeneren iboede“. „Og den ganske Mur trindt om Kirken blev nederbrudt, og alle Sten slet forødt og borte“.³³⁾ Paa det Sted, hvor det „aldeles nedhuggede“ Skolehus havde staaet, „gjorde de den store østre Del af Skansen“, og der, hvor Skolemesters Gaard havde ligget, „blev gjort den søndre Del af den store Skanse“.³⁴⁾ Ogsaa andre Huse i Nærheden af Kirken blev fjernede for at skaffe Plads. [Peder Hansen Kleinsmed „udgav nogle Gange Penge til Skansegraverne, som gjorde og var med at kaste Skanser omkring Kirkegaarden, paa det han kunde befri Huset, han iboede ved Kirken“. Alligevel blev det nedhugget.]³⁵⁾

Den Del af Tømmeret fra de nedhuggede Huse, der ikke fik Anvendelse til Palisader og lignende, blev senere anvendt til Brændsel. I Anders Bentsens Gaard, som laa lige Vest for Kirkegaarden, havde en Del af Soldaterne Kvarter, og her blev meget Tømmer bragt hen. [De Soldater, som laa i hans Hus, „indførte til adskillige Tider gammelt Tømmer, som var kommen af de nederhugne Huse her udi Byen“, og som de vilde have brugt til at brænde.³⁶⁾ En Del gammelt Tømmer fra „Skolemesters Residentse“ blev indført i Præstegaarden, og heraf tog de „Kommissagere“, som laa i Byen, 2 Læs, „og en Del tog Soldaterne bort“.]³⁷⁾

Kirketaarnet blev forsynet med 9 store Skydehuller, og disse vilde Fjenderne „bruge til store Stykker at indlægge udi“.³⁸⁾ Sandsynligvis havde Besættelsestropperne under Opholdet i Byen Vagtposter saa vel ved Sønderbro som ved Nørrebro. Sidstnævnte Sted blev der anbragt en staalbeslaaet Vindebro. [Efter Fjendens Bortdragen solgte Kæmneren nemlig paa Byens Vegne „2 Lispund Staal, som kom af den Vindebro ved Nørreport“, for 2 Daler.]³⁹⁾

De i Byen indlagte Soldater synes ikke at have gjort sig skyldige i saa vilde Udskjelser, som dem, der fandt Sted ved de første fjendtlige Troppers Ankomst til Byen. Soldaterne blev vistnok nu holdt i strammere Tøjler, og Disciplinen i Wallensteins Hær forhindrede Soldaternes Plyndringer paa egen Haand.⁴⁰⁾ Til Gengæld maatte Borgerne naturligvis udrede regelmæssige Krigsskatter og levere Proviant.

Borgerne vedblev under hele Invasionen at have Adgang til Kirkegaarden og Kirken ved Begravelsen. [I Aaret 1627 blev der nemlig begravet 55 Lig paa Kirkegaarden, og 2 inde i Kirken, og i 1628—29 begravedes der i alt 55 Lig, hvoraf ligeledes enkelte inde i Kirken. En Officer af den fjendtlige Hær, Løjtnant von Heiel, fandt sit „Lejersted“ i Kirkens Kor, og herfor modtog Kirkeværge Jesper Jensen en Sølvkalk og en Disk, som senere afleveredes til Sognepræsten. Desuden begravedes i Løbet af de to Krigsaar „nogle Hundrede Soldater, som ikke blev antegnet“. Aarsagen til dette store Antal Dødsfald blandt de kejserlige Tropper oplyses ikke.]

Mærkværdigvis plyndrede de kejserlige Tropper ikke Kirkebøssen. [„Den Tid Fienderne begyndte at skane om Kirken, da fandtes i Blokken 14½ Daler; deraf blev i samme bedrøvelig Tid til

de fattige uddelt 6 Daler; er beholden 8^{1/2} Daler.“⁴¹⁾ Iøvrigt foreligger der mange Vidnesbyrd om, hvorledes Borgerne blev besværede af de ubudne Gæster, som de havde faaet i Kvarter, og som naturligvis begik mange Voldshandlinger og Tyverier. [Borgeren Hans Hermansen klager over, at han tillige med sin Hustru maatte „ligge paa Loftet to Maaneders Tid paa nogle ringe Sengeklæder“, medens de fjendtlige Tropper havde taget Huset i Besiddelse, og til sidst „gik han ud af den Hus og Voning, han nu iboer, med en Kiep udi sin Haand“, fordi Soldaternes Fordringer blev alt for urimelige.⁴²⁾ Johan Madsen og hans Hustru, som „holdt Soldater til Mad og Øl“, led ogsaa megen Overlast og blev baade slaaede og stødte.⁴³⁾ Blandt de Borgere, som led særlig Overlast, var Jesper Jensen (Kæmner og Kirkeværge). Han mistede den største Del af sin Formue og sit Gods samt forskellige Ting, som han og hans Hustru havde i deres Værge, og som blev dem berøvet og frataget af Krigsfolk, baade til Lands og Vands, inden- og udenbys. Desuden blev han „besværet med stor Indkvartering“, og tit og ofte blev han „fængsligen anholden“, fordi han ikke kunde skaffe Penge, og han blev først løsladt, naar hans Hustru „hos gode Folk bekom Penge til Laans at udgive for hannem“. Hans Huse blev nedhuggede, og han kom „tilagters og fra sin Næring“.⁴⁴⁾

De mest formuende blandt Borgerne sikrede sig mod Udplyndring og Ødelæggelse af deres Gaarde ved at „contribuere“ (o: betale Krigsskat) med „rede Penge, Øl og anden Proviant eller Korn“.⁴⁵⁾ Og nogle Borgeres Huse var endogsaa „fri for Ryttere og Soldater“, imod at de „udgav om Ugen nogle visse Penge“.⁴⁶⁾ Ligeledes „skattede“ Menigheden hver Uge til Fjenden, „paa det at Præstegaarden i Sognepræstens Fraværelse, og hvad andet, han havde sig efterladt, maatte blive ved Magt og beholden“.⁴⁷⁾

Mænd som Borgemester Clemen Sørensen og Raadmand Jens Bertelsen synes ikke at have været Genstand for nogen personlig Overlast; men sandsynligvis har de begge maattet udrede betydelige Krigsskatter. Desuagtet blev den enes Hus og Gaard afbrændt, og den andens Gaard „nederhuggen og nederbrudt af Fjenderne, fordi han ikke vilde den forfrie med Pendinge eller Proviant“.⁴⁸⁾ [Det er dog næppe sandsynligt, at det var disse to ansete Borgeres Hovedgaarde, der blev ødelagte. Den førstnævnte kunde i saa Fald næppe have reddet den Samling Afskrifter af Byens Dokumenter, som han senere skænkede Byen, og vistnok heller ikke været i Stand til straks efter Fjendens Bortdragen at foretage en Rejse til København, saaledes som han gjorde. Og den sidstnævnte kunde da heller ikke have efterladt sig ved sin Død i 1631 et saa vel-forsynet Hus og saa stor Rigdom, som Tilfældet var. Derimod havde Clemen Sørensen efter Krigsårene et „øde Gaardsted“ i Torvegade, og Jens Bertelsen „et Byggested“ i Søndergade, som endnu i „forleden Ufredstid stod med Hus og Bygning“.⁴⁹⁾ Samme Dag som Clemen Sørensens Gaard (i Torvegade?) brændte, blev der begaaet Tyveri i Mads Thomsens Krumbod, idet Kejserens Folk her røvede tre Tønder Mjød, en Tønde Salt, en Tønde Tjære m. m.⁵⁰⁾ Mads Thomsens Gaard laa ganske tæt ved Brandstedet (ud fra den Forudsætning, at dette var i Torvegade), — Gaden har naturligvis den Dag været opfyldt af Tilskuere til Branden, og i Nabolaget har alt været i Forvirring, saaledes at Lejligheden var gunstig til at udføre den omtalte Bedrift.]

Medens de kejserlige Soldater holdt Vejle besat, huserede de ogsaa i Omegnen, hvor de navnlig røvede Kvæg og Heste, som blev førte ind til Byen. Hvis Bønderne modsatte sig disse Udplyndringer, blev de som Fanger slæbte til Vejle og indsatte i Raadhustarnet.⁵¹⁾ [Kort efter Fjendens Ankomst til Byen var tre Mænd fra Slaugs Herred saa uheldige at falde i Hænderne paa en af de fjendtlige Anførere, som indsatte dem i Raadhustarnet og forlangte af dem, at de skulde stille Sikkerhed for 4 Rdl. og en god Okse af hver Gaard i Slaugs Herred. „Af kristelig Medynk“ borgede Jens Bertelsen, Jesper Jensen og en tredje Vejleborger for dem, og de fik da deres Frihed.⁵²⁾ Derimod blev Hans Albretsen i Vork, der havde modsat sig Udleveringen af en Hest til de fjendtlige Ryttere, ikke alene indsat i „Stokken“, men senere dømt til Døden og hængt.]⁵³⁾

Trods saadanne Voldsgerninger haandhævede dog de kejserlige Officerer en vis Grad af Retfærdighed overfor Befolkningen. [Som Eksempel herpaa kan anføres følgende Tildragelse i Oktober 1628: Tre smaa Rytterdreng, to tyske og een dansk, havde i Forening stjaalet tre

Køer hos Mikkil Skrædder og solgt dem til Borgere i Vejle. Da Skrædderen klagede sin Nød til Hopmand Broch, tog denne sig af Sagen og befalede vedkommende Borgere at erstatte Skrædderen hans Tab.⁵⁴⁾ Og iøvrigt kan det ikke nægtes, at adskillige af de Tyverier, som de indkvarterede Soldater begik for egen Regning, ofte blev begunstigede eller endog foranledigede af daarlige Elementer blandt Byens Befolkning.⁵⁵⁾ Derfor kan det ikke undre, at da de frarøvede Ting efter Fredslutningen efterlyses paa Ting, opfordres de, som har taget eller købt saadanne Ting, til at tilbagelevere dem for at undgaa „derfor at straffes og lide Tiltale“.⁵⁶⁾

Endelig fik Byens Trængselstid Ende. [„Och bleff den edle fred igien her udrobt den 4. juni ao. 1629, och siden efterhaanden er dette krigsfolk igien ud af landet rokt uden al sverdslaug och forhindring, hvilket var en sønderlig Guds naade och velgierning — Gud ske derfor lof och pris i al evighed.“⁵⁷⁾ Fjenden „kom igien af Landen uden Mord og Brand“.]⁵⁸⁾

Det synes, som om de fjendtlige Tropper paa Gennemmarchen Syd paa gav deres Kvarterværter Godtgørelse for Forplejningen. [„Jens Bertelsen købte hos en Hopmand (=: Hauptmand), som var kommen fra Søby udi Vendsyssel, der de drog ud af Landet, fire Øksne, og han gav samme Hopmand for hvert Par 11 Rdl., som han samme Tid udi Guld og rede Penge betalte hannem, hvilke blev siden udgivet til hans medhavendes Soldaters Underholdning 11 Dages Tid, han der var.“⁵⁹⁾ Jens Bertelsens Handel med en fjendtlig Officer var ikke noget ænestaaende Eksempel. Ogsaa Skomager Carsten Clausen købte „to Køer af en Officer, som kom fra Vendsyssel, der Kejserens Folk rejste ud af Landet“.]⁶⁰⁾

FORHOLDENE I BYEN EFTER FJENDENS BORTDRAGEN

Saa snart Fjenden var vel ude af Byen og Landet, begyndte Borgerne at bringe Orden i de mange af Krigen forstyrrede Forhold, og snart vendte ogsaa de fleste af de Indbyggere, der var bortflygtede, tilbage til deres gamle Hjem; i mange Tilfælde forefandt de kun en øde Tomt paa det Sted, hvor deres Hus havde staaet. Henved 200 Gaarde og Huse var „nederbrudt, brændt och øde“.⁶¹⁾ Ifølge en anden Beretning var „en stor Del af Byen, henved 200 Ildsteder af Fjenderne nederbrækket og øde, og Folkene meste Part forarmet, en Part døde, og en Del af Byen bortflyt“.⁶²⁾ Og „der Fjenderne drog her af Landen, da var Møllen mesten øde og meget bygfældig“.⁶³⁾

Naar man nu betænker, hvor stedbundne hin Tids Mennesker var, og i hvor høj Grad hver enkelts Velfærd og Velstand var knyttet til det Hus eller den Gaard, han besad, og til de i Tidens Løb dér ophobede Værdier af rede Penge, Indbo, Klædningsgenstande, Købmandsvarer o. s. v., saa fatter man først saa nogenlunde, hvor stor en Ulykke der var overgaaet Byen. Medens de fjendtlige Tropper havde opholdt sig i Vejle, havde de „ødet de bedste Enge, og ingen Sød der var i Markjorden“.⁶⁴⁾ Byens Humlegaarde laa øde og ubenyttede, og al Velstand var ødelagt. I Byens Skove havde Fjenden tyndet frygteligt ud: i Nørreskoven var der hugget 193 Ege- og Bøgetræer, i Løgit Skov: 240 Træer, og i Ladegaardsskoven endog 912 Træer.⁶⁵⁾ Træerne var blevet anvendte til Palisader og Brændsel. Paa Grund af den fjendtlige Hærs Gennemmarch med svært Skyts og Masser af Rustvogne var Byens Sønderbro i yderst „bygfældig“ Stand og maatte hurtigst muligt istandsættes, da den næsten ikke var til at befare, og Byens mindre Broer var ogsaa i en daarlig Forfatning.⁶⁶⁾

Allerede den 20. Juli genoptoges Forhandlingerne paa Byens Ting med Jesper Jensen som Byfoged i Stedet for den under Krigen afdøde Mikkil Therkildsen, og Tingbøgerne for Aarene 1629—32 indeholder en Mængde Oplysninger til Belysning af de forløbne Trængselsaar.

BYENS BORTKOMNE PAPIRER

Straks efter de kejserlige Troppers Afmarch fra Byen gik Kæmnerne med Byskriveren samt flere af Byens Borgere op paa Raadhuset og saa da, at det ene Skab, det, som var indmuret, var opbrudt, og det andet, det nye Skab, var ganske borte, og der fandtes nogle faa af Byens Breve, som laa alle Vegne kastede paa Gulvet og var traadte under Fødder, og for en Parts Vedkommende var Seglene revne fra, og for største Delen var de „skamferede og fordærvede“. Endvidere fandtes „en gammel Byens Regnskabsbog“, hvori Kæmnerregnskaber og „ellers adskillige Regnskaber var indtegnede“ — „med mange Blade afskaarne og afrevne og borte, saa derudi ingen synderlig Efterretning er at finde“. ⁶⁷⁾ At faa de manglende Papirer skaffede til Veje, var ganske umuligt; de fleste af dem var spredte for alle Vinde, eftersom de kejserlige Soldater under Opholdet i Byen „gik med Tingbøger og adskillige Breve, som de havde hos sig“. ⁶⁸⁾ Heldigvis havde Borgemester Clemen Sørensen allerede i 1621 taget Afskrift af de vigtigste af Byens Breve, deriblandt Privilegierne, og denne Kopi skænkede han senere (1631) til Byen. ⁶⁹⁾ Straks efter Fredslutningen foretog han en Rejse til København, formodentlig for at ansøge Kongen om Fornyelse af Byens Privilegiebreve. [Bag paa et Register over disse har han nemlig egenhændig skrevet: „Denne Register er mig sendt fra Wedel til Kiøbenhavn Anno 1629 — paa de Byens breffue, som endda wore i beholdning offerbleffuen hos Byen.“] I „Vejle Byes Bog“ af 1631 omtales Tabet med stor Beklagelse. ⁷⁰⁾

Efter at Borgemester Clemen Sørensen allerede nogle Gange paa Raadhuset „til Snapsraadhus“ ^{*)} og andre Tider havde „klageligen givet tilkiende og lyst efter“ de bortkomne Sager, stævner han de menige Borgere til Ting Torsdag den 30. August 1632 „for atter at lyse og forske efter adskillige Kongebreve, Privilegier, Byens Eiendomsbreve, Præstegaardsbreve, adskillige Skiftebreve, saa vel som efter den gamle „Knapbog“ paa Byens Vider (o: Vedtægter), Jordskyldbog, Regnskabsbøger, Tingbøger og andre Byens Breve og Bøger, flere som der Magt paa ligger, hvilke ere forrykte og bortkomne“. ⁷¹⁾

Efterlysningen gentages paa Vejle Byting Torsdag den 27. Februar 1634, ⁷²⁾ og en Del af de savnede Papirer bliver efterhaanden bragte til Veje. Sidstnævnte Aar i Marts Maaned foretager da Clemen Sørensen sammen med Laurids Lauridsen en Rejse til Skanderborg for paa Byens Vegne at anholde kgl. Majestæt og Rigens Raad om „Fornyelse og Stadfæstelse af vores Byes Privilegier“. I samme Ærinde var Laurids Lauridsen „siden udi Koldinghus og Ribe“. ⁷³⁾ Endelig, den 27. Marts 1635, blev Byens Privilegier fornyede og konfirmerede „af vores naadige Herre og Konge“. ⁷⁴⁾

SYN PAA KIRKEN OG RAADHUSET

Et Syn, som den 22. April 1630 afholdtes paa Byens offentlige Bygninger, omtaler for Kirkens Vedkommende først de store Skydehuller („Skythuller“), som var huggede gennem Muren, tre i Vaabenhuset i Taarnet og 6 oven over Hvælvingen sammesteds. Af disse sidste var de fire 2 Alen vide, og de andre 7 Kvarter vide i Kanterne indentil. Medens de tre vendte mod Vest, fandtes de to mod Nord, og eet mod Syd. Kirkens indvendige Tilstand beskrives saaledes: Den tredie Pille fra Vest ved den nordre Side er ganske nedfalden tillige med 4 Hvælvinger, som hvilede paa den, en anden af Pillerne er

^{*)} Saaledes betegnedes det første Møde paa Raadhuset i Januar Maaned.

sunken fra Buerne. den østre. store Kirkegavl er „meget bygfældig“, 16 Stole er „slet aldeles sønderslaget“, „Orgeværket aldeles øde, og Piberne mestendels borttagne“ lige saa vel som „Kirkens Sejerværk“. „Al Kirkegaardsmuren. som med Mursten var udi Kalk omkring muret og med Tagsten oventil udi Kalk lagt, er slet og ret nederbrudt.“ Desuden er de fire opmurede Indgange til Kirkegaarden ødelagte, og Risterne borte. Kirkens nye Hus, 11 Binding langt. „hvorudi var gjort tre Boder“, er saa vel som Skolehuset og Skolemesters Residents „ganske aldeles nederhugget“ og „nederbrækket“. ⁷⁵⁾

Raadhusets Tilstand er saaledes: Muren, hvor Indgangen til Raadhusgaarden havde været, er ganske „nederbrækket“, ligesaa Pillerne, og „der paa Steden gjort Skanse og siden rundt omkring Raadhuset“. Det murede Hus „sønden op til Raadhustårn“ er „ganske meget bygfældig“ for Tømmer, Fjæl og Sten. Tårnet er ved den søndre Ende nedfaldet. I den øverste Raadhussal er flere Bjælker nedhuggede og forbrændte. „Den vestre Gavl“ af Raadhuset, ⁷⁶⁾ som var „bygget af Tømmer og med Mursten inellem muret. er og af Fjenderne nederhugget“. 17 Vindueskarme med fire Vinduer i hver Karm samt „de tilhørende Jernsprinkler udi Muren“ og 6 Døre er borttagne. Byens „Sejerværk“ har Fjenderne ladet „opsmede“.

Denne Synsberetning indsendes for Kirkens Vedkommende til Kongen, idet Staten her maa træde hjælpende til. Derimod maa Byen selv sørge for Istandsættelsen af Raadhuset. I December Maaned samme Aar indløber Kongens Svar, hvori han forlanger at faa et Overslag over Bekostningen ved Kirkens Reparation. Derefter foretages et nyt Syn paa Kirken den 16. Januar 1631. Dette udtaler bl. a., at Skolehuset med Skolemesters og Hørers Residents „ikke kan være ringere end 16 Bindinger tilhobe“, samt at Kirkegaardsmuren i Omkreds er „noget over 400 Sjællands-Alen“. Den samlede Bekostning vil ifølge Overslaget beløbe sig til 500 Speciedaler. „hvilken Bekostning Kirken ikke kan udstaa“. ⁷⁷⁾ Derefter bevilger kgl. Majestæt, at andre Kirker i Jelling Syssel (i alt 15 Kirker) maa komme Vejle Kirke til Hjælp med et samlet Beløb af 150 Rdl. ⁷⁸⁾ Samme Aar paabegyndes Arbejdet med at restaurere Kirken under Ledelse af en udenbys Bygmester samt Jesper Pedersen „Murmand“. Foreløbig har man ingen Penge til at bygge Skole og Kirkegaardsmur for.

I Begyndelsen af Aaret 1631 bevilger Borgerskabet en „6 Skillings Markskat til Raadhusbygning og anden Byens Fornødenhed. som udi Fjendernes Tid er bleven fordreven og øde“. ⁷⁹⁾ [Til Raadhusets Istandsættelse medgik der 130 Daler 2 Mark 10 Sk., og paa den søndre Bro bekostedes der foreløbigt 25 Daler 2 Mark 6 Sk.] ⁸⁰⁾ Af en ny „6 Skillings Markskat“, som i alt indbringer 217 Daler, anvendes yderligere 66 Daler til „at forfærdige“ samme Bro. Og „eftersom vor Bys Sejerværk er udi fordums Ufreds Tid af Fjenden forødt og bortkommet“, lader Byen „købe udi Aarhus hos M. Volf Bartskeer en Sejerværk“, som koster 60 Sletdaler foruden „videre Bekostning derpaa er anvendt og gjort til Sejermageren“ 18 Daler 3 Mark 10 Sk. ⁸¹⁾

I 1632 indsendes der en Ansøgning til Kancelliet om Hjælp til „at opbygge vores Skolehus og Skoletjenernes Boliger med, som i Ufredstid af Fjenderne blev nederbrudt og altsammen ødet“. ⁸²⁾ Som Svar herpaa bevilger kgl. Majestæt i det nævnte Øjemed: 400 Rigsdaler, „de to Hundrede at oppebære af Varde Syssels Provsti, de andre to at oppebære af Hardsyssels Provsti“. ⁸³⁾ For Byens egen Regning foretages der i Aaret 1633 betydelige Reparationer paa „Byens Kilde“ paa Torvet og Broen ved Nørreport. ⁸⁴⁾

I Løbet af Aarene 1633—35 opføres saa for de „af Staten“ bevilgede Penge: Mur og Plankeværk omkring Kirkegaarden samt Skolehuset, med Boliger for Skolemester (Rektor) og Hører, som begge i flere Aar havde maattet leje sig ind hos Borgerne. „Den 12. Oktober (1634) udi den meget store Storm, som da var, fik Kirken og det nye Skolehus stor Skade paa Taget“, hvilket sinkede Arbejdet og forøgede Bekostningerne.

[Det var i denne frygtelige Storm, Nordfriesland blev ødelagt ved Oversvømmelse.]

I 1635 foretages igen en ret stor Reparation af Kirken. En ny Port (mod Nord) og 3 „Stetter“ (o: Laager) samt 4 svære Jernrister forfærdiges til Kirkegaardens fire Indgange;⁸⁵⁾ men dog klagede Sognepræsten i 1636 over, at Kirkegaarden „stod endnu aaben og laa under Fæfod“. ⁸⁶⁾ Et Orgel med 8 Piber, nye Bælge og alt Tilbehør bestilles samme Efteraar i Flensborg. Orgelværket skal være færdigt til Pinsedag 1637, og for hele Arbejdet med samtlige Omkostninger skal Orgelmageren have 150 Rdl.

[Hertil anvendes „de 100 Rdl., som velagte Mads Jensen, Borger i Vejle, og hans Fader sl. Borgmester Jens Bertelsen, førend han ved Døden afgik, haver til en gudelig og kristelig Betænk foræret til samme Kirke“, medens 50 Rdl. betales af Raad og Menighed i Vejle.]

Asmus Ketelsen (Rasmus Kjeldsen), „fordum Organist udi Flensborg“, bliver antaget som Organist i Vejle for en aarlig Løn af 30 Daler; desuden skal han „forsynes med fri Husplads, nyde nogen Skovhug, samt Olden til en Gaards Ejendom“. ⁸⁷⁾

BYENS ALMINDELIGE TILBAGEGANG OG FATTIGDOM

En Del af de ødelagte Gaarde og Huse blev genopførte eller istandsatte i Løbet af nogle faa Aar; men en Mængde øde Byggesteder blev liggende i mange Aar som Vidnesbyrd om Krigens Ødelæggelser og Borgernes Armod. „Omtrent en Fjerdedel“ af Byen var blevet ødelagt, „hvorudaf de fleste Huse og Gaarde, ja, hele Stræder og Gader udi disse 20 Aar nu haver ligget øde og er ikke at formode i vor Tid at vorde opbyggt“, siger Byens Sognepræst ca. 1649. ⁸⁸⁾ Indbyggerantallet var formindsket med ca. en Trediedel; der fandtes nemlig 258 Skatteydere i Vejle 1626, men kun 175 i 1635. To Aar efter var Antallet naaet op til 182. ⁸⁹⁾

I 1630 vidnes paa Tinge, at siden Møllen „forleden Sommer med stor Bekostning er forfærdiget“, har Mølleren ikke haft den Søgning „som i formere Tid“. Som Aarsag hertil angives, „at en stor Part af Byen er af Fjenderne ganske fordærvet og øde, og Folkene forarmede, saa hvis mere som forbages udi Brød, købes mestendels af Bønderne paa Gaden“. ⁹⁰⁾ I 1633 forbydes det endog de Borgere, „som haver Haandkværne udi deres Huse, at lade derpaa male Malt eller Mel, men dermed at søge til Kongens Mølle her for Byen“. ⁹¹⁾ Samme Aar tilbyder Kongen, at Byen maatte blive forskaanet for Baadsmænds Udskrivning mod at betale derfor. I den Anledning lader Raadet kalde for sig „saa mange, som her bruger Sejling“, og det viser sig da, at kun tre Smaafartøjer er hjemme-hørende i Byen; det mindste af disse er en „Sejlingsbaad, som bruges til at løbe indenlands med sorte Lerpotter at forhandle“. ⁹²⁾ Da Fartøjernes Ejere alle er bosiddende Skatteborgere og selv fører Skuderne uden fremmed Hjælp, begærer Raadet, at Byen forskaanes for Udgift i Anledning af den omtalte Udskrivning. Som et yderligere Bevis for Borgernes store Fattigdom kan anføres, at der i Aaret 1635 kun fandtes 6 Tjenestekarle i Vejle. ⁹³⁾ I 1642 var Tjenestedrengenes Antal dog steget til 16. ⁹⁴⁾

Naturligvis har Borgerne Vanskelighed med at udrede de kongelige Skatter i Aarene lige efter Krigen. Byen faar Henstand med „Byskat“ indtil videre, ligesom den fritages for Underhold af Bøsseskytter og Baadsmænd. Af en „Landeskat“ paa .208 Speciedaler, som paalægges Byen i 1632, forskaanes den for Halvparten. Derefter melder den sædvanlige Skat til Baadsmænds Underholdning sig igen. Ligeledes betales nu atter de sædvanlige Postbudpenge. Fra Aaret 1635 er Byens økonomiske Stilling øjensynlig i god Bedring; men de ekstraordinære Skatter til Kongen er stadig trykkende.⁹⁵⁾

„MØNTFUND“

I nyere Tid er der paa Vejleegnen gjort en Mængde Fund af Sølvmonter og Sølvtøj, som stammer fra „Kejserkrigen“ 1627—29. [Saaledes fandt Muremester Morten Petersen i Foraaret 1900 ved Udgravning af en Kælder i Bagermester H. Lissaus Ejendom (Sidebygningen) Nørregade Nr. 20: 60 større og 385 mindre Sølvmonter. Monterne fandtes i 1¼ Alens Dybde, stablede oven paa hverandre, nedlagte i et Lerkar, der hensmuldrede ved Optagelsen. Et Stykke af Karret medfulgte til Nationalmuseet, hvortil Fundet blev indsendt. De allerfleste af Monterne var tyske; ingen af dem var danske. Den ældste var en Thaler fra Kampen 1544, og den yngste en 1/16 Thaler fra Mecklenborg-Schwerin 1615. Den samlede Vægt udgjorde 2814 Gram, som Danefægdugtørelse sendtes 287 Kr. 25 Øre. 13 Monter afleveredes til Hr. Lissau, 16 til Museet i Vejle (mest Thaler og Sekstendedelsthalere fra 1544—1615).]⁹⁶⁾

OVERFALD OG GADEOPTØJER M. M.

Den under Krigen herskende Lovløshed havde naturligvis sluppet Moralen og forraet Sæderne. I Tiden lige efter Krigsaarene finder mange Slagsmaal, Overfald og Drab Sted. Den 30. September 1629 Klokkeren tre om Eftermiddagen forfølges en ung Mand fra Landet af en ham ukendt Person med „et draget Værge“, idet han forlader Byen. Ved Stokbroen satte han sig til Modværge, og „de sloges tilsammen“, indtil Forfølgeren laa død paa Pladsen, „stukket tvært igennem Livet“.⁹⁷⁾ Kort Tid derefter fik en ung Mand „i Bordag og Perlement“ „Saar og Skade udi hans Hoved“, saa han maatte forbindes af Bartskeereren Hans Holbech.⁹⁸⁾ Og „St. Mikkelsdag 1630 om Aftenen imellem Kl. 8 og 9“ blev Albret Lambertsen overfaldet „udi Kirkegaden her i Byen“ af tre Karle fra Vinding. Medens den ene Person holdt ham, „hug de tvende andre Personer hannem omkuld paa Gaden“ og tilføjede ham alvorlige Saar i Laar og Bag samt afhuggede hans Pegefinger og beskadigede Langfingeren saaledes, at Bartskeereren „tvivler paa, at den skulde afskaeres, førend den kunde blive lægt“.⁹⁹⁾

Tingbogen omtaler et Fruentimmer, som fulgte med Rytterne, „der de droge bort, og som havde fremdraget et ganske ondt, løsagtigt Levned, som hun med Horeri havde ladet sig bruge udi med de Krigsfolk, som kom her i Landen og havde deres Indkvartering her i Byen“.¹⁰⁰⁾ Og Ane Thomasdatter i Fiskergade stævnedes samme Aar, fordi hun nogen Tid lang, siden Freden her i Landet var forkyndt, „havde holdt et slemt uskikkeligt Hus med løsagtige Folk“, og det blev hende paalagt, at „dersom hun senere havde saadanne eller andre tyvagtige Mennesker i sit Hus, skulde hun rømme Byen“.¹⁰¹⁾ Ogsaa Drukkenskab og Gadeoptøjer af Haandværkssvendene klages der over. Kort før Jul 1629 sammenkaldes Byens Haandværksmestre paa Raadstuen, og Raadet befaler dem at holde deres Svende og Tyvende til Ædruelighed. „Dersom de befandtes i Drukkenskab at

strejfe om paa Gaderne med Raab og Skrig, skulde de straffes med Fængsel og Jern“. ¹⁰²⁾ Nogle Mænd anklages i 1630, fordi de Midfaste Søndag om Aftenen „have overfaldet og med Gevalt berøvet og frataget nogle tændte Blus af nogle Skolebørns Hænder, da de ginge for Beate Dirigsdatter af hendes Moders Hus og neder i Nørgade for (o: uden for) Niels Frandsens Hus, hvor Bruden blev indfulgt, at betjene til hendes Brudeseng“. ¹⁰³⁾ (Efter Datidens Skik fulgte Bryllupsgæsterne med Fakler og Lygter Brudeparret fra Brudens Hjem til Brudgommens Hus).

Ogsaa Tyveri synes at have taget Overhaand i Aarene lige efter Krigen. ¹⁰⁴⁾

INDKVARTERINGER 1639—1643

Efter „Kejserkrigen“ var Vejle vistnok forskaanet for Indkvartering i en halv Snes Aar; men i 1639 bliver der atter indlagt Militær i Byen. ¹⁰⁵⁾ Borgerskabet fik kongelig Befaling om ikke at „lade skænke eller Drik udtappes, enten til Rytteriet eller andre i deres Huse til Overflødighed, længere end til Klokkeren om Aftenen, efter at Vagten var sat“. ¹⁰⁶⁾ Denne Forholdsregel var sikkert højst nødvendig, eftersom der tit var Skænderi og Uenighed mellem Borgerne og Soldaterne, ¹⁰⁷⁾ og Stridighederne gik ofte over til Slagsmaal. I den Anledning udtaler et Kongebrev, at dersom Borgerskabet slaas eller utilbørlig skændes med Rytterne, skal „den, som Skylden mest findes hos, eller, hvor det gaar lige op, begge straffes paa Kroppen, eftersom Forseelsen er til, uden videre Proces.“ ¹⁰⁸⁾ Ogsaa de nærmestfølgende Aar faar Byen Indkvartering.

At Borgerskabet nok kunde have Lyst til at skubbe den besværlige Indkvarteringspligt fra sig, kan man ikke undres over. Mere maa man undres over, at Oberstløjtnant von Buchwald blev Borgerne skyldig „ungefehr 270 Rdl.“ for Aaret 1643, „der han med sit Kompagni i Vejle var indkvarteret“. „Eftersom den gode Mand derimod Genparten til os paa Borgerskabets Vegne skulde have underskrevet, beholdt han da den nem begge“. ¹⁰⁹⁾

SVENSKERNE I VEJLE 1644—1645

Da den geniale svenske Hærfører Lennart Torstensson den 12. December 1644 pludselig faldt ind over Holstens Grænse, uden at der i Forvejen var afgivet nogen Krigserklæring, var Jylland næsten blottet for Tropper. Svenskerne rykkede derfor frem mod Nord „omtrent saa rask, som Hestene kunde rende“. Ved Kolding gjorde Oberst Buchwald den 9. Januar et svagt Forsøg paa Modstand; men allerede den 20. Januar 1644 stod Svenskerne i Sæby. Ligesom under „Kejserkrigen 1627“ flygtede Befolkningen i Skræk og Rædsel fra deres Hjem, medens Fjenden gjorde et mægtigt Bytte overalt, hvor han rykkede frem. ¹¹⁰⁾

En Synsforretning over Byens Tilstand 1645 oplyser os om, at de Svenske, ligesom de Kejserlige i sin Tid, tog Raadhuset til deres Hovedkvarter i Byen, befæstede det ved at hugge Skydehuller i „Bulværket“ uden om Gaarden og nedrev en Del omkringliggende Huse. „Den største Del“ af Vejle Borgere nødsagedes til at forlade Hus og

Hjem og opholdt sig paa fremmede Steder, medens Svenskerne røvede deres Gods; men ogsaa de Borgere, som blev tilbage i Byen, mistede deres Ejendele, endogsaa dem, de havde nedgravet i Jorden, og de var stadig udsatte for Udpresninger saa vel af Penge som af Proviant.

Der eksisterer endnu to Optegnelser fra hin Tid, som vidner om de mægtige Tab, Borgerne led under denne Invasion. Den ene Optegnelse („Antegnelse som sig haver angiven med underskrevne Bevisers Indhold til Svenskens Contribution saa og Skade foruden ved“) viser, at 57 Vejleborgere havde lidt et samlet Tab af henvend 38000 Rdl.¹¹¹⁾ Den anden Optegnelse er en specificeret Angivelse af en enkelt Borgers Tab.

Øverst paa den førstnævnte Liste staar følgende Navne:

Hans Svane (1. Borgmester).....	med et Tab af: 4500 Rdl.
Mads Thordsen (Jens Bertelsens ældste Søn)....	— 4000 -
Maren, salig Jens Bertelsens Efterleverske.....	— 3500 -
Bertel Jensen (Jens Bertelsens næstældste Søn)..	— 2500 -

Længere nede paa Listen finder man bl. a.:

Jørgen Staalsen.....	med et Tab af: 3400 Rdl.
Mette Clemensdatter, salig Mads Thomsens.....	— 700 -

Af de øvrige Borgere har syv opgjort deres Tab til Beløb fra 700 til 1400 Rdl. for hver, fjorten har mistet Værdier fra 400 til 600 Rdl., tyve har mistet fra ca. 150 til 350 Rdl., og Resten: Beløb under 150 Rdl.

[Her skal tilføjes den Bemærkning, at Worsaae i sin Tid har læst det utydeligt skrevne andet Navn som Mads Thomsen i Stedet for Mads Thordsen; det er endvidere undgaaet hans Opmærksomhed, at den førstnævntes Enke er opført paa Listen, og at Mads Thomsens Ligsten i Vejle Kirke oplyser, at han allerede var død i Aaret 1640 (ikke som Borgemester, men som Raadmand).]¹¹²⁾

De 57 paa Listen opførte Personer er aabenbart hele den Del af Borgerskabet, som overhovedet har ejet Formue af nogen Betydning. Hermed er ikke sagt, at Borgernes (o: Familieforsørgernes) Antal ikke kan have været større; men hos de øvrige Borgere har der ikke været meget Bytte at gøre. Ifølge selve Synsforretningen af 1645 beløb Borgernes samlede Tab sig til „over de Tredive og otte Tusinde Rigsdaler“, medens ovennævnte Liste kun udviser en samlet Sum af ca. 37200 Rdl. Denne Uoverensstemmelse kan dog meget vel udlignes, idet to Beløb paa den specificerede Liste er ulæselige og derfor ikke medregnede i sidstnævnte Sum.

Efter Ufredstiden er formodentlig de fleste af Borgerne vendte tilbage til deres Hjem — ligesom Mads Tordsen, der opholdt sig „paa fremmed Sted i 22 Uger“.

Den anden Optegnelse er øjensynlig et Bilag til Hovedlisten, og efter alt at dømme maa den unavngivne Borger, som her specificerer den Skade, der er paaført ham af Svenskerne, være den rige Mads Jensen Tordsen (af tidligere nævnte gyldige Aarsager er det udelukket, at der her kan være Tale om Mads Thomsen, saaledes som Worsaae formoder). Det Beløb, Mads Tordsen angiver som sit Tab, er jo da heller ikke meget afvigende fra nedenstaaende Beløb. Med delvis Bibeholdelse af Optegnelstens daarlige Sprog lyder denne saaledes:

»Extract af Udgift til Svenskens Contribution 1645.«¹¹³⁾

Angives, underskrevne Skade af de Svenske er sket med Røveri, og ellers maatte til dennem udgive Tid efter anden, som blev paalagt:

Paa Kerdgaard og Sneum og paa mit eget Foder er mig fra berøvet 180 Øksne, som jeg havde opstaldet, Parret à 30 Rdl. er.....	2700	Rdl.
Nok fratagen 5 Heste, kostede mig selv.....	150	-
18 Svin, saa gode som.....	30	-
Ege- og Fyrretømmer for.....	40	-
15 Fylter Fyrre-Deller (o: Fjæl) à 9 Mark er.....	22½	-
Nok er mig en Hus ruineret, var to Loft høj og nyligen var med Lofter lagt og Døre, hvilke blev mig ganske borttagne. for- uden Sten og Kalk, som jeg udi samme Hus liggende havde, hvorpaa mig er skadt for.....	250	-
Nok Skade bekommet, der Svensken omgik her i Byen at be- skrive hvis som (o: skrive op*) hvad der) udi Husene fandtes. Da imidlertid (o: paa den Tid) fratagen udi Lin- klæder, Hør, Hamp og andet, som da forefandtes.....	150	-
Nok givet til Contributionen, Skat og Hummelskatter; 3 Vogne og Hestes Udredning foruden den Indkvartering man dagligen maatte holde og ellers i andre Maader, som imidler- tid er medgangen efter deres (o: Svenskerne) haarde og strenge Anfordring Penge.....	1600	-
Hvilke forskrevne mig saaledes at være frataget og udgiven som forskrevet staar og desforuden have maatte forladt Hus og Hjem med deres Forraad, og mig selv (og) 10 Personer af Landen paa fremmed Sted er i 22 Uger opholdet, hvilke des (o: hvis) Underholdning saa med Skibsfragtning og Vogne frem og tilbage ikke er gjort under.....	200	-
	Sum...	4142½ Rdl.

[Følgende Bemærkninger skal her gøres: Kjærgaard og Sneum er to store Gaarde Vest for Bramminge, hvor Kvægopdrætteren Mads Tordsen har haft sine Øksne staaende. (Worsaae gætter paa „Staldrum“ i Stedet for Ordet „Sneum“. Rettelsen skyldes Forf. Evald Tang Kristensen, der ligeledes har rettet Worsaaes Opgivelse for et Par af Tallenes Vedkommende: Beløbet 1600 Rdl. og Personantallet 10. Førstnævnte Tal er dog formodentlig en Skrivefejl i Originalen og skal være 600 Rdl.)] Se Note 112.

I Juli Maaned forlod Torstensson Jylland for atter at gaa imod de Kejserslige, men Glæden over Svenskernes Bortdragen varede kun kort. Allerede i Begyndelsen af September rykkede 10 Regimenter svenske Tropper op gennem Nørrejylland lige til Randers, og Anføreren for disse Tropper, Oberst Helmuth Wrangel, tog endnu haardere fat end Torstensson.¹¹⁴⁾ Utvivlsomt er Vejle bleven brandskattet under hans Gennemmarch saa vel i September som i December, da han atter drog Syd paa. Freden var imidlertid bleven sluttet den 13. August s. A. („Brømsebrofreden“). Hvor sørgelig Vejle Bys Stilling var efter Krigen, fremgaar af „Wedlle Byes Angiffuende for di goede Welb. H. Commis-sarier“.¹¹⁵⁾ Denne Erklæring lyder saaledes i kort Uddrag (med ændret Retskrivning):

„Da befindes først udi Byen Raadhuset meget ilde at være medhandlet, Vinduer ganske udslugne og Bolværk med Skydehuller igennem. Indbygningen nedhugget, Døre og andet borte, Svaletrapper med Tagsten sønder og øde, Plankeværk med Porte og Laager ødte, saa det ikke uden stor Bekostning igen

^{*)} De smaa, i Parentes anbragte, Forklaringer til ovonstaaende Angivelse er tilføjede af C. V. P.

kan forfærdiges. Nogle Huse, som laa omkring og ved Raadhuset, blev en Part nedbrudte, og de andre blev Taget med Væggene og al Indbygning nedbrudt formedelst Fjendernes Udseende. Porthusene af Fjenderne ilde fordærvet, formedelst de brugte dem til Vagthusene. Ellers paa adskillige Steder i Byen nedhugget og paa Vinduer og Døre, Loftet og Indbygning meget ilde at være medhandlet, saa der findes den fjerde Part af Byen at ligge øde sammen med det, som tilforn i forrige kejzerske Krigs Indfald blev ruineret.

Skovene Sonden Byen liggendes, som kaldes Ladeguards og Løgits Skove, findes meget at være forhugne, som af Fjenderne til Palisader, Vagthusene og i andre Maader i denne Tid er bleven hugget, som Stubbene findes og er talte 600 Træer; nok i Byens Nørreskove er og bleven hugget i lige Maade 620 Træer, Ege og Bøge. Befindes en stor Sø at have været til Grundet Norden Wedel og af Fjenderne udskaaet, som med saa stor Magt af Sand, Sten og Træer at være nedskyllet af Bjergene og gjort stor Skade paa Byens Humleguarde og bedste Enge, som laa til Byen (og som) fattige Folk havde tilforn deres Næring af, og nu aldrig kan forvindes. Samme Vandløb haver og med dets overflødige Sand nedskyllet og ellers aarlig Aar med andre store Vandløb ned ad de svære, høje Bjerge paa begge Sider Byen fordærvet Søfartens Dyb med Sand, saa der ikke kan flyde en Baad ind eller ud for Byen, uden naar Floden er høj af Stranden, saa Byen derover med Næring og Brug Tid efter anden (mer) jo mer svækkes og fordærves. Befindes og Broerne i Byen saa vel som uden, Sonden og Norden formedelst saadanne overflødige Vandløb og af de Svenskes store March med Rustvogne og i andre Maader, eftersom de derigennem Byen tit og ofte havde deres Gennemmarch („Dørrigtogh“ o: Durohtog), Broer og Veje derover bleven forkørte, saa de ligger næsten øde, og godt Folk ikke kan rejse der frem uden stor Livsfare, saa det ikke af Byen kan forfærdiges eller holdes vedlige“. — — — — —

„Hvad belangende fattige Folks Udgift efter deres strengelige haardelige Anmodning og Paalæg desligeste med Indkvartering, saa og paa deres Gods og Formue, som dennem er fra berøvet: Efter derom enhver Borgers angivendes Formelding, som sig udi en Sum over de Tredive og otte Tusind Rigsdaler bedrigger (o: beløber), eftersom den største Del af Borgerskabet var formedelst Fjendernes Skyld fra Hus og Hjem forjaget og sig paa fremmede Steder haver med Hustru og Børn opholdt, og hvis ringe Midler de kunde have med dennem bekommen, er tilgangen dermed deres fattige Hustru og Børns Livsensophold. Og hvis som blev efterladt i deres Huse af deres Forraad med Korn, Fæ, Heste, Boskab, Klæder og andet var bleven borttagen og forødt, saa ingen Forraad er af Fjenderne efterladt end tomme og ruinerede Huse, hvorudover des værre stor Skade i saa Maader er lidt, saa mange derfor er geraaden i stor Armod og nødes til at gaa med Bettelstav og tigge deres Brød.

Desforuden eftersom den fattige By imellem haver været Fjenderne erlediget, er de straks tilholdt videre end som andre Købstederne her i Landet at gøre Arbejde til Bersodde*) Skanser udi fjorten Dage og hver Dag seks Vogne — er firindstyre og fire Vogne. Desligeste til samme Skanses Provianttering paa adskillige Tidens Levering, saa og med Indkvartering af kgl. Majestæts Folk, nemlig halvfjerdsindstyre Dragoner udi ti Dage, derefter Captain Stroudtses Compagni, ungefær halvtredie Hundrede foruden Kvinder og Børn, udi fem Uger. Derefter straks to Compagnier Ryttere paa femte Ugers Tid. Og efter deres Afregning beløber (sig til) over 2000 Daler — foruden den „Føderingskab“ (o: Befordring, Ægtkørsel) Tid efter anden, med deres Indkvartering til Skansen gjort haver, saa og ellers Partier dagligen fra Skansen her til Byen og igennem gangen er, som ikke er beregnet, og dog bekommen deres Fornødenheder af Byen. Herhos angives, at [eftersom] den fattige By ligger paa stor „Dørrigthrecke“ (o: „Gennemtræk“, Gennemmarch), enten de skal ind eller ud af Landen, hvorudover Byen ofte besværes med Indkvartering og Føderingskab“ — — — — —

Endskønt denne Erklæring slutter med en Bøn om fremtidig Skaansel for Byen, maatte Borgerne dog fremdeles i Løbet af Sommeren og Efteraaret 1645 levere Proviant som Øl, Brød og Flæsk samt Hø og Havre, dels til Besætningen paa Bersodde Skanse, dels til Eskadronen i Kolding — og tilmed i betydelige Kvanta.¹¹⁶⁾ Ogsaa Indkvarteringerne fortsattes, saaledes at Byens „Forstrækning“ til de danske Tropper i Aarene 1645—49 beløb sig til den mægtige Sum af 2774 Rdl.¹¹⁷⁾

*) Bersodde Skanse ved Lillebælt — paa den saakaldte „Skanseodde“, den yderste Pynt af den Odde, hvor senere Fredericia anlagdes, — var bleven opkaestet i Løbet af Krigen og holdtes i Begyndelsen af 1646 besat af danske Tropper.

[En „gemene“ Rytters Forplejning skulde iflg. Instruksen bestaa af „to Maaltider Mød om Dagen, eftersom Værten, hvor de er indkvarterede, lader koge til sig selv“, endvidere daglig „3 Potter Øl, saa god som det kan købes Potten for 1½ Sk. dansk“, endelig skal Værterne, hvor de er „beliggendes“, forskaffe dem „Seng, Lys og Staldrum til deres Heste“ — alt mod en Betaling „for hver Person om Dagen 12 Skilling dansk“. Officererne skulde selv træffe Akkord med deres Værter.]¹¹⁸⁾

Sognepræsten i Vejle, Mag. Henrich E. Pontoppidan, oplyser flere Aar efter Krigen (ca. 1649) følgende om Byens Tilstand: „Udi den svenske Krig Anno 1644 og 1645 er denne liden By og meget kommen tilagters og forarmet, saa at henved 24 eller flere Par Folk ere bortflyttede, paa Landsbyerne sat sig ned og andre Steder sig opholde.“ Endvidere: „Mange Borgere ere bortflyttede, og en Del for Gæld henrømte, 9 eller 10 Gaarde staa øde, som før haver været blandt de fornemste, og til Købs opbydes.“¹¹⁹⁾

TRUENDE ULYKKER I 1654

KONGEN TRUER MED AT VILLE NEDLÆGGE VEJLE SOM KØBSTAD¹²⁰⁾

I Efteraaret 1654 blev Vejle Bys Borgemestre og Raadmænd kaldt til Viborg, hvor de fik den Besked, at Kong Frederik den Tredie havde i Sinde at „forflytte Sejladsen“ fra Vejle til Frederiksodde (det senere Fredericia), den nyanlagte Fæstning. Kongen vilde — med andre Ord — berøve Vejle By dens Købstadrettigheder til Fordel for Fredericia. Borgerne i Vejle indgav derfor straks et Andragende til Rigsraadet, hvori de paa-beraabte sig, at Kongen ved sin Tronbestigelse havde fornyet deres Privilegier, og hævdede, at Vejleborgerne fremfor andre havde haft Udgifter og Besværligheder ved Arbejdet paa Bersodde Skanse, og de mange Indkvarteringer samt Provianteringen af Skansen havde i høj Grad hidraget til Byens ulykkelige Tilstand. Borgernes Bestræbelser kronedes med Held, og den gamle, haardt hjem søgte By beholdt sine Købstadrettigheder.

FORHOLDSREGLER OVERFOR PESTEN¹²¹⁾

I Sommeren 1654 havde en anden Fare truet Byen, idet flere Landsbyer i Omegnen (som Højen og Urlev) hjem søgtes af Pest. Den 21. Juli nævnte Aar vedtog derfor Borgerne, at der skulde holdes Vagt saa vel i Sønderport som Nørreport, „to dygtige Karle i hver Port“. En Ansøgning om at faa militær Vagt blev afslaaet, og Borgerne maatte derfor selv skaffe det fornødne Vagtmandskab. Endvidere blev det vedtaget, at ingen maatte „huse eller helle“ nogen fremmed, „medmindre de ere forlovede af Øvrighed“. Byen slap imidlertid med Skrækken.

SVENSKERNE I VEJLE 1657—1659

En Maanedes Tid efter, at den svenske Konge Carl den Tiende Gustav havde modtaget Danmarks Krigserklæring, rykkede han ind i Holsten, splittede den danske Hær og naaede Kolding den 23. August 1657. I Løbet af kort Tid var hele Jylland med Undtagelse af den nyanlagte Fæstning Frederiksodde (Fredericia) besat af Svenskerne.

I Oktober Maaned tog den svenske Rigsadmiral Carl Gustav Wrangel denne Fæstning med Storm.¹²²⁾ Forud for Svenskernes Indfald havde Borgerne i Vejle været plagede med Indkvarteringer af danske Krigsfolk, hvilket fremgaar af et Andragende om Skaansel, som de indgav til Wrangel.¹²³⁾ Nærmere Enkeltheder angaaende disse Krigsaar kender vi imidlertid ikke for Vejles Vedkommende. Svenske Tropper vedblev at staa i Jylland, ogsaa efter Fredslutningen i Februar 1658,¹²⁴⁾ og Borgerne maatte i de følgende Maaneder udrede meget betydelige ugentlige Skatter.¹²⁵⁾ Denne Skatteudskrivning fortsattes naturligtvis paa samme Maade, efter at Krigen paa ny var udbrudt. [Skattelisten for August Maaned¹²⁶⁾ indeholder for de tre Fjerdingers Vedkommende (Skattelisten for Fiskergades Fjerding savnes) ikke færre end 172 Navne, hvilket Antal vel kan svare til ca. 220 Skatteydere for alle fire Fjerdinger. Tilsammen udgør Skattebeløbet for de tre Fjerdinger henimod 150 Rdl. om Ugen.]

Borgerne i Vejle havde, allerede før Freden atter blev brudt, maattet levere Fødevarer til „den højgrevelige Naades“ Køkken i Middelfart. Disse Leverancer fortsattes i August, September og Oktober 1658. Desuden fortærede Rigsadmiralens Heste i alt 369 Tønder Havre.¹²⁷⁾ En lille Afdeling svenske Dragoner blev liggende i Byen til den 27. Oktober og paaførte Borgerne ret betydelige Tab, idet de ikke alene krævede Underhold for sig selv og deres Heste, men tillige hjemsøgte Byens Feldberedere og Købmænd, som maatte udlevere Lærred og Skind til Dragonernes Udstyr for et samlet Beløb af 264 Rdl.¹²⁸⁾ I Begyndelsen af 1659 maatte Svenskerne forlade Vejleegnen, fordi vore Hjelptropper, Brandenburgerne og Polakkerne, rykkede frem.

POLAKKERNES FÆRD I VEJLE

Den Hjelpehær, bestaaende af Sverrigs Fjender, som langsomt rykkede frem Syd fra, talte over 30000 Mand, nemlig en brandenburgsk Hær paa 16000 Mand, anført af selve Kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg („den store Kurfyrste“), dernæst 11000 Østerrigere under Feltmarchal Montecuculi og endelig 5000 Polakker under Fyrst Czarniecki. De første af vore saakaldte Venner, som overskred Nørrejyllands Grænse, var Polakkerne. Den polske Hær bestod udelukkende af Ryttere. Hærens „Kerne“ dannedes af Husarer i pragtfulde Dragter og forsynede med Kyrads og Hjelm samt Pistol, Krumsabel og Lænse, medens det øvrige Rytteri, de saakaldte „Kosakker“ (som dog slet ikke stammede fra Kosaklandene, men ogsaa var Polakker) eller Panserryttere, var væbnet med Krumsabel og Bue, Ringpanser og Hjelm med et Jernnet, der faldt ned over Skuldrene. Endelig var der i Czarnieckis Hær en Eskadron Semener (hovedsagelig Rumæner, iblandet med meget sammenløbet Pak allesteds fra), som var bevæbnet med Bue, Pistol og Sabel. Disse udgjorde tillige med en Eskadron hvervede Dragoner Hærens sletteste Del. Allerede ved Juletid indtog Polakkerne Kolding.¹²⁹⁾

Den allierede Hær rykkede derefter videre mod Nord og fordrev snart Svenskerne fra hele Halvøen. Kun i Frederiksdal holdt en svensk Hær endnu Stand i flere Maaneder. De øvrige svenske Tropper havde søgt Tilflugt paa Fyn. Polakkerne holdt sig udelukkende til Østkysten,¹³⁰⁾ hvor Befolkningen snart fik disse „Venner“s Kærlighed at føle. De huserede nemlig langt værre, end Fjenden havde gjort; de begik de største Grusomheder og for frem med Rov og Brand, saa at Mindet om denne Indkvartering bevaredes i Slægternes Erindring til sene Tider. Undertiden tog Befolkningen sig selv til Rette overfor disse Plageaander. [Den saakaldte „Polakkerhule“ (s: den gamle „Egernhule“, hvor-

igennem Vejen til Bredballe da førte, skal have faaet sit Navn af, at en Tropp Polakker her blev dræbt af Omegnens Bønder.]¹³¹⁾

Straks efter, at disse fremmede Tropper var trængt ind i Nørrejylland, blev der „indkvarteret udi denne liden By to stærke Regimenter udaf Polakkerne til Hest og eet Kompagni Dragoner, hvilke, eftersom de var ankommet, selv bemægtigede dennem Folk og By, alt, hvis som forefandtes, gjorde selv Kvarter og indlagde paa enhver, som dennem lystede, saa fast ej nogen kunde vide, hvor mange Folk, de havde i deres Huse, slog og pinte adskillige deres Værter for Penge, opgrov og borttog alt, hvis der kunde findes enten over eller under Jorden, hvorfor fattige Folk deres Huse maatte rømme og fraløbe, og derover Byen forødte. En Del af de bedste Huse og Gaarde opbrændte og nederbrudte, en Del ruinerede og forødte, at de ikke nu af nogen besiddes“. — — Ikke engang Kirken blev skaanet af Polakkerne. I 1662 forfærdiges der nemlig „7 nye Bænke, 18 Opstandere“ m. m. til Kirken, fordi „de gamle blev fordærvet og sønderbrudt udi Polakkernes Tid“.

„Nogen Forandring skete siden“, idet „en Del af Polakkerne bortkom“ — men til Gengæld tog „hans kurfyrstelige Naade samt de kejserlige og polske Generaler deres Hofstat“ (∴: Generalstab) Ophold her i Byen og forblev her „ungefehr 4 Uger, midlertid deres Feltlager (∴: Lejr) stod for Frederiksodde, til den overgik“. ¹³²⁾ Medens Kurfyrsten ligger i Feltlejr for Frederiksodde, udsteder han (den 18. Maj 1659) en Skrivelse til Borgemester og Raad i Vejle, hvori han „endnu en Gang“ erindrer disse om snarest muligt at sende „to gode og store Baade med de fornødne Folk“ ned til ham. De skal benyttes ved Overgangen til Fyn. ¹³³⁾

Ogsaa efter at de høje Herrer havde forladt Vejle, blev Byen „besværet med store Indkvarteringer og Nattelejer, ikke alene af dem, som havde deres visse Kvarter her i Byen, men ogsaa Dag og Nat af Regimenterne og Partierne, som her igennem Byen, frem og tilbage, ind og ud af Landet haver marcheret, nogle med Gevalt selv haver taget Kvarter, og hvad de lystede, og mange haver af dem været tiltvungen til at give Proviant, og hvad de begærede, fast mere, end vi fattige Folk kunde afstedkomme (∴: tilvejebringe)“. Saaledes giver Borgerne deres „store Nød og Armod klageligen tilkende“ overfor Kongen. ¹³⁴⁾ Intet Under, at der indtraadte Dyrtid, da Byen var aldeles udpist, og under disse sørgelige Tilstande blev mange Mennesker et let Bytte for Pesten, som grasserede i Vejle i Aaret 1659. Derfor kunde ogsaa de faa Borgere, som holdt Stand i Byen, med Rette bekende „at være hjemsøgte af Guds Vrede og Straf, med Krig, Pestilentse og Dyrtid, hvorover Byen er bleven saa forarmet og øde af den store Ruin, og Folkene er bortdøde, saa nu ej mere besiddendes end 29 Gaarde og Vaaninger“. ¹³⁵⁾

Da Freden sluttedes i Foraaret 1660, var Elendigheden i Vejle langt større, end den havde været efter Afslutningen af de to foregaaende Krige. For tredie Gang i Løbet af 30 Aar var Byen bleven ødelagt, og adskillige af dens Borgere havde oplevet alle tre Kriges Rædsler. Mange var nu døde eller for stedse bortflygtede for at søge sig nye Hjem: Byen havde faaet det afgørende Knæk, og der gik over 100 Aar, inden den forvandt det og atter kom til Kræfter.

I en Ansøgning til Kongen om Skaansel for Krigsskat og Indkvartering skildres den Tilstand, Vejle befinder sig i efter Krigen (1660), saaledes:

„De fleste Huse paa den store Gade er afbrudte og afbrændte, baaede fortil (mod) Gaden, saa og bag udi Guardene, de andre saaledes ruinerede paa Døre, Vægge, Vinduer, Lofter og al Indbygning, at ingen kan bo i dem, hvorover de fleste og fast bedste Borgere, faa undtagne, er flyttede af By og opholder sig paa Landsbyerne, saa der hverken er Huse ej heller Borgere, som kan holde nogen Indkvartering, enten med Husværrelse, Mad eller Øl eller og Penge at udgive, saa at dersom de fattige faa Borgere, (som) nu er til Stede, ikke derfor maa forskaanes, da bliver den hele By inden en Maanedes Tid eller og kortere slet øde overalt; da er deres skønne Humlehaver, hvorudi fast deres bedste Næring bestod, mestendels øde og udyrkede. En stor Part af dem saa vel som deres Enge er fra en Dam, som Polakkerne udskar (for at søge) efter Bytte, saaledes af Sand overskyllede, fast en halv Alen tyk, at de aldrig mere kan bruges.“¹³⁶⁾

Den nævnte Dam var den, som ogsaa Svenskerne i sin Tid havde „udskaaret“.

Ifølge Ordre fra den kongelige Krigskommissær (af 8. Oktober 1660) maatte Vejle dog modtage og underholde et Kompagni til Fods, bestaaende af 19 Over- og Underofficerer og 50 menige Soldater. De fattige tilbageblevne Borgere erklærer den 31. Oktober s. A. i en Skrivelse til Kongen, at det er dem ganske umuligt at paatage sig denne Forplejning, „formedelst (de) intet udi denne langvarende Tid haver saaet eller avlet“, og hvad de skulde have til Underholdning maatte de „10 eller 12 Mile fra Byen paa andre Steder hente og søge“. De ansøger derfor om, at de „for Indkvartering og saadan haard Tynge maatte vorde forskaanede“, og tilføjer disse yderst fortvivlede Ord: „at vi fattige, faa overblevne Folk med Hustruer og Børn ikke skulle gaa fra Hus og Hjem og sukkende betle og søge vores Brød paa andre Steder.“¹³⁷⁾ Kongen lovede da Byen Lindring i de paalagte Byrder. [Vejle By havde den 10. August 1665 kun 125 skatteyndende Borgere, der ansattes for eet Aar at svare „1584 Daler af Næring, Haandværk og Middel.“]¹³⁸⁾

MINDER OM SVENSKEKRIGEN

[Som en Erindring om Svenskekrigen 1658—60 maa man vel betragte det Sølvfund, der blev gjort ved Udgravning under den gamle Sparekassegaard i Vejle (1869), og som opbevares i Nationalmuseet (Nr. 546—47). Fundet bestod af en Sølvkande og en Sølvskaal (en „Ørekovsken“). I Luaget paa Kanden er graveret en Krans af Frugter uden om et Dobbelt skjold, i hvis højre Felt ses „I P“ i Monogram, og i det venstre Jesu Monogram; over Skjoldet „I P S — K I D“: under det 1646. Paa Ørekovskens Hank er graveret „N S“ i Monogram og 1654; under Monogrammet „K I D“, over det Jesu Navn „I H S“. Begge Genstande er forsynede med Stempel [H], vistnok Hans Guldsmed i Vejle.*) De laa omtrent 1 Fod under Kældergulvet, indsvøbte i Lærred. Vægt 51½, Lod: Værd 51 Rd. 4 Sk. De maa være nedlagte under Svenskekrigen 1658—60 af en Borger i Vejle.]¹³⁹⁾

BYENS FATTIGDOM EFTER KRIGENE

I December 1664 faar et Kompagni Ryttere Kvarter i Vejle, og samtidig paalægges der Byen maanedlige Skatter. Borgerne indsender derfor en ny Ansøgning til Kongen den 28. December s. A. og klager deri højlig over Byens store Nød. Der udtales, at skønt Byen „efter den sidste haarde, langvarige og besværlige Krig næsten er bleven øde og ganske ruineret, og Folkene mestendels bortkomne og hendøde, en Part ganske forarmede“, saa plages Borgerne dog stadigt med store Indkvarteringer og med Skatter over Evne og Formue, „hvorover en Del af den ringe Menighed, som her boede udi Byen, ungefehr

*) Hans Olufsen Guldsmed kendes som Borger i Vejle saavel 1657 som 1665.¹⁴⁰⁾

paa to Aars Tid 30 Borgere og Borgersker, ere ganske henflyttede og paa Landsbyerne sig opholde, saa at det er umuligt, at de fattige faa Folk, som her ere i Byen, kan formaa eller afstedkomme den paalagte maanedlige Contribution at udgive, og den ulidelige Indkvartering, hvormed vi ere betyngede af et Compagni Ryttere, som med Officerer og Gemene bestaar af 75 Mand foruden 18 Rytterkvinder, 24 Børn og unge Folk, som tillige med samme Compagni opholdes. Dog bruge en Del af dem stor Ufornøjelighed mod deres Værter, som have dem i deres Huse; der bedrives endogsaa af dem ellers adskillige grove Voldsomheder og Plyndringer, hvilket for Gud og Øvrighed vel er at beklage“.

Der paalægges ved kgl. Resolution af 24. Januar 1665 (Generalkommissarie-Kollegiet at erklære, „hvor Indkvarteringen bekvemmeligen kunde henlægges“. ¹⁴¹⁾ Byen slap dog ikke helt fri for militære Udgifter i de følgende Aar.

[Et kongeligt Brev af 12. Marts 1666 befaler, at „af vore Kiøbsteder Colding og Wedel tilsammen skal udgiøres en Bartskeer med en udstafferet Bartskeerkiste, som ufejlbarligen her i vor Residentsstad Kjøbenhavn skal være til Stede inden den 15. April førstkommende i det seneste til at lade sig bruge paa vores Flaade“. Og under „den skaanske Krig“ (1675—79) maa Kolding og Vejle paa ny i Fællesskab flere Gange „stille Badskeer og Badskeerkiste.“] ¹⁴²⁾

I Løbet af Aaret 1667 afløste desuden den ene Indkvartering den anden: som oftest er det mindre Rytterafdelinger, men undertiden overnatter et helt Regiment i Byen. Med Ritmester Lindroth, som med sit Compagni Ryttere havde Standkvarter i Vejle fra tidligt Foraar til den 20. Juni, havde Borgerne et alvorligt Sammenstød. Efter at man i Foraarstiden havde forskaffet Foder til Rytterhestene, skulde disse fra Midten af Maj sættes paa Græs, men „ikke paa Borgernes Fæled, som de græsser med deres Kvæg“. Borgerne samlede sig, utilfredse med, at Rytterne havde faaet „udvist en liden Strækning (Græsning“, og ved Hjælp af Bøsser, Forke og Stager fik de „jaget Rytternes Heste deraf og udi Fælleden hos deres Kvæg hendrevet“. Ritmesteren gjorde gældende, at hans Heste, som nu „snart skal marchere, er forhungrede“, og han gav sine Folk Ordre til at drive dem ind i Byens Kornvang, og der havde Rytterne sig saa „anstillet med Hestene, en Del løse, og en Del udi Tøjr imellem Kornet“. Borgemesterens Opfordring til Ritmesteren om at tilstille ham „en Kopi af, hvad Ordre han kan have til sligt at lade gøre“, besvares med en Trusel fra Ritmesteren om at klage „paa tilbørlige Steder over Borgerne, fordi de baade nu og tidligere har gjort Forsøg paa at nægte Hestene tilstrækkeligt Foder“. ¹⁴³⁾

BORGERNE HENVENDER SIG TIL KONGEN OM HJÆLP

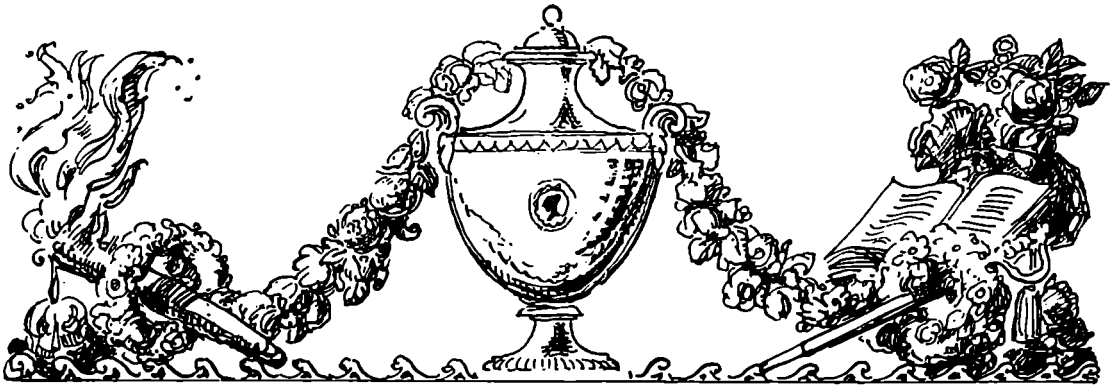
I Aaret 1680 ansøgte Borgerne i Vejle om en Række Begunstigelser til Ophjælpning af Byen. De beder Kongen om „Afslag i Contribution“ og „Forhindring i de mange frie Ægter“, endvidere andrager de om Tilladelse til at foretage Indsamling i Kirken paa Helligdage ved at „oprette en Tavle“ og lade den „omgaa“; dernæst ønsker man indført Passagepenge af fremmede, der benytter Byens Broer; man beder om „nogen Raadmænd at forordne, eftersom Borgerskabet sig besværer ej at kunne bekoste derpaa, saasom ingen Tillæg er“, ligeledes „at en edsvoren Byfoged maatte forordnes“, og endelig behøves „med Hospitalet at gøre nogen bedre Anstalt“. ¹⁴⁴⁾

En fornyet Henvendelse til Kong Christian den Femte fandt Sted det følgende Aar, da Kongen opholdt sig i Kolding. ¹⁴⁵⁾ Vejle-Borgerne klager da deres Nød, idet de udtaler:

Af Byen „næsten den halve Part er øde, nedbrudt og afbrændt og endnu findes i slet Tilstand, og en stor Del af Borgerskabet for Armods Skyld er af Byen bortrømt, de andre efterblevne til des større Paalæg“. Kirken og Skolen er helt brøstfældige. „Dyben for Byen er med Sand efterløben og fyldt, saa der næppe nu med en ledig Baad kan føres.“ De fire store Broer samt Stenbroen „behøver stor Hjælp“, og Møllen ligesaa. Endvidere: „Denne liden By er mere end som andre Købstæder her i Landet meget besværet med fri Ægter at køre“. Andragendet slutter med at bønfalde Majestæten om, at han vil give Borgemestrene nogen Hjælp „til vores Bestillings Ophold“, samt ansætte et Par Raadmænd her paa Stedet, „eftersom de forrige ved Døden afgangne ere“.

Det fremgaar af begge de nævnte Andragender, at den Tid er omme, da Borgerne vil og kan nøjes med Æren, naar der er Tale om at bestride offentlige Hverv. Embederne som Borgemestre og Raadmænd havde Fortidens rige Købmandsslægter paataget sig uden noget egentligt Vederlag og havde betragtet det dermed forbundne Arbejde som en Fritidssyssel. Nu er den gamle Velstand borte, Bystyret er i Forfald, og den Tid er nær forestaaende, da Kommunens Styrelse maa lægges i Hænderne paa statslønnede Embedsmænd. Det vides ikke, hvorvidt Byen slap for Krigsskatter og Ægter, og heller ikke, om Afgiften til Kirken bevilgedes; „Passagepengene“ blev først gennemførte i 1743. Derimod fik Byen sit Ønske opfyldt med Hensyn til at faa en kongelig edsvoren Byfoged udnævnt. Ved kongelig Forordning af 28. Januar 1682 ophævedes nemlig Stillingerne som Borgemester og Raadmand — for Vejles Vedkommende, og den 13. December s. A. udnævntes den tidligere 1. Borgemester Claus Svane til Byfoged, en Stilling, han beklædte til sin Død i 1718.¹⁴⁶⁾ Omend Claus Svane vedblivende betegnes som Borgemester, afvekslende med „Byfoged“, er Borgemesterembedet fra nævnte Aar i Virkeligheden ophævet, og Bystyret ligger fremtidig i en Aarrække i den kongelig udnævnte og lønnede Byfogeds Haand; men denne Embedsmand er dog underkastet Stiftamtmandens stadige og meget indgaaende Tilsyn. Stiftamtmanden, som siden 1662 har afløst Lensmanden som Købstædernes Tilsynsmand, danner altsaa det nødvendige Mellemlid mellem Regeringens og Byens Styre.

BLADE AF BYENS HISTORIE I DET 18. AARHUNDREDE

A P

C. V. PETERSEN

EN STRID MELLE M S OGNEPRÆST OG BORGERE (1704-05) ¹⁾

Sognepræst Jeremias Wolfs Klage til Borgemester og Kirkevæрге i April 1704 er utvivlsomt berettiget. I Klageskrivelsen erklærer han, at „Residentsen udi saa elendig og brøstfældig en Tilstand befindes, at jeg den ikke engang til Fornødenhed end sige til Skikkelighe d kan bebo“. Da Præstegaarden ikke bliver istandsat paa en saadan Maade, at Sognepræsten er tilfreds dermed, klager han til Kongen. I det kgl. Brev af 24. Januar 1706 faar Præsten Medhold, og Kristi Himmelfartsdag samme Aar oplæser han Kongens Brev for den tilstedeværende Menighed i Koret i Vejle Kirke, og han afslutter sin Henvendelse til Menigheden ret upassende med det tyske Udtryk: „Prosit die Mahlzeit.“

Nu begynder der en formelig Proces mellem Borgerne og Sognepræsten, og det fremgaar af Retsakterne, at den sidstnævntes Færd ikke er helt uangribelig. Han har udlejet Præsteboligen til forskellige „fornemme Folk, som med god Fornøjelse har logeret der“, og han har tilbageholdt Kollektpengene for flere Aar, har forsømt at holde „Tirs-dagsprædiken“, men dog oppebaaret Løn derfor, og endelig har han intet betalt til Kirken for Begravelser af Familienmedlemmer.

Ved kongelige Kommissarier indgaas der i Oktober Maaned et Forlig mellem de stridende Parter: Præsten skal have 100 Rdl. og derfor selv reparere „Residentsen“; til Gengæld skal han aarlig betale 2 Rdl. for Brug af Embedsjord. Borgerskabet skal inden 3 Aars Forløb reparere Kirken, og det dertil nødvendige Beløb skal tilvejebringes ved at paalægge Byens Jorder og Avlinger en Afgift.

VEJLE BY MISTER LADEGAARDS-MARKEN 1718²⁾

I Aaret 1718 „behagede det allernaadigst hans kgl. Majestæt at indkvartere Ryttere i Købstæderne“ — ogsaa i Vejle. Derfor blev Ladegaardsmarken (nuværende Pedersholms Jorder) frataget Byen af de kongelige Kommissarier (Gersdorff, Krabbe og Amtmand Seerup) og henlagt til Rytterhestenes Græsning (udlagt til „Rytterkobler“, som det hedder) og til Høvling. Byen fik ikke nogen som helst Godtgørelse af Kongen for Afstaaelsen, endskønt Borgerne havde haft Marken i Brug siden 1572, da de fæstede den af Kong Frederik den Anden for 1000 gode, uforfalskede Dalere. Kongen havde i sin Tid forbeholdt sig Indløsningsret til Marken, og derfor maatte Byen finde sig i Tabet. Da Ryttergodset senere blev bortsolgt ved Auktion, blev denne Ejendom købt af Peder Terkelsen, som her byggede en Gaard, kaldet „Pedersholm“, hvortil han købte „det meste af Vilstrup By i Skibet Sogn“. („Danske Atlas“ 1769.)

KONSUMTIONEN (ACCISEVÆSENET)

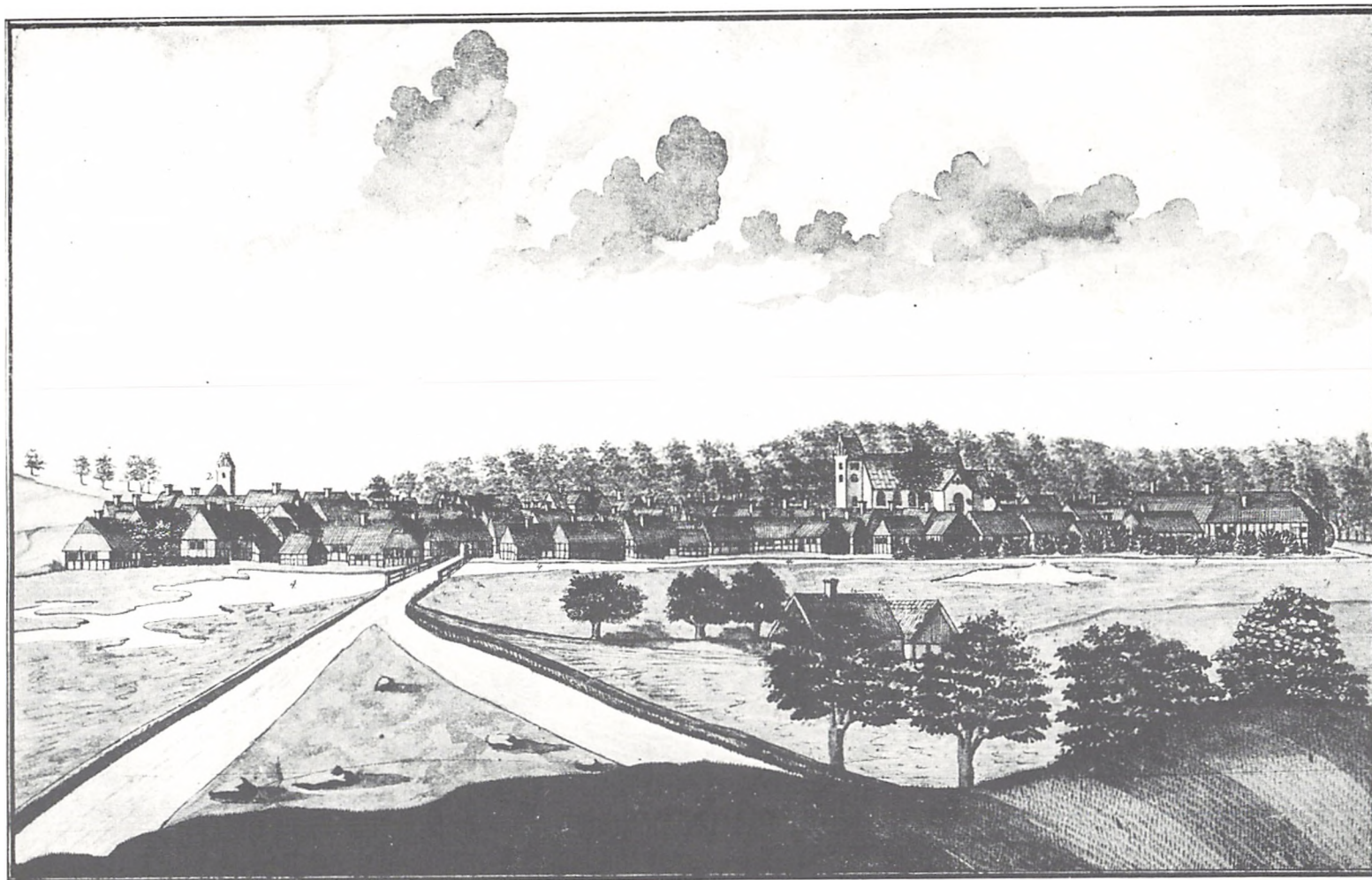
En Acciseafgift af Malt, der i Købstæderne forbrugtes til Øl eller Brændevin, var allerede bleven indført af Christian den Fjerde 1621. En videregaaende Forbrugsafgift, Konsumtionsskat, blev indført i 1660 og senere omordnet og forhøjet flere Gange. Herved blev der lagt Skat paa Indførsel af Salt, Tobak, Vin m. m. Endelig udstedte Frederik den Fjerde i December 1700 en „Forordning om Konsumtionens Oppebørsel i Danmark“, hvorved den saakaldte Portkonsumtion og Malekonsumtion for Købstæderne fik den Ordning, der i det væsentligste bestod uforandret igennem halvandet Hundrede Aar. Der betaltes „Malekonsumtion“ af alt Korn og Malt, der blev formalet i Købstæderne, medens der ved Byportene blev krævet Afgift af alle andre Landprodukter, der indførtes i Byerne.³⁾

Vejle blev ligesom de andre Købstæder omgivet med en Toldlinie og afspærret fra Landet ved en Stakitindhegning, som enkelte Steder var forsynet med „Led og Laas“, medens der ved Byens to Porte blev indrettet Acciseboder, hvor „Konsumtionen“ blev opkrævet af Konsumtionsforvalteren og hans Betjente.

I 1682 tjente et lille „2-Fags Hus uden Nørreport“ til Konsumtionshus eller Accisebod.⁴⁾ I 1743 stod Nørreport ved den nuværende Vestergades Begyndelse,⁵⁾ og i 1791 var den her beliggende Konsumtionsbolig et 4-Fags Hus af Mur og Bindingsværk.⁶⁾ I 1813 var der kun „tvende Stakitporte ved Byens nordre Ende“, og mellem disse laa Acciseboden.⁷⁾

Ved Sønderport blev Konsumtionsafgiften i over hundrede Aar afkrævet ved selve Porten. Dette fandt endnu Sted i 1788, da den ene Ende af Porthuset var bortlejet til „Consumptions-Bod“, medens „Gennemfarten“ ikke alene var forsynet med „Port og Lukelse“, men tillige med en Bom.⁸⁾ Faa Aar senere, ved Overgangen til det 19. Aarhundrede, laa Acciseboden eller „Consumptions-Comptoir“ paa det Sted, hvor nu Hjørnejendommen mellem Gammelhavn og Sønderbrogade ligger. Udfor Acciseboden var Vejen til Sønderbro spærret ved en Bom og et Stakit med Laage. Denne Spærring betegnedes da som „den søndre Port“, medens en anden Laage, lige Nord for Bodens, benævntes „Havneporten“.⁹⁾ I 1823—24 laa den søndre Konsumtions-Bod endnu paa denne Plads;¹⁰⁾ men senere flyttedes den over paa den modsatte Side af Vejen.

Accisen oplævedes i Aaret 1851.

J. A. Nicolai Kirke, 2. Raadhuset

*Prospect af Veile,
Tager fra den Sydlige Side.
Anno 1755.*

J. Sijver Port, 4. Veile, Aae og Fiord

STRID MELLE M BORGERNE ANGAAENDE NØRRESKOVEN ¹¹⁾

De Vejleborgere, som var Lodsejere af Romsmarken, fandt i Tidens Løb for godt egenmægtigt at tildele sig denne „tilfælles“ givne Nørreskov i Skovparter, ligesom de havde Ejendomme eller Lodder Jord til. Herover indgik de øvrige Borgere i Aaret 1718 med Klage til Rentekammeret. Byfogden, Mathias Hansen, fik af Stiftamtmanden Ordre til „at tilkendegive de klagende, at de skulde fremkomme med Bevisligheder om den forment Ret til Udvisning af denne Skov“, medens Lodsejerne skulde bevise, hvad Ret de havde til at udskifte sig samme. Endelig udstedtes der en kgl. Resolution af 14. Maj 1728 angaaende Retten til Skoven. Det fremgaar af denne Skrivelse, at Kancelliraad Kierulf og Niels Linde til Tirsbæk har været befalede at undersøge Nørreskovens Tilstand, da den efter Angivelse skulde være ganske forhugget af Lodsejerne.

Paa Grundlag af de nævnte to Herrer's Indberetning idømtes da Lodsejerne ved kgl. Resolution af 9. Oktober 1730 samtlig en Bøde paa 500 Rdl., at ligne efter Formue paa dem, som havde misbrugt Skoven. Endvidere skulde alle Lodsejerne indlevere deres Skøder og Adkomstbreve paa deres Skovskifter til Kassation og for Livstid have forbrudt al Ret til nogen Del eller Udvisning af Vejle Skove. Alt Skovtømmer, der fandtes i Borgernes Huse og Gaarde, skulde konfiskeres og sælges ved Auktion — „dog kun til Folk, der bor i Byen“. Den nyindrettede Teglovn Sønden Byen, „der er befunden at være Skoven til Skade“, skulde nedlægges. De ved Auktionen indkomne Penge skulde udsættes paa Renter til dermed „at lønne en tro og dygtig Skovfoged, som ved Skoven skal have fri Husværelser“. Under denne Skovfogeds Opsyn skulde Borgerne være forpligtede til aarlig at plante og at sætte „Ymper“ paa de Steder, som blev dem anviste, og ellers i rette Tid „opsnitte, hvis som opvokser“. Skoven skulde nyde Fred i en 6—8 Aar, og derefter skulde der, ifald Skoven kunde taale det, udvises Vejle Bys trængende Indbyggere nogen Ildebrands Hjælp“.

„Saasom Byfogden ikke har exequeret sin Embedspligt til at haandhæve den Byen allernaadigst forundte Herlighed og Privilegiernes Forbud, samt andre til ham derom ergangne Befalinger, burde han“, siges der, „være Generalfiskalens Tiltale til hans Embeds Fortabelse underkastet; men af særdeles kgl. Naade og Mildhed er han denne Gang allernaadigst befriet“. Af Stiftamtmanden modtog han „en alvorlig Irettesættelse for hans førte slette Conduite i hans Embede“. ¹²⁾ Da Beboerne imidlertid ikke kunde undvære Tegloven („de faar deres Sten derfra“), ansøgte de Kongen om at vise Byen den Velvilje at lade den beholde Ovn. Kongen bevilger Andragendet, men bestemmer, at Borgerne „ikke maa bruge Træ fra Vejle Skov dertil“.

Byens Udgift til denne Skovsag beløb sig til 1000 à 1100 Rdl., og Skovfogdens Aarsløn af Byens Kasse fastsattes til 27 Rdl. 3 Mark foruden frit Hus, som Byen maatte lade „opsætte“ til ham paa Vejle Bys Mark. Der tilføjes, at Kongen af Naade og Mildhed „ved sin allernaadigste Resolution har forundt Byen Skoven igen, naar den til Træers Udvisning tjenlig kan eragtes, saa vel som dens Græsning til deres Fæhøveder, som ellers vilde have faldet Byen langt mere besværligt“. ¹³⁾ — Rentekammeret afslaar i 1748 et Andragende fra Vejle Borgerne om at maatte nyde Udvisning af Skoven; men der blev dog udvist dem Gærdsel, fordi „Opelskningen var for tyk og skulde udsnitte“. Endelig i Aaret 1770 resolverer Rentekammeret, at Skoven skal stilles under Byfogdens, Kæmnerens og de eligeredes Inspektion, med Overtilsyn af Stiftamtmanden.

BYENS OG HERREDERNES EMBEDSMÆND

I Aaret 1688 blev Nørvang og Tørrild Herreder forenede under samme Herredsfoged og formodentlig ogsaa med samme Herredsskriver, og det samlede Herredsting holdtes fremtidig i Hvejsel By, Nørup Sogn.¹⁴⁾

Fra 1701 var Mathias Hansen Skriver i begge Herreder; den 5. Juli 1718 blev han tillige Byfoged i Vejle, og endelig opnaaede han i 1740 — skønt han da var en gammel Mand — at blive udnævnt til Herredsfoged i Nørvang-Tørrild Herreder. Kongen havde ganske vist ret store Betæneligheder ved at overdrage ham det sidstnævnte Embede; men Stiftamtmanden anbefalede ham som en pligtopfyldende Embedsmand og som „en from, sagtmodig, gudfrygtig og ærlig Mand“. Han fik altsaa det eftertragtede Embede, men maatte samtidig afgive Stillingen som Herredsskriver.¹⁵⁾ Hans Efterfølger som Skriver for begge Herreder blev Søren Rasmussen Egtved, der siden 1734 havde været Byskriver i Vejle, og som i en Aarrække før den Tid havde været Fuldmægtig hos Stiftamtmanden i Ribe. Da han søgte Byskriverembedet i Vejle, havde Stiftamtmanden anbefalet ham som „en skikkelig og vittig Mand, saa og habil til at forestaa dette Embede“. Og fra 1740 forestod han det dobbelte Embede som By- og Herredsskriver i Vejle indtil 1757. Han døde i 1764, 70 Aar gammel.¹⁶⁾

Den 3. Februar 1741 blev der beskikket Mathias Hansen en Medhjælper og Successor i Embedet som By- og Herredsfoged, nemlig Byfogden i Kolding, Christian Grundahl, „en fornuftig og brav Mand“, som beklædte sit dobbelte Embede indtil sin Død i 1755. I en lang Aarrække vedblev der nu at være een By- og Herredsfoged og een By- og Herredsskriver, begge med Bopæl i Vejle. Grundahls Eftermand, Hans Larsen Gaarmann, overtog Embedet den 28. November 1755. I hans Tid (1757) blev Skougaards Birk lagt ind under Herredstinget, og dette blev i 1762, med kongelig Tilladelse, forflyttet fra Hvejsel ind til Vejle Købstad.¹⁷⁾

[Gaarmanns nærmeste Efterfølgere var: Gerhard Fleischer (1777—84), Nicolaj Carøe (1784—91) og Hans Mossin Lange (1791—1802).]¹⁸⁾

DE ELIGEREDE MÆND¹⁹⁾

I den første Halvdel af det 18. Aarhundrede fremstaar der rundt om i de danske Købstæder en Slags Borgerrepræsentanter eller Borgerudvalg, de saakaldte „eligerede Mænd“. Vejle faar sine eligerede Mænd i Aaret 1730 paa Foranledning af Stiftamtmand Gabel, der i en Skrivelse af 4. Juli nævnte Aar til Byfogden i Vejle hævder, at naar Borgerne „hører de Raisons og Motiver, som anlediger Byfogden at foretage og slutte et og andet til Byens Tarv og Nytte, vorder ej alene forekommet en Del ubillige Klagemaal over Byfogden, hvormed nogle af Borgerskabet formedelst vrang Underretning baade sig selv og andre bemøjer, men Borgerskabet finder sig og desto villigere til de Udgifter, som Byens Tarv udfordrer, naar de tilforn ere blevne vidende, at saadanne Udgifter til nødvendig Brug og Byens algemene Bedste vorder anvendte“. Endvidere hævder han, at det er uheldigt at sammenkalde alle, da en Del ikke møder, og andre „enten af Mangel for Begreb ikke kan eller af Vrangvillighed ikke vil forstaa Byfogdens Forslag“.

Ved en følgende Skrivelse af 12. August s. A. beskikkes derefter 12 eligerede Mænd „efter Byfogdens Ønske“, og disse optræder i den følgende Tid som Borgerskabets Tals-

mænd og Repræsentanter ved enhver Lejlighed. Med Udnævnelsen af de eligerede Mænd faar Borgerne atter nogen Indflydelse paa Styrelsen af deres By, og herved lægges Spiren til de senere Byraad. Formanden for denne Borgerrepræsentation ynder at betegne sig som „Borgmester“; men de gamle Borgmestres Magtstilling og Myndighed har han ikke. Det er kun Navnet han har arvet. Ved kongeligt Reskript af 20. April 1791 nedsættes de eligerede Borgeres Antal til fire, og de betegnes som Byens Repræsentanter.²⁰⁾

ILDEBRANDEN I 1739

Denne Begivenhed omtales saaledes i „Danske Atlas“ (1769): „1739 blev Weile igien hjemsogt med Ildsvaade, da en god Deel af Byen afbrændte med begge Præsternes Residenter, hvilke ej endnu ere opbygte. Skaden vurderedes for 6000 Rdlr., og Kongen gav 3000 Rdlr. til Byens Opbyggelse.“ Ifølge samme Kilde ved vi, at det gamle Hjørnehus ved Torvet (Niels Jonsens gamle Gaard) „forunderligen blev sparet, da andre omliggende Bygninger, Væg til Væg, reent opbrændte“. [Denne Bygning blev nedbrudt og ombygget 1764.] Disse sparsomme Efterretninger synes at antyde, at Branden er begyndt i den vestlige Del af Kvarteret mellem Raadhustorvet, Kirkegade og Grønnegade og derefter med nordvestlig Vindretning har udbredt sig Øst paa, hvor Præstegaardene blev Flammernes sidste Rov. Ud fra denne Forudsætning kan man forstaa, at den ovenomtalte Hjørnebygning kunde blive skaanet, og ligesaa Torvegades vestlige Side. Hvor langt Ilden har naaet mod Nord, ved man ikke, men den har under alle Omstændigheder ødelagt en stor Del af Kvarteret mellem Torvegade og Grønnegade.

Blandt de skadelidte var Tolderen Peder Hansen Staal. Han, som var Ejer af to store Gaarde i Torvegade (nuværende Nr. 10 og 12), led stort Tab ved denne Brand. En anden af de brandlidte var Byens Organist, Johan Jochum Mejer, som senere beklager sig over, at hans Hus var nedbrændt ved den store Ildebrand i 1739, hvorved han mistede alt, hvad han gennem 20 Aar havde sammenspart sig.²¹⁾

SØNDERBROEN OG PASSAGEPENGE CA. 1743

I September 1742 overdroges det to Tømrere i Vejle at give et Overslag over, hvad det vilde koste at fornye Sønderbroen. Den gamle Bro, der betegnes som Tolddodbroen, har en Længde af 52½ Alen og en Bredde af 7 Alen, men den er ganske brøstfældig, og Tømmeret forraadnet, „saa den af ny vil opbygges“. Foruden denne skal ogsaa „den liden Skibbro“ istandsættes. Overslaget lyder paa en samlet Sum af 570 Rdl. 3 Mk. og 4 Sk.²²⁾ Den fattige By evner ikke at bekoste dette Brobygningsarbejde, og Byfoged Grundahl henvender sig i den Anledning til Stiftamtmanden, som derefter forespørger ham, „om Vejle By ikke selv har maattet holde deres Broer vedlige, eller om ikke noget vist dertil er henlagt?“ (14. December 1742).²³⁾ — Byfogden indrømmer, at vel har Vejle „tilforn selv vedligeholdt de ommeldte to Broer, dog med fri Udvisningshjælp af Egetømmer i Vejle Skove“, men nu er af Skovens bedste Egestammer „ikkun ganske faa Levninger tilovers, hvormed disse Broer kunde hjælpes og istandsættes“, idet en anselig Del af dem er anvendt „til Fredericia Fæstnings Broers Opbyggelse og Vedligeholdelse samt til Palisader og anden Hjælp“.

Byens fattige Indvaanere kan ikke paa egen Bekostning fuldføre Brobygningen „til Gavn og Nytte for den fremmede Passage“. Og Byfogden henviser til den fra „Byens anordnede 12 Mænd“ medfølgende Erklæring, hvori disse beklager sig over, at „Byen ikke nyder allermindste Hjælp, hverken Bropenge eller nogen Del af Byens Accise, som andre Købstæder allernaadigst er benificerede med, og som Tid efter anden til deslige Bekostninger kunde samles“. ²⁴⁾ Kort efter faar Byen ved kongelig Resolution udvist Tømmer til Brobygning; der bevilges et Laan paa 333 Rdl. 4 Mark 1 Sk. til Arbejdets Udførelse, og allerede i Maj 1743 tager Arbejdet sin Begyndelse.

Ogsaa Byens Ønske om Tilladelse til at opkræve Passagepenge opfyldes nu. Den 20. Juni 1743 afholdes der en Auktion over Forpagtningen af denne Afgift, og den tilslaaes Borgemester Johan Linnemann for det første Halvaar (fra 1. Juli 1743) for 27 Rdl. 3 Mark og for de næste tre Aar for 55 Rdl. aarlig. Dette Bud blev approberet af Stiftamtmanden.

[Vejle Bros Passagepenge opkrævedes efter følgende Regler: Alle rejsende, som ikke bor i Koldinghus Amt, svarer for Karèt, Chaise, Rustvogne eller Humlekærre 4 Sk. dansk, af en beslagen Vogn 2 Sk., og af en Bondevogn 1 Sk. Af alle og enhver ridende Person, saa vel fra Amtet som fra andre Steder (Vejle Bys Indvaanere alene undtagne): 1 Skilling for hver Hest, Hoppe eller Kvæghoved, og af Faar eller Svin udi Driften 1/2 Sk. pr. Stk. Dog saaledes, at de, der har betalt Bropenge een Gang paa Henrejsen, passerer frit paa Tilbagevejen. Folk, som rejser i Embedsforretning eller i Hans Majestæts Tjeneste, rejser frit.] ²⁵⁾

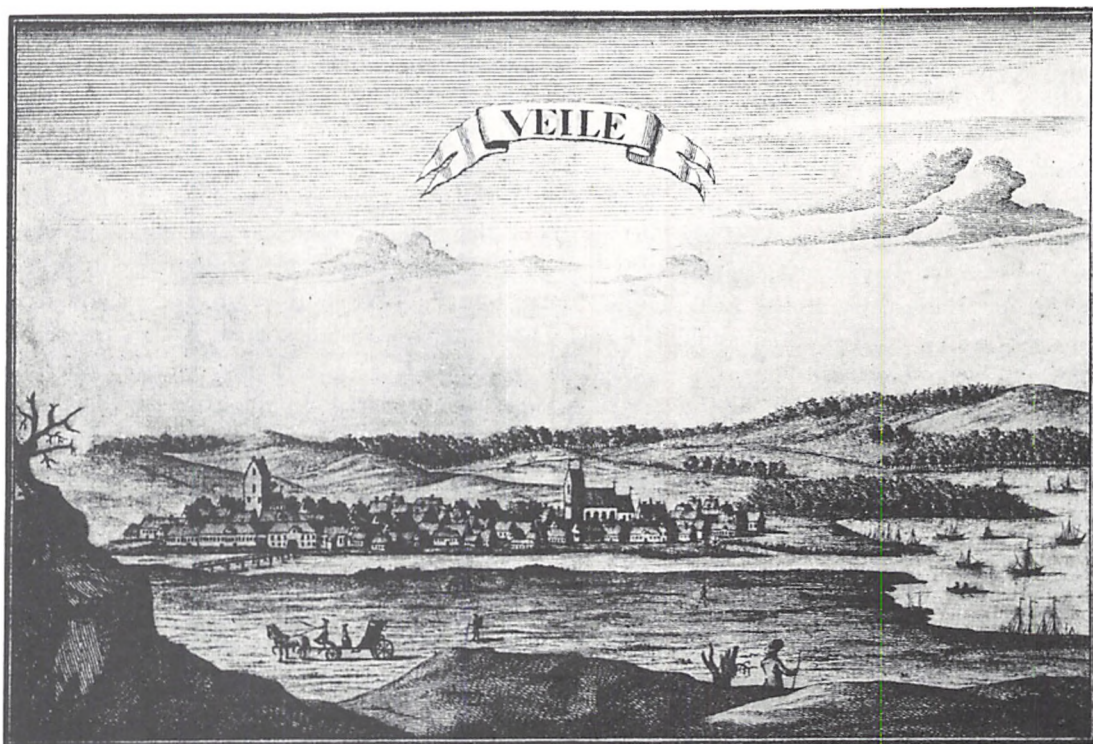
KVÆGPESTEN I VEJLE 1746 ²⁶⁾

En stor Ulykke rammer atter Vejle By, nemlig Kvægpest, som i Aaret 1746 bortriver hele Byens Kvægbestand. Allerede i Eftersommeren 1745 begyndte „Svagheden blandt Hornfæet“ at grassere i Brædstrup, „ikkun 3 Mile fra Vejle“. Byfoged Grundahl beder derfor Generalløjtnanten i Kolding, om denne ikke vil „forhjelpe Byen, hvorigenennem Passagen falder nær i Landet, med en militær Skildvagt i den søndre Port for Byen“. Formodentlig er Byfogdens Ønske blevet opfyldt; men iøvrigt maatte Borgerne deltage i Vagten. Vagtholdet i Vejle Sønderport „tog sin Begyndelse“ den 3. September om Morgenen Kl. 7 og bestod af „2 Mænd ved Dag og Nat med Aføsning“. Vagten skulde paase, at „ingen Betlere og andre, som Landet omstrejfer, udi Vejle By indlades“, endvidere, at „alle ledige, mistænkte Personer til Fods, som inficerede Steder maatte være passeret, udeholdes og ej indlades“, medens „andre Rejsende til Hest eller Vogns — Herskaber og deslige fornemme Familier undtagne (!) — bør forevise deres Sundhedspasser“, som da paategnes. Naturligvis maa „ingen Slags Hornfæ, levende eller slagtet, Kød samt Huder og Skind indpassere“ fra de befængte Steder. I November Maaned ophører denne Vagt-tjeneste; men det viser sig, at Faren ikke er overstaaet.

Byens Kvæg holder sig sundt endnu et Par Maaneders Tid; men den 18. Januar 1746 indberetter Byfogden til Stiftamtmanden, at Kvægpesten nu har taget sin Begyndelse i Byen. Da de angrebne Kreaturer ikke bliver slaaede ned, efterhaanden som de faar Sygdommen, breder Smitten sig, og Kvæget dør i Snesevis allerede i de første Par Maaneder. Og senere stiger Antallet af døde Kreaturer for hver Maaned. „Der er Graad og Lamentation fast alle Steder, saa vel blandt gamle som unge, endog hos de smaa umyndige, der fælder Taare for Mælkeføde“, skriver Byfogden til Stiftamtmanden den 21. Juni. Og han fortsætter saaledes: „De Steder, hvor Svagheden falder paa, som er de fleste i

Byen, og ikkun faa undtagen, levnes aldeles intet hverken gammelt eller ungt, da et Hoved efter et andet ynkelig kreperer. Gud forbarne sig over os, være os naadig og barmhjertig, at de faa Levninger, som er tilbage, dog maatte blive sparet for os.“ Den 22. Juli skriver han endvidere, at han ikke ved Udveje til at faa Byens Gæld afbetalt, „siden de fleste af Indvaernerne befindes i en fattig og kummerlig Stand, foruden at Byen har mistet af den fordærvelige Kvægsyge 280 Stykker Hoveder“. Derfor beder han Stiftamtmanden anbefale, at Byen foreløbig faar Henstand med de 333 Rdlr. 4 Mark 1 Sk., som Brobygningen har kostet, og som Byen er debiteret for. Andragendet synes at være blevet bevilget, og Regnskabet approberes af Stiftamtmanden den 2. August.

Borgerne har hidtil „ved rigtig Omgang“ selv nedgravet de døde Kreaturer i dybe Grave baade Nord og Syd for Byen; men den 5. August beklager Byfogden sig over, at en Del af Borgerne nu er „uvillige til at lade møde, naar deres Tur falder“, saa at han har maattet leje ekstra Arbejdskraft. Stiftamtmanden resolverer, at de paagældende ej alene skal være pligtige at betale de lejede Folk, men „de haver endog efter rigtig Omgang udi den tilkommende Tid, saa længe Kvægsygen varer, at skaffe Folk til Kvægets Nedgravning“. Ved Udgangen af August var hele Byens Kvægbestand — 319 Stkr. Hornkvæg — udryddet. Kvægpesten, som vedblev at plage Landet i en længere Aarrække, hjem-søgte atter Vejle i Aarene 1747—48 samt i 1770.²⁷⁾ I 1777 træffes der igen Foranstaltninger for det Tilfælde, at Kvægsygen „skulde paakomme“, og i Aaret 1781 aflieses — ved Trommeslag paa Vejle Gader — Foraarsmarkedet i Ribe, af Hensyn til Kvægsygen.²⁸⁾

Prospekt af Vejle, set Syd fra ca. 1769 (efter Kobberstik i »Den danske Atlas«).

I Forgrunden til venstre ses den kongelige Karet, ledsaget af en Del Borgere fra Vejle, som skal sikre dens Kørsel ned ad den stejle Koldingvej. Under Bakken ses Byens Borgervæbning, dels marcherende, dels paraderende. (Der er stærk Vogntørdsel gennem Byen.) I Baggrunden til venstre rager Raadhustårnet i Vejret, til højre St. Nicolai Kirke.

KONGEBESØG I VEJLE 1749

Den 19. Maj 1749 var en stor Dag for Vejleborgerne. Nævnte Dags Eftermiddag passerede nemlig Landets unge Konge, den folkekære Frederik den Femte, Vejle By paa sin bekendte store Rejse gennem de danske Provinser. Kongen havde tilbragt den foregaaende Dag paa Koldinghus, og nu fortsatte han Rejsen Nord paa igennem Vejle, hvor han ikke gjorde Ophold. Endnu samme Aften ved 9-Tiden naaede Kongen Horsens. Borgerne i Vejle fik dog Lejlighed til at lægge deres patriotiske Sindelag for Dagen, idet Byens Borgervæbning modtog Kongens Vogntog paa Bakkerne Sønden Byen og afgav Æresvagt paa Vejen gennem Byen. Enkelte Borgere havde den Opgave at gaa bag efter den kongelige Vogn og holde igen paa denne under Kørselen ned ad den stejle Koldingvej.

Den unge Kaptainløjtnant Grønwald, som ledsagede Kongen paa Rejsen, har for-eviget denne Begivenhed i sit bekendte Kobberstik.²⁹⁾ Dette Billede er dog ikke helt korrekt. Det søndre Porthus beskrives nemlig i Aaret 1787 som „en 8-Fags Bygning, eet Loft høj“. ³⁰⁾ Paa Grønwalds Tegning saa vel som paa det Kobberstik af Vejle, set Syd fra, der findes i „Danske Atlas“ (1769), ³¹⁾ fremtræder det søndre Porthus som en ret anselig toetages Bygning, endskønt det næppe nogen Sinde har haft mere end een Etage. I Tiden mellem 1749 og 1787 har der ganske sikkert ikke været foretaget nogen Ombygning af dette Porthus. Til Støtte for denne Paastand kan henvises til et Prospekt af Byen set Syd fra Aar 1755. ³²⁾ Dette Billede (se Side 115) viser i — Overensstemmelse med Beretningen fra 1787 — Porthuset som en enetages Bygning, og det gør iøvrigt paa andre Punkter Indtryk af at være temmelig nøje overensstemmende med de virkelige Forhold.

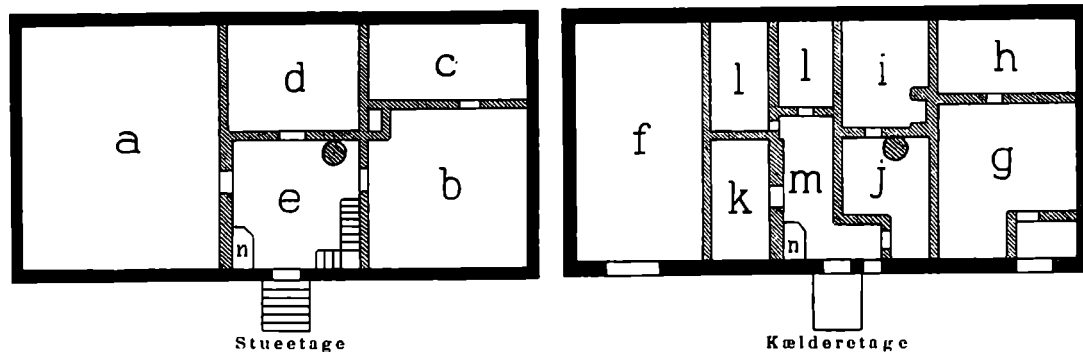
BYENS 3. RAADHUS

Under Byens fortsatte Tilbagegang og Hensygnen forfaldt Raadhuset mer og mer. Da der i 1718 blev indlagt en Eskadron Ryttere i Byen, blev „Salen“ taget i Brug som „Magasinloft og Munderingskammer“. I underste Stokværk var der indrettet Sprøjtehus og to Arrestkamre.³³⁾ I 1777 erklærer Synsmændene, at en Reparation af Bygningen „vilde koste henimod lige saa meget, som en ny Bygning kunde bekostes for“ eller „ohngefehr 1600 Rdl.“. Saaledes som Bygningen nu var, kunde den umuligt blive staaende, det vilde være „Hazard for Menneskers Liv, som gaar til og fra Raadstuen“, og man „maatte befrygte, at Muren inden ganske kort Tid af sig selv vilde falde“. Taarnet er saa svagt, at „naar der med Stadens Klokker bliver ringet“, da „ligesom aabner og giver det sig, hvilket og sker i stærke, blæsende Vinde“. Det vedtoges derfor at opføre en ny Raadhusbygning, og Arbejdet bortliciteredes den 2. November 1778 til den lavestbydende for 1400 Rdl., mod at denne fik Tilladelse til at „beholde og benytte sig af den gamle Bygning“.

Samtidig med, at man ansøger om kongelig Approbation herpaa, udbeder man sig Tilladelse til, at Byen fremtidig selv maa „oppebære og indkassere Byens Bro- og Passagepenge“, endvidere, at der maa opkræves „1 Skilling af hvert Læs Brændved, som passerer over en eller flere af Byens Broer“, og endelig „at nyde af hver Favu Brænde, som opsættes paa Vejle Bys Grund til Udskibning, i Havnepenge 2 Skilling“. Man hævder, at der „ses ingen andre Udveje“ til at skaffe de fornødne Pengemidler til Veje — „medmindre det maatte behage Hs. kgl. Majestæt at udbetale de af Vejle By til Indfæstning af Ladegaards-Marken i sin Tid betalte gode gamle Dalere“. ³⁴⁾ Byen opnaede Approbationen og samtidig Tilladelse til at opkræve de ønskede 2 Skilling Stادهpenge af hver Favu Brænde, som blev udskibet fra Vejle Bys Grund.³⁵⁾

Derefter blev de gamle Bygninger nedrevne, og et nyt Raadhus opført i Aaret 1780. beliggende „lige for Torvet“, siger Gaarmann (1794). Lige for Torvet laa det nye Raadhus dog ikke — en hel lille Torveplads blev liggende Syd for Bygningen, medens denne mod Nord kun var skilt fra Torvets Byggelinie ved en Gadebredde. Raadhuset, som var opført „foran den gamle Raadhusplads“, bestod af „9 Fag Grundmur, 2 Etager høj, gebrochen Tag, teglhængt, og Taarnet med Bly belagt, hvorudi hænger Byens tvende Klokker og Sejerværket; den øverste Etage indrettet paa den ene Side til By- og Her-

Plan over Raadhuset (26 × 13 Alen)

- a) Randstuesalen (10 × 12 Alen), b) Tingstuen (8 × 8½), c) Archiv, d) Borgerarrest, e) Forstue, f) Brændhus (6½ × 12), g) Corps de Garde (6½ × 8) med Forstue, h) Munderingskammer, i) Kiøkken, j) Vægterstue, k) Arrestkammer, l) Tyvehuller, m) Forstue, n) Til Lodderne (1¼ × 2).

reds-Tingstue, samt tvende Værelser til civil Arrest, og paa den anden Side til en

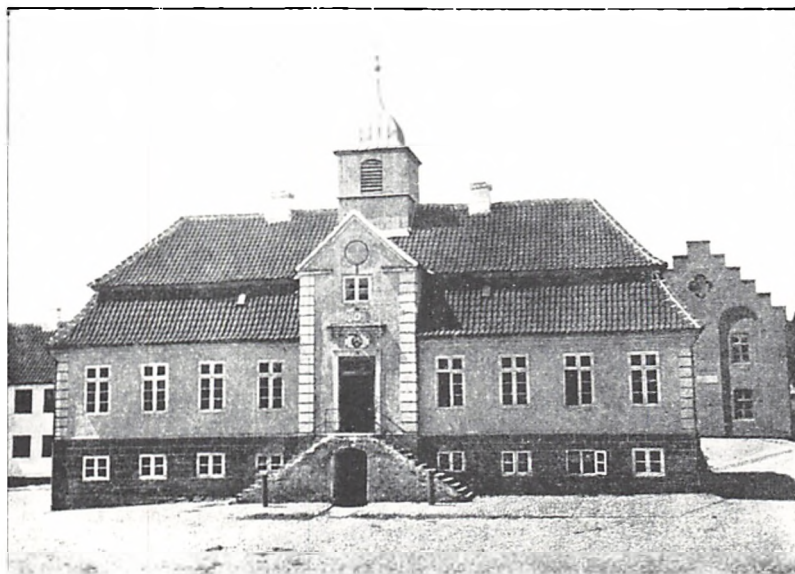
Raadstuesal samt Byens Arkiv; den nederste Etage indrettet til Vagten, Vægternes Værelser og Delinkventers Arrester".³⁶⁾ „Paa Loftet i et lidet anbragt Taarn er Byens Sejerværk samt den saakaldte Stormklokke, hvorpaa læses: Jhesus Maria, ex-cito vivos, voco mortuos.“ — — — „I

den nederste Etage er indrettet et stort Værelse med Portene i den søndre Ende af Raadhuset til Byens tvende Sprøjter og Brandredskaber, et Værelse til Vagt eller Corps de Garde, tvende Værelser til Vægterne og Arrestforvareren og trende Arrestkamre".³⁷⁾ Bygningen havde en Længde af 26 Alen og en Bredde af 13 Alen.

Fra et mindre Ombygninger stod dette Raadhus uforandret i denne Skikkelse i næsten Hundrede Aar, indtil det i Aaret 1878 blev afløst af det nuværende Raadhus. I Tidens Løb blev den udvendige Trappeopgang ombygget, der blev i Kælderetagens nordlige Del indrettet Bolig for Arrestforvareren og hans Familie, og Porten til Sprøjterummet blev flyttet om til Bygningens Sydgavl. (Ovenstaaende Plan viser denne Indgangsport paa Facaden; her var ogsaa Vagtstuens Dør, som senere blev fjernet, idet Vagtstuen ved Garnisonens Ophævelse blev inddraget til Arrestforvarerens Bolig.)

[Paa Raadhuset opbevaredes enkelte kuriøse Ting (Aar 1811) som „11 Stykker gamle Konger, malet paa Lærred“ og „148 Stykker smaa Bliklampetter til at ophænge omkring Raadstuedøren bag Rammien med malet Lærred til Transparation“ (Transparent), endvidere saadanne Ting som „Brændejern“, to Egepæle med tykke Jernlænker og to Jernbøjler „til at sætte om Livet“, to „Springere med tilhørende Bøjler“, en Tommeskrue, et „Feltjern“ o. s. v. Derimod opbevaredes „Byens Tromme til offentlige Bekendtgørelser“ hos Byens „Trommeslaaer“, og Borgervæbningens 10 Instrumenter, nemlig „tvende Messingtrommer, tvende Klarinetter, tvende Piber, tvende Valdhorn og tvende Jægerhorn“ hos Borgervæbningens højstkommanderende.]

Uden for Vagtstuen paa Raadhuset blev der opstillet 6 Stykker røde „Karabinpæle“ (til Anbringelse af Vagtens Karabiner) og et nyt Skilderhus (et lignende stod foran den højstkommanderendes Kvarter).³⁸⁾

Vejle Raadhus ca. 1860 (Bygningen blev opført i 1780, nedrevet 1878).

DEN STORE ILDEBRAND I 1786³⁹⁾

En af de største Ildebrande, som nogen Sinde har hjemsøgt Vejle, opstod Søndagen den 23. April 1786 Klokken ca. 1³/₄ i en Bagbygning til en Gaard i Nørregade, daværende Matr. Nr. 26 (nu Matr. Nr. 444, Gade-Nr.: Nørregade 12, Dæmningen 13), som

ejedes af Skomager Hans Tørring. Det var en stille Konfirmations-Søndag, og Byens Borgere holdt netop Middagshvile, da de blev opskræmte ved Brandraab i Gaden. Et Øjeblik efter, at Ilden var bemærket, havde den omspændt hele den letfængelige Bygning, en „Lade“ eller et lille Udhus med Straatag af Staver og Ler — altsaa rigtig gammeldags, brandfarligt Materiale. Tilmed havde man det Aar haft en usædvanlig lang og stærk Foraarstørke, og den paagældende Dag blæste Vinden ret kraftigt, saa at Ilden hurtigt forplantede sig til Nabohusene. Dele af det brændende Straatag fløj med den stærke Nordøstenvind over paa den sydligere liggende Gaard, Nr. 29 (nuv. Matr. 443, Gade-Nr. 10) og antændte dennes Ladehus, medens Ilden samtidigt bredte sig til Naboejendommen mod Nord, Nr. 21 (nuv. Matr. 445, Gade-Nr. 14, Enkefru Jensen-Tollers Ejendom), idet den antændte dennes Forbygning. Herfra angreb Ilden straks den store Gaard Nr. 20 (nuv. Brødrene Sørensens, Matr. 446 a, Gade-Nr. 16), som ejedes af Købmand H. Linnemanns Søster, Jomfru L., og beboedes af Kammerherre, Major Chr. Fr. Juel, Chef for den i Vejle garnisonerede Rytter-Eskadron. I denne Gaard var Eskadronens Munderingskammer og Magasin, og paa Loftet af den Bygning, som her blev antændt først, laa netop Garnisonens Krudtforraad „af ongeføhr 15 Pd.“.

Byens Brandassistent saa vel som Byfoged Carøe var til Stede straks ved Brandens Begyndelse, og i Løbet af 2—3 Minutter kom Brandinspektøren til Brandstedet med Byens eneste Sprøjte, samt Brandfolk med Brandredskaber, og de blev assisterede af „vandbærende Folk og Sluffer, som kørte Vand“. Sprøjten blev først „plantet“ i Nørregade uden for Hans Tørrings Hus (men maatte snart fortrække længere Syd paa og blev omsider anbragt lige foran Midtbroaa). Samtidig sendtes der Brandfolk ind i Gaarden Nr. 20 for at søge at begrænse Ilden og redde Krudtet — men alt forgæves. Pludselig skete der en frygtelig Eksplosion — det var Ilden, der havde naaet Krudtet — og brændende Tømmerværk fra Taget, som var sprængt, spredtes vidt omkring, „antændende den anden Side af Gaden, saa at den ganske Gades begge Længder med eet saa pludseligt og stærkt blev sat i Brand, at Kl. 2 var alt i Lue, og det var plat Umulighed enten at dæmpe Ilden eller bjerge noget af Husenes Indbo“.

Købmand Linnemann, som havde sendt sine Folk over til Kammerherre Juel for at redde og slukke der, „fik selv intet reddet, men maatte, da alle Vinduer blev med eet kastede ind i Stuen og over det hele Hus, flygte og overlade alt til Ilden. Hans Gaard var den anseeligste i Byen og i Omkreds 102 Fag Hus stor, han havde megen Velstand, stort Oplag af alle Slags Ting — og paa et Øjeblik berøvedes ham alt“.

Ilden havde snart udbredt sig mod Syd lige til Midtaaen; ved den nordlige Ende havde Ilden endnu ikke berørt fem Ejendomme paa Gadens østlige Side (Nr. 13, 12, 10, 9 og 4) og fire paa den vestlige Side (Nr. 8, 7, 6 og 5). Men heller ikke disse faa Gaarde lykkedes det at redde. I Tiden fra Kl. 3 til 4¹/₂ besørgede Sprøjten fra Herregaarden Grundet Slukningsarbejdet i Nærheden af Nørrebro; senere ombyttedes den med Byens Sprøjte, som nu havde faaet Ilden standset ved Midtaaen. „Midt i Gaden var det unuligt for nogen at komme paa Grund af den rasende Ild“, og trods ufortrødent Arbejde fra Brandmandskabets Side lykkedes det ikke at blive Herre over Ilden, før Klokkeren var henimod 6. Men da var ogsaa alle Gaardene mellem Midtaaen og Nørrebro fuldstændig nedbrændte — ogsaa de længst skaanede Huse ved Nørrebro. Med andre Ord: Nørregade eksisterede ikke mere. Kun de tre Ejendomme uden for Nørrebro, nemlig Hospitalet, Kon-

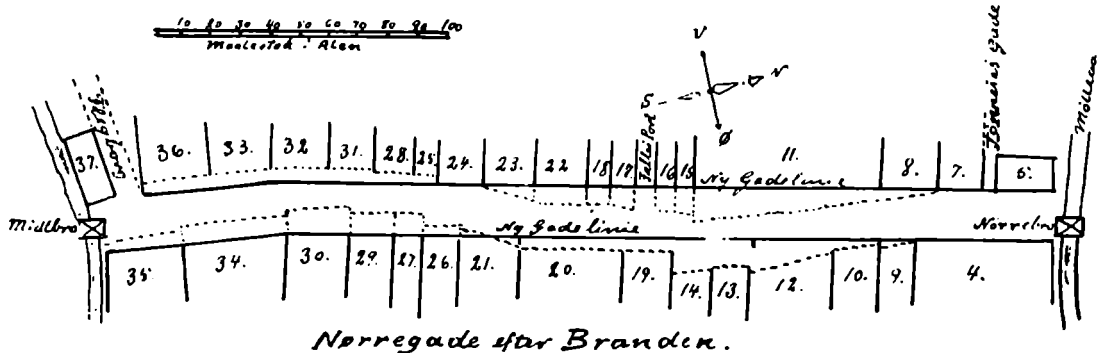
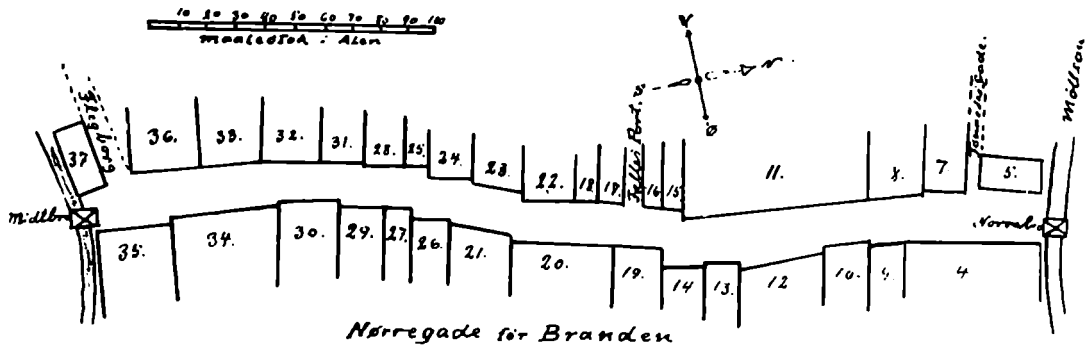
sumtionshuset og Hans Busch's Gaard, var skaanede. Desuden stod der sørgelige Levninger af Gaardene Nr. 33, 37 og 39 ved Gædens anden Ende. „Den ganske Nat og paafølgende Dag blev anvendt til at slukke den i Grunden ulmende Ild.“ Fra de nedbrændte Gaarde reddedes næsten intet. Fire Mennesker blev forbrændte, men kun eet Menneskeliv gik tabt, nemlig en noget „skørhovedet“ Jomfru Claudi, som selv søgte ind i det brændende Hus Nr. 32 (nuværende Nr. 7), hvor hun havde haft sit Ophold hos sin Tante, en Madam Bjerring. Ved Midnatstid blev hun funden liggende død i Porten, kvalt af Røgen, med en Sølvske i Haanden. Een af Byens Tyre og tre af Eskadronens Heste indebrændte.

Under Brandforhørene, som afholdtes den 25. April, den 24. Maj, den 9. og 26. Juni, blev følgende oplyst: Skomagerlærling Hans Christian Hass hos Hans Tørring havde Søndagen før Paaske taget sin Mesters Gadedørsnøgle, havde deri gjort et Hul og saaledes indrettet den til en Nøglebøsse — uden Mesterens Vidende, idet den stadig var lige brugelig til Gadedørsnøgle. Nogle Gange havde han affyret den uden for Byen; men den paagældende Dag havde han faaet lidt Krudt hos Henrich Linnemanns Dreng, havde dermed fyldt Nøglebøssen om Eftermiddagen Kl. 1³/₄ i sin Mesters Værksted, taget en Glød i en Knibtang og var dermed gaaet ud i Haven, idet han gik tæt forbi Ladens sydlige Ende, hvor Pigen, som var gaaet ind for at malke Køerne, stod i Døren og saa ham. I „Haugen“, som var en lang, smal Frugthave, der fra Laden strakte sig ned mod Mølleaaen, havde han ved Hjælp af Gløden affyret Nøglebøssen, idet han vendte Piben „mod Sønden, ikke imod noget Hus, men ud til en i Sønder liggende Enghauge“. Til Forladning havde han „alene brugt graat Papir“, men Gløden havde han derefter kastet — „hvor den blev af, ved han ej“. Han mærkede ikke, at han antændte Ild; men han gik ind og fortalte til Folk i Gaarden, „at han havde afskudt Bøssen“. Kort efter slog Røg og Luc ud af Ladens „øverste Del paa den østre Side og tæt ved dens søndre Ende“. Endskønt det ikke kunde bevises, at Drengen var Aarsag til Ildens Opkomst, blev han dog af Brandretten dømt til „Arbejde i Tugthuset i Viborg i 2 Aar“, og da han ikke appellerede sin Sag, og Stiftamtet erklærede sig tilfreds med Dommen, blev han i Juli Maaned afsendt for at sone sin Straf. Forskellige Omstændigheder tyder paa, at de to Svende, der tjente hos Hans Tørring, „ikke havde rent Mel i Posen“, men de slap for nærmere Undersøgelse“. Mesteren selv havde været syg og sengeliggende „og ikke 9 Uger været i Gaarden eller Laden“.

BRANDENS OMFANG OG SKADENS STØRRELSE

Ved Branden blev der i alt ødelagt 34 Ejendomme, Assurancesummen for de nedbrændte Bygninger udgjorde 13010 Rdl. (s: omtrent en Sjettedel af Byens samlede Brandassurance). I 1786 eksisterede der endnu ikke noget Brandassurance-Selskab for Løsøre, hvad Provinsbyerne og Landet angik. Derfor led de brandlidte svære Tab. Købmand Henrich Linnemann, som var den Borger, der led det største Tab, opgør sin samlede Formue før Branden til 16839 Rdl. og sit Tab til 13649 Rdl. Hans Tab var dog i Virkeligheden endnu større, eftersom Assurancesummen for Bygningerne langt fra kunde dække Udgifterne ved de nye Bygningers Opførelse.

Blandt de brandlidte var Avlsbruger Gregers Jepsen (Fader til Jeppe Jensens Hustru og Oldefader til Skibsbygger Simon Lindtner). Han, som da ejede Matr. Nr. 12

(nuv. Nr. 20 i Nørregade), kom netop hjem fra en Tur til Kolding, og da han kom til Møllebakken, kunde han se den store Ildebrand, og at hans egen Gaard var med i Branden. Han kørte ned ad Dæmningen, sprang af Vognen og løb ind i sin Gaard for at redde, hvad han i en Fart kunde faa fat paa; men da han kom tilbage, var baade Hest og Vogn borte, og af sit Gods fik han saa at sige intet reddet.

Der var enkelte, som reddede noget Indbo; men alle de øvrige Familier fik kun reddet lidt Sengetøj, mange kun en eneste Dyne eller slet intet. Det samlede Tab ansloges til 70000 Rdl. Henved 60 civile Familier med over 200 Personer var bleven husvilde. Af de nedbrændte Bygninger var ikke meget tilovers af Værdi, kun „nogle Stykker slagne Mursten“, i alt til en Værdi af 148 Rdl. Statskassens Tab („Kongens Skade“) ansloges til 8000 Rdl. For Byen var det et yderligere Tab, at Eskadronen for en Tid forflyttedes til Skanderborg. Ulykken var ogsaa i andre Henseender følelig for hele Byen, saaledes med Hensyn til Udredelsen af Skatter, den Hjælp, der maatte ydes de nødlidende Medborgere, og den Standsning, som Branden paaførte Byens Næringsliv.

Finanskollegiet afslog Købmand Linnemanns Ansøgning om Laan saa vel som Byfogdens Andragende til Kongen om at yde den brandlidte By Hjælp. Derimod lykkedes det at faa bevilget en Ansøgning om en Kollekt i alle danske Købstæder. Denne indbragte tilsammen lidt over 287 Rdl. i Købstæderne i Ribe Stift, og i det øvrige Jylland samt Fyn og Lolland-Falsters Stift ca. 855 Rdl. Forinden disse Penge kom til Veje, var der blevet bevilget en Del af Borgerne „Brandstød-Breve“, der gav dem Tilladelse til at besøge Borgerne i Stiftets andre Købstæder med Bøn om Hjælp. En Eftergivelse af „Extraskatten“ i eet Aar for de brandlidte var som „en Draabe i Havet“. Derimod indkom der ad privat Vej adskillige større og mindre Beløb samt Gaver „in natura“, ligesom

Byens Sognepræst, Professor Smith, lod sine Prædikener under Titelen „Hellige Taler“ trykke og Indtægten derved tilfalde „de afbrændte“. Bogen, som solgtes i 619 Eksemplarer, indbragte ca. 1131 Rdl. Brutto. Af Kollekten blev forlods taget 45 Rdl. 5 Mark 6 Sk. til Betaling for Brølægning af Nørregade — i Stedet for, at hver ellers skulde betale for sig.

GADENS GENOPBYGNING

Byfoged Carøe udtalte straks efter Branden (i Brev af 25. April til Stiftamtmanden) Haabet om, at det maa lykkes „til Ziir for Byen“ at faa rettet „den forrige Irregularitet i Bygningsmaaden, da et Hus stod uden for det andet“. De brandlidte Ejendomsbesiddere gaar da ogsaa ind paa „at lade til Ziir for Byen den nye Gade gaa snorret, uagtet adskillige af dem derved taber noget Jordsmon“, og Landmaalerne Kruise og Hiernø, Horsens, afpæler den nye Gade saaledes, at „enhvers Bygning nu kan blive, hvad den ikke før var, vinkelret“. Kun skabes der en „liden Bugt i søndre Ende“, idet man ellers ikke vilde være i Stand til fra Torvegade at „se langs igennem Nørregade“. Medens den forrige Gade „fra den ene Sides Huse til den anden paa adskillige Steder ikkun var 12 à 13 Alen bred“, vil Gaden nu „til mer Sikkerhed i ulykkelig Tilfælde“ blive 17 Alen. Der ytres ingen Uvilje mod Planens Udførelse. Købmand Linnemann er „vel den, som taber mest“ ved Gadelinens Indrykning paa den vestre Side, men det maa betænkes, siger Byfogden, „at hans Fader, ved for omtrent 16 à 18 Aar siden at opbygge sit Pakhus, flyttede samme ud paa Byens Gade i den søndre Ende, ungefæhr 4 Alen, hvortil han ingen Ret havde“. Desuden indvinder han og hans Søster tilsammen over 200 Kv.-Alen paa Gadens modsatte Side (Nr. 10 og 20).

Adskillige af de brandlidte Ejere begyndte straks, efter at Brandtomterne var ryddede, paa at genopbygge deres Huse; men det kniber for de fleste med at skaffe de fornødne Penge til Byggeriet. Det trækker i Langdrag med Udbetalingen af Brandassurance, og Commercekollegiet vil ikke indlade sig paa at udbetale Forskud. Der maa derfor flere Gange søges Laan gennem „den kgl. Banque“. Baade Byfogden og Sognepræsten er meget virksomme, bl. a. med at skaffe „de afbrændte Borgere“ billigt Bygningsmateriale fra Flensborg. Den 8. August 1786 indberetter Byfogden til Stiftamtmanden, at nu er alle de nedbrændte eller beskadigede Bygninger igen under Opbygning og mer eller mindre fuldfærdige med Undtagelse af de smaa Steder Nr. 17 og 18, samt Nr. 32 og Birke-dommer Medens Nr. 14 og 19, der fremtidig skal sammenlægges til een Ejendom (den senere

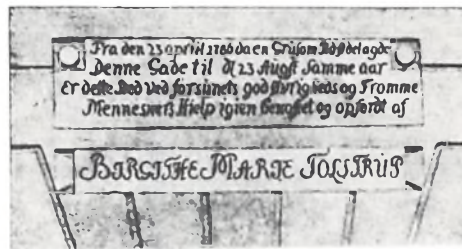

Gammel Købmandsgaard i Nørregade, opført efter Branden 1785 (nuv. Nr. 5; ejedes i sin Tid af Kbm. I. I. K. Madsen). Denne Ejendom stod omtrent uforændret indtil Aaret 1909.

Gammel Gaard i Norregade (nuv. Nr. 16, Brødrene Sørensens Gaard), opført efter Ildebranden 1786. (Forhuset har Svale og Svaletrappe.)

rende 2 Etager. Et eneste synligt Minde om Branden er endnu bevaret, nemlig den over Porten til Ejendommen Nr. 15 anbragte Dørsten med Inskription, som er gengivet nedenfor (en mindre, ornamenteret Sten, der i sin Tid skal have siddet oven over Inskriptionen, er indmuret over Porten ind mod Gaarden).

BRANDMATERIELLET FORBEDRES

Skønt den store Ildebrand i 1786 maatte have belært Vejle Borgerne om, at Byens Brandmateriel var utilstrækkeligt, hengik der dog en 5—6 Aar, inden der blev anskaffet en ny Sprøjte.

[Den 30. Januar 1788 bestod Brandmateriellet af: En Kobbersprøjte paa 4 Hjul med tilhørende Læderslanger og et Kobherrør, 3 Messingskruer og 7 Spande samt en ganske ny Læderslange og en „Udkratzer“ (disse sidste to Ting var bleven anskaffede i Aaret 1787). En Kobber-Haandsprøjte og en Haandsprøjte af Træ. Hertil 10 Stkr. Læderspande, hvoraf 8 Stkr. i Stedet for de i 1786 forbrandte. Endvidere: 2 Brandhager med Jernkæder og til hver 2 Stkr. Tov (anskaffede 1787), 1 Bitøkse, 1 Lygte, 2 gamle og 1 nyere Brandstige, 10 Brandskilte, hvoraf de otte anskaffede i 1787 i Stedet for „de i Branden 1786 fordærvede“. 4 Stkr. Skilte til Vægternes Mundering, Byens Brandslæde og Brandkasse, anskaffede 1785 og 1786, 10 Stkr. Brandsluffer med tilhørende Vandtønder.]⁴⁰⁾

Endelig, i Aaret 1791, bestilte Byen en ny Sprøjte, hos Niels Lindquist i Christiansfeld. Sprøjten, som blev leveret i 1792, var til en Pris af 500 Rdl., men blev dog leveret for 480 Rdl.⁴¹⁾

[Gaarmann siger herom (1794): „Byen har en ganske nye stor Sprøite med en Suger at lægge i een af Aaerne, som hæver Vandet i Sprøiten, og efter dens Størrelse ved Pompning giver overflødig Vand. Ligesaa en mindre, som forhen var til Byen, der nu anseelig er forbedret, ligeledes ere og de dertil hørende andre Redskaber saasom Stiger, Touer, Løgter, Brandspande o. s. v. i saa god Stand, at ikke nogen Kjøbstød af lige Størrelse som denne, har det bedre, hvilket man har den brave og indsigtfulde Hr. Stiftbefalingsmand von Hellfried at takke for, som ved sin Omhue har drevet paa, at dette er skeet.“]⁴²⁾

FORANSTALTNINGER TIL FOREBYGGELSE AF LIGNENDE ULYKKER I FREMTIDEN

Den gamle Kamp, som Øvrigheden igenem Aarhundreder havde ført imod de farlige Straatage og de „døde“ Hegn mellem Ejendommene, fortsættes fremdeles i Aarene efter Branden. I Oktober 1791 udsender Cancelliet gennem Stiftamtmanden i Ribe forskellige Brandforordninger for Købstæderne. Bl. a. kræves der, at Brandmandskabet foretager ordentlige Øvelser fire Gange om Aaret, og det bebrejdes de lokale Myndigheder, at de har tilladt, at Straatage paa sine Steder „ere blevne oplagde“, samt at „endnu døde Hegn og Gærder ere tolererede til største Fare for Indbyggerne og til ubillig og uforholdsmæssig Risiko for Brandassurance-Anstalten“.

I Henhold til denne Skrivelse bliver da den halve By indkaldt for Brandretten i Februar 1792 for at staa til Regnskab for disse ulovlige Forhold. Borgerne krymper sig ved at afskaffe Straatagene, enten er Bygningerne „saa brøstfældige, at de ej kunne bære Tegltag“ eller ogsaa er Borgernes Formue „ikke til at nedrive de gamle Bygninger og opføre dem med Tegltag“. 18 Borgere paalægges det at ændre deres Brændevinskøller, fordi disse er brandfarlige. Det viser sig, at der i alt mangler 114 Brandspande, 5 Stiger og 9 Brandhager. Mærkværdigt nok er det særlig galt i Nørregade, hvor man har tækket de efter Branden opførte Udhuse — med Straa. De tørre Gærder falder bort i Løbet af kortere Tid; men Kampen mod de ulovlige Straatage fortsættes endnu i mange Aar.⁴³⁾

BYENS KRAMMARKEDER OG GADERNES RENHOLDELSE

Stiftamtmand Hellfrieds Markedsforordning af 20. Maj 1797 bestemmer, at Krammarkedet fremtidig skal afholdes paa følgende Steder:

1. „Paa den gamle Raadstueplads bag nærværende Raadhus“ (for saakaldte „Grydemænd“ med Jydepotter).
2. Paa Kirketorvet (for alle egentlige Pottemagere, samt Kandestøbere og Kobbersmede).
3. Paa „Sprøjtetorvet“ eller „det lidet Torv ved Siden af Raadhuset“ (for Rebslagere).
4. Paa Hovedtorvet:

Her skal indrettes en midterste, bred Markedsgade med 14 Butikker (for Kram-, Alen- og Galanterivarer samt Guldsmede og Bendrejere), en søndre Markedsgade (for Skomagere og Sadelmagere), og en nordre (for Feldberedere, Handskemagere, Hattemagere og Gørtlere).

5. Paa „det Rum af Torvet, som i sin Tid skal afstaaes for Apoteker Havemann og allerede nu er aflagt“ (for Bagere og Brødkoner). [Se Side 53.]

Stiftamtmanden tilføjer i samme Skrivelse til Byfoged Lange i Vejle følgende: „For alle disse Stader behager Hr. Byfogden at gøre ordentlige Numre til hver Markedsgade og at lade alle markedssøgende, inden- og udenbys, drage Lod af disse Numre i den

Gade, hvortil de hører.“ Han bestemmer endvidere, at samtlige indenbys først skal fremkaldes til denne Lodtrækning, og derefter de fremmede. Og han slutter med følgende Ordensregel: „Førend enhver saaledes ved Lodtrækning har erholdt sin bestemte Plads, maa det ikke tillades nogen, hvem det er, enten at rejse Butikker eller at afpæle Sted dertil, hvilket til at forhindre Politiet flittigen bør patronillere og straks optage de Pæle, som nogen egenraadig og selvtaegtig maatte nedslaa. Iøvrigt tillades ingen Butik, Stude eller andet paa Fortovene og i Gaderne uden for de anviste Markedspladser, hvilket strengelig bør overholdes til fri og ubehindret Passages Befordring.“

Stiftamtmand Hellfried, som havde Bopæl i Vejle, indskærper nogle faa Dage senere, at der ikke maa ligge Gødningsdynger i Byens Gader og Stræder, og at Fortovene skal holdes ryddelige, at Fodgængere kan redde sig der for Heste og Vogne samt have tørrere Gang i vaadt Vejrlig. „Ikke uden Fortrydelse har jeg nu ved min Hjemkomst igen set over den halve Vestergade, den halve Fiskergade og andre Steder forvandlet i Gødningsbunker!“ Gødningen kommer fra Rytterstaldene, og den fordeles blandt Husejerne; men disse maa skaffe Plads til Gødningens Henkæggelse, om de vil beholde den Fordel. Endelig bør Husejerne i Fiskergaden bag Søndergade alvorlig formanet at lade hver sin Andel (af Gaden) i denne Sommer brokægge, at der om Vinteren kan være Fart og Gang.⁴³⁾

LÆGEVÆSEN

Første Gang, man finder en Læge omtalt i Byens Historie, er i Aaret 1545, da Barber Grees Glotto i Vejle fik et kongeligt Brev til Borgemestre og Raad om at hjælpe ham, hvad de kunde, i Betragtning af, at Kongen havde befordret ham herhen, og at han var god for sit Embede.⁴⁵⁾ Som bekendt var det Barberen eller, som han gerne betegnedes, „Badskeer“ eller „Bartsker“, der i hine gamle Tider, ja, endnu i et Par Hundrede Aar derefter besørgede Lægegerningen. Det var en meget mangesidig Gerning, en saadan Badskeer paatog sig. Han besørgede Haarklipning, Barbering, Kopsætning, Aareladning, Saarbehandling og veg end ikke tilbage for at foretage egentlige Operationer af mere udvendig Art. Uden Kendskab til antiseptisk Saarbehandling og med sine yderst ufuldkomne Instrumenter, daarlige Forbindingsstoffer og mangelfulde Hjælpemidler i det hele taget paatog han sig Kirurgens ansvarsfulde Gerning. Og Gang paa Gang blev han af Kongerne beordret med i Krigen som Feltlæge eller Skibslæge.

Som „Chirurgus“ fungerede i Vejle 1743—61 Barberen Chr. Galten⁴⁶⁾. Nikolaj Henrik Ursin blev Stadskirurg i Vejle den 26. April 1754, og han var den første kgl. privilegerede Kirurg i Byen; han forlod denne Stilling den 24. Oktober 1764 for at blive „Regimentsfeltskær“.⁴⁷⁾ Derefter synes der ikke at have været nogen privilegeret Stadskirurg i Vejle i en længere Aarrække. [Balthasar Strøm praktiserede her 1764—66, Ingver Boysen 1771—76.]⁴⁸⁾ Byen savner en dygtig Kirurg, og derfor indsender Apoteker Mühlenstedts Enke i Foraaret 1783 en Ansøgning til Kongen om „en eksamineret Chirurgus eller Læges Beskikkelse i Vejle“. I den Anledning indhenter Stiftamtmand C. Urne i Aarhus gennem Byfoged Fleischer i Vejle en Erklæring fra de eligerede Borgere. Der ønskes oplyst, hvor stor en Sum der tænkes paalignet Byens Indvaanere, og hvor meget Hospitalet vil kunne „contribuere“ hertil.⁴⁹⁾ For Hospitalets Vedkommende erklærer Hospitalsforstander Lauritsen, at „de fleste Lemmer er af den Beskaffenhed, at de ej ved

Medikamenter kan forhjælpes“, og mere end 2 Rigsdaler kan derfor ikke fastsættes dertil, „for hvilke Lemmerne dog burde nyde i det mindste fri Aareladning i fornødent Tilfælde“. ⁵⁰⁾ De eligerede Borgere foreslaar, at der udredes 20 Rdl. af Sagefaldskassen og 20 Rdl. af Konsumtionskassen til en Læges Løn; men da Myndighederne ikke vil bevilge disse Penge, anbefaler konst. Byfoged Lindved i December samme Aar at følge Md. Mühlenstedts Forslag, nemlig at der af hver Tønde Hartkorn i Nørvang-Tørrild Herred aarlig maatte svares 1 Skilling dansk, samt at der „af de tvende Mile omkring denne Købstad værende Proprietærer og Præster samt af de samtlige i Nørvang-Tørrild Herreder værende (Proprietærer og Præster) blev svaret en liden proportioneret Andel mere end af de øvrige i bemeldte Herred“. ⁵¹⁾ Denne Sag blev først bragt i Orden i Aaret 1788.

Det udstrakte Kolding Kirurgdistrikt blev da delt, og den 19. September nævnte Aar beskikkedes Distriktskirurgen i Viborg, Johan Kræmer, til Kirurg i Kolding (efter afgangne Johan Carl Sager), medens Kompagnikirurg Christian Nicolaj Klevesahl (eller Klevesohl) beskikkedes til Kirurg i Vejle By og nærmestliggende Herreder, hver med en aarlig Løn af 150 Rdl. (Vejle By bidrog hertil med 20 Rdl., Hospitalet med 10 Rdl. aarlig). ⁵²⁾ Klevesahl afløses som Distriktslæge af J. F. Christens (1820—1858), der havde praktiseret i Byen siden 1816. [Justitsraad Christens's Efterfølger i Embedet blev Hoffbauer (1858—77), denne efterfulgtes af S. C. Klem (1877—98), ⁵³⁾ og denne atter af G. Schleisner, der virkede som Distriktslæge indtil den 1. Juli 1922 og var den sidste Embedslæge i Vejle, der betegnedes saaledes.]

SYGGEHUSFORHOLD

Det første Sygehus, der fandtes i Vejle, synes oprindeligt kun at have været bestemt for Garnisonen. Det betegnedes i 1791 som „det militære Sygehus“ og var da „en Bygning af 6 Fag Mur- og Bindingsværk, teglhængt med Kælder under 3 Fag, indrettet til Sygestue“. [Sygehuset, som opføres i Fortegnelsen over „Byens offentlige Bygninger den 31. December 1811“, har paa den Plads, hvor nu Mellemskolens Gymnastikhus er beliggende. Se Tegningen af Kirken Side 51.] I 1791 omtales „Inventar, som Byen har anskaffet til Brug i Sygehuset for den her i Byen indkvarterede 4. Eskadron af det slesvigske Rytterregiment“. ⁵⁴⁾

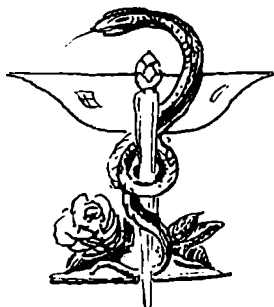
APOTEK I VEJLE

Medens Kolding allerede havde sit Apotek paa Christian den Fjerdes Tid (muligvis endnu før), eksisterede der intet saadant i Vejle førend 1744. Den 5. Juli nævnte Aar nedsatte Hans Chr. Mühlenstedt sig som Apoteker i Vejle. ⁵⁵⁾ I 1767 har Mühlenstedts Enke „et privilegeret Apotek og har Oplag af alle Slags Snustobak“ — en i de Dage meget efterspurgt Vare. ⁵⁶⁾ „Førrige (altsaa Mühlenstedt), som og var den første Apoteker, der haver været og boet i Vejle, haver der anlagt en liden botanisk Hauge. Fortegnelse paa Planterne og Urterne i Egnen haves.“ ⁵⁷⁾ Md. Mühlenstedt afstod senere Apoteket til Apoteker Tscherning (eller Schierning). Saa vel den førstnævnte som hendes Efterfølger døde i Januar 1784 af en smitsom Sygdom, der begyndte med Kulde og Hovedpine, forandrede sig siden til „Hidsighed“ og fik Navn af „Sprinkel“ efter nogle „udkomne røde og blaa Pletter“ (sandsynligvis „Skarlagensfeber“). Flere Personer, som havde Omgang med de afdøde, blev angrebelne af samme Sygdom, bl. a. Cancelliraad

Fleischer (Byfogden), der døde efter 13 Dages Forløb. Der indtræffer endnu et Dødsfald under lignende Omstændigheder, men Chirurgus Kræmer „tvivler dog paa, at de er døde af samme Sygdom“. ⁵⁸⁾

Efter at C. A. Sadolin i nogle faa Aar havde drevet Apoteket, købtes dette af Chirurg Federspiel. Denne lod det bestyre af en Provisor, medens han selv drev „Kvaksalveri“ og bl. a. gjorde sig berygtet ved Anvendelse af en Slags stærke Piller. I den Anledning giver Amtmand v. Hellfried i Januar 1794 Byfoged Lange i Vejle Ordre til „at paalægge samme Apoteker ikke at øve her i Koldinghus Amt nogen medicinsk eller kirurgisk Praksis, ej heller fra sit Apotek udlevere stærke og farlige Medikamenter -- uden Recept fra en ordentlig Læge eller beskikket Praktikus“. I Overværelse af Chirurgus Klevesahl tildes der derefter Apotekeren en alvorlig Advarsel af Byfogden. Alligevel ansøger Federspiel samme Aar om Tilladelse til at praktisere i Lægekunsten i Stjernholm Amt. — Andragendet blev naturligvis ikke bevilget. ⁵⁹⁾

Anton Heinrich Havemann (født i Hannover 13. Juni 1766) driver derefter Apoteket fra 14. August 1795 til 20. September 1819. [I 1820 købte Peter Fr. Friis Apoteket ved Auktion for 22000 Rdl., og efter dennes Død overtog Sønnen Hans Emil Friis Apoteket den 18. Maj 1857. ⁶⁰⁾ I Slutningen af Firserne oprettedes „Svaneapoteket“, nuværende „St. Thomas Apotek“: faa Aar efter solgte Apoteker Friis „Løveapoteket“ til Hans Daugaard; senere har dette skiftet Ejer et Par Gange.]

BORGERLIV I DET 18. AARHUNDREDE

A F

C. V. PETERSEN

Ved Udgangen af det 17. Aarhundrede var Indbyggerantallet i Vejle ca. 600 (maaske 625). Familiefædrenes Antal var nemlig 1680: 124¹⁾ og Aar 1700: 125. I Løbet af det 18. Aarhundrede finder en stadig fortsat, men meget langsom Stigning Sted. Aar 1750: 142, 1758: 150, 1767: 154,²⁾ 1793: 185 Familier. Indbyggerantallet kan altsaa henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede formentlig anslaaes til ca. 900 — en ringe Fremgang (ca. 300) i Løbet af hundrede Aar. Heri er ikke medregnet Garnisonen, bestaaende af en Eskadron jydsk Dragoner, hvis Officerer i 1767 var en Major, en Kaptajn og to Løjtnanter.³⁾

Byen var fattig, og den „stod helt i Stampe“. Den trængtes af Nabobyerne Horsens, Kolding og den unge Konkurrent Fredericia, som var fritaget for Konsumtionen, og de omliggende Landsbyer hjemsøgte af „Bissekræmmere (med Tobak og andet Smaakram), Haderslev-Haarkvinder og Landprangere, hvilke tilsnige sig Handelen inod Byens Privilegier“. Byens Stagnation skyldtes dog vel først og fremmest de daarlige Forbindelser med Omverdenen. „Torvedag skulde her holdes hver Onsdag, men sker ikke altid“ — formedelst de slette Veje omkring Byen.⁴⁾ Og Indsejlingen til Byen var i Tidens Løb bleven mer og mer besværlig. „De faa og smaa Fartøjer, som her i Fjorden maatte indkomme, kan endeligen komme ind til Byen paa 1/2 Mil nær“; men fra denue Losseplads var Sejlløbet ind til Byen saa grundet, at Fiskerbaadene, som brugtes til Ind- og Udførsel, nøje maatte passe Højvandstide. „Paa de meste Tider om Sommeren er ikke engang (knap) saa meget Vand, at Skibsfolkene eller Fiskerne kan gaa ind eller ud med deres ledige Baade“.⁵⁾

BORGERNES ERHVERV⁶⁾

I 1735 fandtes der kun fire Købmænd i Vejle, nemlig Johan Linnemann, Søren Jensen Fevejle, Hans Svane og Stephan Hansen. Af disse var de to sidstnævnte stærkt „paa Retur“, og Fevejles Forretning indskrænkede sig til „en liden Krambohandel, liden Korn- og Tønnerhandel, temmelig Husnæring af Øl- og Brændevinssalg samt og nogen Avling“. Købmændene „tilforhandler sig Korn af Bonden og Landmanden paa de Tider, han paa Aaret noget har at miste, ligesom enhver kan bringe Skillingerne tilveje“. „Bønderne handler ej mere eller andet end, hvad der højnødvendig behøves til deres Avlings Fortsættelse: Jern, Salt, Tobak, Hør, Hamp, Blaar, Tjære og undertiden liden Speceri, Fisk og Tobakspiber til deres Verskaber (∴ Værtskaber, Gilder), mens af Øl og Brændevin til samme tages ganske og aldeles intet af hos nogen Borgermand.“ Bønderne brændte nemlig selv — paa Trods af kgl. Majestæts Befaling.

En Del af Borgerne har „liden og ringe Husnæring af Øl- og Brændevinssalg“. Ikke færre end 24 af Byens Borgere driver denne Næringsvej — enten udelukkende eller som Bierhverv. Den største Del af Borgerne ernærer sig som Haandværkere, men af disse er de fleste „ej noget synderlig ejende“. Byen har ogsaa en Del Fiskere, men Fiskeriet er i Tilbagegang, og det gamle Fiskerlav ophørte at eksistere inden Udgangen af det 18. Aarhundrede. Endnu fandtes der fire Haandværkslav i Byen (nemlig Handskemagernes, Skomagernes, Skræddernes og Smedenes) og desuden et Vognmandslav. [„Vognmandslaugets Protokol, indrettet iflg. kgl. Befaling af 14. Oktober 1749 og i Særdeleshed efter Laugsartiklerne for Vognmandslauget af den 5. Martz 1683“, opbevares paa Vejle Museum.] „Der findes nogle faa Hvedebrødsbagere, som lader deres Hvede her til Byen fra Laalland med derfra hjemhørende Fartøjer een Gang om Aaret hidbringe.“ Ogsaa findes der „en Del Avlsmænd og Vognmænd, hvem Avlingen falder meget besværlig fremfor andre Steder formedelst de store Banker og lang og ond Vej, som her for Byen findes“. Avl drives af Købmændene, Mølleren, Bagerne, Vognmændene, flere Haandværkere, og desuden findes endnu ca. en Snes smaa Avlsmænd.

I Aaret 1746 var kun to Skibe hjemmehørende i Vejle. [En Krejert, „Rytteren“ kaldet, drægtig 19 Læster, tilhørende Borgmester Johan Linnemann og Madam Fevejle. En Galioth, „Sancta Maria“ kaldet, drægtig 13 Læster, tilhørende Borgmester Linnemann, Byskriver Egtved og Sn. Mindstrup.] Omkring 1760 findes der ikke en eneste Humlehave ved Vejle. Humlegaardene er „forandret til smaa Lykker til Græs og Korn“. Som Aarsager til, at Humleavl blev opgivet, anføres bl. a. „indbyrdes Misundelse mellem Borgerne“ og „Skovenes Ødelæggelse, hvorved der ikke kunde skaffes de fornødne Staver og Ris“.*) I Aaret 1793 fandtes der i Vejle forskellige Bryggerier og Brænderier samt en Stivelse- og Pudderfabrik.

Som „privilegerede“ betegnedes ikke alene Apotekeren (som tillige „har Oplag af alle Slags Snustobak“) og Chirurgus (oprindelig Barber), men desuden Byens to Farvere, endvidere Gæstgiveren („den privilegerede Herbergerer“) og Købmændene (hvis Antal i 1794 var steget til syv).

Ridende Post fra København og Hamborg ankom i 1767 ordinært hver Mandag og Torsdag Aften og afgik hver Onsdag og Lørdag Morgen. „Den imellem Hadersleben og Aalborg agende Post passerer og igiennem Weile baade hen og tilbage.“⁹⁾

BORGERVÆBNINGEN OG „FRIEDERICHS WEYLE RØDE KOHR“

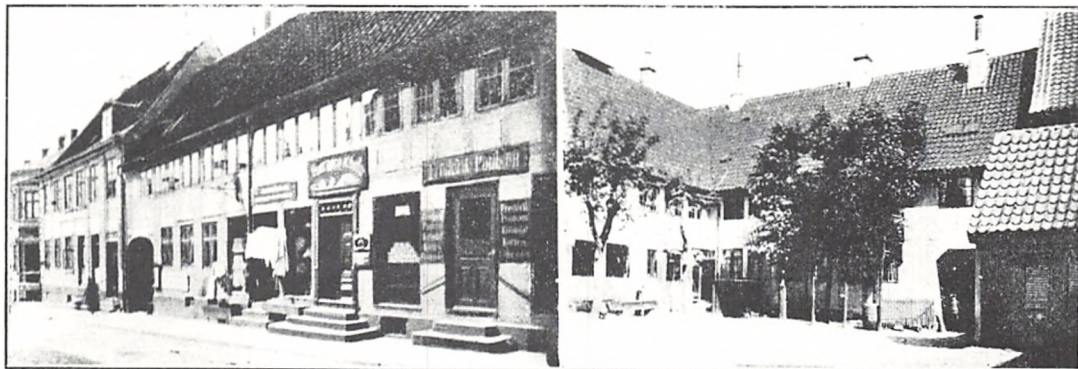
„Borger-Compagniet“ var ikke uniformklædt, hvilket åbenbart følte som en Mangel. Korpset bestod af 90—100 Borgere, og det havde en smuk „Fahne“ af grønt Silketøj „med det kongelige Chifre og Byens Vaaben“. Officerernes Antal var fire, nemlig en „Capitain“, to „Lieutenanter“ og en „Fændrik. Disse var uniformklædte med „røde Kjoler“, pallegule Underklæder, samt Kaarder“. ¹⁰⁾ [I St. Nicolai Kirkes nordre Kapel hænger (1926) Levninger af en gammel grøn Fane, som bærer Inskriptionen „Weile Borgerskabs Fane Anno 1736“. Paa Fanens Midte prænger det danske Rigsvaaben med de tre danske Løver, den norske Løve og de tre Kroner. I dens to øverste Hjørner ses Kongens Navnetræk (Pr. 5) med Krone.]

Med Misundelse havde Borgerne formodentlig betragtet de flotte Uniformer, hvori Garnisonens Officerer optraadte ved Selskaber og festlige Lejligheder, og denne Misundelse blev ikke formindsket ved Synet af de fire elegante Borgervæbningsofficerer.

Med det Formaal „for ved Lejlighed af de højkongelige Herskabers Ankomst til og fra Byen at escortere“ blev der derfor i 1788 oprettet „et ridende Korps af 14 Personer“, udstyret med de flotteste Uniformer, man kunde tænke sig. [Kjole af karmesinrødt Klæde, med gult Fjør og forsøvede Knapper, gul Vest, gule Benklæder, Hat med Kokarde og Fjør, Ridestøvler, Sporer og Solykaarde, samt røde Ridelækkener med gule Snore.] Korpsets Chef førte Titelen „Ritmester“, næstkommanderende var „Vagtmester“, Korpset havde en Trompeter og (fra 1792) en „Kornet“, som førte Estandarten. Denne var af svært rødt Silketøj med gule Fryndser og Kvaster, var prydet med Kongens Navnetræk, Byens Vaaben og paaskrevet „Friedrichs Weyle Røde Kohr“. — Koret holdt regelmæssige Øvelser og Skiveskydning een Gang aarlig; det eksisterede endnu i 1795, men da indtraadte der et spændt Forhold mellem Byens Borgervæbning og det fine ridende Korps, hvis Medlemmer ønskede at maatte „være befriet for at henhøre under Borger-Compagniet“. Kort efter blev det røde Korps opløst. ¹¹⁾

BORGERHUSE I DET 18. AARHUNDREDE

Byens private Bygninger var ca. Aar 1767: 165 Gaarde og Huse, og ca. 1794 var Tallet: 169. Bygningerne var „alle af Bindingsværk, faa af tre, flere af to, de fleste af eet Stokværk; Kvist paa Husene er saa temmelig gangse“. De ældre Huse, „som

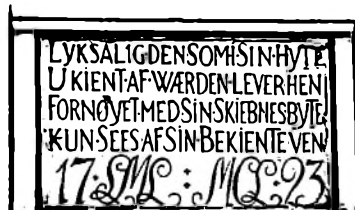
Søndergade Nr. 14 (Facade og Gaardinterior). Ejendommen, som nu tilhører Kobmand Frederik Poulsen, er opført af Kobmand A. I. Schmidt i Anret 1799.

Gronnegade Nr. 21 (Gaardinterior).

Vejle har i vore Dage ikke mange Bygninger, som er opførte i det 18. Aarhundrede; de fleste af disse er forlængst nedrevne og ombyggede. Endnu staar Købmand Jens Fevejles smukke gamle Bindingsværksgaard fra 1769 (Torvegade Nr. 22, tilhørende Guldsmed J. Sørensen), omend den er en Del moderniseret. (Se Side 138). Endvidere maa fremhæves den af Købmand A. I. Smidt i 1799 opførte store Bygning (Søndergade 14, nu tilh. Købmand Frederik Poulsen) og Bataillonskirurg Evers's gamle Gaard (Søndergade Nr. 20, nu Farver Wegeners Gaard). Ejendommen Nr. 8 i Søndergade (forhen

Vognmand

Ekseplade med udakaaren
Inskription
fra Torvegade Nr. 36
(Fabrikant C. Anchersens Ejendom).

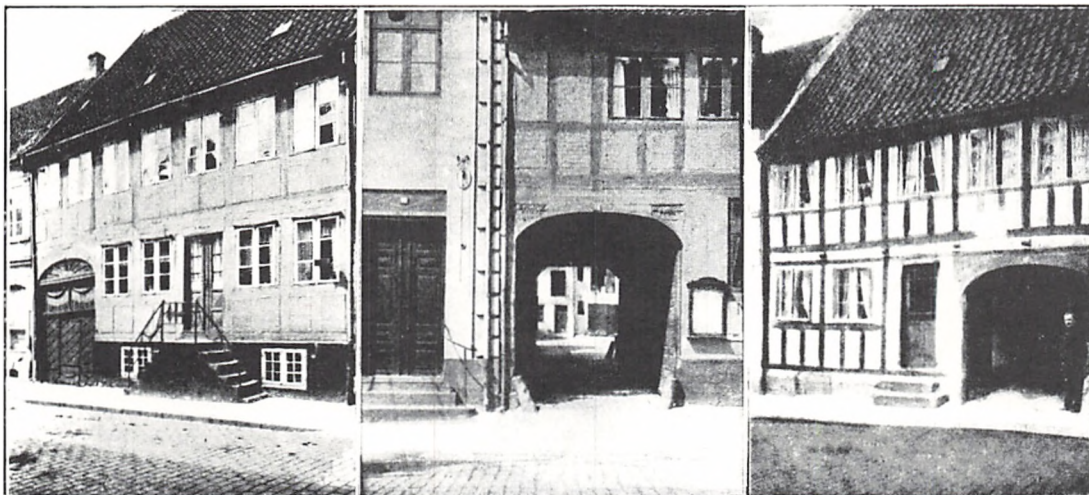
Ole Thomsens Gaard) er formodentlig ogsaa opført i det 18. Aarhundrede, men blev skrækkeligt moderniseret i 1925. Flere af de smaa, gamle Bygninger paa Grønnegades vestlige Side kan vistnok ogsaa henføres til samme Tid, saaledes Ejendommen Nr. 11, hvis Bagside er meget karakteristisk, men desværre fører en skjult Tilværelse, og Nr. 21 (tilh. Ringer Niensens Enke). Paa sidstnævnte Ejendom bemærker man den udvendige Trappe og en lille „Svale“. Endelig er der Hjørnestedet Torvegade Nr. 36 (Fabrikant

mestendels vende med Gavlen ud til Gaden“ er „formedelst Ælde af temmelig ringe Anseelse“. Et Par af dem bærer Aarstallet 1581.

„Næsten til hver Gaard, ja, og de mindste Huuse er en god Hauge, som der avles i de fornødne Hauge-Frugter, og de fleste ere besatte med Æble-, Pære-, Kirsebær- og Blume-Træer, som og bære vel til. Til Potatoes, Kummen og Sennep sees hist og her Bede i Hangerne vel anlagte. Asparges ere i Weile ikke rare (s: sjældne).“¹²⁾

Gronnegade Nr. 11 (Ejendommens smukke Bagside).

Søndergade Nr. 20. Søndergade Nr. 16 og 14. Søndergade Nr. 8.
 (Porthammeren over Porten paa Ejendommen Nr. 14 bærer Inskriptionen: K. L. Smidt A. I. Smidt Anno 1789.)

(C. Anchersens Ejendom), som endnu paa Gaardsiden bærer en Inskription (skaaret i en Egeplanke) fra 1723, der gengives hosstaaende. Initialerne L M L og M C L skal betegne Lorents Møller Lorentsens og hans Hustrus Navne. Navnet Lorents Lorentsen Teglbærder findes paa en Fortegnelse over Vejleborgere i 1743, og denne Mand synes at være identisk med en vis Avlsbruger Florents Florentsen, der i 1714 behor en Ejendom i Torvegade og i 1735 „holder et Par Heste og kører Sand og Ler m. m.“.¹³⁾

FREMTRÆDENDE VEJLEBORGERE I DET 18. AARHUNDREDE

I. PEDER HANSEN STAAL

Skatteligningen for 1719 udviser, at saa vel „sal. Borgemester Claus Svanes Enke som Sviger-sønnen, Tolderen Hans Andersen, var blandt Byens største Skatteydere i nævnte Aar. Claus Svanes Datter Anna Margrethe bliver efter sin Mands Død i 1722 konstitueret i Tolderembedet til 1781 og derefter fast ansat i samme Embede til sin Død i 1739. Sønnen Peder Hansen Staal „arver“ Embedet efter sin Moder og bliver desuden Postmester i Vejle.¹⁴⁾ Han er i 1757 Ejer af to store Gaarde i Torvegade (nuv. Nr. 10 og 12). I nævnte Aar frasælger han den ene af disse Gaarde (nuv. Nr. 10) til Byfoged H. L. Gaarman, medens han „nu selv beboer den anden.“¹⁵⁾ Peder Hansen Staal døde i 1774 i en Alder af 67 Aar.

II. JENS FEVEJLE¹⁶⁾

Slægten Fevejle stammede fra Grenaa, og den første Vejleborger af dette Slægtsnavn var Søren Jensen Fevejle (døbt 27. Maj 1696 i Grenaa). I en meget ung Alder kom han til Vejle, og her ægtede han i Aaret 1717 den purunge Anneken Pedersdatter Saxe, hvis Moder, Maren Saxe, der „drev Handel og Avl“, allerede i 1719 var Enke og paa den Tid en af Byens største Skatteydere. Søren Jensen Fevejle drev ogsaa Købmandsskab; han var en Tid Overformynder i Vejle, døde under et Ophold i Grenaa 1737 og blev begravet der.

Dette smukke Billedskærerarbejde fra Ejendommen Torvegade 22 har oprindelig prydet Porthammeren (Bjælken over den Port, som tidligere fandtes i Bygningens sydlige Ende); men det er nu anbragt midt paa Facaden. I Sidefelterne ses Jens Fevejles og hans Hustrus Initialer (J. F. — M. U.), i Midtfeltet læses: »Ikke os, Herre, ikke os; men giv dit Navn Ære. Ps. 115. Anno 1769«. Nedenunder har Ejendommens nuværende Ejer ladet male sine Initialer (J. S.) samt Aarstallene 1769 og 1875 (sidstn. Aar grundlagde han sin Forretning).

Gaardinterior fra Torvegade Nr. 22 (opført 1769 af Jens Fevejle; ejes nu af Guldamed J. Sørensen, som købte Ejendommen i 1876). Sidebygningen havde oprindelig kun een Etage.

Madam Fevejle (Enken efter S. J. F.) opnaaede at faa sine to Dotre „godt forsørget“. Den ældste, Karen, ægtede i 1738 — i en Alder af 20 Aar — den da allerede ansatte Vejleborger Købmand Johan Linnemann; hun døde i Aaret 1764. Den yngre, Maren, blev 1746 gift med sit Søskenelærbarn Henrik Evald Suhr, Købmand i Norregade. Hun døde allerede i 1752, hendes Mand ti Aar senere.

Søren Fevejles Son, Jens Sørensen Fevejle, blev en meget anset Borger i sin Fødeby. Han handlede med „alle Slags grove Varer, norsk Tømmerlast, lidet Urte- og Isenkram og alene med stemplede Kort“ (1767). Han var født 1722, blev gift i 1763 med Maren Ulstrup og døde 18. December 1787 i Vejle af Brystsyge, 65 Aar gammel. Hans Hustru var Datter af en Horsens-Købmand. I 1769 opførte J. S. Fevejle den til vore Dage bevarede smukke Bindingsværksgaard i Torvegade (nuv. Nr. 22). Tre Aar før sin Dod afhændede han sin Gaard til By- og Herredsfoged Chr. Carøe.¹⁵⁾ Hans Læg blev nedsat i Familiebegravelsen i Vejle Kirke. [Da det elektriske Lys blev indlagt i Kirken, begik man et Slags „Gravran“, idet man fjernede den Messingplade, som prydede Laaget paa Fevejles Kiste, og anbragte den til venstre for Jerngitteret ved Begravelserne i Kirkens nordre Kapel.] Hans Enke, som først døde i 1834 i en Alder af 84 Aar, var i nogle Aar (fra 1795 til 1799) gift med Apoteker Anton Heinrich Havemann, men Ægteskabet opløstes ved Separation og paafølgende Skilsmisse.

[Sønnesønner af Jens Fevejle var de to bekendte Vejle-Købmænd: Brødrene Jens Jacob Fevejle (født ca. 1787) og Peter Chr. Fevejle (født 1788). Førstnævnte drev en stor Købmandsforretning ved Nørrebro, var i Tiden ca. 1808—1828 Ejer af Lille Grundet og døde i 1842, 55 Aar gl. Sidstnævnte døde allerede 1833, kun 45 Aar gl. (Bopæl: Søndergade, nuv. Nr. 19.)

III. JOHAN LINNEMANN¹⁶⁾

Johan Lindemann var født i Fredericia i Aaret 1696 som Son af en tysk Indvandrer(?), Tobaksplanteren Thomas Lindemann (død i Fredericia 1731). I en meget ung Alder, i Tiden mellem 1719 og 1723, nedsatte Johan Lindemann sig i Vejle som Købmand og Tobaksspinder. (Hans Navn findes ikke paa Skattelisten for 1719, men træffes i en „Copiebog for 1723“ under Norregades Fjerding i Vejle.) Med ham tilføres der den døde By en kraftig og ærgerrig Personlighed, en driftig, dygtig og initiativrig

Købmand. Allerede i Aaret 1729 er han en af Byens højeste Skatteydere, i 1732 er han Byens Kæmner og udbetaler som saadan bl. a. den 18. December s. A. et Beløb paa 3 Mark 12 Sk. til 5 Mænd, som „holdt Vagt over de sidste Tætere paa Raadhuset“. Og den 1. April 1733 er Vejle Bys Kæmnerregnskab underskrevet af Johan Lindemann (senere forandres Stavemaaden til „Linnemann“). I 1735 er han den, som „allermest Handel og Vandel her i Byen driver. Han bruger sit Tobaksspinderi“, og „den største Krambodhandel med adskilligt for Borger og Bonden og Landmanden, lige og mere end anden her i Byen“. Desuden har han „en temmelig Korn- og Tømmerhandel samt selv en Del Avling her for Byen, saa vel og Øl- og Brændevinssalg, saa han, saa vidt vides, sidder udi en temmelig god Stand“. „Paa et Par Aars Tid“ har han haft Halvpart i en Galiøth, hjemmehørende i Flensborg, og med denne har han „giort nogle Reiser paa Norge med Kornvarer“ og „hiembragt igien her til Byen noget smaat Tømmerlast og Jern“. Ogsaa har hun foretaget en Rejse til Lübeck og Flensborg.

Linnemann var selvskrævet som Formand for „de eligerede Borgere“. Han betegnes paa Mandtalslisten for 1743 som „characteret Borgmester“; senere benævnes han stadigt som „Borgmester Johan Linnemann“. I 1743 ejede han to Gaarde og en Rytterbarak i Vejle til en samlet Værdi af 1066 Rdl., endvidere to halve Skibsparter, Markjorder til 520 Rdl., Varelager for 500 Rdl.; desuden Kontanter og Rentepeenge. Efter Datidens Forhold var han en velhavende Mand, som førte et stort Hus, holdt „Chaise“ og havde en Husstand paa 7 Tyende. Han døde i Aaret 1774 i en Alder af ca. 78 Aar; hans anden Hustru var død 10 Aar i Forvejen. Sønerne Søren og Heinrich fortsatte Faderens Købmandsforretning; den førstnævnte døde allerede 1777. [H. Linnemanns Efterkommere omtales senere.]

IV. JØRGEN BROSBØLL¹⁹⁾

Guldsmed og Værtshusholder Jørgen Brosbøll („Carit Etlar“s Oldefader) var omkring Midten af det 18. Aarhundrede en fremtrædende Vejle-Borger. Han ejede Byens eneste Hotel, beliggende ved Raadhustorvet (nuv. Gade-Nr. 4), og var en ivrig Talsmand for en Forbedring af Byens Havneforhold. I 1764 afstod han saa vel sin Ejendom som sin dobbelte Bestilling til sin Svigersøn Mads (Matthias) Winge. Denne betegnes i 1767 som Guldsmed og „priviligeret Herbergerer“; han har en „velindrettet Gæstgiver-Gaard, hvor den jyske agende Post indlogerer, samt reisende Herskaber og andre honette Folk bevaertes“. Mathias Winge var Chef for Borgervæbningen. I 1795 var Gæstgiveriet overtaget af Hr. Bierring, medens Madam Winge (som Enke) endnu boede i Ejendommen.

[Guldsmed Brosbølls lille Sølv-Bismer eksisterer den Dag i Dag i privat Eje her i Byen; den bærer følgende indgraverede Ord: „Weile 1746 I. B. — Dansk Sølv Wegt.“ Paa Vejle Museum opbevares (i Frk. Hviids Stue) flere Sølvskeer, stemplede med Mærket „M. W.“ (Mathias Winge). Smlgn. „Vejle Amts Aarbøger“ 1905: „Arvesølv.“]

V. G. F. GAARMANN²⁰⁾

Vejle-Topografen Georg Friderich Gaarmann var født i Vejle den 25. Februar 1757 som Søn af By- og Herredsfoged Hans Larsen Gaarmann. Sytten Aar gammel mistede han sin Fader; men han opnaede dog med Tiden en Stilling som Fuldmægtig ved Toldkontoret i Vejle (Tolderen var tillige Postmester). Saa længe han var Ungkarl, kunde han hævde sin Stilling indenfor Byens „gode Selskab“. I Aarene 1788--92 var han saaledes et meget fremtrædende Medlem af Byens flotte ridende Korps (Friedrichs Weyle Røde Kohr), idet han først var Korpsets Vagtmester og senere fik betroet det ærefulde Hverv som Cornet af føre Estandarten. I en Alder af 36 Aar giftede han sig, i Februar 1793, med Else Margrethe Pedersdatter af Sorø. Det følgende Aar udkom hans bekendte lille Bog „Efterretninger om Weile Kiøbstæd, samlede af Archiv- og andre paalidelige Documenter“. Ved dette Arbejde opnaede han at faa Byens Embedsstand paa Nakken af sig, eftersom han i Bogen havde kritiseret det Forhold, at „nogle af Byens Embedsmænd, endog af dem, som ingen Gaarde eller Huse eier i Byen“, fik udvist Brændsel af Byens Skov. Efter at han havde modtaget en streng Irettesættelse af Stiftamtmanden i Ribe (dateret den 26. Juni 1796), rystede han sin Fødehys Støv af sine Fødder og rejste til Horsens, hvor han blev Fuldmægtig hos Toldkassereren. Modgang forfølger ham, og hans Familie bliver efterhaanden

ret talrig. (Hans tre ældste Børn fødtes i Vejle: i Horsens forøgedes Familien med fire Børn.) I 1805 rejser han saa til Odense for at søge „sin Lykke og Næringsbrød“. Han opnaar at blive Fuldmægtig paa Toldkammeret, men snart forlader han igen sin Stilling paa Grund af Utilfredshed med Forholdene (1808). Han bliver antaget som Opsynsmand ved Brodmagasinet for Prinsen af Ponte Corvos fransk-spanske Tropper — en kortvarig Stilling, som dog skaffer ham en smuk anbefalingskrivelse. Han befinder sig nu en Tid i den største Nød: men efter at han har været uden nogen Tjeneste i et Aars Tid, faar han Ansættelse som Ekstra-Postfører mellem Nyborg og Kiel. I 1810 forfremmes han til Postfører paa Ruten Kolding—København, og endelig overtager han i 1815 en tilsvarende Stilling paa Ruten Kolding—Aalborg. I denne Tjeneste havde han den 10. December 1816 det sorgelige Uheld paa Vejen fra Aalborg til Kolding, at Postvognen, som han førte, veltede uden for Røld Kro. I Faldet brækkede han sin højre Arm paa to Steder, Albuen blev ganske knust, og højre Høfte saa forslaaet, at man maatte bære ham paa en Dør ind i Kroen. Nogle Dage derefter blev han kort videre til Hobro, hvor han laa i 16 Uger: men Armen var odelagt, stiv og ubrugelig, saa at han fremtidig maatte skrive med venstre Haand. Og følgelig maatte han søge sin Afsked. Sine sidste Leveaar tilbragte han i Kolding, hvor han skal være død i Aaret 1818.²¹⁾

En Broder til G. F. Gaarmann var Skovfoged Christian Gaarmann, Vejle Norreskov. Det bekendte „Salig Madam Gaarmanns Træ“, der altid grønnes for nogen anden Bog i Vejle Norreskov, skal ifølge Traditionen være opkaldt efter Skovfogdens Hustru, som i mange Aar var sengeliggende og hver Forsummer glædede sig ved fra sit Vindue at kunne se Skovens første grønne Bog.

Slægten Gaarmann er endnu repræsenteret ret talrig i Vejle.

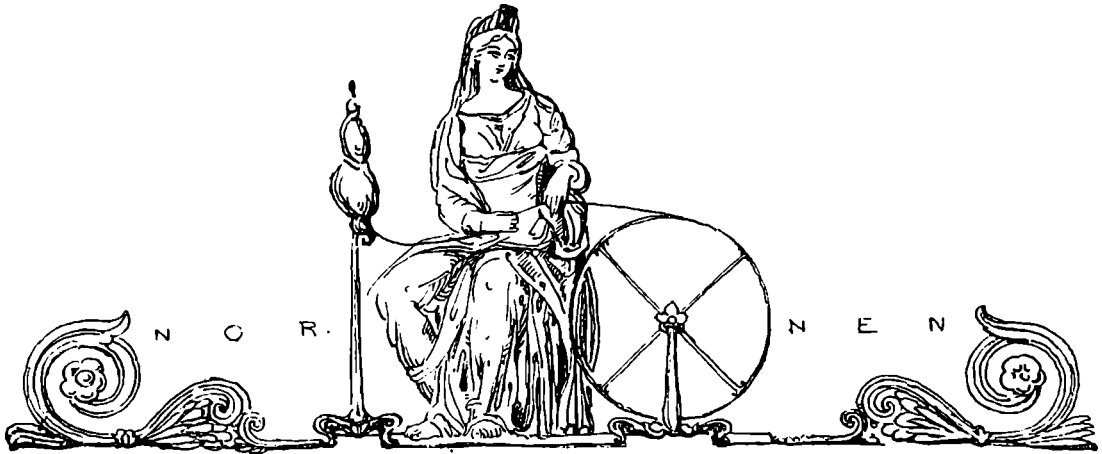
VI. ANDRE KENDTE NAVNE

Med særlig Taknemmelighed bør man mindes den ædle Kammerraad Søren Fogh, der i sit Testamente bestemte, at en stor Del af hans Formue skulde anvendes til Fremme af Byens Skolevæsen. Han døde den 31. August 1794. (Se „Foghs Friskole“.)

I Søndergade boede bl. a. Købmændene Baldewien og Peder Boegh samt Ingvar Smidt. Peder Boeghs Gravsten paa Vejle gamle Kirkegaard melder, at han var født 1758 og døde 1826. Efterkommere af ham lever endnu i Vejle. En Broder til Købmanden var Guldsmed Jens Boegh (boende i Norregade 30, nuværende Gade-Nr. 6).

En stor Forretning drevs af Købmand Langballe (Norregade Nr. 20, nuv. Gade-Nr. 16). Han var Chef for „Weyle røde Køhr“. ²²⁾

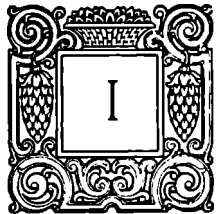

BORGMESTRE FRA 1423 TIL 1682

AF

EVALD TANG KRISTENSEN

den ældste Tid har Vejle sikkert ikke haft mere end een Borgmester ad Gangen; men senere, navnlig i det 17. Aarhundrede, var der til Stadighed to Borgmestre saamtidig. Af disse var Førsteborgmesteren dog altid den, som stod i Forgrunden og blev betragtet som Byens egentlige Styrer.

[Om Borgmestre og Raadmænd henvises iøvrigt til nærværende Skrift Side 84.]

1. Niels Jensen.

Han blev i 1423 sendt til Viborg for at bevise, at Hertug Valdemar ikke havde været Konge: „littera Tutorum, quod dux Woldemarus non fuit rex.“ (Repertorium Dip. Nr. 6034 Juli 17. — 1423.) „Niels Jenssen borgemester to Wedele unde de gantze menicheit dar zalues“ (Bemærkel).

2. Oluf Jensen (Hansen)

nævnes den 24. Juli 1446: „Olaus Johannis proconsul“ (Rep. Dipl.) og 1468 (Pergamentsbrev om Vejle Kirkes Ejendomme). [Smilgn. nærv. Skrift S. 31.]

3. Niels Olesen (Jens Olesen, Jens Olufsen).

Nis Olson, borgemester y Wedell er til Stede paa Tørrild Herreds Ting den 25. Marts 1469 (O. Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner S. 117). (Smilgn. nærv. Skrift S. 17—18.) Jes Volsen nævnes 1458 og 1468 (Breve om Kirkens Ejendomme). Endvidere: 1473 (Brev om Klosterets Jord) og 1477 (Tingsvidne om Løgst Mark og Skov).

4. Jep Sørensen

nævnes: 1483 (Vejle Byting: Lavhævd over Vester Made). 1489 (Jelling Sysselting: Lavhævd Brev om Roms Mark). 1492, den 30. April (Hatting Herreds Ting: Tingsvidne om Roms Mark), s. Aar 25. April og 2. Maj (Ighæ Birketing: Tingsvidne om samme Mark, Afskrift i Privilegiebogen S. 28). 1502 (Tingsvidne om Roms Mark). [Smilgn. S. 73, 74 og 75.]

5. Jes Vinter

nævnes: 1496, den 18. August (Pergaments Lavhævd Brev om Hornstrup Kirkes Jord. Gaarmanns Bog S. 65). 1497, den 11. Maj (Pergamentsbrev og Tingsvidne om Vejle Kirkes Jord). 1500, den 27. Oktober. 1502, den 16. Juni. 1503, den 16. Marts (Stokkenævn om Skjellet mellem Grundet Birk og Vejle Byes Frihed). 1508, den 29. September (Lavhævd paa to Agre paa Bredal Mark. Gaarmann S. 67).

6. Niels Jonssen (Jensen)

nævnes 1511 (D. Mag. 4. R. II S. 287) og 1515

(Dom ang. et Bol i Græse, tilh. Vætlø Bykirke). (Han byggede Kirkens søndre Kapel: „Det søndre Kapel eller Trinitatis Kapel er bygt 1518 af B. Niels Jonsen, som deri med sin Familie har sin Begravelse.“ („Marmora danica“ II p. 77.)

„Herom vidner en latinsk Inscription med Munkebogstaver under Hvælvingen, saa vel som og en gammel dansk Inscription, som begge læses i „Marmora danica“ II p. 77. Den latinske Inscription er nu næsten udalket, men har været fornyet af Stifterens Sønns Sønnesøn, Dr. Mathias Jacobæus, Liv-Medicus og Prælat i Aarhus Domkirke — Anno 1619. 1. Maii.“ („Danske Atlas“ 1769.)

Nu er disse Indskrifter forlængst forsvundne. (Smilgn. Beskrivelsen af Kirken.)

1523 „gjestede Kong Christian den Anden i denne Borgemester Nis Jonsens Huus til Herberg“. 1528 døde han (Cl. Sørensens Opt.). „Hans Sønner blev vel anbragte i deres Fødeby: *M.* Oluf Nielsen († 1560) i Præstekaldet (der efter hans Død gik over til Broderen Mads Nielsens Svigersøn Niels Buch), Mads Nielsen († 1539) kom i Borgemesterembedet.“ [C. F. Wegeners Ann. til A. S. Vedels Udg. af Saxo Grammaticus.]

[Kong Hans's og Christian den Tredies Bevilinger til Niels Jonssen og dennes Efterkommere er omtalt i nærv. Skrift S. 39 og 40.]

Niels Jonssens Slægt kjendes igjennem 10 Slægtled (indtil 1774) for Hovedliniens Vedkommende:

- 1) *B.* Niels Jonssen († 1528) g. m. Kiersten.
- 2) *B.* Mads Nielsen († 1539).
- 3) Karen Madsdatter († 1583) g. m. *Hr.* Niels Buch († 1584).
- 4) Mette Nielsdatter Buch († 1583) g. m. *B.* Find Jespersen († 1584).
- 5) Anne Findsdatter g. m. *B.* Mads Jensen Tordsen († 1601).
- 6) Maren Madsdatter († 1658) g. m. *B.* Jens Bertelsen († 1631).
- 7) Johanne Jensdatter (* 1610, † 1688) g. m. *B.* Hans Knudsen Svane (* 1610, † 1675).
- 8) *B.* Claus Hansen Svane († 1718).
- 9) Anna Margrethe Svane († 1739) g. m. Tolder Hans Andersen († 1722).
- 10) Tolder og Postmester Peder Hansen Staal (* 1706, † 1774). [Se Side 138.]

Alle i Vejle.

Fra Niels Jonssen nedstammede desuden i lige Linie bl. a.:

- (i 7. Led) Jens Bertelsens Børn: Raadmand Mads Jensen Tordsen († 1658); Anne Jensdatter († 1668) g. m. 1) *B.* Niels Lauritsen Nimb († 1640), 2) *B.* Jørgen Staalsen († 1679).

- (i 8. Led) *R.* Mads Jensen Tordsens Søn: Raadmand Jens Madsen; *B.* Hans Svanes Datter: Ingeborg Hansdatter (* 1643, † 1698) g. m. *Hr.* Provst Hans Jeremiasen Wolff († 1703).
(i 9. Led) Sidstnævntes Søn: *Hr.* Jeremias Wolff († 1709).

Ligeledes alle i Vejle. *)

7. Anders Bertelsen

nævnes: 1526 1) I et meget beskadiget Brev i det kgl. Rigs-Arkiv (Topogr. Saml.): 30. November 1526. [C. F. Wegeners Ann. til Overs. af Saxo.] 2) Klage paa Vejle Byting (af Mester Oluf Nielsen) over Fiskeriet Søndag Nat i Brohøl og Møllepotter. 1527 (Dokument ang. et Stk. Humlegaard ved Fiskbæk). 1529 (Mester Oles Jord paa Vinding Mark). Han døde omtrent 1531. Hans Datter (Cæcilie Andersdatter (Citze A. † 1570) var gift med Søren Sørensen, Raadmand i Vejle († 1571). Dette Ægtepars Søn var Historikeren Anders Sørensen Vedel (* 1542, † 1616). Søren Sørensens Broder var den bekjendte Støvlemager Hans Sørensen [omtalt i nærv. Skr. S. 82 og 84].

8. Mads Nielsen

(† 1539), Søn af Borgmester Niels Jonssen, var gift med Lene (Ellen) Christensdatter, hvis Fader var Borgmester Christen Nielsen, Varde. „Mads Nielsen boede i den store Gaard offuen for Midtbroen, som siden Clemens Søfrensens iboede, der fik hans Hustru Liene Christensdotter, fød i Varde.“ (Cl. Sørensens Optegnelser.) Mads Nielsens Datter Karen ægtede Sognepræst Niels Buch; hans Søn, Jacob Madsen Vejle (* 24. Juni 1538), blev Præst, og siden 1587 Biskop over Fyens Stift. [J. C. Bloch: „Den fynske Geistlighed“ S. 50.]

9. Niels Findsen

„levede Anno 1547 og boede i dette Hiørnelhuus sønden ved Torvet hart hos Byens Kielde“. (Cl. Sørensens Optegn.) Han nævnes 1536 som Raadmand [Danske Mag. 3 R. 6, S. 124], 1545 som Borgmester [D. Saml. 240, 22]. Mellem 1523 og 1544 er han en Tid Lejer af en Del af Roskjør Eng [Elline Gøyes Jordebog S. 345]. 1549, den 21. Februar fik han „Brev ad gratiam“ paa Kgl. Maj.s Part af Tienden i Synbiørg Sogn [Kanc. Brevb.]. Antagelig er han død ved Aar 1550 [se Retssagen under Laurits Findsen i Danske Mag. 4. R. 5, S. 199]. Hans Efterfølger vælges 1554.

*) I denne Afhandling betegnes med Kursiv-Bogstaver: *B.* Borgmester, *R.* Raadmand, *M.* Magister, *Hr.* Sognepræst og Adelsmand.

10. Jens Mikkelsen

nævnes som Borger i Vejle 1546 (D. Mag. 4. R. I, 249). Allerede 1544 er han Borgmester. (Paa Elbo Herreds Ting den 18. Juni 1544 vidnes af Per Christensen i Vejle, at Jens Mikkelsen paa samme Tid er udenlands og har Byens Privilegier i Forvaring, hvorfor han ikke kan vise dem frem paa Tinget.) Han nævnes endvidere: 1552, den 30. November (Tingsvidne af Grundet Birketing om Romsgaard. Se Gaarmann S. 62). 1553 (Tingsvidne om Bysens Jord paa Brohøl Sand). 1559 (Tingsvidne af Hatting Herreds Ting, ang. Forligelsesmaal med Hr. Ove Lunge til Tirsbæk). 1563 (Nørvang Herreds Ting: Ridemandsbrev om Murkskjel imellem Iver Lunge og Vejle Borgere). 1566, den 25. Januar (Domssag mellem Morten Murmesters Arvinger og Hospitalet). 1567, den 16. Juni (Strid mellem Vejle og Svinholt). „Han boede ved Midtbroen, som nu Søfren Knudsen boer, og døde han Aar 1571.“ (Cl. Sørensens Optegn.) Hans Søn Mikkel Jensen var Raadmand (Cl. S.).

11. Jesper Findsen

var vistnok født ca. 1520, nævnes som Raadmand: 1554 (Brev om Byens Skorstene) og 1566 (Domsagen med Hospitalet). „Født i Givskudlund, blev kaldet strags efter Jens Mikkelsen, døde Anno 1578“. (Cl. Sørensens Optegn.) Blev kaldet til Borgmester 1571 og gift med Maren Jensdatter Orne (se: Danske Mag. 4. R. II S. 108). Hans Datter Kirsten Jespersdatter blev gift 1576 med Professor Jørgen Christoffersen Dybvad. Den 2den Datter var gift med Rektor i Vejle Povl Andersen Colding, og den 3dje Anna med Raadmand Augustinus, født i Randers (se Cl. Sørensens Opt.).

12. Christen Pedersen

nævnes som Raadmand 1566 og 1578, som Borgmester 1579. (Dommer i Sagen mod Søren Clemensen i Svinholt). „Udi hans (=: Jesper Findsens) Sted blev kaldet Christen Pedersen og boede han, som Borgemester Niels Knudsen bygte og boede. Døde Anno 1580.“ (Cl. Sørensens Optegn.)

13. Find Jespersen.

„Udi hans (=: Chr. Pedersens) Sted blev kaldet til Borgemester-Emnet Find Jespersen, fornævnte Jesper Findsens Søn, abiit tempore lue pestilentiali circa autumnum *) Anno 1584“. (Cl. Sørensens Optegn.) [Gaarmann har læst Ordet „Emnet“ for „Ernst“.] Allerede 1794 var hans Epitafium i Vejle Kirkes Kor fjernet. [Gaarmann.] Paa denne Tavle

*) =: Døde i Pestens Tid omtrent i Hosten.

kaldtes han i den latinske Inskription „Vincentius Caspari, som døde i Pesten 1584, og Hustru Mette Nielsdatter Buch, død 1583“. („Danske Atlas.“) „Marmora Danica“ gengiver hele Inskriptionen saaledes: „In Choro Viellæ expiravit Vincentius Caspari F. die 29. Julii Anno 1584 quo ipso æstivo tempore lue pestilentiali extincti sunt hic Viellæ homines plus minus 500 cum toto civitatis flore nobiliore.“ For Find Jespersens og hans Hustrus Jordefærd blev der 1585 betalt 2000 Mursten.

14. Clemens Sørensen (Severinsen) den Ældre

„blev født i Ribe Anno 1513, blev kaldet Borgemester i Vedle Anno 1554, hensov i Herren Anno 1584 og blev begravet Juleaften og ligger i hans liden muret Grav neden for Prædikestolen hos hans anden Hustru Maren Hansdotter; og hans første Hustru Lene Christensdatter ligger begravet hos hendes første Husbond Mads Nielsen i den søndre Capelle“. (Cl. Sørensens Optegn. Nr. 8.) „Marmora Danica“ oplyser, at Cl. S.s første Hustru var født i Varde og døde i Varde Anno 1556, samt at hans anden Hustru var født i Ribe. Prædikestolen i St. Nicolai Kirke er bekostet 1576 af Cl. S. „Danske Atlas“ angiver 1602 som hans Dødsaar; dette er galt, thi allerede i 1592 var hans Enke gift med Borgmester Hinrich Dyttmer, og dette Ægtepar skjænkede sidstnævnte Aar Kirken to Lysstager. Der fandtes tidligere iflg. „Danske Atlas“ en Tavle og en Ligsten i Kirken over „hans Søn Severin Clemensen, som døde 1576, og Hustru Mette Porses, som døde 1575“.

15. Niels Madsen

nævnes 1587. „Strax efter den store Pestilents blev kaldet til Borgemester Niels Matsen, Mats Kromands Søn i Veile, som døde Anno 1589.“ (Cl. Sørensens Optegn.)

16. Peder Juul

nævnes som Borgmester allerede i 1586 (Skjøde paa 46 Humlekuler i Roms Hule). „Samme Tid blev og kaldet til Borgemester Peder Joelsen, var Borgemester Jens Michelsøns Søn, døde hen Anno 1592 den 6. November.“ (Cl. Sørensens Optegn.) I Nicolaj Kirke fandtes tidligere en Tavle over „Borger Peder Juul, død 1592.“ (D. Atl.) Hans Enke, Kiersten, døde paa Aar senere (1596?).

17. Mads Jensen Tordsen (Thorsen) eller Mads Jensen,

„født i Solskov, blev kaldet til Borgemester Anno 1593; hensov udi Herren Anno 1601, den 12. Juli“. (Cl. Sørensens Optegn.) Hans Hustru,

Anne Findsdatter, var Datter af Borgmester Pind Jespersen. Han nævnes i et Dokument af 27. Juni 1594 som Borgmester. Før den Tid var han i nogle Aar Raadmand. I 1598 hævder en vis Peder Vandel, at Grønnegade ud for hans Udskaad ikke er saa snæver som ud for Borgmesterens. Aar 1600 var han Gjenstand for Overfald med „Ubkvemsord“ af en Borger Jens Andersen. Den 17. August 1600 faar han Tilladelse til at udføre 100 Græsoxne af Riget ved Mikkelsdagstid. (Kanc. Brevbg.) Han og hans Hustru skjænkede i 1586 Kirken en ny Altertavle, paa hvilken deres Navne stod. („Danske Atlas.“) Iflg. Kirkens Regnskabsbog „afkvittedes der ham i 1587 50 Daler, som han godvilligen gav og foræret Kirken til den Altertavle, som han af sin egen Bekostning lod gjøre til Kirken. Der blev samtykt, at han og hans Hustru maa og skal have en bekvem Begravelsessted inden for Koret hos Augustini hans Hustrues formere Grav, heller og en anden bekvem Sted derhos, og samme Sted at nyde uden Afgift til Kirken sin Begravelse for hans Godvillighed i forskrevne Skjænk.“ Hans murede Grav omtales Aar 1618 og 1630. Hans Datter Maren Madsdatter ægtede Raadmand (senere Borgmester) Jens Bertelsen.

18. Hinrich Dyttmer

var født i Lybæk og blev begravet i Vejle den 17. Januar 1627. „Til hannem (Peder Joelsen) blev kaldet at være Borgemester Hinrich Dyttmer, som fik gammel Maren Clemens (Hansdatter) til Ægte med stor Rigdom. Han blev af Guds Tilladelse noget forrykt i Hovedet, et ab officio remotus (ø: skilt fra Tjenesten) Anno 1595, levede derefter i sin Enlighed, indtil Gud kaldede hannem Anno 1626.“ (Cl. Sørensens Optegn.) Hun blev først begravet den 17. Januar 1627. Hans ovennævnte Hustru var Enken efter Borgmester Clemen Sørensen den Ældre. Der findes endnu i St. Nicolaj Kirke to store Messing-Lysecstager, hvorpaa staar Bogstaverne H. D. og M. H. D. 1592 (Hinrich Dyttmer og Maren Hansdatter). Kancelliets Brevbøger 1593—96 indeholder meget om H. D., hvorledes han blev afsat fra sit Embede, hans forærgelige Opførsel imod sin Hustru o. s. v. Han nævnes bl. a. i Dokumenter fra 1608 og 1617. Hinrich Dyttmer solgte den Rettighed, han havde til en Ligsten i Vor Frue Kirke i Lybæk, da han ønskede at begraves i Vejle. Hans Formyndere under hans Afsindighed var Mads Thomsen og Anders Munk, senere Oluf Sørensen og Knud Madsen.

19. Poul Nielsen (Poul Skriver).

„Han var født i Kolding. Blev Borgmester 1608 den 19. August. Døde 1615.“ (Cl. Sørensens Opt.) „Den XI September er s. Povel Skriver Borgemester begravet i Kirken, som efterlod mange Børn og liden Formue og i lang Tid havde tjent Kirken og Byen, og derfor efterladt hans fattige Enke Begravelsen.“ (Cl. Sørensens Opt.) Kirkens Regnskabsbog for 1615 indeholder en hermed næsten enslydende Beretning. 1618 den 20. Marts begravedes hans Enke, Edel Povls. Poul Nielsens Haandskrift var helt god og let læselig. Han er Medunderskriver bl. a. paa følgende Dokumenter: Ansøgning til Biskoppen 1607, Byens gamle Vide og Vedtægt 1610 og Svarskrivelse til Borgerne 1611 (i Anledning af en Klage over Borgmestre og Raad).

20. Oluf Sørensen Hyrup

underskriver i 1611 som Raadmand Svarskrivelsen til de 24 Mænd. Han kalder sig der Oluff Hyrup. „Født i Hyrup, blev sat til Borgemester Anno 1616 in Martio, døde derefter den 19. September Anno 1616, vir candidus“ (ø: retsindig Mand). (Cl. Sørensens Opt.) Han blev begravet den 27. September i Kirkens Midtgang. Hans meget afslidte Ligsten findes nu indsat i Kirkens Kor.

21. Niels Knudsen.

„Født i Hvejsel, blev kaldet til Borgemester i Vejle Anno 1617, den 23. Juni, levede en fredssommelig Mand, døde kristelig Anno 1626 in Martio.“ (Cl. Sørensens Opt.) Paa hans Ligsten i Kirkens Kor kaldes han blot Raadmand (Stenen maa altsaa være bekostet før 1617). Han blev begravet den 23. Marts 1626 (iflg. Kirkens Regnskabsbog). Hans første Hustru var Karen Jensdatter, hans anden Hustru Ingeborg Andersdatter. Hans Underskrift findes paa Ansøgning til Biskoppen 1607, og hans Navn forekommer endvidere i Dokumenter af 1608, 1619, 1620, 1622 og 1623.

22. Clemen Sørensen den Yngre

var født i Vejle og døde og blev begravet her Aar 1644. Hans Fader var Søren Clemensen, der døde 1576, og hvis Ligsten tidligere fandtes i Vejle Kirke. Hans Moder var Mette Christophersdatter (Datter af Borgmester Christopher Schonning i Horsens). Ifølge Clemen Sørensens egne Optegnelser var han, Clemen Sørensen Vedel, først gift med Maren Baggesdatter og anden Gang med Catharina Stangenette af alsisk Adel (* 1592, † 1640). Han blev Borgmester designatus (ø: ud-

valgt) 1601, den 12. August, Regnskabsprovst over Jelling Syssel 1606 og forflyttet til Tønsberg Lavstol 1634, men kom tilbage til Vejle og døde i Begyndelsen af 1644. [Hans Liv og Virksomhed samt hans Slægt omtales i en særskilt Artikel.]

23. Simon Munk

var født i Vejle, først Raadmand (1634) og derefter (fra den 16. Oktober 1635) Borgmester efter Clemens Sørensen. Han døde 1641. („En Trætavle over Borgmester Simon Munk i Kirken, død 1641.“ Danske Atl.) 1633 noteres han i Kirkens Regnskabsbog for 20 Speciedaler (30 Slettedaler) til Kirken for sit og Hustru Bodil Pedersdatters Lejersted paa den søndre Gang i Kirken. 1636 forærede han Vejle Kirke „for hans Tavle, som han haver ladet opsætte her i Kirken, 50 Slettedaler“. Beløbet skal dog først udbetales ved den ene Ægtefælles Død. Dette skete Aar 1640, da hans Hustru døde det Aar og blev begravet den 15. Juli. Selv blev han begravet den 19. Maj 1641. Simon Munks Navn forekommer i Dokumenter fra 1634 (Vejle Bys Jordegods), 1635 og 1637 (Kontrakten med den nye Organist).

24. Jens Bertelsen,

som var født i Dons, var i en længere Aarrække Raadmand i Vejle og „blev saa sat til Borgmester af velb. Gunde Lange strax efter Ufredstiden Anno 1629, døde den 23. August Anno 1631“. (Clemens Sørensens Opt.) Ifølge „Danske Atlas“ fandtes der tidligere „et smukt Monument over Borgmester Jens Bertelsen i Kirken“. Denne Ligsten med Aarstallet 1631 blev solgt ved offentlig Auktion 1795 (Kundgjørelsen om nogle Ligstens Bortsalg findes i „Ribe Stifts Ugeblad“ den 11. September 1795). Han var gift med Mads Tordsens Datter Mariane eller Marine, almindelig kaldet Maren Madsdatter. I Aarene 1608—10 havde han en Tvist med Kirkeværgerne om „en muret Grav for Alteret“ (Svigerfaderen Mads Tordsens Grav), som han vilde tilegne sig. I den Sag var Byfoged Jens Christensen Aar 1608 hos Lensmanden paa Koldinghus. 1610 den 25. Juli blev han i Lensmandens Nærværelse i Kolding „forenet med mig (Regnskabsprovsten eller Sognepræsten?) og Kirkeværgerne, at han nu skal være kvit for Tiltale, for hvis Lig som til denne Dag er nedersat i samme Grav“. Samme Aar oppebar Kirkeværgen af Jens Bertelsen 15 Daler „for den Tvist og Trætte, Kirkeværgen har haft med ham om den muret Grav for Alteren, og den Altertavle, Mads

Tordsen gav til Kirken“. Jens Bertelsen nævnes i Tingbogen den 14. og 21. Januar 1630. „1630 blev betalt Borgmester sl. Jens Bertelsens Lejersted udi Koret i sl. Mads Tordsens Grav 30 Rdl., er 45 Slettedaler.“ Hans Enke levede til 1658, blev begravet den 2. November 1658 i Koret. Derfor betalt 45 Daler. Om Skiftet efter Jens Bertelsen (den 3. Juni 1633) henvises til nærværende Skrift Side 79—80 (Vejle originale Skifteregistre 1625—1716 Nr. 9). Jens Bertelsen efterlod sig ved sin Død 3 Sønner: Mads Tordsen, Bertel og Augustinus Jensen, og 3 Døtre: Anne, Johanne og Lene Jensdatter.

Mads Tordsen blev en meget rig og anset Mand i sin Fødeby (smlgn. Side 78—79 og 104—105). I 1643 fritages hans Hus for Indkvartering, fordi „Rigens Hovmester haver sin Losemente“ der, naar han gjæster Bven. Hans Navn findes endnu paa Taxationslisten af April 1657; men han døde samme Aar og blev begravet den 20. December i Kirkens Kor (45 Slettedaler). Mads Tordsens første Hustru var død før 1663, da Sønnen Jens Madsen betaler for begge Forældrenes Begravelse 90 Slettedaler. Hans anden Hustru, Karen Staffensdatter, blev begravet i Kirkens Kor den 14. September 1680. „Dørgerichtet til den søndre Korsdør er bekostet af Raadmand Mads Jensen Tordsen (Thorsen) og stafferet af hans Søn Jens Madsen Thorsen 1661.“ (Danske Atlas.)

Bertel Jensens Navn findes paa Listen over Borgernes Tab 1644—45, men ikke paa Taxationslisten af 1657. Bertel Jensen Dons købte 1666 Hovedgaarden Viskum i Sønderlyng Herred af Erik Lunow. Han døde kort efter, og Enken og hendes Børn solgte senere Gaarden. Hun flyttede saa til Viborg. Sl. Bertel Jensen nævnes 1673.

Jens Bertelsens yngste Søn, Augustinus Jensen, var i 1633 endnu ikke myndig, men i sit 18. Aar. Da han blev begravet i Vejle Kirkes Kor i sin sal. Faders Grav den 25. November 1656, var han altsaa kun ca. 41 Aar gl. Han var gift med velb. Edle Krabbe, Datter af Hr. Jacob Krabbe til Damsgaard m. m. („hun tog sig ej vel afsted“, idet hun ægtede en ufri, en Borgmesters Søn). I Kirkens Regnskabsbog er indført: „Velb. Edle Krabbe betalt for hendes sal. Husbond Augustinus Jensens Begravelse.“

Jens Bertelsens Datter Anne Jensdatter blev gift den 16. September 1627 med Niels Lauritsen Nimb (Raadmand, senere Borgmester i Vejle). Efter Mandens Død (1640) ægtede hun Borgmester Jørgen Staalsen.

Jens Bertelsens Datter Johanne blev 1632 gift

med Hans Knudsen Svane, der ligeledes senere blev Borgmester i Vejle. Den 23. August 1634 „afhandlede“ Niels Lauritsen Nimb Svogeren Hans Svane og hans Hustru Johanne deres „Aupart i den Gaard, som han iboede“.

Den tredje Datter, Lene, forblev ugift og blev begravet den 25. Juli 1641. Sl. Jens Bertelsens Arvinger forærede 1636 til Orgelværkets Reparation den betydelige Sum 100 Rdl. (Se Side 101.)

25. Jesper Jensen.

„født i Gamst, blev kaldet til Borgmester Anno 1633, en from, forstandig Mand. Obiit Anno 1634, den 2. August“. (Cl. Sørensens Opt.) Før han blev Borgmester, havde han beklædt Stillingerne som Kæmner og Byfoged. (Smlgn. dette Skrift Side 93, 97 og 98.) 1633 sættes hans Begravelse i Kirken til 10 Rdl. Karen sl. Jesper Jensens nævnes 1637 (Bidrag til Orgelværket).

26. Niels Lauritsen Nimb (Nim)

blev i 1627 gift med Jens Bertelsens ældste Datter, Anne Jensdatter, løste Borgerskab i Vejle 1630, beboede i 1633 en Gaard paa Hjørnet af Torvegade og Snaben. Som Raadmand var han den 4. December 1634 Medunderskriver af en Erklæring i Byens Regnskabsbog; han blev begravet den 13. April 1640. „Et Monument af Marmor med Kobberplade over tvende Borgemestre, Niels Lauritsen, død 1642,* og Jørgen Staalsen, død 1679, og begges Hustru Anne Jensdatter, død 1668.“ (Danske Atlas.)

27. Jesper Andersen Holst

blev Borgmester 1641 den 17. Oktober, han blev begravet i Kirken den 25. Marts 1658, og hans Hustru, Else Mikkelssdatter, i 1663. Han nævnes i Skrivelser af 1642, 1643, 1646, 1647, 1650, 1651, 1653, 1654, 1656 og 1657. Hans Datter, Marie Holst eller Margrethe Jespersdatter Holst († efter 1707), fik i Ægteskab med Præsten i Grimstrup, Hr. Anders Hansen Roesten, en Søn, Jesper Andersen Roesten, denne blev Rektor i Vejle og Sognepræst i Vinding. (Se: G. Treschow: Danske Jubelherere S. 226 og Wiberg: Præstehistorie.)

28. Jørgen Staalsen,

død 1679, var gift to Gange, første Gang med Anne Jensdatter, Enke efter Niels Lauritsen Nimb. Hun blev begravet den 24. Januar 1668. 1680 (Byens

*) Dette Aarstal er galt.

Text) nævnes sl. Borgmester Jørgen Staalsens (2.) Hustru. 1689 nævnes hans Tavle paa Hvælvingen i Kirken. 1639 var han Slotsskriver paa Koldinghus. 1660 deltog han i Arvehyldingen i Kjøbenhavn.

29. Hans Knudsen Svane (Svan)

var født 1610 og døde den 20. Marts 1675, 65 Aar gammel. Han blev i 1632 gift med Borgmester Jens Bertelsens Datter Johanne Jensdatter (* 1610, † den 29. Marts 1689, 79 Aar gl.). Han blev Borgmester den 13. Marts 1643 og beholdt denne Stilling til sin Død (hans Lig blev begravet i Kirkens Kor den 9. April). En af hans Sønner, Jens Hansen, døde i Holland, men Liget blev ført hjem til Vejle og begravet den 6. Juni 1658. En af Hans Knudsen Svanes to Døtre, Ingeborg Hansdatter (* 1643, † 1698), var gift med Hr. Hans Jeremiassen, Sognepræst (senere Provst) i Vejle. H. K. S. nævnes i Dokumenter af 1642, 1643, 1646, 1650, 1652, 1654, 1656 og 1657. I 1635 var han Rodemester. Maren Hansdatter Svane var Fadder i Vinding Kirke 1665 sammen med Dorte Pedersdatter Svane.

30. Claus Hansen Svane,

Søn af Hans Knudsen Svane, blev Borgmester den 28. Juli 1675 og var det til sin Død 1718 (han blev begravet den 6. Juli s. A.). Hans Enke blev begravet i Koret den 13. Oktober 1734. Broderen Mons. Frants Svane døde 1692 (en Hans Svane, som formentlig var Søn af C. H. S., døde 1720). Claus Svanes Datter var gift med Tolderen Hans Andersen i Vejle, og deres Søn var Peder Hansen Staal, Postmester og Tolder. Han ejede den senere saakaldte „Klubgaard“ i Vejle (baade Gaardene Nr. 10 og Nr. 12). Claus Svane nævnes allerede (som Sendebud for Raadet) i 1666. Som Borgmester træffes hans Navn ofte, bl. a. 1677, 1681 (Skomagernes Lavsskraa), 1689 (da han gav til Kirken 10 Daler ved sin Hjemkomst fra Holland), 1704, 1707, 1708 og 1709. Sidstnævnte Aar kaldes han Byfoged. Hans Navn forefindes endvidere i Skr. 1712, 1713 (om Kirken, Skolen og Præstens Residents) og 1714 (Skattelisten).

31. Søren Jensen

blev udnævnt til Borgmester den 11. November 1680, efter at han forud havde været Raadmand.

I Aaret 1682 ophævedes Stillingerne som Borgmester og Raadmand, og Byfogden overtog Byens Styre. (Smlgn. Side 112.)

CLEMEN SØRENSEN

A P

NIELS NIELSEN

Gennemgaar man Samlingerne til Vejle Bys Historie i det 16. og 17. Aarhundrede for at finde personalhistorisk Stof, bliver man bekendt med en lang Række af Navne, men hermed maa man i de fleste Tilfælde lade sig nøje; undertiden knytter der sig til et Navn en enkelt eller nogle ganske faa Begivenheder, der dog i Regelen er saa intetsigende, at man af dem kun faar Personen belyst fra en enkelt, ofte uheldig Side. Fra Tiden omkring 1600 findes der her fra Vejle foruden Anders Sørensen Vedel vel kun en enkelt Mand, om hvem man har saa mange Oplysninger, at der i store Træk kan gøres Rede for hans Liv og Virksomhed. Denne Mand er Clemen Sørensen (Clement Severinsen), der i over en Menneskealder var Vejles Borgemester og ukronede Konge.

Clemen Sørensen var af Byens fornemste Slægt, idet hans Bedstefader var den gamle, rige Borgemester Clemen Sørensen, der med sin første Hustru, Lene Kristensdatter, havde Sønnen Søren Clemensen; denne giftede sig med Mette, en Datter af Borgemesteren i Horsens, Kristoffer Skaaning, og deres Søn var Clemen Sørensen. Han blev født i Vejle 1573, døbt s. A. af Sognepræsten Niels Buch og 1576 sat i Byens Latinskole, hvor den tidligere Munk Niels Bredal endnu var Rektor; denne var efter Clemen Sørensens eget Vidnesbyrd en dygtig Mand, der var velfunderet i den latinske Grammatik. Fra 1581—84 var Jens Farsen Rektor ved Skolen. At der var et godt Forhold mellem Lærer og Elev, tør man vel slutte af Clemen Sørensens Udtalelse om, at „han var en modig og flittig Skolemester“. Hvor længe han har gaaet i Byens Skole, vides ikke; men af det Skudsmaal, han fik paa Vejle Raadstue den 5. Marts 1635, ses, at han senere var „vdenn lannds att Studere och forfremme sig i Boglige Konster och anden Erlig hantering oc Kiøbmannschaff vdi atskillige lande oc Konge Riger. 1595 haffr hannd Boesatt sig her i Wedle oc vdgiffuet sin Borgerschaff“.

I Aaret 1598 fik Tolderen i Kolding fra Christian IV. Paalæg om, at han skulde betale Clemen Sørensen for Kongens Folks og Kejserens Gesandters Ophold hos ham. Af dette kan man vel slutte, at Clemen Sørensen allerede da var Byens mest ansete Borger — at hans Gaard, der laa paa Hjørnet af Kirkegade og Søndergade, senere var rummelig og anselig, ved vi fra Striden om Indkvarteringen 1643. Aaret efter, 1599, er han Raadmand, og i August det følgende Aar ser vi ham som Storkøbmand, idet han faar kgl. Tilladelse til at udføre 100 Græskreaturer; samme Aar var Kongen hans Gæst, og 1601 i Juli Maaned bliver han ved Borgemester Mads Jensens Død „vdchorit att Verre Borgemester her vdi Byen“. Embedet optager dog ikke straks hans Tid; thi den Rejse over Østersøen ind i Sværrig, som han den 4. April 1602 faar Pas til, kan næppe være foretaget paa Byens Vegne. Samme Aar faar han Besøg af Dronningen og Fyrst Ludvig af Anhalt, og den 13. December dør hans Hustru, Maren Baggesdatter, 39 Aar gl., vel sagtens af Pest; thi Søsterens, Gunder Baggesdatters Mand, Borgemester Hans Villumsen i Haderslev, dør 2 Dage senere her i Vejle. [I Vejle Kirkes Regnskabsbog for

1601—02 staar der i en Nota, at en af Kirkens Boder har staaet øde i nogle Aar formedelst den farlige Sygepest, og da Clemens Sørensen ogsaa 1604 omtaler Pestens Hærgen, kan man vel gaa ud fra, at denne Farsot i Tiden 1601—04 har grasseret her i Byen.]

1606 lykkes det Clemens Sørensen at erhverve Tilladelse til, at Vejle Borgere paa ny og uden Lensmandens Indblanding maa bruge deres Skove — det havde i nogle Aar været dem forment af Caspar Markdanner — mod, at Borgemestre og Raad lader udnævne to ansete Borgere, der skal udvise, hvilke Træer der skal fældes, for at det ikke i Fremtiden skal blive til Skade for Kongens Vildtbane, og de skal paase, at intet til Upligt forhugges „efter som de for os och byen ville ansvare och være bekient“. At det er Clemens Sørensen, der staar bagved, har vi hans egne Ord for: „Impetratæ fauore et præsidio nobilissimorum dominorum per me Clementem Severinum Vethlæum“, siger han med Selvfølelse, men hvem de fornemme Herrer er, faar vi ikke at vide.

[At Kongen har været under kraftig Paavirkning, bekræftes ganske pudsigt ved, at der foruden ovennævnte Skrivelse af 29. Marts 1606 ogsaa foreligger en anden, der er dateret København, den 9. Marts 1605, hvorefter Borgerne ganske vist ogsaa bliver fri for Lensmandens Tilsyn, men Borgemester og Raad faar til Gengæld Paalæg om, at de efter deres Bys Bog, Stadsvedtægt og Forordning skal føre Tilsyn med, at Skoven ikke forhugges til Upligt efter den „pæn og straf, som derhos formælt er, hvis de ikke ville staa derfor til rette“. Men dette Missive blev ikke afsendt; thi i Randen staar vedtegnet: Dette brev blev cæsseret oc epter kongelig majestæts befaling renoveret 29. martii anno 1606“. Som vi har set ovenfor, er i dette Brev alle de truende Udtryk om „pæn og straf“, „stande til rette“ udeladt og erstattet med en Appel til de paagældendes Æresfølelse.]

Samme Aar, 1606, faar Cl. Sørensen den 2. Maj Udnævnelse til Regnskabsprovst over Jelling Syssels Provsti [dette Embede havde hidtil været beklædt af *M. N. Vilhelmsen*, Sognepræst i Bredsten, der var en Halvbroder til *M. Peder Christensen* i Vejle]. Clemens Sørensen kaster sig straks med Energi ind i sit nye Arbejde og vil have Orden i Tingene. Gentagne Gange henvender han sig til Niels Vilhelmsen med Anmodning om at faa udleveret nogle Breve, der angaar Provstiets Sager, og som han bestemt formoder *M. Niels* maa have i sin Varetægt; Borgemesteren har Brug for dem i paakommende Tilfælde; men trods al sin Umage kan han kun faa udleveret nogle faa og klager derfor til Kongen, der i en skarp Skrivelse til *M. Niels* strengest uden videre Forhaling paalægger ham at levere til Clemens Sørensen alle de i hans Værgе værende Dokumenter, da han intet har med disse at skaffe, „saafremt ikke Kongen skal kræve dem af ham ved andre Midler“. Om han nu faar disse Breve, eller Præsten ingen har, vides ikke. Et andet Udslag af hans Ihærdighed ses i Vejle Kirkes Regnskabsbog for 1607, hvoraf det fremgaar, at han har faaet 13 Daler i Stolestadepenge fra en Del, „som i nogle Aaringer havde fortrykt sig og ej vilde udlægge“.

I et Brev af 20. Januar 1607 fra Broderen, Sognepræst Hans Clemensen i Odense, til Clemens Sørensen anbefales det denne at tage *M. Jens Mikkelsen* (d. e. *Jens Peder sen Juel*) til Præst, og der tilføjes: Han er kommet af Godtfolk hos eder; gjør med ham, som I ville, Efterkommerne skulle gjøre mod eders Børn. Der er et gammelt Ordsprog, som siger: Det er bedst, vore egne Hunde gnave vore egne Ben; det er gavnligere „habere civem & inquilinum quam peregrinum“. [Det om Efterkommerne er nok møntet paa Clemens Sørensens Søn Laurits, der senere blev Præst her i Byen.]

Aaret 1607 er ellers mindeværdigt i Clemens Sørensens Liv; thi da var det, at han vovede sig i Kamp med selve den mægtige Lensmand, Caspar Markdanner, om Vejles Rettighed til Løget Mark og vandt. I Følelsen af sin Pligt og uden at lade sig skræmme

af Frygten for at paadrage sig den myndige Lensmands Vrede kaster han sig med al sin Kraft over Opgaven, og vi ser af Dommen 1607, at Sagen fra hans Side er lagt i Rette med lige saa stor Grundighed og Dygtighed. som senere Byfogden Chr. Grundahl udfoldede i samme Sag. [Se herom nærmere under Afsnittet „Løget Mark“.] Sagen fik jo, som omtalt, et for Vejle gunstigt Udfald. og Clemen Sørensen siger om sin Modstander Caspar Markdanner, at „han var ellers en skarpsindig og forstandig Mand . . . og ikke regnede Borgemester og Raad eller Borgerskab til onde, at de havde imod hannem standen paa deres Ret og forsvaret deres Frihed“.

1608 endte den lange Tvist om, hvorvidt Clemen Sørensen skulde betale for sin Hustrus Begravelse eller ej. Han mente, at han havde Ret til gratis Begravelse i Kirken i Farfaderens Begravelsesplads. [Caspar Markdanner havde været Opmand og erklæret, at hvis Clemen Sørensen vilde have Forrettigheder frem for andre, maatte han bevise sin Adkomst dertil, og saaledes trak Sagen i Langdrag til 1608, da der i Kirkens Regnskabsbog staar: Clemen Sørensen haver afstanden godvilligen uden Dom og Trætte, udgivet og betalt Kirken for sin Hustrus S. Maren Baggessdatters og Frændes Dirik Lambertsens Lejersted og Begravelse udi Kirken — 20 Daler.]

Det var da ogsaa paa Tide, at Clemen Sørensen viste sig som Grandseigneur; thi samme Aar blev han gift med den adelige Dame, Karen Strangenette. [Hun tilhørte paa mødrene Side den fornemme Urneslægt: hendes Moder var nemlig Mette Eriksdatter Urne. Erik Urne, dræbt 14. September 1561 i Kropelshagen af nogle ugudelige Bønder, g. m. Margrethe Wulfsdatter Pogwisch, levede paa Hindema, hvor Datteren Mette blev født den 16. Januar 1552; hun blev gift med en af Absalon Goyes Karle, Hans Strangenette fra Als, der blev dræbt den 9. September 1598 mellem Odense og Aasum; han er begravet i Graabrødre Kirke i Odense og kaldes „ærlig og velbyrdig“ (D. Adels Aarbog 1904). Clemen Sørensen begærede saa hos Lauge Urne at faa Jfr. Karen til Ægte; denne, der var hendes Væрге, turde dog ikke uden Kongens Tilladelse indvillige, og Kongen skriver da i April s. A. til Lauge Urne, at „da begge Personer saa højlig begære hinanden til Ægte“, er han tilfreds dermed og befaler hendes Formynder at give sit Samtykke.] Samme Aar vover Clemen Sørensen med 4 Mænd at forbyde Byfogden Carl Andersen at gøre Udlæg hos Borgeren Jens Hansen for ca. 1100 Daler, som denne skyldte Vulem Jacobsen i Amsterdam. Kongen forlanger Sagen undersøgt, men hvad Udfaldet bliver, ses ikke.

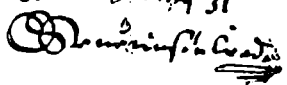
1609 afstaar han til Kronen en Selvejrbondegaard i Tarn og faar til Gengæld Lov til at bruge Rodskjær Enge, som Henrik Vind til Grundet og han selv har haft i Fæste. Ved denne Lejlighed har han maaske bragt sig i Erindring hos Kongen; thi fra samme Aar haves et kgl. Missive til *M.* Hans Staffensen om at modtage Søren Clemensen, en Søn af Borgemesteren i Vejle, i Sorø Skole, naar der bliver Rum ledigt. Paa et heftigt Angreb mod Borgemester og Raad 1611 svarer Clemen Sørensen bl. a. „og kan vel ske, vores Bestilling uden Ros at sige ganger os mere til Hjerte og strækker sig videre, end I vel alle forstaa“. 1626 har han Strid med Biskop Hemmet i Ribe om Ansættelsen af en Rektor. Bispnen sparer ikke paa kønne Ord, men kalder ham „ærlig, viis og velagt Mand Clemen Sørensen, Borgemester udi Vejle, Regnskabsprovst udi Jelling Syssel, min kære Svoger og besynderlig, gode Ven“ (Clemen Sørensens første Kone var Bispens Kones Fæster). Biskoppen satte dog sin Villie igennem mod Borgemester og Raad. I Kejserkrigen blev Clemen Sørensens Hus afbrændt, og der er vel næppe Tvivl om, at Clemen Sørensen ved denne Lejlighed har mistet en Del af sin Formue, og at det er fra denne Tid, at hans økonomiske Nedgangsperiode begynder. Da Kongen, efter at de Kejserske er draget ud af Landet, har bevilget 400 Rdl. til Kirkens og Skolens Istandsættelse, har Clemen Sørensen vanskeligt ved at udrede de Penge, som han ganske

vist ogsaa kun med Besvær har faaet 1634. I dette Aar ordner han sine Forhold her i Vejle; thi det følgende Aar skal han tiltræde Laugmandseembedet i Tønsberg Len.

Den 16. Oktober handler han med Kirken, som han skylder de 300 Rdl., Magdalene Pogwisch gav for sit Lejersted i Kirken, og som han i langsommelig Tid havde skyldt — det var bestemt, at denne Sum altid skulde staa hos en solid Borger til 6 pCt. aarlig Rente. Kirken faar de 6 Boder i Fiskergade, Østen for de Huse, som M. N. Frantzen lod bygge, da Fjenderne drog af Landet; thi det viser sig efter en Synsforretning, at Byen af Lejeindtægten faar mere ud af Pengene end ved at sætte dem paa Rente. Samme Aar var han med Lauritz Lauritzen i Skanderborg, hvor han underdanigst har „suppliceret og anholden hos Kong. Maytt og Rigens Raad, da forsamlet, om vores Byes Privilegia og Kongebreve maatte blive renoveret, og var Lauritz Lauritzen siden udi samme Ærinde paa Kolding Hus og udi Ribe. Til denne Omkostning forlangte Clemen Sørensen 9 Daler 1 Sk., og de finge dog ingen anden Besked end en Kgl. Missive til Albert Skeel og vores kjære Lensmand, Ernst Normand, at de ved Lejlighed skulle granske og forfare og særdeles hos vores næste Byer og Naboer, hvor vidt vores Byfred uden Byen strækker sig, og derpaa hos Kgl. Maytt sig erclere, hvilket ikke endnu er sket“. Den 27. Marts 1635 blev Privilegierne fornyet. Sagen var jo, at de i Kejserkrigen var blevet „skaarne, fordervede og udj andre Maader frakommen“; men Clemen Sørensen beviste med de Rester, som endnu fandtes, og ved de Kopier, han længe i Forvejen havde taget af alle Byens Privilegier og Breve, hvilke Rettigheder Byen havde haft, og derefter fornyedes de; man ser af Kirkens Regnskabsbog 1635, at det kostede 15 Rdl., „som er 22½ Daler slet Mønt“.

5. Marts 1635 faar Clemen Sørensen sit Skudsmaal, og ved denne Lejlighed giver 24 af Byens bedste Borgere ham det Vidnesbyrd, „at han udi sine Embedi och bestilling saa vell som vdi liff och leffned Inndtill denne Neruerendis dag som en Erlig oprigtig och rettsindig øffrigheds Mand burde at gjøre och vell Egner och anstaaer i alle maader och hafr verit denne Bye och Menighed till megen stor Nytte och gaffn och fordeel udi mange adskillige maader och dersom dett haffde verit Guds prouidentz och med høye øffrigheds tilladelse kunde haffde skeedt, yndskitt dij, att hand haffde bleffuit och veritt hos dennem sin liffuis tidt, saa dij och alle andre, som i dag her paa Raadhuusit tilsteede vare alldrig Noch sammelig kunde fuldtacke hannem for sinne mangfoldige gode Velgierninger, hand denne Bye og Allmue giort och beuist hafr, huor paa en huer och een som i dag tillstede vare tog hannem i haand och ville videre dette vidnne och bekræfte om nogen tidt dett behoff gjøres“.

Den 31. Marts slutter han sine Optegnelser med disse Ord:

Dette hafuer Jeg vnderkroft og saaledis sammel skrefuot vdi en god enfoldig miening I disse Paasche Dage Anno 1635. Marts 31
Gambi just for bys dage Det J den bestre miening

Faksimile af Borgemester Clemen Sørensens Haandskrift i ca. 2/3 Storrelse (Originalen opbevares i Landsarkivet i Viborg). Teksten lyder: „Dette hafuer Jeg vnderkroft og saaledis sammel skrefuot vdi en god enfoldig miening I disse Paasche Dage Anno 1635; haaber gott folckh tage det I den beste miening.“ C. Seurinson Vedel.

Endnu den 3. April er han ikke afrejst; det ser man af en Paategning paa en Kopi af Stedsmaalsbrevet paa Ladegaard.

Fra Norge sender han saa Restbeløbet af sin Gæld hjem, og 1638 betales de sidste 100 Slettedaler af Søren Knudsen paa Clemen Sørensens Vegne; det er Resten af de Penge, han havde faaet af Henrik Lange, Dejbjerglund. Hvorledes det gaar Clemen Sørensen i Tønsberg, kan ikke oplyses. Den 23. Juli 1641 er han igen hjemme; thi da bestemmes, at Ritmester Rantzau skal have Kvarter i Clemen Sørensens Gaard ved Torvet [næmlig 1 Stue til Gaden og 2 Kælderrum derunder, Kammerset i Forstuen, Køkken med det lille Kammer ved Siden. Endvidere i Gaarden: Stalden, Bryggeret og Kammeret ved Enden, medens ellers Gaarden og de andre Stuer og Værelser skal være forbeholdt Clemen Sørensen og hans Folk].

Ritmesteren udsteder en skriftlig Forpligtelse, dateret „Neisz“, den 9. Juli 1641, i hvilken han siger, at han har „ein Quartie in Clement Seuerinsens behäusung Hir in Wodelle an dasz Marchett belegen“, og lover, at der ikke skal ske nogen Skade „Esz sej au finsteren, Thueren, Kiste, Benneke, esz sej wasz Name esz habe Mach“, og at han skal give i Leje 20 Rdl. for Vinteren, eller, hvis han rejser før, betale for Maaneder og Uger. Han er flyttet fra Henrik Christoffersens og Simon Munks, fordi Kvarteret der ikke passede ham. [Det ser ud, som om Clemen Sørensen har fundet sig i denne Indkvartering, skønt han, naar man tager Hensyn til, hvad der siges om Vinduer og Døre m. m., sikkert har været klar over, at Ritmesteren var en noget urolig logerende.]

To Aar senere er der Tale om en ny Indkvartering, og denne Gang gælder det den gode Herre Frederich von Buchwald. [Man maa gaa ud fra, at Clemen Sørensen i den mellemliggende Tid er blevet fritaget for Indkvartering, og at Borgemester og Raad desuagtet, maaske tvungne af Nødvendigheden, har forsøgt at prakke ham en paa; herpaa tyder i hvert Fald et Brev fra Clemen Sørensen til Hans Svane og Jesper Andersen, hvori han, naturligvis i høflig Form, men ellers temmelig skarpt, beder om et skriftligt Svar paa, om det er rigtigt, at de i Kolding skal have sagt, at han for billig Betaling skulde være villig til at tage bemeldte Oberst i Indkvartering, eller ogsaa, at han og v. Buchwald skulde være enige. Svaret, der baade m. H. t. Indhold og Skrift er jammerligt, gaar ud paa, at de i Almindelighed har udtalt, at hvad Indkvartering, der er sket, er sket med Bevilling og med Løfte om rigtig Betaling. Brevet til Borgemestrene er hverken skrevet eller underskrevet af Clemen Sørensen: han er vel sagtens allerede nu saa svag, at han ikke mere kan føre Pennen. Den 22. August forsøger Mogens Bilde at mægle Fred, idet han beder Borgemestrene om ved Samtale med Clemen Sørensen at udvirke, at Oberstløjtnanten, der jo kun har 2 Værelser, faar Lov til at blive boende der, saa videre Uenighed ej derved foraarsages.] Clemen Sørensen har da henvendt sig til Kongen; thi den 25. Oktober udsender denne et Brev, hvori der bl. a. siges: „Osz Elschelige Clemend Søffrennsen“ . . . har meddelt, at han paa Borgemestres og Raads Anmodning har lovet Oberstløjtnanten Kvarter hos sig en Maaned eller to, og at han nu ikke kan blive ham kvit igen og derfor underdanigst begærer, at vi naadigst ville bevilge, at „han hannem maatte blive entlediget“ og siden være forskaanet for al Indkvartering. Kongen byder saa, at Oberstløjtnanten straks skal have et andet Kvarter, og at Clemen Sørensen siden for al Indkvartering skal forskaanes, „effterdi hand sligt for hans Alderdomb och Schrøbelighed icke kan Vdstaae“. Desuagtet bliver Oberstløjtnanten ikke fjernet; thi den 14. November skriver Sønnen Hans, der kalder sig selv en fattig ung Karl, til Lensmanden. Han takker først for de mange Velgerninger, denne har bevist hans „aldrende og meget skrøbelige Fader“, og beder dernæst om Lensmandens Bistand, at de kan komme af med Oberstløjtnanten, da Borgemester og Raad ingen Ende paa Sagen vil gøre. Brevet bærer bl. a. følgende Paaskrift: „Borgemestrene skal forholde sig efter K. M. Missive og uden Ophold finde et andet dygtigt Kvarter, som Oberstløjtnanten kan være fornøjet med;

hvis dette ikke sker, og der yderligere klages, skal Borgemestre og Raad stande til Rette. Ex Coldinghus, den 15. November Aar 1643. Mogens Bilde.”

Om Clemen Sørensen døde i de to sidste Maaneder af Aaret 1643 eller i Begyndelsen af 1644, har jeg ikke kunnet skaffe oplyst. Sandsynligst er det dog, at han er død 1643: [Den 11. Februar 1646 siges i Skiftet efter ham, at han er afgaaet ved Døden for over halvtredie Aar siden; dette, der fører tilbage til 10. August 1643, er jo bevislig urigtigt; thi som vi ovenfor har set, var han i Live den 14. November 1643. Unøjagtigheden maa vel, hvor usandsynligt det end lyder, skyldes en Fejlhuskning fra Arvingernes Side. Skal nu Angivelsen om de halvtredie Aar bringes i Samklang med Kendsgerningerne, maa vi antage, at han er død umiddelbart efter den 14. November. Endelig er der jo Mulighed for en Fejlskrivning, og den eneste, der kan være Tale om, er, at der er skrevet „halvtredie“ for „halvanden“; han maa derefter være død inden 10. August 1644. Hans Ligsten i Kirken angiver ikke Dødsaaaret; men det er jo ikke saa mærkeligt: thi allerede i Januar 1644 kom Svenskerne til Byen, og der har da for de efterlevende været nok at tænke paa.]

Det sidste Billede, vi faar af den gamle Borgemester, er en affældig, forpint og forarmet Mand, der træt og skuffet dør i en Tid, da Lov og Orden overalt har maattet vige for Lovløshed og Vilkaarlighed. I Tiden fra 1600 til 1627 har han set Byen vokse og gaa frem, indtil den i Kejserkrigen sammen med ham selv fik det Knæk, som vel ikke ødelagde den, men satte den begyndte Udvikling tilbage. Hans Livs Højdepunkt var naaet: det, der kom efter, Laugmandseembedet i Tønsberg, var jo, naar vi husker paa, at det svarede til Landsdommerembedet her i Landet, en sjælden Udmærkelse, som Clemen Sørensen naturligvis med Tak tog imod; men vi tør vist gaa ud fra, at det var den skuffede Mand, der modtog det, den Mand, der har set sin Ungdomsdrøm om at vokse sammen med sin Fædreneby tilintetgjort.

Sporene af Clemen Sørensens Gerninger er vel saa godt som alle forsvundne i de forløbne 300 Aar; det eneste efterviselige er vel, at hele Søndermarken den Dag i Dag hører til Vejle; men kan vi end ikke efter de mange Aars Forløb paavise Resultaterne af hans Virken, saa er de der dog, og vi tør med fuld Føje kalde ham en af vort Lands bedste Sønner, der fuldt vel taaler Sammenligning med de første Borgere i hans Samtid, og er Kristoffer Dybvads Kritik over Datidens Borgemestre i hans „Observationes politicae“ rigtig, saa var Clemen Sørensen uden al Tvivl en af de dygtigste Borgemestre i Danmark paa den Tid. Han var Byens ypperste Borger i Borgerskabets sidste Blomstrings-tid før vort Aarhundrede, Adelens Lige og Kongens Omgangsven.

Clemen Sørensen har mindst haft 11 Børn, nemlig: Laurits, Søren, Hans, Clemen, Kristoffer, Maren, Lene, Mette, Mette Urne, Magdalene og unge Clemen.

[Laurits blev Præst i Vejle (se videre under „Præster“). Om Søren vides kun, at Kongen 1609 befalede, at han skulde optages i Sorø Skole. Mette, der var født 1600, blev gift med den ansætte Vejleborger Mads Thomsen. Lene (Magdalene) blev gift med Foch Albretsen, Raadmand i Horsens. Maren gift med Raadmand Søren Knudsen i Vejle, Mette Urne med Knud Jakobsen, Raadmand i Odense, og en anden Magdalene med Peder Ottesen i Norge. Hans, der fik Gaarden paa Hjørnet af Søndergade og Kirkegade, levede i trange Kaar, thi saa godt som alt, hvad Faderen havde efterladt sig, var medgaaet til Dækning af Gælden: det er vel den samme Hans, der omtales i Rigsraadets Forhandling den 14. Oktober 1650: „Borgemester og Raads Sag i Vejle med Hans Clemensen, anlangendis att Raadstu-Bogen icke kommer offuer ens med tings vindet, Efter hues bevijser her fremlægges, siunes Hans C. v-rett att haffue gjort. S. og mig siunes att Borgemester og Raad for vider tiltale burde forskaanet att vere og Hans Clemendzen att tiltalis for de falske seddeler, hand har lagt i rette, och Lensmanden att faa befahling der paa att vdføre den sag.“ Hans Clemensen døde 1661.]

RAADMÆND FRA 1468 TIL 1680

(FORSAAVIDT SOM DERES NAVNE KJENDES)

A P

EVALD TANG KRISTENSEN

Nævnes:

Hans Love, Jes Nielsen ved Korset, Jep (Jesper) Skrædder, Per Thomsen, Jep Sørensen (Severinsen), Per Jensen 1468

Per Simonsen, Jes Simonsen 1473

Henrik Ulf (Sture), Jesper Beeg (Jep Borg), Johan Wylde (Ville) 1473, 1477

Jes Iversen 1473, 1483, 1496

Bortel Overskjerer, Peder Hardbo (Harbon) 1477

Nis Tuesen 1477, 1483, 1496, 1497

Las Christensen 1483, 1496, 1497, 1502, 1508

Anders Skrædder 1483, 1496

Jørgen Lauritsen 1483, 1497

Nis Jensen (Niels Jonssen), senere Borgmester 1483, 1496, 1508

Peder Hendriksen 1483, 1497

Peder Ebbesen 1483, 1502

Jes Vinter 1483

Palle Bredal 1497, 1502

Clement Jensen 1500

Engert Cremer, Anders Kramer, Jes Bertelsen 1508

Jes Adersen 1508, 1526, 1529, 1537

Jens Jensen (Jes Jonssen), Broder til ovenn.
Niels Jensen 1510, 1511

Knud Bertelsen 1526, 1533

Per Skrædder, Michel Jensen („Jens Michel-son Borgemesters Søn“; Cl. S. O. 9) 1527, 1529

Peder Brok, Anders Bertelsen Biug 1529

Jes Andersen 1529, 1533, 1537, 1547

Bertel Pedersen (Penneborg), Mads Kræmmer 1533

Peder Sofrensen (Severinsen) 1541, 1547, 1553, 1554, 1555

Jesper Findsen (senere Borgmester) 1541, 1547, 1554, 1566

Herman Hendriksen 1541, 1554

Christen Eriksen 1547, 1549, 1551, 1553, 1555, 1566

Søren Sørensen (Senren Seurenson), død 1571, „om Huileken Jeg ofte Haffner Hørt, att skal hafue verit en modig og forstandig mand, oc Byen en god forsuard“ (Cl. S. Opt. 1). Han var Anders Sørensen Vedels Fader; hans Datter var gift med Peder Tyelsen 1547, 1549, 1555, 1571

Morten Giodesen; „Han var min Gud Fader“ (Cl. S. Opt. 5), var først Byfoged 1547, 1549, 1551, 1553, 1555, 1566

Nævnes:

Simon (Efternavnet ulæseligt) 1547

..... Olesen (Fornavnet ulæseligt) ... 1547, 1566

Severin Trogelsen 1551

Frands Mikkelsen 1553

Nis Poulsen: „Han boede ved Torffuet“ (Cl. S. 3). Hans Søn Peder Nielsen døde 1593. „En Tavle blev opsat i Kirken over ham af hans Søstermand Anders Lauridsen. Borger i Kiøbenhavn“ D. Atl. 1553, 1554, 1555, 1566

Christen Persen, senere Borgmester 1566

Niels Jensen 1566

Augustinus Jensen, „fød i Randers, haffde Jesper Findsens Datter Anne“ (Cl. S. Opt. Nr. 6) 1566

Hans Sørensen (Seurenson), Støvlemageren, gift med Karen Hjere: „boede ved Nørreport“ (Cl. S. O. 2), testamenterer en Kvalgaard til Vejle Hospital 1571

Knud Nielsen, den 18. Juni 1571 [Kirkeh. Sml. III R. II] 1589, 1592, 1594, 1597, 1610, 1619, 1622, 1630

Hans Jensen, har Ligsten i Kirken, døde .. 1574

Sofren Skrædder 1575, 1579

Niels Madsen 1575, 1578, 1579, 1589

Peder Offersen, „fød i Weile“ (Cl. S. Nr. 10); hans Arving gav Kirken 20 Daler i „Sjælegave“; Peder Offersen gav Kirken og Skolen 2000 Sten 1583

Niels Smed „vor gammel Hr. Nielses Søn i Jelling“ (Cl. S. Nr. 8), for hans Jordefærd i Kirken blev der givet 1000 Sten 1585

Rasmus Mortensen, „fød i Weile“ (Cl. S. Opt. Nr. 14) 1586, 1589

Hinrich Dyttmer, senere Borgmester 1589

Steffen Knudsen 1589

Lambert Thor Weelborgh, „fød til Zuoll, hafde Dorrethe Findson“ (Cl. S. Opt. Nr. 12) .. (Gaarmann har læst Navnet Zuoll for Ruoll. Det er en By i Holland i Over-Yssel) ... 1589

Jørgen Pedersen Offuersker (o: Overskjerer) 1589, 1592, 1594

Mads Jensen Tordsen, senere Borgmester .. 1589

Mads Munk, født i Vejle 1589, 1594, 1597

Christen Viborg 1589, 1594, 1597, 1602, 1607

Nævnes:

Niels Andersen, født i Vejle, Byfoged 1597;
for hans og Hustrus Lejersted i Kirkens
Midtgang blev der Aar 1600 betalt 20 Daler
..... 1597, 1600, 1602

Povl Nielsen Skriver, senere Borgmester
..... 1597, 1602, 1607

Jens Christensen, „kom fra Brandholm“, (Cl.
S. 18) var først Byfoged; for hans Lejer-
sted i Kirken betales 10 Daler.... 1601, 1610

Thomas Madsen..... 1610, 1630

Jens Bertelsen, blev Borgmester. 1610, 1620, 1630

Niels Knudsen, var først Byfoged, „en Lig-
sten over Raadmand Niels Knudsen og
tvende Hustruer“ (D. Atl.) 1610, 1630, 1635, 1656

Knud Persen 1613, 1620

Knud Madsen, „født i Liim“ (Cl. S. 20); var
en Tid Kirkeværge, D. Atl. oplyser, at der
har været en Tavle over ham i Kirken:
han blev begravet og lagt i Kirken d. 6. Marts 1617

Jens Søfrensen, „født i Kiærbølling“ (Cl. S.
Opt. Nr. 22); „Margrethe Jens Søfrensen
for hendes sal. Husbonds Begr. i Kirken:
12½ Daler“ 1618

Niels Hansen, „han var født i Weile“ (Cl. S. 21).
16. Januar 1630: salig Niels Hansen, fordum
Raadmand i Vejle 1619, 1620, 1621, 1622

Mads Thomsen, „han var Thomas Matzøns
Søn i Odense og født 1583“ (Cl. S. 23).
Hans Hustru forærede ved hans Begravelse
2 Vogslys til Kirken og 6 Slettedl. Han døde
3. Paaskedag 1639 (Kirkens Regnskabsbog).
Hun var født 1600, døde 1651. „Mads Thom-
sen og hans Hustru Mette Clemensdatter
og en deres Børn er bevilget deres Lejer-
sted og Begravelse paa en belejlig Sted
i Kirken for det Byggested, de gav Kirken,
liggendes paa Kirkegaarden, længst østen
Anders Bendtsens Hus fra den vester Rist
sonder paa“. — Ligsten i St. Nicolaj Kirke.
(Kirkens Regnskabsbog) 1619—1638

Graues (Groers) Søfrensen Bostrup. Aar 1619
blev der givet 12½ Daler for Margrethe
Graverses Begravelsessted i Kirken. 1620, 1630

Jesper Jensen, Byfoged, senere Borgmester
..... 1629, 1632

Peder Nielsen 1630, 1635, 1656

Mikkell Lauritsen 1630

Nævnes:

Peder Sørensen Svensk .. 1630, 1641, 1654, 1656

Laurits Lauritsen, „han var født i Angell“
(Cl. S. Opt. 29)..... 1630—48

Hans Hustru, Karen, begravet og lagt i
Kirken den 11. Maj 1648; han selv begravet
samme Sted den 21. Maj 1657.

Anders Jensen Sole..... 1630, 1638, 1654
begravet i Kirken den 20. Januar 1656. hans
Enke Kjersten Jensdatter begravet den 13.
Juli 1658 (Vejle Skifteret Nr. 85).

Henrik Henriksen, Jakob Stage (først Kæm-
ner), Anders Knudsen, Christen Madsen,
Find Jensen, Anders Munk, Hans Nielsen 1630

Simon Munk, „født i Wedel“ (Cl. S. Opt. 25).
tillige Hospitalsforstander, senere Borg-
mester..... 1630—3f

Niels Sørensen 1630, 1635, 1656

Terkel Lassen 1632

Niels Lauritsen Nimb (Nim), senere Borg-
mester (Cl. S. 26) 1632--56

Søren Knudsen Kjølholt, „han var først By-
fogdit, saa straxt efter Raadmand“ (Cl. S.
27) 1633—43. 1657

Mads Jensen Tordsen [„Dørgerichtet til den
søndre Kordør er bekostet af Raadmand
Mads Jensen Thorsen og stafferet af hans
Søn Jens Madsen Thorsen 1661“, D. Atl.].
Han døde..... 1658

Henrik Christoffersen Skaaning, „født i
Horsens“ (Cl. S. Opt. 28)..... 1633—1680

Hans Hustru Anne Hendrikkes døde 1661,
han selv blev begravet den 7. Januar 1680.

Oluf Kjeldsen, Kirkeværge 1638.... 1637—1656

9. Januar 1660 betales 30 Slettedl. for sl.

Oluf Kjeldsen og Karen Oluf Kjeldsens.

Jens Madsen, Søn af ovennævnte Mads J.
Tordsen 1638, 1669

Jørgen Staalsen, senere Borgmester ... 1650—57

Peder Bøsen Stokholm, Kirkeværge, hans Hu-
stru Magdalene Andersdatter, begravet 30.
Marts 1660..... 1660

Peder Jensen Hover; hans Hustru, Magdalene
Andersdatter, begravet 28. Marts 1671, han
selv 21. Marts 1681. 1637, 1649, 1653, 1654, 1656
(Deres Arvinger gav til Kirken en stor for-
gyldt Kalk og Disk, vog 77½ Lod., 1681.)

Søren Jensen. Blev Borgmester 1680

LØGET MARK

AF

NIELS NIELSEN

Den Del af Vejle Bys Jorder, som i en Afstand af 4,7 km fra Raadhuset strækker sig mod Syd, og som nutildags kaldes „Søndermarken“, hed gennem mange Aarhundreder „Løget Mark“ og fik først omkring 1800 sit nuværende Navn. Uden al Tvivl er „Løget“ Navnet paa en længst forsvunden Landsby, der efter Overleveringen er blevet affolket i den sorte Døds Tid, og dersom vi kan regne med, at gamle Mænds Vidnesbyrd om, hvad de har kunnet høre og spørge, gaar et godt Hundrebaar tilbage i Tiden, viser det sig, at Vejle i det mindste siden Valdemar Atterdags Tid har haft Brugsret til Løget Mark; thi i et Vinde, dateret Vejle Raadhus 1477, vidner 20 gamle Mænd, at „alldrig di kunde høre eller spørre aff nogen Mand, Ind at Løghet Marek och Skoff haffuer weret frie till Wedlle, och alldrig haffde dett aff nogen Lensmand wden aff wor Naadige Herre Konningh, saa længe Herr Morten Jenszen thrænde en Mand til at bygge Løget imod byens Jaa och mind“.

Paa Valdemar Atterdags Tid er Løget Mark altsaa Kongens; men om det var gammelt Krongods eller en af Valdemar Atterdags Erhvervelser efter 1360, kan nu vist næppe afgøres; Valdemar Sejrs Jordebog yder ingen Hjælp i saa Henseende. Løget Mark har hovedsagelig været brugt som Overdrev; men kun de 124 „Lodsejere“ paa Norremarken havde efter ældgammel Skik og Sædvane Ret til Græsningen, og paa dem hvilede ogsaa alle Byrderne, saasom den aarlige Afgift, Friagter o. s. v.; dette tyder paa, at Løget Mark er en senere Erhvervelse end Norremarken, d. v. s. den Del, som laa Sønden for den gamle Vej; men da denne efter et Tingsvidne paa Ighæ Birketing har hørt til Vejle „siden Kong Valdemars Tid“, synes det, som om begge Markerne paa omtrent samme Tid er kommet i Byens Besiddelse, og Tallet 124 svarer saa formodentlig til Byens daværende Ejendomme.

Byen havde saa Marken i Fred og Ro ca. 75 Aar, indtil den blev forulempet af Lensmanden paa Koldinghus, Morten Gyrsting, der fik en Mand til at bygge paa Løget Mark, hvilket i Slutningen af Kristian 1:s Regering forvoldte Byen „stor Skade og Afbræk“. Straks efter Kong Hans's Tronbestigelse indsendte Byen et Andragende om, at disse Bygninger maatte blive nedrevet, og saaledes skete det: thi Aar 1484 udstedte Kong Hans sit Privilegium, hvori det hedder: „Item unde vi og tillade, at de herefter mue og skulle nyde, have og beholde til deres Byes Nytte og Behov vor og Kronens Jord, Løget Mark og Skov og al sin Tilliggelse liggendes uden for Vejle, som de nu selver haver, saa længe vor Naade tilsiger i saa Maade, at de skulle hvert Aar give deraf en Tønde Smør og antvorde den hvert Aar Prioren og Brøder i Sortebrødre Kloster udi Vejle, og de derfor igien skulle troligen bede til Gud for forskne vor kjære Fader Konning Christian, os, vor kjære Husfrue og Barn i den Gudstjeneste, som de derfor opholde skulle.“

Selv om man maa indrømme, at det er en latterlig ringe Afgift. Kongen forlanger, idet han bringer Sagens juridiske Side i Orden, maa man dog ikke glemme, at det hverken her eller ved Overdragelsen af Rømsmarken 20 Aar senere drejer sig om storstilede Gaver, men kun om Bekræftelser paa gamle, hævdevundne Rettigheder, hvori der er gjort Indgreb. At søge Aarsagen hertil i den af H. E. Friis*) meddelte Historie fra Skærup, er vist temmelig dristigt.

Efter en Række af fredelige Aar rettes der 1567 et farligt Angreb mod Marken; denne Gang drejer det sig om Skellet mellem Løget og Svinholt Marker, idet Svin-

*) Saml. til jydsk Hist. og Top. 10, Side 353.

holterne havde drevet deres Kvæg ind paa Løget Mark. For at bilægge den derved opstaaede Tvist mødte Lensmanden Morten Svendsen paa Dronningens. og Borgemester Jens Mikkelsen paa Vejle Bys Vegne, og ved denne Lejlighed bestemtes ved 7 uvildige Synsmænd, at Skellet skulde gaa fra en gammel Grøft, som de Vejle Mænd havde gravet, til Stenbrosig Bæk, og for yderligere at gøre Skellet kendeligt, lod Morten Svendsen hugge 3 Huller i Jorden, hvor ret Markskel skulde gaa „Och ther mz loed the thennum Orië oc nyffue paa bege siide“; men det var kun en foreløbig Fred; thi hermed indledes den Strid, der med kortere eller længere Mellemlum atter og atter blusser op i de følgende 200 Aar.

Straks efter 1567, maaske allerede Aaret efter, indgrøftede Vejleborgerne et Stykke Jord, som de vilde bruge til Kornvang; dette Jordstykkets Grænser mod Nord og Øst følger Bækken og Skellet, begynder mod Syd ved det andet Knæk paa det nuværende Skel Sønden for Svinholtvejen og fortsætter tværs over den saakaldte „store Mose“, hvorfra den bøjer mod Nord følgende Vejen og videre Øst om Bokdammen ned til Bækken. Striden om Grænsen fortsættes dog stadig, og medens Henrik Below var Lensmand paa Koldinghus, havde han lovet Svinholterne, at de skulde faa Sandemænd til at fastsætte Skellet, der efter hans Mening skulde følge den Dal, som ogsaa Svinholterne „fra Arilds Tid“ havde anset for Grænsen; men det naaedes ikke i hans Tid.

I Aaret 1592 fulgte to Borgere med Markvogterne, Thomas Hansen og Terkild, ud paa Løget Mark. Fra Hvejselbjerg („Huiszelbierig“) saa de, at der gik fremmede Kreaturer paa Vejle Mark hinsides Løget Høj. Da de var naaet derud, fandt de en Dreng, der gik og vogtede 14—16 Høveder, som de optog og drev ad Vejle til; men ved „store Høllet“ blev de indhentet af Søren Klemmensen og hans to Sønner, Klemmen og Jens, samt Karlen Jørgen Sørensen hos Mads Iversen i Svinholt og Niels Jørgensen i Højen; disse fem Mand tog nu Kvæget fra Markvogterne, hvorefter der opstod et regulært Slagsmaal. Søren Klemmensen var velbevæbnet; thi han gav Terkild et Øksehug i den venstre Haand og slog Thomas i Hovedet med en Tørvespade; derefter drev de Kvæget til Svinholt. Det blev naturligvis til en Retssag, og den 28. August dømte Herredsfogeden i Holmans Herred, Mads Henriksen, at Mads Munk, der optraadte paa Byens Vegne, maatte lyse Søren Klemmensen og hans Hjælperer Ran til. Dette var for Byen en Sejr, der yderligere fastsloges ved Kongebrevene af 1598 og 1606, i hvilke alle Byens gamle Rettigheder bekræftes. Svinholterne rasede over Nederlaget, og der hengik da heller ikke mange Aar, inden de paa ny aabnede Fjendtlighederne.

Den 11. Maj 1607 gik Svinholt Kvæg langt inde paa Vejle Mark mellem Løget Høj og Lang-Ellehale. Markvogteren og to andre Mænd gjorde Forsøg paa at optage Kvæget, og et Par Borgere, der havde været ude i Marken, blev indhentet af tre ridende Mænd fra Svinholt, nemlig Peder og Jens Sørensen samt Anders Jensen, og disse raabte, idet de red forbi: „Dett skal dog inthett haffue paa sig, dett ij gjør: di skall faa en dieffuell, inden wi skillis fra denom!“ Dermed red de ind imellem Kvæget, splittede det til alle Sider og fordrev Markvogteren og Peder Hovmand, medens Niels Frandsen, der var blevet tilbage, af Jens Sørensen blev slaaget i Jorden med en Fork, hvorefter Anders Jensen hug ham i Armen med en Økse. Efter denne Bedrift drev de Kvæget til Svinholt. Svinholterne har saa under en eller anden Form faaet Tillhold om at ophøre med deres Fædrift paa Løget Mark, men Freden var kun kortvarig: Den 17. Juni s. A. red Borge-

mester Clemen Sørensen med fire Borgere ud i Skoven for at udvise Tømmer til Kirkens og Sønderbroens Behov. Efter at de i nogen Tid havde søgt der uden at kunne finde noget, der kunde bruges, sagde en af de fire, at han vidste, hvor der ude i Løget Skov laa en stor ombløst Eg. Borgemesteren red da med dem derud og satte Byens Mærke paa Træet, hvorefter de alle begav sig paa Hjemvejen: men næppe var de ude af Skoven, før de saa, at der gik to Svinholt-Hjorde paa Marken, og harmfuld udbrød da Borgemesteren: „Sier i Dannemendt, dj suinholt mend lader indnu Voldriffue voris marck; ieg maa Ride hen oc forhøre, huis fee thz er“, og dermed red han hen til den første Hjord. Da Vogterdrengene saa den fornemme Borgemester, løb de deres Vej. Imidlertid var de andre naaet frem og havde optaget 22 Høveder, som de straks drev mod Vejle, medens Borgemesteren blev tilbage og talte med Byhyrden. Paa Hjemvejen traf Borgerne tre Dreng, som de paalagde at drive Kvæget til Vejle og opstalde det i Folden, hvilket ogsaa skete. Borgerne oppebiede Borgemesterens Ankomst inde paa Ladegaards Mark, og han ledsagede dem saa ind i Ladegaards Skov, hvor han udviste noget mere Træ til dem.

Striden har nu saaledes tilspidset sig, at den kun kan ordnes ad retslig Vej, og paa begge Sider faar man travlt med at sikre sig Tingsvidner. Svinholterne har allerede udtaget to, et ved Holmans Herredsting, dateret 20. Juni 1607, og et andet fra Jerlev Herredsting den 1. Juli: men saa griber Lensmanden Caspar Markdanner ind og forbyder dem at føre flere Vidner, da han mente, at en saadan Marktrætte i Koldinghus Len var imod den kgl. Forordning af 18. Maj 1585, og det bestemmes 11. Juli 1607 ved en Forhandling paa Koldinghus, hvor Henrik Vind til Grundet og Jens Mogensen, Sindinggaard, var Opmænd, at Sagen paa begge Sider skal stilles i Bero, indtil Kongen selv kommer til Jylland. Nu skete der det, at Borgemesteren i Vejle, Clemen Sørensen, til Trods for Overenskomsten rejste over til Kongen for at tale Byens Sag. Om det forsvarlige i denne Handling kan der være delte Meninger, men vi kan i det mindste forstaa Svinholternes Bitterhed, naar de siger: „Saa formærker vi dog, at Borgemester i Vejle imod denne Besked har været til Hove og forhvervet en kongl. Majestæts Befaling til gode Mænd i denne Sag, efter sin egen Beretning os i alle Maader vitterligt, „som hand icke hafde burdt at gjøre“ efter den Afskeden, uden vi havde haft vores Klage og Beretning derhos, og mente saa med hans ilige Rejse at ville bekomme det, efter hans egen Beretning, ligesom han det vilde have, forinden enten vi fattige Mænd eller I som vores Lensmand kunde berette, hvorledes det holdes her i Koldinghus Len med saadanne Trætter efter sal. højlovlig Konning Frederiks Forordning, siden Hans Majestæt gjorde sig den til „Eendel“.

De ovenfor omtalte gode Mænd, der den 19. Juli 1607 fik kgl. Befaling til at afgøre Sagen, var Caspar Markdanner til Søgaard, Lensmand paa Koldinghus, Knud Brahe til Engelsholm, Erik Lange til Skovgaard og Jens Mogensen til Sindinggaard. Selve den kgl. Meddelelse former sig som en Anklage mod Svinholtmændene, fordi de, til Trods for at Vejle i over 130 Aar, og saa længe Mand kan mindes, har haft Marken i Brug, har berøvet dem „deres fast eneste og bedste Fædrift“ ved selv at drive deres Kvæg paa Marken og øve Vold mod Byens Hyrder. Begge Parter skal indstævnes til at møde med deres Adkomstbreve, og Kommissionen skal da enten forlige dem eller dømme dem imellem; Dommen skal de afgive skriftligt under deres Signet. Den 21. August s. A. havde Kommissionen været ude paa Løget Mark for at undersøge Forholdene, og samme Dag blev

Sagen procederet. Vejle Borgemester og Raadmænd klager her over den Forfang og Forhindring, som er gjort dem paa Marken af de Svinholt Mænd; først godtgør de, at Løget Mark hører til Vejle ved det før omtalte gamle Raadhusvinde af 1477 og dernæst ved Christian den Tredies Vidisse af Kong Hanses Stadfæstelsesbrev; om Besiddelsesretten kunde der jo ikke være Tvivl; men Vanskeligheden laa i, hvor langt Løget Mark strakte sig. Det drejede sig om ca. 70 Tdr. Land, nemlig fra den af Vejle hævdede Grænse til en Linie Øst for Bokdammen mellem de to Torvemoser og videre i samme Retning til Dalsænkningen ned til Højen Au — den gamle Grænse fortsatte sig Syd for Svinholtvejen ca. 500 m i den af den nuværende Grænse antydede Retning. — Løget Dam laa et Stykke Vest for det omstridte Stykke Land; den er nu forsvundet, men kan i vaade Vintre endnu kendes. Vejleborgerne forsøger at bevise deres Ret til det omstridte Stykke Land ved at fremlægge et gammelt Videbrev uden Dato, hvoraf ses, at Lodsejerne havde gjort Græsæg, og deri siges, at ingen med deres Fæe maa komme paa denne (den nordre) Side af Løget Dam. En Række Tingsvidner godtgør, at Svinholterne selv har anerkendt den af Vejle hævdede Grænse [saaledes anføres i en Sag fra 1579 om et Slagsmaal, at dette fandt Sted paa Vejen mellem Torvegravene og Svinholt paa Vejle Mark]. Endvidere henviser de til Morten Svendsens Afgørelse samt et Tingsvidne, hvoraf det fremgaar, at Svinholt aldrig har haft fælles Drift med Vejle, uden det er sket ulovligt og uden Tilladelse. Yderligere hævder de, at Skovene har været brugt til Skovhugst og Olden, og at Byens Mærker endnu kan ses paa Stubbene ind til Skellet. At den omtvistede Mark har været brugt til Kornmark, Svine- og Fædrift efter Borgernes Forgodtbefindeide, bevises ved Tingsvidner og gamle sandfærdige Dannemænd.

Vejles Anklage samles nu i følgende Punkter: Svinholterne har „ilde slaget“ og jaget Byens Folk og med Vold og Vælde taget Fæet fra dem, og da Vejle vilde lade dem tiltale ved deres Herredsting, nægtedes der Byens Fuldmægtig at faa Klage eller Tingsvidne beskrevet, inden Caspar Markdanner havde faaet lovligt Varsel derfor, eftersom det drejede sig om Grundejendom, som Søren Klømmensen, Jakob Jensen og Andreas Jensen i Svinholt havde hævdet Retten til paa Lensmandens og Kongens Vegne. Om Markskellet, siges der, kan der ingen Tvivl være, da Morten Svendsens Skelmærker endnu tydelig kan ses, og hvad mere er: der var Folk til Stede, som var født i Svinholt, og som ogsaa var nærværende, da Markskellet blev sat, og de vidner, at de stridende Parter gensidig tog hinandens Kvæg, hvis samme var gaet over Skellet; endelig fremdrager de Slutningen af Kristian IV.s Beskærmelses- og Bekræftelsesbrev, hvori han forbyder alle, især sine Fogder og Embedsmænd, fornævnte hans Majestæts Købstad, i nogen Maade at gøre Forfang under hans Hyldest og Naade. Vejle forlanger til sidst, at Svinholts Vedkendelsesvinde skal erklæres magtesløst at være og Svinholterne holde Byen skadesløs for hafte Udgifter denne Sag vedrørende.

Svinholterne fremfører herimod, at de fra Arilds Tid har haft fælles Fædrift med Vejle paa Løget Mark, og godtgør ved en Mængde Vidner, at begge Parters Kvæg har græsset paa det omstridte Land, saa at der var „Fælled mod Fælled og Horn mod Horn“. Lensmanden Henrik Below havde været paa deres Parti, da han var klar over, at Gaardenes Jordtilliggende var for lille, skønt der paa hans Tid kun var to Gaarde i Svinholt, og de mener, at Kongen ikke kunde have paabudt, at der af de to skulde dannes tre fulde Fæstegaarde, hvis det ikke var sket under Forudsætning af, at det omstridte Stykke Land hørte til Svinholt. De henviser ogsaa til deres Markers ringe Udstrækning mod Nord, Øst og Syd. Vinding Mark gaar saa tæt op til deres „Boertofte“, at de fra deres

Gaarde kan kaste Sten derover; mod Øst ligger Skærup og mod Syd Horsted Markskel saa „suarlig“ nær. Vilde Vejle nu med Vold skyde Skellet helt hen til deres Gaarde, vilde det være ganske ødelæggende for dem; men de trøster sig med, at der ingen Fare er, da Vejleborgerne ikke med Sandemænds Gang og Brev kan bevise, at deres Skel er det rette. Kong Hans's Benaadning, som de beraaber sig paa, giver dem ingen Ret til at drive deres Kvæg lige op til Svinholt-Gaardene, og egentlig har de jo ikke Løget Mark med større Ret, end Svinholterne har deres, idet der jo skal svares Landgilde deraf. De kan heller ikke have nogen videre Gavn af Marken, som omtrættes, da den ligger $\frac{1}{2}$ Mil fra Vejle og klos op mod Svinholt-Gaardene, saa enhver kan se, at det hele er den pure Ondskab for at „legge Kongl: Maytts Svinholter øde“. Morten Svendsens Forligelse vil de ikke anerkende, da hverken hans Haand eller Segl findes derpaa, og det ikke omtales, at han har været til Ting samme Tid; endvidere nævnes ingen Svinholtmands Navn, og det ses ikke, at de har faaet lovligt Varsel for Vindet, og heller ikke, at der har været nogen kongelig Befaling for Haanden, som kan hindre dem i Hævdelsen af deres gamle Rettigheder. Tages i Betragtning, at begge Parternes Ejendomsret er ens, vil en Sammenligning mellem Ejendommenes Størrelser og de deraf ydede Landgilder vise, at Svinholterne har Ret; thi de giver dobbelt saa meget i Landgilde af Svinholt, som Vejle giver af Løget Mark, og det til Trods for, at Svinholts Jordtilliggende kun er halv saa stort som Løget Mark. Morten Svendsens Fastsættelse af Skellet kun ikke anses for at være juridisk korrekt, da han ikke har faaet kongelig Befaling og som Følge deraf heller ikke har haft Ret til at bestemme noget, der er til Svinholt Bys Fordærvelse; men selv om Vejle havde Ret, saa er det jo dog Skik i Koldinghus Len, at Beboerne, hvor to Bymarker støder sammen, ikke optager hinandens Kvæg, uden at det kommer i Kornet eller i Engene, selv om det gaar noget ud over Markskellet; de skal bære over med hverandre, og den ene By føde og hjælpe den anden, saa de begge kan blive ved Magt. Et Eksempel paa ret Naboskab kan ses i Grundet, Lysholt og Bredal, hvor Kvæget gaar sammen, naar Ævred er, skønt der mellem de nævnte Byer er Sten og Stabel. Et andet Eksempel er Kolding, hvor de omkringliggende Landsbyer, Harte, Bramdrup og [Seest], driver deres Kvæg paa Byens Marker, ja, Byen finder sig endogsaa i, at de fra Haderslevhus Len driver Horn mod Horn, naar Marken paa den søndre Side er til Fædrift, og alt det til Trods for, at Kolding By ejer sine Marker med langt større Frihed end Vejle sine, da Kolding intet giver deraf til Kongen eller Kronen; men naar som her begge Ejendomme tilhører Kongen, der har forordnet, at han ingen Jordtrætte vil have, og paalagt enhver at nøjes med, hvad han havde til sin Gaard, da Forordningen udkom, saa maa Svinholterne jo være berettiget til Fællesgræsning; thi de har jo ved Tingsvidner godtgjort, at de har haft denne Ret i 40 Aar, og de hævder, at deres Formænd fra Arilds Tid har drevet Kvæget der, saa hverken de, „som boede i Løgitt forhen“, eller de i Vejle har kunnet faa dem dømt derfor.

Dommen afsiges den 21. August 1607, og det for Dommerne afgørende er Synsvindet af 16. Juni 1567. Om Dokumentets retslige Gyldighed nærer Dommerne ingen Tvivl; de syv Mænd var udnævnt af Tinget efter Lovens Forskrifter; daværende Lensmand paa Koldinghus, Morten Svendsen, møder som Dronning Dorthreas Stedfortræder og gør Skel mellem de stridende Parter, der begge var lovligt repræsenteret, Vejle ved Borgemestre og Raad, og Svinholt ved Morten Svendsen — men ogsaa ved Ejerne; de nævnes ganske vist ikke i det anførte Dokument, men selve Forhøret synes at godtgøre, at de har været

til Stede. 40 Aar i Forvejen var de stridende Parter lovformeligt blevet enige om Grænsen mellem Løget og Svinholt Marker; denne af Morten Svendsen udstukne Grænse kan endnu — 1607 — tydelig paavises, og da Løget Mark jo tilhører Vejle, tør Dommerne ikke fradømme Vejle det omstridte Jordstykke, men bestemmer, at den gamle Grænse skal staa ved Magt, hvis ikke Kongen selv anderledes forordner. Kongen blandede sig ikke i Sagen, og vi hører nu ikke om Marken før 1635, da Kongen den 27. Marts fra Koldinghus bekræfter Byens Rettighed til Løget Mark.

1656 bestemmer Borgemestre, Raad og menige Lodsejere, at der skal indtages en Vang Sonden Byen fra Svinholt Markskel til Højen Hule, eller hvor bekvemmeligt og bedst kan være. 1682 fandt Landmaalingen Sted, og fra 1702 haves en Kvittering, hvoraf det ses, at Smørret nu er blevet aflost af en Pengeydelse, der hvert Kvartal udgør 6 Rdl. 2 Mark 4 Skilling.

1719 foreligger der en Skrivelse fra Rentekammeret, hvoraf det fremgaar, at Lade- gaards (Petersholms) Marker er blevet udlagt til Rytterhold, og at Rytterkommissionen den 1. December 1718 har resolveret, at Vejle til Erstatning kunde faa Løget Mark. [En Erstatning burde jo gives, da Byen 1572 for Gaarden gav 1000 „gode uforfalskede Daler“, der efter Frederik II.s Stedsmaalsbrev skulde tilbagebetales, hvis Kongen ikke kunde „ombære“ Gaarden.] Nu meddeler Rentekammeret, at det ikke kan forelægge Kongen Sagen til Afgørelse, før Rytterkommissionens originale Resolution foreligger; den fremsendte Kopi er ikke nok. [Om der her, hvad der vel er mest Sandsynlighed for, har været arbejdet for, at Løget Mark skulde overdrages Byen til fri Ejendom, kan ikke ses af de forhaandenværende Dokumenter, men det blev i hvert Fald uden Betydning; heller ikke kan det afgøres, om Byen nogen Sinde fik de 1000 Daler tilbage.]

Der har nu været en mer end hundredaarig Vaabenhvile mellem Vejle og Svinholt, ja, Forholdet er endog saa godt, at Svinholterne lader sig leje til at pløje den gamle Vang for Ejerne i Vejle; men gent er ikke glemte, og Svinholterne forbereder sig i det stille til det sidste store Fremstød: en vis Benjamin Borch, som i Januar 1730 var i Vejle i en kongelig Kommission, afskriver paa Svinholtbøndernes indstændige Opfordring Kommissionsakten af 1607 — de venter nu paa at faa en Talsmand, der energisk vil tage sig af deres Sag, og ham finder de 14 Aar senere.

DEN SIDSTE STRID MELLEM SVINHOLT OG VEJLE

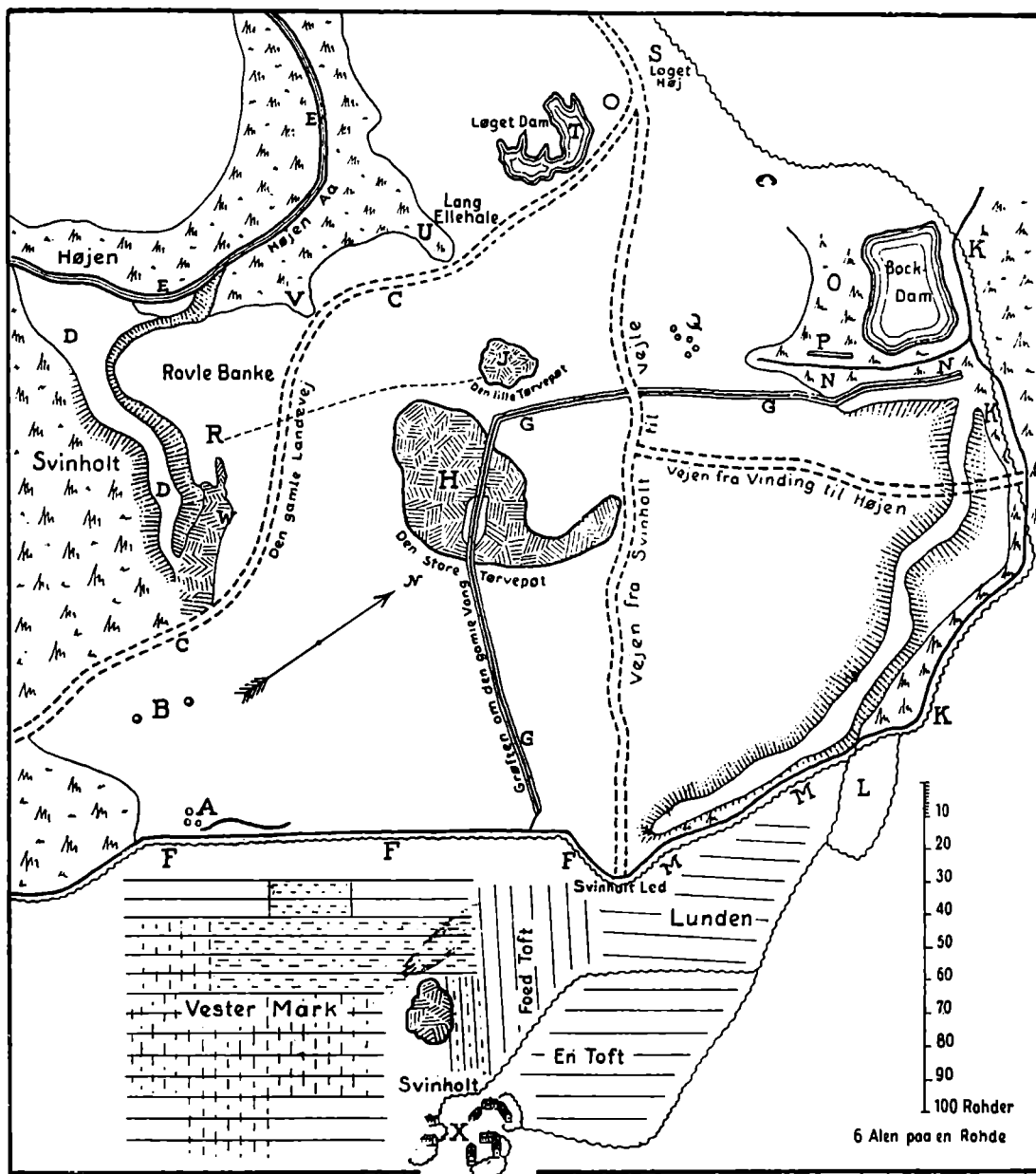
Regimentsskriver Nikolaj Hansen i Kolding rejser den gamle Sag paa ny, og saa snart det bliver almindelig bekendt i Vejle, samles Borgerne den 15. Maj 1744 til Møde og lover med Navns Underskrift ubrødeligt Sammenhold i den forestaaende Kamp, selv om Sagen skal gaa til Højesteret. Efter Ryttersessionens Deputeredes Befaling paabegyndes Sagen ved, at Hansen ved Koldinghus Birketing paa Svinholtbøndernes Vegne kræver, at Skellet skal fastsættes, og den 19. Juni 1744 fører han et otte Mands Syn til Markskel. Paavisningen begynder ved Renden umiddelbart Syd for Bokdammen — N. N. —, som Svinholterne ved denne Lejlighed tillægger Navnet „Stenbrosig Bæk“, fortsætter derfra i sydvestlig Retning over 4—5 i Jorden gravede Huller — Q — op imellem de to Tørvemoser — H og J — og til 3 smaa Huller — R —; derfra gaar Synsmændene ned i Dalen til Højen Aa, hvor Skellet falder saamen med det af Vejle hævdede, og Regimentsskriveren mener, at dette Skel er det samme, som Morten Svendsen 1567 fastsatte. Sagen behandles ved Birkeretten i Kolding den 23. Juni og senere s. A. Grundahl, Byfogden i Vejle, protesterer mod, at der rejses Proces i en saa klar Sag; men Parterne kommer ikke til Forstaaelse.

Da Kongen frygter, at han og Byen vilde faa for store Udgifter, hvis Sagen blev forfulgt ved Retten, udnævner han den 9. Oktober 1744 efter v. Gabels Henstilling følgende tre Mænd til Kommissærer i Sagen: Hans Backmann til Sønderkov [Hofjægmester, Overlørster og „Vildmester“ over Haderslevhus og Koldinghus Amter, samt Fyen, Als og Ejlandet Taasinge]; Hans Folsack til Gissinggaard, [Krigs- og Landkommissær over Ribe og Aarhus Stifter, samt Amtsforsvalter over Dronningborg, Silkeborg og Mariager Klosters Amter], og Hans Thomsen, Forsvalter over Stamhusene Hevringholm og Tustrup. — Peder Backmann indtræder ved Faderens Død i dennes Sted.

[Fra nu af behandles Sagen i Vejle, og Kommissionen beslutter, at der i Henhold til Forordningen af 30. Marts 1719 skal tegnes et Situationskort over det omstridte Stykke Land, og dette Arbejde overdrages til Ingeniørkaptajn C. L. Wendel, der for sit Arbejde skal have 30 Rdl., hvoraf hver af Parterne betaler Halvdelen. — Grundahl betaler ham yderligere 10 Rdl. „for at forfatte Cartet des tydelige.“ — Grundahl henvender sig til v. Gabel med Anmodning om at faa udnævnt en Sættedommer, der kan forhøre Tingsvidner ved Vejle Byting og muligvis ogsaa Nørvang-Tørrild Herredsting angaaende Sagen om Grænseskellet.]

Den 10. December 1745 udnævnes Borgemester og Postmester i Horsens H. C. Møller til Sættedommer, og til 31. Marts 1746 indstævnes nu en Mængde Vidner. Sr Langsted, der møder paa Regimentsskriverens Vegne, protesterer mod, at der udnævnes Synsmænd fra Vejle Byting, og vil have dem udnævnt ved Birkeretten i Kolding; herimod hævder Grundahl, at Løget Mark i retslig Henseende er adskilt fra Rytterdistriktet og Koldinghus Birk og henlagt under Vejle Bys Jurisdiktion. Dette benægter Langsted ved at henvise til, at Løget Mark hverken er bortsolgt, bortskødet eller bortgivet til Vejleborgerne, der kun har Marken i Forlening og maa svare Skatter og Landgilde til Rytterkassen. Grundahl paaviser da, at Stridigheder i forbigangne Tider har været „afhandlet og exequeret“ ved Vejle Bys forordnede Byfoged og Magistrat. Langsteds Bemærkning om Skatterne stempler som et fattigt Paskud, der svækker sig selv, da baade Kong Hans's Gavebrev og Christian IV.s Konfirmation 1635 viser, at Løget Mark er henlagt til Vejle, og at der ikke deraf skal betales noget i Amts- eller Regimentsskriverstuen, men en Tønde Smør til Prioren og Brødrene i Sortebrødrekloster i Vejle; at dette ved den nye Jorlebogs Indretning er blevet forandret, saa at der nu skal betales Penge i Regimentsskriverstuen i Kolding, binder naturligvis ikke Vejle Bys Indvaanere til anden Jurisdiktion end Vejle Bys. — Sættedommeren udnævner 12 Mænd af Vejle til at foretage Syn, hvorefter en Mængde Vidner afhøres, der alle udtaler sig til Gunst for Vejle. Synet foretages den 13. April 1746, og der begyndes ved en gammel Grøft, paa Kortet betegnet ved A; derfra over B og D til Højen Aa; tæt ved A fandtes tre smaa Huller, der var saa store, at en „maadelig“ Gryde kunde anbringes deri — eller som Langsted valgte at udtrykke sig: af Størrelse som et Hvidkaalshoved. [Der findes to Indlæg fra Regimentsskriveren og to fra Grundahl — 9. April 1745 og 23. August 1746.]

I Dommen, der afsiges den 29. April 1747, lægges Morten Svendsens Skeltpaavisning til Grund. Dommerne har da som Rettesnor: 1) Synsforretningen begyndte ved en gammel Grøft, som Vejle havde ladet opkaste, 2) „fulgte over Stenbrosig Bæk“, og „derimellem lod Morten Svendsen hugge 3 Huller, hvor ret Markskel skulde gange“. Siden fulgte de „ret Markskel imellem begge Skove og neder i Højen Aa“; men nu viser det sig, at Situationen i de forløbne 180 Aar har forandret sig; saaledes har Svinholtbeboerne i Tiden fra 1567 til Landmaalingen 1683 indtaget og opbrudt til Sædland et

Kort over Løget Mark, tegnet af Ingeniørkaptajn C. L. Wendel 10. Februar 1747.

S, T, U, W, X er senere betegnet af I. H. Nørch, Artilleriløjtnant.

A. En gammel Groft (efter Vejleborgernes Udsagn); derved tre smaa Huller. B. En grøn Sig eller Vandrunde mellem to Bogestubbe. C. En gammel Landevej. D. En grøn Runde fra B ned mellem begge Skove til Højen An. E. Højen Aa. F. Svinholt Hegning med Gærde til Svinholt Led forbi Hjørnet af den gamle Vang. G. Grøften om den gamle Vang. H. Den store Tørvepot. I. Den lille Tørvepot. K. Den øvrige Kant af den gamle Vang. L. En lille Enghave, der tilhører Vinding. M. Hegning for Svinholt Mærk. N. Stenbrosig (efter Svinholterne), Fandens Elkjær (Vejleborgerne). O. Bockdammen med Ellebuske. P. En Dæmning over Bækken. Q. De paaviste Huller. R. Andre Huller. S. Løget Høj. T. Løget Dam. U. Lang Ellehale. W. Rovle Banke (fra B og D). X. Svinholt Gaarde.

betydeligt Stykke Jord af Fædriften; det var 1683 endnu kendeligt, og naar de 1607 besværer sig over, at Vejle Kvæg gik tæt ved deres Gaarde, kan det med Sikkerhed antages, at den Vang, der ligger mellem Svinholt Gaarde og Løget Mark — 500 Alen i Bredden — har været under Fædrift, saa Svinholterne har kunnet hævde, at der var Fæled mod Fæled, og at der dreves „Horn imod Horn“. Endvidere indrømmer Beboerne i Svinholt, at der siden Landmaalingen yderligere er opbrudt et Stykke Jord. Endelig er Skovene, hvor Skellet skal have gaaet, forhugget eller udgaaet, saa at der end ikke findes Stubbe af de Bøge, hvorpaa efter den Tids Brug „Grif“ til Skelmærke er hugget.

Nikolaj Hansens Forsøg paa at bringe sin Paavisning til Skel i Overensstemmelse med Morten Svendsens er mislykkedes, som Grundahl ved sine Indlæg har bevist, bl. a. derved, at de tillægger Stederne forkerte Navne. [Saaledes hævder han, at intet Menneske, hverken i Vejle eller Svinholt, nogen Sinde, før Processen opkom, har hørt, at Vandløbet ved Bokdammen har været kaldt Stenbrosig Bæk; det hed Mand og Mand imellem „Fandens Elkjær.“] Endvidere strider Hansens Forretning mod Synet 1567 ved, 1) at det ikke begynder ved en Grøft, som Vejle Bys Beboere har ladet opkaste, men ved Vinding Bys Gærde, 2) at han faar den gamle Vang med til Svinholt, skønt den dog uden al Tvivl tilhører Vejle; [ifølge Tingsvidne af Vejle Bytings Ret den 9. Juli 1607 blev nemlig ved 6 enstemmige Vidner forklaret, at endog 40 Aar tilforn havde Vejle brugt Vangen til Sædeland og havde en Føld staaende derude til at indtage Kvæg i, og de Svinholt-Mænd havde aldrig gjort nogen Paastand derimod, men tværtimod, da den gamle Vang for omtrent 24 Aar siden igen var indtaget til Sæd, havde bl. a. Bendix Nielsen saaet og pløjet for Andreas Poulsen Skomager], 3) at Marken med sin yderste Kant grænser mod Svinholts og Vindings indhegnede Marker, som Kortet ved Bogstaverne M L K udviser, og ikke mod Svinholts Overdrev, om hvis Udstrækning Tvistigheder i Fortiden alene har drejet sig; den gamle Vang har altsaa i det mindste 179 Aars Hævd til Vejle, 4) at de Svinholter 1684 i Landmaalingens Tid vel ikke uden Paatale vilde have fundet sig i, at nævnte Vang blev maalt og takseret til Vejle, eller have anmeldt, at Overdriften var saa ringe, at de maatte have deres Kvæg til Græsning paa andre Marker, 5) at det ikke i ringeste Maade er bevist, at den Dam, som Vejleborgerne med 16 enstemmige Vidnesbyrd og 12 Synsmænd kalder Bokdammen, nogen Sinde har været kaldt Stenbrosig eller -bæk; dette gælder ogsaa Dæmningen, der paa Kortet betegnes P og Ellekæret N N, 6) at de foreviste tre Huller ikke stemmer overens med det gamle Skelbrev; thi de tre Huller skulde ligge imellem („derimellem“) Bækken og Grøften og ikke samlet paa eet Sted. Paa Grund af disse Urigtigheder og kendelige Fejl, der strider direkte mod de registrerede Adkomster, Beviser og Omstændigheder, kan Synet ikke tages til Følge, saa at man deraf kan have nogen Oplysning.

Derimod har Byfoged Chr. Grundahl ved sit af Vejle Bytings Ret erhvervede Syns Tingsvidne af 14. April 1746 og ved 16 enstemmige Vidner godtgjort, at Vejle har haft det omstridte Stykke Jord i Brug og Hævd i det mindste saa længe, de ældste Vidner kan mindes, d. v. s. ca. 50 Aar. Men hvad den af Synsmændene foreviste og antagne Skellinie angaar, finder Kommissærerne ikke, at det Sted, hvor Forretningen begynder — A paa Kortet — kan være den Grøft, de Vejle-Mænd i gammel Tid havde ladet opkaste [„thi man kan ikke vide, til hvad Ende en saadan Stump Grøft skulde være gjort uden derved noget at ind- eller afhegne, og lige saa ubekendt er det nu, om den Sig og Vandrunde — B — kan have været Stenbrosig eller -bæk“. De ved A foreviste tre Huller kunde ikke være de samme, som Morten Svendsen 1567 lod hugge i Jorden. Vejle Synsmænd havde saaledes begaaet samme Fejl og var kommet til samme Misforstaaelse af det gamle Skelbrev som de otte, idet de paaviste tre Huller paa eet Sted, skønt de na-

turligvis skulde ligge paa tre Steder. Skovene, som 1567 var paa begge Sider af Skellet, kunde man ikke mere paavise. Følgelig maatte den rette Forstaaelse af det gamle Skelbrev af 15. Juni 1567, som blev stadfæstet ved Dommen af 23. August 1607, samt de gamle Tingsvidner af Holmans Herredsting den 14. og 28. August 1592, Jerlev Herredsting 1. Juli 1607 af Vejle Byting 4. Juni 1607 og to af samme Ret den 9. Juli s. A., samt endelig Tingsvidnerne af Vejle Byting den 14. April 1746 blive Grundlaget til Sagens rette Paadømmelse. Ved Tingsvidnet af 9. Juli 1607 var det ved seks samstemmende Vidners Udsagn fuldkommen bevist, at Vejle da havde indhegnet den gamle Vang for 40 Aar siden, netop 1567; altsaa var Vangen hegnet og ikke omtvistet det Aar, da Morten Svendsen med Borgemester Jens Mikkelsen og fl. a. gjorde Skel mellem Fædriften].

Eftersom der hverken af Beviserne eller ved Betragtning af Ejendommene kunde paavises nogen anden Grøft, som Vejleborgerne kunde have ladet opkaste, end den, der indhegnede den gamle Vang, skønnede Dommerne, at Skellet skulde følge Vanggærdet — M M — fra Vinding Enghave — L — indtil og forbi Svinholt Vangeled — F — og videre følge Gærdet til Begyndelsen af Grøften om den gamle Vang — G —, derfra videre i lige Linie Norden om de Vandsteder, B, som Vejle Indbyggere, Synsmænd og Vidner kaldte Stenbrovig — over den gamle Landevej Østen og Sønden om Rovle Banke ved en gammel begroet Hulvej og til Bækkerunden, som bugter sig lidt Vest for det første D, som findes Sønden for Rovle Høj, og siden at følge samme Runde og Bæklob ind mellem Skovene — D — til Højen Aa — E —. Hvad der var Sønden for, skulde tilhøre Svinholt Gaarde, hvis Beboere da ikke kunde besvære sig over, at de havde mindre Overdrift, end de i Landmaalingstiden var takseret for — de fik jo nemlig det trekantede Stykke A B D G —. Hvad der var Norden for af Agerland, Overdrev og Tørveskær skulde tilhøre Vejle, saaledes som Byen med Rette havde haft det siden 1484. Hvis begge Parterne vilde erklære sig tilfredse med Dommen, skulde Vejle Indbyggere, for at Skellet stedse kunde være kendeligt og al Tvist i Fremtiden forebygges, lade opkaste en Grøft.

[Med Hensyn til Kommissærernes Salær, som Kongen havde paalagt den tabende Part, fandt Kommissionen, at det burde deles mellem Parterne, da Svinholterne ved, at Vejles Indbyggere havde forsømt at holde Skellet vedlige, med nogen Ret kunde være kommet i Tvivl om Grænserne. Derfor skulde hver af Parterne betale 50 Rdl., og da det var en kongelig Kommission, der skulde skille mellem 2 Ejendomme, der begge tilhørte Kongen, fik hver af Parterne Kommissionsakten paa slet Papir uden Betaling.]

Dommen blev afsagt i Vejle den 29. April 1747, og den 17. Oktober s. A. meddelte Nikolaj Hansen paa Svinholternes Vegne, at de ikke agtede at appellere.

SALGET AF LØGET MARK

Nu var Svinholterne endelig slaaet af Marken; men Uvejrsskyer trækker op fra anden Kant; thi 18 Aar senere, 1765, sælger Kongen ved Auktion i Kolding hele Rytterdistriktet — derunder altsaa ogsaa Løget Mark. — Til at begynde med ser det hele ret fortvivlet ud; den eneste Mulighed for at beholde Marken synes at bestaa deri, at man køber den. Den daværende Byfoged Gaarmann drager saa til Kolding for, om det er muligt, at købe Marken. Men da der ved Opraabningen blev forlangt 300 Rdl. pr. Tønde Hartkorn, var der ingen, der bød paa Marken, uden de to Kommissærer, Justitsraad Lassen, og Kancelliraad, Regimentsskriver Saxsen, der indbyrdes fik Prisen drevet op til 330 Rdl. pr. Tønde Hartkorn, og Ejendommen blev for den Pris tilslaaet Saxsen. Alle i Vejle var fortvivlede og ansaa det for Byens Ruin.

Den 4. Juni 1765 indsendte man til Kongen en Ansøgning om at faa Lov til at beholde Marken paa de gamle Vilkaar eller at købe den til en rimelig Pris; Ansøgningen er underskrevet af Byfoged Gaarmann og de 12 eligerede Borgere. Heri gennemgaaes Markens Historie, og det paavises, at Byen, der nu til Regimentskriverstuen aarlig maa betale 18 Rdl. 3 Mark foruden alle andre kgl. Kontributioner som af ufrigt Gods, fra Kong Hans's Tid har besiddet Jorden med betydelig større Frihed, og at man ikke ved, paa hvilken Tid Smørydelsen er blevet omsat til Penge. (Grundahl meddelte jo, at det skete ved den nye Jordebogs Indretning, se ovenfor!) Man henviser saa til, at Byen maa gaa til Grunde, hvis den skal miste Marken; thi de allerfleste, saa vel Købmand som Haandværker, maa beflitte sig paa Avling og Kvægavl for at kunne skaffe sig deres Underhold, og Byen har ikke anden Overdrift, hvor Kvæget kan gaa, indtil Korn og Hø er indbjerget. Følgerne vilde i Korthed blive, at de fleste af Byens Indbyggere maatte ophæve deres Avl og forlade Byen, saa denne i Løbet af kort Tid vilde blive øde; men dette vilde igen gøre et stort Skaar i Konsumptionsindtægterne, der paa den Tid var var noget over 2000 Rdl. og altsaa svarede til Indtægterne af ca. 700 Tdr. Hartkorn af Jordegods paa Landet, og yderligere bevirke, at de tilbageværende Beboere ikke vilde kunne modtage saa store Indkvarteringer, befordre de rejsende, udføre de mange Friægter for Kongen med Vildt til Hofholdningen og med andet til kgl. Majestæts Tjenestes Befordring. Prisen paa Marken var meget for stor, thi Jordegods, hvorpaa der baade var Bygning, Beboere og Besætning blev solgt langt billigere, ja, den til Løget Mark grænsende Højen By, hvis Jorder er langt bedre, blev solgt for 101 Rdl. pr. Td. Hartkorn; det er derfor aabenbart, at Saxsen kun under den Forudsætning kan have købt Marken, at Vejle skulde se sig nødsaget til at købe den igen for enhver Pris. Dette er dog ganske udelukket, da Byens fattige Indbyggere ikke selv kan skaffe en saadan Sum tilveje; thi ikke engang Halvdelen vilde kunne laanes, og endvidere vilde det være umuligt for Byen at tilvejebringe Renterne af saa stor en Kapital; derfor ansøger de om at beholde Marken for den gamle Afgift pr. Td. Hartkorn; den er større end af beboet og bebygget Gods i Distriktet, der dog ingen Konsumptionsafgifter har. De vil ogsaa gerne købe Marken for en Sum, der retter sig efter almindelig Landpris og Grundenes Beskaffenhed; men Marken kan de ikke undvære, hvis ikke Byen skal blive „totaliter ruineret“.

Herpaa foreligger som Svar en kongelig Skrivelse af 14. Oktober 1766, hvori bevilges, at Løget Mark, som hidtil, maa følge og bestandig forblive henlagt til Byen, imod at Byen i Stedet for det tidligere Landgilde, 18 $\frac{1}{2}$ Rdl. aarlig, skal betale 50 Rdl. tillige med de af Hartkornet gaaende Skatter.

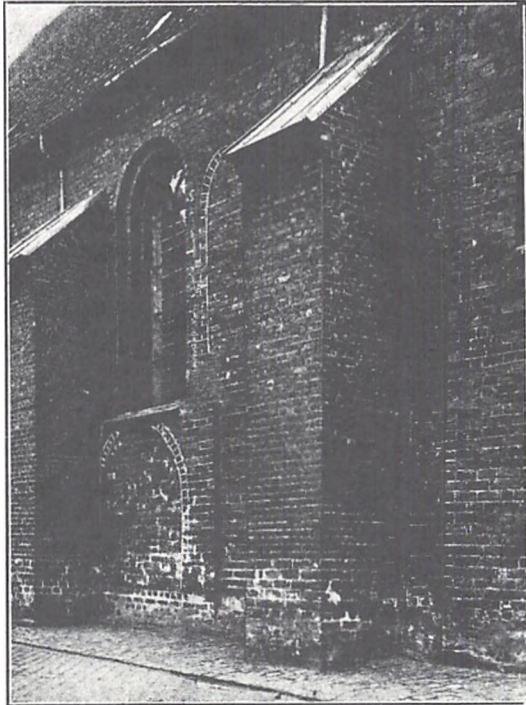
[I de følgende Aar er der nogen Strid om Faarene paa Løget Mark; det var nemlig efter Kvægpesten blevet tilladt at holde Faar der, men Faarene vilde gaa i Kornet, og det bestemmes, at der skal bygges en Fold paa Heden derude. 1785 er dette sket, og Thomas Ørum er Hyrde og Inspektør ved Tørvegravningen. 1782 findes Navnet „Søndermarken“ anvendt første Gang. 1824 kommer Tilladelsen til at udskifte Søndermarken.]

SCT. NICOLAJ KIRKE

AP

EVALD TANG KRISTENSEN

I den tidlige Middelalder er der sagtens bleven bygget en Trækirke i Vejle, for Træ var der nok af i Omegnen. Den Plads, der blev udset, var sikkert den, hvorpaa Sct Nicolaj Kirke endnu ligger, lidt til højre for den egentlige Færdselsaare fra Sydland til Nordland. Der skulde jo være Plads rundt omkring Kirken til en Kirkegaard, og denne maatte da ikke være helt tæt op ad Adelvejen. Kirken blev indviet til Sct. Nicolaus, de søfarendes Skytshelgen. Det var Fiskere og søfarende, der byggede den, og det var da saare naturligt, at den blev viet til ham og kom til at bære hans Navn. En Tid har Beboerne saa nøjedes med denne Trækirke, men da der kom Munke til Byen, og disse kjendte til at brænde Mursten, fik de bygget en Teglovn, og i den blev der brændt Sten, ej alene til Klosterbygningen, men ogsaa til en Stenkirke. Af den oprindelige Stenkirke fra Midten af det 13. Aarhundrede er der nu ikke ret meget tilbage, nemlig kun et Stykke

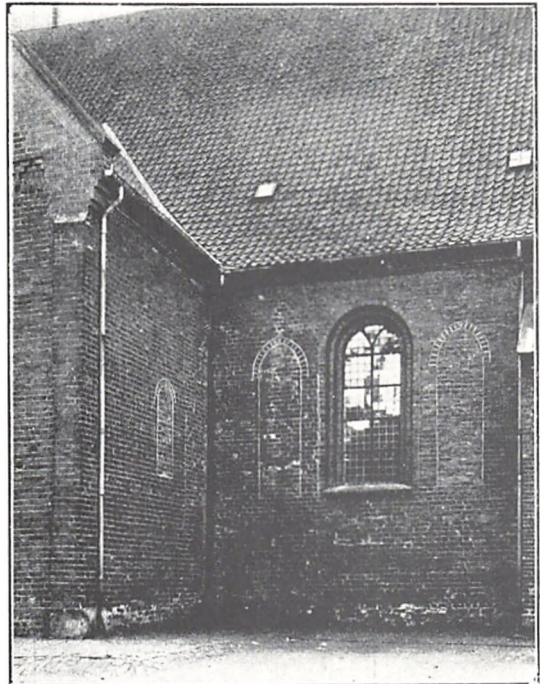
Et Parti af Kirkens Nordmur nærmest Taaenet. Til højre ses et Stykke af Hjørne-Lisénen; imellem de to Stræbepiller ser man, under Vinduet, en Lisén med Blænding, som angiver den gamle »Kvindeders« Plads; til højre for Vinduet findes en anden Blænding, der viser, hvor et af de gamle gotiske Vinduer har siddet. Nordmuren, Kirkens ældste Bygningsparti, er formentlig opført i Tiden omkring 1260.

af den nordre Mur i Kirkeskibet. Sandsynligvis er de ældste Bestanddele et senromansk Anlæg, og denne romanske Mur har været leddelt af Liséner. Den har i alt Fald haft Hjørneliséner, og Dørene anbragtes i tilsvarende fremspringende Murfelter.

Af den oprindelige Kirkemur er endnu bevaret: 1) Den brede rundbuede „Kvindedør“ paa Nordsiden med et enkelt Buestik og nu tilmuret. 2) Den nordre Halvdel af Nordvesthjørnets Lisén. I en Kvadrat, hvis to Sider dannes af denne Lisén, er i Hjørnet indbygget en Vindeltrappe, der fører op til Loftet over Hvælvingerne [Trappen har nu forneden en Indgang fra Vestsiden, og der findes en Vinduesglug mod Nord, men denne Ordning stammer først fra Restavreringen i forrige Aarhundrede. Tidligere fandtes en fladbuget Indgangsdør i Østsiden, altsaa direkte fra Skibet, og saa en lille Lysglug i Vestsiden. Denne Trappe er dækket med en meget flad Tøndehvælvning. Spindelen, hvorom Trappen løber, er svær og muret af krumhugne, riflede Munkesten saa nær som paa det øverste Stykke, der ikke har riflede Sten; og det er da rimeligst at antage, at den øverste Del af Trappen er en senere Paabygning, og at der har været en Dør, som førte ind til Loftsrummet; men da dette er under Hvælvingernes Højde, er vistnok Trappens nedre Del fra Tiden, før de nuværende Hvælvinger blev byggede, og maa høre med til det romanske Anlæg.] 3) Paa

Nordmuren fortsættes Hjørnets Fremspring foroven et lille Stykke mod Øst hen til den senere opmurede Stræbepille. Dette hører ogsaa med til den romanske Leddeling af Muren. Længere mod Øst er Muren omsat, eller ogsaa er Planen ændret under Arbejdet. 4) Paa den nedre Del af Nordmuren er Skiftehøjden anderledes end højere oppe. Stenene er korte og smalle, men temmelig høje, og Fugerne meget tykke. Ejendommeligt for Nordmuren er, at den hviler paa en Sokkel af tildannede Granitsten med en rektantet Forflade. Ved Nordvesthjørnet har Sokkelstenen paa Vestsiden en noget raa Hulkantprofil. Indvendig er Nordmuren helt overpudset, men der, hvor de korte og tykke Sten hører op, findes der et stort Tilbagespring i Muren, og det maa da kunne slaas fast, at der er et Skjel omtrent i Murens halve Højde, at det nederste Parti er af senromansk Karakter, samt at Kirkeskibet fra Begyndelsen af har haft hele sin nuværende Længde.

Man kan nu heraf slutte, enten at Kirken fra først af har staaet fuldt færdig i senromansk Stil, og at det øvre Parti saa senere er blevet taget ned og ombygget i gotisk Stil, maaske i Forbindelse med Overhvelvingen af Kirken, eller ogsaa, at der har været en Standsning i Arbejdet, og at der saa senere er sket en Gjenoptagelse af dette med nyt Materiale, større Sten og noget ændret Stil. Dette faar da indtil videre blive staaende som et uafgjort Spørgsmaal. I Kirkens gamle Vestgavl, som nu dels er ombygget og dels dækket af det nye Taarn, er ogsaa noget af det gamle bevaret. Den har i Vindueshøjde haft en Række af seks lige store, spidsbuede Blændinger, og kun i en af dem var en fladbuet Vinduesaabning. Oven over var dette Felt smykket med fem høje, slanke, spidsbuede Blændinger, hvoraf den midterste var den højeste. Paa Nordsiden af Skibet har der været lignende Blændinger, og af dem staaer endnu fire bevarede, men tilmurede. De øvrige er enten dækkede af Stræbepillerne eller slugt af de moderne Vinduer. Vinduernes oprindelige Antal kan ikke nu bestemmes, men de to vestre sidder i samme indbyrdes Afstand som i Vestgavlen, og det er da rimeligt, at de har været fordelt i Grupper. Imellem de to østlige, der er bevarede, er der netop Plads for to andre, saa at vi her kunde faa en Gruppe paa fire Blændinger. Men hvordan saa Vinduerne har været fordelt, og hvor store og brede de har været, ved vi intet om. Derimod kan vi danne os et Begreb om Skibets gamle Gesimsfrise, hvoraf et Stykke endnu er bevaret i den Mur, der dækkes af det nordre Kapel.

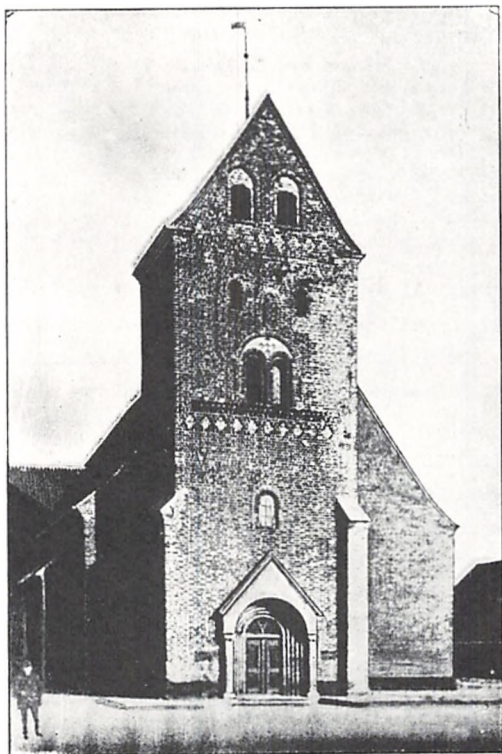

Et Parti af Kirkens Nordmur med Nordkapellet (til venstre). To Blændinger — hver paa sin Side af Vinduet — viser de gamle gotiske Vinduers Plads og Form. Paa Kapellets Vestmur ses en tredje Blænding; tilhøjre for denne viser en lodret Streg i Muren at Kapellet er bygget ind paa en af de ældre Stræbepiller; det ses tydeligt, at de to Stykker Murværk ikke er i Forbandt med hinanden. Kapellet synes at være bygget i den første Halvdel af det 16. Aarh. eller allerede i Slutningen af det 15. Aarh.

Murens Inddeling med saadanne spidsbuede Blændinger og slanke Spidsbuer maa henføres til den gotiske Stils ældste Tid, altsaa antagelig ved Aar 1300. Da Kirkeskibet blev overhælvvet, deltes det i to omtrent lige brede og lige høje Skibe. Yngre end Midten af det 14. Aarhundrede kan Hvælvingerne ikke være. Vi véd ikke noget helt sikkert, da baade Piller, Ribber og Konsoller er blevne omdannede i moderne Tid. Hvælvingerne kan jo eftersees ovenfra. Nogle af Hvælvingerne i det nordre Skib og et Par i Midterskibet er Helstenshvælvinger, der er murede næsten som Kuppelhvælvinger. Dette viser, at de er af ret høj Alder, altsaa antagelig fra første Halvdel eller Midten af det 14. Aarhundrede. Gjordbuerne er spidsbuede, og Skjoldbuer findes ikke. Dette kunde jo tyde paa, at Hvælvingerne var samtidige med Nordmuren. De Stræbepiller, der findes paa Skibets Nordside, er ikke i Forbandt med Muren og er altsaa tilbyggede senere. Nordkappellets Vestmur er bygget ind paa den ene af dem, men er ikke i Forbandt med denne. Altsaa er Pillen ældre end Kappellet. Dette synes da at stamme fra Overgangen mellem Middelalderen og Renæssancen (o: Slutningen af det 15. Aarhundrede). Disse Stræbepiller er for Resten anbragt aldeles meningsløst, medmindre de skulde bære Vidnesbyrd om et projekteret eller udført Hvælvingssystem forud for det nuværende, der dog er meget gammelt.

I Slutningen af Middelalderen, formodentlig en Gang i det 15. Aarhundrede, er Langskibet gjort bredere, idet man gjenembrød Kirkens Sydmur, hvoraf man blot lod blive staaende en Række Arkadebuer, og dernæst føjede et tredje Skib til omtrent af samme Højde og Bredde som de to andre. Arkadepillerne staar der endnu, men er noget omdannede. De er altsaa ligefrem Levninger af den gamle Mur. De to af Hvælvingerne, der findes i det tilbyggede Skib, er blevne ommurede i moderne Tid, hvorimod de tre vestlige er oprindelige og middelalderlige. Paa Sydmuren er der Spor af ældre Vinduer, men de Vinduer, der nu findes, er fuldt ud moderne. Imellem de fire Vinduer er der tre Stræbepiller, men de er betydelig bredere end Nordsidens, og de staar alle tre paa den gamle Plads ud for Gjordbuerne. De er overvejende af Munkesten og staar paa et meget fremstaaende Fundament af Kampesten. Formodentlig er de føjede til en Gang i det 16. Aarhundrede, efter at det sydlige Sideskib var bygget.

Af Kirkens Tilbygninger var Taarnet ret gammelt, i alt Fald ældre end det sydlige Sideskib; det laa nemlig helt skjævt for Koret. Grundtegningen af Kirken, som den var før Restavrationen, viser tydelig dette Forhold. Baade Koret og Taarnet laa lige for Midten af de to oprindelige Skibe. Naar man altsaa

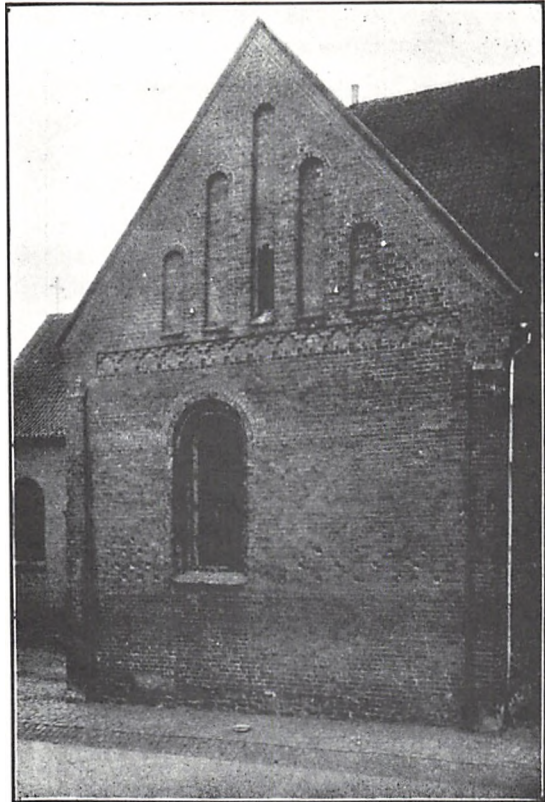
St. Nicolaj Kirke med det gamle Taarn (nederet 1847), som formontlig var opført ved Begyndelsen af det 15. Aarhundrede eller endog tidligere.

havde sin Plads i det tilbyggede Sideskib, kunde man næppe se Alteret.

Nordkapellet ligger lige over for Sydkapellet og er omtrent af samme Størrelse. Det er antagelig bygget omkring ved eller lidt før Aar 1500, altsaa kort Tid før end det søndre. Det er opført af Munkesten i Munkeskifte, men Østsiden er ommuret. Skjævt i Gavlmuren sidder et af Kirkens sædvanlige Vinduer. Paa samme Murs udvendige Side findes de 23 underlige Fordybninger, hvori der efter Sagnet er indmuret Hovedskaller af lige saa mange Sørøvere. Sydkapellet er opført 1519 af Borgmester Niels Jensen, som døde 1528. Det staar paa en Fod af Kampesten og er opført i Munkeskifte. Det er senere pyntet med samme moderne Gesims som den øvrige Kirke. Paa Østsiden af dette Kapel findes en lille Udbygning, ogsaa af Munkesten og i Forbandt med selve Kapellet. [Kirkens Ødelæggelse under Wallensteins Indfald i Jylland er omtalt Side 99 og 100.]*)

At Vejle Kirke efter Svenskekrigene har været meget fattig, kan ikke undre nogen, naar man betænker, hvor ilde den var medhandlet, og hvor brøstfældig den var. Der skulde idelige Udbedringer til, for at den ikke helt skulde forfalde, og derom giver Kirkens aarlige Regnskaber et meget talende Vidnesbyrd. Det kan da ej undre, at Borgerne (gang paa Gang anraabte om Hjælp til Reparationer, og Enden paa det blev da, at Kirken blev overgivet til det astronomiske Taarn i Kjøbenhavn, eller rettere til Universitetet, som da havde at sørge for Vedligeholdelsen. Dette skete efter Kong Christian den Femtes Gavebrev af 16. Februar 1676 (se: Danske Atlas V), og den Professor, som var Værge for Trinitatis Kirke, var tillige Vejle Kirkes Patron, men Kongen havde „Jus vocandi“.

At Kirkens Forhold nu bedredes betydelig, kan let skjønnes. Nogle faa Aar efter skriver Kirkeværgen Jens Andersen (den 16. Juni 1705): „Vores Vejle Byes Kirke er nu bleven vel repareret, idet jeg i de 2 Aar, jeg har været Kirkens Værge, har for over 480 Sldl. ladet reparere paa Kirken og Skolen og Kapellanens Residents; og endnu har jeg henvend 80 Dl. til Behold, alt uden nogen Kirkens Gjæld, hvilke Penge er efter sidste Regnskab 48 Sldl. 2 Mark hos Sognepræsten Mag. Jeremias Wolf staaende, og desuden haver Kirken over 60 à 70 Dl. for Stolestandepenge staaende“. Ydermere befandtes, at Kirken har „temmelig Restancer til Gode hos vor Sognepræst og hans sal. Faders

Kirkens nordre Kapel (= Helligkors-Kapel). I Gavlmuren ses tre og tyve Huller, hvori findes indmuret Hjerneskaller.

*) Til Beskrivelsen af Kirkebygningen har jeg benyttet nogle Optegnelser af Inspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Poul Norlund, hvilke han godhedfuldt overlod mig, da han i Efteraaret 1923 undersøgte Kirken. F. T. K.

Arvinger“. Aar 1744 fik Kirken „en ganske ny Overdel af Tømmer og Tag“. — At der saa fremsattes Ønsker om, at Byen igjen maatte komme til at eje sin Kirke, er højst rimeligt, og den var da ogsaa efterhaanden kommen over sin haardeste Nød. Det endte da med, at Kirken i Følge Kong Christian den Syvendes Brev af 21. Marts 1781 igjen blev overdraget Byen efter Rektors og Professorers Ansøgning derom, og Afleverings-Forretningen foregik den 17. April s. A., og undertegnedes af Stiftsbefalingsmand de Levetzau og Biskoppen, Hr. Tønne Bloch. De havde erklæret sig villige til at overtage Kuratellet. Paa Konsistoriets Vegne medvirkede forrige Biskop over Viborg Stift Hr. C. M. Rottbøll og hans Broder Etatsraad og Professor i Lægekunsten Hr. C. F. Rottbøll. De var samlede i Korsbrødregaard i Ribe og vedtog der, at Universitetet skulde afholde alle Udgifter til 1. Maj og betale Beholdningen 116 Rdl. 3 Mark 3 Skilling med Fradrag af Murer M. Mathiassens Tilgodehavende. Kirkens Klokke var omstøbt paa Universitetets Bekostning. L. Stallknechts Legat til den nye Altertavle blev udbetalt til Kirkeværgen. Hvis Kongen ikke bevilgede 1 Rdl. af hver Kirke i Stiftet til Afleverings-Udgiften, skulde Universitetet udrede denne, og alle Dokumenter og Breve vedkommende Kirken blev afleverede, hvorefter Præsten og Byfogden i Vejle fik Paalæg om at foreslaa en god og vederhæftig Mand i Vejle til Kirkeværge og de selv som Kirkens Inspektører at have nøje Tilsyn, Med- og Ansvar for Kirkens Hovedstol, Rente m. v.

Kirkens Hovedreparation 1790—91 kostede 1740 Rdl. og besørgetes af Murermester A. Kruusc i Horsens. Ved denne Lejlighed fjernedes fem af Kirkens tolv Pulpiturer.

I 1855—56 ombyggedes Midtskibets Østgavl, som tidligere havde været delvis Bindingsværk, det gamle Kor og Sakristiet blev nedbrudt, og det nuværende brede Kor blev opført. Bygningsinspektør Thielemann ledede Arbejdet.

I 1862 gennemgik Kirkens Indre en betydelig Forandring, idet bl. a. den nordre Pillerække, der hidtil havde været runde Søjler, nu blev omdannet til svære kantede Piller for bedre at svare til den søndre Pillerække. Dette Arbejde lededes af Arkitekt C. Lendorf. Kirken fik da samtidig nye Stolerader.

1887—88 blev det gamle Taarn nedbrudt, og der blev opført et nyt Taarn, 43½ Alen højt med et Spir, der er 35¾ Alen højt til Fløjen. Dette Arbejde, som kostede omtrent 40,000 Kr., blev ledet af Arkitekt Ludvig A. Petersen. Taarnuret er skjænket af nu afdøde Apoteker H. E. Friis.

I 1901 blev Korets Hvælvinger og Vægge dekorerede med Freskomalerier, udførte af Dekorationsmaler Carl Ludvig Petersen [født i Vejle 1866, fik Afgangsbrev fra Kunstakademiet 1892 og har i Tidens Løb udført forskjellige ret betydelige Dekorationsarbejder]. Samtidig blev Vinduene i Koret prydede med smukke Glasmalerier, som viser Optrin af Jesu Liv. Disse Glasmalerier er udførte af Overgaard, og saa vel disse som Kalkmalerierne blev bekostede af fire Borgere i Vejle, nemlig Fabrikant I. C. Christiansen, Fabrikant C. M. Hess, Direktør J. Thisted og Møllejer H. Hansen Møller. [Midterskibets indvendige Længde er 79 Fod, Bredden 15½ Fod; det nordlige Sideskib er 14½ Fod, det sydlige 13½ Fod bredt indvendig; Koret er 38 Fod langt og 28½ Fod bredt.]

Clemen Sørensens Arvinger gav i sin Tid til Kirken et lidet Sejerværk og en Messingkrone, som altid skulde blive i Kirken. „1624 den 10. Marts blev den liden Sejerværk og Klokke af en højtysk, vanvittig Stenhuggersvend stjaalet af Kirken, som blev eftersøgt og funden i Lejrskov. Bekostet med Folkene at oplede samme Person og Vognleje med dem tilbage igjen 4 Daler. Nok blev han anholdet i 11 Dage: indtil han blev forhørt og med Øvrighedens Benaadning løsladt, beløb hans Fortæring 1½ Daler 14 Sk.“

KIRKENS KLOKKER

I „Danske Atlas“ siges, at der i Kirketaarnet hænger to Klokker, hvoraf den største kaldes Tolvklokken. Den hænger der endnu, men et større Stykke af den nederste Kant mod Sydøst er slaaet af. Den er 86 cm. høj, og dens største indre Tværmaal er 89 cm. Randen er ret ujævn. Der er 6 Hanke paa den, som alle er ens, og de to parvis stillede vender mod Øst, to mod Vest, een mod Nord og een mod

Syd. De er 16 cm. høje og 3½ cm. brede, og derpaa findes en Figur med et Hoved, 3½ cm. høj. Øverst findes en Frise, 3½ cm. høj, og derpaa følger et Baaud, 1 cm. høj, bestaaende af taglagte Egeblade, der med visse Mellemrum er afbrudt af lodrette Streger. Derefter følger den øverste Indskrift paa Klokken, som lyder saaledes:

DESE KLOC VAN DER KERKEN IN DENNEMARKE ZV IVTLAND IN DER STADT WELL
HADT M. ANTONI WISE GEGATEN

ANNO 1633 IN IVLI ZV LVBECK

Imellem disse to Led af Indskriften er en Snor paa 7 mm.s Højde, der gaar helt omkring Klokken. Under den nederste Indskrift er atter et Bælte ligesom det øverste. Umiddelbart derpaa findes en Roset, der gaar hele Vejen om, af 5½ cm.s Højde, saa over Slagringen tre ophøjede Striber, hvoraf den midterste er størst, og endelig 2½ cm. fra Klokkestens nederste Kant 2 smalle ophøjede Striber.

Efter „Danske Atlas“ har der ogsaa hængt en Klokke, som kaldtes Skrifteklokken, men den er nu forsvunden. Den var først støbt 1511 og var altsaa Kirkens ældste Klokke, blev saa omstøbt i 1710 og i 1768. Siden véd vi ikke mere om den. Den næststørste Klokke er 70 cm. høj, og dens Diameter er 75 cm. De 6 Hanke, der hver er 13 cm. høj, er uden Prydelse. Under en 4 cm. høj Frise staar der paa den:

STØBT AF H. GAMST & H. C. LUND KJØBENHAVN ANNO 1844

Kirken har endnu en Klokke, den mindste af dem alle, idet den er 48 cm. høj, og dens største indre Tværmaal er 46 cm. Indskriften paa den er:

M. HANS PICHMAN ANNO 1642

Der er Friser baade oven over og neden under Indskriften, der gaar helt rundt om Klokken. De er af 3½ cm.s Højde. Der er en heraldisk Lilje imellem Ordene.

Imens det nuværende Taarn paa Kirken blev opført, anbragte man den næststørste og den mindste Klokke inde over Kirkens Hvælvinger, og nogle af Tagstenene blev da hævdede, saa at Lyden af Klokkerne kunde høres ud over Byen, naar der blev ringet. Den mindste Klokke skal ved denne Lejlighed være kommen til Kirken. Maaske er det den saakaldte Tiklokke, som tidligere hang paa Raadhustaaet. Med den ringes der kun sjældent. Den Klokke, man oftest hører, er Tolvklokken, idet der ringes med den hver Morgen og Aften. Det er ogsaa den, hvormed der ringes de to første Gange før Gudstjenesten. Naar der ringes sammen, faar man ogsaa den næststørste at høre. Aftenen før Store-Bededag ringes en Time med den store Klokke, og Aftenen før de store Helligdage og Kristi Himmelfartsdag kimes og ringes der kun med den store Klokke.

KIRKENS INVENTAR OG DENS LIGSTEN M. M.

I „Danske Atlas“ Tom. V Side 943—944 opregnes Kirkens Prydelser, der nu alle er forsvundne. Først et med bibelske Historier malet Pulpitur, bekostet af Oberst Schack Brockdorff til Grundet og Fru Sophia Hedevig Graboe med begges Vaabener paa. Dernæst: Tvende Faner ophængte over Generalmajor Christian Fursman, som døde 1712, 51 Aar gl. Et smukt Epitafium over Borgmester Hans Knudsen Svane, som døde 1675, 65 Aar gl. En Tavle over Mag. Niels Frantsen, Hertug Ulrichs Informator, Kannik i Roskilde og Sognepræst i Vejle, død 1642. En Tavle over Borgmester Find Jespersen, kaldet i den latinske Inskription Vincentius Caspari, som døde i Pesten 1584, og Hustru Mette Nielsdatter, død 1583. En Marmortavle over Provst og Sognepræst Mag. Hans Jeremiassen Wulff, død 1703, og Hustru Ingeborg Svane, død 1699. Et smukt Monument over Borgmester Jens Bertelsen, som døde 1631. En Tavle over Peder Christophersen,¹⁾ død 1585. Et Monument af Marmor med Kobberplade over tvende Borgmestre Niels Lauridsen, død 1642,²⁾ og Jørgen Staalsen, død 1679, og begges Hustru Anne Jensdatter, død 1668. Et stort Monument over Borgmester Clemen Sørensen, død 1602, med begge Hustruer, Lene Christensdatter og Maren Hansdatter og Børn. Et Epitafium, som den berømte M. Anders Sørensen Vedel har ladet opsætte over sine

¹⁾ Han er en i Byens Dokumenter ellers ukjendt Mand.

²⁾ Aarstallet er galt. Han blev begravet den 13. April 1640.

Forældre, Raadmand Søren Sørensen, som døde 1571, og Cecilia Andersdatter, død 1570. En Trætavle over Borgmester Søren Munk,¹⁾ død 1641. En Tavle over Jesper Madsen,²⁾ som døde 1584. En Tavle over Peder Nielsen, Raadmand Niels Povlsens Søn, som døde 1593, opsat af hans Søstermand Anders Lauridsen, Borger i Kjøbenhavn. En Tavle over Borger Peder Juul,³⁾ død 1592. En Tavle og en Ligsten over Severin Clemensen, som døde 1576, og Hustru Mette Porses, Borgmester Christopher Schonnings i Horsens Datter, som døde 1575. Her findes og en Del Ligsten over efterfølgende: Provst og Sognepræst M. Henrik Erikson Pontoppidan og Hustru Anna Krabbe, Jomfru Magdalene Pogwisch, som døde 1609 og har givet 300 Rigsdaler til Kirken og 300 Rigsdaler til Fattige, Søren Thomsen Furland og Hustru Anne Jensdatter, Maren Fæveile, Kjøbmand Henrik Evald Suhrs Hustru, død 1752, Clemen Severinsson, Borgmester i Vejle og Provst i Jelling Syssel, siden Lagmand i Tønsberg, med begge Hustruer Maren Baggesdatter og velb. Catharina Stangnet, Raadmand Niels Knudsen og tvende Hustruer, Søren Knudsen Wonge, død 1616, Hr. Mads Rybergs Børn 1654, Kjøbmand Jens Jensen Werling, død 1711, Borger Mads Jensen Bredal, død 1655. Endnu er her begravet Sognepræsten Jesper Andersen Roesteen, død 1745.

I det søndre Kapel har der (efter Gaarmann) under Hvælvingen staaet „en latinsk Inskription, som nu næsten er udkalket“, men har været fornyet af Stifterens Søns Sønnesøn D. Mathias Jacobæus, Livmedikus og Prælat i Aarhus Domkirke, med saadan Hosskrift: „In memoriam æviternam priorum avorum Mathias Jacobæus Med. Doct, suis sumptibus restaurari curavit Anno 1619 Idie Maii.“ Selve Indskriften var saaledes: „M. D. sub uno et simul octo sociato Profesto Viti completur opusque Modesti, Expensis providi Proconsulis ast Nicolai Ast Jonsen bella fuit hæc extracta capella Nomine sic gratis Christi Matris Trinitatis.“ Dernæst en dansk Indskrift, der lød saaledes: „Aar efter GUDs Byrd MDXVIII tha er denne Capell fuldkommen then Hellig Trefoldighed til Loff og .Ere, af Hæderlig Mand Nis Jonsen for sig, sin Hustru, Børn, Forældre oc efterkommende Slægt.“ NB. Nicolaus iste Jonæ filius Consul Urbis Anno ut ferunt 1528 hocce in sacello tumulatus est.“

Dette Kapel hævdede senere med stor Styrke Borgmester Clemen Sørensen den Yngre at have Ret til som sit Begravelsessted. Dette vilde Kirkeværgerne dog ikke gaa ind paa, uden han betalte derfor. Efter mange Forhandlinger blev det dog ordnet i Mindelighed, saa han betalte, hvad han skulde, for sig selv og Hustru og Børn. Over hans Bedstefader, Clemen Sørensen den .Eldre, fandtes følgende Indskrift paa en ophængt Tavle:

Clemind Søfrensen Borgmæster
født udi Ribe paa thenne Tafle monne staae
Med begge hans Høstruer oc try Børn,
Kirstin, Severin oc Mads ligesaa:

Hans første Høstru Lene Christens Daatter født i Waræ med .Ere,
Hun døde i Waræ Anno 1556 oc er begrafuen i Kirchen hære,
Then anden Høstru Maren Hans Daatter født i Ribe lever endnu,
Gud gifue dennem alle thenn ævige Glæde oc Roe.

1577.

Denne Tavle fandtes i Koret. Samme Sted fandtes desuden følgende Indskrifter: „Viellæ expiravit. Vincentius Caspari F. die 29 Julii Anno 1584, quo ipso æstivo tempore lue pestilentiali extincti sunt hic Viellæ homines plus minus 500 cum toto civitatis flore nobiliore.“ Dernæst: „M. Nicolaus Francisci Roschildensis Illustrissimi Principis Huldarici, Ducis Slesvici et Holsatiæ etc. Christiani IVti Regis Daniæ etc. Filii Institutor olim per decennium, postea Ecclesiarum Roschildensis Canonicus et hujus Pastor, mortuus et sepultus hic est Anno 1622 æt. 56.“ Fremdeles: „In monumento b. m. Mag. Henrici Pontoppidani Past. Prim. Wellejæ et Nomarchiæ Norvang. Præpositi Anno 1659 crecto inter alia: Coelo animas cineresque, solo, sex pignora mundo Linqvimus, hisce tribus Fama Deusque, fave.“

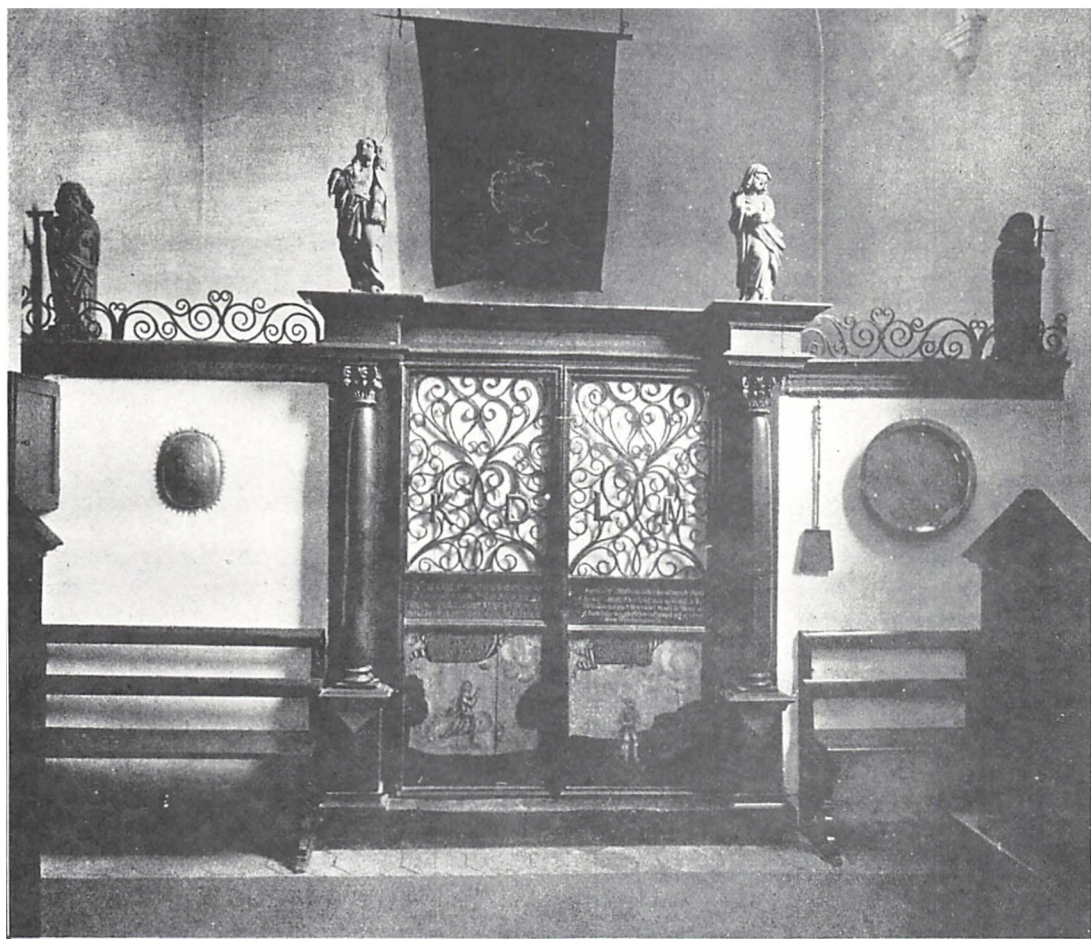
Desuden fandtes ogsaa en meget lang latinsk Indskrift over Severino Sevirini F. Patri Amantissimo med Aarstal XVIII Julii Ann. Dni. MDLXXI, og sammes Hustru Cecilia Mater nostra og Aarstal Anno LXX, opsat af Andreas Severini Vellejus. Denne Indskrift er trykt i Marm. Dan.

¹⁾ Navnet galt. Han hed Simon Munk.

²⁾ En i Dokumenterne ellers ukjendt Mand.

³⁾ Peder Juul er sikkert nok Borgmester Peder Juul, der døde 1592 den 6. November.

⁴⁾ Indskriften er gjengivet efter Marm. danica, ikke efter Gaarmanns Bog, hvor den er en smule anderledes.

Oberstlieutenant Kai (Key) de la Mares Begravelse i nordre Kapel. Paa Gitterdøren ses Forbogstaverne: K. D. L. M.; oven over denne: fire gamle Sandstenfigurer; til venstre for Gitterdøren: Messingpladen fra Jens Fevejles Kiste; til højre: det Messingfad og den Messingskovl, der i gamle Dage benyttedes ved Jordpaakastelse i Kirken. Paa Kapellets Bagvæg hænger Vejle Borgerskabs Fane fra 1736.

Som en stor Mærkelighed maa det her fremhæves, at det søndre Kapel, der altsaa har været særlig indrømmet Niels Jensens Slægt og Efterkommere til Hvilested, Aar 1704 blev indrettet til Begravelseskapel for Oberstlieutenant Kai de la Mare til Aggersbøl, som døde 1713, og at han der blev stedet til Hvile tillige med begge sine Fruer Catarina Elisabetha Schested, død 1676, og Hedevig Dorthea Buchwald, død 1726, samt flere af Familien. Men der fik de ikke Lov til at hvile i Fred. I 1862, da der foretoges en Hovedreparation af Kirken, blev de la Mares Begravelse henflyttet fra søndre til nordre Side, hvorved der vandtes mere Plads i Kirken. Det nordre Kapel tilhørte den Gang de Suhrske og Fæveileske Familier. Men da disse er af meget yngre Oprindelse end selve Kapellet, som maa være opført en Tid før det søndre Kapel, maa dette nordre Kapel have været brugt af meget ældre Familier, før ovennævnte tog det i Brug. I det var saaledes nedst Fru Ellen Arnfeld Hansdatter. Gaarmann siger blot, at der i Kirken har været mange fornemme Begravelser, og at i Aaret 1791 blev Kisterne med Ligene nedgravede, men han melder aldeles intet om, hvilke Lig disse Kister gjemte. I 1862 blev en Del af det nordre Kapel skilt af fra det øvrige, og derinde blev opstillet en hel Del Kister, den ene oven paa den anden, men uden at der blev givet den mindste Oplysning om, hvem der er bisat i dem. Nogle hører da i alt Fald til de la

Mares Slægt. Gulvet der inde er halvt nedsunket; saa der underneden har ogsaa været Begravelser, som kun halvvejs er fyldte. Dette Stykke af Kapellet er som sagt skilt fra ved et Smedejærnsgitter, der er delt i to Fløje, og med snirklede Bogstaver forpaa, der peger paa, hvis Kapel det nu er, nemlig paa den ene Fløj K. D. og paa den anden L. M. Disse Døre og dette Tralværk maa jo forhen have været anbragt som Lukkelse for det søndre Kapel, og da de ikke nær er brede nok, maa der vel have været muret uden om, men derom savnes enhver Efterretning.

Over det Gitterværk, som staar foran Kaj de la Mares Begravelse, er anbragt fire gamle Sandstensfigurer, to til hver Side for Indgangen. Første Figur forestiller en Mandsperson med en Vinkel i Haanden. Anden Figur ligeledes en ung Mandsperson, men med en Bog i Haanden. Tredje Figur forestiller en Kvinde med foldede Hænder. Fjerde Figur forestiller en Mandsperson med et retvinklet Kors. Nummer to og tre har øjensynlig været fritstaaende, medens een og fire nok har staaet ind mod en Baggrund, idet de ligesom er gennemskaarne og med flade Bagsider.

Paa den ene Dør staar malet følgende: „Til Guds Ære Kirchens Ziir oc de dødes Æreminde lod Hr. Rittmester Johan Moldrup Med sin Kiære frue Catarina Elisabetha de Lamare Anno 1744 Dette Begravelse oc der udi staaende Liig-Kister paa nye Male og udstafere.

Jeg har været verdens Træl,
Men nu Siger den Far væl,
Og ved Jesu Naades Gave
vil den ærens krone Have.“

Neden under er malet en knælende Figur og oppe i nogle Skyer en Arm, der rækker ud og holder en Krone imod Skikkelsen. Paa begge Sider er tegnet et Træ. Det hele er yderst tarveligt og har intet som helst kunstnerisk Præg. Paa den anden Dør staar med meget nyere Skrift: „Kapitain P. Moldrup takker det alstyrende Forsyn, der ved sin Godhed har ledet min og Families Fremtid saaledes, at jeg er bleven givet Kraft til Aaret 1844 at kunde følge min Bedstefaders Exempel ved at restorere denne Familiebegravelse.“ Endvidere staar der med gammel Skrift:

For det ævige at Vinde
Haver Jeg min Rustning paa,
Der I stedsø Lær mig finde,
At min Ondskab dræbes man.

Derunder er tegnet en Skikkelse i fuld Rustning, staaende i en Lavning og med et Højdedrag foran sig og saa nogle Skyer oven over. Det hele er meget primitivt fremstillet.

Indvendig paa den nordre Dør staar følgende: „Redem pevay(?) Gloria.“ Neden under er Gud malet med Jordkloden i sin Haand, og oven over ham er fremstillet en stor Skare i en Halvkreds. Neden under er der to Engle, som blæser i Trompeter, og de holder disse hver til sin Side. Nederst er der malet en Del Grave og døde Mennesker, der staar op af dem. Det hele er meget naivt lavet. Neden under staar der: „Der gebahren Ist zum Sterben Stehlt auf den Himmel zu Erben.“

Indvendig paa den søndre Dør staar: „Credenti et Certanti“, og nedenunder er malet en Slags Trappe med to Søjler anbragt foroven ved hver Side. Der er saa en Figur svævende oppe i Skyen med en Krone i højre Haand, der er bestemt for den Skikkelse, som kommer gaaende op ad Trappen. Neden under staar: „Dem der glaubet Reut und Streit, Is die himmelsch Krohn bereitet.“

Allerøverst oven over Dørene staar: „Anno 1704 Loed Hr. Obristlieutenant Key de Lamare til Aggershøll Dette Begravelse bekoste oc Indrette for sig oc sine Arvinger.“

Paa den øverste Kiste af den ene Stabel i selve Rummet er fastnaglet Bogstaverne F. C. E. S. Denne Kiste indeslutter altsaa Liget af Fru Catharina Elisabeth Sehested, der døde 1676. Hun var Kaj de Lamares første Frue, og han døde 1713. De andre Kister findes der ikke Mærker paa nu, saa man kan ikke sige, hvem de indeslutter. Desuden staar paa Gulvet en egemalet Kiste med Hængelaas for, saa Laaget kan aabnes ved den ene Side. Heri ligger det mumieagtige Lig, der 1835 blev fundet i Haraldskjær Mose og antages at være Dronning Gunhild. Herom førtes en noget skarp Strid mellem Professor N. M. Petersen og J. J. A. Worsaae. I lang Tid stod Liget ude i Kirkens Vaabenhus. Endelig blev det da flyttet ind, hvor det nu findes. Trækrogene, der har tvunget Liget ned i Mudderet, ligger endnu i Kisten, og Liget bærer endnu tydelige Mærker af den øvede Vold.

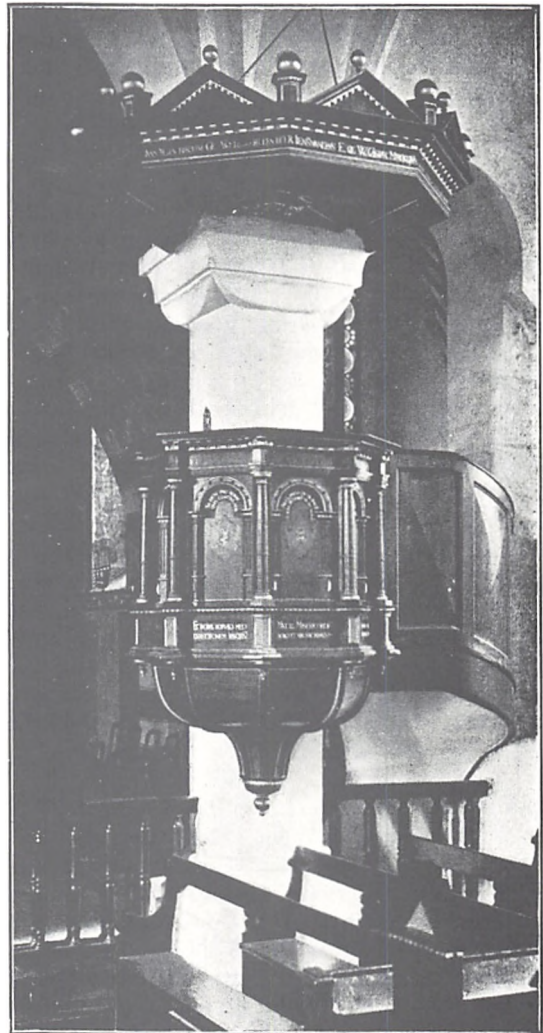

Sognepræst Peder Christensen Riber (1609).

Oppe under Hvelvingen i det nordre Kors, men dog inde i Ligkapellet, er ophængt en gammel Fane, som egentlig ikke har noget der at gjøre. Det er en Vejle Borgervæbningsfane fra 1736. De tvende Faner, ophængte over General-Major Christian Pursman, som døde 51 Aar gl., og som omtales i „Dansk Atlas“, er forlængst forsvundne. I deres Sted er vel saa ovennævnte Fane hængt op.

Her i samme Kapel, hvor den Fevejeske Begravelse altsaa har været, er under det noget ned-sunkne Gulv fundet en forsølvet Messingplade, som nu hænger paa Væggen udenfor, og paa denne staar: „Her Hviler det Jordiske af Kiøbmand og Weile Borger Jens Feveile, som 1722 den 1. Julii blev en Borger af Werden. Han indlod sig den 22de April 1763 i Ægteskab med Jomfrue Maren Ustrup: 5 Sønner og 3de Døttre bleve Frugten af denne Forbindelse. Een Søn gik for ham ind i Evigheden, de andre tillige med Moderen begravede nu hans Tab, da han den 10de December 1787 forlod Tiden og Dem. I Ham savnes nu Moder og Børn En god Fader og Ægtefælle, Staden en forstandig, vinskabelig og æret Borger. I sin Sygdom gav han et opbygeligt Exempel paa christelig Haab og Taalmodighed. Som vi alle leve for at døe var det hans Trøst og Troe. Han skulde døe for at Leve.“ — Paa samme Mur findes ogsaa ophængt det

Messingbækken, som 1720 blev givet af Johanne Marie Møstings. Der staar indgraveret paa det: „Saalz Marin Johanne Møstings.“ Men hun maa have faaet det ved Arv eller Kjøb andensteds fra, da der paa den nederste Kant staar indgraveret: „M. T. A. F. D.“ Underneeden findes nogle gamle Bomærker, og det hele forudsætter, at Fadet allerførst har været i en anden Families Eje. Bogstaverne tyder paa Mads Torsen og Anne Findsdatter, da det, der nu ser ud som L, maa have været et D, der ved Slid og Afpudsning er blevet utydeligt. Hun var jo Mandens første Hustru, og det var dem, der 1586 gav en Altertavle til Kirken. I „Danske Atlas“ er denne

Prædikestolen, som er bekostet af Burgmester Clemens Sørensen den Ældre i Aaret 1576.

omtalt, og der siges, at den er gammeldags og med Navnene Matz Torsen og Anne Findsdatter samt Aarstal. Vi kan da nok gaa ud fra, at Fadet i alt Fald er saa gammelt. Gaarmann omtaler ogsaa en Skovl, der hørte med, og at begge Dele brugtes til Jordpaakastelse (altsaa ved Jordefærd i Kirken). Skovlen er nu funden, den er af Malm og meget tung.

I det nordre Kapel er ophængt to gamle Billeder af Luther og Melancton. Mærkeligt nok har de undgaaet den store Ødelæggelse 1791. De er skjænkede til Kirken af Karen Hr. Nielses¹⁾ 1585 „for sin Begravelse i Kirken“. Paa Luthers Billede staar med gammel Skrift: „Nascitur Eisleben Anno 1483 10. Novemb. Obijt Eisleben Anno 1546 18. February.“ Og paa Melanctons Billede staar: „Natus in Oppido Bretta in Comitativu Palatinatus Anno Christi 1497 16. February. Obijt Vitebergæ Anno 1550 14. Aprilis.“ Oven over disse to Billeder hænger paa samme Væg et Portræt af Præsten Peder Christensen Riber. Det er det eneste Billede, Kirken ejer af alle dens Præster. Øverst er afbildet hans Bomærke eller Vaaben; paa den ene Side deraf staar: „Cv Pio de solvi et esse cvm Christo“, og paa den anden Side: „ætatis sve 45 Anno 1609“ (Bogstaverne er meget store).

Prædikestolen ved højre Side af Opgangen til Koret er skjænket til Kirken af Borgmester Clemen Sørensen den ældre, og den er for nogle faa Aar siden bleven pudset op, og dens Indskrifter forgyldte, saa den nu ser helt statelig ud.²⁾ Paa Forsiden af den staar: „Si devs pro nobis quis contra nos. Allene paa Gvd dv dig forlade, oc icke paa Verden vil dig rade.“ Den er afdelt i flere Felter, og paa de to mellemste findes Clemen Sørensens og hans Hustrus Bomærker og Forbogstaver: C. S., M. A. C. Indskrifterne paa de øvrige Felter er saaledes: 1ste Felt: Esa 58 exclama gvtvre ne cohibeto. 2det Felt: tam qvam hvccina extolle vocem tvam. 3die Felt: et indica populo meo defectionem ipsorum. 4de Felt: Mat. 12 misericordiam volo et non sacrificium. 5te Felt: 2 Tim 4 Prædica sermonem in sta tempestivie intempestivie.

Paa Himmelen over Prædikestolen: „Ano 1576 Da lod s. Clement Sørensen B. i Welle, harnfødt i Ribe gjøre dene Prædikstol paa hans egen Bekostning. Oc Ano 1600 er den efter Lensmandens E. og W. Caspar Marckdaners Befalling forandret til dette Sted af hans efterladne Hvstrv Maren S. Clemen Sørensen oc hans ...“ (det sidste af Indskriften er naahbart skaaret bort, for at Himmelen kunde blive anbragt ved Pillen, som den støder op imod ved den ene Side).

Før Reformationen var der i Kirken følgende Altere: Marie Magdalene Alter, Vor Frue Alter, Hellig Kors Alter, Set. Erasmi Alter, Set. Nicolaj Alter eller Højalteret. Den gamle Altertavle, som blev skjænket Kirken 1586 af Mads Torsen og Anne Findsdatter, ønskedes senere erstattet med en mere moderne, og til en ny Tavle blev der da af Hospitalsforstander Kai Stallknecht og Hustru Kirstine Christensdatter Kirkebye hensat en Kapital paa 100 Rdl., og Sønnen, Sognepræst i Øster-Nykirke og Give, Lorents Stallknecht, fik saa 1758 den 14. Marts lavet en Fundats desangaaende, og fik den kgl. konfirmeret den 26. Maj. Pengene med paaløbne Renter man vel saa være anvendt i 1791 til det nye Alter. Dets Ophugning betrodtes til Billedhugger Jens Hjernøe i Horsens, som forlangte „for at forfærdige et nyt Alter af bedste Fur-Materialer efter en dertil forfattede Tegning med alle Ornamente, tillige for samme at lade male og med Zirater forgyldte og opsætte m. v. i alt nøjeste 240 Rdl.“ Ved Hovedreparationen 1791 blev det gamle Alter taget ned og det nye sat op i Steden. Det er da det, som findes der endnu. Hvad det gamle Alter er blevet til, kan ingen nulevende give Oplysning om. Det er sagtens hugget i Stykker og brændt. Man siger, at det var med to Fløje, der var til at lukke op og i, hvilket jo var almindeligt paa gamle Altertavler. Hvem der har malet det nuværende Alterbillede, kan ikke oplyses. Der findes intet Mærke, hverken paa Rammen eller paa Billedet, der kan give nogen Oplysning.

Alterklæde, Kalk og Disk blev bortstjaalne 1676. Men saa forærede Mag. Hans Jeremiassen til Kirken en ny Sølvvæske til Oblater, som vog 20 Lod, og dernæst forærede Borgmester Claus Svane en ny Sølvdisk, som vog 7 Lod 6 Kv. Den gamle Sølvvæske fra 1677 er endnu i Kirkens Besiddelse. Den Kalk og Disk af Sølv, som benyttes ved Kommunionen, er begge bekostede i 1795; en Sølv-Vinkande (53 $\frac{1}{8}$ Lod) blev skjænket Kirken i 1796 af Kammerraad Søren Fogh. (En mindre Kalk af Sølv benyttes ved Berettelse i Hjemmet. Den nuværende Alterdug er syet og skjænket af Overtelefonistinde Frk. Christensen, Vejle. Paa Alteret findes to gamle svære Malm-Alterstager. De er forsynede med følgende Indskrift: „H. D., M. H. D., 1592.“ Det er altsaa tydeligt nok, at Borgmester Hendrich Dyttmer og hans Hustru Maren Hansdatter har givet dem. Paa Alteret staar desuden 2 trearmede Sølv-Lysestager, skjænkede

¹⁾ Hun var Hr. Niels Buchs Hustru.

²⁾ Dette er udført af Maleren Kr. Duc, Assistent ved Nationalmuseet.

1881 af Proprietær Dankvard Neergaard til Lille-Grundet. Her staar ogsaa den smukke syvarmede Malm-Lysestage (Modellen findes paa Titusbuen i Rom), som i 1921 blev skjænket Kirken af Fabrikant C. M. Hess og Hustru. Den er forsynet med Indskriften: „A. D. 1921. C. M. H. — E. H.“

Døbefonten, der staar midt i Koret, er meget gammel og skal være meget ældre end selve Kirken. Den er af Granit, og paa Foden er udhugget et Mandshoved og et Vædderhoved.¹⁾

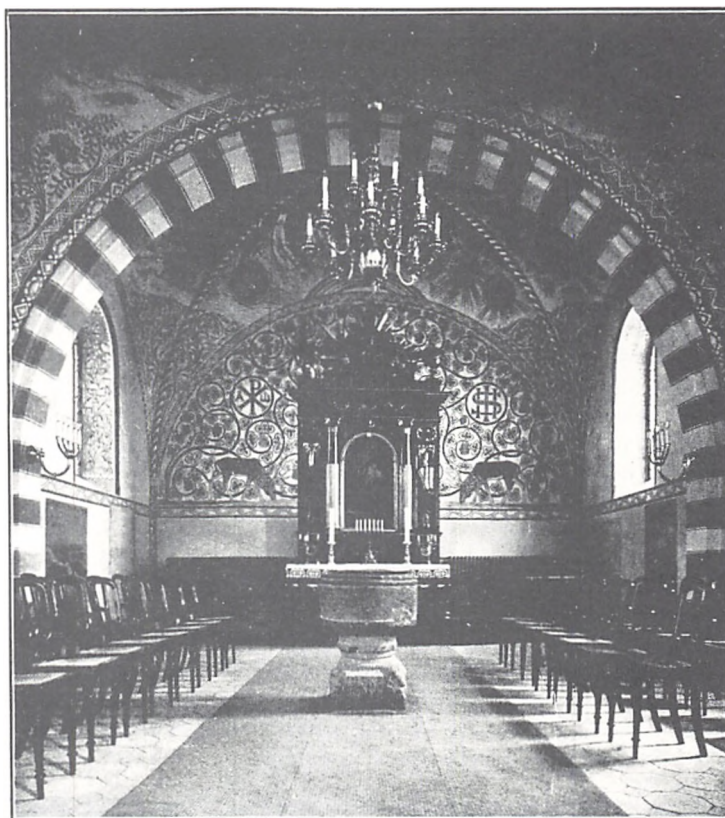
I Kirkens Midterskib, ud for Prædikestolen, hænger en stor Messing- eller Malm-Lysekrone med 16 Arme og Plader; paa Hovedkuglen staar følgende Indskrift: „Anno 1707 Hat der vohlgebohrner Kay de la Mare Obrist Leutnant undt Herr auf Aggersbull sambt seine Frau die vohlgebohrne Fr. Hedevig Dorothe gebohrne von Buchvaldt diese crone gott zu ehre undt der wedelschen Kirche zur zierd undt nutzen verehret.“

I 1925 blev Kirken forsynet med to nye, store Lysekroner: den

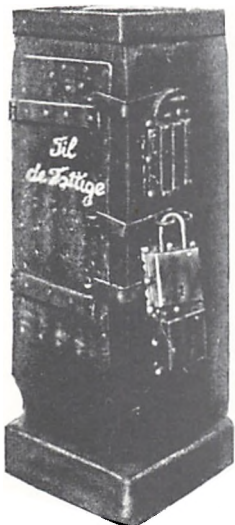
ene blev skjænket til Kirken af en Kreds indenfor Menigheden, den anden lod Kirken selv bekoste. Begge er Efterligninger af den gamle Lysekrone, som hænger imellem dem. I alt findes der nu i Kirken 7 Lysekroner.

Enkemadam Kirstine Birgitte Havemann, f. Winding, skjænkede i 1840 en Glas-Lysekrone til Kirken og forlangte i sit Testamente, at der aarlig til Jul skulde anskaffes 2 Vokslys til at brænde paa Alteret, og ved højtidelige Lejligheder anbringes Vokslys i hendes Lysekrone. Denne hænger i det nordre Kapel. Hun forlangte ogsaa, at hun stedse beholdt sin Familiebegrovelse paa den nye Kirkegaard. I det søndre Kapel hænger en noget større Glas-Lysekrone, som er en Gave fra Justitsraadinde Friis i Anledning af Lutherfesten (1883).

Organist Blauenfeldt beretter, at der Aar 1865 af Kirkens Kasse blev bekostet en Messing-Lysekrone med 24 Arme til 60 Rdl. Rigsm. Denne hænger i Midtergangen neden for de store Malm-

Kirkens Kor med Alteret og Døbefonten. Paa Sidevæggene ser man fire af de indmurede Ligsten.

Den ene af de gamle Kirkeblokke. Man bemærker den svære Jerndør og de store Hængelaaase.

¹⁾ Afbildet i Tegn. af o. n. Arkitektur 1. R. Pl. 16. Den maa være kommen andensteds fra, men derom vides intet.

Kirkens gamle Granit-Døbefont. Paa Fodstykket ses et udhugget Vædderhoved.

Lysekroner. Her hænger tillige en anden Messing-Lysekroner, skænket i 1897 af Fabrikant I. C. Christiansen. I 1896 blev der indlagt elektrisk Lys i Kirken. I 1895 havde Fabrikant I. C. Christiansen skænket Kirken et vedvarende Varmeapparat med Etagefyr. Dette blev i 1921 afløst af et Varmtvands-Opvarmningsanlæg, som for Kirkens Regning blev indlagt af C. M. Hess' Fabrikker.

To gamle jærnbundne Kirkeblokke (Pengebøsser af Træ), som i mange Aar havde staaet upaagtede i en afsides Krog i Kirken, blev i Efteraaret 1923 fremdragne af Forglemmelsen og atter gjort brugbare. Begge er dannede af Egestammer, som er udhulede, de har Jærndøre paa Siden, og de er sikkert adskillige hundrede Aar gamle. Efter at tre Lag gammel Maling var bleven fjernet, kom Inskriptionen „Kirkens Blok“ til Syne paa den ene af dem, paa den anden: „De Fattiges Blok“. Saaledes har de altsaa været betegnede i gamle Dage. Sandsynligvis har de i sin Tid staaet uden for Kirkens Dør: Fodstykkerne var nemlig meget medtagne, som om disse havde været nedgravede i Jorden. Hver af Blokkene var forsynet med tre solide Hængelaase, og den ene havde desuden en forsvarlig Smæklaas. For yderligere Sikkerheds Skyld var Laasene forskellige; de havde hver sin Nøgle, og da Nøglerne opbevarede dels hos Præsten, dels hos Kirkeværgerne, kunde Blokkene kun aabnes af disse i Forening. De gamle Laase blev dels reparerede, dels helt fornyede, men i nøjagtig Kopi af de gamle. Et Vidnesbyrd om Blokkenes høje Alder fik man, da Snedkeren under Rensningen og Reparationen af dem bankede paa Træet; derved faldt der nemlig ud af Revner og Sprækker ikke færre end 24 gamle Smaamønter, prægede i Tiden mellem 1609 og 1812. Disse opbevares nu i den ene Blok.

Det kan ikke oplyses, hvornaar Kirken fik sit første Orgel; men 1570 har der i alt Fald været Orgel i Kirken (Kirkens Regnskabsbog omtaler hint Aar en „Orremester“). Dette Orgel blev ødelagt af de fjendtlige Tropper i Aarene 1627—29. I 1636 byggede Orgelmager Johs. Heide, Flensborg, et nyt Orgel til Vejle Kirke (se Side 101). Da Kirken blev restaureret 1790—91 blev der atter bygget et nyt Orgel, af kgl. priv. Orgelbygger Amdi Worm, som da boede i Aarhus (døde som Organist i Engum). Dette var dog temmelig lille for Kirken, da det kun havde 9 Stemmer.

Efter Kirkens Istandsættelse 1855—56 fik den igjen et nyt Orgel, leveret af Hoforgelbygger Marcussen & Søn i Aabenraa 1862, og det blev anbragt paa samme Plads som det gamle, over Kirkens Hovedindgang. Det bestod af 16 Stemmer, var forsynet med to Klaviaturer, egen Pedal og tre Kassebælge. Ar-

bejdet var saa vel udført, og Orgelet var bygget saa solidt og godt og med saa værdifulde Piber, at dets Bygmester havde al Ære deraf. For dette Orgel blev der betalt 3000 Rdl.; Midlerne dertil indkom dels ved Gaver og dels paa anden Maade. Da det nye Taarn var blevet opført, blev Orgelet flyttet ind i dette, medens det tidligere havde haft sin Plads inde i selve Kirken. I 1910 blev der føjet et 3die Manual til og bygget

Kirkens Indre, set fra Koret.

6 nye Stemmer til ved Orgelbygger A. C. Zachariasen i Aarhus. Endelig foretoges der i 1925 en hel Ombygning, saa nu indeholder Orgelet 35 klingende Stemmer, og dette Foretagende udrædtes ved en stor Gave paa 15000 Kr. fra en unævnt. Arbejdet lededes af Firmaet Th. Frobenius & Co. i Kjøbenhavn.

I det sydlige Kapel er ophængt et Maleri af Anders Sørensen Vedel, der er malet 1860 af J. Roed efter et kobberstykke Brystbillede af I. H. Wirgs 1690 og bekostet af daværende Amtmand Orla Lehmann, Agent Linnemann og Justitsraad O. M. Hersleb. Det findes paa østre Væg, ikke ret langt fra Prædikestolen. Paa Væggen (den østre) ved det nordre Kapel og lige neden for Korbuen er anbragt en stor Tavle, hvorpaa findes Navne paa de Præster, som har været i Vejle efter Reformationen. Denne Tavle hang forhen i Sakristiet, hvor ingen af Menigheden kunde se den.

I 1862 blev der holdt Auktion over en Del Effekter, tilhørende Kirken. Ved den Lejlighed skal Epitafierne være blevne solgte. En tilstedeværende, som den Gang var Dreng, har fortalt, at han gjerne vilde have haft en af de Klinkepunge, der blev solgt. Den vilde han have til at fange Hundestejler med i Aaen.

Blauenfeldt meddeler, at der 1862 blev foretaget en Hovedreparation af Kirkens Indre, og ved den Lejlighed blev de i Gulvet begravede Lig optagne og Ligstenene indmurede i Korets Side-mure. Denne Istandsættelse skete uden mindste Hensyn til, hvad der havde historisk og særlig personhistorisk Betydning. Ved denne Lejlighed saa vel som ved tidligere Reparationer af Kirken gik meget tabt, som burde have været bevaret. Vi skal nu se, hvilke Ligsten, der da blev indmurede, og som endnu staar der.

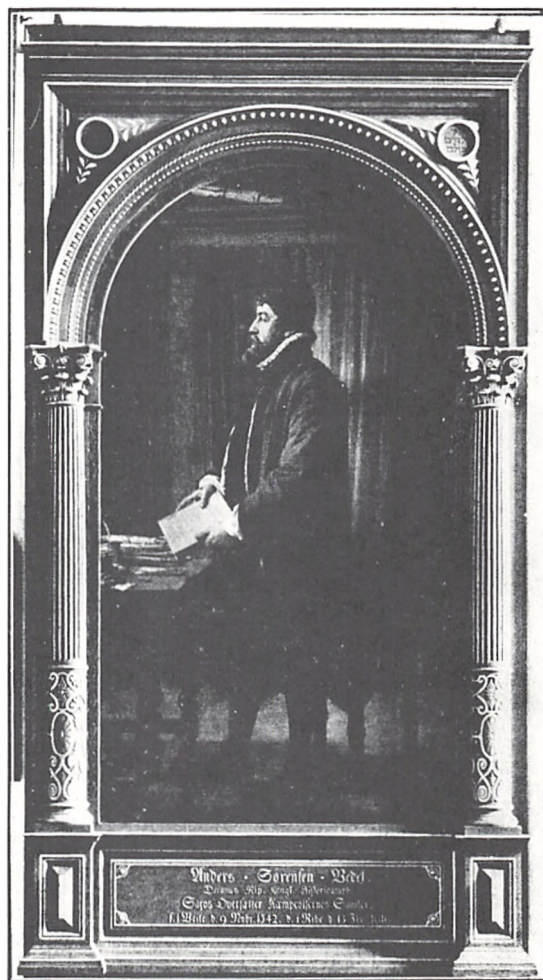
Maalene paa Ligstenene i Vejle Kirkes Kor er følgende:

Til højre:

Nr. 1, søndre Side fra neden (Borgmester Hans Knudsen Svane)	Bredde: 42½ Tm.	Højde: 75 Tm.
- 2 (Raadmand Hans Jensen)	45½	73
- 3 (Raadmand Mads Thomsen)	42	76½
- 4, søndre Side for oven (Borgmester Oluf Sørensen Hyrup)	54	71

Til venstre:

- 5, nordre Side fra neden (Flensborgeren, Mads Laugesen Riber).	44½	76½
- 6 (Raadmand, s. Borgm. Niels Knudsen).	50	76
- 7 (Borgmester Clemens Sørensen)	53	74
- 8, nordre Side for oven (Lybækkeren Frans Sluder)	47	81½

J. Roeds Maleri af Anders Sørensen Vedel. Paa Rammen læses: Anders Sørensen Vedel. Decanus Rip. Kongl. Historiograph, Saxos Oversætter, Kæmpevisernes Samler, f. i Veile d. 9. Nobr. 1542, d. i Ribe d. 13. Fbr. 1616.

Ligsten Nr. 1. *)

Her under hviler høyactbar oc welforneme Mand

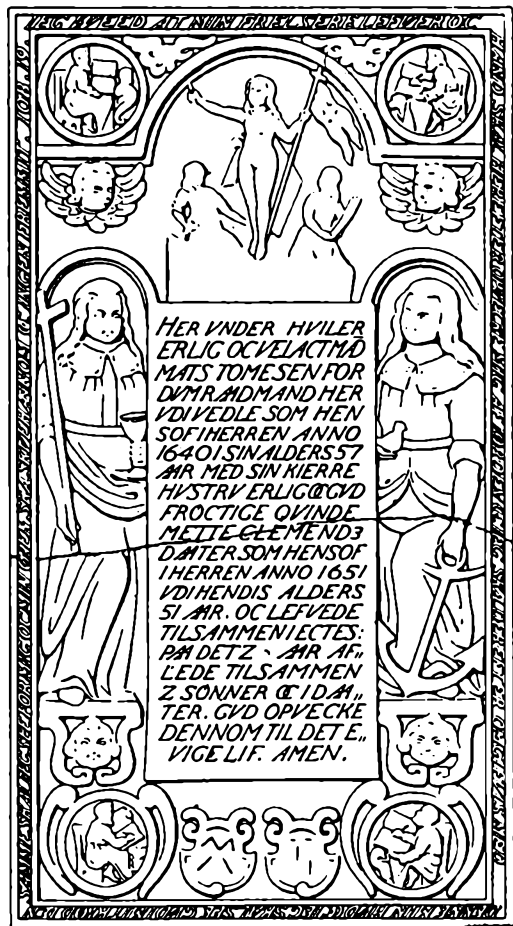
HANS KNUDSØN SWAN

Borgemester i Weile 31 Aar, døde Aar 1675 den 20 Martii æta 65 Aar, oc hans k. Hvstru hæderlig oc gudelskende Matrone Iohanne Iensdaatter, som døde Aar 1689 den 21 Martii æta: 79 Aar i Haabet til en ærefvlde Opstandelse fra Døde. Anno 1690.

H. K. S.

I. I. D.

*) Med Hensyn til Stenenes Numre henvises til Side 179. Da det viste sig umuligt at faa disse Ligsten gengivne ad fotografisk Vej, paatog Litograf Axel Larsen, Vejle, sig det vanskelige Hverv at haandtegne dem — et Arbejde, som han har udført med den største Omhu og Samvittighedsfuldhed. Tegneren har saaledes nojagtig gengivet Brudene paa Stenene Nr. 1, 3 og 7 og den skraatliggende Tekst paa Nr. 1.

Ligsten Nr. 3. *)

Her vnder hviler erlig oc welact Mand

MATS TOMESSEN

fordvm Raadmand her vdi Vedle som hensof i Herren Anno 1640 sin Alders 57 Aar med sin kierre Hvstrv erlig oc gvdfroctige Qvinde Mette Clemenzdaatter som hensof i Herren Anno 1651 vdi hendis Alders 51 Aar oc lefvede tilsammen i Ectes[kub] paa det 2. Aar afledede tilsammen 2 Sønner oc 1 Daater Gvd opvecke dennom til det evige Lif. Amen.

Omkring paa Stenens Kant staar:

Ieg weed at min Frelser lefver oc hand skal herefter opvecke mig af lorden oc ieg skal der- efter omgifvis med denne min Hvd oc ieg skal see Gvd i mit Kiød den samme skal ieg see for mig oc min Øyen skal skve hannom oc ingen fremmit. Iob. 19.

Ligsten Nr. 4:

Hervnder hviler salig

OLVF SØFRENSEN HYRVP

fordvm Borgemester i Weille som hensof i Herren den 19 Septembris Anno 1616 og hans Hvstrv Mette Olfvs som døde i hendes Alders no 0 [ulæseligt] d n i din Grvmhed dig bort dine

(Stenen meget afslidt, og den nederste Del ulæselig, saa den maa have ligget midt i en af Skibets Gange. Blev Borgmester i Marts 1616, døde samme Aar.)

Ligsten Nr. 5:

M. L.

Salig

MATS LOWSØN RIBER¹⁾

Borger vdi Flensborg hensof i Herren den IV Ju. her i Vejle anno domini MDXCV der hand var LV Aar gammel oc hviles her oc mange sine Slegt oc gode Venner Gvd gifve dennem alle en gledelig Opstandelse Amen.

Es. 26,20. Gack i dit Sovekammer skivl dig it Øyeblik indtil Vreden gaar ofver.

Gelopen vnd geronden i olt — ibpia — ken gewonden. [Den sidste Linje omtrent ulæselig.]

¹⁾ Han var en Son af Raadmand Lauge Steffensen i Ribe og Broder til Biskop Hans Laugesen samme Sted. Dennes Datter var gift med A. S. Vedel. Mads L. var 1572 bleven gift med Marie Lange, en Datter af Raadmand Hans Lange i Flensborg.

Ligsten Nr. 6:

Hervnder ligger begrafvit erlig och velact Mand

NIELS KNVTSØN

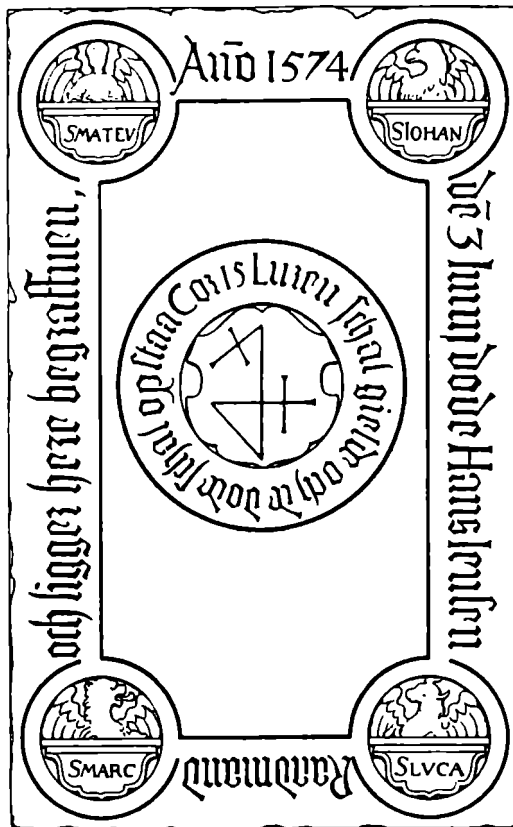
som vaar Raadmand i Veile oc hensofvede i Herren den Ano 16... vdi sin Alders ... Aar med sine tvinde erlige och gvdfrøytige Hvstrver Karen Iensdaater barnfødt i Koldervp och døde den 7 Avg Ano 1632 vdi sit 28 Aar och Ingeborg

Andersdaater barnfødt i Hiebo som Herren kaldede den Ano 16... i sit ... Aar Gvd gifve dennem oc alle tro Christen en glædelig Opstandelse til det evige Lif.

Min Siel vær nv tilfreds igien ti Herren gjør vel mod dig ti du ryete min Siel fra Døde, mit Øye fra Graad, min Fod fra Skrid. Jeg vil vandre for Herren i de Lefvendis Land. Psal. 116.

Omkring Stenens Kant staar: Jeg ved at min Frelser lefver oc hand skal herefter opvecke mig af Iorden, oc ieg skal deretter omgifvis met dene min Hud oc jeg skal see Gud i mit Kiød. Job. 19.

[I de fire Hjørner af Stenen er udhugget de fire Evangelister i følgende Orden: S. Johannes, S. Mathevs, S. Lucas, S. Marcvs.] Allersverst staar: Svrgite mortvi venite ad iudicivm.

Ligsten Nr. 2:

Anno 1574 den 3 Junii døde

HANS IENSEN

Raadmand och ligger here begraaffuen.

Luren schal gelde och de døde schal opstaa. Cor. 15. (De to sidste Linier staar uden om det store Skjold, hvori Bomærket findes.)

Ligsten Nr. 8:

Anno 1582 den 22

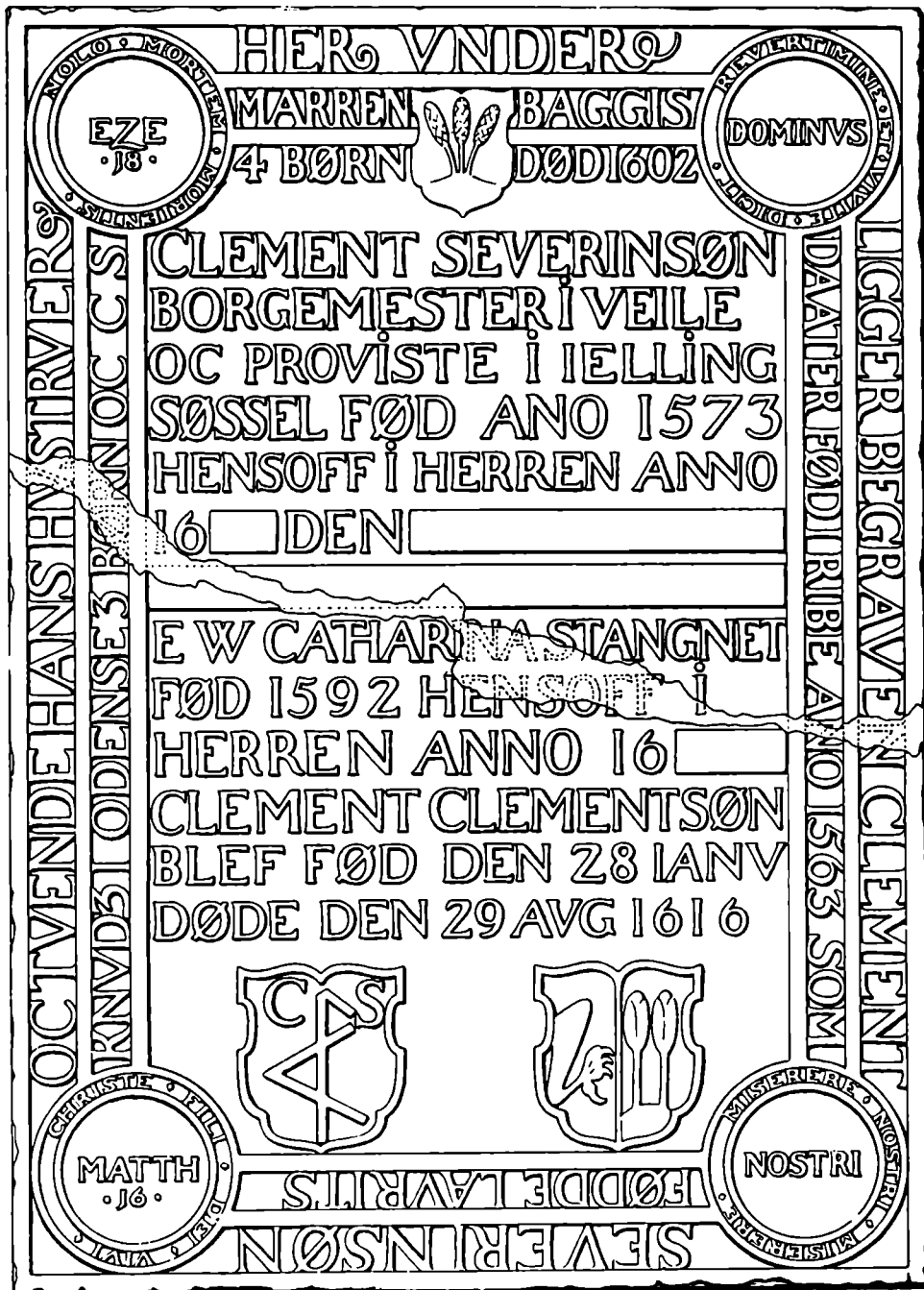
Junii is

FRANS SLUDER

Geboren van Lübeck hir

toh wel in Got den Heren Entslapen. Diisse sten vnd stede Hört Frans Sluder vnd sinen eruen.

Nr. 7. Borgmester Clemen Sørensen's Ligsten (se Side 179 og 147-152). Forneden paa Stenen ses Clemen Sørensen's og hans Hustrus Bomærker eller Slægtsvaaben. I de fire runde Hjørnefelter læses: Nolo mortem morientis. Eze. 18 («Jeg har ikke Behag i den døendes Død»). Revertimine et vivite dicit dominus («Vender om og lever», siger Herren). Christi filii dei vivi, Matth. 16, Miserere nostri, miserere nostri («Kristus den levende Guds Son, forbarm Dig over os» (vor Sjæl)).

Ligsten Nr. 7:

Her vnder ligger begravet

CLEMENT SEVERINSØN

oc tvende hans hvstrver Marren Baggisdaater født i Ribe ano 1563 som fødte Lavrits Knvdz i Odense 3 børn oc C. S. 4 børn, døde 1602.

Clement Severinsøn borgemester i Veile oc proviste i Ielling Søssel fød Anno 1573 hensoff i Herren anno 16.. den

E. W. Catharina Stangnet fød 1592 hensoff i Herren anno 16..

Clement Clementsøn blev fød den 28 ianv døde den 29 avg 1616.

(Se Afbildningen med Forklaring Side 182.)

[Selve Indskrifterne er en fri Anvendelse af Ez. 18,20: „Mon jeg vel skulde have Behag i den ugudeliges Død? siger den Herre, Herre: mon ikke deri, at han omvender sig fra sine Veje, at han maa leve?“ og af Matth. 16,16: „Da svarede Simon

Peder og sagde: Du er Kristus, den levende Guds Søn.“] Stenens Indskrift er for saa vidt ufuldstændig, som Clemens Sørensens og hans 2. Hustrus Dødsaar ikke er blevet tilføjede, skønt der er levnet Plads dertil.

Paa Gulvet i Kirkens lille Ligkapel ligger to Ligsten. Paa den ene staar:

Her vnder ligger begravet erlige svend

OLVF MATZØN LIEM.

som døde her i Vedle den 27 Febrv 1617 hvis seel (Gvd naade. (Bomærke.)

Den anden Sten er meget afslidt, og paa den kan kun læses enkelte Bogstaver:

Her under ligger begravet
mand sl and fordm som døde d.
22de Februari Anno Alders .5 erlig
oc gudfryctig Qvinde t..k..r.
(Den er efter Udscendet at dømme fra 1680—90.)

FORSKJELLIGE GAMLE KIRKESKIKKE OG KIRKENS JORDEGODS

Da Kirken havde meget ringe Indkomst, blev der 1591 af Lensmanden, Byens Præst og Raad bestemt om Begravelser, at ingen efter den Tid maatte fordriste sig til at opbryde Sten eller Stole i Kirken uden Kirkeværgernes Minde, og der skulde gives 30 gode Daler af dem, der lod nogen begrave i Koret inden Kordøren, dog var deri undtaget Præstens og hans Mødtjeneres Begravelsessted. Adelspersoner skulde give til Kirkens Bedste, hvad de kunde enes med Kirkeværgerne om, fordi deres Lig tog noget mere Plads end andre. Andre fremmede skulde give mere end Indbyggerne, men efter Kirkeværgernes Samtykke. De, der begjærede at lade nogen begrave i selve Kirkegulvet, skulde efter gammel Sædvane give 10 Daler, paa Kirkegaarden 2 Daler, og mindre formuende 1 Daler, fattige $\frac{1}{2}$ Daler, og meget fattige 1 Mark. Den, der intet kunde give, maatte ligge der „for Guds Skyld“. Denne Vedtægt fremkom, fordi der fandtes stor Usikkerhed ved Begravelser baade inden og uden Kirken, og en Part af Hovmod lod grave i Kirken og Koret, hvor og naar dennem lystede, og andre lod opføre paa deres afdødes Grave en Heft og Bygning og tilregnede sig visse Steder paa Kirkegaarden.

Naar adelige Lig kom andensteds fra og skulde føres videre frem, blev de tit om Natten satte ind i Kirken, og derfor blev da givet til samme en Kjendelse. Saaledes blev velb. Knud Brahes Lig nedersat her udi Kirken paa en Nats Tid 1614, givet 6 Sldl. I lige Maade velb. Fru Maren Billes Lig nedersat her udi Kirken paa en Nats Tid 1614, 6 Rdl. og 2 Kirkelys. 1616 den 14. April blev velb. Erik Lunges Lig nedersat i Kirken, 10 Rdl. er $11\frac{1}{2}$ Dl. 4 Skill. Den 9. December velb. Kjeld Brokkenhuses Lig nedersat i Kirken, gav $12\frac{1}{2}$ Dl. For velb. Frederik Munks Ligs Indsættelse blev betalt 2 Dl. 1633 den 5. August. Velb. Fru Marine Juel blev sat ind 1635, og derfor betalt $7\frac{1}{2}$ Dl. Velb. Jens Mogensens Lig blev samme Aar sat ind, og derfor betalt 9 Sldl. 1674 velb. Fru Elisabeth Bryskes Lig indsat en kort Tid i Kirkens Sakristi, derfor givet 18 Dl. og et Par Lys o. s. v.¹⁾

De Adelspersoner, der døde ovre paa Øerne og skulde føres her over til de Herresæder i Jylland, hvor deres Lig skulde nedsættes, maatte nødvendigvis føres om ad Vejle, og naar Ligtoget ikke kunde naa Vejle paa een Dag, hvilket saa godt som aldrig kunde lade sig gjøre, blev de satte ind i Vejle Kirke for næste Dag at fortsætte Rejsen. Dette var f. Eks. Tilfældet med Hr. Jens Mogensens²⁾ Lig. Han skulde føres den lange Vej op til Sindinggaard mellem Herning og Holstebro, og hans Ligtog maatte bruge flere Dage dertil. Fornemme Folk, der ønskede at hvile i Kirken efter deres Død, gav derfor en

¹⁾ Se ellers Vejle Amts Folkeblad Nr. 139, 1925 og Nr. 66 1922.

²⁾ Hr. Jens Mogensen var af Slægten Harbou.

temmelig god Betaling. Saaledes gav Fru Ellen Arnfeldt til Aggersbøl et Bol i Skjæring til sit Begravelsessted 1668, og for hendes Begravelse blev givet 6 Rdl. 2 Mark 1677. 1628 blev der givet for Løjtnant Johan von Heiels Lejersted i Koret en Sølvkalk og Disk, der blev opbevaret hos Præsten. Han laa i Garnison i Byen og døde der. Formodentlig var disse Klenodier (røvede) fra en anden Kirke.

Kirken ejede forhen en Kjedel og to Ringe, og af dem gaves der hvert Aar i Leje 24 Mark. Fremdeles havde den en Smedeambolt, som ogsaa blev lejet ud. 1702 var den lejet ud til Christen Nielsen i Højen, som deraf svarede halvtredje Mark danske til Voldborg Dag. 1610 blev Kirkens Bryggekedel efter Abalone Hjerens Død bevilget Hr. Søren Nielsen Skolemester for den sædvanlige Afgift. Den vejede 3 Lispund.

Den kjønne gamle Skik at pynte Kirken med Grønt til Pintse har ogsaa været i Brug i Vejle. Hertil anvendtes Birkeløv og Strourter. I Kirkens Regnskaber støder vi jævnlig paa smaa Udgifter dertil, f. Eks.: 1619 Pintseaften betalt for Birk at maje Kirken med 3 Mark 4 Sk.

Af og til forefaldt Udgifter, der ikke kunde beregnes: „Den 16de Juli 1630 gik den Ovseljærn (o: Akseljærn) i Stykker, som den største Klokke hænger udi, desligest ogsaa Hængslen paa Blokken. Kjøbt 2 Lispund og 6 Skaalpund Stangjærn til at færdige den med igjen. 1632 imod Pintsedag befandtes vores store Kirkeklokke at være brusten, saa den gav ingen Klang, derfor var fornøden at lude den omstøbe og forbedre. Optagen paa Rente dertil 100 Sld., er 121 Dl. 1 Mark 6 Sk.“ Der brugtes mange Lys, og de var alle af Voks. Der blev jævnlig kjøbt Voks, og visse Folk „gjorde“ dem, som det hedder. 6 Skaalpund Voks kostede 3 Mark. 1611 blev der saaledes kjøbt 29 Skaalpund Voks til Kronelys og til 2 Alterlys à 1½ Mark. Det blev en Udgift paa 10 Dl. 3 Mark 8 Sk., og for samme Lys at gjøre 3 Mark.

Aar 1591 udstedtes der en kristelig Forordning om Stolestand i Vejle Kirke af Høvedsmanden paa Koldinghus med Præstens, Borgmesterens, Raadets og Byfogdens Samtykke. Der fandt nemlig stor Uskikkelighed Sted i Kirken, idet „nogle tilegnede sig visse Stolestænde efter deres Venners og Forældres Afgang uden at give noget derfor og uden at tale med Kirkens Forstander derom; andre af Hoffærdighed at ville staa foran dem, som har staaet længere i Stolene, og saaledes hverken agter Ære eller Godtfolks Raad, saa Gud inden Himmelen fortørnes, og den kristne Menighed forarges, og godt fremmede Folk, som rejser igjennem Byen, befinder mere Ulempe der end andensteds“. Der blev da bestemt, at ingen maatte fordriste sig til at staa i Koret uden alene Klerisiet og Skolepersonerne. Ingen Stolestand kunde betragtes som ærvelig, og vilde de have deres Forældres Stole, maatte de fæste dem paany, og deres Navne indføres i Kirkens Stolebog. Derfra undtages dog Borgmesters, Raads og Byfogeds Embedsstole, der findes øverst i Kirken næst efter Kongl. Majestæts Stol. Af Stolene paa Kirkegulvet skulde hver Mandsperson give 2 Mark „paa det største og meldeste Kirkegulv“, men ved søndre og nørre Side og i begge Kapeller hver 1 Mark. De Kvinder, der havde indelukte Stole med Rygstykker 2 Mark, men andre Kvinder paa det største Gulv 1 Mark, og de paa Siderne og i Kapellerne skulde give 8 Skilling. Tjenestepiger og andre fattige Kvinder kunde staa, hvor der ellers var Plads tilovers. Ingen skulde have Lov til for Fremtiden at forny sin Stolestand med Rygstykker eller anden saadan Bygning, der kunde give Aarsag til Trætte, og hvis de gjorde det, skulde de staa til Rette for Voldsgjærning og „tratsvillige“ imod deres Øvrighed.

Der findes endnu i Behold en Stolestædebog fra sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, og denne giver et godt Begreb om, hvordan Kirkens Indre var afdelt med Hensyn til Skibets Stole; og da dette den Gang var af samme Størrelse som nu, kan man let danne sig en Forestilling om, hvordan Pladserne var fordelte. Til højre i Hovedskibet fandtes Store-Mands Gang og til venstre Store-Fruentimmer Gang. Ved Skibets højre Side var Søndre-Mands Gang og ved venstre Nørre-Fruentimmer Gang. Det søndre Kapel var afdelt i to Sider med Gang op imellem dem, og det nørre Kapel var delt paa samme Maade. Øverst i Store-Mands Gang var den saakaldte Kgl. Majestæts Stol, og derefter kom saa Borgmesters Stol, Raadmændenes Stol og Byfogdens Stol. Neden for disse var 10 Stole, nogle med 4 Stader og et Par med 2 Stader. I Store-Fruentimmer Gang var 23 Stole, de fleste med 4 Stader, og nogle enkelte med 1, 2 eller 3 Stader. I Søndre-Mands Gang var 16 Stole med 4 eller 2 Stader. I Nørre-Fruentimmer Gang var 12 Stole, ligeledes med 4, 3 eller 2 Stader. Der kunde nemlig ikke være lige mange Stader, eftersom de store Piller optog megen Plads. I Søndre-Kapel var henholdsvis 9 og 3 Stole, og i Nørre-Kapel 8 og 7 Stole. Saa var der nogle indelukte Stole og et Pulpitur, og paa nordre Side af Kirkedøren en aaben Stol, som var overladt fremmede. Alle Staderne var udlejede, og der holdtes hvert Aar Auktion over dem, der ikke var fæstede for aarlig Afgift. Dette gav jo Kirken en ret ordentlig Indtægt. Men naar der laa Garnison i Byen, var Borgmesters Stol reserveret Officererne. Da der stadig tales om Stader, maa Kirkegængerne altsaa have staaet op under Gudstjenesten.

I gammel Tid, d. v. s. før Reformationen, var Kirken efterhaanden bleven meget velhavende paa Jordegods, og det var gaaet saadan til, at en og anden havde givet en Jordlod til den for at faa læst Messer for sin egen og Slægtninges Sjælefred, eller ogsaa som Vederlag for Lov til at faa sit Lejersted i Kirken. Ogsaa Humlegaarde kom den til at eje en hel Del af. Endvidere ejede den 6 Boder ved Kirken og paa Kirkegade, og de blev lejede nd lige saa vel som Jorderne. Der var da en ret anselig aarlig Indtægt. En Fortegnelse paa disse Ejendomme findes i Kirkens gamle Regnskabsbog, der er begyndt 1582, og her siges ogsaa, hvem der havde dem i Brug. En af disse Humlegaarde havde Johanne Hardbo givet — den ene Halvdel til Kirken og den anden Halvdel til Vor Frue Alter. Jorden blev senere sat i Pant for et Stykke grønt Medelbusk.¹⁾ Naar den saa blev løst, skulde Halvdelen af Klædet være til Sct. Nicolaj Bygning, og den anden Halvdel til Alteret. Naar Humlegaarden, som var paa Jorden, blev løst, skulde Bundgaard i Vinding have 6 Skilling til Jordskyld deraf. Herom var der senere stor Trætte, der udviklede sig til en Retssag.

Endnu paa Borgmester Cl. Sørensens Tid, Anno 1627, havde Kirken en hel Del Jord, hvorfor der gjøres udførlig Rede. Men senere tabtes den, og Gaarmann siger, at paa hans Tid bestod Kirkens Indkomster af 6 Ejendomme eller Lodder i den saakaldte Romsgaards Mark, som aarlig bortlejes, dernæst nogle bestemte Afgifter af Huver og Byggepladser, Jordskyldspenge af adskillige Gaarde og Tiendepenge 8 Skilling af hver Ejendom paa fornævnte Roms Mark.

Ved Enkemadam Kirstine Birgitte Havemann, f. Windings, Testamente (se ogsaa Side 174) blev der tillagt Kirken Enghave: Nr. 51, der blev solgt 1855 for 4342 Rdl., og en Arvefæstecafgift paa 82 Rdl., der indløstes med det 25-dobbelte Beløb, altsaa 2050 Rdl. Hele Kjøbesummen blev da 6392 Rdl. Enghaven var, da den blev solgt ved offentlig Auktion, delt i 11 Parceller eller Lodder til Byggepladser; de dyreste Lodder købtes af Rebslaac J. C. Neuhaus og Gjæstgiver H. B. Larsen, den billigste af Kjøbmand P. Glud.

Kirkens Ejendomme i vor Tid: Matr. 8a Nymarkslod, 198,733 Kv.-Alen, Hartkorn 1 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 2½ Alb., Matr. 24 Aaslod, 23,745 Kv.-Alen, 1 Skp. 1 Fdk. 1¾ Alb., Matr. 25 Vester-Kjærlod, 52,299 Kv.-Alen, 3 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb., Nr. 26 Hestehavelod 5 Skp. 3 Fdk. 1¾ Alb., 105,507 Kv.-Alen, Matr. 209 Kirkegaarden, 48,147 Kv.-Alen, skyldsatsat 2 Rdl. 5½ Skill., Matr. 8b Høgholtslod, mageskiftet med Nørremarkslodderne Nr. 84 b og 88 e, Matr. 51 Østen Mølledæmningen, 19,062 Kv.-Alen, bortsolgt.

KIRKENS PRÆSTER OG KAPELLANER

SOGNEPRÆSTER I DEN KATOLSKE TID

- 1437: Dn. Johannes Nicolaj curatus ecclesie parochialis in Wethel (D. Atl. V 2 S. 945).
 1500: Hr. Jens Bredal, Capellan til Hellig Kors Alter.
 1503 nævnes samme i et Tingsvidne af Vejle Byting som Sognepræst og officiales i Vejle — og Hr. Per Jensen som vicarius altaris Scti Erasmi.
 For 1468 (Byens gl. Dok.): Hr. Oluf Iversen og Hr. Hans Tøgersen. Endvidere: Hr. Morten, Hr. Ib, Hr. Laurits, Hr. Jens Sørensen, Hr. Poul Olufsen, Hr. Per Skammelsen.
 1468: Hr. Peder Griis, Hr. Jens Gjødese og Hr. Jens Adersen.
 1502, 23. November (Egebjerg Birketing): Mester Mathias Marquartsen.
 1502, 16. Juni: Hr. Niels Jepsen.
 1503, 16. Marts: Hr. Per Jensen: Vicarius til Sct. Erasmi Alter i Vejle.

- 1515 nævnes igjen Hr. Peder Jensen (ang. et Bol i Grejs, der har ligget til Vejle Bykirke).
 1508: Hr. Jens Michelsen.
 1508 paa Michael archangeli Dag kundgjorde følgende Præster i Vejle, at „to Agre paa Bredal Mark blev indvordet til Vejle Præstebord“: Hr. Seuerin Jensen, Hr. Per Jensen, Hr. Mads Nielsen, Hr. Didrik Jensen og Hr. Laurits Madsen.

SOGNEPRÆSTER EFTER REFORMATIONEN

1 Magister Hr. Oluf Nielsen

var den første Præst efter Reformationen. Han var Søn af Borgmester Niels Jonsen og havde sikkert været katolsk Præst, men var saa gaaet over til den lutherske Lære, og da han tilhørte en i Byen meget anset Familie, har han faaet Præsteembedet. Han førte en Mængde Sager paa Ting, idet han af yderste Evne kjæmpede for at bevare Kirkens Ejendomme.

¹⁾ Medelbusk: en Slags Klæde.

„Han var lang Tid Sognepræst her i Byen, havde været udenlands til Paris i Frankrig og mange andre Steder med Hr. Johan Friis, Kantaler. Han var en meget verdslig Mand, og findes mange Kongedomme og andre Breve, som han i sin Tid paa dette Kalds Frihed havde forhvervet, som i de Kejserske Indfalds Tid med mange andre gode nyttelige Breve, Kirken og Byen anlangendes blev borttrykt og ødet. Han havde dog ingen Gaver til Prædikestolen, maatte derfor altid holde en Kapellan foruden Byens Kapellan for sig.“ (Cl. Sørensen.)

Mester Oluf Nielsen døde 1560. [Om hans Stridigheder med Mølleren i Vejle henvises til Afsnittet „Vejle Vandmølle“. Om hans Livsbrev paa Kobbelmade Eng ses i Afsn. Bybeskrivelsen Side 40.]

2. Hr. Niels Madsen Buck.

„Denne Hr. Niels Buck, fød i Egtved, var min Døbefader Ao 1573“ — siger Clemen Sørensen — „og døde han i den sidste store Pestilentse Ao 1584 dominica Aduentus“.

Niels Buck havde været Kapellan hos Forgængeren, forinden han blev Sognepræst. Han blev gift med Borgmester Mads Nielsens Datter Karen. Denne gav 1585 for sin Begravelse to Tavler til Kirken, som var Lutheri og Philippi. (Disse to Malerier hænger endnu i det nordre Kapel.)

„1560 fik Hr. Niels Bukh, Sognepræst i Vejle, Kong Frederik den Andens Bevilling til at nyde al Vedle Bykirkes Gods, M. Oluf Nielsen, Sognepræst, før hannem havde haft.“ (D. Atlas.)

Aar 1566 stævner Præsten og Jørgen Overskjærer paa Hospitalets Vegne Mogens Murmesters Arvinger, fordi de bruger en Humlegaard, som var givet til Hellig Kors's Kapel i Vejle. Den blev tildømt Hospitalet.

3. Hr. Jens Farsen Riber.

„Han var først paa 4 Aars Tid min Skolemester udi Vejle“ — skriver Clemen Sørensen — „og min Farfader, Borgemester, fjorten Dage, førend Gud kaldede hannem, da gav han og hans Medbrødre Raadmændene (ham) Kaldsbrev paa Vejle Præstekald. Han kom i Kaldet sidst i December 1584, han var en modig og flittig Skolemester og en ret fyrig, from og velbegavet Sognepræst. Han hensov i Herren 1603 den 22. Januar. Hans Hustru Anna og Søn Laurits med fire dejlige Pigebørn bleve allesammeli i den Pestilents da om Sommeren derefter blev optænd, ved Døden bortrykket.“ [Jens Farsen var fød i Ribe 1530 og blev Rektor i Vejle 1581.]

Da der i 1595 skulde vælges en ny Biskop for Ribe Stift maatte Hr. Jens Farsen i en Alder af 65 Aar sammen med Stiftets tre andre Kjøbstadsognepræster foretage en besværlig Rejse til Kjøbenhavn. Overrejsen dertil varede fra den 16. Februar til den 3. Marts. Disse fire Præster var enedes om at virke for, at M. Anders Sørensen Vedel blev Biskop i Ribe, men Regjeringsraaderne vilde ikke anerkjende deres Valg. [Jens Farsen omtales i Dokumenter fra 1588, 1589, 1592, 1594.]

4. Hr. Peder Christensen Riber,

født i Ribe 1564, Student 1584, rejste udenlands fra 1595 til 1601, blev 1603 kaldet til Præst i Vejle, hvilket Embede han beklædte til sin Død den 5. December 1610. Borgmester og Raadet i Ribe havde i en Skrivelse af 1. Februar 1603 anbefalet ham meget stærkt til Embedet i Vejle. Hans Svoger, Raadmand Niels Griisbæk i Ribe, meddelte, at Knud Brahe til Engelsholm har talt Peder Christensens Sag hos Raadet i Vejle.

I September og Oktober 1589 havde Hr. Peder Christensen ledsaget Dr. Anders Krag, idet denne som Læge fulgte med Prinsesse Anna til Skotland.

I Juli 1591 fik han Plads som Huslærer hos Fru Kirstine Lykke til Lystrup. Som saadan drog han udenlands med hendes to ældste Sønner i August 1595.

Hans Kaldsbrev findes endnu. Han har efterladt sig nogle Almanakoptegnelser. (Se Kirkeh. Saml. 3. R. II S. 472—522.)

Hans Portræt (Maleri) hænger i Vejle Kirkes nordre Kapel. Hans Hustru, Mette Jakobsdatter, var Datter af Hr. Jacob Madsen Vejle (Vejlepræsten Oluf Nielsen var altsaa hendes Faders Onkel, medens Borgmester Mads Nielsen var hendes Bedstefader). Hun døde den 12. November 1607 uden at efterlade sig Livsarvinger.

5. Mag. Hr. Mads Jensen Medelfart,

født i Middelfart den 25. April 1579 (hans Fader var Skomager), blev Magister 1602, Rektor i Svendborg 1603, Aaret efter residerende Kapellan sammesteds, opholdt sig i Tyskland (Wittenberg, Jena, Frankfurt, Rostock o. s. v.) 1607—11 og blev efter Hjemkomsten udnævnt til Sognepræst i Vejle. Han blev Provst i Nørvangs Herred 1612 og Aaret efter kaldet til Albani Menighed i Odense. Flere Historikere fortæller, at han blev kaldet over til Skaane for vie Kong Christian den 4. til Fru Kirstine Munk.

[Uddrag af Kongens Skrivekalender i Nyt hist. Tidsskr. IV S. 354 flg.]: 1616 blev han beskikket

til kgl. Hofprædikant med Bolig i Frederiksborg. Hans to første Hustruer døde i Barselseng (1616 og 1619). Hans tredje Hustru Mette Mikkelssdatter Wibe, Datter af Borgmester Michael Wibe i Kjøbenhavn, fødte ham Sønnen Michael Wibe, der senere blev adlet.

I Aaret 1619 var han bleven valgt til Biskop i Skaane, og samme Aar blev han udnævnt til Doktor i Teologien. I Skaane blev han Gjenstand for et meget raat Overfald af Adelsmanden Holger Rosenkrants til Glimminge. I den Anledning lod Kongen nedsætte en Ret, og paa Herredagen blev Rosenkrants idømt en Bøde paa 3000 Daler (for denne Kapital blev Grunden lagt til Frederiksborg Skole). Biskoppen døde i Lund den 14. Maj 1638.

Han var meget afholdt som Præst i Vejle. Dette fremgaar tydeligt af en Skrivelse af 26. September 1613, hvori Kirkeværgen Søren Knudsen og Byskriver Jesper Lambertsen meddeler, at de nævnte Dag har været i Præstegaarden paa Borgmesters og Raads Befaling, og der i Biskoppens Nærværelse paa det stærkeste har opfordret Hr. Mads til at blive hos dem og ikke flytte til Odense, hvad de har bragt i Erfaring, han havde i Sinde. Dersom han „manglede nogen Del enten paa sin Præstegaards Bygning, Rente eller Indkomst, da vilde de gjerne raade Bod derpaa af yderste Formue“ — blot han ikke vilde forlade dem. Præsten takkede for deres venlige Tilbud og svarede, at han gjerne vilde tjene dem fremdeles, saafremt han kunde faa sin Ansøgningskrivelse til Odense tilbage. Dette lykkedes imidlertid ikke.

6. Hr. Peder Hansen Sture

var født i Kjøbenhavn som Søn af Raadmand Hans Rasmussen og blev kaldet til Embedet i Vejle 1614. Dette Aarstal angives af Clemen Sørensen, ligesom Kirkens Regnskabsbog beretter følgende: „Hr. Peder Clausøn (Hansen?) Sture, som i M. Mads Jensens Sted blev kaldet til Sognepræst Anno 1614, ham blev bevilget til sin Ordinants 12 Dl.“ Hans Revers er ogsaa fra 1614, men Kaldsbrevet er ikke opbevaret.

I Aaret 1615 tog han Magistergraden. og den 4. Maj 1617 blev han kaldet til at være Præst i Kjøbenhavn. Faa Aar efter blev han udnævnt til kgl. Hofprædikant eller Konfessionarius. Derefter blev han 1620 „promoveret“ til Doktor i Teologien, men „døde 1624 udi sin største Flor og fejreste Alder“. (Cl. Sørensen.) Han var ugift.

7. Mag. Hr. Jens Pedersen (Juul),

Søn af Borgmester i Vejle Peder Jensen Juul, blev derefter Præst i sin Fødeby; men virkede som saadan kun i et Par Aar (1617—19). Han døde den 17. November 1619. Hans Hustru Kirsten Nielsdatter var Datter af Borgmester Niels Knudsen.

Til hans Kaldelse til Embedet i Vejle knytter sig bl. a. følgende Brevvekslinger: Borgmester Clemen Sørensens Broder, Hr. Hans Sørensen Vejle, som i 1603 var bleven Præst i Nyborg, skriver fra Odense den 20. Januar 1617 et Brev til Cl. Sørensen, hvori han kraftigt anbefaler M. Jens Pedersen Juul til Embedet som Sognepræst i Vejle. Han motiverer sin Anbefaling med disse Ord: „Det er bedst, vore egne Hunde gnaver vore egne Ben!“

Den 6. Maj 1617 skriver Biskoppen, at han er meget glad ved Valget, og han ønsker Menigheden til Lykke. [I Kirkens Regnskabsbog oplyses følgende: Aar 1617, „den 3. Maj lejet Simon Munkes Vogn til Ribe med M. Jens Pedersen, frem og tilbage 3 Dl.“; „den 21. Juli bevilget M. Jens Pedersen 12 Dl. til sin Ordinants“.]

8. Mag. Hr. Laurits Clemen(t)sen

var født i Vejle 1595 som Søn af Borgmester Clemen Sørensen. Faderen skriver saaledes om Sønnen: „25. Februar 1620 blev min Søn Laurits Clemensen kaldet hjem til Sognepræst, som da var 24 Aar gammel, promoverit in magistrum udi Kjøbenhavn 1621; han kom i Ægteskab 1622 med Else sl. Borgemester Hans Ribers Datter i Horsens, med hende har han avlet et dejligt Pigebarn, Marine; Anno 1623, den 28. November hensov M. Laurits Clemensen i Herren og blev begravet i hans Faders Farfaders, gamle Clemen Sørensens Begravelse i Vedle Kirke, December 2.“ (Cl. S. Opt.)

Gennem disse Linier mærker man — til Trods for den kortfattede Form — Faderens Glæde over, at Sønnen opnaede at blive Sognepræst i sin Fødeby, endvidere Bedstefaderens Stolthed over Sønnedatteren, og endelig Faderens dybe Sorg over den elskede og lovende Søns tidlige Død.

[Præstens Enke blev gift med Eftermanden i Embedet, Mag. Christen Jensen (Weyle) og havde med ham Sønnen Hr. Laurits Christensen Weyle (født 1625) der blev Præst til St. Knuds Kirke i Odense.]

I Kirkens Regnskabsbog skriver Clemen Sørensen Aar 1623: „Vores afgangne Sognepræst S. M. Laurits Clementsen blev syg den 18. November, døde den 28. November, blev begravet den 2. December, der han var 27 Aar 6 Maaned, og

havde været Sognepræst udi 3 Aar 9 Maaneder og udi Ægteskab 1 Aar 3 Uger og 2 Dage. Gloria Deo in altissimus C. S. V. Anno 1623. Ut moriens vinceret vixit in moriturum.“

9. Mag. Hr. Christen Jensen

var født i Kjøbenhavn den 24. Januar 1596. Han gik i 10 Aar i Vor Frue Skole i Kjøbenhavn og blev 1611 optaget blandt de kongelige Sangere; senere kom han til Sorø, hvor han blev dimitteret af Rektor Mag. Jens Dinesen Jessin. Efter at han i 1615 var blevet immatrikuleret ved Universitetet, fik han i 1616 et Rejestipendium og opholdt sig da 2 Aar i Wittenberg. Et nyt Stipendium satte ham i Stand til atter at drage til Wittenberg, og efter sin Hjemkomst igjen i 1620 tog han Magistergraden. Derefter beskikkedes han til Konrektor ved Odense Skole, og i 1623 blev han Professor ved det nye kongelige Gymnasium. I Overensstemmelse med den af Borgmesteren og Raadet i Vejle fremsatte Begjæring, blev han den 25. November*) 1623 kaldet til Sognepræst i Vejle. Cl. S. skriver, at han blev kaldet den 5. Februar 1624.

Han ægtede 1624 Formandens Enke, Else Hansdatter; dennes Broder, Hans Svane, den senere saa bekjendte Sjællands Biskop, blev optaget i Præstens Hus 1625, hvor han nød Undervisning, indtil han 1626 blev sendt til Universitetet. Enken efter sl. Niels Vind til Grundet, Fru Kirsten Juel, lod sin Søn Niels blive opdraget sammen med Mogens Bille (Tirshæk) hos Dr. Christen Jensen i Vejle. Drengene opholdt sig i Præstens Hus i 3 Aar (1624—26).

Allerede den 24. Januar 1627 forlod Magister Chr. Jensen igjen Vejle, idet han af Kong Christian den Fjerde blev kaldet til Hofpræst. 1629 blev han Professor i Teologien, men han kom aldrig til at virke i denne Stilling, idet Kongen ønskede at beholde ham som sin Hofpræst. Han blev Doktor i Teologien 1630, men døde allerede 1635, den 10. Januar, i Frederiksborg af en slem Lungebyld. [Denne Dato staar paa hans Ligsten; men Cl. Sørensens skriver, at han døde 1634 sidst i Aaret.]

Enken giftede sig — for 3. Gang — med Sognepræsten i Hillerød, Hans Madsen Huusvig.

*) Denne Dato er næppe rigtig. 2. Juledag 1623 blev der nemlig fra Borgmester og Raadet i Vejle tilsendt Lensmanden en skriftlig Begjæring om at faa M. Christen Jensen til Sognepræst. (Kirkens Regnskabsbog.) Og selv skriver han fra Kolding den 6. Januar 1624 til Borgmesteren i Vejle, at Lensmanden nu har meddelt ham, at han er kaldet til Embedet i Vejle. (Skrivelse af 6. Januar 1624 i Landsark.)

Dr. Christen Jensen holdt Ligprædiken i Roskilde Domkirke den 14. November 1631 over Dronning Sophia. Hr. Christen Jensens Søn, Mag. Laurits Christensen Vejle, blev 5. December 1655 ordineret til Medhjælper hos Sognepræsten i Odense. Han døde af Lammelse i venstre Side den 11. April 1672; hans otte Børn førte alle Navnet Vellejus.

10. Mag. Hr. Niels Frantsen

var født i Roskilde ca. 1586. Han nævnes i et Dokument af 21. September 1626 som „de unge Herskabers Tugtemester og Kannik i Roskilde“ (han havde været Informator for Prins Ulrich.)*) Ved kgl. Majestæts Brev af 19. Januar 1627 faar Biskop Hemmet Befaling til at ordinere Magister Frantsen til Præst i Vedel. Da Wallensteins Tropper nærmede sig Vejle 1627, forlod han sin Menighed for at opholde sig paa fremmed Sted under Krigen.

Hr. Niels Frantsen forespørger Raadet i Vejle den 30. August 1630, om han ikke skal have Tiende af sit Embede, da der dog drives meget stor Avl til Byen, og medens han har været i Embedet, har han ingen Tiende faaet. Han tilføjer, at hvis han ingen Tiende kan faa, kan han ikke forsyne sin Hustru, sine Børn og Tyende som det en hæderlig Præstemand anstaar.

Menighedens Svar af 17. December 1630 gaar ud paa, at han ved sin Tiltræden havde lovet at ville lade sig nøje med, hvad hans Formænd havde oppebaaret, og de havde ingen Tiende faaet. Byen var ødelagt i Krigen og meget forarmet, saa hvis han ikke var tilfreds med sin Indkomst her, maatte han godt rejse. Desuden havde han jo det skjønne Kannikedømme i Roskilde at tage til. Det bebrejdes ham ogsaa, at han havde forladt Menigheden i Krigens bedrøvelige Tid og endda oppebaaret sine Indtægter, endskjønt han gav andre et saa daarligt Eksempel.

En Kommission, bestaaende af to Adelsmænd samt Lensmanden og Superintendenten, skulde dømme i Sagen. Resultatet kjendes ikke.

Præsten gav i 1634 og 1638 den 12. December Forordning om, „hvorledes der skal synges over Lig“. Han døde den 16. Juni 1642 og blev begravet i Koret i Vejle Kirke. Hans Hustru, Mette Jensdatter, levede endnu i 1650.

*) Marmora Danica anfører den Inskription over ham, der tidligere har været i Vejle Kirke; se her foran, Side 171.

»Danske Atlas« nævner jo ogsaa den Tavle, der har været i Kirken over ham; se her foran, Side 170.

Mag. Mikkel Mule

blev derefter af Borgmester og Raad kaldet til Præst i Vejle, men Biskoppen vilde ikke anerkjende Valget. I Kirkens Regnskabshog for 1642 er opført en Post paa 3 Dl. 8 Sk. for hans Rejse til Ribe, som blev bekostet af Raadet i Vejle „den Tid han var kaldet“ til at være Sognepræst „her samme Steds efter sl. Mester Niels Frantsen“.

11. Hr. Mag. Henrik Eriksen Pontoppidan blev i hans Sted Præst i Vejle. Han var født paa Fyen i Sønder-Broby Sogn den 12. Marts 1608; hans Fader Erik Knudsen var Forvalter paa Brobygaard. Han blev dimitteret fra Odense Skole den 13. April 1629, var derefter udenlands og opholdt sig i Wittenberg til 1633, tog Magistergraden efter sin Hjemkomst og tiltraadte den 7. Marts 1637 Stillingen som Rektor i Odense. Den 2. August 1642 blev han kaldet til Præst i Vejle, senere blev han tillige Provst i Nørvangs Herred. Den 17. April 1648 var han med til Udvælgelsen af Kong Frederik den Tredie. Han blev i Vejle til sin Død den 14. Marts 1659.

Hr. Henrik yndede Latinen fremfor det danske Sprog. Efter Slægtens Hjemstavn antog han og hans syv Søskende Navnet Pontoppidan (pont = Bro, oppido: By), og han underskrev sig næsten altid: Henrico Ericii Pontoppidanus. Han blev gift med en adelig Dame, Anna Krabbe (født 1619 og død 1671), og havde med hende 1 Datter og 4 Sønner. Da han udviste „Haardhed og Gjerrighed“ under sin Embedsperiode i Odense fik han gjentagne Paamindelser af Biskoppen.

Og Naur vidner om, at han i Vejleembedet „med Suk og Græmmelse maatte finde mange, der betalte ham Had for hans Kjærlighed, hvilket han overvandt ved Standhaftighed i Gudsfrygt, ved Stilhed og Aarvaagenhed“, og til Guds Nandes Erindring gav han to af sine Sønner Navnene Ezechiel og Israel.

Hr. Henrik blev begravet i Vejle Kirke, og paa hans Epitaphium eller Gravminde stod iflg. „Marmora Danica“ en latinsk Inskription, se S. 171.

Der eksisterer en Skrivelse fra Præstens Haand af 9. Juli 1657, hvori han hævder, at han ikke vil stilles for nogen verdslig Ret, hvis nogen af hans Tilhørere vil klage over ham; han gjør Krav paa — i Henhold til Kirkeordinansen — at blive stillet for Provsten eller Superintendenten „udi Lensmandens Nærværelse“. Dersom nogen af hans Tilhørere vil føre Vidner til Vejle Byting over ham, er det, „fordi de i deres Enfoldighed ej bedre forstaa“. Det fremgaar af ovenstaaende, at Be-

folkningen i Vejle aubenbart ikke har forstaaet at værdsætte ham, saaledes som han efter sin egen Mening fortjente.

12. Magister Hr. Knud Pedersen Kragelund var født 1632 i Faarvejele paa Sjælland, hvor Faderen var Præst (senere blev han Biskop). Han blev Student fra Ribe Skole 1652, derefter Konrektor ved Ribe Domscole, tog Magistergraden 1657 og blev Rektor 1659. Samme Aar den 7. Maj blev han ordineret som Sognepræst i Vejle; sandsynligvis kom han dog ikke i Embedet; thi han døde i Ribe allerede den 8. Juli samme Aar af Pest.

13. Mag. Hans Jeremiassen Wolff

var født i Kolding 1627, hvor Faderen var Tolder og Slotsskriver. Han blev Student fra Odense, rejste derefter udenlands, tog Magistergraden og fik saa Embedet i Vejle 1659. Han blev Provst 1661, og han blev gift med Borgmester Hans Svanes Datter, Ingeborg Hansdatter Svane, i 1662. Han døde den 14. December 1703. Der fandtes tidligere i Vejle Kirke et Epitaphium over Ægteparret. („D. Atl.“)

14. Mag. Jeremias Hansen Wolff,

Søn af den foregaaende. Han blev Student fra Kolding Skole 1682, Magister 1698; den 23. December 1693 blev han Præst i Vejle. Hans første Hustru var Sidsel Risom fra Nebbegaard (død 1696); hans anden Hustru Gundel Sophia Hansdatter; hans tredie Hustru Kirsten Lorensdatter Seerup af Ribe. Han døde 1713 (1714). Han klager den 15. Maj 1705 over sin Bolig, som er meget forfalden. Borgmestre, Raad og flere Borgere svarer i en Skrivelse meget skarpt paa hans Klage. (Se Side 113.)

Han klagede ej alene over den efter hans Mening jammerlige Bolig, men ogsaa over, at den Tiende, der fra gammel Tid var tillagt Præsteembedet, blev ham forholdt. Da man ikke tog tilbørligt Hensyn til hans Klager, indankede han Sagen for Kongen, der i Brev af 24. Januar 1705 gav ham Medhold. Men dette Kongebrev turde han dog ikke kundgjøre før Kristi Himmelfartsdag, da han, lige som Gudstjenesten sluttede, traadte frem i Kordøren og med stor Iver og Røst oplæste Brevet og saa sluttede med at slynge det tyske Ordsprog: „Prosit die Mahlzeit!“ ud over den forsamlede Menighed. Man lod sig dog ikke forknytte af dette, men fortsatte Modviljen, og til sidst nedsattes der en Kommission for at dømme imellem Parterne. Den bestod af Baron Frederik

Kragh til Stensballegaard og Justits- og Kammer-
raud Bendix Lassen til Ankjær. Der opnaedes saa
Førlig imellem Parterne den 22. Oktober 1705.
Præsten skulde have 100 Sldl. og saa selv repa-
rere sin Bolig. Der skete en Afløsning af Tienden
imod nogle Smaaaydelser (se her nedenfor Nr. 18),
og Borgerne skulde give Afkald paa deres For-
dringer til ham og hans Forældres Bo med Hen-
syn til den Kollekt, der i flere Aar var bleven
given af dem til Vedligeholdelse af Kirke og Bolig,
og som Præsten havde beholdt.

15. Mag. Eskild Nielsen Busch

var født i Norge den 19. Juni 1669, blev kaldet
til Vejle 1714 og døde i Embedet 1724. Hans
Enke, Charlotte Amalie Hansdatter Curtz, blev 3
Aar efter Mandens Død gift med Efterfølgeren
som dennes 2. Hustru.

16. Mag. Mourits Mouritsen Høyer

var født paa Kjærbygaard 1678, blev Kandidat
1699, Præst i Jelling 1705 og kaldet til Embedet
i Vejle 5. August 1724. Han var først gift med
sin Formands Enke i Jelling Sophie Dorothea
Hansdatter, som døde 1726. Aaret efter ægtede
han Mag. Eskild Busch's Enke. Han blev Provst i
Jelling 1709 og i Vejle 1733 og døde den 30.
Marts 1750 (hans Søn, Hans Wundal Mouritsen
Høyer, var personel Kapellan hos ham i 1738).

17. Hr. Christian Henrik Pedersen Winther

af Føns blev Rektor i Assens 1721, senere resi-
derende Kapellan sammesteds, fra 1742 Sogne-
kapellan (res. K.) i Vejle og Hornstrup (1743 Provst
i Holmans Herred), og endelig 1750 den 19. Juni
Sognepræst i Vejle; Provst blev han 1758.

18. Hr. Hans Henrik Christophersen Neuchs

var født i Horsbøl, Tønder Amt, den 14. December
1719, blev Student fra Kolding 1741, Hører ved
Kolding Latinskole den 17. Juli 1742, tog Kandidat-
eksamen 1746, hvorefter han blev Kapellan hos
Mag. Mourits Høyer; han blev residerende Kapellan
den 19. Juni 1750 og samtidig Sognepræst til
Vinding og Præst til Vejle Hospital. Endelig blev
han kaldet til Sognepræst den 15. April 1768.
Andensteds anføres, at han den 8. Maj 1765 blev
indsat af Hr. Provst Winther til at være res. Ka-
pellan udi Vejle. I 1772 (eller 1774 efter hans eget
Opgivende) blev han Provst over Nørvangs Herred.
Han døde den 13. Marts 1785. Han blev gift den
8. Juni 1747 med Sophie Hansdatter, Enke efter

Bager Friederich Saxe i Vejle; hun døde barnløs
den 29. December 1791.¹⁾

Ved en Skrivelse af 29. September 1783 be-
klager han sig over, at han „efter en ubetænksom
Formands ulovlige Førlig med Byen“ kun nyder
en Tiende af 10 Rdl. 2 Mark samt 2 Lodder Jord,
hvoraf han oppebærer en Leje af 20 Rdl.; han
hurde have en Tiendeindtægt af 200 Rdl. aarlig.
Desuden faar han en alt for ringe Huslejegot-
gjørelse, nemlig 20 Rdl. — 60 Rdl. mindre end han
betaler i Husleje. Medens han selv maa betale for
alt Arbejde, han skal have udført, faar Byfogden
sit Hø høstet og bragt i Hus, sit Træ fældet i
Skoven og kjørt hjem o. s. v. — alt uden Betaling,
idet den fattige Almue udfører disse Tjenester
for ham.

Samme Efteraar opstaar der en Strid mellem
Provst Neuchs og Byfoged Fleischer i Anledning
af, at den førstnævnte har ødelagt Landevejen i
den saakaldte krogede Hule sønden for Byen
hvor Vejen gaar forbi Præsteembedets Toft.
Provsten har nemlig for at skaane sit eget Dige
gravet Landevejen „længere ind i Banken paa
Byens Grund“ og gjort Vejen ufarbar ved at paa-
fylde Ler. Paa Byfogdens Forespørgsel erklærer
Byens Vognmænd, at Vejen er bleven ødelagt ved
Provstens Omlægning af Vejen, og de begærer, at
Vejen sættes i brugbar Stand, og at Provsten selv
maa afholde Udgiften derved.

Provst Neuchs udgav en gudelig Bog: „Den
aandelige Aarvaagenhed i sin sande Beskaffenhed
og høje Fornødenhed.“ Bogen, som første Gang
udkom 1760 (og senere er optrykt to Gange), er
forsynet med en Fortale af Biskop Brorson, og
den er tilegnet Kongen, der betegnes som „en viis
Salomon, naadig Konge. from Fader, aarvaagen
øverste Biskop og Guds Kirkes tro Fosterfader i
Norden“. Desuden udgav han „Tanker ved Dr. H.
Ad. Brorsons Bortgang til Faderen“ (1764) og et
Par kirkelige Taler, han havde holdt. Det hele var
stærkt præget af Pietismen.

Der foreligger en Skrivelse til Provst Neuchs
af 13. April 1781 og til Kancelliraad Fleischer af
17. April s. A. om Kirkens Overlevering til Vejle
By fra Professorerne i Kjøbenhavn. (Se under Be-
skrivelsen af Kirken.)

19. Professor, Mag. Laurits Hansen Smith

(1785—1788) var født i Kjøbenhavn 1753 eller 1754,
hver hans Fader var Toldbetjent. Han blev Lærer
ved Landkadetakademiet 1776, kort efter Professor,

¹⁾ Se endvidere Vejle Amts Folkeblad Nr. 126, 1922.

derefter Rektor i Trondhjem, og 1785 Sognepræst i Vejle. I dette Embede virkede han kun ca. 3 Aar; den 9. Januar 1788 blev han nemlig forflyttet til Kjøbenhavn for at være 2. residerende Kapellan ved Holmens Kirke. [Samme Aar blev han i Göttingen Dr. theol.] Efter at han i 1792 var bleven forflyttet til Fredensborg og Asminderød, prædikede han paa Grund af Svaghed kun 2 Gange. Han døde i Kjøbenhavn den 22. Maj 1794.

Medens han var Præst i Vejle, indtraf her den store Ildebrand, der lagde hele Nørregade i Aske (den 23. April 1786). Til Fordel for de forarmede Indbyggere skrev han, som andensteds omtalt, sin Bog „Hellige Taler“. Den blev trykt i Fredericia 1787, og Forfatteren betegner sig som „Professor i Philosophien, og Medlem af det kgl. norske Videnskabers Selskab, samt Provst for Nørvangs Herred“. [Sidstnævnte Stilling tiltraadte han Aaret efter sin Ansættelse som Præst i Vejle.]

Man har følgende Skildringer af ham: „Hans Karakter var ædel, og hans Temperament fyrigt og lidenskabeligt, hvorfor han idel attraaede Forandring“. „Han var overordentlig afholdt som Prædikant, og hans mange Skrifter vidner om sund og grundig Tænkning.“ [Holmens Menighed rejste ham en Æresstøtte af norsk Marmor.]

20. *Mag. Jens Riddermann Schjøth*

(1788—1804) var Søn af en Kvartermænd paa Holmen i Kjøbenhavn, hans Moder var født Riddermann. Han blev Kandidat 1777, tog Magistergraden 1780, blev Rektor i Randers 1781 og blev kaldet til Sognepræsteembedet i Vejle 1788; tre Aar derefter blev han Provst. 1804 blev han forflyttet til Ballerup og Maalev, hvor han døde den 7. Juni 1816.

21. *Hr. Hans Ditlev Friis*

var født 1752 i Nordby paa Fanø, blev Student fra Fredericia 1773, Kandidat 1775 og personel Kapellan i Nordby 1777. Derefter blev han kaldet til „Adjunctus et successor“, og endelig 1805 beskikket til Præst i Vejle, hvor han blev til sin Død den 4. Februar 1827.

22. *Hr. Hans Christian Mathias Krarup*

var født i Ølby den 31. December 1769, hvor Faderen, Christen Krarup, var Præst. Blev Kandidat 1791, Præst i Føvling og Holsted 1800, Tiendekommissær 1816 og Sognepræst i Vejle 1827 i en Alder af 57 Aar. Krarup døde i Vejle den 29. September 1834. Slægtens Stamfader var Lars Bonde i Krarup, Tistrup Sogn pr. Varde. Dennes

Søn blev Ejer af Hovedgaarden Vindum-Overgaard. (En Stamtavle over Slægten findes i S. Elvius: Danmarks Præstehistorie.)

23. *Hr. Jacob Lerche Jørgensen*

var født paa Strandet 1779, blev Student fra Viborg 1797, Kandidat 1801, Hører i Viborg 1804, Adjunkt der 1806; derefter var han Præst paa Landet 1811—1834 (først i Ørum m. fl. Sogne, senere i Axfærg-Faarup). Den 19. December 1834 blev han kaldet til Sognepræst i Vejle, hvor han blev afholdt af Befolkningen — navnlig paa Grund af sit milde og kjærlige Sind. Wiberg kalder ham „en herlig Mand“. Han tog sin Afsked den 21. December 1862 og døde i Vejle den 15. Februar 1864.

[Pastor L. J. var i Embeds Medfør til Stede ved den sidste Henrettelse ved Vejle (1839). Forbryderen, en Skomager Clausen, som havde myrdet sin Hustru, skal da have vendt sig om mod Præsten med de Ord: „Det, her sker i Dag, var ikke sket, hvis De havde skilt os ad!“ Præsten havde nemlig nogen Tid i Forvejen, da Ægtefællerne begjærede Skilsmisse, meget kraftigt opfordret dem til at forliges og leve sammen. Og heri havde han jo kun handlet efter, hvad der var hans Pligt. Præsten tog sig imidlertid Forbryderens Ord meget nær, og de gjorde et pinligt Indtryk paa Forsamlingen.]

24. *Hr. Carl Christian Wittrup*

var født i Skibbinge den 20. April 1809, hvor Faderen, cand. phil. Chr. Christensen W., var Degn. Student fra Slagelse 1829, Kandidat 1835, var i 7 Aar Lærer ved Hellig-Gejstes Sogns Skoler, saa 1839 kst. Adjunkt i Kolding, fast ansat der 1840. Derefter blev han Præst i Gjærn-Skanderup, ordineret 13. November s. A., kaldet til Mariager den 4. December 1854, var der til den 7. Marts 1863, da han blev kaldet til Vejle. Entlediget den 31. Marts 1868 og døde den 22. April samme Aar.

25. *Hr. Jørgen Peter Melbye*

var født den 17. November 1843 i Kjøbenhavn, hvor Faderen, Chr. F. M., var Handelsbogholder. Student fra Metropolitanskolen 1862, Kandidat 1867, personel Kapellan i Ledøje-S. den 12. Marts 1870, og i Vollerslev-G. den 3. September samme Aar, Kapellan pro l. i Dover-Venge 1874, 10. Maj 1878 Præst i Serridslev-V. Brønderslev, 1888 i Vejle; døde i Embedet her 1905. [Der er udgivet en Stamtavle over Familien Melbye, Kjøbenhavn 1882.]

26. Hr. Christian Henrik Christensen

blev født den 17. Juli 1861 i Skagen, hvor hans Fader var Førstelærer. Han blev Student fra Randers lærde Skole, tog Embedseksamen i 1888, blev samme Aar Kaldskapellan for Lading-Faarup og Sabro Menigheder, udnævntes i 1893 til Sognepræst for Ørum, Viskum og Vejrum ved Viborg, og blev den 23. April 1901 kaldet til Embedet som residerende Kapellan i Vejle. Han tiltraadte dette Embede den 16. Juni samme Aar. Den 9. August 1907 udnævntes han til Sognepræst ved Sct. Nicolaj Kirke, og i 1911 blev han udnævnt til Provst for Nørvang-Tørrild Herreders østre Provsti.

SOGNEKAPELLANER

1. Hans Sørensen.

Han var født i Ribe 1524, og det er vistnok ham, der en Tid var Medhjælper hos M. Jacob Madsen Vejle i Ribe og derfor fik 25 Daler og 2 Fjerding Smør. Blev til sidst Kannik i Oslo. Jacob Madsen var Søn af Borgmester Mads Nielsen i Vejle (se J. Kinch: Ribe Byes Historie II S. 159).

2. Oluf Andersen.

„Fød i Huornstrup, vor Capellan I H. Niels Buckes tid oc noget I H. Jens Farsens tid, døde Anno“ (Clemen Sørensen). Han var i Embedet 1576 og 1585. I 1584 arbejder Iver Lunge (til Tirsbæk) og Iver Viind (til Grundet) sammen med menige Mænd i Hornstrup Sogn paa at faa den præstelige Betjening i Sognet forbedret, og de faar udvirket, at Kongen tilskriver Lensmanden paa Koldinghus og Superintendenten over Ribe Stift og befaler dem at ordne Forholdene saaledes, at Kapellanen „udflytter af Byen og sig opholder hos hans Sognefolk.“

3. Rasmus Nielsen Bredal

(ca. 1603), var først Hører ved den latinske Skole og saa Præst i Vinding, derefter blev han Sognekapellan. Han var Søn af Præsten i Tyregod og Vester, Niels Bredal, og hans Hustru Dorette, døde 1603.

4. Hans Iversen Find eller Findsen.

„H. Hans Findzøn, Iffuer Findzens Søn her I Wedle, blev kaldet her fra til Guld Agger Anno“ (Cl. Sørensen). Han døde 27. Oktober 1606. I. F. var Borger i Vejle.

5. Anders Bredal.

„Han var først Scholemester I (elleve?) Aar, blev kaldet Anno til Medtiener i Her. Jens Farsens

tid, døde Anno 1627 den 20. Aprilis.“ (Cl. Sørensen.) Han blev Rektor i Vejle 1591 og Kapellan 1602. [Stillingen som Rektor var forbunden med Embedet som Præst i Vinding.] Hans Navn træffes flere Gange i Byens gamle Papirer [se dette Skrift Side 49 og 72]. Gift med Maren, der blev begravet 1636.

6. Michel Pedersen.

„Fød i Horsens, kaldet fra Øffuerste Hørieriet I Colding Schole om Sommeren Oc bethiente Almuen her for en Capellane Indtil han sist i Vfredtid blev kaldet Anno 1629 til Sogne Prest vdi Snede Sogen efter Hr. Jens Christensöns Død.“ (Cl. Sørensen.) Han var Student fra Horsens 1613, blev residerende Kapellan i Vejle 1627. I Kirkens Regnskabsbog staar: „Givet Hr. Michel 6 Daler, da han drog til Ribe at blive ordineret til vores Kapellan.“

7. Oluf Andersen Bredal.

„Her Olfv Anderson blev kaldet til Capellane vdi Her Michels sted Anno 1629.“ (Cl. Sørensen.) Han nævnes 1637 og døde i December 1654. Han var Søn af Anders Bredal. Kirkens Regnskabsbog melder: „1654 den 29. December blev Hr. Oluf Andersen Bredal Kapellan her i Vejle, begravet og lagt i Koret, frit efter Fundatsen.“ Hans efterladte Hustru gav til Kirken 2 Voksls. Han fik Tienden af Nykirke.

8. Jacob Knudsen

1654—57, blev begravet den 28. Maj 1657 og lagt i Kirken.

9. Kjeld (Kilian) Christophersen

var født i Kolding, blev ordineret 4. Juli 1657, døde 1670, blev begravet den 7. Juni og lagt i Kirken i sl. Borgmester Clemen Sørensens Begravelse. Katrine sl. Hr. Kilians nævnes 1670.

10. Hans Lawritsen

var Kapellan 1670—89, fik sin Afsked og døde 1593, blev begravet 12. September i Kirken.

11. Mads (Mathias) Lime Johansen

blev kaldet 13. Juli 1689, sl. Hr. Mads Lime begravedes i Kirken 19. Februar 1692.

12. Falch Bøg,

Sognekapellan 1696, døde 1740, begravedes 2. August. Hans Enke nævnes 1740. Hans Datter Abelone Falchsatter Bøg blev 1729 gift med Albret Ole-

sen Legaard, der ikke findes optaget paa den trykte Legaardske Stamtavle.

13. *Peder Lauritsen Holst*

var født i Skade Præstegaard, Klovborg Sogn, Kapellan i Vejle 1740—42, derefter Præst i Hvirring og Hornborg, Provst fra 1760, døde der 1762.

14. *Christian Henrik Pedersen Winther*, Kapellan i Vejle 1742, nævnes 1743 som Provst og Sognepræst for Vinding Menighed, Kapellan i Vejle.

15. *Hans Henrik Christophersen Neuchs*, resid. Kapellan ca. 1767, senere Sognepræst i Vejle.

16. *Peder Christiansen Winther*

var født i Assens 1729, Kandidat 1755, Kapellan i Vejle 1760, Sognekapellan 1768, entlediget 1791, gift 1768 med Anna Halling.

17. *Hans Høzbroe*

var født i Kolding 1764, blev Kandidat 1787, Hører i København s. A., Dr. phil. 1790, residerende Kapellan i Vejle 1791—97 [senere Præst i Rødding, Amtsprovst 1812, død 1828].

18. *Svenning Severin Haugaard*,

født i Viborg 1766, Kandidat 1791, pers. Kapellan i Raklev, Præst i Mejrup og Muabjerg 1793. Resid. Kapellan i Vejle og Præst i Vinding af 7. Marts 1798 til 27. Maj 1807, da han døde. Efter hans Død blev Embedet som res. Kapellan nedlagt.

Vinding blev ifølge Reskript af 12. August 1803 Anneks til Gaverslund, 1809 fik Vejle ordinerede Kateketer. [Hr. Fr. Chr. Friis nævnes som Kateket i Vejle og skal nyde 10 Rdl. aarlig af Sognepræsten.]

KATEKETER

1. *Christian Carl Gotzsche*

var født i Jyderup 21. August 1781, blev Kandidat 1803, Kateket i Vejle 13. Januar 1809, kaldet til Sognepræst i Ærøskjøbing 20. Oktober 1819 og døde der 5. Marts 1824. Hans Hustru, Birgitte Cathrine Poulsen, overlevede ham og døde 1853.

2. *Ernst Carl Frederik Hoff*

var født i København 4. September 1782, hvor Faderen var Kjøbmand. Han blev Kandidat 1801, blev kvæstet ved Københavns Bombardement og var derefter i en Aarrække Landmand, ernærede sig siden som Privatlærer i København, blev 1. April 1820 udnævnt til Kateket i Vejle. Han var

meget musikalsk. Den 27. April 1825 blev han Præst i Fjellerup og Glæsborg, og blev 6. September 1833 forflyttet til Vivild og Vejlbj. Han døde 31. Maj 1834 efter et Fald fra Hesten.

3. *Lars Balslev Leth*

var født i Svaninge 14. Januar 1796, blev Kandidat 1818, var Lærer ved Borgerdydskolen i København 1817—21, kom til Vejle som Kateket 14. September 1825, men blev Aaret efter kaldet til Præst i Lille-Hedinge, hvorfra han i 1852 forflyttedes til Horne (entlediget 6. Maj 1873).

4. *Christian Frederik Petri*

var født 8. April 1796 paa Christianshavn, hvor hans Fader var Inspektør ved Søkvæsthuset, han blev Kandidat 1820, pers. Kapellan ved Vor Frelzers Kirke paa Christianshavn 1824, var Kateket i Vejle 1826—34, hvorefter han var Præst først i Tersløse og Skjellebjerg, siden i Karlsrunder; blev entlediget 1867.

5. *Peter Solling Schousboe*

var Kandidat fra Aarhus 1830, blev kaldet til Vejle 21. Januar 1835, blev Dr. phil. i Kiel 1842. Samme Aar blev han kaldet til Præst i Oddense og Otting i Salling. Han blev entlediget 1877.

6. *Vilhelm Carl Schousboe*,

var Søn af Forgængeren, han blev Kandidat 1834, var Institutbestyrer i Vejle, fra 1840—42 var han Kateket i Faaborg, fra 13. Marts 1842 til 21. Juli 1851 var han Kateket i Vejle (fulgte Faderen i Embedet). Derefter var han Præst i Ribe 1851—59, i Slangerup 1859—68 og i Høje-Taastrup 1868—82. I 1863 blev han Provst.

7. *Jes Mygdal*

var født i København, blev Kandidat 1842, derefter Lærer i København, saa Kateket i Vejle 2. Oktober 1851—21. Januar 1859, hvorefter han fik Præsteembede i Nørre-Snede.

8. *Søren Christian Müller*

var født i København 1821, hvor Faderen var Toldkontrolør, Moderen var Søster til H. Chr. Ørsted. Han blev Kandidat 1848, Lærer ved Holmens Skole 1850, var Kateket i Vejle fra 27. Maj 1859 til 13. November 1870. Derefter blev han Sognepræst for Østervelling m. fl. Sogne. Han udgav „Den hellige Skrift i Udtog“. Han var den sidste Kateket i Vejle. Var den første, der fandt paa den Tanke at opfordre Landboerne til at modtage fattige Børn fra København i Sommerferien.

ORDINEREDE MEDHJÆLPERE

Embedet som Kateket i Vejle nedlagdes ved kgl. Resolution af 1. December 1871. Samtidig blev der oprettet et Embede som ordineret Medhjælper hos Sognepræsten. Den første Indehaver af dette Embede var *Ludvig Ferdinand Romer* (1871—76). Efter ham fulgte *Christian Vedel* (1876—80), *Jens Ludvig Georg Mønster* 1880—87, *Niels Valdemar Ravn* 1887—92, *Carl Christian Thomsen* 1892—1901. Embedet blev i 1901 nedlagt og afløst af et residerende Kapellani. Til dette Embede beskikkedes *Christian Henrik Christensen*, som seks Aar senere blev udnævnt til Sognepræst ved Sct. Nicolaj Kirke. Efter at Byen var bleven delt i 2 Sogne, blev der ansat en ordineret Medhjælper, fælles for begge Sogne. Denne Stilling blev først beklædt af Pastor *Reeh*, derefter af Pastor *Westergaard*. Senere blev der oprettet et residerende Kapellani ved hver af de to Sognekirker. Den første residerende Kapellan ved Sct. Nicolaj Kirke efter denne nye Ordning var Pastor *J. Helms*, der i 1922 blev efterfulgt af Pastor *Axel Juhl*.

KIRKENS ORGELMESTRE

Kirkens Regnskabsbog omtaler en „Orremester“ ved Vejle Kirke allerede i Aaret 1570 („I Stand giort Orremesterens Lillehuus“).

I 1585 omtales Klokkerens Løn „for sin Kirke-tjeneste, haade med Orreværk at træde, Klokkerne at ringe og andet Kirketjeneste“.

I 1608 nævnes Hans Orremester („givet H. O. til Hjælp at fragte hans Gods fra Horsens her hid og givet hannem til Husleje tilsammen 3 Daler.“)

Hans Jørgensen Spicker Orgelmester lovede i 1608 at tjene i Kirken til Michaeli 1610, Kirken skulde give ham 8 Daler, og Byen hjælpe noget til. Hans Orremester nævnes atter 1613.

I Aarene 1627—29 ødelagde Fjenden Orgelet, og Byen var i en Aarrække uden Organist (ingen Løn til Orgelmester udbetalt 1627—37).

I 1637 blev Rasmus Kjeldsen beskikket til Organist. Han skriver sig Asmus Ketelsen og var forudm Organist i Flensborg. (Smlgn. Side 101.)

1640 blev Rasmus Kjeldsen tillige Stadsmusikant, fordi hans Indtægter var for smaa. Af Brudfolk skulde han have 1 Rigsmark, af en Barselkvinde, der gaar i Kirke, $\frac{1}{2}$ Mark, og af Barne-daab $\frac{1}{2}$ Mark. Hvis Orgelmesteren altsaa vilde lade sig bruge med sin Symfoni *) til Værtskab, maatte ingen fremmede Musikanter bruges. Han døde 1645. Samme Aar bliver Søren Villum-sen Organist ved Kirken. Hans aarlige Løn sættes til 5 Slettedaler.

1649 nævnes Henrik (Henning) Orgelmester.

1650 Oluf Nielsen Orgelmester.

1661 Jørgen Frederiksen. 1662 betales 3 Mark for hans Tæring, han bekom, den Tid han først kom til Byen.

1666 Mikkell Orgelmester. Nævnes ogsaa 1669.

*) Symfoni var Navnet paa den Tids Klaver.

1682 Vilhelm Organist. Han fik i et halvt Aar 20 Daler i Løn. Nævnes ogsaa 1694.

1712 Johan Jochim Mayer fra Hamborg. Han blev beskikket til Orgelmester i Vejle den 26. Maj 1712 og skulde have i Løn 40 Slettedaler aarlig, samt Offer af besøgende Mortens-, Jule- og Nytaarsaften efter hvers fri Vilje. Dernæst Accidenser af Brudfolk, ved Barsler og Kirkegangskoner, og tillige fri Vaaning, Kirken tilhørende, som hans Formænd har nydt det. 1715 faar han Bevilling som Stadsmusikant paa at musicere til alle Værtskaber i Hornstrup, Grejs, Øster-Suede, Uldum, Langskov, Sindbjærg, Vindelev, Kollerup, Jelling, Hover, Hvejsel, Givskud, Nykirke, Gadsbjærg, Lindballe, Give, Tyregod, Vester, Ødsted, Vinding, Højen, Jerlev og Skibet. Ingen anden maatte musicere, under 10 Rdls. Bøde. Han døde 1762. Enken, der beholdt Embedet, døde 1769.

1769 Conradt Mejer (Mayer). Født 1729. Søn af den forrige.

1781 Mathias Bang. Født 10. Oktober 1758 i Vejle og død 14. April 1829. Var Søn af Mads Mathisen Bang, Musikantersvend hos J. J. Mayer.

1829 Dines Bredal Blauønfeldt. Hans Bestalling er af 24. Oktober 1829. Han var Kirkeværg fra 1851 til 1877.

1878 Ferdinand Julius Theodor Umlandt. Han var født i Oering i Holsten den 21. Juli 1823. Var Organist ved den katolske Kirke i Odense 1877, og ansat ved Vejle Kirke 1878. Han døde 1. Maj 1908.

1908 Margrethe Andersen, født 14. April 1879 i Vejle og død 1917.

1917 Johannes Wolthers, født 25. November 1889 i Kolding.

KIRKEGAARDE I VEJLE

A P

M. BASSE

Byens ældste og oprindeligt eneste Begravelsesplads har været den i 1826 nedlagte Kirkegaard omkring St. Nicolaj Kirke; men saa længe Klosteret og Klosterkirken eksisterede som saadanne, maa det antages, at en dertil hørende Kirkegaard, som har strakt sig under det nuværende Raadhus og et Stykke ud paa Raadhustorvet, ikke har været forbeholdt Munkene alene, men ogsaa har været benyttet af Byens Borgere. Ved Opførelsen af Klostergades Pigeskole og Badeanstalten og ved Jordarbejder der omkring, er en hel Del Menneskeknogler blevet opgravede, og en gammel Optegnelse fra 1473 omtaler en Kaalgaard, som laa ved den søndre Side af Klosterets Kirkegaard.

Byens ældste Kirkegaard omgav St. Nicolaj Kirke paa alle Sider, men dog med sin største Udstrækning mod Øst, ned mod Mølleaaen. [Den 8. November 1756 og atter den 1. April 1757 foretoges efter Begæring af Konsistoriet og ved dettes Repræsentant, Sognepræst til Grejs og Sindbjerg, Magister Peder Borch, en nøjagtig Opmaaling og Inddeling af Kirkegaardens Jord. Opmaalingen overværedes af Sognepræsten i Vejle, Christinn Hendrich Winther, Byfogeden, Hans Larsen Gaarmann, Kirkeværgen, Hendrich Ewald Suhr, tidligere Kirkeværgen, Jørgen Brøsbøll, samt Kateket og Klokker Jesper A. Roesteen, der ogsaa var Graver. En detailleret og omhyggelig Beskrivelse af disse Opmaalinger med de nævnte Mænds Underskrifter foreligger endnu, og ud fra de deri opgivne Maal kan Kirkegaardens Udstrækning og Beliggenhed ganske nøje fastslås, ligesom det vedføjede Kort er tegnet paa Grundlag af disse.]

Mod Øst strakte Kirkegården sig $61\frac{1}{2}$ Alen fra Østsiden af Søndre Kapel eller 12 Alen fra den nuværende Mølleaa; men denne havde den Gang et noget østligere Løb, saa Afstanden maa da have været ca. 15 Alen. Mod Syd var Grænsen kun 10 Alen sydligere end Søndre Kapel, hvilket er 12 Alen fra den nuværende Husrække. Mod Nord naaede Kirkegården $17\frac{1}{4}$ Alen ud fra Nordre Kapel, d. v. s. ca. 9 Alen fra den nuværende Husrække; men Skellets Retning havde en svag Krumning mod Nord. Vestgrænsen er den vanskeligste at bestemme, da „Garnisonsjorden“ (se Kortet) paa Grund af sin afgrænsede Beliggenhed ikke blev opmaalt; men af gamle Kort fremgaar det, at Kirkegaardens Hjørne mod Nordvest har været lige for Grønnegade. Derimod kan det, ved at sammenholde Maalene fra 1757 og nogle Maal fra gamle Kirkeregnskaber angaaende Reparationer paa Mur og Plankeværk, bestemmes, at Hjørnet mod Sydvest maa have været lige ud for et Punkt mellem Indgangsdøren og Porten paa Ejendommen Kirketorvet Nr. 14. Herfra krummede saa Vestgrænsen sig tilbage mod Grønnegade.

Af en Synsforretning i 1631 fremgaar, at Kirkegården havde været omgivet af en Murstensmur, hvis samlede Længde udgjorde omtrent 400 sjællandske Alen. Muren havde været dækket med Tagsten, men var nedrevet og bortført af de fremmede Krigsfolk (1627—29). 1632 bevilger Kongen 400 Rigsdaler til Genopførelse af Skolehuset og Kirkegaardsmuren — „saa langt de indkøbte Materialer kunde strække til“.

Hovedindgangen til Kirkegården (den eneste, som kunde befærdes med Vogne) var en muret Port ud til nuværende Kirkegade, hvorfra en Gang førte hen til Kirkedøren i Taarnet. [Østsiden af denne Port maa ifl. Opmaalingen have været ud for det tredje Vindue fra Grønnegade i den nuv. Landbosparekasse, Kirkegade 15. Denne Port laver Hans Snedker (1634) af „10 tørre „Deler“ (Fjæl) og Egetræ til Lister over samme“. Anders Jensen leverer 2 Lispund Stangjern til Beslag.

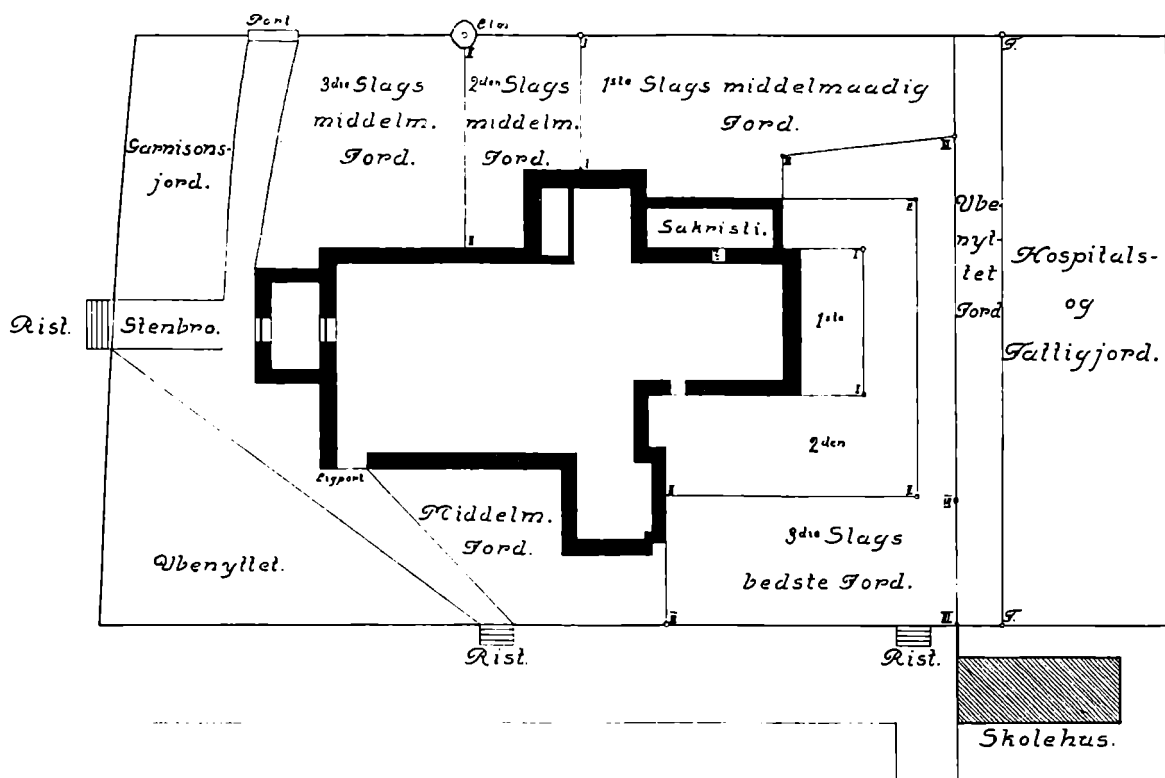
Deraf smeder Anders (Jensen?) Smed 4 Portjern (Hængsler?) og en Jernstang til at lukke med samt 100 store Portsøm. Mikkel Smed laver „4 store Kroge (antagelig Stabler til at hænge den paa) til den nørre Kirkeport“. De tre andre Indgange, fra Vest og Syd, betegnes: Vestre, Søndre og Østre „Kirkerist“. De var kun for gaaende Færdsel og bestod hver af en svær, men temmelig aaben Jernrist anbragt paa en Træramme over den antagelig ret brede og dybe Grøft, som løb uden om Mur og Plankeværk. Indenfor Risten var Indgangen ad en „muret Stette“. Denne har sikkert haft mindst tre murede Trappetrin udvendig og tre do. indvendig samt en muret Pille ved hver Side med muret Bue over og Tagsten paa. Kirke-regnskabet (1634) udviser en Post paa 330 Tagsten, „som er hængte paa Muren og Stetten. Nogen Laage eller andet Lukke har der næppe været.

Fra Vestre Kirkerist førte en brolagt Gang lige til Kirkedøren i Taarnet, og til Søndre Rist, som maa antages at have været ud for Kirkens tredje Vindue eller endda østligere, førte en Gangsti, Kirkestien. Østre Kirkerist har sikkert ligget lidt vestligere end den gamle Skoleresidens og lige for Møllegade.

Efter Ødelæggelsen i 1627—29 opførtes Muren kun delvis og maatte saa iøvrigt erstattes med Plankeværk. [Herom udviser Kirkeregnskaberne for 1633 og 34 følgende: „Jesper Murmand faar 6 Daler 2 Mark for at opmure den vestre Stette og Muren fra Stetten til Anders Bendsens Hus (?) (antagelig ca. 10 Alen). Der medgaar 3½ Td. Daugbjergkalk og 100 Tagsten.“ Kalkforbruget tyder paa, at Muren maa have været ret høj og temmelig tyk. Ligeledes opmurer Jesper Murmand 10 Favne Mur paa Søndersiden af Kirken (antagelig mellem de to Stetter), og anvender dertil 13½ Td. Daugbjergkalk og 300 Tagsten. Til det vestre Plankeværk (fra Stetten til Porten) bruges 11 Stk. 12 Al. Trær og 49 Stk. „huggen Bord“. Niels (Møller?) Tømmermand satte selvanden dette Plankeværk for 2 Daler 1 Mark. Søren Pedersen lagde Sten under Plankeværkets Leder og under Risten og Stenbro fra Stetten til Kirkedøren for 3 Mark. Til det søndre Plankeværk anvendes 12 Tylter og 5 Fjæl „gode huggen Bord“, 6 Læs smaa Egetrær til Leder, Opstandere og Hold, og 6 Stk. 12 Al. Træ til Hammer over Plankeværket. Det opsættes af Niels Møller (Tømmermand?) og Niels Brun. Mads Vægter lagde Sten under Lederne „fra Anders Bendsens Hus østerpaa med Plankeværket“. Senere omtales et Plankeværk fra Østre Kirkerist ned til Aaen (47 Alen), og ved Opmaalingen 1757 nævnes det nordre Plankeværk. Ved dette og 19½ Alen Øst for Kirkeporten, d. v. s. lige for Indgangen til Landbosparekassen, stod i 1756 og endnu saa sent som i 1802 et meget stort Elmetræ (se Kortet).

Syd for Kirkegaarden, længst mod Øst, laa det gamle Skolehus, som Fjenderne nedrev 1627 for der at anlægge en Skanse. Det blev genopbygget 1633—34 og laa da i en Afstand af 34½ Alen fra Østsiden af Søndre Kapel, d. v. s. ved Østsiden af det midterste Vindue i den nuværende Gymnastiksal. En lille Plads mellem Skolehuset og det søndre Plankeværk var mod Vest lukket med en Mur.

Ved Opmaalingen i 1757 inddeltes Kirkegaardens Jord, saaledes som Kortet viser, og i Hjørnerne mellem de forskellige Slags Jord blev opsat Skelsten med Numre eller Bogstaver. [Nærmest op til Kirkens Østside laa den „bedste“ Jord, som atter inddeltes i 1., 2. og 3. Sort. Prisen for et Gravsted til et gammelt Lig (over 12 Aar) var henholdsvis 2 Rigsdaler 4 Mark, 2 Rigsdaler og 1 Rigsdaler 3 Mark. Den „middelmaadige“ Jord laa — med Undtagelse af et lille Stykke Syd for Kirken og Søndre Kapel — alt langs Kirkens Nordside og inddeltes ligeledes i 1., 2. og 3. Sort. Taksten for et gammelt Lig var henholdsvis 1 Rigsdaler 2 Mark, 4 Mark og 2 Mark og Syd for Kirken 1 Rigsdaler. — I Kirkegaardens nordvestlige Hjørne laa Garnisonsjorden, helt afgrænset for sig, „hvorudi alle de af Garnisonen, som staar virkelig udi Hs. Majestæts Tjeneste og høre under Garnisonen, men ikke enten afdankede eller Garnisonen uvedkommende, hvilke ere samme Takst undergivne som Borgerskabet, nyde fra den ringeste gemene indtil den fornemste Underofficer fri Lejersted for sig, Hustru og Børn, naar de der blive begravne“. Længst mod Øst laa Hospitals- og Fattigjorden, hvori begravedes uden Vederlag „Hospitallemmer og de, som udi Byens fattiges Tal virkelig ere indskrevne, men ellers ingen under hvad Paaskud være kunde“. Mellem 3. Sort bedste Jord og Fattigjorden laa en smal Strimmel ubenyttet Jord, og ligeledes fandtes i det sydvestlige Hjørne udenfor Stien et ubenyttet Stykke.]

Plan over Vejle Kirkegaard henimod Midten af det 18. Aarhundrede.

Det vil sikkert undre, at denne lille Kirkegaard, der kun maalte 72 Alen i Bredden og højst 130 Alen i Længden, og hvoraf selve Kirken optog en ret betydelig Del, har kunnet være tilstrækkelig til Byen; men vi maa huske paa, at før 1800 taltes Indbyggerne kun i Hundreder, og desuden lagde man i gammel Tid Gravene meget tæt sammen, ja, benyttede endog atter og atter den samme Grav, og en Del blev jo ogsaa begravede inde i selve Kirken. I hvert Fald viser Opmaalingen jo, at Pladsen i 1757 slog rigtig godt til.

Havneanlægget 1826—27 gav Byen et godt Skub fremad og gav ogsaa direkte et Stød til Kirkegaardens Nedlæggelse, idet Kirkegade, som før kun var en smal Vej ud til Engene, nu maatte udvides for at give Plads til Færdselen til Havnen. Den nye Kirkegaard, Assistentkirkegården, den, som vi nu kalder den gamle Kirkegaard, blev 1825 anlagt af Jeppe Jensen paa den vestlige Del af Holmen. Jorden blev købt af Prokurator Seest i Vejle Mølle for 1700 Rigsdl. Sedler. Den første Begravelse fandt Sted den 30. December 1825. Det var den 78-aarige Madam Meden, Enke efter Birkedommer Meden, der blev begravet i Kirkegaardens nordvestre Hjørne. Hendes Søn, Pastor Meden, Fredericia, foretog Begravelsen og blev saaledes den, der indviede Kirkegården.

Ved kongelig Resolution af April 1826 blev det tilladt at overflytte i alt 103 Lig, der i Aarene 1817—25 var begravede paa den gamle Kirkegaard, til den nye. Blandt de

overflyttede var Apoteker Havemann, død 20. September 1819. Hans store Monument med en meget svulstig Inskription staar endnu og vil være kendt af mange Vejlesere. Langt mindre iøjnefaldende er den store flade Gravsten, som — ikke langt derfra — bevarer Mindet om Kirkegaardens og Havnens Anlægger, Jeppe Jensen og dennes Hustru. Efter 1826 blev den gamle Kirkegaard ikke mere benyttet; men den blev dog først helt sløjft i Begyndelsen af Fyrreerne.

Den nye Assistentskirkegaard optog fra først af ikke hele det Areal, som vi nu kalder den gamle Kirkegaard, og den viste sig snart utilstrækkelig. Faa Aar senere indkøbtes et tilstødende, 7059 Kv.-Alen stort Areal, som tilhørte Borgerkaptajn, Snekermester Morten Ottosen. Det mageskiftedes med et Jordstykke, der tilhørte Kirken, og 400 Rdl. i Bytte. Men selv med denne Udvidelse truede Assistentskirkegaarden efter 30 Aars Brug med at blive for lille.

Af Agent N. Gylding blev i 1856 købt et Areal paa 24270 Kv.-Alen beliggende Øst for Kirkegaardsvejen, nu Langelinie. Det blev mageskiftet for 2500 Rdl. og et Stykke af Sognepræstens Embedsjord. Dette Areal, den ældste Del af Østre Kirkegaard, var lav Eng og maatte derfor i Løbet af nogle Aar paaføres et 4 Alen tykt Gruslag. Denne Opfyldning kostede i alt 4000 Rdl. Indhegning, Beplantning og Anlæg af Vandbassin m. m. kostede 2000 Rdl. Anlægget fandt Sted 1867—69, og Indvielsen den 2. November 1871, idet Sognepræsten, Pastor Wittrup, da begravede sin Søn derude. I Anledning af Indvielsen skrev Vejle Amts Avis: „Det antages, at den nye Kirkegaard vil være stor nok i de første 100 Aar.“ Denne Antagelse holdt ikke Stik; thi ogsaa Østre Kirkegaard maatte snart udvides. 1895—96 blev den første Udvidelse paa 37000 Kv.-Alen foretaget. Den kostede 29000 Kr. og toges i Brug 1896. Den næste Udvidelse, der fandt Sted 1905—06 var paa 14000 Kv.-Alen og kostede 12000 Kr.

Den nyeste af Byens Kirkegaarde, Nordre Kirkegaard, blev taget i Brug i December 1910. Den ligger Nord for Horsensvej paa et Stykke af Lille Grundet Mark. Dens Areal er 17½ Td. Land, hvoraf 5 Tdr. Land endnu er Skov. Købesummen var 28000 Kr., og Anlægget har kostet 12000 Kr. — Byen har altsaa nu 3 store Kirkegaarde i Brug; men det vil næppe være mange Aar, før det bliver nødvendigt at anlægge en særlig Kirkegaard for den sydlige Bydel. Den vil antagelig komme til at ligge et Sted paa Søndermarken.

Den her viste Udvikling af Byens Begravelsespladser giver paa sin Vis en Afspejling af Byens hele Udvikling indtil omkring Aar 1800 og derefter gennem de sidste 125 Aar.

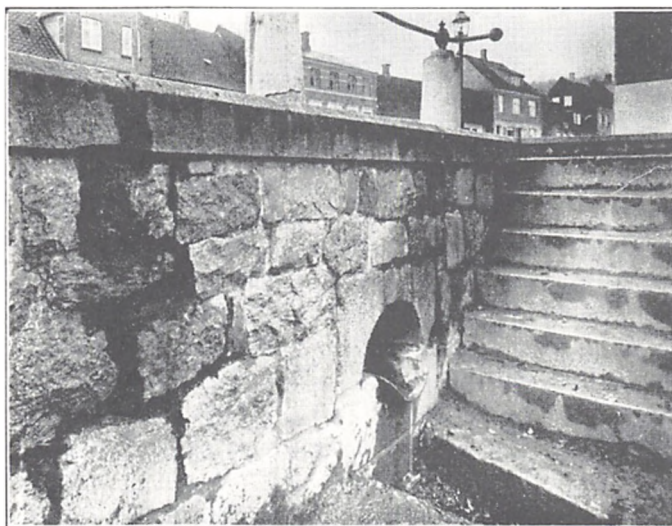
BYENS HELLIGE KILDER

A F

EVALD TANG KRISTENSEN

I umiddelbar Nærhed af Vejle har der fra gammel Tid været to hellige Kilder og en tredie ude i Nørreskoven.

I „Danske Atlas“ siges: „Foruden Byens Kilde eller den store Brønd paa Torvet er ved Vejle bekendte: Sværtpøtkilde sønden og Klavses Kilde norden Byen, hvilke have deres Udspring af Skovbankerne og opvælde med særdeles klart, sundt og velsmagende Vand.“ Mærkeligt nok omtaler Gaarmann i sin Bog slet ikke disse Kilder, der altsaa ikke maa have tiltrukket sig hans Opmærksomhed. Disse to Kilder nævnes

Kochens Kilde ved Koldingvej.

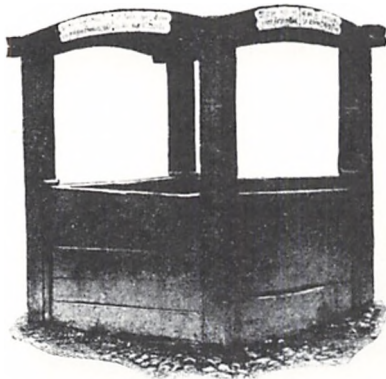
ogsaa i Indberetningen til Ole Worm, og der betegnes de ligefrem som hellige Kilder. Der er da ikke Tvivl om, at de har været brugt som saadanne, og at der har været valfartet til dem af syge Mennesker, sandsynligvis paa Sct.-Hans Aften.

Den førstnævnte, „Sværtpøtkilden“, der havde sit Udspring fra Foden af den høje Bakke, som kaldtes Storebjærg, fik senere Navnet Kochens Kilde. Dens Plads kan endnu paavises, idet den findes ved højre Side af Kolding-Landevejen, lidt førend denne svinger op over Bakken. Der er endnu en Trappe fra Landevejen ned til den, og ved Siden ind mod Vejen er der en muret Stensætning. Men den giver ikke noget videre Vand nu, da det efter Sigende er ledet ind i Huset ved Siden af.¹⁾ Forhen var den et meget righoldigt Kildevæld. Navnet Kochens Kilde har den efter den Mand, der af Bestyrelsen for Kongens Vejkasse udsendtes og lønnedes for at anlægge den nye Kolding-Landevej, og som i 1802—04 byggede Stenbroen, der fører over Vejle Sønderaa.²⁾ (Smlgn. Side 45.)

En Mærkesten, hvorpaa der staar indhugget „v. Kochens Kilde“, stod i mange Aar ved Kilden, men har haft den mærkelige Skjæbne at blive flyttet fra sin oprindelige Plads og sat op paa Siden af Fredericia-Vejen lige neden for min Have, og da jeg saa opdagede

¹⁾ Da dette blev skrevet, havde Vadskeier H. C. Lorentsen, som har Vadskei ved Siden af, givet Andragende ind til Byrådet om at odelægge Kilden, og dette er bevilget, saa nu bliver denne Kilde udslettet.

²⁾ Om han just ikke havde Forstaaelse af Kildens Betydning, har han dog villet redde den fra Undergang og har da skaaet den. Ældre Folk kan godt mindes, at Pladsen omkring den var ret kjon, og at der var en Bænk at sidde paa. Forekjænnelsen af Kildens Omgivelser er da vel foretaget af Amtets Vejvæsen.

Helligkilden i Vejle Nørreskov.

Indskriften, fik jeg Vejvæsenet til at flytte den ned til Museet, da den ikke kunde anbringes ved Kilden.¹⁾

Klavses (egentlig Nicolauses) Kilde²⁾ fandtes oppe ved Foden af Pilkebakken, altsaa Nordøst for Byen, ved Horsens-Landevejen. Men da Bakken nu helt er kjørt bort og har givet Plads for Bygningerne til det nye Amts-Sygehus, saa er der nu ikke Spor tilbage af Kilden. I 1915 søgte jeg ved Avisartikler i de stedlige Blade at redde Kilden; men Ødelæggelsen gik sin Gang. „Nicolauses Kilde“, som den egentlig hed, var helliget den samme Helgen som Kirken; derfor havde der været saa meget mere Grund til at frede den. Efterhaanden, som Bortgravningen af Bakken skred frem, svandt Kildens Vand

bort. Saa sent som i Sommeren 1918 var der dog endnu et sparsomt Væld; men i 1919 var Kilden saa vel som Bakken helt forsvunden.

Ude i Nørreskoven ved den gamle Hurodvej ligger den saakaldte „Helligkilde“, et Navn, som kjendes og altid har været kjendt af enhver, der er barnefødt i Vejle. For et halvt Hundrede Aar siden valfartede Folk endnu til dette Sted Sct.-Hans Aften, omend den gamle Tro til Kildens Lægedom dengang næppe mere var levende i Folks Bevidsthed. Det var vel nærmest en gammel Skik, man dermed fulgte. I Halvfjerdserne og i Begyndelsen af Firserne var det ret almindeligt at se Børn fra Byen med Moder eller Barnepige slaa sig ned der en lille Stund og til deres medbragte Smørrebrød drikke en Slurk af Kildens Vand. Da rislede der endnu et lille Kildevæld frem af en Forhøjning i Jordsmonnet og forsvandt saa i et Hul i Jorden. Senere groede Stedet helt til, og Kilden forsvandt fuldstændig.

Efter at jeg i 1905 og 1906 havde efterlyst Egnens hellige Kilder og faaet Sikkerhed for, at der ogsaa havde været en saadan Kilde i Nørreskoven, undersøgte jeg Stedet, og da de sidste synlige Minder om den for længst var forsvundne, gravede jeg lidt ned i Jorden og fik da Øje paa den glemte Kilde. Det viste sig nu, at den i den senere Tid var bleven sat op af Murstensbrokker og lignende, altsaa slet ikke var nogen stensat Brønd, tilmed var den yderst snæver. Man havde ment, at den nu var fuldstændig udtørret, men jeg skjønnede nok af Omgivelserne, at dette ikke kunde være Tilfældet. Ved Henvendelse til Skovrider Høgsbro, der kom til at interessere sig levende for Istandsættelsen, fik jeg den fornødne Hjælp til at faa Kilden stensat som en almindelig gammeldags Brønd. Der blev kjørt flere Læs store Kampesten dertil, og der sendtes mig i et Par Dage to dygtige Arbejdskarle til Hjælp. Saa fik vi Kilden gravet ud og fik den stensat. Den var ikke ret dyb, kun godt et Par Alen, og der viste sig at blive rigeligt med godt og velsmagende Vand.³⁾ Dernæst bevilgede Vejle Byraad 50 Kr. til at faa Kilden forsynet med et forsvarligt Bolværk af Eg, hvortil Træet leveredes af Skoven. Tegningen til Bolværket lavede jeg, og paa Rammernes Overkanter fik jeg malet fire passende Smaavers, som jeg havde forfattet.

¹⁾ Det er vel ogsaa Vejvæsenet, der i sin Tid har sat Stenen og ladet indhugge Navnet paa den Mand, som forhen havde ledet Vejbygningsarbejdet. Det er da efter hans Tid, at Kilden har faaet Navnet Kochens Kilde.

²⁾ Den er afbildet Side 71 i nærværende Skrift.

³⁾ Paa Bunden af den fandt vi kun nogle Potteskaar og Glasstumper samt Nederdelen af et Glas.

De fire Smaavers lyder saaledes:

Mod *Syd*:

Her var i fordums Tid
en prægtig Sundhedskilde,
lad Vandet gjøre Gavn
og ikke gaa til Spilde!

Mod *Vest*:

Drag du kun trøstig op
de klare Draaber;
du paa en virksom Kraft
med Taalmod haaber.

Mod *Øst*:

De syge søgte her
i vore Fædres Dage
at faa en Helsedrik
for alskens Sot og Plage.

Mod *Nord*:

Lad Helligkildens Vand
dig vederkvæge,
det muntre kan dit Sind
og Kroppen læge.

Der blev desuden lavet en Blok til at putte Pengegaver i, saadan som Skik og Brug har været andre Steder ved hellige Kilder. De indsamlede Penge skulde saa uddeles til de Fattige (og det første Aar indkom der over 100 Kroner). Dernæst forsynedes Kilden med en Spand og et Drikkekar. I Førstningen gik det udmærket godt med Besøget, og der kom mange Penge i Blokken. Men nogle Bøller fandt da paa at bryde den op og stjæle Pengene. Dette skete tre Gange, og til sidst blev den saa forsvarlig forsynet med Jærnbånd, at dette hørte op. Paa Vejene inde i Skoven blev sat Vejvisere, der pegede hen paa Kilden, og der kom god Orden i det hele. Men i de senere Aar er Stedet blevet vanrøgtet, og der er da ikke megen Glæde ved at komme der.

Kilden har nu fuldstændig tabt sit Præg af Helligkilde, idet de store Kampesten, hvoraf den var bleven sat op, er forsvundne og erstattede af store Cementrør. De gamle Kilder var som Regel sat op af Kampesten, og man kan da sige med Sandhed, at alle Vejle Byes hellige Kilder nu er ødelagte, omend Vandet i sidstnævnte Kilde er der.

Der findes endnu et Sted i Omegnen, hvor der har været en hellig Kilde, som har haft nogen Tilknytning til Vejle, nemlig paa Kappelagre ved Skjærup Sogneskjel. I gamle Dokumenter findes følgende: „1533 blev der læst Tingsvidne paa Holmans Herreds Ting om, at Else Terkels havde solgt og givet en Ager paa Skjærup Mark, liggende paa Salling Hoved, til daglig sunge Messe for Vor Frue Alter i Vejle for hendes Forældres og hendes Sjæl, og lod Mag. Oluf Nielsen læse for Tingsdom i Højalters Bog i Vejle Kirke.“ Det her nævnte Alter har sandsynligvis staaet i Hellig-Kors Kapel, og saa er Ageren der ude paa Skjærup Mark derfor bleven kaldt Kapelager. Der har paa dette Sted været en hellig Kilde, og det er vel derfor, at Ageren er bleven skjænket til Kirken i Vejle, og den er saa bleven kaldt Kapelager. At der har været en hellig Kilde, er bevisligt nok af gamle Indberetninger derom, men at Ageren er given til Kirken af den Grund, kan jo ikke bevises.¹⁾

¹⁾ Se Vejle Amts Avis Nr. 37 den 12. Februar 1926.

VEJLE LATINSKOLE

AF

J. ALSTED

Allerede før Reformationen var der en Del Skoler rundt om i Byerne. Det er bekendt, at Christian II (1513—23) havde interesseret sig for Skolevæsenet og søgt baade at ophjælpe de latinske Skoler og at faa indrettet Folkeundervisning — Læsning, Skrivning og Regning — i By og paa Land, og Christian III.s Kirkeordinants af 14. Juni 1539¹⁾ viser, at der ikke paa dette Tidspunkt skal begyndes paa bar Bund. [Ordinantsen siger, at der i hver Købstad skal være een Latinskole, og at „alle hin andre Puge Scholer, som her oc der holdis, skulle afligges“, og paa et andet Sted at „vdi huileken bye flere latine Scholer haaffue værid her til, der skal man nu giøre een af, Oc de andre skulle afligges“; hvad den økonomiske Side af Sagen angaar, lover Kongen at „ligge der rente (o: Indtægt) til, om der icke findes ophold noch for dennom, som lesse skulle“. Endvidere siges det, at „Schriffuere Scholer, som mand dennom kalder, for drenge oc piger, Oc andre de der icke duer til at læse latine, maa øffuerigheden forsørge“ (sørge for).]

Om der her i Vejle før Reformationstiden har været en Latinskole (eller en „Skriverskole“), er maaske tvivlsomt. Den bekendte Jens Pedersen Grundet (fra den daværende Landsby Grundet), Rektor i Ribe 1542—50, synes at have begyndt sin Skolegang ca. 1520; han begyndte den ikke i Vejle, men blev straks sendt til Ribe, hvilket kunde tyde paa, at der paa den Tid ikke fandtes en Latinskole her i Byen. Saaledes skulde det imidlertid ikke længe være ved. [Allerede i Christian III.s første københavnske Reces 30. Oktober 1526²⁾ slaaes det fast, at der her i Landet skal „opholdes Scholer, ther (hvor) wnge Personer læres oc institucres (undervises) i Latine oc andre Tongemaall (hermed menes sikkert Græsk og Hebraisk)“. Denne Bestemmelse udformes nærmere i Kirkeordinantsen af 1539, som ovenfor citeredes; noget nyt i denne er, at de „andre Tongemaall“ ikke nævnes; tværtimod siges det, at i Skolerne „skal icke andet læses ... end Latine“, og der advares imod at undervise i Græsk og Hebraisk.

I Christian III.s tredje københavnske Reces (11. December 1570)³⁾ gives der Befaling til, at Superintendenten (Bispen) og „Befalingsmanden“ (omtrent svarende til Stiftamtmanden nu) „vdi hwer Købstedt, huor formaas at holdis en Schole“, sammen med Sognepræsten, Borgemesteren og Raadet skal „forfare, registrere oc utspørre hwes (hvad) Gildgotz, Altergodtz, Calenntegods (Altergods er Jordegods, hvis Indtægter gik til Opretholdelsen af Gudstjeneste ved et af Kirkernes forskellige Helgenaltre; Gilder og Calenter er halvt kirkelige, katolske Foreninger) eller anden Rente, Jordskyld eller anden indkomst, som ther findis oc ingen rett Arffwing er till“; deraf skal de indrette „en ewig Rente oc Upholdt“ for samtidige og fremtidige Skolemestere og Hørere, „paa thet att Skolerne mue (maa) wedtt Magtt holddis“. Samtidig opfordres Folk stærkt til at benytte disse Skoler, som nu skulde oprettes.

I Fortsættelse af denne almindelige Bestemmelse gav Kongen 5. Maj 1542⁴⁾ Borgemestré og Raad i Vejle Brev paa „den Rente og Rettighed, som ligger til de Vikarier, som Borgerne i Vejle have stiftet til nogen Tjeneste i deres Sognekirke, saaledes at den, naar de Personer, som nu have samme Vikarier i Forlening, ere døde, skal ligge til Skolen og Skolemesterens Underliold sammesteds“. Efter Borgemester Clemen Sørensens Udsagn⁵⁾ blev den første Skolemester i Vejle indsat „vdi Mester Hans Thausens Tid“, og da Hans Tausen blev Biskop i Ribe i 1542, kan man sikkert antage, at Vejle gamle Latinskole blev oprettet i 1542 (eller et af de allerførste Aar derefter). Det blev en tidligere Sortebrødremunk fra Vejle Kloster, Niels Bredal, der blev den første Skolemester (Rektor); det havde været naturligt, om Latinskolen var bleven indrettet i det tidligere Kloster. Men dette var da allerede taget i Brug som Raadhus.⁶⁾ — Da den nye Latinskole blev oprettet, maatte der altsaa findes en anden Plads til

den, og da der er al Grund til at antage, at den beholdt sin Plads i de næste 90 Aar, kan denne Plads fastslaaes. Skolen blev nedbrudt af Wallensteins Tropper i 1627, da de byggede en Skanse ved det sydøstre Hjørne af Kirkegaarden; et Syn i 1630 udtaler bl. a., at den østre Del af Skansen laa paa det Sted, hvor Skolehuset havde staaet, „ligesom den søndre Del af samme var opført paa det Sted, hvor Skolemesterens Gaard og Residents tidligere havde ligget“. Der havde altsaa været to Bygninger, der tilhørte Skolen.

Efter Freden blev Skolen snart opbygget. Kirkens Regnskabsbøger fra disse Aar findes bevarede (i Landsarkivet i Viborg), og af dem fremgaar det, at der i 1632 blev ansøgt hos Kancelliet om Hjælp til Skolens Opbyggelse; der blev tilstaaet Byen 400 Rdl. til Hjælp til Skolehusets Bygning og Kirkegaardsindhegningsens Istandsættelse, og Arbejdet gjordes færdigt i Løbet af et Par Aar. Der byggedes et etages Bindingsværkshus paa 16 Fag (ca. 20 M.); deri fandtes een Skolestue, en Lejlighed til Skolemesteren paa en Stue, to Kamre og et Frammers, et Kammer (med Skorsten) til Hørerens, Kampestensgulv i Skolestuen, under Skolemesterens Lejlighed en Kælder, der var dækket med Egetømmer, over hvilket der var lagt Ler, Sand og et Murstensgulv; Skærvæggene var klinede (i det mindste delvis), og Taget var af Tegl; af Bohave nævnes Seng: Skive (Bord) og to Bænke i Skolemesterens Lejlighed — Seng, Fodskammel, Skive og Bænk i Hørerens Kammer. Fra Skolen førte en Dobbeldør ud til den med et Risgærde indhegnede Gaard, hvori der fandtes en „Hemmelighed“ samt „et lidet Hus ved Aaen i Skolemesterens Gaard“. Skolestuen synes at have været i den østre Ende af Skolehuset.

Denne Bygning, der maa have ligget omtrent der, hvor nu Mellem- og Realskolens Gymnastikhus ligger, var utvivlsomt Latinskole, indtil denne blev nedlagt i 1739; senere benyttedes den til „Dansk Skole“, og da denne henimod 1794 blev anbragt i en ny Bindingsværks Bygning bag „det nye Raadhús“ (bygget i 1780), synes den gamle Skole at være bleven omdannet til Sygehus. [Gamle Folk husker endnu dette Sygehus som en lav enetages Bygning med en skraa Kælderlem ud mod Kirketorvet i den vestre Ende af Bygningen, der laa i Retningen Øst—Vest. Dette Sygehus afløstes i 1855 af et nyt Sygehus, den nuværende Administrationsbygning.] Som ovenfor anført, var der kun een Skolestue, men Elevantallet var heller ikke stort; i 1681 angiver Sognepræsten det til 14 (fjorten), deraf i Skolemestens Klasse to, i Hørerens Klasse tolv. — Ved disse Klasser — eller „Lectier“, som de ofte kaldes — forstaaes ikke moderne eetaarige Klasser, men to Skoleafdelinger, i hver af hvilke en vis Kundskabsmængde skulde læres, lige meget, hvor lang Tid der medgik. [Om Undervisningen gives der Forskrifter i Ordinantsen af 1539. Saa snart Børnene havde lært at stave, gik det løs med Latinen, og „ikke skal der helder andet læres ij dennom end Latine“. Ikke blot lærte de at læse og skrive Latin, men saa snart de var kommet over Begyndelsesgrundene, skulde de „flitelig øffues at de altiid tale Latine“, og efter en vis Tid var det dem forbudt at tale andet, selv indbyrdes og paa Legepladsen. At der blev lagt saa megen Vægt paa Latin, undrer ikke, naar man betænker den praktiske Nytte af dette Sprog i hin Tid. Næsten al Litteratur var skrevet paa Latin, for et internationalt Samfund af lærde Læsere. Og at tale Latin var af største Betydning for at kunne rejse; overalt vilde man finde Folk, som man kunde gøre sig forstaaelig for paa dette Sprog, og naar saa mange Danske rejste til fremmede Universiteter for at studere og ikke ganske faa fremmede til Danmarks Universitet, var Forudsætningen den, at man kunde tale — og forstaa talt — Latin. Latin var i Virkeligheden Fællessprog for alle vel oplyste inden for alle evropæiske Kulturfolk.]

Et andet Fag, som man i disse Skoler lagde Vægt paa, var Sang, haade enstemmig og flerstemmig, ikke „under enfoldige noder alleniste, men oc saa Discant (flerstemmig Sang)“. Disciplene skulde nemlig gøre Tjeneste i Kirkerne, haade Hverdage og Søndage ved Gudstjenesten og ogsaa ved andre Lejligheder, f. Eks. Begravelser, og nogle af de ældre Disciple skulde gøre Tjeneste i de nærliggende Kirker som

„Løbedegne“; de skulde som saadanne baade forestaa Kirkesangen og undervise Bønderbørnene i det nødtørftigste, hvad Religionen angik. Dette var mere en Ret end en Pligt, idet de fik Betaling for deres Arbejde, og der findes da ogsaa Eksempler paa, at man fra Skolens Side har værget Disciplene mod Indgreb i deres Ret, saaledes i 1599, da Biskop Hegelund i Ribe forbyder Peder Jørgensen Ulkjær at forbeholde sig Grejs og Sindbjerg Degnekald „oc met wstyr oc wlempe fortrenge en fattige Scholeperson derfra, som er der louligen tilskicket“, idet de ovennævnte Sogne altid har haft Degne fra Vejle Skole efter Kirkeordinantsen af 1539: saaledes ogsaa i 1608, da Præsten i Engum lader en hjemmeværende Søn tilegne sig „Degnedømmet udi hans Sogne“, skønt han ikke søger nogen Skole; Bispem i Aarhus giver ham Paalæg om enten at sætte sin Søn i Vejle Skole eller tage en Degn fra Skolen. Efterhaanden synes disse „Løbedegne“ at være bleven erstattede af „Sædedegne“, og i 1681 sendtes der fra Vejle Skole kun Løbedegne til Vinding og Hornstrup, efter hvad Provst Hans Jer. Wolf meddeler; derimod meddeles det i en Skrivelse til Kongens Befalingsmand paa Koldinghus, Jørgen Scefelt, dat. 1652 12. Maj (anført i Hofmanns Fundationer T. 7 p. 735 f.), at i dette Aar besørgedes Kirkesangertjenesten i følgende Sogne: Højen, Jerlev, Vinding, Skibet, Bredsten, Snede, Engum, Grejs, Sindberg, Hornstrup, „med nogen Afgift af Østed og Høver Sogn“, endvidere Pjedsted, Gaarslev, Smidstrup og Skærup, som imidlertid (af Wolf), angives i 1665 at være taget fra Vejle Skole og lagt til Fredericia Skole.]

Hvorledes den daglige Undervisning foregik i Vejle Skole, er ikke let at vide, da man vel kender Forskrifter for Skolegangen i al Almindelighed, men ikke kan vide, om de er bleven overholdt paa det enkelte Sted. [Reglen var, ⁷⁾ at „Skolebørn skulle opueckis, naar V slar, oc i det seniste vere i Scholen om Sommeren halffgangen sex oc om vinteren naar sex slar, saa fremt de icke ville haffue hug“. Kl. 8 skal de øverste Klasser (i Vejle den øverste Klasse) gaa i Kirken, ved Hjemkomsten derfra have Katekismus, og derefter gaar de hjem. Middagstiden var i de Dage vist som Regel Kl. 11. Fra 12 til 1 Sang (enstemmig og flerstemmig), fra 1 til 2 Latin, Kl. 2 de øverste Klasser atter i Kirken, 3—4 Latin, 4—5 Latin, derefter hjem. Om Onsdagen fik de Lov at gaa hjem, naar de havde været i Kirken Kl. 8; de skulde den Dag have skriftlige Hjemmearbejder for. Om Lørdagen skulde de kun have Religion, bl. a. Oplæsning og Udenadslæren af Stykker af Bibelen; efter Aftensangen (Kl. 2) maatte de gaa hjem. Som Grund til denne større Frihed om Onsdagen (og Lørdagen) citeres „Poetens“ Ord: „Huad som icke haffuer row ebland med, det kand icke ware ved.“⁸⁾

Disciplene i Vejle Skole var baade fra Byen og Landet; Skolepenge var der ingen af, derimod nogle Legater*) til Hjælp til Børnenes Underhold. Nogle af Disciplene tjente noget som „Løbedegne“ (se ovenfor); en anden Indtægt var „Discantpenge“ (Betaling for flerstemmig Sang ved Begravelser). Angaaende denne Sang var der truffet Bestemmelser, saaledes i Vejle 1634⁹⁾ en Overenskomst mellem Sognepræsten, Niels Frantsen, og Borgemester og Raad: Ved adelige Personers Begravelse skal hver Discipel, der bærer Lys og Klæde, beholde hele sit Stykke Klæde, medens Pengene, der gives, skal deles, saa Skolemesteren faar Halvparten, Høreren en Fjerdedel, Disciplene en Fjerdedel, dog de, som har faaet Klæde, intet. Borgerlige skal behandles „efter den Dødes Vilkaar“; hvis Skolemesteren ikke selv gaar med, skal han sende Høreren og nogle Disciple for at synge og saa tage Betaling efter den dødes Vilkaar og Formue, eventuelt slet intet, hvis det er en helt fattig Person. [Det kan her bemærkes, at naar der endnu saa sent som i 1907 fandtes „Kordreunge“ fra „Borgerskolen“, som gjorde Tjeneste i Kirken og ved Begravelser, er dette antagelig en Efterklang af den Tjeneste, som Latinskolens Disciple oprindelig ydede ved disse Lejligheder.] Endnu en Indtægtskilde, der sikkert har været i Brug her som andre Steder, var „Peblingenes“ Tiggeri.

Det ses gentagne Gange at være indskærpet, at Skolerne i god Tid (f. Eks. ved 12 Aars Alderen) skulde give Hjemmene Besked, om Disciplene egnede sig „til Bogen“, for at de i modsat Fald kunde „sættes til en ærlig Haandtering“. Hvor lang Tid deres

*) I 1681 (Sognepræstens Indberetning): Et paa 100 Daler, stiftet af Sognepræst Henrik Henriksen i Randbol, et paa 300 Daler, stiftet af Jomfru Magdalene Povisch (Halvdelen til 12 Skolebørn), et paa 100 Daler, stiftet af Elledtze Juul til Brandholm. (Smign. Side 92.)

Skolegang ellers tog, var meget forskelligt; af de her fra Skolen ved Københavns Universitet indskrevne Studenter ses en at have været 17 Aar (1705), andre 22 Aar gamle. — Egentlig var den lille Vejle Skole — med sin Skolemester og een Hører — kun beregnet paa at forberede Eleverne saa vidt, at de kunde gaa over i en af de større Skoler med flere Lærere og flere Klasser, hvorfra de saa senere sendtes („dimitteredes“) til Universitetet for der at bestaa en Optagelsesprøve; men efter Universitetets Matrikel er flere her bleven forberedt saaledes, at de kunde overspringe dette Mellemlid og gaa direkte til Universitetet. — De Disciple, som vides at have gaaet i Vejle Latinskole, skal her nævnes:

Anders Sørensen Vedel, den bekendte Historiker, gik først i Vejle Skole, men drog i 1547 i en Alder af 14 Aar til Ribe efter selve Rektorens, Niels Bredals, Raad; han havde da antagelig gaaet hele Skolen her igennem.

Jacob Madsen Vejle, senere Biskop i Odense, Søn af Borgemester Mads Nielsen i Vejle, begyndte i Vejle Skole, men blev i 1548 i en Alder af 10 Aar sendt til Ribe, hvor han og den lidt ældre Anders Sørensen til Rektor havde den ovenfor omtalte ansete Skolemand Jens Pedersen Grundet.

Clemen Sørensen, Vejles fremragende og ofte omtalte Borgemester i Christian IV.s Tid, fortæller selv i sine Optegnelser,¹⁰⁾ at han kom som Barn i Skolen i 1576, medens Niels Bredal var Rektor.

De nedenfor nævnte Studenter, af hvilke i det mindste flere gik lige fra Vejle Skole til Universitetet, anføres dels efter Universitetets Matrikel¹¹⁾ (en Fortegnelse over de ved Universitetet indskrevne Studenter, der begynder med 1611; den betegnes nedenfor med M.), dels efter nogle utrykte Samlinger (i Rigsarkivet) af den i 1879 afdøde Overlærer F. E. Hundrup (betegnes med H.), som særligt havde studeret de lærde Skolers Personalforhold.

1612 4. November blev Johannes Buxenius Vellejus (Hans Buch fra Vejle) Baccalaureus (o: tog den første Eksamen ved Universitetet; den næste var Magistergraden) (M. H.).

1613 11. December Tusanis Petri Wellejus (M. H.).

1615 1. Maj Christianus Jacobi Vellejus (Kresten Jakobsen fra Vejle) (M. H.) (i Kommunitets samtidige Fortegnelse kaldes han „Othoniensis“, d. v. s. Student fra Odense. Muligt har han først gaaet i Vejle, siden i Odense Skole).

1615 24. Maj Laurentius Clemens Velensis Cimber (M. mærkeligt nok ikke H.) (Laurits Clemensen fra Vejle, Jyde). Han var Søn af Borgemester Clemen Sørensen; han maa have været en dygtig ung Mand, da han fik Magistergraden i 1621 efter at have været Sognepræst i Vejle eet Aar; han døde allerede 1623.¹²⁾

1617 14. Juli Johan Petri Hoffmand (M. H.) (Jens Pedersen Hovmand); efter Clemen Sørensens Optegnelser blev han allerede i 1617 Hører i Vejle og i 1624 Præst i Skaane. — Som

man ser, kan han kun have studeret ved Universitetet i højst et halvt Aar; adskillige af Hørerne er sikkert gaaet lige fra Disciplenbænken til Hørerbestillingen, nogle af Rektorerne maaske ogsaa, selv om det i 1604 (og 1607) indskærpes, at ingen maa blive Skolemester ved de smaa Skoler (eller Hørere ved de store), som ikke er bleven Baccalaurei,¹³⁾ og i 1629, at de, som ville „lade sig bruge til nogen fornem Skolebestilling“ (saaledes til de øverste Klasser i de store Skoler), maa tage theologisk Embedseksamen.¹⁴⁾

1619 24. April Thomas Jacobi Weillensis, ex Weillensi (Thomas Jakobsen fra V., fra Skolen i Vejle) (M. H.).

1620 18. Juli Georgius Bernhardi, ex schola Vielensi (Jørgen Berntsen, fra Skolen i Vejle) (M. H.).

1624 17. April Georgius Ivarus Lejerschovius, collega scholæ Vellejensis (Jørgen Iversen fra Lejrskov, Hører ved Skolen i Vejle) (M.). Efter Clemen Sørensens Optegnel-

- ser blev han „Hører med Jens Pedersen Hofmand“ i 1622: da Søren Nielsen Givskud var Rektor der i dette Aar, synes Skolen da for en Gangs Skyld at have haft hele tre Lærere; Jørgen Iversen er vel gaaet lige fra Skolebænken ind i en Slags Hjælpelærerstilling og først to Aar efter rejst til København; hvor længe han har studeret der, vides ikke, men det er ikke usandsynligt, at han allerede vendte tilbage i 1624, da Jens Pedersen Hofmand drog til Skaane; naar Cl. Sørensen i sin Fortegnelse over Hørerne ved Vejle Skole meddeler, at han blev Præst paa Alrø i 1629, tyder dette sikkert paa, at han paa dette Tidspunkt opholdt sig i Vejle. Efter Wibergs Præstehistorie blev han senere (1653) Sognepræst paa Endelave.
- 1628 4. Juni Petrus Ivvari Viellius (Peder Iversen fra Vejle) (M. H.). Han blev Baccalaureus i 1632.
- 1631 7. Juni Nicolaus Severini Velleius (Niels Sørensen fra Vejle) (M. H.). Vi er hermed naaet til Vejles Trængselsaar, og i den følgende Tid anfører Universitetsmatriklen flere Studenter, hvis Hjemsted angives at være Vejle, men som i hvert Tilfælde har afsluttet deres Skolegang i andre Byer (f. Eks. Roskilde og Odense), deriblandt en Student ved Navn Clemen Sørensen, sagtens af Borgmesterens Slægt.
- 1673 Erasmus Barth. Hadderup (Rasmus Bertelsen Hadderup (?)) (H.).
- 1694 21. Juli Johannes Andreas Rostenius ex schola Weillensi (Jens Andersen Rosten fra Vejle Sk.) (M. H.). Han siges (M.) at være „optaget betingelsesvist“. I 1690 var Jesper Andersen Rosten Præst i Vinding (og Rektor i Vejle): det er muligvis hans Broder, som med nogen Besvær er blevet gjort til Student.
- 1703 7. Juli Olaus Verling, Veilensis (Ole V. fra Vejle) (M. H.), 19 Aar gl.
- 1705 20. Juli Gregorius Lagonis Fanovius Vedelensis (Gregers Lausen Fanø fra Vejle) (M. H.), 17 Aar gl. — Han blev senere Kapellan i Skive og døde i 1740 som Sognepræst i Ikast (Wibergs Præstehist.).
- 1714 14. Juli Andreas Rostenius Vellejens (Anders Rosten fra Vejle) (M. H.), 19 Aar gl., formodentlig Søn af Rektor Jesper Andersen Rosten.
- 1730 20. Juni Petrus Matthiæ Sindberg e schola Viellensi (Peder Madsen fra Sindbjerg, fra Vejle Sk.) (M. H.), 22 Aar gl. Han blev Hører i Randers og blev 1739 30. Juni Baccalaureus; senere Sognepræst i Rørbæk i Viborg Stift (Wiberg).
- 1733 31. Juli Lago Jani Hallingius e schola Viellensi (Lave Jensen Halling fra Vejle Sk.) (M. H.), 22 Aar gl. Atter her bemærkes: „Optaget med Forbehold.“
- 1739 Nicolaus Vejle Vedlejanus (Niels V. fra Vejle) (M. H.), 22 Aar gl.

Hermed standser Rækken af Vejlestudenter fra den gamle Latinskoles Tid, og ingen Student dimitteredes derefter fra Vejle til Universitetet førend i 1884.

Foruden de ovenanførte nævnes i Universitetsmatriklen et stort Antal Studenter, hvis Tilnavn tyder paa, at de enten har været fra Vejle eller fra Omegnen (Egtved, Hjortsvang, Nykirke, Styvel, Sindbjerg, Givskud, Hedensted („Hejnsted“), Fløjstrup, Grejs, Vindelev, Bindeballe, Lime). Mange Studenter kaldes „Wedel“ eller „Vellejus“, men dette behøver kun at betyde, f. Eks. at de har været af Anders Sørensen Vedels Slægt; andre kaldes „Bredal“, ogsaa af en vistnok vidt forgrenet Slægt. — For nogle Vedkommende nævnes ingen Skole, hvorfra de er dimitterede, for de flestes Vedkommende en eller anden fjernere Skole; om nogle af dem først har søgt Skolen i Vejle, maa staa hen som ganske usikkert.

LÆRERE VED VEJLE LATINSKE SKOLE

(Hovedkilderne er Clemen Sørensens Optegnelser (S.), nogle Optegnelser af Albert Thura, som i 1723 blev Rektor i Kolding, 1726 Sognepræst i Lejrskov og Jordrup; han døde allerede 1740, 40 Aar gl.; han havde inden da samlet en Del Stof til Latinskolernes Historie, som findes i Universitetsbiblioteket (T.); endvidere Wibergs Præstehistorie (W.)).

Som Regel var der foruden Skolens Rektor (Skolemester) kun een Lærer (Hører, Collega, Locat), selv om der en enkelt Gang synes at have været endnu en Hjælper (se

ovenfor). Da der ikke betaltes Skolepenge, maatte disse Mænd have Embedsindtægter ligesom Præsterne, med hvem de i det hele sidestilles (dog i Rang under Sognepræsterne), med hvem de havde Uddannelse tilfælles, og i hvis Kreds de som Regel — hvad Rektorerne angaar — til sidst traadte ind eller i hvert Fald ønskede at træde ind, da Præstembederne ofte var bedre lønnede.

Det er ovenfor omtalt, at Recessen af 1540 i al Almindelighed gav Anvisning paa, hvorledes der skulde skaffes Indtægter til Skolerne, samt den nærmere Anvendelse (i 1542) af dette paa Vejle Skoles Forhold. Allerede i 1547 gjordes der dog Brud paa de saaledes givne Regler, idet „den vicarie udj Wedell, som mester Jens Warder nu siist paadøde“ (noget Jordegods, som hørte under „Hellig Kors Alter“ i Vejle Kirke) i Stedet for at blive henlagt til Skolen i Vejle henlægges til „thet almyndelig hospitall udj Riipe tiill arme fattige singe menneske(r)s wpholdt“.¹⁵⁾ Men der blev saa skaffet Indtægt paa anden Maade. 1558 13. December blev der givet „then locate aff Wedle ett pund (2 Tdr.) korn aff Skibet Sogn“,¹⁶⁾ og 1573 14. Januar fik Hørerer Rasmus Bredal Brev paa Kronens Part af Tienden fra Vinding Sogn paa Livstid¹⁷⁾ — men da han ikke udredede visse Afgifter deraf til Vinding Kirke, blev der allerede 1573 20. September givet Befaling til at fratage ham nævnte Tiende¹⁸⁾ (Clemen Sørensen siger dog, at han beholdt den i sin Livstid), ligesom i 1594 2. September den Tiende af „Grese Sogn“ (Grejs), „som haver været forlent Hr. Rasmus Bredal i Vejle“, atter berøves Embedet. Hver Tiende blev overdraget Niels Bredal paa et eller andet Tidspunkt (vistnok allerede ca. 1557) og hørte til Embedet i ca. 50 Aar; da den blev inddraget, blev der 1607 29. Oktober truffet den Ordning, at Skolemesteren i Vejle for Fremtiden skulde være Sognepræst i Vinding; det var Bisp Peder Hegelund i Ribe, som i et Brev¹⁹⁾ til Lensmanden Caspar Markdaner paa Koldinghus havde foreslaaet denne at medvirke til denne Ordning: Skolen trænger til baade ny Skolemester og Hører, men det vil blive besværligt at faa gode saadanne „vden nogen temmelig Løn oc Vnderholdning faar deris idelig oc møysommelig Tieniste“. Han er sikker paa, at „Veile Scholemester met en god Hører kunde io vel faarestaa all Sang vdj Veile Kircke om Søndagene oc strax effter ti slet spatzerer vd til Vinding sogn paa en halff times tid (!) oc der fuldende all Kirketieneste inden toloff slet oc bliffue hosz denem hen imod aften oc vdrette huesz (hvad) mere der bliffuer at bestille. Men icke predicke Afftenprædiccken faar Sognepresten (i Vejle) som her (Hr.) Søffren Stephenszøn (den just afgaaede Rektor) haffde godvilligen sig paataget“. — Allerede to Gange før synes de Vinding Bønder at have valgt en Vejle Skolemester til deres Præst.

Der foreligger samlede Oversigter (som desværre af Pladshensyn maa udelades) over Rektors Indtægter i 1690 og Hørerens i 1649. De viser, at de to Mænd fik en Del Indtægter i Naturalier fra Vejle, Vinding og Skærup (Rektor), samt fra Gauerlund, Egtved og Skibet (Hørerer), desuden Højtidsoffer (Rektor) og Andel i Ligpenge, Discantpenge m. m. (Hørerer); dertil havde Rektor en Ejendom „over al Vejle Skov eg Mark“.

Disse ret ringe Indtægter kunde forbedres, bl. a. ved gratis Bespisning. En Forordning om, at Skolemestrene og Hørerne i Fyens Stift „udj huer Kiøbsted fange deris fri Kost aff Borgerne offuer (foruden) dend anden Løn, de ellers haffuer“, var udstedt af Frederik II. 1578 14. Juli²⁰⁾ og genoprettedes i 1653, og for Vejles Vedkommende haves et Par Vidnesbyrd om Aftaler om saadan Bespisning, dog tilsyneladende af frivillig Art. Da Søren Nielsen Givskud i 1607 blev Rektor og ikke selv havde Husstand, gik følgende ind paa at bespise ham „med Mad og Øl“ (maa svare til „Mad og Drikke“, da Øl var eneste Drik i de Dage, inden Kaffe og Te kom til) fra Hellig Tre Kongers Dag til Mikkelsdag.²¹⁾

Søndag	faar han sin Forplejning i	Vinding.
Mandag	Middag og Aften	Niels Knudsen.
Tirsdag	- - - - -	Borgemester Clem. Sørensen.
Onsdag	- - - - -	Hr. Anders Bredal (Kapellanen).
Torsdag	- - - - -	Knud Madsen.
Fredag	- - - - -	Mester P. Christensen (Sognepræst).
Lørdag	Middag	Poul Nielsen (Borgemester).
-	Aften	Jens Christensen.

Til Gengæld maa han love at være „en retsindig og from Skolemester“ og at passe sit Kald i Vinding „Och icke at gifte sig imeden hand er udj denne scholetieniste“. Dette sidste holdt han dog ikke; 1610 blev han gift med Borgemester Poul Nielsens Datter Bodil „med Øvrighedens Bevilling“. — En lignende Ordning med Bispining af „voris nye Hører Anders Lauritzøn“ blev truffet for et halvt Aar i 1632.²²⁾

Af Rektorer kan nævnes følgende:

1. Niels Bredal,

som først havde været Munk; naar Thura nævner 1528 som hans Ansættelsesaar, er det sikkert galt og velsagtens grundet paa C. Sørensens Bemærkning om, at han var Rektor i 50 Aar; da C. S. i 1576 kom i Skolen, var han gammel og tog sin Afsked kort efter (S. T.).

2. Poul Andersen,

f. i Kolding, drog senere til København, endte som Slotspræst i Skanderborg (S.).

3. Jens Farsen Riber

(fra Ribe T.), fra 1580 (T.) til 1584 (S.), da han blev Sognepræst i Vejle, hvor han døde 1603 (T.).

4. Jørgen Gregersen

1585—91 (T.), Søn af en „Bartskær“ i Vejle; han blev senere Præst, uvist hvor (S. T.).

5. Anders Bredal

(S. T.), blev senere Kapellan i Vejle-Hornstrup, døde 1627.

6. Hans Buch

fra Vilstrup (S. T.).

7. Søren Stephensen

(S. T.), Søn af Præsten Hr. Stephen i Verst, „en from Mand“; han blev Præst i Jelling 1607 (T. galt 1619), hvor han „omkom elendig og ynkelig“ medens de kejserlige Krigsfolk havde bemægtiget sig Landet (ca. 1628).

8. Søren Nielsen Givskud;

efter Søren Stephensens Forflyttelse henvendte han sig til Borgemester Clem. Sørensen og fik af ham, Kapellanen Anders Bredal og flere en Afbefalingskrivelse til Bispen i Ribe, hvori de beder denne „samtycke“ ham og ordinere ham (til Spr. i Vinding), bl. a. „efterdij han er fød udi eignen hosz och vij haffuer hørdt hans Prædieken saa vij haffuer en goed forhaabning omb hannem“. Han fik Embedet, blev gift i 1610 med Borge-

mester Poul Nielsens Datter Bodil (se ovenfor), fik adskillige Børn med hende og sad i smaa Kaar; han døde i 1626 (T. 1629). — Fra 1607 hørte Vinding Kald sammen med Rektorembedet. — Efter hans Død vilde man gerne have haft til hans Efterfølger en Mand, som vilde have giftet sig med Enken efter „den lærde Mand og flittige Skolemester“ (S.); men dette vilde Bispen ikke vide af²³⁾ og indsatte „Sognepræsten oc Borgemester oc Raad Imuod“ (S.) til Skolemester.

9. Jørgen Pedersen Lemvig

(S. T.), som dog allerede to Aar efter blev Søren Stephensens Efterfølger i Jelling.

10. Niels Christensen,

f. i Sneptrup (S.), 1629—44, døde i Embedet (T.).

11. Mads Nielsen Ryberg

(T.), 1644—71, da han overlod Embedet til sin Svigersøn; han døde i 1679.

12. Knud Sørensen

(T.), f. i Vejle, 1671—79, døde kort før sin Svigerfader.

13. Peder Hansen Oldenburg

(T.), f. i København, havde studeret i København, Jena og Wittenberg; paa Grund af Svagelighed opgav han Rektoratet i 1686, men beholdt Kaldet i Vinding til sin Død 1690 (hvad Skolemesteren i de Aar har levet af, vides ikke).

14. Jesper Andersen Rosten

(eller Roest); han er den sidste, der nævnes i Thuras Fortegnelse; han overtog Skolemesterembedet i 1686 som „Prorector“ og blev i 1690 Sognepræst i Vinding; han tog sin Afsked i 1734 og døde i 1745.

15. Oluf Hansen Bagger,

tidligere Hører i Varde, Rektor og Sognepræst i Vinding i 1734, men maatte betale Afgift til Jesper Rosten;²⁴⁾ da Skolen blev nedlagt i 1739, blev han (1741) Sognepræst i Thorstrup og Horne.

Af Hørere nævnes:

1. Rasmus Nielsen Bredal,

Søn af Rektor Niels B.; han var først Præst i Thyregod, blev derefter Hører under sin Fader og hans Efterfølger, senere Præst i Vinding (S.).

2. Laurits Jørgensen,

f. i Ulkjær, Hører under Poul Andersen Kolding, fra 1583 tillige Hospitalspræst her i Byen (S.). I 1607 omtales han af Biskop Hegelund som „baade gammel oc Tycksuinet (svagsynet) oc kand icke lenger met tilbørlig fliid oc lyst lære Ungdommen“; der havde allerede i 1605²³⁾ været Tale om at afskedige ham med en Pension paa 10 Daler (!), hvilket dog ikke var bleven udført.

3. Jacob Als

„kom fra Biskop Hegelund i Ribe, drog til Norge“ (S.).

4. Oluf Lauritzøn

1609—13, „kom igjen til Sielland, var ustadig, blef der omsidder Degn“ (S.).

5. Mikkel Madsen,

Søn af Mads Degn i Thyregod, 1613—22, døde i Embedet (S.).

6. Iver Lauritsen Struck

fra Ribe, blev siden Præst paa Fyn (S.) (efter Wihberg Kapellan ved St. Knuds Kirke i Odense 1624).

7. Jens Pedersen Hofmand,

f. i Vejle (S.), se ovenfor under Studenterne.

8. Jørgen Iversen

(se ovenfor) (S.).

9. Christen Hansen

„Hr. Hansis Søn i Stenderup“ (S.).

10. Niels Simonsen,

siden Præst i Harte ved Kolding (S.).

11. Mikkel Ringkjøbing (S.).

12. Johan Dekockz(?) (S.).

13. Anders Lauritzøn

(S.) se ovenfor. — Her ender Clem. Sørensens Fortegnelse.

14. Anders Madsen

(i 1631).

15. Søren Hører;

hans Datters Barn blev begravet 15. Juli 1648.

16. Peder Hører

(eller Peder Grundet), „latinsk Hører“, begravedes 21. Februar 1684; for hans tro Kirke- og Skole-tjeneste bevilgedes der ham Begravelse for 3 Rdl.

17. Anders Duerg,

begravet 25. Juni 1685.

18. Anders Hansen Roest,

nævnes 1649 og 1651, muligvis Fader til den senere Rektor Jesper Andersen Rosten.

19. Knud Mejrup,

død 1720.

20. Knud Mossin,

død 1735.

21. Anders Jespersen Roest

nævnes som Hører i 1735, muligvis Søn af Rektor Jesper Andersen Rosten; han nævnes i 1743 som Kordegn og dansk Skoleholder i Vejle; da Skolen i 1739 blev nedlagt som Latinskole, kom der i Stedet en „dansk Skole“; selve Skolehuset omtales som meget brøstfældigt, hvorfor A. J., i hvert Fald til en Tid, maatte holde Skole i sin egen lille Ejendom.²⁶⁾ Han døde 1751.

I 1739 gennemførtes en stor Reform af det lærde Skolevæsen i Danmark, ved hvilken bl. a. en Del mindre Skoler nedlagdes, og deres Ejendomme og Indtægter lagdes til andre Skoler; Fredericia drog paa denne Maade Fordel af Vejle Skoles Nedlæggelse.

VEJLE LATINSKOLE EFTER 1865

Efter den gamle Latinskoles Nedlæggelse var Byen i lang Tid uden nogen Skole, der kunde give sine Elever en fuldstændig eller delvis Forberedelse til Universitetet. I Fredericia var der derimod stadig en lærd Skole, som dog senere (i 1817) blev nedlagt; Aaret efter oprettedes den paany som et „lærd Institut“, der dog i 1850 blev ind-

skrænket til at føre Eleverne saa vidt, at de kunde tage Studentereksamen ved en anden lærd Skole paa 2 Aar; de Jordejendomme, som Fredericia Skole havde faaet tillagt fra Vejle Skole ved dennes Nedlæggelse (i alt 4 Jordlodder, som i den første Tid gav Anledning til megen Strid mellem Fredericia Skole og Borgere i Vejle), blev i 1871 overdraget til Kolding lærde Skole; da denne i 1856 blev nedlagt og afløst af en Amts-Real-skole i samme By, solgtes disse Jordlodder ved Auktion for 5870 Rdl., som inddrogtes i den almindelige Skolefond til Fordel for det øvrige lærde Skolevæsen.

Efter 1856 fandtes den nærmeste Latinskole i Horsens, og hertil sendtes antagelig største Delen af de Drengene (Piger var der i de Tider ikke Tale om, naar det gjaldt Latinskoleundervisning) fra Vejle, som skulde forberedes til Universitetet. Det var i det hele taget ikke mange, det drejede sig om: 1855—59 i alt 2, 1860 : 2, 1861 : 2, 1862 : 2, 1863 : 1, 1864 : 2, 1865 : 5. Men i den oplomstrende By, som i 1860 havde naaet et Indbyggerantal af 4920 (mod 1310 i 1801), var der flere Familjer, som maatte ønske at opnaa en Mulighed for at faa Børn, der skulde „til Bogen“, undervist i selve Byen saaledes, at de dog først behøvede at sende dem hjemmefra efter Konfirmationsalderen i Stedet for i en Alder af 11—12 Aar.

I Foraaret 1865 besluttede da nogle Mænd i Byen og nærmeste Omegn at gøre Forsøg paa at faa en saadan Privatskole oprettet, og efter flere Forhandlinger kom Sagen i Orden; til Bestyrer antoges cand. philol. Hans Achton Krarup, f. 1836, Søn af en bekendt københavnsk Skolemand og Student fra en anset københavnsk Skole (Borgerdydskolen paa Christianshavn). Skolen begyndte 23. August 1865 med 23 Elever, og Elevantallet steg hurtigt i de følgende Aar. 1870 fik Skolen Tilladelse til at afholde „den lille Præliminæreksamen“; 1876 afholdtes første Gang „den store Præliminæreksamen“ (som i 1883 afløstes af „Almindelig Forberedelseseksamen“) og „4de Kl. Hovedeksamen“; i 1884 afholdtes første Gang Studentereksamen („sproglig-historisk Retning“), i 1902 afholdtes første Gang „Matematisk-naturvidenskabelig Studentereksamen“, og efter at det lærde Skolevæsen havde faaet sin nuværende Form (ved Lov om højere Almenskoler 26. April 1903), har Skolen afholdt Eksamen for Studenter af „nysproglig“ og „matematisk-naturvidenskabelig“ Retning.

Til at begynde med havde Skolen Lokale i „Løveapotekets“ Bagbygning ud mod Fjellegade; i 1874 flyttede den ned i Gaarden Nr. 5 paa Dæmningen (nu „Vejle Døtreskole“), som Skolen i 1887 købte for 12000 Rdl.; i 1894, efter at Kommunen havde overtaget Skolen, flyttede den ind i den nuværende Skolebygning paa Nørrebrogade (Nr. 6).

1872 bevilgede Byraadet et aarligt Tilskud til Skolen (paa 200 Rdl.), samme Aar bevilgede Amtsraadet et aarligt Tilskud (paa 150 Rdl.), og i 1873 kom Statens Tilskud (1000 Rdl.); Amtets og Statens Tilskud er senere blevet stærkt forhøjede, og i 1891 overtog Byen Skolen, hvorefter den i 1905 gik over som et særligt Led af det almindelige Folkeskolevæsen. Rektor Krarup ledede Skolen 1865—1900; efter hans Afgang (død i Hellerup 1911) blev cand. philol. V. Kanaris Klein, Lærer ved Kolding Latinskole, Rektor; efter hans Død (1923) udnævntes Lektor ved selve Skolen J. Alsted til Rektor. (Angaaende yderligere Oplysninger henvises til „Vejle højere Almenskoles Program for 1915“.)

VEJLE MØLLE

AF

J. ALSTED

Der, hvor Grejs Aa med sit stærke Fald og sit stride Løb falder i den mere langsomt glidende „Sønderaa“ eller „Vejle Aa“, ligger Vejle Mølle, og den har sikkert ligget paa dette Sted allerede fra første Færd. Om den oprindeligt har haft et Strømhjul, vides ikke; derimod tales der i 1339 om, at hvis „Diget“ gaar i Stykker, saa skal de Folk gøre det i Stand, som plejer at gøre det.¹⁾ I „Vejle Bys Bog“ nævnes „Mølledæmningen“ den 13. Januar 1631 og „Dæmningen“ den 29. August 1638, i 1690 benævnes Diget ligeledes som „Dæmningen“,²⁾ og 1783 omtaler Byfoged Fleischer i en Skrivelse „Byens Dæmning“ som „det eneste Sted Byens Indvaanere har at forløste sig ved at spasere paa om Sommeren“. [Pontoppidans „danske Atlas“ (1767) benævner denne Dæmning „Jomfrugangen“; dette meget poetiske Navn har jeg ikke truffet noget Sted i samtidige Dokumenter, og det er vel muligt, at det har listet sig ind fra andre Byer, hvor Navnet findes ret almindeligt.]

I „Valdemars Jordebog“ (fra ca. 1231?) nævnes som kongelig Indtægt: „Jaling syssel. 100 mark penge og 10 af Møllen“. Den her omtalte Mølle kan være Vejle Mølle, men kan lige saa godt være en anden i Nærheden. Vejle Møllens første sikre Spor er fra 8. December 1339. Paa den Tid sad Grev Gert af Rendsborg med hele Nørrejylland i Pant. Det er da ikke underligt, at vi paa Kolding Slot (ikke det nuværende Koldinghus) finder holstenske Hovedsmænd. En af disse var Ridder Timmo de Godendorp. I 1306 nævnes han i Forbindelse med Grev Johan af Kiel [Godendorp — nu Gudendorf — ligger 20 — 30 km Øst for Kiel] og saaledes hyppigt i de følgende Aar. I 1339 8. December udsteder han en Erklæring om, at han har givet „den høviske Mand Henneke (Johannes, Jens, Hans) Byman“ det halve af Møllen i „Weddele“ i Pant mod 70 Mark lybske Pendinge [i Sølvværdi svarede en Mark lybsk omtrent til 12 Kr. før Verdenskrigen]. Og 1340 8. Oktober erkender han at skylde samme Henneke Byman 170 Mark lybsk, 7½ Mark Sølv og 6 Mark Korn [disse Størrelser svarer omtrent til 2040 Kr., 270 Kr. og 240 Tdr. Korn]; hvis han ikke betaler dette inden Helligtrekongerdag, pantsætter han til ham Gaarslev Sogn i Holmans Herred og Halvdelen (maaske dette betyder den hidtil ikke pantsatte Halvdel) af Møllen i Byen „Wæthil“ og forpligter sig til ikke at fratræde Koldinghus, inden bemeldte Sum er betalt.³⁾ Foruden af Timmo besegles dette ogsaa af hans Broder Dose de Godendorp. Endvidere pantsætter samme Timmo 1342 10. Maj hele Sindbjerg Sogn til samme Henneke Byman,⁴⁾ idet han lover, at han (og denne Gang ogsaa hans Arvinger) ikke maa fraflytte Koldinghus, inden han eller de har betalt den laante Sum. Endnu i 1348 findes Brødrene Timmo og Dose (tillige med to Brødre Breide) som Indehavere af Koldinghus; men derefter forsvinder de, og i 1354 16. Juni overlader „Twy Niclessz de Nybbe“ (Tue Nielsen af Nebbe) til Kong Valdemar Atterdag „al den Ret, som jeg har faaet med min Hustru Lene, som hun har erholdt efter sin Fader Henneke Byman ved aabne Breve af Hr. Ridder Tymme de Ghotenthorp og Dose de Ghotenthorp, til hans Brug“, for — 25 Mark lybsk!⁵⁾ Det er antagelig ved denne Lejlighed, at Vejle Mølle kom under Kronen, hvor den forblev — om end undertiden pantsat til andre — indtil 1699. Det er rimeligvis ogsaa ved denne Lejlighed, at Møllen, da den kom under Kronen sammen med Gaarslev Sogn i Holmans Herred, blev lagt ind under dette Herred til Forundring og Ulejlighed for senere Slægter.

Paa Tirsbæk boede paa Kong Hans's Tid (1481—1513) Hr. Ove Vincentsen (Dyre) Lunge;⁶⁾ denne Mand fremlagde under en Retssag et „aabent beseglet Brev fra Kong Hans, hvorved Vejle Mølle var forlenet ham for hans Livstid med al sin Rettighed“ [det drejer sig i dette Tilfælde om Fiskeretten ved Møllen.⁷⁾ Ove Lunge døde 1540; hans Hustru overlevede ham i to Aar, og i 1543 faar deres Søn, Iver Lunge, „Vejle Mølle med en Bondegaard udi Forlening ad gratiam, kvit og frit uden al Afgift“. ⁸⁾ Vilkaaret var godt, men „ad gratiam“ betyder paa „Kongens Naade“, altsaa saa længe Kongen finder for godt, ikke paa Livstid, som hans Fader, og allerede 1547 31. December forandredes Forholdet, idet Iver Lunge i dette Aar maatte give Kongen 200 Joachimsdaler (ca. 800 Kr. Sølvværdi) for at beholde Lenet som Pant og love at „holde samme Mølle ved god Hævd og Bygning“. Han kunde nu kun beholde Møllen, til Pantesummen blev ham udbetalt; dette skete i 1557, idet Christian III.s kloge og kraftige Dronning Dorothea i dette Aar indløste Møllen. — Om Møllen senere har været pantsat af Kronen, vides ikke; men 23. Juni 1699 solgte den daværende Konge, Christian V., Møllen med al dens Ejendom og Herlighed til Tolder i Kolding [Kolding laa paa den Tid ved Toldgrænsen til Slesvig] Hans Pederssøn og dennes Arvinger til „evindeligt Arv og Ejendom“. ¹⁰⁾

Ejerne af Vejle Vandmølle har da været følgende:

1354—1699 *Kongen*.

Efter 1699 *Hans Pederssøn*, Tolder i Kolding (død 1724).

1735 Sognepræst i Vejle, Mag. *Mouritz Høyer*; ¹¹⁾ han kom til Vejle i 1724, samme Aar som for-nævnte Hans Pederssøn døde.

Niels Busch. Han nævnes som Møller i 1746, men det ses ikke, naar han har faaet Møllen til Ejendom (Mag. Høyer døde i 1750); hans Enke, „Ingeborg Marie Sall. Busches“, giver 1775 sin Sviger søn, H. C. Berg, Skøde paa Møllen, som hun og hendes Mand altsaa i hvert Fald til sidst har ejet.

1775 26. April—December 1785 Seigneur *Hans Christian Berg*. ¹²⁾ Da han døde, giftede hans Enke, der ligesom Moderen hed Ingeborg Marie, sig med N. A. Kraft, der saaledes blev Ejer af Møllen.

1786 16. Juni—1799 24. Oktober *Niels Andreassen Kraft*, som solgte Møllen til sin Eftermand.

1799 24. Oktober—1804 14. Februar *Niels Christensen*.

1804 14. Februar—1814 4. November *Jens Sørensen*, der havde købt Møllen af sin Formand.

1814 4. November købes Møllen af *Poul Langballe*, som endnu nævnes som Ejer af Møllen 1820 22. Marts.

1824 20. August fik senere Cancelliraad, Prokurator og Forligskommissær *Seest* Skøde paa Møllen; han overdrog den

1852 1. August til sin Søn *Japetus C. A. Seest*, der solgte den

1873 22. November til Propr. *Schwensen*, Grøftebjerg, der atter

1875 6. Februar solgte den til Møller *Hansen*, Nordborg paa Als; endelig

1904 8. Marts gik den over til *A/S Vejle Dampmølle*, den nuværende Ejer.

Møllere:

1537 *Hans Møller*; om hans (og Ove Lunges) Strid med Vejle Sognepræst Oluf Nielsen om Fiskeriet ved Møllen skal der senere berettes, Hans Møller kaldes i 1596 „vel ved Alder, skrøbelig og ikke dygtig (duelig, stærk nok) til at bruge Avl“; hvis det er den i 1537 omtalte Mand, som her nævnes, er dette ikke underligt.

1582 nævnes en *Possin* (Fornavn ukendt), som flyttede til Randers Mølle.

1604 *Anders Nielsen*, Møller i Vejle, klager over, at han sidste Aar har lidt stor Skade paa sin Næring paa Grund af „den farlige Pestilens, som har grasseret i Vejle og deromkring“; han bliver paa sin Ansøgning om „nogen Forskaansel paa forrige Aars Mølleskyld“ fri for 1 Læst Mel af samme. ¹³⁾

1619 17. September *Hans Andersen*, formodentlig en Søn af den foregaaende, tilpligtedes inden Voldborgs Dag at „afskaffe hvis (hvad) Bygning han haver ladet sætte ved Møllen paa Byens Grund“. ¹⁴⁾

- 1626 13. April Hans Andersen klager over at være bleven overfaldet af Søren Trogelsens Søn, som kastede en Haandøkse efter ham, da „han stod udi Kongel. Majestæts Arbeid paa Møllebro“. ¹⁵⁾ Han var forøvrigt i 1630 gift med en Søster til Voldsmanden, hvad der fremgaa af en Skiftesag. ¹⁶⁾
- 1645 5. Maj holdtes der Skifte efter *Kirsten Hans Møllers*, aabenbart Hans Andersens Hustru og Søren Trogelsens Datter; hun skyldte Latinskolen 20 Rdl., og som Erstatning for denne Sum overlod hendes Arvinger Skolen „en Kaalguardsjord bag Møllen i Sydøst fra Møllebroen og Dæmningen“. ¹⁷⁾
- Ca. 1650—53 *Morten Nielsen Koch* havde Møllen i Fæste af Kronen.
- 1663 *Margrethe Hansdatter* Morten Kochs Enke, havde Møllen i Fæste: hun giftede sig med *Christen Harboe*, som i
- 1666 9. Januar med sin Hustrus Minde overdrog Møllen til *Bertel Markussen* i Gudsø for 70 Slettedaler aarligt i gangbar Mønt. ¹⁸⁾
- 1699 *Hans Enevoldsen* nævnes i Kronens Skøde som daværende Beboer af Møllen. I Tingsvidnet 1778 nævnes Provstinde Neuchs som født i Vejle Mølle; da hun hed Sophie Hans-

datter og var født 1706, maa hun være en Datter af Hans Enevoldsen eller Hans Pedersen (se ovenfor).

- 1735 *Christen Widesen* har Møllen i Fæste af Mag. M. Høyer; det siges om C. W., at „han sidder udi temmelig god Stand og Formue“.
- 1741 *Jes Simonsen* — som blev Byens Kæmner 10. Januar 1741 — „erklærede at ernære sig af den ham i Fæste havende Mølle og andet Huus Næring“.
- 1746 *Niels Busch*, Møller, aflagde Borgered (24. Marts) og „erklærede at ernære sig af Øll, og Brendevins sal (af Øl- og Brændevinssalg), med Anden Huus næring, hvad Gud vil forleen, erlagte til Byen 4 Mark“. ¹⁹⁾ Niels Busch har sandsynligvis erhvervet Møllen i 1750 ved Magister Høyers Død. — Maaanske har N. B. været en Søn af Mag. Høyers Formand i Embedet, Mag. Eskild Nielsen Busch, med hvis Enke Mag. Høyer giftede sig, og altsaa Mag. Høyers Stedsøn. Efter den Tid synes Møllen at være drevet af Ejerne; dog nævnes som Mølleforpagtere
- 1866 16. April *Johan Møller*, og
- 1874 8. Februar *Chr. Nielsen*, tidligere Hotelejer i Roskilde.

MØLLEAEN OG DÆMNINGEN

Som ovenfor vist, omtales Dæmningen („Diget“) allerede i 1339. Den begyndte ved Nørrebro og Hospitalet, hvor der en Tid lang var (i 1778 siges der „i Mands Minde at have været“) en Bom, som kunde aflaaes. Den var almindelig Gangsti samt Kørevej for dem, der havde Ejendomme bag ved Dæmningen, og som skulde køre deres Afgrøder hjem herfra eller køre Ris derned til Gærder langs med Vejen; ²⁰⁾ der var ikke Adgang for kørende, men kun for gaaende, ved Møllen, og saa længe Bommen stod, har der næppe været Indkørsel andet Steds end forbi den; derimod nævnes det i 1778, at de „kiørte over Mølle-Aaen ved den gamle Præstegaards Hauge“, hvor der vel fra gammel Tid har været en Bro. Denne Dæmning skulde naturligvis holdes vedlige; i Pantebrevet af 1339 staar der udtrykkelig: „Brickt och de dic ut, so scolt se diken, de se plechet to dikene“ [„Bryder Diget ud, skal de sætte Dige, som plejer at dige“]. Disse var Lodsejerne langs Dæmningen; i 1778 siges det i det omtalte Tingsvidne, at Ejerne vedligeholdte de Stykker, der laa ud for deres Lodder, og at Dæmningen holdtes saa bred, at der kunde køres paa den, „undtagen paa det Stæd lige for Farver Gaarden, hvor Mølle Aaen har bortskyllet Veyen saaledes, at Folk næppe kand kiøre der“. At Mølleren ogsaa lejlighedsvis udbedrede Dæmningen, ses af en Uenighed, der opstod mellem Møller Jens Sørensen og Guldsmed Bøegh i 1805, da Mølleren vilde tage Ler i Storbjerg til at „istandsætte Spadseregangen eller Dæmningen østen for Mølleaaen“ og ved den Lejlighed synes at have forgrebet sig paa en af Guldsmeden (der ogsaa drev et Teglværk paa „Windinge Byes Grund“) anlagt Lergrav.

Medens Dæmningens Vedligeholdelse paahvilede Lodsejerne langs samme, paahvilede Oprensningen af Aaløbet Mølleren, som da ogsaa var den heri mest interesserede. Om dette vidner bl. a. Bertel Bødker i 1778, at mens Ejerne ved Aaen holdt Bredderne ved lige [altsaa ikke blot Dæmningen, men ogsaa den vestre Bred], besørgede Mølleren Rensningen; „Byens Møllergæster leverer ham hver een Mand, naar der skal renses, til at forrette samme“. Dette gjaldt dog kun Dyndet paa Aaens Bund; hvad Is og Sne angaar, findes der en Resolution fra Vejle Amt af 1814, der gaar ud paa, at Bortskaffelse heraf paahviler Borgerne [antagelig Lodsejerne], som kun skal fjerne Is og Sne, naar det er nødvendigt for at hindre Oversvømmelse, hvorimod Mølleren er pligtig at trække Sluserne baade ved Stokbroen og Møllen, naar der er Fare for Oversvømmelse. — Selvfølgelig fandt Oversvømmelse Sted i Fortiden lige som i vore Dage, og selvfølgelig fik Mølleren, naar der blev Oversvømmelse fra Mølleaaen, Skyld for at have trukket sine Stigbord for sent, saaledes 2. Januar 1783, da der var et saadant Højvande i den nordre Del af Byen, at det var — efter hvad der angives i Klagen over Mølleren — umuligt for den ved Nørreport posterede Konsumtionsbetjent „at kunde komme til Porten for at efter see de Vogne, som sammesteds indkomme, uden at vove Liv og Helbred“. ²¹⁾

Hvad Aaens Oprensning angaar, maa den have kostet mindre Arbejde i hin Tid endnu; endnu i Fyrreerne skal Vandet have været saa rent, at Lodsejere ved den vestre Side foretrak det for Brøndvand, naar de skulde lave Te; i Firserne var Vandet endnu saa rent, at der var fuldt af Bækørreder. Derimod kunde Vandets Løb nok hindres paa anden Maade, hvilket Møller Berg gør opmærksom paa i sit Svar paa den ovenfor omtalte Klage: De Folk, der havde Haver ved Aaens vestre Side, var tilbøjelige til ikke blot at lave Broer over Aaen [antagelig kun for gaaende], men ogsaa at foretage Udbygninger og Udfyldninger i Aaen; især beskylder Møller Berg Byfoged Fleischer, med hvem han laa i heftig Strid, for at have foretaget saadanne. Sagen kom for Amtet, og Berg androg om, at dette maatte blive „Hr. Cancellie Raad Fleischer saavel som de øvrige til Aaen stødende Huus Ejere paalagt i følge den af mig bekostede Syns-Forretning at rykke ind af Aaen hvad deri er udfyldt og borttage al anden Fyldings Kram, det være Pæle, Skamler [antagelig til Brug ved Skylning af Vasketøj], Steene eller hvad Navne det ellers maatte have af Aaen“. — I sin Resolution af 2. April 1783 erkender Stiftamtmand Urne, 1) at der i Mølleaaen findes nedrammet „adskillige“

Vejle Mølleaa lige neden for Vandmøllen.

Pæle, 2) at en Del Borgere har indtaget en Del af Aaløbet til deres Haugepladsers Udvidelse m. m., 3) at dette gør, at Aaen ikke altid kan trække Vandet; men det er ikke godt gjort, at de omtalte Borgere eller deres Formænd har været uberettigede til at foretage disse Udfyldninger, og han vil derfor ikke forlange dem forandrede.

Med Hensyn til Mølleaaens Rensning har Forholdet siden 1897 været det, at Møllen betaler for Oprensningen af Aaen neden for Møllen og oven for Slusen indtil en Linje ved Teateret, Vejle By for Oprensningen

herfra til Stokbroen, medens Amtet (da Aaen fra 1897 er optaget mellem Hovedvandløbene) lader Oprensningen foretage.²²⁾

Ved Møllegaarden fandtes tidligere (i 1775) en Plads, hvor Byens Borgere plejede at hente Vand [man maa erindre, at der intet Vandværk fandtes, men kun Brønde] og vande deres Kreaturer, ligesom der i Ildebrandstilfælde var god Lejlighed til at hente Vand. Denne Vandingsplads blev senere ødelagt ved Nybygninger ved Møllen; en lignende fandtes endnu i Slutningen af 19. Aarhundrede ved Havnebroen, men er senere nedlagt.

FISKERIET

Ved Brev af 1466 stadfæstede Christian I. „af synderlig Naade de Breve og Bevisninger, som Kirkeherren og Kirken i Vedle have paa „Tendefisk“ af Brohøl [Sønderaaen lige Østen for Broen] og af Vedels Mølle.“²³⁾ Ved Brev 1527 6. Februar bestemmes dette nærmere som „Tyndfysk“ af Braahøll og „Søndags Nats Fisk af Møllepøther“, hvorved vistnok forstaaes Møllenslusen. Dette gav Anledning til en Strid mellem Sognepræsten og Ove Lunge af Tirsbæk, i hvis Forleningsbrev (se ovenfor) det omtalte Fiskeri Søndag Nat ikke havde været nævnt; i 1537 stævnedes (antagelig paa Ove Lunges Vegne) Hans Møller Sognepræsten, Hr. Oluf Nielsen, og hans Folk for Vold, fordi de trak Stigbordet Søndag Nat; men 1537 9. August svore Sandemændene, som skulde afgøre den Sag, de anklagede fri for Vold og nævnedes udtrykkelig, at ogsaa Præstens Forgængere havde trukket Stigbordet Søndag Nat.²⁴⁾ En Uge efter svarede Præsten med en Anklage mod Mølleren for at have ladet bygge en ulovlig „bøge“ [Bygning, Indretning] til Skade for Præstens Fiskeri, saa at — som et Tingsvidne 23. August samme Aar siger — „det var bleven umuligt at trække Stigbordet og at fiske i samme „Møllepotter“. Striden endtes med en Dom (af Rigens Hofmester, Marsken, Kansleren og 3 Rigsraader) dat. Københavns Slot 22. Februar 1539, at enten maa Præsten tage Fiskeriet Søndag Nat og yde Ove Lunge „en fierring thønde ørrette inden S. Oluffs dag“, eller Ove Lunge maa have hele Fiskeriet mod at give Præsten den omtalte Fjerding Ørred hvert Aar. Ove Lunge maa vælge inden Pintse og har da antagelig valgt det sidste; i hvert Fald anføres i 1690 (H. J. Wolffs Liste) og i 1778 (Tingsvidne) en aarlig Afgift fra Mølleren til Præsten paa en Fjerding saltet Ørred. Denne Afgift er senere bortfaldet, det vides ikke hvornaar. Selve Fiskeriet maa have været ret betydeligt, da det i Skøde 23. Juni 1699 takseres for 2 Td. 1 Sk. Hartkorn, medens Møllen som „Maleværk“ er ansat til 21 Td. 2 Sk. Hartkorn; man kan forøvrigt let forstaa det, naar man — som Forf. — husker de Ørreder, der kunde fanges i Slusen ved Stokbroen for 40—50 Aar siden, naar Stigbordene der var trukket.

Det var ikke blot i Slusen ved Møllen, at der fangedes Ørreder; ogsaa i Brohøl fangedes der „tendefisk“ (i et Brev fra 1527 tales der om et Ørredfiskeri, som kaldes Tyndfisk af Brohøl), saa der har aabenbart der været bygget en „Tene“ ligesom ved Rosborg [en Tene er en Fiskeruse (Molbech)]. I et Brev af 1539 26. September befaler Christian III. Borgemestre og Raadmænd i Wedtle at faa afmærket, hvor vid Frihed Kronens Fiskeri, Brohøls Fiskeri, som Hr. Ove Lunge har i Forlening, men som „forkrænkes“ meget af Vejle Borgere, bør have.²⁵⁾ Om der ved den Lejlighed blev sat bestemte Grænser for, hvor nær Borgerne maatte gaa Kronens Fiskeri, vides ikke. En af de Maader, hvorpaa man kunde skade Fiskeriet, var naturligvis at sætte Garn for Sønderaaens Munding,

og der klages da ogsaa baade i 1526 og 1801 over, at dette finder Sted. Fiskeruseren i Brohøl omtales ikke senere; den er sandsynligvis blevet afløst af Tenen ved Rosborg, som omtales første Gang i 1572 1. Marts, da Frederik II. overlod „Ladegaarden“ til Byen mod en Sum af 1000 Daler een Gang for alle og en Tønde Smør om Aaret; ved den Lejlighed forbeholdt Kongen sig de til Ladegaarden hørende Enge og Laksefiskeriet.²⁶⁾ Næste Aar var der en Trætte mellem Lensmanden paa Koldinghus, Morten Svendsen, og Albert Friis paa Haraldskær angaaende et Fiskeri ved „Rodzborg“, som A. F. anser for at være et nyt „Bygge“ og for at være bygget i Skibet Aa [her omtales aabenbart en „Tene“], medens Lensmanden gør gældende, at det ikke er nogen ny Bygning, at den ikke er bygget i Skibet Aa, at det er Kronens Grund paa begge Sider, og at „Rodzborg Fiskeri“ aldrig har været adskilt, men altid har været brugt under eet under Kronen, ligesom han mener, at ingen af A. F.s Breve lyder paa Rosborg Fiskeri. Tolv Adelsmænd skulde dømme i Sagen; hvad Dommen gik ud paa, vides ikke, men da nogle Bønder i samme Aar blev idømt en Bøde for at have vidnet mod Kronen i denne Sag, synes Lensmanden at have faaet Ret.²⁷⁾

Den 28. September 1665 fik Enevold Parsberg ved Køb bl. a. „Kongens Ørredgaard og 1 Eng ved Vejle“,²⁸⁾ og 1668 16. Januar afstaar Otto Pogvisch til Lerbæk ved et Mageskifte med Kronen til denne „Kongens Urtegaard“ [skal aabenbart være „Ørtegaard“ = Ørredgaard = Tene] ved Vejle og 1 Eng sammesteds. I 1672 kom Lerbæk i Familien Nissens Eje (Landsdommer Nicolaus N. og hans Børn), og i 1690 taler Sognepræst H. J. Wolff (paa sin Liste over Sognepræstens Indtægter) om, at „Kongel. Mayts. Fiskeri af Tenen for Vejle, nu afhændet og bortskjødet til de Nissener paa Lerbæk, lader aarlig yde [til Sognepræsten i Vejle] 1 tønde saltet Ørret“; efter Pontoppidan [„Danske Atlas“ 1769], var det dog kun en Bortfæstning, som fandt Sted i 1679. I 1730 kom Lerbæk under Kronen,²⁹⁾ og i 1735 omtales det, at Tolderenken i Vejle og hendes Søn Peder Staal har forpagtet „en Fiskeri her for Byen [ø: ved Byen] Kongen tilhørende“. ³⁰⁾ Da Kronen solgte Lerbæk ved Auktion i 1743, fulgte Tenefiskeriet med og siges i 1760 at tilhøre Lerbæk; men 1798 15. April er det gaaet fra Lerbæk, idet fire Vejlefiskere erklærer at have købt det for 1100 Rdl. og at have kostet 100 Rdl. paa det, samt at skatte af det af 8 Td. 4 Sk. Hartkorn. De fire brave Mænd er ude med en Protest mod „Vejle Fjords Istandsættelse“ [ø: Uddybning og Regulering af Sønderaaen]; de anmoder om, at enten Byen vil afkøbe dem Fiskeriet for 1200 Rdl., eller at de maa blive fri for Skat deraf. I sit Svar gør Stiftamtmand Hellfried dem opmærksom paa, at en eventuel Uddybning netop vil befordre Fiskeriet ved at lette Laksens Opgang i Aaen. Siden 1798 har Fiskeriet været i skiftende Ejeres Besiddelse.

Et andet Fiskeri omtales i Forbindelse med Neddeaa, idet Kæmnerregnskaberne for 1629, 1630 og 1637³¹⁾ omtaler, at Hans Søfrensen, Vilstrup, af „Byens Fiskethienne ved Nede“ (i 1637: „af Byens Nidie Ørretgaard“) betaler 1 Rdl. om Aaret (i 1637: 1 Daler 2 Mark). Hermed stemmer det, at der i „Kronens Skøder“ (1668 16. Januar) omtales en Afgift af Neddeaa, der svares af en jordeggen Gaard [ø: en Selvejergaard] i Vilstrup By. — Hvor den her omtalte Tene har staaet, og hvad dens Skæbne senere har været, kan her intet oplyses om.

BYGNINGER

Om tidligere Bygninger ved Møllen foreligger der kun faa Oplysninger. Den Plads, hvor Møllen oprindelig laa, og som hørte under Holmans Herred (se ovenfor), har aabenbart tidligt vist sig at være for kneben; i hvert Fald fik 1619 17. September den daværende Møller, Hans Andersen, Tilhold om at „afskaffe hvis (hvad) Bygning han haver ladet sætte ved Byen paa Byens Grund“. ³²⁾ I 1632 angives Møllen at være „mesten øde“ efter de kejserliges Ophold i Byen 1627—29, og da den atter blev opbyggt, havde Indbyggerne i Vejle vænnet sig til at klare sig med Haandkværne, hvad Byfogden i 1633 maa forbyde for at sikre „Kongens Mølle her for Byen“ den nødvendige Søgning“. ³³⁾ 1665 30. Oktober foretoges et Syn paa Møllen af 3 Bønder fra Vinding og Mølleren fra Bovballe (ved Børkop); Møllen var dengang brøstfældig, men angaves at have to Møllehjul. ³⁴⁾ I 1760 nævnes det i en Indberetning, at Møllen har „et Værk af 2de Giænger eller Vandhjul“ (sammenlign Billedet af Vejle Aar 1755), og Gaarmann meddeler i 1794, at den har „2de Qværne, een til Rug, hvorved tillige er anbragt et Grubbeværk til alle Slags Gryn, og een til Malt og Sigtning“. Beboelseshuset angives i 1665 at være meget forfaldent: „Paa det øverste Loft fandtes ingen Fjæl uden paa Møllersvendens Kammer, Skielrundøre og andet derpaa fandtes at være brøstfældige. En stor Del Tagsten er affalden og borte, og ingen Skælning findes under nogen af de paa Huset liggende.“

Af det Hus, der laa der i 1720, mentes 2 Fag at være bygget ind paa Byens Grund; i 1777 tales der ³⁵⁾ om en ny, af Møller Berg opført, toetages Bygning, som endnu er ført nogle Alen længere ind paa Byens Grund; ved samme Tid opførtes Nord for Møllegaarden (det før omtalte Hus laa Sonden for denne) en Bygning til en „Pudder- og Stivelsefabrik“, som ogsaa delvis kom til at ligge paa Byens Grund, og af hvilken der derfor maatte svares en Afgift til Byen paa 3 Rdl.; samme Afgift findes endnu i vor Tid paa Byens Regnskab.

Af et omfattende Tingsvidne, som toges i 1778 ³⁶⁾, faas der en Del Oplysninger om, hvordan der før 1775 saa ud nede ved Møllen. Nord for Møllehuset var der dengang som nu en aaben Plads; den brugtes som Vandings- og Skulleplads af Byens Indbyggere, ligesom der i Ildebrandstilfælde var god Lejlighed til at hente Vand her. Nord for denne Plads — lidt længere tilbage — laa der et Hus med Stald og Lade (Mølleren var efterhaanden bleven Ejer eller Bruger af en Del af Byens Jorder); mellem den østre Ende af dette Hus og Aaen var der „et Torn Giærde“ „med nogle gamle Piile udi“, i hvilket der var en Laage ind til en aaben Plads Norden for Gærdet. Vest for denne Plads laa der et Hus paa 8—9 Fag — maaske det samme, som ligger der endnu ud til Møllegade — hvori der i 1775 boede en Møllerenke i den ene Ende, medens Byens Skoleholder havde den anden Ende til Leje. Dette Hus tilhørte den daværende Møller.

Ved den vestre Ende af det Sonden for Møllegaarden liggende Beboelseshus stod der i 1720 et Gjærde, „nogle Staver til Hegn, hvorigiennem Rendesteens Vandet havde sit Løb fra Gaden need i Bags Vandet“; det hed sig, at der tidligere havde været en Forte eller Gang ned til Bagvandet, hvilket dog ingen af de i 1778 udspurgte Vidner selv kunde huske.

Netop i disse Aar syntes der at være Udsigt til, at Vejle Mølle skulde udvide sig og faa en Virksomhed, der tog Sigte ikke blot paa Vejle By og de nærmeste Landsbyer, men paa et langt videre Omraade, i det mindste hele Jylland.

Mølleaasen og den gamle Smediegaard (Fiskergade Nr. 3) lige neden for Vejle Vandmølle.

I 1775 var den da fyrretyveaarige Hans Christian Berg blevet Ejer af Møllen (se ovenfor). Han havde i fire Aar været Consumptionsforpagter i Vejle, i 1773 nævnes han som Avlsbruger i Vejle og avlede da 1 Td. 3 Sk. Byg og 8 Td. Boghvede; i 1775 avlede han 1 Td. Hvede, 2 Td. Rug, 4 Td. Byg og 2 Td. Boghvede og synes i dette Aar at have ejet 3 Køer. Denne Mand, som efter de Skrivelser at dømme, der foreligger fra hans Haand, har været en beslutsom og uforfærdet Mand, var aabenbart i det hele i Besiddelse af betydelig Handlekraft; derpaa tyder allerede det lille

Træk, at han i 1775 har begyndt at dyrke Hvede, endvidere, at han straks ved Møllens Overtagelse begyndte at bygge et nyt Beboelseshus, og ikke mindst dette, at han i 1777 8. Juli i Forening med Kammerraad Søren Fogh (Stifter af „den Foghske Friskole“) indsendte en Ansøgning til det Danske Kancelli om Tilladelse til at indrette en „Pudder- og Stivelsefabrik“ i Vejle; i Begrundelsen af Ansøgningen gøres opmærksom paa, at der ikke i hele Jylland findes en eneste saadan Fabrik, at de faa bestaaende Fabrikker af den Art ikke kan tilfredsstille Rigets Behov af disse Varer, saa meget maa indføres fra Udlandet, og at der adskillige Steder i Nærheden af Vejle avles en hel Del Hvede (i en Skrivelse af 8. September s. A. omtaler de endvidere, at Fabrikken vil sysselsætte mange af Byens Betlere og vil fremme Hvededyrkning og Tobaksavl, da Tobak vides at være en fortrinlig Forfrugt til Hvede). Sagen blev af Kancelliet sendt til Stiftsbefm. v. Levetzau, der atter æskede Byfogdens Erklæring, som igen forelagde den for de eligerede Mænd. Disse erklærede 16. August s. A., at de, hvis Fabrikken maa komme til at henhøre under Vejle By og skatte til samme, „ej tvivler om, at Anlægget joe i saadan Fald kand være Byen til Nytte, saavel i Henseende til det derfra sælgende som og Consumptionens Forbedring“. Tilladelsen til at anlægge Fabrikken og forhandle dens Produkter til alle og enhver indløb efter et Aars Forløb (ved en kongelig Skrivelse af Oktober 1778), medens Punktet om Fabrikkens Skattepligt først efter megen Strid afgjordes efter to Aars Forløb (1779 6. Oktober): Møllen skal stadig høre under Holmans Herred og være fri for Skat til Byen, det samme skal gælde Pudder- og Stivelsefabrikken, dog at der af den skal svares en Grundskat paa 3 Rigsdaler [findes endnu paa Byens Regnskab], da den „for det meste skal være bygt paa Byens Grund“, og Berg skal til Hjælp til Sagens Omkostninger betale Byen 50 Rdl. Det fremgaar af Sagens Akter, at Berg ikke havde afventet disse Afgørelser, men havde bygget Fabrikken (og aabenbart en dertil hørende Svinesti Nord for Slusen, hvor antagelig Affald fra Fabrikken kunde udnyttes) og paabegyndt Fabrikationen. Om dennes Omfang vides intet; i 1794 omtaler Gaarumann, at Fabrikken „har betydelig Afsætning, da Varerne er meget gode“; i 1807 omtales Fabrikken som „ikke nedlagt, men blot for en Tid ophørt“, ³⁷⁾ og i 1814 omtales den som „forlængst nedlagt“. ³⁸⁾ Møller Berg, som ogsaa paa andre Omraader kom i Strid med Byfoged Fleischer, døde i 1784; han omtales af Byfogden i en Skrivelse som „denne meget rige Mand“ i Modsætning til „denne

fattige By“, og ved Testamente af 1784 7. Juni stiftede han et Legat paa 400 Rdl., hvoraf Skoleholderen i Vejle Skole skulde nyde Renten.

I Tiden omkring 1800 omtales en Hestemølle i Forbindelse med Vandmøllen. Tilladelsen til at bygge samme blev givet Møller Kraft — Bergs Efterfølger — ved Skrivelse af 1794 10. April, dog med det Forbehold, at der kun maatte males Malt og Mel paa denne Hestemølle og udelukkende „for Veile Byes Indvaanere aleene, og, under Privilegii Fortabelse, ingensinde for udenbyes Møllegæster“. I et Andragende af 11. Januar 1800 fra Vejle Borgere om Tilladelse til at bygge en Vejrmølle (se nedenfor) betegnes Hestemøllen som „saa ufuldstændig at Byen kun har liden eller ingen nytte deraf“; den var indrettet i Vandmøllen. — Af det gamle Møllehus Sønden for Møllegaarden er der nu intet tilbage; derimod turde det Norden for Møllegaarden staaende Hus være den gamle „Pudder- og Stivelsefabrique“.

Møllegade Nord for Møllegaarden (Bygningerne Nr. 3 og 5 stammer formentlig fra Slutningen af det 18. Aarh.).

1800 fra Vejle Borgere om Tilladelse til at bygge en Vejrmølle (se nedenfor) betegnes Hestemøllen som „saa ufuldstændig at Byen kun har liden eller ingen nytte deraf“; den var indrettet i Vandmøllen. — Af det gamle Møllehus Sønden for Møllegaarden er der nu intet tilbage; derimod turde det Norden for Møllegaarden staaende Hus være den gamle „Pudder- og Stivelsefabrique“.

JURISDIKTION

Som ovenfor omtalt hørte Møllen, antagelig fra 1354, under Holmans Herred, som ellers endte (og ender) ved „Fiskbæk“ (Mølholms Bæk); dette Herred havde før været en Del af Jerlev Herred og nævnes først som selvstændigt Herred i 1329. — Dette Møllens Forhold er ingenlunde enestaaende; saaledes hørte Petersholm (oprindelig Ladegaard til Rosborg), som Vejle By havde købt af Kong Frederik II. i 1572, endnu i 1807 under Slaugs Herred (det nordligste Herred i Ribe Amt). De omtalte Forhold medførte, 1) at Møllen havde Ret til at tage mod Møllegæster fra Landsbyer i Holmans og Jerlev Herreder og ikke blot fra Vejle By, 2) at Mølleren kun deltog i Byens Skatter med Afgift af de Ejendomme, han havde paa Byens Grund, ikke af selve Møllen, 3) at Mølleren kunde føre Korn til Møllen og Mel fra Møllen uden at betale den Consumptionsafgift, som fra 1671 maatte betales af de Varer, der indførtes og forbrugtes i Købstæderne. Derimod hørte Møllen i gejstlig Henseende under Vejle, og Mølleren betalte Afgift af Fiskeriet til Sognepræsten.

At dette Forhold mellem Byen og Møllen har givet Anledning til Rivninger, er en Selvfølge. Et pudsigt Eksempel er følgende: 1777 22. September indfandt Byfoged Fleischer sig i Møllen og fordrede en Violin udleveret, som tilhørte Mølleren „Karl og Betjent Peder Nissenborg, som derpaa spiller for Husfamilien og nogle der i Arbejde havde Haandværksfolk [det var i dette Aar, at Møller Berg byggede sin nye Stivelsefabrik] under Foregivende, at Musikant Bang i Vejle derved fandt sig fornærmet“; der blev i Bangs Navn anlagt en Politisag i Vejle, og skønt Mølleren og hans „Betjent“ paastod, at Sagen skulde paadømmes ved en anden Ret (naturligvis Holmans Herreds Ret), blev Sagen paadømt i Vejle den 8. Oktober s. A. Bang var Byens Musikant og fandt, at Nissenborgs

Spil var et Indgreb i hans Næring. Dommen blev imidlertid indanket for Viborg Lands-ting (Overret), som rent omstødte den tidligere Dom ud fra den Betragtning, at Møllen laa i Holmans Herred; Violinen skulde leveres tilbage, og Bang skulde betale Nissenborg 16 Rdl. i Procesomkostninger og 2 Rdl. til Landstinget.³⁹⁾

Dette er kun en enkelt Hændelse i den Kamp, som i disse Aar førtes mellem Møller Berg og Byen, der naturligtvis gerne vilde have den opblomstrende Mølle ind under sit Skatteomraade; om denne for Mølleren sejrriige Kamps Enkeltheder henvises til „Vejle Amts Aarb. 1922“. Berg døde ubesejret, men den følgende Tids Udvikling medførte alligevel Nederlaget for hans Sag. I 1791 blev Møllen lagt ind under Byen, hvad Justits- og Politisager angik (Forordning 1791 28. November), efter Forordning 1802 1. Oktober maatte Møllen betale Bygningsafgift til Byfogden, efter Forordning 1812 6. August Ildstedsskat, efter Forordning 1813 25. November Mobilieskat, og da Møller Jens Sørensen i 1813 søgte Borgerskab i Byen som „Købmand en detail“, blev dette bevilget ham paa den udtrykkelige Betingelse, „at han og hans Eiendomme kom til at sortere under Byens Jurisdiction“; han gik først ind paa dette, men søgte senere at trække sig tilbage, hvilket dog ikke lykkedes ham; ved ministerielle Skrivelser af 1814 (20. Juli og 6. August) afgjordes Sagen, og fra 1814 31. December har Vejle Mølle i alle Henseender hørt ind under Vejle By.

VEJRMØLLEN

I den Tid, da Byens Forhold til Møllen var saa fjendtligt, var det naturligt, at Borgerne tænkte paa at faa anlagt deres egen Mølle, og i 1800 11. Januar henvendte 4 af Byens mest ansete Borgere sig til Stiftsbefalingsmand v. Hellfried om Tilladelse til at bygge en Vejrmølle, enten „paa Holmen i Søndre Hestehauge“ eller paa „Banken Synden Byen“. Begrundelsen er den, 1) at Vandmøllen — som hører under Holmans Herred — intet Korn kan male, saa snart der har været nogle Dages Frost, saa at Vejle Borgerne maa køre „over 2 Miile“ til Mølle og undertiden ligge og vente 2—3 Dage ved velkom-mende Mølle, 2) at Bønderne baade i Vejle Mølle og andre Møller i Nærheden har første Ret til at faa deres Korn malet, saa at Købstedmændene maa vente, til der bliver Plads for dem; „det er da Krænkende, paa meere end 2 Maader i den henseende, For Byen, som nu vel indeholder henimod 300 for det meste uformuende familier, at see sig end meere undertrykt“. Underskriverne er H. Linnemann, Jens Sørensen, P. Bøegh og Thomas Sabroe. At v. Hellfried har støttet Sagen, er tydeligt, og et Borgermøde i Februar paa Vejle Raadhus udtalte sig for den.

Møllen blev imidlertid ikke bygget endnu; den daværende Møller, Niels Christensen, androg om at maatte bygge nævnte Vejrmølle mod at nedlægge Hestemøllen.⁴⁰⁾ og hans Efterfølger, Jens Sørensen (maaske en af de fire Underskriverne i 1800), androg om Henstand med denne Sag, da han mente at kunne forbedre Vandmøllen, saa at den kunde bestride Byens Maling; denne Henstand blev ham bevilget. — Først i 1847 byggedes der en Vejrmølle (under Mølholms Mølle) paa den nuværende Vejrmøllens Plads.⁴¹⁾

VEJLE HOSPITAL

AF

AXEL THIESEN

I Middelalderen opstod forskellige Tiggermunkeordener, som bl. a. havde til Formaal at pleje fattige, syge Mennesker, som var ude af Stand til at hjælpe sig selv, og disse Munkeordener oprettede da rundt om Hospitaler, ogsaa i Danmark. Dette var Tilfældet med Antoniterordenen, Johanniterordenen, hvis Munke kaldtes Sct. Hans Brødre eller Korsbrødre, og Helligaandsordenen. De saakaldte Helligaandshuse, som i Begyndelsen af det 15. Aarhundrede opstod i Købstæderne, lededes i Reglen af Korsbrødre, men senere opstod Helligaandsklostrene, der var Helligaandsordenens Munkeklostre; i disse blev de syge plejede, og Helligaandsordenens Munke afgav i Overensstemmelse med Ordenens Formaal følgende Løfte: „Jeg tilbyder og giver mig til Gud, Jomfru Marie, den Helligaand og vore Herrer, vore syge, forat være deres Tjenere alle mit Livs Dage.“¹⁾ I Aaret 1536 blev Reformationen indført i Danmark, Munkene forsvandt, men det var jo nødvendigt at fortsætte deres Barmhjertighedsgerninger overfor de syge, og de af Munkeordenerne oprettede Hospitaler blev da mange Steder fortsat under ny Ledelse. Mange af de gamle Hospitaler, som endnu findes i de danske Købstæder, er oprindelig oprettede af Munkene, dog er der formodentlig ogsaa i den sidste Tid inden Reformationen oprettet Hospitaler, som ikke hørte under Munkeordenerne, hvilket synes at fremgaa deraf, at der i en af Kong Kristjern II.s Love fra 1522 findes følgende Bestemmelse: „Vi ville ogsaa, at udi hver Købsted og hver Herred, som udsættiske spedalske Mennesker findes, skal een eller to tilskikkes, som skulle annamme Almisse til fattige spedalske Menneskers Opholdelse i Hospitalet.“

I Kong Christian III.s Reces, udgivet i Ribe 1542, fastsættes: „Efterdi den spitalske Syge ikke her i Landet er saa almindelig, som hun var i gammel Tid, da ville vi, at alle Sct. Jørgensgaarde og smaa Hospitaler, som ere funderede til spitalske Folk, skulle lægges til de store og almindelige Hospitaler.“²⁾ Heraf fremgaaer, at nogle Steder er flere Hospitaler efter Reformationen slaaet sammen, da dette selvfølgelig var den billigste Maade at drive Hospitalerne.

Ved Reformationen blev Klostergodset inddraget under Kronen, Bispetienden blev til Kongetiende, og en Del af Klostergodset og Tienderne blev da skænket til Hospitalerne. Adelsmænd og velhavende Borgere skænkede Tid efter anden Gaver til Hospitalerne og oprettede Legater til Fordel for disse, og i Love blev det fastsat, at forskellige Bøder skulde tilfalde Hospitalerne. Ogsaa paa anden Vis blev der sørget for Indkomster til Hospitalerne, saaledes at mange af disse fik betydelige Midler til de syge og fattiges Underhold og virkelig har været i Stand til i ret betydeligt Omfang at afhjælpe Nøden hos de mest hjælpeløse syge og aandssvage Stakler, som, hvis Hospitalerne ikke havde været, ynkeligt maatte være gaaet til Grunde. Tiderne var haarde, de fleste havde vel ondt ved at forsørge sig og sine, og Gavnildheden har vel i Reglen indskrænket sig til de Kobbetskillinger, som man efter Præstens indtrængende Formaning nu og da har ladet glide i Fattigblokken.

At Hospitalerne har været betragtet som betydelige Institutioner, fremgaar ogsaa deraf, at da Christian V.s danske Lov, der blev givet i Aaret 1683, blev udarbejdet, blev der i et Kapitel for sig med Overskrift: „Om Hospitaler og Fattige“ givet udførlige Retsregler om Hospitalerne, om Forstanderen, hans Medhjælpere, Lemmerne og deres Pligter.³⁾ Disse Regler giver et godt Billede af Hospitalernes Forhold paa denne og den følgende Tid: Hospitalets Inspektører skal tilskikke en god, gudsfrygtig og vederhæftig Mand, som enten er ugift og fører et godt kysk Levned, eller som er gift og haver ingen Børn, som mod tilbørlig Løn skal forestaa Hospitalet, oppebære og anvende Hospitalets Indkomster til de Fattiges Ophold og Behov og i alle Maader tjene de Fattige med Troskab. Han skal have Tjenere under sig, saa at de Fattige uden billig Klage kan blive betjente. Forstanderen skal have Tilsyn med, at de Hospitalslemmer, som „med smitsomme Sygdomme ere beladne, ikke besmitte de andre, saa og gøre sin Flid, at de, som have lægelige Syger, kunne blive hjulpede til deres Førlighed igen.“ Han skal hvert Aar aflægge Regnskab, og han skal forsvare Hospitalets Gods med Lov og Ret. Ingen maa i Hospitalet indtages for „Gunst eller Gave, Vild eller Venskab“ eller „for en Genant eller en vis Sum Penge, uden befindes at kunne ske med Hospitalets store Fordel“.*) „Det skal ey tilstedes dem, som i Hospitalerne ere indtagne, at gaa ofte i Byen uden aleneste i Kirken uden Forstanderens Forlov, ey heller gaa om og betle eller tage sig anden Idræt, enten med Drik, Rettergang eller saadant, som rette Hospitalslemmer ikke sømmer.“ Hospitalet skal forskaffe Lemmerne „en ærlig, christen Begravelse“, og Lemmernes efterladte Midler tilfalder Hospitalet.

Oprindelig var Hvervet som Hospitalsforstander et ulønnet borgerligt Ombud, og da har der næppe været Rift efter Bestillingen, man har Eksempler paa, at Folk, der har været udset til Hvervet, har betalt et Beløb for at slippe derfor;⁴⁾ men senere, da Hvervet blev lønnet, og der blev indrettet fri Bolig til Forstanderen i Hospitalet, har det sikkert ikke været vanskeligt at faa disse Poster besat.

De Mennesker, der i ældre Tider fandt Optagelse som Lemmer i Hospitalerne, har været saadanne, som af Sygdom og Elendighed aldeles ikke har været i Stand til at klare sig selv. I Kong Christian III.s Gavebrev til Vejle Hospital af 16. December 1558 nævnes Hospitalets Lemmer som „Fattige, Saare (d. e. befængte med Udslet) och Siuge Mennisker“. Det fremgaar ogsaa af Bestemmelserne i Christian V.s danske Lov. Sindssyge og Aandsvage blev ligeledes optaget i Hospitalerne. En Del af Hospitalsbygningen ved Vejle Hospital, som nedreves ved Ombygningen i 1872, benævntes „Daare Kiste Huset“, og i Regnskaber for Vejle Hospital finder man af og til Poster for ituslaaede Ruder, som taabelige Lemmer har slaaet ud, saaledes i en Glarmester-Regning for Aaret 1798. „Februar Maaned indsat 4 Vindues Ruder i Hospitalsforstanderens Daglig Stue, den taabelige Marie Jens Datter slog ud.“ Man havde jo ikke andre Sindssygeanstalter eller Aandssvageanstalter, hvori disse stakkels Mennesker kunde anbringes.

Hvornaar Vejle Hospital er oprettet, eller hvem det skylder sin Tilblivelse, vides ikke, men det har i hvert Fald eksisteret før Aaret 1542, idet Hospitalet den 27. Juni 1542 fik Brev paa kgl. Majestæts Trediepart af Tienden, baade Korn- og Kvægtienden

³⁾ Da Vejle Raadhus blev restaureret 1631, udbetaltes der Jens Glarmester 19 Daler for 38 nye Vinduer, som er gjort til Raadhusz.; men der tilføjes: „Des foruden gjorde han fire Ny Winder for Hans Kon Moder kom i Hospitall.“ (Den ene Tjeneste er den anden værd.)

af Sney (Øster Snede) og Gaferslund (Gauerslund) Sogne at nyde til evig Tid.⁵⁾ Forøvrigt synes den nedenfor nævnte Dom i Sagen med Mogens Murmesters Arvinger (afsagt i Aaret 1566, hvori er anført, at den paagældende Humlegaard har tilhørt Vejle Hospital i 20 Aar og mere, og at Humlegaarden i sin Tid er skænket til Hellig Kors Capel, og derefter af Kongen og Rigsraadet skænket til Hospitalet) at tyde paa, at Hospitalet er betydelig ældre og har bestaaet i den katolske Tid.

Der er det mærkelige ved det fornævnte Gavebrev fra 1542, at det synes at være fuldstændig gaaet i Glemme, idet der den 16. Juli 1544 udgik et nyt Kongebrev, hvorved Kongetienden for Gauerslund og Øster Snede samt Hornstrup Sogne blev tillagt Hospitalet i Ribe, og først i Aaret 1558 ved Gavebrev fra Kong Christian III. til Vejle Hospital fik dette paany tillagt Kongetienden af Øster Snede Sogn og formodentlig som Erstatning for Tienden af Gauerslund Sogn, som Ribe Hospital beholdt, Kongetienden af Hornstrup Sogn, men det tilføjes i Gavebrevet om Tienden af disse 2 Sogne, „som haffuer ligget till wort almindelige Hospital udi wor Købstæd Ribe och Forstanderen der sammesteds haffuer velvilligen udlagt til Hospitalet udi Wedle“.⁶⁾

Det, som Hospitalet kan takke for en væsentlig Del af sine Indtægter, er imidlertid Kong Christian III.s Gavebrev, dateret den 16. December 1558. Dette Gavebrev var blevet ødelagt sammen med Vejle Købstads Privilegier under de kejserlige Troppers Indfald i Christian IV.s Tid, men det lykkedes at fremskaffe en Copi af Gavebrevet, som blev konfirmeret af Kong Christian IV. den 27. Marts 1635. Dette Dokument forsynet med det kongelige Segl og Christian VI.s egenhændige Underskrift findes endnu i Hospitalets Archiv. Da dette Gavebrev har haft saa stor Betydning for Vejle Hospital, gengives det her tiligemed Christian IV.s Konfirmation:

„Wii Christian Den Fjerde med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Venders och Gothers Konning, Hertug udi Holsteen, Stormarn och Ditmarsken, Greffue udi Oldenborg och Delmenhorst Giøre dette whitterligt, at eftersom vore kiere troe Undersaatte Borgermester, Raad och Menige Borgerskab udi vor Kiøbstæd Wedle for os underdanigst haver ladet tilkendegiffue, Huorledes deris Privilegier, som dennem af fremfarne Konninger herudi Danmarck er gifne, en Part Udi næstforledene Keiserske feide och indfall skall vere skaarne, fordervede och udi andre Maader frakommen, med underdanigst Begiering wi dennem saadanne deris Privilegier igen Naadigst wille fornye och ratificere, och efterdi wi derom ved os Elskelig Hr. Albert Skieell til Fussingøe, Ridder, Danmarckis Riigs Raad, och Ernst Normand til Selsøe, Wore Mænd, Tienere och Befallings Mænd paa wore Slotte Riberhus och Koldinghus, deris Lovlighed haffuer forfaret och da befundet, att for^{ne} Wedle Byes och Borgere samme privilegier en dell med gamle Copie bøgger endeel med de skaarne och skamferede originaler haver bewiist sig at haffue haft dette och befindes aff forbermdte wore Commissariers underskrefne och forseglede innlæg af den Eyendomb och Rettighed, som samme Privilegier fornembligen om lyder, dennem uillet och ukerret følger och langsommelig Thid fuldt haffuer. Da haffue wii blant Andre om efterskreffue deris Fundatzer ladet forfare Lydendis Ord fra Ord som efterfølger:

Wii Christian den Tredie med Guds Naade Danmarckis, Norgis, Wenders och Gothers Konning, Hertug udi Sleswig, Holsteen, Stormarn och Ditmarsken, Greffue udi Oldenborg och Delmenhorst Giøre alle Witterligt, at paa det Hospitalet udi wor Kiøbstæd Wedle saa møget des bedre kand bliffue wed magt, haffue wi de Fattige Saare och Siuge Mennisker udi for^{ne} Hospital til Hielp och Underholdning bevilget och Samtykt och nu med dette wort obne breff bevilger och Samtykker, at wor och Kronens Part af Korntiende Roug och Biug aff disse efterskreffue Sogner, som er først af Ome Sogn XII Ørtug Rug, Ringiffue Sogn VII Ørtug Rug, Windeløff Sogn II Ørtug Rug III Ørtug biug, Wolum (Uldum) Sogn II Ørtug Rug, Huixell (Hvejsel) Sogn och Giffchoed (Givskud) Sogne X Ørtug Rug V Ørtug Biug, Synderbierg (Sindbjerg) Sogn III Ørtug Rug V Ørtug

Biug. Desligeste af Snede Sogn och Hornstrup Sogn, som her till Tienden deraff haffuer ligget till wort almindelige Hospital udi wor Kiøbstæd Ribe och Forstanderen der sammesteds haffuer velviligen udlagt til Hospitalet udi Wedle, huilket forn. vor och Kronens Part aff Tienden aff forn. Sogne alletider herefter maa och skall være och bliffue till forn. Hospitall udi Wedle och Hospitalsforstanderen, der som nu er eller herefter komendis vorder udi forn. Hospitall dette at oppebære de fattige Saare och Siuge till beste Och sammes Rente at forvendes til de fattiges Underholdning Och dermed haffue flittig Tilsuun, at det icke forevendis till nogen andres Deel menn til de fattiges Behoff, som de ville ansvare for Gud och være bekienet for Os och vore efterkommende Konninger udi Danmarch. Till ydermere Witnitzbyrd och bedre foruarning haffuer wi ladet henge wort Secret nedan for dette wort obne breff. Giffuet paa Wort Slot Koldinghuus den 16 Dag December Aar MDLVIII.

Da ville wi saadanne deris Privilegier efter som foranført staar af kongelige magt og myndighed paany af Synderlige Gunst och Naade Naadigst haffue fuldbyrdet, Samtykt och stadfæst och nu med dette wort obne breff dennem fuldbyrde, samtockr och stadfæstr ved fuld magt at bliffue udi alle sine Ord, Pungter och Artikell. Saavidt de dennem vdi Loulig vell herkommende brug hafft haffuer Och Hospitalet endnu følger. Forbiudendis derfor alle ehuo de helst er eller være kunne særdelis vore Fogeder, Embitzmænd och alle andere forn. wor Kiøbstæd Wedle med Borgemester, Raadmænd och menige Borgere der sammestøtz herimod paa deris friheder och Privilegier eftersom foreskreffuet staar at hindre eller udi nogen Maade forfang at gøre under vor Hyllest och Naade.

Giffuet paa wort Slot Koldinghuus den 27 Martii Anno 1635

under wort Zignet

Christian R.
Segl.

[Iof Konning Christian den 3. bref paa de Tiender til Hospitalet Anno 1556.(!) Weylle Hospital anlangende. Anno 1635. Confirmation.]

I en „Allerunderdanigst Forklaring over De Donationer, Gafve Breffe, Legata og andet deslige“, som er tillagt Vejle Hospital, udarbejdet af Hospitalets daværende Forstander Kay Stalknegt (saaledes staver han selv sit Navn) og „allerunderdanigst indsendt til det højloflige Danske Cancellie“ i Henhold til Kongelig Maiestæts allernaadigst udgangne Rescript Dateret Gottorp den 11. Maj indeværende Aar 1742“, ⁷⁾ findes en Fortegnelse over det Hospitalet tillagte Gods, som det paa dette Tidspunkt var Ejer af, og heraf fremgaar Størrelsen af de fornævnte af Kong Christian III. skænkede Tiender af Snede og Hornstrup Sogne.

Kay Stalknegt skriver herom:

7. Snede og Hornstrup Sogner:

Er efter Min allerhøjest bemeldte Herre og Højloflig ihukommelse Kong Christian den Tredie formeldte allernaadigste Bevilling kommet fra Riber Hospital og henlagt til Weille Hospital, men dog ikke derudi anført, hvad deraf skulde svares udi Korn, dog alligevel findes udi Een gammel Skrift af Casper Margedanner som Lensmand paa Kolding Slot, udgivet den 2. Oktober 1596, at Sneede Sogn staar for XII Ørter Ruug, XII Ørter Biug, XII Ørter Haufre og Hornstrup Sogn for VI Ørter Ruug, VI Ørter Biug, VI Ørter Haufre, og at Qvægtienden i samme Sogne, der paa ligemaade er tillagt Hospitalet, udgør aarlig 9 à 10 Rdl.“

Af samme Indberetning fremgaar, at Hospitalet da, foruden fornævnte Tiender, ejede:

- „a. En Bondegaard i Store Toerlund, der svarer i aarlig Landgilde 5 Rdl. 2 Mark 0 Sk. Denne Gaard er skænket Hospitalet af Jørgen Brockenhus til Lerbæk.“⁸⁾
- b. En gammel Braque i Fiskergaden heri Byen, som svarer til Hospitalet aarlig Leje af (gifen af Holger Rosenkrantz)..... 5 - 2 - 0 -

c.	Ved min Ankomst her til Hospitalet er forefunden at være henlagt Fiire Støcker Ejendoms Jorder her for Byen, hvoraf dend ene er henlagt til en Skovs Underholdning for Hospitals Lemmerne; Dend anden bliver aarlig bortlejet og svares aarligt	2 Rdl. 4 Mark			
	dend Tredie og fierde bliver ligeledes bortlejet og svares aarligt af hver 3 Rdl. 2 Mark, der udgør	6 - 4 -			
					9 Rdl. 2 Mark 0 Sk.
d.	Eet støkke Kaalgaards Jord i Fisker Gaden af hvilket aarlig svares	0 - 4 - 0 -			
e.	Tvende Støkker Hommelgaards Jorder, Stokbro Haugen kaldet, som er given af forrige Raadmand Herman Hendrichsen og Ursela Ulfs samt Borgermester Clemend Sørrensen, hvoraf for hen aarlig er svaret 5 Mark Danske. Medens nu ved Hospitalets Høje Herrer Direktours Consence til Hospitalets Nytte og fordel bortsolt for 33 Rdl., saa at Rendten deraf nu aarlig bliver dobbelt og inporterer	1 - 4 - 0 -			
d.	Findes Aatte smaa Støkker Hommelgaards Jorder, som af efterfølgende til Hospitalet er givne, nemlig:				
	1. Eet støkke givet af Andreas Skoemager.				
	2. Een Dito af Borgemester Fintzen.				
	3. Een Dito af Borgemester Høierup.				
	4. Een Dito af Raadmand Knud Madsen.				
	5. Een Dito af Borgemester Jens Michelsen.				
	6. Een Dito af Knud Jørgensens Enke.				
	7. Eet støkke Jord i Flogmaden her for Byen, som bliver brugt til Hospitalskorn og efter Copie Bogens Formelding formenes at skal være given af Usela Ulfs.				
	8. Til Dito Brug et støkke Jord paa samme Sted givet af Borgemester Oluf Høyerup.				
	Disse forommedte Jorder for saa vidt som ey til Hospitals Korns Jorder worder anvendet svare aarlig tilleje	2 - 0 - 0 -			
e.	Eet Lidet støkke Jord paa Winding Mark, som efter Matriculen svare Kongelige skatter og derforre I henseende til Landets sletthed er Hospitalet mere til tab end fordel.				
f.	Gives endnu ligesom af gammel Tid til Hospitalet af Konsumptionsforpagteren her i Byen aarlig	16 - 0 - 0 -			
g.	Hospitalet haver een Capital af 100 Rdl. Courant, som paa Rente er udsat, hvoraf aarlig svares	5 - 0 - 0 -			

Det fremgaar endvidere af dette Dokument, at de af Christian III. skænkede Korn-tiender er bortskænkede til forskellige for en aarlig Afgift af i alt 83 Tdr. 3 Skp. Rug, 53 Tdr. 6 Skp. Byg og 45 Tdr. Havre, og at Hospitalets Indtægter i 1742 foruden denne Fæsteafgift, der leveredes i Korn, udgjorde 55 Rdl. 2 Mark.

(Der er det mærkelige ved denne Indberetning, at det synes, som om Kay Stalknegt ikke kender Christian IV.s Konfirmation af 27. Marts 1635 paa Christian III.s Gavebrev, idet han nemlig henviser til, at den gamle Kopibog er det eneste Bevis, der er for de Hospitalet af Christian III. tillagte Tiender. Hospitalet har da næppe dengang været i Besiddelse af Christian IV.s Konfirmation paa Gavebrevet, skønt det nu findes i Hospitalets Arkiv.)

Paa Udkastet til den foran omtalte Indberetning fra Kay Stalknegt til Kancelliet, hvilket Udkast findes i Hospitalets Arkiv, er senere tilføjet med en anden Haandskrift som yderligere Hospitalet tilhørende:

„Et Støkke Jord i Fisker Gade, der fordom er kaldet Greve Gaarden som Anno 1595 er afbrent Hvoraf en Del skal være given til Hospitalet af Salig Heuloffig ihukommelse Kong Frederik II. en Del af Sallig borgemester Klemen Seurenson og Byefogden Madts Knudsen af hvilket aarlig svares 4 Mark.

Saa er og fordom svaret Tiende af en øde bye Kaldet Grønholt, hvisz Auffing er henlagt under Grondit Taxt, mens de gamle Tiendebøger Som Probsten her ved Stedet i hende haver, beviser, at af bemeldte Grønholt bye er svaret Tiende til Kirken og Hospitalet des ohrsag wi derofer til des mere Bevis har erhwervet Tingswinde om desen Sandhed, hvilket er indsend til de høje Herrer Hospitals Direktors men ingen Ordre deraf i nu erholdet, hvorledes dermed videre skal forholdes.“

(Hvorledes det er gaaet med denne Tiende af Grønholt, findes der ingen Oplysninger om, men det sandsynligste er, at Sagen ikke er blevet gennemført, da det ikke af Hospitalets senere Regnskaber fremgaar, at der er svaret Tiende til Hospitalet fra Grønholt.)

Ved Gavebrev af 20. Juli 1566 skænker Raadmand Hans Seurinsen i Vejle „med sin kiere Hustru Karens og sin fri Vilje og velberaad Hu til vor byes Hospital uselle syge og saare Hospitals Lemmer til underholling“ et Stykke Kaalgaardsjord „liggendis nest sønden op till hospital ij Mellom forschn vor byes Hospital och sallig Jens Michelsens Borgmesters abbillegaardt“. Dog forbeholder Hans Seurinsen og Hustru sig Ret til at „Nyde bruge och beholle same forschn kalgord udi beggis vores lyfz tiid qvitt och frij uden ald affgift“. ⁹⁾

I Aaret 1607 tilfaldt der Hospitalet en Arv efter salig Las Trovelsen i Hover, der formodentlig har været Gaardmand. Den 5. August s. A. blev Godset vurderet i Hr. Anders Bredal Hus, hvortil Godset jo saa maa være afleveret.

Da denne Vurderingsforretning giver et godt Indblik i, hvad Priserne paa forskellige Ting var paa hin Tid, skal jeg vedføje nogle af de ved Vurderingsforretningen skete Ansættelser: 1 blaagrimet Ko 10 Daler, 1 gammel sorthuvet Ko 3 Daler, 1 Stud 3 Daler, 1 sorthuvet Kvie 3 Daler, 1 skimlet Øg 5 Daler, 7 Faar 4 Daler, 3 Svin 3 Mark, 3 gamle Svin 9 Mark, 3 unge Svin 10 Mark, 7 Gæs 4 Mark. Rug blev sat til 6 Skilling Skæppen, Byg til 5 Skilling Skæppen, Bygmalt til 6 Skilling Skæppen, Boghvede 6 Skilling Skæppen, Havre 3 Skilling Skæppen. ¹⁰⁾

Hospitalsforstander Kay Stalknegt skænkede et Legat til Hospitalet. Legatets Fundats er dateret 14. Marts 1758 og underskrevet af Kay Stalknegts Søn, Lorentz Stallknecht (saaledes staver han sit Navn), Sognepræst for Nykirke og Give Menigheder, og Kong Frederik V. har konfirmeret Fundatzen den 26. Maj 1758. ¹¹⁾ Af Konfirmationen fremgaar, at Lorentz Stallknecht efter sine Forældre, Kay Stalknegt og Kirstine Stalknegt, har forefundet et forseglet Brev, hvori de har skænket til Vejle Hospital foruden en Ejendom og et Stk. Engjord under Højbed: en Kapital, stor 400 Rdl., til Vejle Byes Fattige 140 Rdl. og til en Altertavle til Vejle Kirke 100 Rdl. Gavebrevet var ikke oprettet i Overensstemmelse med Danske Lovs 5- 4- 17 og 18 med trende Vitterlighedsvidners Underskrift og Forsegling, ligesom der heller ikke i Gavebrevet findes nærmere Regler om, hvorledes Kapitalerne skal bestyres og anvendes, og derfor tilbyder Lorentz Stallknecht at give yderligere 100 Rdl. til Vejle Hospital, hvis den af ham udarbejdede Fundats for Legaterne maa blive forsynet med kongelig Konfirmation, hvilket bevilges. Efter Fundatsen skal Lorentz Stallknecht og Hustrus Efterkommere, hvis de er trængende til Understøttelse, være fortrinsberettigede til Renten af den Hospitalet tillagte Kapital, og Fundator og Descendenter skal have Indstillingsret over, hvem Renten skal tilfalde, saaledes at Direktørerne for Hospitalet er pligtige at approbere denne Indstilling.

Denne Kapital, der tilfaldt Vejle Hospital, var efter Pengenes daværende Værdi ikke ubetydelig. Fundatsens Bestemmelser om Fundators Efterkommeres Indstillingsret er formodentlig, eftersom Tiden gik, gaaet i Glemmebogen, thi i Midten af det 19. Aarhundrede

søges der af Hospitalet Oplysninger om, hvem de dalevende Descendenter af Lorentz Stallknecht er, antagelig som Følge af, at man er kommet i Tanker om Fundatsens Bestemmelser om Indstillingsretten, og man faar derigennem en Del Oplysninger om Slægten. Den Stallknechtske Slægts Indstillingsret er dog næppe senere blevet genoptaget, i hvert Fald ikke i det Omfang, som Fundatsen fastsætter.

Kort Tid efter at det Stallknechtske Legat er oprettet, nemlig den 23. Maj 1760, opnaas kongelig Konfirmation paa et nyt Legat til Fordel for Vejle Hospital, nemlig Krigsraad Christian Leth og Søn, Commerceraad Christen Leths Legat. Fundatsen er dateret 24. August 1759.¹²⁾ Fundatsen indeholder baade et Legat til Horsens Hospital og til Vejle Hospital, men Forudsætningen for, at Vejle Hospital bliver tillagt Legatet, er den, at Commerceraad Christen Leth ikke efterlader sig ægte Livsarvinger, thi i saa Fald skal der kun tillægges Horsens Hospital 1040 Rdl., der skal blive indestaaende mod Pant i den Krigsraad Leth tilhørende „i Aarhus Stift, Stjernholms Amt, Niemb Herred beliggende og mig tilhørende Hornborg Sogns Konge Korn Tiende, der staar for Hartkorn Tyve og Sex Tønder Sex Skipper“. Af Kapitalen skal svares Rente 5 % p. a., hvoraf aarlig skal underholdes 2 fattige Lemmer, saa at hver af dem kan faa 2 Mark Danske ugentlig. Hvis Commerceraad Leth og Hustru Hylleborre Christine Asmussen ikke efterlader sig ægte Livsarvinger, skal hele Hornborg Sogns Konge Korn Tiende efter deres Død tilfalde Vejle og Horsens Hospitaler til Underhold for 4 Lemmer for hvert Hospital, saaledes at hver af Lemmerne faar ugentlig 2 Mark Danske, og hvad Tienden udbringer mere aarlig, skal deles ligelig mellem Vejle og Horsens Byes „Fattige og Husarme“, men Pengene maa kun benyttes til Underhold, ikke til Reparation paa Bygninger eller lignende. Descendenter af Legatstifteren skal have Fortrinsret til at nyde Legatet, naar de er trængende til Understøttelse. — Commerceraad Leth og Hustru maa ikke have efterladt sig Livsarvinger, thi Legatet tilfaldt Vejle Hospital og eksisterer endnu. — Der tilfaldt Hospitalet ifølge dette Legat 69 Rdl. 2 Mark aarlig, hvilket jo paa Legatets Oprettelsestid var et ikke ubetydeligt Beløb.

Hospitalet ejede Tid efter anden adskillige Humlegaarde og andre Jordstykker i Vejle, nogle af disse Jordstykker bortbyttedes, og andre solgtes efterhaanden, og en Del bortlejedes mod en aarlig Afgift. Det „Lidet støkke Jord paa Vinding Mark“, som Kay Stalknecht omtaler i sin Indberetning som „I henseende til Landets Slethed er Hospitalet mere til tab end til fordel“, maa Hospitalet have været saa heldigt at finde en Liebhaber til, men saa sent som i Aaret 1795 ejer Hospitalet det endnu. Hospitalet indgik i 1797 en Mageskiftehandel med den ene af Direktørerne for Hospitalet, Stiftsbefalingsmand C. F. v. Hellfried, der da boede i Vejle, idet v. Hellfried ønskede at tilbytte sig et Engskifte i Guul-Krog, „der tilgrænser Høybemeldte Hr. Stiftsbefalingsmandens Ejendom, hvilket Engskifte kan udbringe omtrent et Læs Høe“. v. Hellfried skal til Gengæld afstaa til Hospitalet 2 ham tilhørende Engskifter i den saakaldte Grejs Eng „af de af Høybemeldte indkjøbte Mølle Krogs Ejendomme“. Ansøgningen om Salget er udgaaet fra Hospitalsforstander Stephansen og er dateret 23. Oktober 1797,¹³⁾ men man tager næppe Fejl af, at det er v. Hellfried, der ønsker Byttehandelen gjort, det ser jo imidlertid bedst ud, at det er Hospitalet, der ansøger. Hospitalsforstanderen skriver i Andragendet om de 2 Engskifter, som Hospitalet skal have, at de er „om ikke større og bedre end forbemeldte i Guul-Krog liggende Engskifte saa dog i det mindste fuld og rigelig Vederlag, og især

tjenlig til et nyt Bytte med en anden, forat samle Engskifterne i Hestehaugen“. Fordelen for Hospitalet har altsaa ikke været aldeles oplagt, da de Enge, som det skulde have i Bytte, har ligget længere borte fra Hospitalet, og der kun, hvis Hospitalet kunde bytte igen, kan opnaas at faa et Engstykke i Hestehaugen, der stødte til Hospitalets Grund, lagt ind under denne. Forøvrigt er det sikkert gaaet fuldstændig redeligt til med denne Handel. Andragendet indsendtes med Anbefaling af den anden Hospitalsdirektør, Biskop Middelboe, Ribe, til Cancelliet, og den 22. December 1797 bliver Salget stadfæstet af Kongen. Hospitalet ejer endnu en Del af Parcellerne under Højbed, men en Del af disse blev i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede solgt til en Møllebygger Nielsen for 200 Rdl.

Saalænge Hospitalet ejede Jorderne, blev de bortlejede, undertiden til Forstanderen, men i Reglen til andre, og de Tiender, som Hospitalet ejede, blev i Reglen bortfæstede, og en Del blev senere solgt til samtlige Hartkornsejere i vedkommende Sogn. Efter Tiendeafsløsningsloven fra 1903 er alle Tiender blevne afløste af en Kapital, hvilket ikke har været til Gavn for Hospitalets Indtægter, da Kornprisen jo er steget betydeligt, siden Prisen paa Kornet til Tiendeafsløsningen blev sat.

Hospitalets Kapitaler blev allerede i gammel Tid udlånt paa Rente, f. Eks. stod i 1653 Jens Andersen Biug, Borger i Vejle inden Tingstokke for Døm og Ret og bekendte sig skyldig at være til Vejle Hospital 72 Daler 1 Mark 6 Skilling, som han forpligtede sig til at forrente med 4 Skilling af Daleren til St. Mikkelsdag 1653 og saa fremdeles hvert paafølgende Aar, saa længe Pengene bliver henstaaende hos ham, og han giver Hospitalsforstanderen Pant i en Ejendom liggende i Torvegades Fjording, „som haver ligget til den Gaard Søfren Nielsen Svensk i boer“. ¹⁴⁾ Dette var den almindelige Form for et Pantebrev paa den Tid. Ligeledes stod i Aaret 1657 hæderlig og vellærde Mand Hr. Jacob Knudsen, Kapellan i Vejle, inden fire Tingstokke for Dom og Ret og bekendte sig skyldig til Vejle Hospital 60 Slettedaler. Rente 4 Skilling af Daleren. Pant i „4 Boder med tilbørlig Grund og Kaaugaardsjord saavel ogsaa et Stk. Jord norden derhos beliggende.“ ¹⁵⁾

I Aaret 1566 opstod der en Proces om den Hospitalet tilhørende „Hommelgaard Synden veyle paa Bierget“, og Aarsagen til Processen var den, at salig Mogens Murermesters Arvinger havde taget den fornævnte Humlegaard i Besiddelse. Dommen i Sagen, der afsiges af Borgmester og Raad ¹⁶⁾ beskriver Forholdet saaledes:

„her niels buck sogene prest ij weylle oc Jørgen officerskier boreger ib. forstander paa hospitals wegene Her sammestedsz oc hagde tiell tald oc ij rette steffnutt sallige mogens murmesters Arffuinge, som er Jacob seurensen skuonning paa syn Hustru Wegene oc buolde mogens datthers mz hendes Aruinge for Jord af Hospitalis homellegard the bruger oc till Holler thennem legendes søndenn weylle paa bierre som Indstoer schreffuet udi byens Jordbog hos undett Hospitalz Jord udi 20 Aar oc mere oc Hospital alltiid syden haffuer udgiffuet narlig Jordskuld ther aff effter byens bogs lydelse.

Tha møtte Jacop seurenszen paa forn. arffuengers wegene oc lod lesze Hans Jensen ij knobdrup oc hans broders obne besegellett Kjøhebreff lydendis att the paa theris moders wegen Haffuer sold mogens Murmester Same hommellegard. Ther till suarede forne Hr. Niels oc Jørgen officerskier att sallige per obsen fourdum borger ij weylle haffuer unt och giffuet same Homelegard till Hellige kors Capell her y weylle oc syden er giffuet af Kong oc danmarcks Rijges Raad til forn. Hospital oc blev bewiist med fordam Hospitalsforstander, som er Hermend Henriksen oc Morten Giødsen, som endnu er løffuende Mænd at same homelegard haffuer wereth brugtth tiell i then tiid the var forstander for hospitall oc the gaff Jordskyld aff then paa Hospitalz wegene oc feste then bort oc satte the udi rette om same homellegard er ikke forvend fra hospitall mz urett. Tha mødte Hans Jensen ij knobdrup oc tilstod, att han oc hans broder paa theres moders wegene hagde sold mogens Murmester same hommellegordt for Hendes aulder dom oc armod skyld oc engen ander bevisning eller adkome the hagde paa same Homelegard oc gaff The thennom udi rette paa bode syder. Tha efter tieltalle giensvar oc siigelse loglighen bleff ther saa paa sagdt for rette, at effterthi for^{ne} per obsens hostrue haffuer same homellegard till Hellige kors capell

udi Weylle oc konge oc Danmarks Riges Raad efter ordinantsens lydelse haffuer untt oc giffuet slig gotz till hospitall oc efter wendishörds lydelse at then er brugt til hospitall som for er meltt oc fyndes hos hospitals Jordskyld udi byens rette gamle Jord hog mere end 20 Aar syden oc altid syden er paa hospitalls wegene udgiffuet Jordskyld ther af efter Jord bogs lydelse. Tha efter slige vendesbyrd oc leylighed som forskreffuet stoer er same Homelgard nogen tiid weret forvend fra Hospitall mz urett Oc bør nu efter thene Dag qvitt oc frij att følge hospitall oc Hospitalforstander undtagen for Jordskyld. Till vendisbyrd lader wij troecke wor Byes secrett neden for thette vort obne Breff, datum ut supra (St. Pauls Omvendelsesdag 1566).“

HOSPITALET BYGNINGER

Vejle Hospitals Bygninger har antagelig lige fra Hospitalets Oprettelse ligget, hvor de laa indtil August 1926, paa Hjørnet af det nuværende Nørregade og Nørrebrogade. Hvornaar de første Bygninger er opført, vides ikke, men da Hospitalet, som det fremgaar af det tidligere, bl. a. var beregnet paa at huse spedalske Mennesker, blev det lagt udenfor Byens Port. Hvorledes den første Bygning har været, er ukendt, men Hospitalsforstanderen havde ikke Bolig i Hospitalets Bygning, hvilket fremgaar af Kong Frederik III.s Skrivelse af 23. Juni 1664,¹⁷⁾ hvori der tillægges Hospitalsforstanderen, „eftersom han ingen Bolig pro officio haver og ingen Løn for sin Tjeneste nyder“, aarlig 100 Slettedaler af Hospitalets Indkomst. Hospitalets Bygninger omtales i samme Skrivelse som værende meget brøstfældige, saa at de behøver en nødvendig Reparation, og det bevilges, at noget af Hospitalets Kapital og en Del af de aarlige Indkomster anvendes til Reparation af Bygningerne. Om det er den oprindelige Hospitalsbygning, der er blevet brøstfældig i 1664, kan jo ikke vides bestemt, men det er jo muligt. I 1694 er Hospitalet atter meget brøstfældig, og endelig i Aaret 1763 var Hospitalet saa brøstfældigt og forfaldent „at det desaarsag er ubeboelig“. ¹⁸⁾ Hospitalet blev da ombygget i Aaret 1764, idet det gamle Hospital nedreves. Medens de nye Bygninger blev opført, maatte der lejes Beboelse til 9 Hospitalslemmer; der har altsaa boet 9 Lemmer i det gamle Hospital, og der maatte lejes Loft til Hospitalskornet. ¹⁹⁾ I det nye Hospital blev der indrettet Bolig til Forstanderen, og da Hospitalet var færdigt i 1765, foregik Indvielsen med megen Højtidelighed. Hospitalets Direktører, nemlig Stiftamtmand Greve Schack og Biskop Brorson, Ribe, har sikkert været til Stede, da det af Regnskaberne for dette Aar fremgaar, at der har været Kørselsudgifter fra Ribe til Vejle og fra Vejle til Ribe i Anledning af Indvielsen, og da det af Kirkebogen fremgaar, ²⁰⁾ at Hospitalskirken den 25. September 1765 blev indviet af Hans Højærværdighed Biskoppen i Ribe Kl. 11 om Formiddagen. Denne Bygning, der blev færdig i 1765, blev staaende til en ny Hospitalsbygning blev opført i Aaret 1872. Til Gaden laa Hovedbygningen. ²¹⁾ I denne, der var af Grundmur, fandtes Hospitalsforstanderens Lejlighed og Opholdsrum for Lemmerne, Kvinder i en Stue for sig og Mænd i en Stue for sig, formodentlig har de haft Soverum i samme Stue, hvori de opholdt sig om Dagen. Kirken har været i Hovedbygningen, og her var ogsaa Køkkenet og Betjeningens Værelser. Det har været et stort Fremskridt, da denne Hospitalsbygning blev taget i Brug, herom vidner følgende til Tiden passende svulstige Kvad, som var indhugget i en Tavle over Indgangen fra Gaarden til Hospitalets Hovedbygning:

Mand Seer en Aloë, Sin Hauges Ziir og Ære
 Af Støvet at opstaa, og sine Blomster bære,
 Efter Eet Hundred aar. Men dobbelt Aar og Tal
 Til Spire, Vext og Flor, har bragt vor Hospital.
 Guds forsyn vilde nu, at det i vore Dage
 Til Ziir For Byen blev, til Lindring for de Svage
 Rett som en Aloë ey blott til Ziiratt Staar
 Den Største Nytte, jo, de Syge der af Faar
 Tak Tredie Christian, som Sæden der til Lagte
 Tak Femte Friderich, Som til slig Flor det bragte.
 Vor Stiftes Øvrighed Stift-Amptmand Græve Schack
 Og Biskop Broerson bør og have Deris Tak.

A° 1764.

H. H. N.

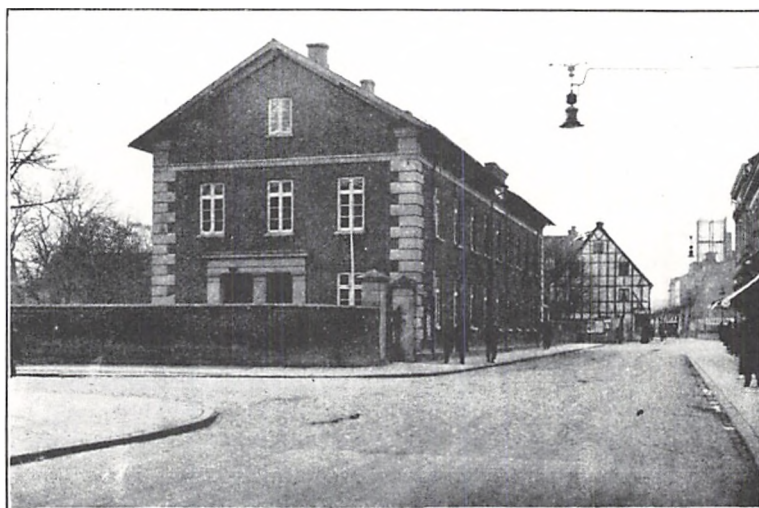
Forfatteren til denne Inskription er utvivlsomt daværende Kapellan H. H. Neuchs, som tillige var Hospitalspræst, og som senere blev Provst i Vejle.

Paa en Sten, der var indmuret i Bygningen, og som indtil 1926 opbevares i Hospitalets Rullestue, er indhugget følgende Inskription:

IUSSU AUGUSTISSIMI FRIDERICI AMPLIATUM ET ADORNATUM
 XV IULII MDCCCII,

hvilket er udlagt: Efter den ophøjede Frederiks Befaling udvidet og udsmykket 15. Juli 1802. Frederik VI. har altsaa som Kronprins foranlediget Hospitalet udvidet og udsmykket, men jeg ved intet nærmere herom.

I en Bygning for sig selv laa Laden og Stalden, Hospitalet holdt i sin Tid selv Køer, og bag ved Bygningerne fandtes Hospitalets Have med en særlig Have for Hospitalsforstanderen, adskilt fra det øvrige med Stakit og Havelaage. Hospitalsforstanderens Lejlighed optog en ikke ringe Del af Bygningen, og Frederik VI. faar Skyld for at være kommen med den Bemærkning, da han besøgte Hospitalet, at Hospitalet mere saa ud til at være bygget til Bolig for Hospitalsforstanderen end for Hospitalslemmerne.²²⁾

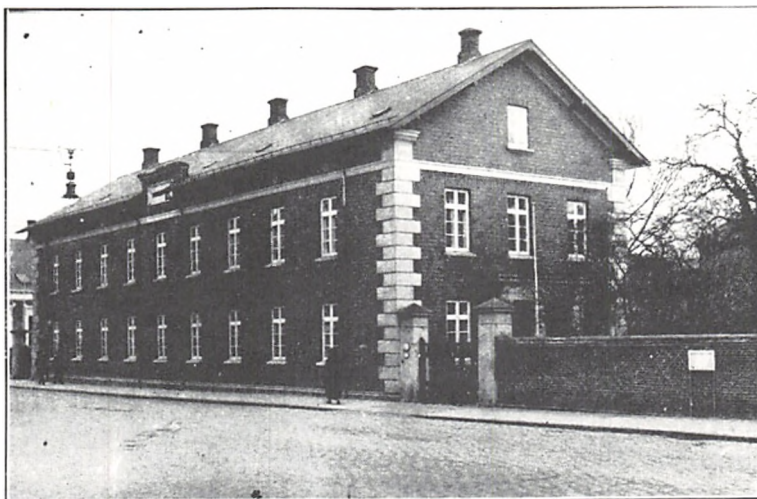

Hospitalet (1872—1926) set fra Vestergade.

I Aaret 1777 opførtes et Bindingsværkshus i Hospitalets Gaard, 5 Fag, 12 Alen i Længde og 2½ Alen i Bredden eller Vidden.²³⁾ Bygningen, som skulde bestaa af 4 smaa Værelser med en Forstue, blev opført til de uroligste af de sindsyge Hospitalslemmer, der var farlige for deres Omgivelser. Bygningen benævnes i forskellige Regnskaber som Daare-Kiste-Huset. De fire smaa Værelser, der kun

kan have haft et Fladeindhold af $2\frac{1}{2} \times 2\frac{1}{2}$ Alen, har været Celler, hvori de sindssyge blev indespærrede.

Da et lille Aarhundrede var gaaet, siden Bygningen fra 1764 var opført, blev man klar over, at Pladsen i Hospitalet var for indskrænket, og man paatænkte da at bygge til Hospitalet, saaledes i Aarene 1852, 1860 og 1861, men denne Tanke blev atter opgivet, og man besluttede endelig

Hospitalet (1872—1926) set fra Nørrebro.

at nedrive Hospitalets Bygninger og opføre nye Bygninger i Stedet for de gamle. Den kongelige Resolution, hvorved Ombygningen bestemmes, er dateret 27. Januar 1872. Tegningerne over de nye Bygninger blev udarbejdede af Bygningsinspektør, Justitsraad Winstrup, Kolding, der tillige udarbejdede Overslag. Byggeforetagendet blev udbudt i Entreprise og det laveste Bud afgivet af Murermester Michelsen og Tømrermester Nichum i Vejle, nemlig 13600 Rdl. Dette Bud blev antaget, men saaledes, at Arbejdet skulde være fuldt færdigt inden 31. Oktober 1872. Dette lykkedes imidlertid ikke. Sokkelstenene, der skulde leveres fra Bornholm, blev ikke leveret i rette Tid, og den regnfulde Sommer i 1872 forsinkede Arbejdet, saa at Afleveringen først fandt Sted den 22. Marts 1873.²⁴⁾ Det nye Hospital, der stod til Aaret 1926, var en grundmuret 2-Etages Bygning til Nørregade og nogle Udhuse. I Hovedbygningen fandtes Hospitalets Kontor, Bolig for Hospitalsforstanderen, Værelser for 14 Lemmer og 10 Pensionærer, der hver havde sit Værelse, samt Køkken og Beboelse for Betjeningen. Hospitalets Grund, der i sin Tid laa udenfor Byporten, ligger jo nu midt inde i Byen, og Grunden, der er over 1 Td. Land stor, er meget værdifuld. Man solgte 1925 en Del af Grunden til Vejle Kommune til Anlæg af et nyt Torv, og i 1926 blev der opført en stor ny Hospitalsbygning paa den resterende Del af Grunden, medens Bygningen af 1872 blev nedrevet.

HOSPITALET'S BESTYRELSE

Efter Reformationens Indførelse blev Bestyrelsen af Hospitalerne overdraget til Kongens Lensmænd og de lutherske Biskopper, saaledes at disse havde under sig Hospitalsforstanderen, der havde den daglige Ledelse af Hospitalet, og formodentlig har der ogsaa fra den første Tid været et Mellemlid mellem Lensmand — Biskop og Hospitalsforstanderen, nemlig Sognepræsten — Borgmester og Raad. Dette fremgaar af en Skrivelse, dateret 7. Oktober 1596, fra Kongens Lensmand paa Koldinghus, Caspar Marchdaner, til: „Hederlig och Wellærd Mand Her Jens Farszøn Sogneprest udi Vedle saa och erlige och

welachte Mend, Borgemester och Raadmend ther sammestedt Mine Sønderlige gode Wenner samptlige Thill hende (Hænde).“²⁵⁾

I Christian V.s danske Lov²⁶⁾ paalægges det Sognepræsten „een og anden Sinde om Ugen“ at besøge de Fattige i Hospitalerne, og, hvis han finder nogen Forsømmelighed med Hensyn til Lemmernes „Røgt og Underholdning“, skal han paamine Forstanderen, og, hvis det ikke hjælper, skal han meddele Kongens Befalingsmand og Superintendenten, altsaa Hospitalets Direktører, Forsømmeligheden, saaledes at disse kan raade Bod derpaa. Sognepræsten maa altsaa efter denne Lovbestemmelse have været Hospitalsforstanderens Foresatte, siden han kunde blande sig i hans Administration af Hospitalet og „paamine“ ham. Den 2. April 1836 indsættes der for Vejle Hospitals Vedkommende en Inspektion, bestaaende af Sognepræsten og Byfogden, og Bestyrelsen for Hospitalet bestaar nu af: 1) Direktionen (Stiftamtmanden og Biskoppen), 2) Inspektionen (Sognepræsten og Politimesteren, idet sidstnævnte fra 1919 er traadt i Byfogdens Sted, da dette Embede nedlagdes, da Retsplejeloven af 11. April 1916 traadte i Kraft) og 3) Hospitalsforstanderen.

Hvervet som Hospitalsforstander var oprindeligt et ulønnet borgerligt Ombud, og Forstanderen valgtes for eet Aar ad Gangen, men senere blev Stillingen lønnet og beklædtes af samme Forstander, saa længe han var i Stand dertil, i Reglen saa længe han levede. Ved Frederik III.s Brev, dateret Hafnia (København) den 23. Juni 1664 tillægges der Forstanderen ved Vejle Hospital „eftersom han ingen Bolig pro officio haver og ingen Løn for sin Tjeneste nyder aarligen indtil paa videre Naad. Anordning 100 Slettedaler af Hospitalets Indkomst“. Senere fik Hospitalsforstanderen jo Bolig paa Hospitalet, da Hospitalsbygningen fra 1764 toges i Brug, og Lønnen er selvfølgelig siden blevet forhøjet. Det var ansete Folk, der fik Stillingen som Hospitalsforstander, der krævedes jo en Del af dem, de skulde baade være forretningskyndige og regnskabskyndige, de skulde kunne skrive for sig, og de skulde „med Lov og Ret igenkalde, hvis med Uret derfra kan være kommet“. ²⁷⁾ Nogen fuldstændig Fortegnelse over samtlige Hospitalsforstandere ved Vejle Hospital, har jeg ikke været i Stand til at fremskaffe, men jeg har truffet paa følgende:

1. <i>Hermend Henriksen</i> før 1566.	13. <i>Berthel Lauritzen</i> 1778—1788.
2. <i>Morten Giødesen</i> før 1566.	14. <i>Stephan Jacob Stephansen</i> 1788—1798.
3. <i>Jørgen Offuerskier</i> 1566.	15. <i>Ammitzbøl</i> konstitueret Forstander.
4. <i>Jesper Andersen</i> 1653.	16. <i>Høstmark</i> fra 1801.
5. <i>Hans Jacobsen</i> 1664.	17. <i>Morten Ottesen</i> .
6. <i>Madsen</i> 1692.	18. Prokurator <i>Borch</i> 1841—1884.
7. <i>Hans Gauert</i> død 1722.	19. Kæmner <i>Ulrik Christian Boesen</i> 1884—1901.
8. <i>Kay Stalknegt</i> 1722—1754.	20. Sagfører <i>Stephan Møhl</i> 1901—1907.
9. <i>Jørgen Mindstrup</i> 1754—1763.	21. Sagfører <i>A. Gyntelberg</i> 1907—1925.
10. <i>Urban Jacob Stephansen</i> 1763—1773.	22. Overretssagfører <i>Jacob Gyntelberg</i> fra
11. <i>Henrik Roland Ostermann</i> død 1774.	April 1926.
12. <i>Bagge Baggesen</i> 1775—1778.	

Der er braadne Kar i alle Lande, ogsaa blandt Forstanderne for Vejle Hospital. Hospitalsforstander Jørgen Mindstrup mistede i Aaret 1763 Embedet paa Grund af Under-slæb. De nærmere Omstændigheder er følgende: Der skulde aarligt af Hospitalsforstanderne indsendes Regnskab over Hospitalets Indtægter og Udgifter til Hospitalets Direktører, men da Mindstrup blev efterladende dermed og undlod at indsende Regnskab i 4½ Aar, gav Direktørerne Ordre til, at Sr Urban Jacob Stephansen, som var Bogholder ved Kon-

sumptionen i Vejle, skulde have Hospitalets Brevskaber og Hospitalskornet udleveret og sørge for, at det blev opgjort, hvor stort Underslæbet var. Denne Ordre er af 28. September 1762. Stephansen havde, da Kay Stallknecht var Hospitalsforstander, været dennes Fuldmægtig ved Hospitalet, og disse to havde truffet Aftale om, at Stephansen skulde overtage Hospitalsforstandertjenesten efter Kay Stallknecht, men det strandede paa, at Direktørerne for Hospitalet ikke vilde godkende denne Overenskomst, og ved Kay Stallknechts Død beskikkede Jørgen Mindstrup som Hospitalsforstander. Mindstrup havde altsaa været Hospitalsforstander i en halv Snes Aar, han var samtidig Fattigforstander og havde Udsalg af Stempelpapir, og ogsaa i disse 2 andre Kasser var der Underskud. Efter Urban Stephansens Fremstilling til Direktørerne er Grunden til Underslæbet den, at Mindstrup var forfalden til Drik, og dette er vel rigtigt, selv om Mindstrup i sin Skrivelse til Direktørerne hævder, at Grunden til, at han ikke kan svare enhver sit, vitterligt er den, at han har haft mange Børn og kun en lille Indkomst. Sandheden er maaske den, at alle tre Aarsager har været medvirkende, og maaske er Drikkædigheden en Følge af de mange Børn og de smaa Indkomster. Mindstrup synes forøvrigt at have været en Mand med boglige Interesser, idet der i hans Bo, der blev bortsolgt ved offentlig Auktion, fandtes et efter den Tid ikke ringe Antal Bøger, bl. a. adskillige af Ludvig Holbergs Værker. Det er ikke langt fra, at man faar Medlidenhed med den utro Hospitalsforstander, naar man læser hans Henvendelser til Direktørerne, efter at Urban Stephansen havde faaet med Sagen at gøre. I en Skrivelse af 8. Oktober 1762²⁸⁾ anraaber han Direktionen om Skaansel. Alligevel faar Urban Stephansen Ordre til at aktionere ham paa hans Embede, og i denne Anledning sender Mindstrup en ny Skrivelse²⁹⁾ til Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen.

Al den megen Ydmyghed og de skønne Titulaturer hjalp ikke. Ordren til Sr Urban Stephansen blev ikke tilbagekaldt. Underskudet i Hospitalskassen viste sig at være 1203 Rdl. 2 Mark $3\frac{1}{4}$ Skilling, og Mindstrups Ejendele blev bortsolgt ved offentlig Auktion den 8. November 1762 for i alt 510 Rdl. 3 Mark $1\frac{1}{8}$ Skilling. Sagen mod J. Mindstrup til Forbrydelse af Embedet blev anlagt, og der foreligger forskellige Skrivelser³⁰⁾ fra Stephansen til Direktørerne, hvori han bl. a. beklager sig til disse over den Behandling, som Retten, der beklædes af Byfoged Gaarmann, giver Sagen, idet Byfogden giver J. Mindstrup Udsættelse først i 6 Uger og derefter i 4 Uger „paa ugrundede Fundamenter“. Mindstrup vil nemlig i Overensstemmelse med sin Skrivelse til Direktørerne have Udsættelsen for at forsøge at afstaa Forstandertjenesten til en, som vil betale Underskudet, hvilket naturligvis ikke lykkes. Endelig Torsdag den 3. Marts 1763 falder Dommen, der gaar ud paa, at „Hospitalsforstander Sr Jørgen Mindstrup formeldest hans nachlässige og utro Opførsel udi det ham anbetroet værede Hospitalsforstander-Embede som foranført samt paastævnet er, bør i allerunderdanigste Følge de allernaadigste Forordninger af Datis 6. Februar 1694 og 23. Februar 1748 saa og Kammerrets-Ordningen af Dato 18. Marts 1720 dens 2. Kapitel 16. Artikel at have samme Embede forbrudt og udi denne Processens Omkostninger 5 Rdl. at betale.“³¹⁾

Det var jo egentlig naadigt sluppet. Han mistede sit Embede, og hans Ejendele blev solgt til delvis Dækning af Underskudet, men anden Straf fik han ikke. Hvad der derefter er blevet af ham, er mig ubekendt, men af senere Regnskaber fremgaar, at Inger Mindstrup har faaet tildelt 1 Portion af „Salig Krigsraad Leths Legat 8 Rdl. 4 Mark“.

Er dette Enken, eller er det en Datter af Jørgen Mindstrup, der trods alt er kommen i Betragtning?

Foruden Underskudet i Hospitalets Kasse fandtes der ogsaa Underskud i den af Mindstrup bestyrede Fattigkasse, ligesom det Beløb, for hvilket han, der var Stempel-papirforhandler, havde solgt Stempelpapir, heller ikke var i Behold. Beholdningen i Fattigkassen skulde have været ca. 50 Rdl., og for det solgte Stempelpapir skulde tilsvares 292 Rdl. 19 Skilling. Dette sidste Beløb toges forlods af Mindstrups Bo, og Halvdelen af de Fattiges Penge dækkedes ogsaa efter Overenskomst af Boet. Der blev derefter et Beløb paa ca. 900 Rdl. af Hospitalets Tilgodehavende, som ikke kunde dækkes af Mindstrups Bo. Her hjalp man sig imidlertid paa en mere praktisk end egentlig tiltalende Maade. Urban Stephansen havde stor Lyst til Embedet som Hospitalsforstander, og allerede, saasnart han var blevet beordret til at gøre Hospitalsregnskabet fra Mindstrups Tid færdig, begynder han at ansøge Direktørerne om at faa overladt Hospitalsforstanderposten, idet han henviser til, at Forstander Kay Stalknegt, hos hvem han havde været Fuldmægtig i 3½ Aar, havde truffet Aftale med ham om, at han skulde være hans Efterfølger, men at Direktørerne havde foretrukket den utro Mindstrup. Da det ikke gaar saa let at faa Direktørerne til at gaa med til hans Forlangende (de har maaske haft deres Beregninger ved at holde lidt igen), tilbyder Stephansen at afdrage Mindstrups Gæld til Hospitalet, hvis han maa blive Forstander. Enden paa Forhandlingerne bliver den, at Stephansen bliver Forstander, mod at han paatager sig at betale Mindstrups Restgæld til Hospitalet paa een Gang, uden Hensyn til, hvorlænge Stephansen bliver i Embedet, og allerede i Aaret 1764 indbetaler han Beløbet til Hospitalet, ca. 900 Rdl. Han maa formodentlig have været en velsitueret Mand, siden han kunde betale hele Beløbet paa een Gang, det var jo et betydeligt Beløb, og Embedet som Hospitalsforstander var ikke særlig godt aflagt. Urban Jacob Stephansen døde allerede i Aaret 1774, saa nogen særlig god Forretning har det ikke været at købe Hospitalsforstander-Embedet. At dømme efter Skrivelserne fra hans Haand er han en energisk og dygtig Mand, der ikke lader sig noget hyde, selv om han naturligvis efter Tidens Skik samtidig forsikrer om sin Ydmyghed og Underdanighed overfor de høje Direktører.

Hospitalet har været i en sørgelig Forfatning, da Urban Stephansen overtog Ledelsen. Bygningerne var „saa brøstfeldige og forfaldne, at de desaarsag er ubeboelige“. Hospitalet blev jo ogsaa ombygget det følgende Aar, 1764 (se foran), og det hele er kommet i en ny og bedre Gænge.

Berthel Lauritzen, som var Forstander for Hospitalet fra 1778—1788, var, forinden han blev Forstander, kgl. Vejer og Maaler, og han var under Vacance i 1777 konstitueret Byfoged i Vejle. Som det vil ses af den foranstaaende Fortegnelse over Hospitalets Forstandere, var Stephan Jacob Stephansen Forstander i Tiden 1788—1798. Antagelig er han en Slægtning, formodentlig en Søn, af Urban Jacob Stephansen.

Hospitalsforstander Martin Ottesen var oprindelig Snedkermester, han skal have bygget Ejendommen Torvegade Nr. 3. Bygningen skal være opført ca. 1825. Han blev Kaptajn i Borgervæbningen og har saaledes erhvervet sig den Anseelse, som var nødvendig for at blive Hospitalsforstander. Han skal have været Forstander, da Frederik VI. var paa Besøg i Vejle, og da Kongen under sit Besøg paa Hospitalet bemærkede, at det snarere saa ud, som Hospitalet var bygget til Bolig for Forstanderen end til Hospital

for de Fattige. Det er ganske betegnende for Frederik VI., at han under Besøget vilde holde Kasseeftersyn hos Hospitalsforstanderen. Ottesen skal saa have forevist Kongen Regnskaberne, men hermed var denne ikke tilfreds. Ottesen maatte ogsaa frem med Kassebeholdningen, saa Landsfaderen kunde se, at Kassebeholdningen stemte med Regnskaberne. Har Frederik VI. maaske hørt om Forstander Mindstrup's Underslæb i 1763 og derfor haft særlig Mistanke til Hospitalsforstandere ved Vejle Hospital, saaledes at det var rigtigst, at han selv, naar han alligevel var her, saa dem lidt paa Fingrene.³²⁾

Hospitalsforstander, Prokurator Borch har efterladt sig nogle skriftlige Optegnelser vedrørende Hospitalet, dog kun for den Tid, da han var Forstander. Han benævner disse: „Forstander Kancelliraad Borchs Bemærkninger til Efterretning for Efterkommere“. ³³⁾

Ved Hospitalet var i ældre Tid ansat en Præst, der prædikede i Hospitalskirken. Dette har vist i Reglen været Kapellanen ved Vejle Kirke, saaledes var det i Aaret 1762 „Capellanen velærværdige Hr. Hans Neuchs“, og i Regnskabet for 1795 opføres kun: „Til Cappellanen for Torsdags Prædiken i Hospitalet fra Paaske til 31. December 1795 betalt 37 Rdl. 3 Mark“. Ogsaa i 1762 benævnes Prædikenen som Torsdags Prædiken, saa Gudstjenesten er bleven afholdt om Torsdagen. Kateketen fik ogsaa Løn af Hospitalet for at forrette Sang og Bøn i Hospitalet, formodentlig ved Gudstjenesten.

Da Hospitalslemmerne jo var syge og svagelige Stakler var det kun naturligt, at Hospitalet sørgede for Lægetilsyn til disse, da man kom saa vidt, at Lægehjælp var at faa i Købstæderne. Lægen havde fast Løn fra Vejle Hospital. For Eksempel er der opført i Regnskabet fra 1795 som Udgiftspost: „Den District Chirurgus Hr. Klevesall af Hospitalet tillagte Gage for 1795 10 Rdl.“.

Til at besørge den daglige Husgering i Hospitalet, Rengøring, Madlavning, Pasning af de Syge o. s. v. var der i ældre Tid ansat en Kvinde, der bar den frygtindgydende Titel: „Forredselen“, hun fik i Løn nogle faa Rigsdaler om Aaret, Værelse og 1 Hospitalsportion. Det har sikkert ikke været nogen let Kondition, selv om de af Hospitalslemmerne, der kunde, maatte hjælpe til ved Arbejdet, og Forredselen maatte da ogsaa have nogen kvindelig Hjælp til Arbejdet. I Aaret 1793 havde Hospitalsdirektørerne gjort Bemærkninger til Regnskaberne over disse Udgifter til Medhjælp samt over, at der ikke foreligger Kvittering for de dem tildelte Portioner. Udgiften til Medhjælp udgjorde 4 Rdl. Hospitalsforstander Stephan Jacob Stephansen skriver da den 27. Februar 1793 til Direktørerne:³⁴⁾

„Det er bekendt, at Lemmerne her bestaar af gamle halte, blinde og taabelige Folk, der hverken kan give Qvittering, og de fleste ej heller kan rette saaledes for sig om saadant, men min Samvittighed er alt for ømt, at jeg skulde fornærme dem. Her opholder sig i dette Aar i Hospitalet 7 nemlig: Mette Søren's Datter, Peder Sørensen, Lorentze Margrethe Bisted, Kjersten Jepsdatter, Gertrud Søren's Datter, Mette Hans Datter og For Rædselen (sic!) og uden for de øvrige 9 paa anførte Steder, hvor de skal have Familie, hvorfor ingen Ordre eller Tillæggelse forefindes.

Da ej nogen af de her i Hospitalet værende Lemmer formedelst Alder Dom og Skrøbelighed kan forrette noget synderligt ved slikt og Forredselen eller Stue Konen det ej kan overkomme, saa har hun bestandig haft Hjælp dertil

Ikke mindre har denne Udgift været, thi Forredselen kan ej allene overkomme at oppasse disse Lamme, Blinde, Vanvittige og af Alderdom ellers skrøbelige Lemmer, og jeg har altsaa lejet ofte med Tab for ikke at forhøje Udgiften paa denne Post.“

Senere er Hospitalets Drift blevet ændret saaledes, at der er ansat en Økonoma ved Hospitalet, og den nødvendige Medhjælp ved Arbejdets Udførelse.

HOSPITALSLEMMERNE

Som det fremgaar af foranstaaende Skrivelse var Hospitalslemmerne i ældre Tider meget svagelige og skrøbelige Mennesker, ligesom en Del af dem var sindssyge eller aandssvage. De havde deres Ophold paa Hospitalet og fik alle deres Livsfornødenheder der. En Del af Hospitalets Tiender var jo bortforpagtede mod Levering af Korn in natura, og Hospitalskornet blev da opbevaret i Hospitalet og malet til Mel, efterhaanden som der var Brug derfor. I sin Tid holdt Hospitalet ogsaa Køer, men Direktionen bestemte ved Resolution af 13. Maj 1795, at Hospitalets 2 Malkekøer skulde sælges, og de blev da solgt ved offentlig Auktion for tilsammen 19 Rdl. Foruden Hospitalslemmerne, som boede paa Hospitalet, var der i ældre Tid nogle Personer, der fik Underhold eller Tilskud til Underhold fra Hospitalet, men som ikke boede i dette. Af egentlige Hospitalslemmer har der i ældre Tid været en halv Snes Stykker ad Gangen. I Aaret 1795 var der saaledes 8, men foruden disse var der syv, der fik Understøttelse fra Hospitalet, og som boede andetsteds.³⁵⁾

Optagelsen i Hospitalet eller Tildeling af Understøttelse fra Hospitalet skete efter Ansøgning. Ofte ansøgte Præster for deres Sognebørn, som paa Grund af Sygdom var hjælpeløse. Dette skete f. Eks., da Pigen Mette Cathrine Hersom efter Ansøgning af Sognepræsten i Vejle, Schiøth, ved Hospitalsdirektionens Resolution af 19. April 1796 blev indtaget i Vejle Hospital. Ansøgningen giver Oplysninger om, at den stakkels Pige var i en saa sorgelig Forfatning, at hun i høj Grad trængte til den Barmhjertighed, som blev udvist mod hende. Ansøgningen lyder saaledes:³⁶⁾

„Underdanigst Pro memoria.

Deres Højvelbaarenhed og Højærværdighed ville gunstigt tilgive, at jeg herved tager mig den Frihed at ansøge om Hospitalet for en Pige her af Menigheden, navnlig Mette Chatrine Hersom, som afvigte Paaske blev confirmeret af Pr. mag. Høxbroe. Hun fortjener med Rette at sættes blandt den Classe af Mennesker, som de forskellige Fundatser for Hospitaler benævner ved Prædikatet: Spetaculøse. Af en — efter Hr. Chirurgii Klevesahls Tilstaaelse — venerisk Sygdom er hendes Ansigt saaledes blevet læderet, at Synet deraf er til Afskye. Hun har ganske mistet sin Næse, i hvis Sted er et dybt Hul ind i Ansigtet. Det højre Øje er rødt og rindende. Desuden er næsten hele den øvrige Del af Ansigtet fuldt af Saar og Huller — det er derfor visselig nødvendigt, at dette væmmelige Syn unddrages fra Public Øjne, og at dette uskyldigt lidende Barn betrygges for sit Ophold i Fremtiden, da det ikke kan formodes, at nogen vilde tage hende i sin Tjeneste. Moderen til hende er en fattig Almissem.

Underdanigst

Schiøth.

Højædle, Højvelbaarne Hr. Conferentce-Raad og Stiftbefalingsmand von Hellfried.
Højædle, Højærværdige Hr. Biskop Doctor Middelboe.“

Hospitalsdirektionens Resolution er paategnet Andragendet og er saalydende:

„Siden der efter Hr. Hospitals-Forstander Stephensens mundtlige Beretning til mig skal være Plads i Weille Hospital til dette elændige Menneske, saa bevilges hendes Indtagelse i Hospitalet, og nyder hun fra Indtrædelses-Dagen heel Portion lige med de øvrige Lemmer paa det Vilkaar, at hun i hendes nuværende afskyelige Tilstand skal holde sig inde og ikke lade sig se eller gaa omkring paa Gaden eller i Byen. Iøvrigt ville Hr. Forstanderen ved Dettets bekjendtgjørelse for indbemeldte Mette Chatrine Hersom tillige indberette Hr. Chirurgus Klevesahl om hendes Indtagelse i Hospitalet, og at han haver at paatage sig det fornødne i Hensende til hendes Cuur og Helbredelse. Ved Ankomsten til Hospitalet medbringer hun selv de fornødne Senge- og Gangklæder.

Direktionen for Hospitalerne i Ribe Stift den 19. April 1796.

C. F. Hellfried.

Middelboe.“

De Personer, som fik tildelt Understøttelse fra Hospitalet uden at blive indtaget i Hospitalet, har næppe været fuldstændig blottede for andre Eksistensmidler eller været saa legemlig eller aandelig defekte som Hospitalslemmerne. De boede ofte fjernt fra Vejle Hospital, men har af en eller anden Grund gjort sig fortjent til Understøttelse, undertiden vel fordi de var i Familie med Legatstifterne og overensstemmende med Fundatsernes Bestemmelser. Omkring Aaret 1798 oppebar Enke Anne Aphelen af Angel aarlig fra Hospitalet 17 Rdl. 2 Mark, hun var Svigermoder til Prokurator Lindved i Vejle, og i Aaret 1800 blev der tillagt Kiersten Christensdatter, Enke efter Skoleholder Berthel Madsen, Vindelev Skole, en Hospitalsportion fra Vejle Hospital, som hun maatte nyde udenfor Hospitalet. Det fremgaar af Kiersten Christensdatters Ansøgning, at hun har søgt om Pension, men Direktørerne for Vejle Amts Skoler har afgivet den Resolution, at hun ikke kunde „akkorderes aarlig Pension af Windeleff Skolekald“, men derimod var de villige til at tillægge hende en heel Portion i et af Hospitalerne. I sit Andragende giver hun en Fremstilling af sine fortvivlede Forhold:

„Majdag er nu forbi, og jeg har hverken Huslye, saasom Windeleff Skole skal under Reparation og ikke heller har noget at leve af. I Betragtning af mine nu fattige skrøbelige, aldrende og Sørgelige Omstændigheder fordrister jeg mig i dybeste Ydmyghed efter Deres naadige Tilsagn af 26. December f. A. at indflye til Direktionen ydmygt bedende at komme i et af Hospitalerne eller og nyde fra sidste Maiidag hel Portion, og at jeg derom snarest muligt maatte erholde naadigst resolution, derom Suppliceres og bedes af allerunderdanigst.

Wendeleff Skole den 16. Mai 1800.

Kiersten Christensdatter
Salig Berthel Madsens.“³⁷⁾

Resolutionen falder først 14. Oktober 1800, idet hun faar tillagt den ved Niels Johansen Evalds Død ledigblevne Portion af Vejle Hospital. Forhaabentlig har Kiersten Christensdatter haft andre Steder at ty hen fra Ansøgningens Indgivelse, indtil hun fik sit Ønske opfyldt. 5 Maaneder er en lang Tid at være uden Husly og Eksistensmidler.

Andragendet er stilet til Direktionen for Vejle Amts Skoler og er bevilget af Stiftamtmand Hellfried og Biskop Middelboe, der baade var Direktører for Hospitalet og Skoledirektion.

Naar Hospitalslemmerne afgik ved Døden, besørgede Hospitalet deres Begravelse, og der var paa Kirkegaarden uden om Sct. Nicolaj Kirke en særlig Afdeling, nemlig den ringeste, hvor Hospitalslemmer og Fattiglemmer blev begravede.

En Regning over et Hospitalslems, nemlig Hans Michelsens Hustrues, afg. Else Maries, Begravelse den 2. November 1794 viser, at Udgifterne var følgende:³⁸⁾

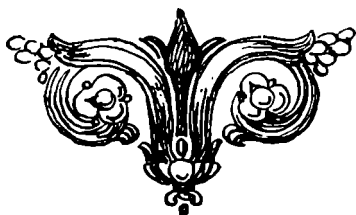
„For Liig Kisten betalt.....	1 Rdl. 5 Mark
1 Lagen til Liiget.....	4 - 8 Sk.
For Liiget at ligge (sic.) i Kisten ...	1 - 8 -
Til Præsten for Jordpaakastelse.....	2 - 0 -
Degnen og Graveren.....	3 - 0 -
Bede Manden.....	2 - 0 -
Til de som borttog Liiget bet.	3 - 0 -

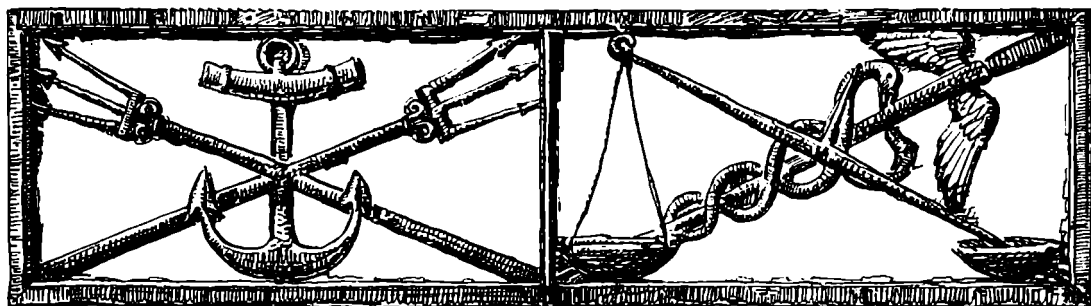
Ialt... 4 Rdl. 3 Mark.“

Efter at den i 1926 nedrevne Hospitalsbygning var blevet fuldført i 1873 blev der givet kgl. Konfirmation paa en ny Fundats, i Henhold til hvilken Hospitalslemmernes Antal blev udvidet til 14, medens der samtidig blev oprettet 10 saakaldte Pensionær-Pladser, beregnet paa Folk af Middelstanden, som ikke helt var uden Midler. Hver Beboer i Hospitalet har nu sit eget Værelse.

Tiden er gaaet frem. Sindssygeanstalter, Aandssvageanstalter og Sygehuse er blevet oprettede og har taget sig af den Del af Hospitalernes tidligere Beboere, som hører hjemme paa disse Anstalter, saaledes at der ikke i den senere Tid i Hospitalerne findes saadanne sørgelige Stakler som tidligere, da man kun havde Hospitalerne at anbringe dem i. Selvfølgelig var Hospitalerne ikke ideelle som Aandssvageanstalter, Sindssygeanstalter og Sygehuse, men de lindrede den værste Nød hos mange ulykkeligt stillede Mennesker. Vistnok var Hospitalerne i tidligere Tid meget tarveligt udstyrede, men Beboerne havde dog Tag over Hovedet, og de fik Føden, selv om det vel har været i al Tarvelighed; det var jo heller ikke forvænte Mennesker, der søgte Ophold i Hospitalerne. For Lemmernes aandelige Behov blev der i Vejle Hospital sørget ved Torsdags Prædiken i Kirkestuen, og i Hospitalets lille Bogsamling fandtes Lækkerbidskener som: „De troendes virkelige Salighed forestillet i 6 Prædikener“ og „Himmelske Biekube, Samling af vigtige Betragtninger“. ³⁹⁾

Selv om vor Tid med dens mange humane Lovc og Institutioner har gjort, at de gamle Hospitaler ikke spiller den Rolle i Humanitetens Tjeneste som tidligere, staar de endnu til Gavn for Samfundet og som et smukt Vidnesbyrd om menneskelig Barmhertighed mod dem, som uden egen Skyld var kommet paa Livets Skyggeside og led ilde.

VEJLE BY OG DENS BORGERE 1800—1870

A F

C. V. PETERSEN

Allerede i den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede begyndte Indbyggerantallet i Vejle at vokse, først langsomt, men senere ret stærkt. Medens der i 1793 endnu kun fandtes ca. 550 Personer over 12 Aar, svarende til i alt ca. 925 Indbyggere, var det samlede Indbyggerantal i Vejle i Aaret 1801: 1310. I Løbet af otte Aar var Tilvæksten altsaa ca. 41 pCt. Det er vanskeligt at anføre bestemte Aarsager til denne ret pludseligt forøgede Stigning. Den er vel til Dels et Udslag af den almindelige Fremgang og Befolkningsstilvækst, der samtidig finder Sted Landet over i hine Aar, og hvis dybere Baggrund sikkert er Bondestandens Frigørelse og den opblomstrende danske Handel paa Udlandet; men forskellige lokale Forhold har sikkert ogsaa bidraget hertil i nogen Grad. Utvivlsomt blev Oprettelsen af et Vejle Amt i 1796 (i Stedet for det tidligere Koldinghus Amt) en meget stor Vinding for Vejle By baade direkte og indirekte.

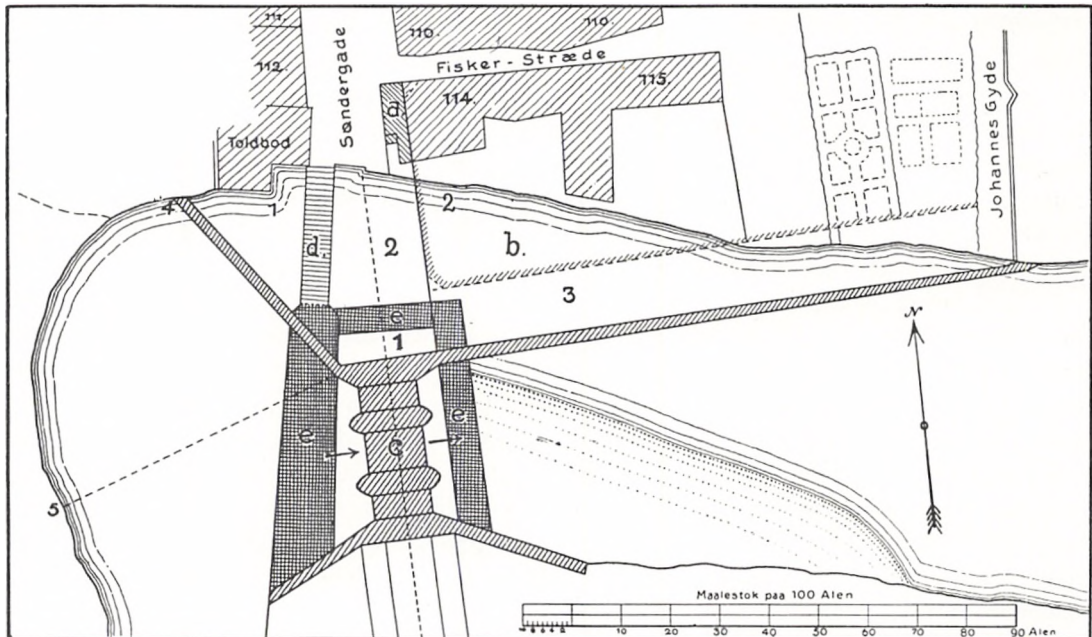
Den meget energiske og initiativrige første Amtmand over Vejle Amt, von Hellfried, havde allerede, medens han var Stiftamtmand over Ribe Stift, i en Aarrække haft Bopæl i Vejle og havde ved adskillige Lejligheder vist Interesse for Byens Opkomst (hans Bopæl var i Torvegade i den store Gaard ved Midtaan, nuværende Gade-Nr. 17). Det afgørende Gennembrud med Hensyn til Byens fortsatte og stærkt tiltagende Vækst og Velstand finder dog først Sted, efter at Byen i 1826 har faaet sin nye Havn. Den Dag, da Vejle Havn aabnedes for Trafikken, blev i Virkeligheden det nyere Vejles Fødselsdag. Siden da er der nu forløbet 100 Aar, og disse hundrede Aar har for Vejle Bys Vedkommende vist en Udvikling og en Vækst, som efter danske Forhold er helt overvældende, navnlig dog i de sidste halvtredsindstyve Aar.

Naar Aaret 1870 her er sat som Grænse mellem to Perioder af Vejle Bys nyere Historie, er der navnlig tænkt paa den indgribende Forandring i Byens Udvikling og Liv, som fremkaldtes derved, at den fik Baneforbindelse med Omverdenen i Slutningen af Tresserne.

VEJLE SØNDERBRO

Broen over Vejle Sønderaa beskrives ca. 1790 som „en Bro af Træ med Stenbrolæg over, 50 Alen lang og $7\frac{1}{2}$ Alen bred“. I Januar 1802 er den gamle Bjælkebro, i en saa elendig Forfatning, at det ved muligt indtræffende Tøvejr „kan befrygtes, at den af den stærke Drivis kan borttages“, og Byfoged Lange henstiller til Byens Repræsentanter, „ou der ikke bør slaaes nogle Ispæle for Broen“. Forinden der foretages noget yderligere Skridt i denne Sag, meddele General-Vejkmissionen ved Brev af 21. Januar s. A. til Stiftamtmanden, at Kongen ved Resolution af 13. Januar har tiltraadt Kommissionens Forslag om Opførelse af en Stenbro uden for Vejle Bys Sønderport og Anlæg af en Strækning af Hovedlandevejene ved Broen, samt at disse Arbejder maa paabegyndes i dette Aar for den almindelige Vejkasses Regning, saaledes at Broen kan være fuldført i Aaret 1803. Dog skal til Gengæld „Bropengene“ for Passagen over Broen, som hidtil har tilflydt Byens Kasse, fra nu af tilfalde den almindelige Vejkasse og senere afløses af „de anordnede Bompenge“.

General-Vejmesteren, Oberstløjtnant Rosenborg, foranstalter den 8. Marts Licitation over Materialier, der skal anvendes ved Opførelsen af Stenbroen. Medens Vejle Sønderbro er under Opførelse, skal den omgives af en Dæmning, hvis Længde er omtrent 130 Alen, nemlig „90 Alen, hvorover i en kort Tid er at frigive Kørsel, 6 Alen bred, imedens en Bro bliver at indrette, og 40 Alens Længde, hvorover ingen Kørsel bliver, 4 Alen bred“. Til denne Dæmning udfordres bl. a. 150 Stk. Bøgepæle til Nedramning og til Beklædningen af Dæmningen. Endelig skal der anvendes en Del Bøgetømmer til „Risten under Vejle Bro“. Risten mellemste Aabning skal have 9 Alens Bredder, de to andre 6 Alens Bredder. Løjtnant i Vejkorpset Casper von Kochen, en dygtig ung Ingeniør, som skal forestaa Arbejdet, udsender Bekendtgørelse om,

»Den sydlige Deel af Weile 1804« (Plan over Brobygningen, kopieret af C. V. Petersen efter v. Kochens Arbejds-tegning i Rigsarkivet). a) Det, som er at nedbryde af Jens Ottesens Gaard i Nr. 114, udgjør i Kvadratinhold 82 Alen. b) Det Vederlæg, som kan gives af den opfyldende Plads, udgjør i Kvadratinhold 624 Alen. c) Den nye Bro, som er under Arbejde. d) Den gamle Bro. e) Dæmningen omkring Broen. — Den Plads, som er bestemt til at opfyldes efter 1, 2 og 3, er anslaaet til 1450 Kvadratalen.

Vejle, set fra den søndre Side 1821. Fotograferet efter en Tuschtegning af J. H. T. Hanck. (Man bemærker den ny Stenbro over Sonderaaen og Aaens bugtede Løb.) Originalen findes paa det kgl. Bibliotek.

at der til Brobygningsarbejdet ved Vejle udfordres 40—50 Daglejere fra Arbejdets Begyndelse i Juni indtil Slutningen af Efteraaret. Endnu den 18. Maj har ingen meldt sig, og der udgaar fornyet Bekendtgørelse til de Sogne, der ligger nærmest omkring Vejle. Af Mangel paa Arbejdskraft maa der tilkaldes Militær. Fra den 27. Juli var det kun tilladt gaaende at passere den gamle Bro, hvoraf nogle Fag da var nedbrudt, og da den nye Bro lige var paabegyndt, blev kørende og ridende henviste til at forlægge Passagen igennem Fiskergade, Johannes Gyde og derfra over Aaen til Meyers Enghave (paa Gammelhavnsiden).

Den 1. August meddeler v. Kochen, at „hvad der under Arbejdet kan afbenyttes af den gamle Bro, saa vel som de Penge, der ved offentligt Salg indkommer“, bør komme den kgl. alm. Vejkasse til gode. Dette giver Byens Repræsentanter Anledning til at føre Klage over v. Kochen som den, der har „bemægtiget sig Bro-Materiale, som Byen har bekostet“. Ogsaa Byens gamle Vejerbod er han „uberettiget til at beslaglægge“. Og endelig hævder man, at han har forbudt Byens Pottemagere at grave efter Blaaler paa Byens Mark. v. Kochen afviser Klagen som uberettiget og henviser de klagende til hans foresatte; men han hævder samtidig, at han maa være ene om at grave Ler „paa det Sted, hvor Fyldningen til Dæmningen tages“. Uden Hensyntagen til Borgernes og Bysfogdens Klager lader v. Kochen derefter afholde Auktion over det gamle Materiale, da han „skal have megen Plads til „Ristens“ Tilhugning og Tilpasning“.

Den 2. September meddeler v. Kochen, at de kløvede Sten, der skal benyttes til Brobygningen, ønskes transporterede efter de offentliggjorte Konditioner „i Vinter efter enhver Lejlighed — der assisteres med de fornødne Stenvogne“. De Sten, der kommer Nord fra, skal lægges paa Torvet, da der ikke kan køres over den gamle skrøbelige Bro. Det følgende Aar fortsættes det paabegyndte Brobygningsarbejde, og „da det er vanskeligt at faa det fornødne Antal Haandarbejdere ved Broen, skal et Militærkommando paa 25 Mand og 2 Underofficerer ansættes hertil“. [Arbejdet gaar derefter sin Gang efter den Plan, som vedføjede Kopi viser. Broen bygges over en saakaldt „Rist“. Arbejdspladsen (det gamle „Brohøl Sande“ ved Aaens Sydbred) omgives af en træbeklædt Lervold eller Dæmning; men desuagtet maa der stadig „suegles“ (Vandet maa pumpes ud). Ved den nye Bros nordre Ende foretages en større Opfyldning, og Strømmen faar fremtidig et sydligere Løb end forhen.]

Atter i Aaret 1804 faar v. Kochen et Militærkommando til Hjælp; men han beklager sig den 2. August til Amtmanden over, at det har „været umuligt at slutte Akkord angaaende den forventede

Militærkommandos Indkvartering og Forplejning“. Kommandoet ligger for Tiden i Vilstrup og Bredballe, men „kan ikke uden Fare for Helbreds Tab ligge saa langt borte fra Arbejdsstedet“. Senest den 5. August ønsker han Kommandoet indkvarteret i Vejle. Amtmand Selmer giver straks Byfoged Steenstrup Ordre til at foranstalte Indkvarteringen til den anførte Tid.

I Løbet af Aaret 1804 blev Broen fuldført.¹⁾

[Som det fremgaar af omstaaende Billede (saa vel som af Planen), vedblev Aaen fremdeles at følge sit gamle, bugtede Løb ind til Byen. Først i Aaret 1856 blev der gravet en lige Kanal fra Tenen til Vejle Sønderbro.]

VEJANLÆG OG GADEREGULERING

Efter at Vejkorpsset havde opført den store Stenbro over Vejle Sønderaa, gennemførte det i de følgende ca. 30 Aar andre meget vigtige Opgaver til Gavn for Byen og dens Samkvem med Oplandet. Allerede i 1803 havde Kancelliet udstedt en Befaling til Byfogden i Vejle om at paase, at Byens Grundejere ved Ombygning af deres Ejendomme gjorde Anmeldelse herom, hvorefter „den opsynshavende Officer skal bestemme Facadernes Flugt“. Den 12. December 1833 bekendtgør Byfoged Hersleb i „Vejle Amts Avis“, at Trappestene paa Hovedgaden ikke maa springe mere end 30 Tommer frem, og at Grundejerne maa iagttage dette Hensyn, da Vejkorpsset i en ganske nær Fremtid vil foretage Brolægning. Denne paabegyndtes i 1834.

I Slutningen af Trediverne fuldførte Vejkorpsset Anlægget af den nye Hovedlandevej til Horsens, der var paabegyndt 1816, og i 1840 blev den nye Kolding Landevej anlagt (Taksationsforretning af 28. Juli 1840 „over de Jorder, der ere udlagte til den under Arbejde værende Strækning af den nye Landevej mellem Weile og Høien Bro“. En Taksationsforretning af 17.—19. Juni 1841 omtaler „Hovedlandevejene norden og sønden for Weile, anlagte 1840“). Senere anlagdes Landevejene til Fredericia og Ribe.

VEJLE HAVNS FORHISTORIE OG TILBLIVELSE

Mod Slutningen af det 18. Aarhundrede kunde kun ganske fladbundede Baade af 1 Læsts Størrelse „flyde“ ind til Sønderbro ved Højvande. Ved Lavvande var al Sejlads umulig — i den Grad var Sejlrenden og Aaen tilsandet. Større Fartøjer maatte ankre „paa Reden“ (ude paa Fjorden, i mindst en Fjerdingsvejs Afstand fra Byen, omtrent udfor „Djævlekløften“), hvor Ladningen blev udlosset og derfra ført i Baade eller Pramme („Kaager“) ind til Byen. Udførsel fra Byen foregik under tilsvarende besværlige Former. At dette var til største Besvær, først og fremmest for Byens Handlende, og hindrede Næringslivet i højeste Grad, siger sig selv. Der blev derfor ogsaa gjort adskillige Forsøg — allerede i det 18. Aarhundrede — paa at skaffe Byen en brugbar Havn; men de mislykkedes alle.

Den brave Vejleborger Jørgen Brosbøll,*) Guldsmed og Værtshusholder, var utrættelig i at forestille sine Medborgere den Betydning, det vilde have for Byen at faa

*) Smlgn. Side 139.

en god Havn. Sammen med sine nærboende Medborgere Byfoged H. L. Gaarmann og Tolder og Postmester Peder Hansen Staal drøftede han ofte Spørgsmaalet. Intereserede i Sagen var ogsaa Mænd som Hospitalsforstander Urban Stephasen (Toldforpagter og kgl. Vejer) samt Kammerraad Richter i Fredericia (den ene af de to Generalforpagtere af Tolden for Ribe Stift). Resultatet blev, at Jørgen Brosbøll i 1762 gav sig i Lag med at udarbejde et „Underdanigst Forslag til Weyle Havns Forbedring“ — et Værk paa hele 8 Foliosider.

[Han begynder med at berette, at Sønderaaens Længde fra Broen ud til Fjorden er „ungefehr 1500 Alen, Bredden er 50 Alen“, „andre Steder 100 Alen, dog kun ved Højvande“; Dybden er paa sine Steder næppe 1 Fod. Jørgen Brosbøll foreslaar bl. a. at sammenpresse Strømløbet ved at bygge et Bolværk paa begge Sider i en indbyrdes Afstand af 20—24 Alen. Derved vilde Strømmen efterhaanden skære sig et dybere Leje, saaledes at Smaafartøjer paa 20 til 24 Læster vilde kunne flyde ind til Skibsbroen.]

Brosbøll gaar imidlertid „til sine Fædre“ uden at se sin Plan gennemført, han dør i 1776, og hans Svigersøn Mads Winge har da forlængst overtaget den dobbelte Bestilling som Guldsmed og „priviligeret Herbergerer“. Snart efter samler Vejleborgernes Interesse sig i nogle Aar om Opførelsen af et nyt Raadhus. Denne Byrde var endnu ikke aflastet, da Nørregade gik op i Luer 1786 — en Ulykke, som paaførte Byen stort økonomisk Tab og for en Aarrække lammede dens Virkøevne. Havneforholdene forværredes Aar for Aar, og der blev intet foretaget til at forbedre dem.

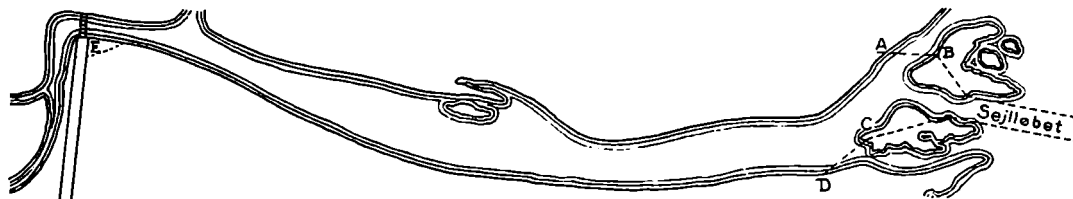
Da fik Vejle, i 1792, en ny Told- og Konsumptionsinspektør ved Navn Klingberg, som kort efter sin Embedstiltræden indsendte et „Underdanigst Pro Memoria“ til Stiftsbefalingsmand von Hellfried. Han beklager sig heri over den sørgelige Forfatning, hvori saavel Byens Havn som dens Konsumptionsboder og Portbygninger befinder sig, og foreslaar, at der til Fornyelse af disse Bygninger anvendes 500 Rdl. af den kongelige Kasse, eller at et saadant Beløb udlaanes af Konsumptionskassen uden Renter, mod at Laanet efterhaanden afdrages i Form af Bompengene. Naar Gælden var indfriet, skulde Bompengene saa fremtidig anvendes til Havnens Brug. Byens Repræsentanter, Købmændene Linnemann og Baldewien samt Gæstgiver Mads Winge og Brandinspektør, Sadelmager Carstensen, kan ikke bifalde Forslaget om Bompengene, men mener, at alle indkomne Fartøjer bør betale en vis Afgift til Havnen.

I Stedet for at ombygge eller reparere Porthusene vil man allerhelst afstaa disse „til Kongens Tjeneste“ (hidtil har de været udlejede af Byen for 9 Rdl. aarlig), „saa kan Husene ombygges og forandres, som Toldvæsenet finder for godt, og Byen spare de 500 Rdl.“. Hvad der indkommer ved Salget, vilde man da anvende til „et Forsøg med at indpæle og opmudre et Stykke ud i Aaen“. Byfoged Lange slutter sig til Forslaget om at spare de mange Penge, men med Hensyn til Havn er han kommet til den Overbevisning, at „en opgravet og indplanket Kanal fra Vejle søndre Port indtil det Sted, hvor Skibene for Tiden maa opankre, vil om faa Aar atter tilsande“. Efter hans Mening burde en Havn lægges „udenfor Byens Nørreport, enten ved Hestehaven eller ved Hospitalsforstanderens Enghave“.

Stiftamtmand Hellfried anbefaler (8. August 1793) at afhænde Porthusene til Hs. Majestæt og vil skænke Byfogdens Anvisning „fortrinlig Opmærksomhed“. Hvorledes Sagen derefter udvikler sig i de nærmest følgende Aar, kendes ikke, men man begynder at opkræve Havneafgifter fra omtrent Aaret 1796.²⁾ Samme Aar bliver Stiftamtmand Hellfried

Amtmand over det nyoprettede Vejle Amt, og snart efter sporer man ham som Drivfjæren i et nyt Forsøg paa at skaffe Byen en god Havn. Fra Hovedstaden hentes i Foraaet 1798 to sagkyndige, nemlig Kommandørkaptajn, Overlods Løvenørn og Pæle- og Bukmester Halkjer, som undersøger de Steder, hvor der synes at være Betingelser til Stede for at kunne anlægge en Havn.³⁾

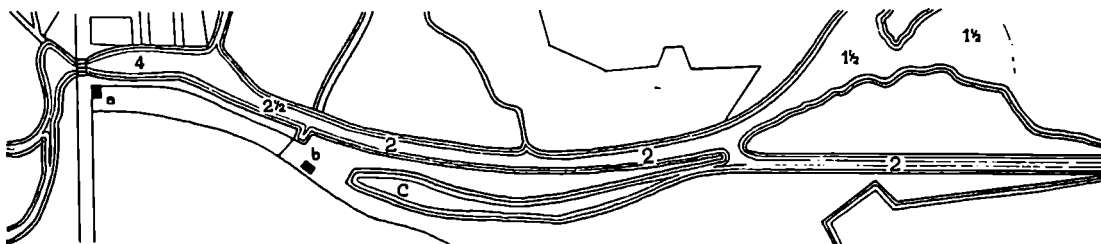
[Først Holmebugten, hvor man finder, at der „ikkun er jævnt 3 Fod Vand“ ved Middelhøjvande, og derfor fraraader et Havneanlæg paa dette Sted. Dernæst en Bugt, noget over en halv Mil fra Byen, som Fartøjer tilforn havde betjent sig af til Vinterhavn, og hvor Dybden var 6—7 Fod. Heller ikke her kunde man tilraade et Havneanlæg; thi her fandtes der saa „usædvanlig mange Søorme“, der „ikke alene vilde skade Skibene, men ogsaa Bolværker og Broer“. Den tværs overfor liggende Valebæksbugt var om Vinteren særlig udsat for Iskruninger, og derfor vilde et Havneanlæg her blive meget kostbart. Desuden laa Stedet temmelig langt fra Byen. Det ender altsaa med, at man foreslaar at nøjes med at „forbedre Aaløbet og Udskipningen“. Paa Kortet afsættes Betegnelserne A, B, C, D, svarende til nedrammede Pæle, hvorved det Løb afmærkes, som de sagkyndige mener, at Aaen bør tvinges til at følge, medens „Aaens to andre Udløb bør lukkes“. Aaløbet bør derefter opmudres, og af det opmudrede kan der paa begge Sider af Aaen opkastes en Dæmning, som sine Steder forsynes med et „Flækkegerde“ $\frac{1}{2}$ Alen højt. Herved kan Aaløbet „begrænses“. Derefter skulde Opmudringen fortsættes fra Aamundingen, og „saa langt Grunden vedholder til det fornødne dybe Vand“ i en Bredde af 30 til 40 Fod. „Naar Aaens Dybde og denne Rende kan bringes til sikker 4 Fod, er den altid passelig for store Baade, ja, endog for store Pramme“. Byen maa anskaffe en Muddermaskine, og med en Bekostning af 500 Rdl. aarlig vil der „ikke behøves mere end 5 Aar til at bringe Løbet i god Stand“. De samlede Omkostninger i Øjeblikket anslaaes til ca. 650 Rdl., i hvilket Beløb er indbefattet en Bolværksindhegning af et triangulært Terrain mellem Aaen og „Landevejen straks sønden for Broen“. Denne Sandplade (det gamle „Brohøl Sande“), der tilhører Byen, kan anvendes til Oplagsplads.]

Vejle Sønderaa Aar 1797—98 med det projekterede nye Sejlløb. Kopieret efter Landinspektør A. W. Ravens Kort i Rigsarkivet. (Se Teksten.)

Efter Samraad med Stiftsbefalingsmanden blev det saa besluttet at samle Øvrigheden med Byens Repræsentanter og nogle af Købmændene for at forelægge dem denne Plan. Havnekommissionen holdt derefter Møde og udtalte Ønsket om „at vide, hvorledes Pengene skulde tilvejebringes og fordeles i de bestemte 28 Aar“. Et Udvalg af Borgere, som holdt Møde den 12. Maj s. A., erkendte, at den forelagte Plan var „umiskendelig rigtig“, og man ansøgte derefter om et Laan af den kongelige Kreditkasse paa 1500 Rdl. og senere 2500 Rdl. I Forvejen var der tegnet Bidrag af Borgerne; første Aars Bidrag betaltes 1799. Fra dette Aar foreligger der endnu en „Liste over dem, som har subskriberet til Vejle Havns Forbedring“. Den omfatter hele 174 Navne, og som første Navn paa Listen finder man Stiftamtmand Hellfried. De fleste Bidragydere tegnede sig for 28 Aar, nogle for 10, andre for 8 o. s. fr. Det fremsatte Projekt blev gennemført, og Resultatet forefindes paa „Plan af Weile, opmaalt Aar 1800“ og „Oxholms Situationskort over Inderrenden af Vejle Fjord med Byplan, opmaalt 1823“.

[Paa førstnævnte ser man forskellige Slæbesteder ved Aaen. Mellem denne og „Consumptionskontoret“ Syd for Broen findes „Porten til Havnen“. Langs med Aaens Sydbred løber „Havnevejen“, og Pladsen

Vejle Sønderaa, opmaalt 1823—24 af Landinspektør U. Oxholm (Originalen findes i Rigsarkivet).
 a. „Den sydre Consumptions-Bod“. b. Havnehuus. c. „Den døde Canal“.
 (De vedføjede Tal angiver Vandets Dybde i Fod.)

Syd for denne er „Havne- og Brændeplads“. Gaden „Gammelhavn“ er endnu ubebygget. Af Kortet fremgaaer det endvidere, at det gamle søndre Porthus er fjernet og erstattet med en Bom og Laage, der betegnes som „Søndre Port“, beliggende Syd for Broen ved Konsumptionskontoret. Paa det andet Kort (fra 1823) finder man desforuden det (formodentlig ca. Aar 1800 opførte) nye Havnehuus med nærliggende Anløbsplads paa Aaens Sydside (omtrent for Enden af vor nuværende Gammelhavn, i Nærheden af Godsbanegaardsterrainet).

Endvidere ser man her, at Projektet af 1798 med Aaløbets Indsnævring er udført, idet dette nu ikke har halv saa stor Bredde som tidligere. Sonden for Dæmningen, der begrænser Aaløbet, skærer „den døde Canal“ sig ind, og da den nu har henligget upaaagtet i mer end en Snes Aar, er den „for det meste eftergroet“. Aaens Dybde lige ved Broen er angivet til 4 Fod, derefter formindskes den til 2½ Fod ud for Havnehuuset, senere til 2 Fod gennem Resten af Løbet. I Fjorden lige uden for Aaen er Dybden kun 1½ Fod. Endelig bemærker man den nye Stenbro, som lægger Passagen over Aaen noget sydligere og østligere end tidligere og tillige er betydeligt kortere end den gamle Bjælkebro.]

Et Vidnesbyrd om, at Havneanlægget af 1799 ikke har virket tilfredsstillende, afgiver et af Landinspektør S. Ravn i Aaret 1802 udarbejdet „Carte“ (som opbevares paa Rigsarkivet). [Dette projekterer et Kanalanlæg, hvis „Direktion“ (Retning) angives ved et Vejanlæg fra „Kirkebroen“ mod Øst gennem Hestehaven indtil det Sted, hvor Baneoverskæringen ved Banegaarden nu findes. Selve Kanalen tænkes ført herfra med en Bredde af 24 Alen og i en Længde af 1537 Alen ud til „Dybet“.]

Der er altsaa stadig Planer under Overvejelse om at forlægge Havnen til et helt andet Sted — men Enighed kan ikke opnaas. Kronprins Frederik (den senere Kong Frederik VI.) meddeler i et Brev af 25. August 1802 til Ove Malling, at „da der i Vejle er Strid om den heldigste Løsning af Havnespørgsmaalet“, har han besøgt Byen og ladet sig „ro op og ned ad Aaen for ved Selvsyn at sætte sig ind i Sagen“. Vejle var ikke den eneste Købstad, hvor man paa hin Tid søgte at forbedre Sejlløbet og Havnebassinet. „Næsten overalt blev der foretaget omhyggelige Undersøgelser og anstillet Beregninger, hvorvidt de ønskede Forandringer laa inden for vedkommende Bysamfunds økonomiske Evne“. 4)

Mer og mer utilfredsstillende viste Havneanlægget ved Sønderaaen sig at være, og den idelige Opmudren gjorde det tillige meget bekosteligt at vedligeholde Indsejlingsløbet: Det stærke Strømløb udskyllede Sand og Dynd og tilintetgjorde ofte lang Tids kostbart Arbejde og standsede ikke sjældent Pramfarten. Desuden afgav Aaen ikke nogen Havn for Fartøjerne. Faa Aar efter at Amtmand Treschow har tiltraadt Stillingen som Amtmand over Vejle Amt, overdrager han til Kommandør-Kaptajn Hemme i København at udarbejde en ny Havneplan for Vejle. Kommandøren fremsætter den 3. Oktober 1823 hele 3 Havneplaner:

Vejle By med Omgivelser ved Begyndelsen af det 19. Aarh. I Forgrunden Uhrakov Bakke med Vejle gamle Jellingvej, Vardevej og Herregaarden „Sofiesminde“. Havnen er endnu ikke anlagt. I Baggrunden ser man Skibene ligge for Anker ud for Vindingland.

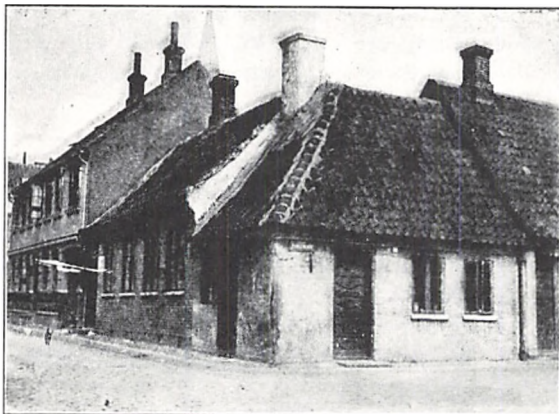
- [1. Plan, hvis Udførelse vil koste ca. 7000 Rdl., gaar ud paa at anlægge en Skibsbro og Havn ved Nord-siden af Fjorden, omtrent 2000 Alen fra Nørreport. Det ligger NV ca. 3210 Fod fra den inderste Ende af Dybrenden, hvor der er 7 Fod Vand — efter Købmand Severin Jensens og Rebslager Jeppe Jensens Opgivende.
2. Plan, hvis Bekostning anslaaes til ca. 8650 Rdl., gaar ud paa at anlægge Havnen lige ud for Kirke-gaden „ved den Banke, som kaldes Holmen“, derfra tilvejebringe en „Kommunikationsrende af 7 Fods Dybde og 30 Fods Bredde ud til Enden af Dybrenden, en Distance af ca. 4000 Fod, og saa ved en Vej over Engen, 500 Alen lang, og en Kørebros over Mølleaaen sætte denne Skibsbro i direkte Forbindelse med Midten af Byen“.
3. Plan giver Anvisning paa at aabne den saakaldte „døde Kanal“, ved Siden af og sønden for Aaløbet, helt op til Havnehuset, derefter aflede Aastrømmen Nord efter med en skraa Dæmning og saa udmudre en Rende, 7 Fod dyb, 30 Fod bred, helt ud til den samme Dybde i Fjorden — en Distance af over 5000 Fod (Bekostning ca. 11000 Rdl.).]

Hermed henstiller Kommandøren Sagen til Overvejelse af Myndighederne med Tilbud om at udarbejde en Arbejdsplan. Ovennævnte Jeppe Jensen havde imidlertid „i al Hemmelighed selv foretaget Pejling af Fjorden, udarbejdet Tegning og Forarbejde og bestemt, hvor Havnen bedst burde være.“⁵⁾ Maaske var det paa dette Tidspunkt (muligvis allerede tidligere), at han indsendte til Myndighederne en Beskrivelse og et Overslag over den paatænkte Havn, men kun mærket „J. J.“. Her bør indskydes en Omtale af denne Mand, hvis Navn til alle Tider vil staa indskrevet med Hæder i Vejle Bys Historie:

Jeppe Jensen var født i Vejle den 16. Oktober 1778 som Søn af en Møllersvend, der arbejdede i Vejle Vandmølle. Næppe 20 Aar gl. blev Jeppe Jensen gift med den 18-aarige Maren Gregersdatter. [Dette Ægtepar fik 9 Børn, hvoraf det yngste, en Datter, senere blev gift med Slagtermester Simon Lindtner i Vejle og saaledes Moder til forhenværende Skibbygmester Simon Lindtner, hvem disse Oplysninger skyldes.] Jeppe Jensen var Rebslagermester i 4 Aar, og medens han spanst, drejede hans Hustru Hjulet. Men saa afstod han Forretningen til en anden Rebslager, fordi han havde ladet sig leje som Soldat, og han „laa inde“ i 16 Aar som Infanterist. Først laa han i Odense, senere var han som Soldat langt omkring, og han var en dygtig Underofficer, som hans overordnede satte Pris paa. Medens han var Soldat, ernærede hans Hustru, som var blevet tilbage i Vejle, sig ved at røge Ørreder, Sild og Aal, henkoge Muslinger og lave Haarkæder, ja, hun var endog beskæftiget med at „snegle“, d. v. s. at pumpe Vandet bort, da den nuværende Sønderbro blev anlagt i Aarene 1802—1804; om Efteraaret støbte hun Lys i Masser og solgte dem om Vinteren.

Efter at Jeppe Jensen var udtraadt af Kongens Tjeneste, tog han atter Ophold i Vejle, og saa længe han levede, blev han her kaldt „Jep Rebslaar“, endskønt han ikke mere drev Rebslagerbestillingen. Han havde et lille Hus i Fiskergade, og her sad han og lavede Træsko. Desuden besørgede han og Hustru Ud- og Indskibning fra de smaa Skibe, som laa paa Reden, og under dette Arbejde blev han nøje kendt med Sejllobet og Fjordens Dybdeforhold. Saaledes stod han altsaa rustet til den Opgave, der ventede paa ham: at skabe Vejle By en Havn.

Da man nu fandt ud af, at Jeppe Jensen var Ophavsmand til den anonymt indsendte Plan, blev han af Myndighederne taget med paa Raad og fik snart betroet det vigtige Hverv at lede Havneanlægget. Amtmand Treschow besøgte ham ofte i hans lille Hus i Fiskergade og drøftede Sagen med ham. En Gang sagde Amtmanden spøgende til ham: „Naar vi to Træskomænd lægger vore Hoveder i Blød sammen, skal vi nok faa noget godt ud af det.“ Ved Havnekommissionens Møde, hvor der skulde tages Stilling til de tre af Kommandør Hemme fremsatte Planer, var „Rebslager“ Jeppe Jensen til Stede, tilkaldt som særlig sarkyndig, og man tager næppe fejl, naar man gætter, at det navnlig var efter hans Raad og Anbefaling, at Kommissionen bestemte sig afgjort for Plan Nr. 2. Paa samme Møde blev det overdraget til Jeppe Jensen at foretage et Forsøg med Opmudring i den nye Sejlrende for at prøve den nye Mudder-maskine, som nu efter Hemmes Anvisning var bygget og færdig til Brug. Det blev overdraget til ham at antage det fornødne Mandskab, 6 Mand, paa almindelig Dagløn.

Jeppes Hus, som indtil ca. Aar 1900 laa paa Hjørnet af Fiskergade og Foldegade.

Jensens Opgivende“ i Løbet af 7 Uger en Rende eller Kanal ude fra Dybrenden og ind- efter: 83 Favne lang, godt 7 Fod dyb ved at opmudre 3 Fod af Grunden og i en Bredde af 30 Fod. Herefter beregnede Jeppes Jensen, at der til hele Opmudringen ind til Holmen vilde medgaa 64 Uger, og „da Arbejdet højst kan drives i 28 à 30 Uger om Aaret, vil man først i 1827 blive i Stand til at udgrave Bassinet, sætte Bolværket og opfylde og udjævne Havnepladsen“.

Den 28. Juni 1824 paabegyndtes det egentlige Opmudringsarbejde, og den 24. August s. A. indsendte 6 af Byens Storkøbmænd (I. I. Fevejle, A. Linnemann, I. Schmidt, Lorenzen, Gylding og P. Glud) en Skrivelse til Kommandør Hemme, f. T. Vejle. De beklager sig heri over, at „Bassinet eller Havnen“ skal anlægges temmelig langt fra Byen, hvilket de skønner „af den allerede afmærkede Vej“. De henstiller, at Havnen maa „blive ledet ind i Engen til Dæmningen ved Mølleaaen“, hvor Skibene vilde kunne „nyde Tryk- hed for de herskende Efteraarstorme under det af Naturen dannede Værn, Holmen, der ej mindre vil betrygge Kanalen for Tang og Is“.

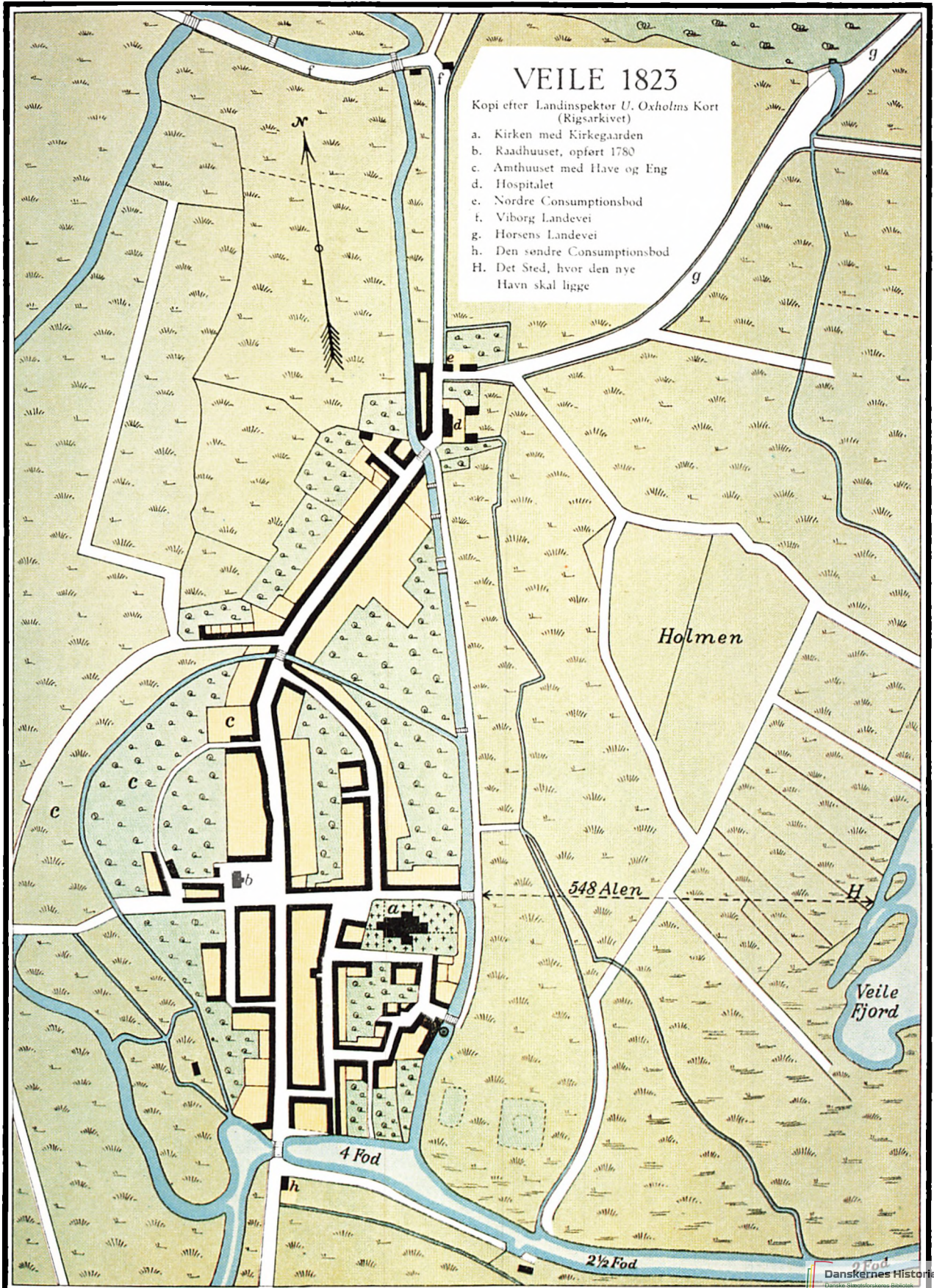
Kommandør Hemme svarer ikke direkte paa denne Henvendelse, men indsender under 30. August til Havnekommissionen Plan med Tegning og Overslag til Havne- anlægget og gør i en medfølgende Skrivelse Kommissionen opmærksom paa den omtalte Henvendelse. Han har nu „overvejet den deri fremsatte Idé“ og „opofret flere Dage paa fornyede Undersøgelser“, men maa fastholde Nødvendigheden af „at lægge Bassinet eller Havnen saa langt ude for at komme fri af den haarde Holmegrund, der vilde gøre det yderst vanskeligt, om ikke umuligt, at faa Bassinet udgravet til den fornødne Dybde“. Skulde man følge den „i Forestillingen fremsatte Idé“, vilde Anlægget „medtage 2 til 3 Aar længere“, og „Bekostningen vilde blive ca. 10000 Rdl. højere“. Desuden kunde man befrygte, at „den haarde Sten- og Grusgrund, som strækker sig baade mod Østen og Syden langt uden om Banken, som kaldes Holmen“, og som er næsten uigennemtrængelig for Jordboret, vilde „foraarsage total Standsning i denne Plans videre Udførelse, naar man var kommen i fuld Gang dermed“. Han anser det derfor som sin Pligt „at fraraade denne Idés Antagelse“. Det paabegyndte Arbejde gaar derefter sin planlagte Gang. — Den 27. November 1824 meddeler Havnekommissionen „højere Vedkommende“

Borgerskabets Andragende om Anlæg- gelse af en Havn ved Vejle By indsendes med Amtets Betænkning i Marts 1824, og to Maaneder senere foreligger Kon- gens Tilladelse, hvorefter Arbejdet paa- begyndes, idet der først lægges en Tøn- nerbro over Mølleaaen (16 Alen lang, 10 Alen bred) „østen for Residentsgade“ og dernæst „en mindre Bro over den første Grøft i Engen, hvor Vejen skulde gaa til Havnebassinet“. Den store Bro skulde være færdig og brolagt („pikket med hugne Sten“) inden 8 Uger, den mindre inden 3 Uger. Samtidig tilveje- bragtes der „ifølge Opsynsmand Jeppes

VEILE 1823

Kopi efter Landinspektør U. Oxholms Kort
(Rigsarkivet)

- a. Kirken med Kirkegården
- b. Raadhuuset, opført 1780
- c. Amthuuset med Have og Eng
- d. Hospitalet
- e. Nordre Consumptionsbod
- f. Viborg Landevei
- g. Horsens Landevei
- h. Den søndre Consumptionsbod
- H. Det Sted, hvor den nye Havn skal ligge

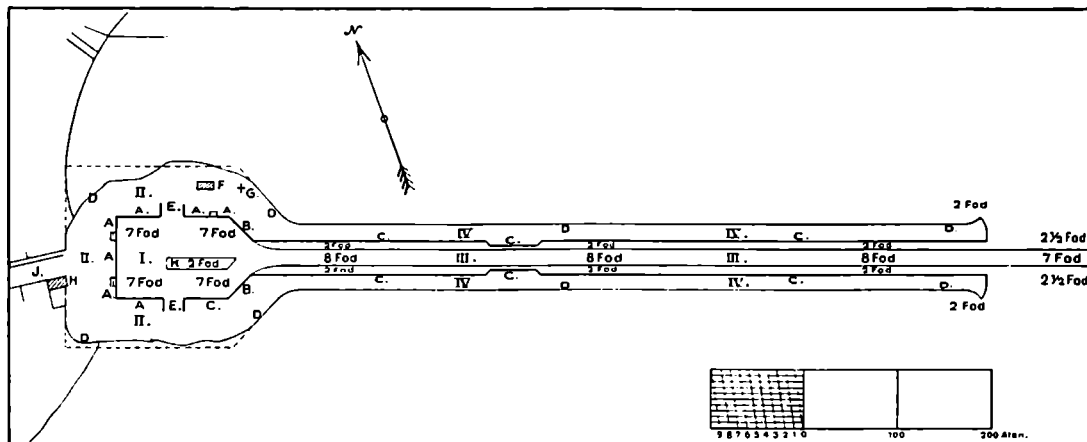

(Amtmanden), at „Arbejdet ved det nye Havneanlæg fra dets Begyndelse i afvigte Sommer er udført under speciel Opsyn og Vejledning af Borger Jeppe Jensen her af Byen, som har udvist uførlige Nidkærlighed for Arbejdets Fremme, forenet med Indsigt og Overlæg“. Der tilføjes, at man ønsker at beholde ham „til at føre Opsyn med et og andet Arbejde i Løbet af Vinteren, saa meget mere som den beskikkede Havnefoged er svag og sygelig“, og man tilstaar ham for Vintermaanederne 10 Rdl. Sedler maanedlig (imod 20 Rdl. pr. Sommermaaned). I Januar 1825 forlanger Jeppe Jensen forskellige Reparationer af Pram-mene og Muddermaskinen samt en ny „Rambuk“ m. m., hvilket naturligvis bevilges ham.

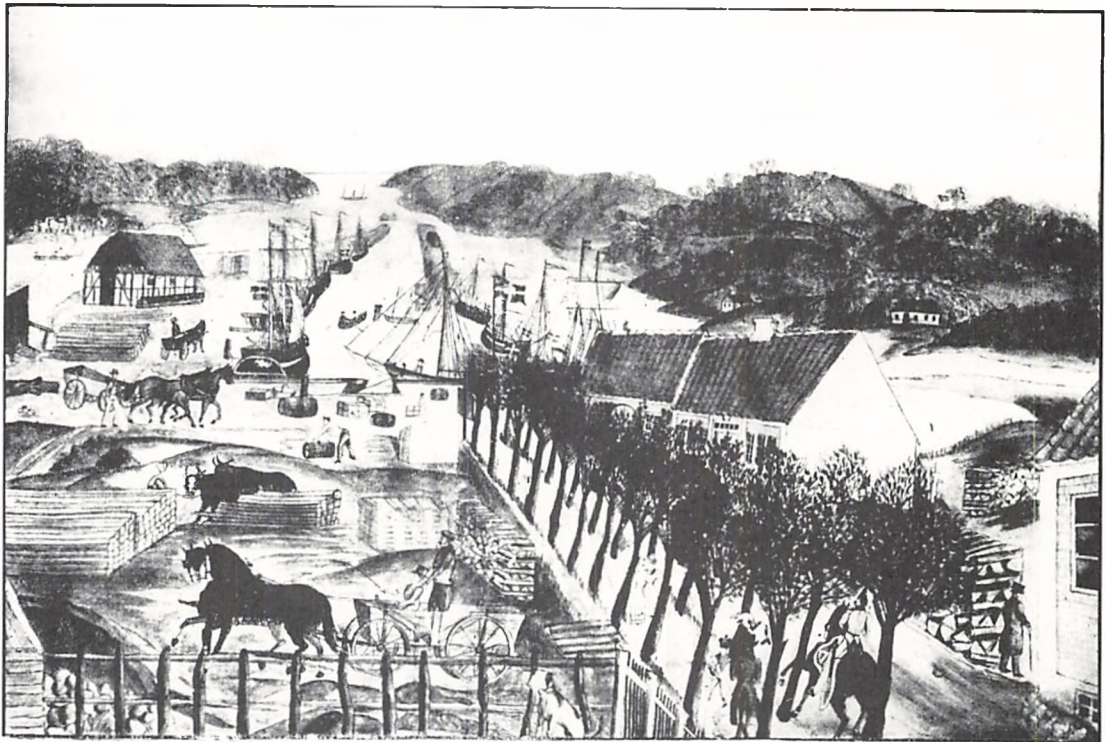
Ved Udgravningsarbejdet fik det faste Mandskab Hjælp fra Borgerne. Der eksisterer endnu en Liste for Marts 1825 over dette frivillige Mandskab. Trommeslageren gik rundt i Byen og raabte ud, naar der var Lavvande i Fjorden. Saa sendte Købmanden en Karl, og Haandværksmesteren en Lærling, hver med en Skovl, og Udgravningsarbejdet foregik da med Liv og Lyst. Der blev ogsaa brugt Haandmuddermaskiner.

[Arkæologen J. J. A. Worsaae meddelede, at der ved denne Udgravning „paa den sydlige Side af Holmen“ blev fundet „adskillige Redskaber af Sten, saasom 3 Kiler af Flint, 1 Hammer med Hul i af Graasten, adskillige Flækker af Flint og en Hjortetak, der var gennembrudt og tilskærpet som en Økse.“ Og han tilføjer: „Af disse Fund synes det rimeligt, at Folk endog i den forhistoriske Tid have opslaaet deres Boliger paa disse Steder.“]6)

Den 6. August s. A. aflægger Jeppe Jensen mundtlig Beretning overfor Havnekommissionen om, „hvad der hidtil er foretaget til Kanalens Opmudring“. Den 3. September giver man det af ham fremsatte Forslag til Vinterarbejdet sin Anerkendelse som „hensigtssvarende“ og betegner hans Overslag over Udgifterne som „saa nøjagtigt som muligt“ samt tiltræder hans Forslag om et Løntillæg for Mandskabet ved Muddermaskinen. Den bedste Anerkendelse af Jeppe Jensens Arbejde foreligger i Kommandør Hemmes Brev af 10. Februar 1826, hvori han lover at komme til Vejle i det tidlige Foraar. Han udtaler da om Jeppe Jensen: „Ved dette saa fuldstændige og vel gennemtænkte Opgivende af det til i Aar bestemte Arbejde har jeg intet videre at bemærke“.

„Situations-Kort over Canalen og Havnen ved Weile, saaledes som den var ved Slutningen af Aaret 1828.“ Optaget og tegnet af Jeppe Jensen Havnefoged. I. Bassinet eller Havnen. II. Løsepladsen omkring Havnen. III. Canalen. IV. De paa begge Sider af Canalen opkastede Dæmninger. A. Bølværket omkring Bassinet. B. Tvende Stykker Pakværk. C. Pæle- eller Paskinværk. D. Simpelt Gjerde eller Fløtteværk. E. Tvende Sløbesteder. F. Havnens Materielhuus. G. Fyrstedet. H. Det nye Toldbodpakhuis med Gaard. J. Den nye Vei fra Byen til Havnen. K. Det Stykke i Bassinet, som ikke er opmudret. (Kopieret efter den originale Plan i Rigsarkivet.)

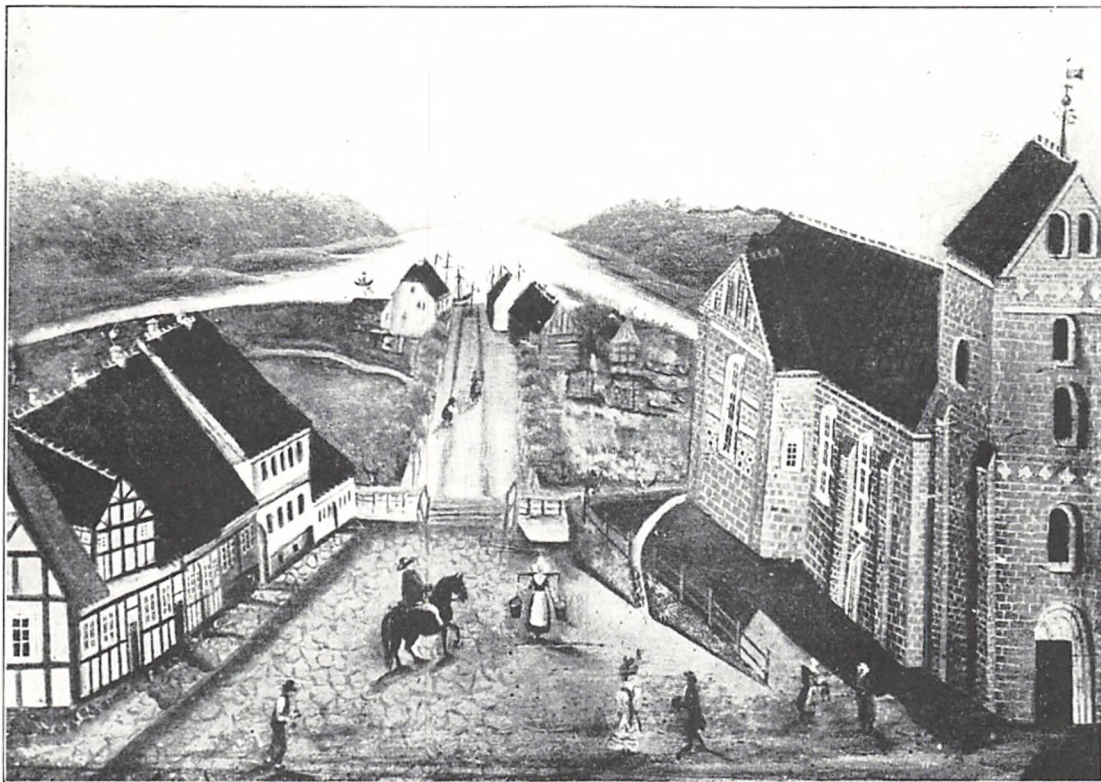
Uensetligt tilgalt *WEILE HAVN.*
 SEET FRA DEN NORDVEST-SIDE.
 Havnefæl og Læringsmænd Jøppe Jensen, Weile af K. Eriksen

I Løbet af 1826 blev Havnen i det væsentlige færdig. Jeppe Jensens „Situationskort over Canalen og Havnen ved Weile, 1828“ viser, at Bassinets Bredde var 80 Alen, dets Længde 120 Alen (eller 140 Alen, hvis man medregner Bassinets „Hals“). „Havnestrædet“, som var 800 Alen langt, var begrænset af Faskindæmninger med en indbyrdes Afstand af ca. 30 Alen, langs med disse var Dybden kun 2 Fod; men den ca. 15 Alen brede Kanal i Midten af Strædet havde en Dybde af 8 Fod. Kanalen fortsattes uden for Havnestrædet med en Dybde af 7 Fod og i en Længde af 1200 Alen ud til „Dybrenden“, hvis Dybde var 8 Fod. Havnebassinets Dybde var, som Kortet viser, 7 Fod, men foreløbig undlod man at opmudre et aflangt Felt i Midten, formodentlig af Sparsommelighedshensyn(!). „Bolværket“, som indfattede Bassinet, blev opført af Tømrermester Mads Eriksen, der ogsaa havde bygget Kirkebroen. Der fandtes to Slæbesteder (à 20 Alens Bredde), eet paa Nordsiden og eet paa Sydsiden. Paa den omkring Havnen liggende Losseplads, der var indrammet af „et simpelt Gærde eller Fletværk“, laa Toldbodpakhuset mod Vest (omtrent paa det Sted, hvor den nuværende Toldbodbygning ligger), Havnens Materialhus samt et Fyrsted mod Nordøst. „Brohovederne“ skulde sættes af „Pakværk“. For at Jeppe Jensen kunde gøre sig nøje bekendt med, hvorledes dette burde sættes, blev der den 24. August 1826 bevilget ham 15 Rdl. for i Efteraaret at foretage en Rejse til Odense Kanal, hvor saadant Pakværk var anvendt. Den 27. September 1826, altsaa før Havnen var helt færdig, indkom det første Skib. (Herom vidner endnu et gammelt Flag, som opbevares hos Havnefogden.)

[Kort efter at Havneanlægget var fuldført (formodentlig i 1827), anmeldte Kong Frederik VI. sin Ankomst til Vejle. Jeppe Jensen, hvem Amtmanden og Vejle Kommune nu havde antaget som Havnefoged, ærgrede sig over, at der netop paa den Tid ingen Skibe var i Havnen; men til alt Held blev Vinden østlig, og den lille Havn blev inden Kongens Ankomst helt fuld af Skibe. Da Kongen, ledsaget af Amtmand Treschow, besaa Havnen, hvor alt var Liv og Virksomhed, udtalte han sig rosende derom til Amtmanden, men denne pegede paa Havnefogeden som „Manden for det hele“, og Kongen lovede da at huske paa Jeppe Jensen. (Denne betegner sig allerede den 11. December 1827 som Dannebrogsmænd og Havnefoged i Vejle.)⁷⁾ Jeppe Jensens sirlige Haandskrift kan man den Dag i Dag se i Vejle Bys gamle Havneprotokoller lige til Aaret 1838. Paa Vejle Museum hænger indrammet et smukt Digt, som han skrev fra Odense til sin Hustru. Han døde i 1838, og hans og hans Hustrus Gravsten findes endnu paa Vejles ældste Kirkegaard. Paa Billedet (S. 250) af Vejle Havn 1835 ser man i Forgrunden til højre Jeppe Jensen, der gaar ind i sit Hus.]

TRAFIKKEN PAA HAVNEN DE FØRSTE AAR

Ifølge Jeppe Jensens Opgivelse ankom der til Vejle Havn i 1827: 102 Skibe, og i 1828: 142 Skibe. Det var jo et ganske anseligt Antal, men Skibene var naturligvis kun smaa. Efter Havnekommissionens Ønske og Opfordring fastsatte Jeppe Jensen den 29. Juli 1827 den Afgift, som Fartøjer i Henhold til deres forskellige Størrelse skulde give

Residensgade i Vejle ca. 1830. I Forgrunden til venstre: Husrækken fra Grønnegades Hjørne til Mølleåsen; til højre Kirken. I Billedets Midte: Havnebroen med Vandingsstedet og Havnevejen med de tre første Bygninger (Nr. 31, til venstre, eksisterer endnu). Originalen, malet paa Træ, er i sin Tid skænket Vejle Museum af Apoteker Daugaard. Endekant Billedet er helt „fortegnet“, er det ikke uden Interesse.

i Pladsleje, endvidere for Benyttelse af „Gangspillet“, af „Flaaden“ og af „Gieløberne“, saaledes at Havnen kunde „vedligeholde Tøjet“ uden at være udsat for Tab.

Ligesom der nu betales Havnepenge af Varer og Kreaturer, som gaar ud eller kommer ind i Skibene, blev der dengang betalt Havnepenge af Mennesker, og Havnefogden havde bl. a. den Bestilling at opkræve denne Afgift. Paa den nordre Havnemole var der anbragt nogle smaa Kanoner, som der blev saluteret med, naar Københavnsfarerne ankom eller sejlede, for at Byens Indvaanere kunde høre, at der var Liv paa Havnen.

DE FØRSTE HUSE PAA HAVNEGADE

I Forening med en Soldaterkammerat, Claus Hansen, købte Jeppe Jensen et Stykke Eng, samtidig med at Havnen blev anlagt. Dette Stykke Eng strakte sig fra det spidse Hjørne af Jyllandsgade til venstre, naar man gaar ind fra Havnegade, og helt ud til Terrainet bag ved det nuværende Dampskibspakhus. Købesummen var 200 Rbd., og Jeppe Jensen fik den Del af Engen, der laa nærmest ved Havnen.

Claus Hansen byggede det første Hus ved Havnevejen, nuværende Nr. 26 og 28. Forhen var der indmuret en Granitsten paa Ejendommen med en Indskrift, som meldte, at dette Hus var det første, der var opført ved Nyhavn. Det andet Hus var nuværende Nr. 31, og det tredie var Jeppe Jensens eget Hus, nuværende Nr. 30. (Se Billedet af Residensgade ca. 1830.) Jeppe Jensen overlod en Byggeplads ved Siden af Toldboden til sin Svigersøn, den i sin Tid bekendte Skipper Lars Hansen (som sejlede og handlede meget paa Flensborg). Denne byggede her et Hus, som senere af Sønnen, Købmand Carl Hansen, blev solgt til Toldboden.

MINDER OM JEPPE JENSEN OG AMTMAND TRESCHOW

Tidligere stod der Sønden for Byen (paa den høje Banke oven for Kolding Landevej) en Mindesten for Amtmand Treschow, „Havnens Grundlægger“, omgivet af et lille Anlæg. Stedet kaldtes „Treschows Minde“. Dette Minde afløstes i 1874 af en Granit-Obelisk (5 1/2 Alen høj, med Amtmand Treschows Brystbillede i Bronze), som opstilledes paa vestre Havneplads. Udgifterne herved afholdtes af „Vejle Amts landøkonomiske Selskab“ med Tilskud fra Byen og „to Velyndere“. Inskriptionen under Billedet lyder saaledes:

Paa Vejle Bakker i Granernes Skjul
Om Dig toned' Sangen fra Mindets Fugl.
Og Voven, som skulper om Kjølen i Havn,
Den nævner for Nutidens Slægt dit Navn.
Selv Lindene paa vore kjæres Grave
Fortælle om Dig i de dødes Have.*)

[Jeppe Jensen havde mange Aar før Havnens Anlæg mærket sig et lille Træ i Nørreskoven, og da det blev saa stort, at han kunde skære i Barken, anbragte han sit Navn der og udskar desuden følgende Inskription, som siden er bleven vedligeholdt: „1802 var Træet 3 Alen højt“. Afdøde Skibsreder Carl Hansen og forhenv. Skibsbygmester S. Lindtner satte i Forening den Bænk, der staar ved Vejen, lige overfor Træet, og benævnes Jeppe Jensens Bænk.]

*) Der sigtes hermed til Anlægget af Vejles nuværende ældste Kirkegaard, der blev anlagt 1825. Ogsaa dette Anlæg stod Jeppe Jensen for, ligesom han anlagde flere smukke Haver i og ved Vejle.

NÆRINGSLIVET I VEJLE

Efter at Byen havde faaet sin nye Havn i 1826, tiltog Befolkningen stærkt, og Næringslivet begyndte at blomstre frem paa mange Omraader. I 1834 var Indbyggerantallet steget til 2409, og i 1840 til 2753. Vidnesbyrd om, at Vejle allerede i Tyverne befinder sig i Udvikling, er bl. a. Oprettelsen af Byens første Pengeinstitut og dens første Avis. „Vejle Byes og Amts Sparekasse“ aabnedes den 9. Juni 1827 Kl. 10 Form. i Gæstgiver Worchs Gaard (det senere „Brandts Hotel“). „Vejle Amts Avis og Avertissements-tidende“ udsendte sit første Nummer Lørdagen den 18. Oktober 1828. Avisen blev trykt og udgivet af cand. phil. Sylvester Hertz. I 1831 fik Byen sit første Skibsværft, og faa Aar senere blev der anlagt et andet Værft. I 1838 fandtes der i Vejle ikke færre end 15 Brændevinsbrænderier og lige saa mange Maltgørerier, men de var alle smaa; desuden: et Strømpevæveri med 19 Væve, en Bomulds- og Tøjfabrik med 3 Væve, en Kartefabrik, en Cikoriefabrik, en Tobaksfabrik, et lille Garveri (der garvede 30 Huder og 200 Skind aarlig), et lille Pottemageri og et Kalkbrænderi.

I 1838 var Antallet af Borgere, som „havde vundet Borgerskab“: 226. Der fandtes fem Laug i Byen, nemlig: Skomagerne (32 Mestre, som beskæftigede i alt 18 Svende og 10 Dreng), Skrædderne (13 M. med 9 Sv. og 13 Dr.), Smedene (10 M. med 3 Sv. og 12 Dr.), Snedkerne (15 M. med 14 Sv. og 11 Dr.) og Vognmændene (13 M. med 12 Karle og Piger). De øvrige Borgere var: Købmænd (34 med 14 Sv. og 28 Dr.), Bagere (8 med 2 Sv. og 6 Dr.), Barberer (1), Blikkenslagere (1 med 1 Sv. og 1 Dr.), Bogbindere (2), Buntmagere (1), Bødkere (7 med 2 Sv. og 2 Dr.), Drejere (4 med 2 Sv. og 2 Dr.), Farvere (3 med 2 Sv. og 2 Dr.), Garvere (1), Gørtlere (3 med 1 Sv.), Glarmestre (3), Guldsmede (4 med 6 Sv. og 4 Dr.), Handskemagere (3), Hattemagere (3 med 1 Sv.), Hjulmagere (3 med 1 Sv.), Høkere (2), Kobbersmede (2), Malere (4 med 1 Sv.), Murmestre (6 med 9 Sv. og 7 Dr.), Pottemagere (1 med 1 Sv.), Rebslagere (6 med 5 Sv. og 5 Dr.), Sadelmagere (8 med 4 Sv. og 3 Dr.), Skibsbygmestre (2 med 1 Sv.), Skippere (3), Slagtere (6 med 2 Sv. og 5 Dr.), Stolemagere (1), Tobaksspindere (1 med 2 Sv., 2 Dr. og 12 Arbejdere), Tømrermestre (1), Urmagere (4 med 1 Sv. og 2 Dr.), Vinhandlere (1 med 1 Arb.), Værtshusholdere (6), Vævere (6 med 2 Sv. og 3 Dr.), Ølbryggere (2). Det samlede Antal var: 226 Mestre med 116 Svende, 121 Dreng og 13 Arbejdere. Byen havde 3 praktiserende Læger og 2 Jordemødre.^{*)}

KENDTE VEJLEBORGERE OG GAMLE VEJLES LÆGTER

I 1797 grundlagde Bendrejer Jes Anchersen sin Forretning i Vejle, og 2 Aar efter købte han den Ejendom paa Hjørnet af Torvegade og Grønnegade, som siden har været i Slægtens Eje. [Gennem fire Slægtled er den gamle Kunstdrejerforretning stadig gaaet i Arv fra Fader til Søn; dens nuværende Indehaver, Fabrikant Carl Anchersen, har smukt hævdet den gamle Forretnings gode Traditioner.] En af gamle Jes Anchersens Sønner var Prokurator, senere Justitsraad, Martin Anchersen — en Mand, som gennem en lang Aarrække indtog en fremtrædende Plads i Byens offentlige Liv.

Et andet kendt og anset Vejlefirma er omtrent lige saa gammelt som Anchersens, nemlig Chr. Hansens Glarmesterforretning, idet Grundlæggeren af denne Forretning fik sit Borgerbrev og sin Kaarde udleveret Julcaften 1803. [Ved dette gamle Firmas 100-Aars Jubilæum blev der overrakt den nuværende Indehaver, Grundlæggerens Sonnesøn, Christian Hansen, en Adresse — „i Erkendelse af den Dygtighed, hvormed han har drevet sit Haandværk og ført det frem til stor kunstindustriell Højde“. Adressen var underskrevet af Vejle Haandværkerforenings Bestyrelse m. fl.

A. Andersens Ejendom bag Raadhuset
(Nedrevet i Aaret 1919.)

Klejsmedemester Ole Andersen, en indvandret Nordmand, som omkring 1820 var bosiddende i Kirkegade (ved Kirken), blev Stamfader til en kendt og talrig Vejleslægt. Hans Sønner var: Slagtermester Hans Andersen, Smedemester Ole Andersen (begge boende i Nørregade) og Smedemester A. Andersen, boende bag Raadhuset. [Hans Andersen var Fader til Slagtermester Martin Andersen; en af Hans Andersens Dotre blev gift med Kbmd. Erh. Gylding, en anden med Byfogedfuldmægtig, senere Kæmner E. P. Birch, en tredje med sin Fætter, Kbmd. Andreas Andersen, Søn af ovennævnte Smedemester A. Andersen.]

Henrich Linnemanns Søn, Andreas Deichmann Linnemann, fortsatte sin

Slægts Traditioner i den store gamle Slægtsgaard i Nørregade (nuv. Nr. 29). Han var født 1786 og døde 1861. Hans Hustru Anne Marie, f. Smidt (Datter af Kbmd. Ingvar Smidt i Søndergade), overlevede ham i 3½ Aar. Agent A. D. Linnemann var i over 20 Aar Medlem af Borgerrepræsentationen, han var sin By en god Borger, og han forstod „at følge med Tiden“. (Bl. a. var han Indbyder til folkelige Skovfester og Medstifter af Vejle Bank.) I 1856 stiftede han „Linnemanns Jomfrukloster i Vejle“, hvori der gives fri Bolig for fem trængende Jomfruer. Til Stiftelsens Vedligeholdelse blev der henlagt en Kapital af 2500 Rdl. [En af Agentens Sønner, Konsul Ernst Linnemann (født 1823), var Ejer af Fædrenegaarden indtil omkring Aaret 1880, da han solgte den til Købmand N. F. Petersen, som da allerede i henimod en Snes Aar havde drevet Købmandsforretning i Ejendommen. Konsul Linnemann henlevede sine sidste Aar i København. Af hans Sønner er Slotspræst Carl Linnemann mest kendt.]

Navnet Bagger har ogsaa været knyttet til Vejle igennem en lang Aarrække.

Den af Jens Feveje i 1769 opførte Ejendom i Torvegade (se Billedet Side 138) blev i 1791 solgt af dens daværende Ejer, Byfoged Carøe, ved hans Bortrejse fra Byen, til Hr. Niels Ottesen paa Bierregaard. Dennes Enke afhændede faa Aar senere Ejendommen til Provst Riddermann Schiødt, som allerede i 1795 atter solgte den til „Borger og Bager Anders Nielsen her af Staden“ for en Købesum af — 500 Rdl.

Den 28. Juni 1804 underskriver „Christian Andersen Bager, Borger i Vejle“, en Panteobligation paa samme Ejendom, som nu er vurderet til 4150 Rdl. Denne nye Ejer er sandsynligvis Søn af ovennævnte Anders Nielsen Bager, og hans Underskrift er slet og ret: C. A. Bagger (med to „g“er), ligesom han af sine Medborgere benævnes „Christian Bagger“.

[Efter Christian Baggers Død gik Ejendommen over til Sønnen Bagermester Jørgen Bagger, som ejede den til 1879. Af Christian Baggers Dotre blev en gift med Farver Stampe, der drev Farveri i sin Ejendom i Nørregade (nuværende Nr. 15), og som i en lang Aarrække ejede den saakaldte „Stam-

pes Skov" paa Vindingland. Jørgen Baggers ældste Datter blev gift med Kantor Julius Jørgensen, Vejle, dette Ægtepars ældste Søn er den bekendte Dr. theol. Alfred Th. Jørgensen, København.]

Navnet Møhl var kendt i Vejle allerede for 100 Aar siden. I et af de første Numre af „Vejle Amts Avis“ (Efteraaaret 1828) anbefaler Købmand N. F. Møhl (Færfader til Fabrikanten af samme Navn) sig med Kolonial- og Isenkramvarer. [Hans Søn Peter Møhl ophørte med Butiksforretningen og udvidede det af Faderen paabegyndte Brænderi, som derefter igennem en lang Aarrække blev drevet i stor Stil, indtil det ved Overenskomst mellem de interesserede Parter blev overtaget af „De forenede Spritfabrikker“ og nedlagt.]

Ved Begyndelsen af det 19. Aarhundrede ejede Købmand Ole Petersen den store Gaard i Søndergade, som nu tilhører Konsul Becker-Christensen (Nr. 24). Indtil Efteraaaret 1829 var her „Skuepladsen“, hvor smaa omrejsende Skuespillertrupper optraadte. I nogle Aar var Postkontoret ogsaa her. Natten mellem den 28. og 29. November 1829 nedbrændte Gaarden, som derefter kom over paa Købmandsslægten Gyldings Hænder. [En Søn af Købmand Ole Petersen var Urmager A. A. Petersen (mangeaarig Kasserer saa vel for Haandværkerforeningen som Skyttelavet). Dennes Sønner er Bankdirektør Jacob Petersen og Sæbefabrikant A. C. Petersen, Vejle.]

I Nørregade, nuværende Nr. 20, boede ved Begyndelsen af Aarhundredet den fra Tyskland indvandrede Skomagermester Bartram. Dennes Søn, Martin Bartram, som blev født i 1815, blev oplært til Faderens Profession. Efter at han havde staaet sin Læretid ud, færdedes han i fem

N. F. Møhls Gaard ca. 1864.
(Nedrevet i Halvfjerdsærne.)

Aar i Tyskland og Østrig. Efter sin Hjemkomst nedsatte han sig som Mester i Vejle i Aaret 1843. Indenfor sine Standsfællers Kreds kom han til at spille en fremtrædende Rolle. [I 1854 var han Medstifter af Vejle Haandværker-Sangforening og af „Den borgerlige Sygekasse“. I 1865 var han Medstifter af „Arbejdernes Sygekasse“. I 9 Aar var han Medlem af Ligningskommissionen og i lige saa lang Tid Formand for „De Fattiges Kasse“. Han var Tambourmajor i Borgervæbningen, og han var i mange Aar Formand for Haandværker-Sangforeningen, og denne Forenings Fanebærer i 40 Aar. Under Krigen i 1864 blev han, der var det tyske Sprog mægtig, ansat som Forvalter ved det her i Byen af Fjenden oprettede Feltslagteri, og han blev ofte benyttet af Øvrigheden som Tolk. Han var en udpræget og smuk Type paa en Haandværker „af den gamle Skole“. Bartram døde den 31. December 1901“. En Datter af ham er gift med Typograf Jonassen Ingfeldt, Vejle.]

I Aaret 1839 døde — i en forholdsvis ung Alder — Agent N. Ericksen (Købmand og Skibsmægler), Skaberen af to morsomme, kolorerede Tegninger, som opbevares paa Vejle Museum (bogge gengives her i Bogen). Paa det ene Billede („Weile Havn 1835“) ser man bl. a. Agent Ericksens gode Ven Havnefoged Jeppe Jensen. Det andet Billede, tegnet i 1836, viser „Weile seet fra Nordost Side“. Agent Ericksen skal først have haft sin Bopæl i Søndergade, senere paa Havnevejen (nuv. Nr. 31).

[Af hans fire Døtre blev den ene gift med cand. polyt. Dencker (der bl. a. ledede Opførelsen af Pontonbroen ved Aalborg); de andre blev gifte med Vejleborgere, nemlig Kommunalærer, cand. phil. Hans Jørgensen, Prokurator P. V. Schiødt (Justitsraad Schiødts Fader) og Sagfører C. Strandbye.]

Interior fra Glud & Møllers gamle Gaard (Baggården) og A. Z. Gyldings gamle Gaard (Baggården).
(Begge Ejendomme blev nedrevne ved Begyndelsen af det 20. Aarhundrede.)

Niels Gylding drev Kolonial- og Tømmerhandel i den store Gaard paa Hjørnet af Torvegade og Bagsnoge. Af hans to Sønner købte den ene, Niels Gylding (Agenten), Gaard i Søndergade, og her drev han allerede i Trediverne en stor Landforretning [senere fortsat af dennes Son Erhard Gylding]. „Gamle“ Niels Gyldings anden Søn, A. Z. Gylding, overtog Fædrengaarden i Torvegade, efter at han først i nogle Aar havde været Skibstørrer og drevet Skibsbyggeri i Vejle. [En Søn af denne var Sophus Gylding, der først var Skibsbygger, men senere Havnefoged i Vejle (1891—1914).]

Interior fra Glud & Møllers Gaard
(nuv. Nørregade Nr. 3).

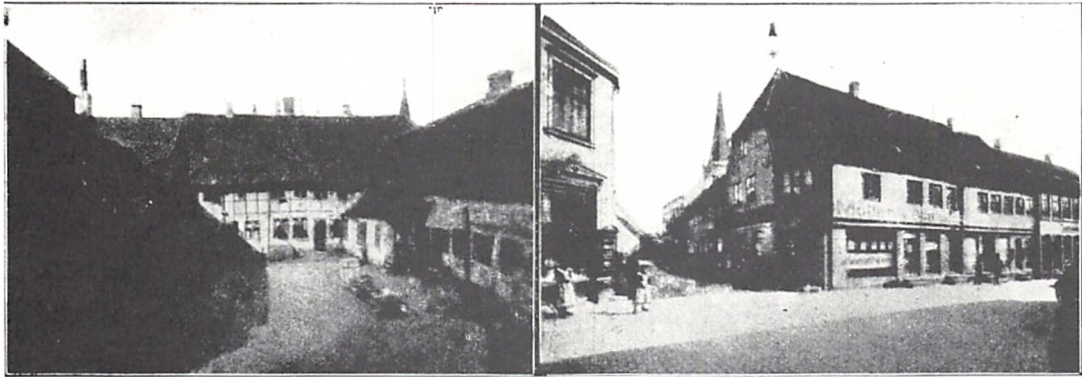
Billedskærerarbejde fra Glud & Møllers
Butiksdør.

Købmand P. Glud ejede den store Købmandsgaard (senere Konsul Møllers Gaard) paa Hjørnet af Nørregade og Flegborg. [I December 1851 bekendtgør P. Glud, at han, „som i 40 Aar har drevet Handel hersteds“, fra 1. Januar 1852 optager sin Svoger og fleraarige Medhjælper, Købmand Jens Peter Møller som Kompagnon i Firmaet, hvis Navn fremtidig er „P. Glud & Møller“.]

Købmand J. J. K. Madsen [Fader til afdøde Kbm. Theodor Madsen] ejede Nabogaarden til Gluds Købmandsgaard (nuv. Nr. 5 i Nørregade). Ved Siden af

almindelig Kolonialforretning drev han tillige Forretning med Jernvarer (se Billedet S. 127).

Navnet Wegener forekommer i Vejle henimod Slutningen af Trediverne (ca. 1838), idet Brødrene Farver Otto Wegener og Snedkermester H. Wegener da nedsætter sig

„Brødrene Bøeghs Gaard“ paa Hjørnet af Søndergade og Kirkegade.
(Nedrevet i Aaret 1897.)

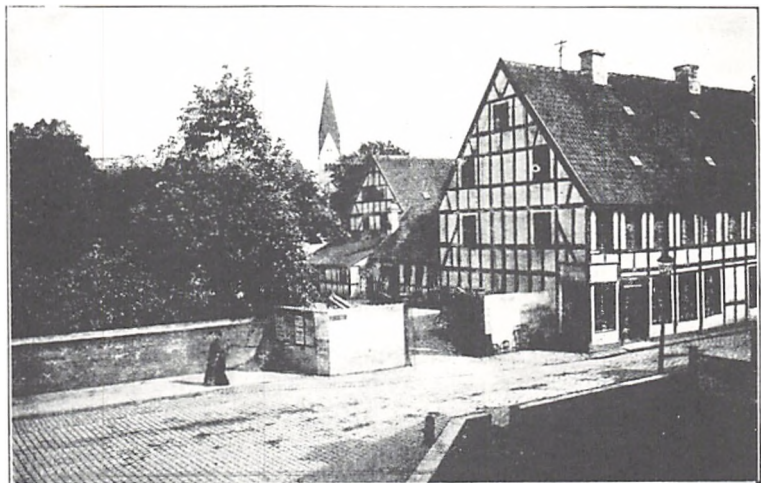
i Byen. Den førstnævnte drev i en lang Aarrække en meget betydelig Forretning. (Det var i den Tid, da Bønderne bragte deres hjemmevavede Vadmel til Farveren for at faa det stampet, kartet og farvet.)

Brødrene Niels Ditlev Bøegh og Jens Chr. Bøegh aabnede i 1840 under Firmaet „Brødrene Bøegh“ „en velassorteret Handel med alle Sorter Urtekram, Isenkram og Hørkram“ i den gamle Gaard paa Hjørnet af Søndergade og Kirkegade. („Det Bøeghske Anlæg“ ved Pilkebakken omtales senere.)

Omkring ved Aaret 1840 forekommer Navnet S. C. Wulff i Vejle. Denne, som drev Kolonialhandel i Søndergade, var Fader til Købmand, senere Bankdirektør P. B. Wulff og Bedstefader til Papirhandler Severin Wulff, Vejle. S. C. Wulff var i en lang Aarrække Brandkaptajn; han blev i 1854 indvalgt i den første Direktion for Vejle Bank („Laane- og Discontokassen i Vejle“), og han havde allerede nogle Aar i Forvejen overtaget den Klasselotterikollektion, som siden har været i Slægtens Besiddelse.

H. I. Sørensen & Fogtmann, Warburg & Seligmann og C. Hinrichsen førte i deres Forretninger ikke alene almindelige Klædestoffer og Bomuldsvarer o. s. v., men „et smagfuldt Udvalg af alt, hvad man i en mindre By med Billighed kan gøre Fordring paa“ — ogsaa „mange fra Udlandet indforskrevne Rariteter“. (Juli 1843.)

I Aaret 1840 sælger Købmand J. J. Fevejle sin Gaard paa Nørregade (Hjørnet af Tønnesgade) til Købmand C. Ander-

Købmand C. Andersens Gaard ca. 1910 (til venstre ses Hospitalets Have).

sen, som her fortsætter „sin hidtil førte Handel samt Brænderi“ og anbefaler sig med „Hør, Hamp og Fløde“. Tre Aar senere sælger C. Andersen sin Ejendom paa Nørregade til Købmand P. Henriksen og flytter derefter sin Forretning om til Dæmningen i den bekendte gamle Gaard, som nogle Aar i Forvejen var opført af Købmand Evers. Gamle C. Andersen var en virksom Mand, som ved Siden af sin betydelige Butikshandel tillige drev stor Forretning med Korn og Trælast, samt anlagde et Kalkbrænderi bag ved sin Gaard. Ved Fakkegrav oprettede han en Filialforretning og byggede her et stort Pakhus til Kornlager. Bønderne fra Bjerre Herred kunde bekvemt bringe deres Korn hertil og sælge det til C. Andersen, som derfra lod det føre bort direkte pr. Skib. Igennem en Aarrække anløb Københavnsdamperen regelmæssigt Fakkegrav to Gange om Ugen. [Efter C. Andersens Død i Firserne blev den gamle, solide Forretning paa Dæmningen ført videre af Sønnerne i det samme gode Spor. Forretningens nuværende Indehaver er Købmand Johan Andersen, den yngste og længstlevende af de fire Brødre, der var knyttede til Virksomheden.]

I Aaret 1845 grundlagde Bogbindermester H. C. Petersen et Bogbinderi, som han drev i over et halvt Hundrede Aar, hvorefter Forretningen gik over til den yngste Søn, Harald Petersen, som har ført den gamle Virksomhed betydeligt frem og vundet megen Anerkendelse for sin smukke Haandværkskunst.

I 1850 grundlagde Ludvig Seligmann sit Garveri i Vejle (omtales senere).

Andre Slægtsnavne, som var knyttede til Vejle i første Halvdel af det 19. Aarhundrede, var bl. a.: Birnbaum, Ernst, Friis, Grytter, Hahn, Hassing, Hertzum, Hvidtfeldt, Kaysen, Kragballe, Langkjær, Lindtner, Lorentzen, Neuhaus, Ottosen, Prip, Simonsen, Smidstrup, Teller, Tolder. Wium og Woldemar.⁹⁾

TRÆK AF BYLIVET I TREDIVERNE

Borgernes Fornøjelser udenfor Hjemmet indskrænkede sig i det væsentlige til enkelte Koncerter, Teaterforestillinger eller Fester i Klubben. Af og til fik Vejle Besøg af en lille omrejsende Skuespillertrup eller et Kunstberiderselskab. Undertiden afholdt „Det musikalske Selskab“ en Koncert i Amtsgaarden mod en Entré af 8 Skilling; af og til arrangerede Organist Blauenfeldt ogsaa en Instrumentalkoncert paa Raadstuesalen. Paa Kirketorvet optraadte undertiden Linedansere: Publikum sad paa lange Bænke og betalte, naar „Tallerkenen gik rundt“. [En saadan Forlystelse fandt Sted i Aaret 1827, idet den store fransk-hollandske „Ascensionsstiger“ (Linedanser) Roat gik op ad et Tov, som var spændt fra en paa Torvet rejst Mast og op til Kirketaarnets Lydhuller. Et Par Gange gik Kunstneren frem og tilbage til stor Beundring for den forsamlede Folkeskare. (Roat kom samme Aar uheldigt af Dage under en Opvisning i København.)]

Til Minde om Stænderanordningen af 28. Maj 1831 afholdtes der hvert Aar i en Aarrække en Folkefest den 28. Maj „ved Pavillonon i Byens nordre Skov“. Indbyderne hertil var A. Linnemann og J. Feveje.

Stor Festlighed herskede i Byen den 12. og 13. August 1831, da Kronprins Christian Frederik (den senere Kong Christian den Ottende) gæstede Vejle. Den førstnævnte Dags Aften blev Kronprinsen, der ankom fra Horsens ved Ellevetiden, ledsaget ind til Byen af en Del Borgere med brændende Fakler, og den næste Aften var hele Byen illumineret.

Kongens Fødselsdag fejredes altid med Salut fra Havnebatteriet om Morgenen, derefter musicerede Borgervæbningens Musikkorps i Gaderne. og om Aftenen var der Festmaaltid med paafølgende Bal i Klubbens Lokaler hos Enkemadam Fischer. Særlig højtideligt formede denne Festdag sig i 1832. Da lod nemlig Skibsbygger Printz et Skib løbe af Stabelen. Da dette var det første Skib, der var blevet bygget i Vejle, efter at den nye Havn var blevet anlagt, blev det opkaldt efter Amtmand Treschow. „Under Kanoners Torden, Instrumenters Lyd og under vajende Vimpler og Flag paa de i Havnen liggende Skibe udbragtes ved denne Lejlighed Skaalen for Konge og Fædreland og for Sofartens Flor og for Landets driftige Embedsmænd og Borgere.“ Det var et højtideligt Øjeblik! Man

Den gamle Amtsgaard (nu „Hammerhus“) og A. Z. Gyltings Gaard (nedrevet 1907). „Baganoge“ adskilte disse.

glemte aldrig i hin Tid ved festlige Sammenkomster at udbringe en Skaal „for Søfartens og Handelens Flor“.

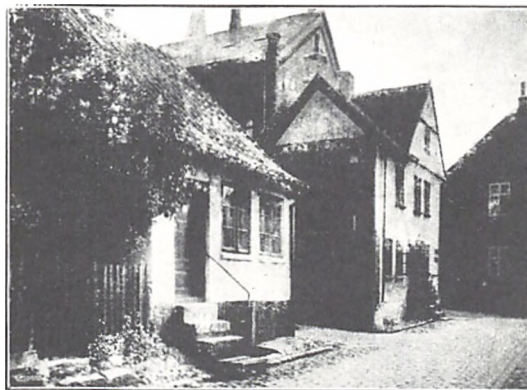
Kroningsfestens Højtideligholdelse den 28. Juni 1840 fandt Sted ved en festlig Sammenkomst i Nørreskoven i Nærheden af Moltkes Minde (nu: Frederik den Syvendes Høj). Et øsende Reguvejr afbrød desværre Festen, som derfor maatte afsluttes inde i Byen. Samme Aar den 18. Juli ankom Kongen og Dronningen ved 2-Tiden om Natten til „vor festligt oplyste By og modtoges i Vinding Hule af et talrigt Fakkeltog, som ledsagede dem til Amtmandsboligen“. Den næste Dag

Den gamle Amtsgaards Have.

besaa Majestæterne Byens offentlige Bygninger og forlod saa Vejle ved Fentiden. 11)

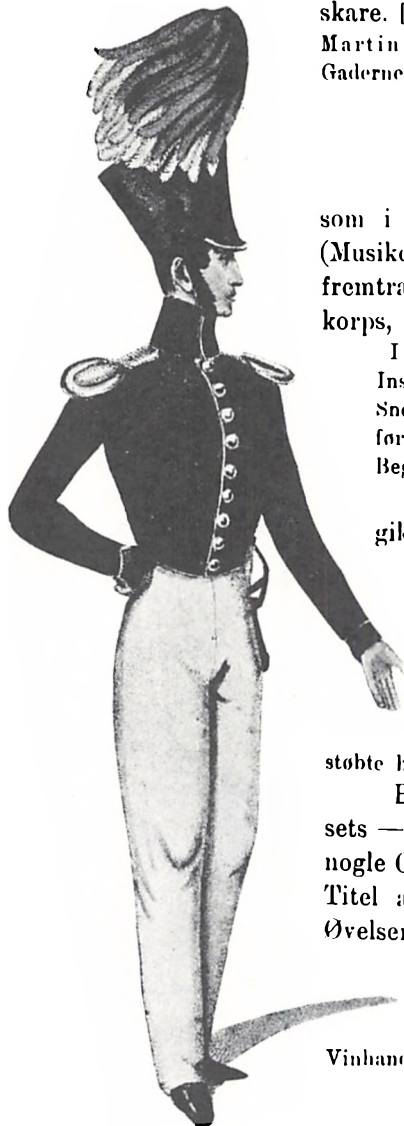
Den sidste Henrettelse ved Vejle fandt Sted 1839. En herboende 34-aarig Skomager J. P. Clausen havde den 2. Januar nævnte Aar myrdet sin Hustru. Ægteparret førte et daarligt Samliv, og begge var drikfældige. Under en mellem dem opstaaet Trætte greb Skomageren da sin Kone i Struben og kvalte hende. Morderen blev dømt til at have sit Liv forbrudt og til at lægges paa Stejle og Hjul, og Henrettelsen fandt Sted Syd for Byen i Udkanten af Tordenballe Skov den 13. November 1839. En stor Mængde Mennesker var strømmede til for at overvære denne Begivenhed. Baade Skarpretter og Bøddelknægte var til Stede, og en Afdeling Kyradsrerer af Vejle Garnison slog Kreds omkring Morderen, da Henrettelsen skulde

Parti bag Randhuset. Huset i Forgrunden (beliggende paa Hjørnet af Blegbanken og Skolegade) var Skomager J. P. Clausens Bopæl.

foregaa. Hovedet faldt for det første Hug, hvorpaa det blev løftet i Vejret, saa Folk kunde se det, og der fortælles, at mange Damer kom og dyppede deres Lømmetørklæder i Blodet — det skulde bruges som Middel mod Sygdomme. (Den henrettede skal efter Sigende have været rødhaaret, og naar han af den Grund blev drillet, plejede han at sige: „Ja, hvis mit Hoved blev sat paa en Stage, var det godt at drille den onde med.“)¹¹⁾

Af gamle Folkeskikke, som længe holdt sig i Vejle, kan anføres to, som knyttede sig til Fastelavn og Paaske. Ved Fastelavnstid kørtes en stor Baad, smykket med Sejl, Vimpler og Dannebrogslag og bemanded med et maskeret Baadsmandskab, igennem Byens Hovedgade. Ved Paasketid trak Byens Slagtere en velnæret Okse, pyntet med lange, flagreende Baand igennem Gaderne. „Paaskeoksen“ fulgtes gerne af en fornøjet Børneskare. [Saa sent som i Firserne blev denne Tradition holdt i Live af Slagtermester Martin Andersen, Nørregade, der gerne lod to pyntede Slagtedyrrække trække gennem Gaderne.]¹²⁾

Officer i Vejle Borgervæbning ca. 1840.

BORGERVÆBNINGEN.

som i 1837 bestod af: 4 Officerer, 9 Underofficerer, 12 Hautboister (Musikere), 1 Tambour og 67 Mand „under Gevær“, spillede en ret fremtrædende Rolle i Byens Liv. Dette gjaldt dog navnlig dens Musikkorps, som besørgede Byens Musik.

I 1843 blev Musikkorpset betydeligt bedre organiseret og udstyret med nye Instrumenter. Særlig virksom ved denne Lejlighed var Borgervæbningens Chef, Snedkermester Morten Ottosen, og tragisk var det derfor, at Musikkorpsets første Toner efter Nyordningen kom til at lyde som Sorgemarch ved hans Begravelse.

Fra Aaret 1846 havde Musikkorpset sin Tambourmajor, som gik i Spidsen for det med en mægtig Tambourstav. Det var Skomagermester Bartram jun. (se Side 255), der beklædte denne Stilling, medens Snedkermester Kaalund (Fader til den senere Konsul K. i Kolding) trakterede Trækbasunen med stor Færdighed. Da Borgervæbningen blev opløst i 1856 og blev afløst af et „Politikorps“ paa 35 Mand, blev det tilladt Bartram at beholde den Tambourstav, som han havde svunget med saa stor Bravour. Senere solgte han dog den store Sølvkugle, der sad paa Stavens overste Ende, til Guldsmed Gulbrandsen, som heraf støbte ham 6 store Spiseskeer.

Borgervæbningens Øvelsesplads var — ligesom senere Politikorpsets — „ude ved Sandgraven“ (den gamle Sportsplads), og her opførtes nogle Gange aarligt et herligt militært Skuespil. Den øverstbefalende bar Titel af „Stadshauptmand“, men han deltog sjældnere i Væbningens Øvelser. Den egentlige Fører var „Capitain“, og hans Hjælpere dels „Lieutenanter“ og dels Underofficerer. Uniformen var en blå Klædes Jakke med hvide Metalknapper og korte Bagskøder samt hvide Lærredsbukser og en let Chakot. Officererne havde Sabler, de menige Geværer. Vinhandler Tyge Kjer var i mange Aar Chef for Borgervæbningen.¹³⁾

Vejle
fra Sandbakken

Prospekt af Vejle 1836, fotograferet efter en koloreret Tegning af Agent N. Eriksen (Vejle Museum).

Billedet viser Udsigten fra „Sandbakken“ Nordøst for Byen. Skovbakken dækkede paa hin Tid største Delen af „den gamle Sportsplads“. Ved Foden af Bakken holdes militære Rideøvelser. Lige til venstre for Ridepladsen ses Skovvejen, og til venstre for denne et Haveterrain. Vore Dages Langelinie eksisterede ikke paa hin Tid; derimod fandtes der en noget østligere Færdselsvej, gennem det Terrain, hvor Østre Kirkegaard nu ligger. Denne Vej, som ses delvis i Billedets Forgrund til venstre, stødte til Skovvejen skraas over for Bommen ved Sandgraven. I Mellegrund ligger „Linnemanns Mark“ til højre, omslynget af Horsensvejen; ved en indhegnet Vej (nu Skyttehusgade) skilles denne Mark fra den store „Hestehave“: yderst til venstre ses et Hjørne af den gamle Kirkegaard. En Række Træer, som fra Hospitalets Have fører tværs over Hestehaven i Retning af Kirkegaarden, antyder den gamle Hestehavevej, medens en anden Engvej, der udgaar fra Horsensvejen, er Forløber for Ørstedsgade. Ved Horsensvejen ses „Flidens Prøve“ og enkelte andre Huse. I Billedets Baggrund finder man St. Nicolaj Kirke, Rådhuset, Nordgavlene af Købmand Evers's store Bygninger ved Dæmningen (senere Købmand C. Andersens Gaard), Hospitalets Have samt Bakkedragene Vest og Nord for Byen. („Pillebakken“ yderst til højre.)

„VEJLE-PENGE“

Den Mønt, der cirkulerede og betaltes med den Gang Mand og Mand imellem her i Vejleegnen, var (førend Møntforandringen efter Lov af 13. Februar 1854) i Almindelighed Kurantdaler. Man skulde have 5 Daler Kurant til 4 Specie- eller Rigsbankdaler rede Sølv. Der eksisterede ingen enkelt Mønt, der kaldtes en „Daler Kurant“ — dette var kun en Værdiangivelse. Solgte en Mand f. Eks. en Kø til en Pris af 15 Daler Kurant, var det 12 Specier eller 24 Rigsbankdaler rede Sølv, som han kunde faa udbetalt i mange forskellige Slags Penge, saasom: Specier, Rigsbankdaler, preussiske Thalere, Zweidritler, 12-Lybskskillingstykker, Rigsorter, Markstykker, Lybskskilling og Søslinger, om saa skulde være, dersom der ikke forud var betinget rede Sølv. Alle disse Mønter var lige gode i Forretninglivet, men Skat skulde derimod altid betales i Rigsbankpenge.

Vejle-Købmændene var villige til at bytte disse forskellige Mønter, men de beregnede sig da gerne 1 Lybskskilling i Provision for hver Specie. Her i Vejle benyttede man en særlig Møntinddeling, idet man regnede efter „Vejlepenge“ („Vejle-Daler“ og „Vejle-Mark“). Denne Beregningsmaade synes ikke at have været brugt i andre Købstæder; i alt Fald blev den ikke brugt i Horsens.

De forskellige gangbare Mønters Værdi og Udseende var saaledes: En Halvsøsling var en Kobberskilling, nok saa bred, men tyndere end en Toøre. En Søsling var noget mindre og tyndere end en Femøre; den var præget med Christian den Syvendes Navnefigur paa Forsiden og med „1 Skilling Danske 1771“ paa Bagsiden. To Søslinger havde samme Værdi som en Lybskskilling. Af sidstnævnte var der mange forskellige Slags, mindre og større og prægede med mange forskellige Mærker, men gældende for det samme. Mange Lybskskilling var klippede i Kanten — Folk sagde, at det havde Jøderne gjort for at samle Sølv. Der var ogsaa 2 Lbsk. og $2\frac{1}{2}$ Lbsk.

Naar man havde 4 Lbsk., havde man en „Vejle-Mark“, og 6 Mark eller 24 Lbsk. var en „Vejle-Daler“. Naar Købmændene opskrev deres Regninger, anvendte de oftere Betegnelsen Lbsk. end Mark (f. Eks. 3 Daler $18\frac{1}{2}$ Lbsk.). 2 Vejle-Daler var = 1 Daler Kurant = 48 Lbsk., 1 Rigsbankmark = 5 Lbsk., 6 Mark var = 1 Rbd. r. S. eller 30 Lbsk., 2 Rbd. var 1 Specie = 60 Lbsk. Der var ogsaa i Omløb 4 Lbsk. og 5 Lbsk. (eller Rigsbankmark) af flere forskellige Præg, ligesom ogsaa 8 Lbsk., der kaldtes Rigsorter, samt 12 Lbsk., hvoraf der skulde 4 til 1 Daler Kurant. 1 prøjsisk Thaler var = 40 Lbsk. Zweidritler gik for en Værdi af 31 Lbsk., men disse Penge yndede Folk ikke, formentlig fordi det var et saa ulige Tal til Skillemønten.

Efter Aaret 1854 forsvandt disse smaa Skillemønter ganske, og alt beregnedes nu i Rigmønt, hvorved der tabtes, da alt, hvad der havde kunnet købes for 1 Lbsk., nu skulde betales med 4 Sk.

Alle disse mindre Mønter, som vist skulde være danske Penge, stammede formentlig fra Banken i Altona, der var tilladt oprettet — vistnok under Christian den Syvende — hvorved Pengeforfatningen stod langt bedre paa Fode i Slesvig og Holsten end i den øvrige Del af Landet, navnlig under Pengeforvirringen i den første Del af det 19. Aarhundrede.¹⁴⁾

ACCISEVÆSENET

Indtil Konsumtionsvæsenet blev ophævet ved Lov af 7. Februar 1851, var Vejle By omgivet af en Konsumtionslinie, og hvem der overskred denne med Varer, som tilførtes Byen, skulde ved Byens Acciseboder betale en Afgift til Staten („Accise“). Den nordlige Accisebod laa ved Nørreport, paa Hjørnet mellem Horsensvejen (Nørrebrogade) og Vester-

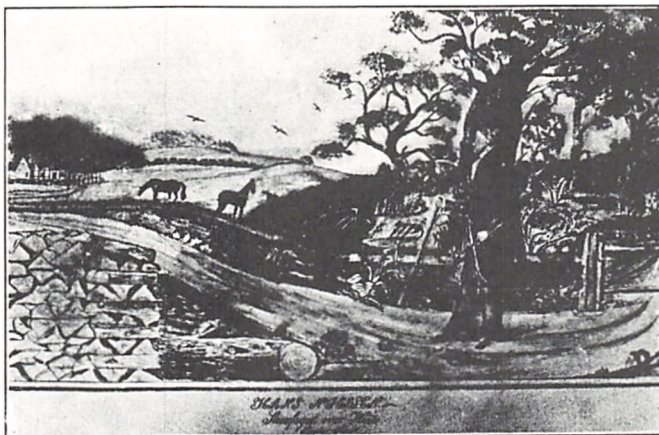
vejen (Nutidens Vestergade). Paa begge Sider af Acciseboden var der Stakitporte, som omhyggeligt blev lukkede ved Mørkets Frembrud. Den søndre Accisebod eller det søndre Konsumtionskontor laa (ca. Aar 1800) lige Syd for Sønderbro. (Se Side 114.) Konsumtionslinien fulgte til Dels Aaløbene, men var iøvrigt beskærmet ved Grøfter, Hegn og Diger, og den afpatrouilleredes ved Dag og Nat af Toldbetjente, som skulde søge at forhindre Smugleriet.

Paa „Plan af Weile, opmaalt 1800, kopieret 1822 ved Coucheron, Toldinspecteur“, er Konsumtionslinien angivet saaledes: Den følger Sydranden af Vardevejen fra Geddebroen til Stokbroen, derefter Østranden af Vestvejen (Nutidens Vestergade), gik saa uden om Hospitalets Jord og i lige Linie Syd paa, saaledes at den omsluttede den Række af Haver, der laa lige Øst for Dæmningen: efter at Konsumtionslinien havde slaact en Bue uden om Møllens Haveterrain, fulgte den Mølleaaens vestlige Bred, derefter Sønderaaens nordlige og Midtaaens vestlige Bred indtil Flegborg. For Enden af Flegborg fandtes der en Port med Laas. Videre gik Linien uden om Nørregades Baghaver til Enden af Tønnesgade (o: der, hvor Staldgaardsgade nu mødes med Tønnesgade), og fra dette Sted gik den i en Bue over til Geddebroen.

Foruden den aflaaede Port ved Flegborg fandtes der en lignende ved Midtaen lige neden for Blegbanken. Desuden var der saa vel ved Købmand Lorentzens Toft ved Vestervejen som ved Købmand Fevejles Toft ved Stokbroen et aflaaet Led.¹⁵⁾ Da Toldbetjentene alene havde Nøglen til disse Porte og Led, var her en Kilde til bestandig Strid mellem Borgerne og Øvrigheden. Det paahvilede Ejerne at vedligeholde de nødvendige Hegn og Diger om deres Haver og Enge mod Konsumtionslinien. Ogsaa denne Fordring gav undertiden Anledning til, at Øvrigheden maatte skride ind og paatale Mangler.

BYENS JORDER UDSKIFTES

Den 15. Marts 1806 sendte Kancelliet til Amtmand Selmer i Vejle et Udkast til en ny Forordning om Fællesskabets Ophævelse og Udskiftning af Jorderne. Nogle Aar hengik med Forberedelser til denne vigtige Sags Gennemførelse. Vejle Nørremark opmaalt og udskiftedes i Aarene 1814—16, medens Søndermarken først blev udskiftet ca. 1824. Herved ophævedes den ældgamle Ordning med de 124 „Ejendomme“ og Fællesdrift. [Før Udskiftningen fandt Sted, laa der kun 2 Gaarde og 3 Huse paa Søndermarken, men allerede 1850 var Gaardenes og Husenes samlede Antal ca. 60.] I 1838 indtog selve Byen et

Hans Nielsen, Skovfoged over Vejle Søndermark og Ejer af Søndermarksgaarden (Tipoldefader til Farver Ejnar Hansen, Vejle).

Areal af 24¹/₂ Td. Land. Købstadjordernes Areal var ca. 1994 Tdr. Land, hvoraf 1082 Tdr. Agerland og 425 Tdr. Eng. Skovenes Areal var ca. 511 Tdr. Land, hvoraf de 211 laa Syd for Byen.¹⁶⁾

BYENS HESTE- OG KVÆGHOLD

I Byen og paa Købstadjordernes Grund fandtes i Februar 1838: 168 Heste, Hingste og Hopper, og desuden 65 Militærheste (tilhørende det slesvigske Kyradsler-Regiments 4. Eskadron, som var garnisoneret i Byen). 319 Køer. Desuden 221 Stude og Køer ved Brænderierne. 2 Tyrc. 22 Stkr. Ungkvæg til Opdræt. 195 Faar, Lam og Væddere, men ingen Svin og Grise til Opdræt.¹⁷⁾

KOMMUNALE UDGIFTSPOSTER I 1837

Af Byens Kasse blev i Aaret 1837 udredet:

Til Borgervæbningen	10 Rbdl.	Til Lygtevæsen	235 Rbdl. 40 Sk.
- Indkvarteringen.....	1236 - 22 Sk.	- Sprøjtevæsen	105 - 40 -
- Renovationsvæsenet	15 - 64 -	- Brølægning.....	164 - 33 -
- Vægtervæsenet.....	153 - 32 -	- Konge- og Frørejser.....	80 - " -

Byens samlede økonomiske Udgifter (heri ikke medregnet Skole- og Fattigskatten) udgjorde nævnte Aar: 3794 Rbdl. 28 Sk., hvilket Beløb var paalignet dels „paa Grund og Næring“, dels „paa Assurancen“ og dels „efter Vilkaar og Lejlighed“.

Byen havde et Brandkorps paa 9 Officerer, 8 Underofficerer og 230 Mand med 5 Brandsprøjter. Endvidere: 2 Politibetjente og 2 Vægttere. Gaderne oplystes om Aftenen ved Hjælp af 20 Lygter (Tranlamper). Førind 1832 havde man ingen Gadebelysning i Vejle.¹⁸⁾

BYENS FATTIGVÆSEN

I Grønnegade (paa en Del af C. M. Hess' nuværende Grund) laa ved det 19. Aarhundredes Begyndelse Byens Fattighus, i hvilket 30 fattige havde fri Bolig. Fattigvæsenet forsørgede i 1837 i alt 76 fattige, og det ejede Kapitaler, som tilsammen udgjorde 5604 Rbdl. foruden Renter af Jorder til aarligt Beløb ca. 200 Rbdl. I 1837 blev der af Kommunen desuden udredt 2015 Rbdl. 48 Sk. [I 1843 indviedes Byens nye „velindrettede Fattighus“ paa Gammelhavn.]

SKOLEVÆSENET

havde i 1838 ingen Gæld, men ejede Kapitaler og Legater, som gav i aarlige Renter 413 Rbdl. 15 Sk. Hertil kom Indtægt af Jorder og Tiende, tilsammen 270 Rbdl. I alt aarlig Indtægt: 683 Rbdl. 15 Sk. Til Skolevæsenet var „af Tinge lignet paa Kommunen som tvungen Byrde i 1837 i alt 563 Rbdl. Sølv (efter 5 Aars Gennemsnit aarlig 400 Rbdl.)“.

HAVNEKASSEN

(1838) ejede ingen Kapital, men havde derimod en Gæld af 1000 Rbdl. Sedler eller 969 Rbdl. 67 Sk. Sølv. Dens Indtægter og Udgifter i Aaret 1837 var henholdsvis 1764 Rbdl. 74 Sk. og 1405 Rbdl. 74 Sk. (efter 5 Aars Gennemsnit henholdsvis 2070 Rbdl. 30 Sk. og 1722 Rbdl.).¹⁹⁾

BYENS OFFENTLIGE SKOLEVÆSEN

DEN DANSKE SKOLE

Hvornaar den første „danske“ Skole i Vejle er oprettet, véd man ikke; men der har sandsynligvis været en saadan i Vejle. førend den latinske Skole blev nedlagt (1739).

Byens Kæmmerregnskab for 1637 har følgende Udgiftspost den 18. Martii: „giffued til Frantz Scholmester for hand indschreff byens Schatt Register i byens Bogh och for dem at schriffue — 2 M. 6 Sk.“ Det er muligt, at denne Frantz Skolemester har forestaaet Byens danske Skole. [Rektoren ved Vejle latinske Skole hed paa den Tid Niels Christensen.]

30 Aar efter den latinske Skoles Nedlæggelse skrives følgende (Danske Atlas 1769): „Nu er her alene en dansk Skole, hvortil Byen haver en Skoleholder.“

Og i 1794 fortæller Gaarmann:²⁰⁾ „Skolehuset, som er af Bindingsværk, ligger bag det nye Raadhuus og beboes af Skoleholderen; blev indkiøbt af Gaver, som adskillige ædelmodige Familier dertil havde givet, da Byen — — — ikke har ejet noge(t) saadan(t), men Skoleholderen fik forhen af Byens Casse aarlig Husleie, hvorfor denne da igien selv leiede sig et Værelse af Catechetens og Klokkerens Residence.“

[Det her omtalte Skolehus laa ikke helt henne ved Bagsnoge, men østligere, omtrent paa den Plads, hvor nu Arrestbygningen ligger. Se Bykortet af 1800.]

FOGHS FRISKOLE

Ved en kongelig Fundats af 20. November 1767 blev der bevilget Kammerraad Søren Fogh paa Laage-Gaard i Aarhus Stift Tilladelse til at „disponere over sine Midler og Efterladenskaber, som han efter sin Villie og bedste Overlæg for godt maatte finde“. ²¹⁾ [Han havde motiveret sin Ansøgning med en Bemærkning om, at han „hverken haver været i Ægteskab ei heller haver nogen Livs-Arvinger“.]

Ifølge Fundatsen maa han „slig Anordning gjøre, som hannem lyster og godt synes, og skal saadan hans sidste Villie og Anordning, som han i saa Maade i levendes Live gjørendes vorder, efter hans Død, saafremt han sig ingen Livsarvinger efterlader, af hans andre Arvinger og samtlige Vedkommende (saa) uryggelig og saa fuldkommen holdes — — —“. Denne „Bevilling paa Testamente at gjøre“ forefandttes i „sal. Kammerraad Foghs Stervboe i Weile den 31. Augusti 1794“ — tillige med det af ham „derefter forfattede Testamente“, som bl. a. „angaaer en frie Dansk-Skole for 20 fattige Børn“. Erklæringen er underskrevet af Provst Riddermann Schiøth, Birkedommer Meden, Møller Kraft samt to andre Vejleborgere, Hoffmeyer og Søren Nielsen.

I Henhold til den afdødes sidste Vilje indsættes Schiøth og Meden til Eksekutorer, og det overdrages dem at gjøre „hans efterladte Midler og Formue“ i Penge ved

offentlig Auktion, samt at fordele de indkomne Pengesummer. Testamentet bestemmer, at der skænkes:

- 1) Til „Een frie Dansk-Skoles Ophbyggelse her i Weile, ene og alene for tyve fattige Børn“ en Kapital af 800 Rdl. Skolen skal opføres af Grundmur og helst ligge „nær ved Kirken“.
 - 2) Til „een Skoleholders fornødne Løn og Underholdning“ Renter af en Kapital paa 2500 Rdl.
 - 3) Til disse fattige Børn, „nemlig tolv Dreng og otte Piger, der i samme Skole nyder frie Undervisning i Læsning, Regning og Skrivning“ en Kapital af 2900 Rdl.: der „paa sikker Pant udsættes“.
 - 4) „Til fornøden Ildebrand i Skolen, Lys, Papir, Penne og Blæk“ en Kapital af 600 Rdl., der ligeledes udsættes paa Rente.
 - 5) Til Indkøb af Bøger, „saasom Nye Testamenter, Psalme-Bøger med Forklaringer som meest fornødne“ for disse fattige Børn: den aarlige Rente af en Kapital paa 700 Rdl.
 - 6) Til bemeldte Skoles „aarlige Reparation og Vedligeholdelse“: den aarlige Rente af 100 Rdl.
- Heraf udbetales hvert Aars 11. December „til Hielp til Klæder“ for disse fattige Børn visse Beløb, nemlig „til sex Drengbørn, de

[Den samlede skænkede Kapital beløb sig altsaa til 7100 Rdl. — et efter den Tids Forhold svimlende stort Beløb at bortgive til et saadant Øjemed som Oprettelsen af en Skole.]

Derefter indkøbtes ved offentlig Auktion den 11. Februar 1796 et gammelt Hus, „Nr. 153 i Kirkegaden, bestaaende af 4 Fag Bindingsværk ud til Kirkegaden og 4 Fag Sidebygning ud til Kirkegaarden. Dets vestre Side grændser til Jens Noer Kleinsmeds Sted, og dets søndre Side til Møllegade“. Købesummen 248 Rdl. 1 Mark 12 Sk. blev udbetalt af Birke-dommer Meden. De gamle, faldefærdige Bygninger blev nedrevne, og med en saulet Bekostning af 1352 Rdl. 2 Mark 9 Sk. blev der opført en ny Skolebygning (det specificerede Regnskab er dateret den 13. Juni 1799).

Overensstemmende med Testators Ønske blev der af Skolens Direktion (Provsten og Birke-dommeren) affattet en Fundats for den nye Skole, samt en Instruks baade for Skoleholderen og Eleverne. Begge er daterede den 14. August 1804 og underskrevne af de to Direktører, som bl. a. udtaler i Fundatsen følgende: „Det af os indkøbte og fra Grunden af med Grundmur opbygte Huus, beliggende paa Hjørnet af denne Byes Lille Torv og Kirkegaarden under Nr. 153, saaledes som samme nu er indrettet, forbliver denne Stiftelses Eiendom, hvori den søndre Stue med den der værende Jern-Vindovn, samt Skoleborde og Bænke er bestemt for Børnene til deres Ophold og Underviisning i Skoletimerne, og maa ikke under noget Paaskud benyttes af Skoleholderen til noget Brug. Det øvrige af Huuset, saa vel som Haven, nyder Skoleholderen til Bopæl for sig og Familie, saa vel som den i det Nordvestre Værelse befindende Jern-Vindovn. Skatterne af Huuset betaler Skoleholderen, hvorimod han nyder den for Huuset fulde aarlige Udviisning i Weile Skov“.

Skoleholderen faar i aarlig Løn: 100 Rigsdaler, som udbetales kvartalsvis, desuden faar han den aarlige Rente af 600 Rdl. „til at anskaffe det fornødne Ildebrand og Lys til Skolen, Papir, Penne og Blæk til Skolebørnene“.

I Instruksen for Skoleholderen siges der, at denne „skal stedse viise sig at være en gudfrygtig, ædruelig og ordentlig Mand, og hans Levnel og Forhold i alle Henseender være uforargelige: han skal omgaaes Børnene med Ømhed og Lemfældighed og med det gode formane og opmuntre dem til Flittighed og Sædelighed“. — „Skulde han tro, at et Barn fortjener at straffes med Hug, bør han derom raadføre sig med een af Skolens Directeurer“.

Undervisningen skal omfatte følgende Fag: Læsning, Kristendom, Skrivning og Regning samt Historie, Geografi og Naturlære. Børnene skal ogsaa undervises i Sang, „i Særdeleshed dem, som skulle assistere med Sangen i Kirken“. Skoletiden er om Sommeren 7—11 og 2—5, og om Vinteren 9—12 og 1—4, og der maa ikke antages „andre til Underviisning end de bestemte Børn, som Directionen ifølge Fundatsen antager, og hvis Antal beløber sig til 20“.

Det gøres til Pligt for Skoleholderens Kone at undervise Pigebørnene i Syning, Strikning og Spinden to Eftermiddage om Ugen. „Frier gives Børnene om Julen fra Dagen før Juleaften til Dagen efter Nytaarsdag, samt ved Pauske i Dimmelugen“ („Sommerferie“ er der ikke Tale om).

I Instruksen for Børnene gøres det til en Pligt for disse at „møde i Skolen, reenlige, samt stille og sædelige gaae til og fra Skolen“. Forsømmelser tillades ikke. Udebliver noget Barn trende Gange fra Skolen uden Directionens Tilladelse, forvises det Skolen. Børn, der har „viist sig dovne og uskikkelige, kan afkortes Pengene“. Der afholdes Eksamen hvert Aar før den 11. December. „Det Barn, som efter at være advaret og formanet af Directeurerne, vedbliver i Dovenskab, Ulydighed mod sin Lærer, eller andet lastværdigt Forhold, forvises Skolen. Det samme skeer og ved det Barn, som maatte befindes at betle, eller om Helliguftener at synge for Dørene“. Hvis et Barn forvises Skolen, skal forudbetalte Penge tilbagebetales.

Over Skolens Indgangsdør blev anbragt en Sandsten med følgende indhuggede Insription: „Frie Danske Skole med aarlig Gave for 20 fattige Børn, navnlig 12 Drengene og 8 Piger, stiftet af Kammerraad Søren Fogh i Weile Anno 1796.“ Denne Sten blev senere overflyttet til Skolen bag Raadhuset og sidder endnu i Muren paa en gammel Bygning (ud mod Vedelsgade), der en Aarrække benyttedes som Skolebygning.

[En ny Fundats for Kammerraad Søren Foghs Legat blev vedtaget af Vejle Byraad den 5. April 1892. Ifølge denne er Legatets Bestyrelse, Uddelingen af Legatportionerne og Besættelsen af Fripladserne underlagt Byraadet. Legatkapitalen udgør 22,000 Kr. De Foghske Fripladser tilfalder 12 Drengene og 8 Piger, som alle nyder fri Undervisning i Vejle Borger- og Realskole (den kommunale Mellem- og Realskole). Desuden faar 6 af Drengene hver en aarlig Legatportion af 16 Kr., de andre 6 hver 12 Kr., og Pigerne hver 8 Kr., samt de nødvendige Skolebøger.

„Bagenoge“s Afslutning med Blegbanken ca. 1900. I Midten sees den gamle „Foghskolebygning“ med Mindetavlen paa Hjørnet af Skolegade.

VEJLE BORGERSKOLE

(ø: Byens eneste Kommuneskole) havde ifølge Skoleplanen af 1808 tre Klasser med to Lærere. Elevantallet var i Aaret 1809: 55 Drengene og 57 Piger. Skolen laa bag ved Raadhuset. Ved kgl. Reskript af 24. Maj 1811 blev Foghs Friskole sammensluttet med den offentlige Skole i Vejle, og i en Aarrække var nu Byens hele Skolevæsen samlet i en lille Bygning bag ved Raadhuset, medens det gamle „Foghs Skolehus“, beliggende ved Kirken (foran Kirketaarnet), indrettedes til Kateketbolig.

I 1814 var Skolens Elevantal steget til 223 (121 Drengene, 102 Piger), og Skolen havde da 4 Klasser. I de nærmest følgende Aar betegnedes øverste Klasse (4. Kl.) som „Realklasse“, og i denne undervistes der bl. a. i Tegning. Elevantallet var i 1835 steget til 361, i 1837 til 371, og Byen maatte derfor skride til en meget paatrængt Udvidelse

„Vejle Borgerskole“ (Realafdelingen) ca. 1890.
Bygningen blev nedrevet 1903.

af Skolelokaliteterne. Byen købte allerede i 1836 Stolemager Keiflers Gaard paa Hjørnet af Møllegade, men først et Par Aar efter blev den ene af de paa denne Grund staaende Bygninger (ud mod Kirken) nedrevet, og en ny, enetages Bygning blev opført og indrettet til Skole. I Overensstemmelse med det af Kancelliet ved Cirkulære af 10. Februar 1838 udtalte Ønske om, at der i Købstæderne oprettedes „højere Borgerskoler“, blev den nye Skolebygning imidlertid ikke — som oprindelig paatænkt — taget i Brug som almindelig gratis Kommuneskole, men som kommunal Betalings-

skole, medens den gamle Skole bag Raadhuset (som til en Begyndelse var bestemt til kun at optage ca. 100 Børn) fremdeles maatte huse den almindelige Kommuneskole. Den nye Skole paa Kirketorvet arvede det gamle Navn „Borgerskole“ (og til denne knyttedes de Foghske Legater for ubemidlede Elever), medens den almindelige Kommuneskole fremtidig igennem mange Aar betegnedes som „Friskole“.

Den 10. Juni 1849 fandt „den længe ønskede Adskillelse mellem Borger- og Friskolen“ Sted, idet „den nye smukke Skolebygning blev indviet af Byens Embedsmænd og Borgere“. Talen holdtes af Provst Lerche Jørgensen, og der blev afsunget en i Dagens Anledning forfattet Kantate.

„Borgerskolen“ havde i 1850 fire Klasser, nemlig en nederste, fælles Klasse for Dreng og Piger, een Pige- og to Drengklasser. I 1851 blev der sat en Etage paa Bygningen; foreløbigt benyttedes dog en Del af denne Etage til Lærerbolig. Desuden var der indrettet Lærerboliger i den gamle Bindingsværksfløj mod Møllegade.

„Friskolen“ (☉: den alm. Kommuneskole) udviklede sig i Aarens Løb meget stærkt, saaledes at Friskolebygningen allerede i 1841 maatte udvides med en Tilbygning paa 5 Fag, og i 1853—54 blev det nødvendigt at opføre en stor toetages Skolebygning (beliggende langs med Klostergade); denne blev i 1862 udvidet med en Tilbygning, ligeledes paa 2 Etager. Her var lige indtil 1890 samtlige Friskolens Elever, saa vel Dreng som Piger, samlede.

BORGERREPRÆSENTATIONEN

I Overensstemmelse med Forordningen af 24. Oktober 1837 valgtes der i 1838: 3 Borgerrepræsentanter, en Skatteligningskommission, bestaaende af 6 Borgere, samt 2 Revisorer til at revidere Kæmnerregnskabet.

Til Borgerrepræsentanter valgtes: Konsul A. Linnemann, Købmand J. J. Fevejlé og Børgemester Buhl. Det følgende Aar afløstes den førstnævnte af Købmand P. Glud; i 1840 traadte Linnemann atter ind i Repræsentationen, og samtidig valgtes som nyt Medlem Prokurator Anchersen, medens Fevejlé og Buhl traadte ud.

Ved Lov af 31. Marts 1860 indførtes et nyt, af Borgerskabet afhængigt Valgsystem. Ved dette skabtes der to Vælgerklasser, nemlig den almindelige Vælgerklasse og de højstbeskattedes Vælgerklasse — saavel ved Valg til Borgerrepræsentationen som til Ligningskommissionen.

Ved Borgerrepræsentantvalget i 1861 valgtes: Købmændene A. C. Christensen og Niels Gylding, Garver Ludvig Seligmann, Jernstøber A. Rasmussen og Captain S. C. Wulff af den almindelige Vælgerklasse, medens de højstbeskattede valgte: Rebslager H. F. Neuhaus, Læge Sick, Prokurator Wadum og Købmand Seligmann. Læge Sick var i nogle Aar Formand for Borgerrepræsentationen. Senere overtog Prokurator Wadum dette Hverv.²²⁾

TREAAARSKRIGEN

FORAN KRIGENS UDBRUD (1848)

Den 26. Marts 1848 udstedte Vejle Borgerrepræsentation følgende Opraab til Byens Befolkning: „Det er os bekjendt, at man flere Steder i Landet forbereder Adresser til Kongen for at udtale, at man er rede til at værne for Fædrelandet og beredvillig til at yde ethvert Offer, som Haandhævelsen af dets Ære og Selvstændighed kræver. Vi antage, at Byens Indvaanere ogsaa føle Trang til at udtale dette Sindelag, og indbyde derfor Byens Indvaanere af alle Stænder til et Møde paa Raadstuen i Morgen, Mandag Eftermiddag Kl. 4 for at vedtage en Adresse i denne Retning.“ Underskrivernes Navne var: O. M. Hersleb, A. Linnemann, N. Stampe, A. O. Hansen, N. D. Bøegh, P. Packness, N. Gylding jun., S. Olesen, Tyge Kjer.

Det fremgaar af Vejle Kæmnerregnskab, at „Daglejernes Ligkasse-Forening i Vejle“ skænkede Byen 100 Rdl. som Bidrag til „Indkøb af tre Heste, det paalaa Byen at stille til Krigsbrug“. Mandag den 27. Marts var der stort Røre i Vejle. Det indkaldte Mandskab, som var „ved frejdigt Mod“, drog jublende igennem Byen.

KRIGENS FORSPIL: „SLAVEKRIGEN“ I 1848

Den 29. Marts kom der Melding fra Kolding om, at man der befrygtede et Overfald af en Bande Tugthusfanger („Slaver“), der skulde være udbrudte af Tugthuset i Rendsborg. (Det var Major Trepka, som fra Kolding sendte dette Bud til Borgerkaptajnen i Vejle.) Vejle Borgerkorps var da straks parat til at drage Nabobyen til Undsætning, og mange frivillige sluttede sig hertil. Borgervæbningens Mandskab blev forsynet med skarpladte Patroner, og anførte af Chefen (Vinhandler Tyge Kjer) afmarcherede Korpset fra Raadhustorvet efter at have taget rørende Afsked med Hustruer og Børn. Men næppe var Korpset kommet vel ud af Byen, førend et nyt Budskab lød. „En ung Knøs fra Vesteregnet kom sprængende til Hest ind igennem Byen med bart Hoved“, idet han udraabte: „Der æ sejshunder aa trej Røwer aa Kjeldkjær!“ (Kjeldkjær er en Herregaard, der ligger ca. 1½ Mil Vest for Vejle.)

Almindelig Rædsel greb den tilbageværende Befolkning. Men snart lød det: „Væbne sig, hver som kan!“ og „inden vi vidste af det“ — siger en samtidig Beretning — „stod en Legion i vore Gader, bevæbnet med skaftsatte Høleer, Spydstager, Hellebarder, Strids-

økser og alle de Vaaben, hvormed man kunde modtage de tyske Lejesvende.“ En af Byens Embedsmænd, Toldinspektør, Kommandørkaptajn Schultz, og en forhenværende engelsk Major, som tilfældigvis opholdt sig i Byen, stillede sig i Spidsen for den brogede Skare. Fra den nærmeste Omegn fik den betrængte By ogsaa Undsætning, idet der indfandt sig en Del raske unge Bønderkarle til Hest og bevæbnede med Flinter. Denne modige Skare drog saa af Sted Vester paa ad Vilstrupvejen (Ribe Landevej) for om muligt at tilføje „Slaverne“ et afgørende Nederlag, inden disse naaede ind til Byen.²³⁾ Den „unge Knøs“ (Fæstehusmand Lars Jensen, Faarupgaard Mark), der havde opskræmt Vejle med sin Melding, paatog sig det Hverv at kalde Borgervæbningen tilbage, og han indhentede denne „ude i Højen Sogn“.

Horsens Jægerkorps og omtrent 100 Frivillige, der ankom til Vejle ved Tolvtiden paa Vej til Kolding maatte naturligvis blive i Vejle til denne Bys Forsvar. Rekognoserende Patrouiller blev sendt ud i alle Retninger; men ingen Steder traf de paa Slaver. Da man mente, at ovennævnte Lars Jensen havde ladet sig købe til at lokke Vejle Bys væbnede Mandskab langt ud fra Byen, for at Fjenden imidlertid uhindret Byen i Besiddelse, blev han for sin Iver belønnet med at blive puttet let, hvor han maatte sidde til den følgende Dag. Et Forhør, der da blev afholdt over ham, gjorde det klart, at han havde handlet i god Tro.²⁴⁾ Skønt der ikke fandtes Spor af udbrudte „Slaver“ — hverken i Kolding eller ved Kjeldkjær, gik Rygtet om dette „Slaveoprør“ desuagtet sin Gang Nord paa fra By til By og opskræmte i Løbet af et Par Dage hele Jylland.

Vejle Borgervæbningens gamle Tromme og en Morgenstjerne, som i ældre Tid blev brugt af Vægterne.

I Modstrid med ovenstaaende Fremstilling meddeler en anden Beretning, at Vejle Borgervæbning først i Nærheden af Kolding fik Underretning om, at det hele var blind Alarm. De gæve Krigere styrkede sig da med Mad og Drikke i Munkenborg Kro, forinden Hjemmarchen blev tiltraadt. Ved denne Lejlighed skal den store Tromme være gaaet tabt. Korpsets Trommeslager blev nemlig noget oprømt, og han gad ikke slæbe Trommen tilbage til Vejle — den kunde blive staaende i Kroen, til den blev afhentet ved Vogn. I den paafølgende urolige Tid fik man imidlertid andet at tænke paa; Trommen blev glemt og stod paa Loftet i Kroen i 60 Aar, indtil den senere blev afleveret til Kolding Museum. Levningerne af Stortrommen kom tilbage til Vejle efter 75 Aars Forløb, idet Kolding Museum i 1923 skænkede den til det nyopførte Museum i Vejle.²⁵⁾

OKKUPATIONEN AF VEJLE 3.-25. MAJ 1848

Onsdag den 3. Maj Kl. 10 om Formiddagen meldte nogle tilbagevendende Udsendinge fra Byen, at Masser af fjendtlige Tropper nærmede sig. Snart efter viste et Par Dragoner sig ved Vejmøllen, flere kom til, og endelig rykkede de uvelkomne Gæster ind i Byen. Tre Officerer red forrest, idet de udstrøede Proklamationer, som meddelte, at General Wrangel vilde okkupere Byen og Egnen og krævede Kvarter og Forplejning for sin Armé. De fjendtlige Tropper, som besatte Byen, var Afdelinger af de oprørske

slesvigholstenske Regimenter, og de bar dansk Uniform. „De mødte fra alle Sider Tavshed, Ubevægelighed og stirrende Blikke.“ Tropperne fordeltes i Kvarter i Byen.

Den 5. Maj holdt Prinsen af Nør sit Indtog i Vejle, og nogle Timer efter modtog han uden for Sønderport den indrykkende Rantzauske Friskare (5—600 Mand). Byen husede i alt ca. 5—6000 Mand fjendtlige Tropper. For at sikre sig mod Overrumpling af de danske Tropper opstillede Fjenden ved den nye Landevej til Fredericia først fire, senere otte, og tilsidt endog tolv Kanoner. Endvidere blev der anlagt en ny Vej (Retrætevej) tværs over Sofiesmindes Eng til Ribe Landevej (lidt Øst for Teglbrendet ved Pedersholm), og endelig blev der slaaet Bro over Aaen. General Wrangel udkrev store Leverancer til Hærens Forplejning: Vejle Amt afslog at levere de rekvirerede 300 Heste, 3000 Skjorter og 3000 Pund Saalelæder. Forskellige af Byens og Omegnens Beboere blev i nogen Tid holdt arresterede af Fjenden paa Grund af Mistanke om, at de havde hjulpet nogle slesvigholstenske Soldater med at desertere. (Blandt de arresterede var: Fæstemand Ferslew og Borgerrepræsentant Packness.) Den 15. Maj blev nedensaaende Proklamation udstedt:

Vejle Bys Indvaanere blive herved paalagte inden i Morgen Middag Kl. 12 at aflevere saavel de endnu ikke afleverede Vaaben som den Ammunition, hvorefter de ere i Besiddelse, navnlig Krudt, Kugler, Hagel og Knaldhætter. De, som ikke efterkomme denne Opfordring, blive arresterede og bragte til Rendsborg Fæstning, og det bemærkes, at det ved Husundersøgelse vil blive undersøgt, om Nogen maatte undlade at aflevere sine Vaaben og Ammunition. Afleveringsstedet er i Kirkens Vaabenhuus.

Vejle, den 15. Maj 1848.

Commandantskabet.

Tre Dage senere udstedte Wrangel selv en Proklamation, hvorved han paalagde Jylland en Kontribution paa 8 Millioner Kroner som Straf „for den Skade, der er tilføjet tysk Handel og Ejendom“. Kontributionen blev ikke iværksat; thi Wrangel blev — ved den russiske Kejsers Nicolaus's Note til Kongen af Prøjsen — tvunget til at rømme Nørrejylland. Allerede den 25. Maj afgik Fjenden pludselig og i al Stillehed Syd paa, medførende en Mængde Forraad. Førend Hovedvagten paa Raadhustorvet forlod Byen, blev de arresterede Borgere løsladte. Ved Bortdragningen fra Byen fjernede fjendtlige Officerer et Par danske Flag, det ene paa Flagstangen ved Havnen; men iøvrigt forefaldt der ingen Udskejelser. Efter at Fjenden havde forladt Vejle, tog de danske Tropper atter Byen og den nærmeste Omegn i Besiddelse.

Den 22. Juli afholdt General Hedemann en Revue ved Store Grundet over det nørrejydske Armékorps, der nu talte 16—18000 Mand. To Dage senere ankom Krigsminister Tscherning til Vejle og tog Ophold paa Amtsgaarden. Den 12. September spillede Gardens Musikkorps paa Vejle Raadhustorv, medens 250 hjemsendte Krigsfanger beværtedes af Borgerne. Da Kongen den 18. September steg i Land i Vejle Havn, modtoges han af en uendelig Jubel, og efter at han havde hilst paa de stedlige Autoriteter, drog han gennem Byen til Leerbæk Mark, hvor Revuen over Hærens 20000 Mand afholdtes. Til Vogns og til Fods strømmede Byens og Omegnens Befolkning ud til Revuepladsen. Ved det kongelige Taffel efter Revuen blev H. P. Holsts kendte Sang, „Velmødt, Kong Frederik, ved Hæren!“ afsunget. Ved 9-Tiden var Kongen tilbage i Vejle igen, hvor han først aflagde en Visit i Amtsgaarden og derefter begav sig til Klublokalet. Ved Aftenfesten her gentog han de senere saa vidtbekendte Ord „Det skal ej ske!“ — de Ord, der

samme Dag var blevet forevigede i H. P. Holst's Sang til Revuen. Kl. 11¹/₂ gik Kongen, ledsaget af et Fakkeltog og hilst af Folkets Hurraraab, om Bord paa det kongelige Dampskib, der næste Dags Morgen afsejlede.²⁶⁾

En Episode, fra det første Krigsaar, som var Genstand for megen Omtale i Vejle, var Dragon Andkjærs Tvekamp med den slesvigholstenske Grev Reichenbach. Sidstnævnte maatte, efter at han havde modtaget adskillige drøje Hug, overgive sig til den danske Dragon. Dragon Andkjær henlevede sine sidste Aar i Vejle. (En Mindesten for ham staar paa hans Gravsted paa Byens ældste Kirkegaard.)

FJENDENS OKKUPATION AF VEJLE I 1849

Da Amtmand Orla Lehmann erfarede, at Fjenden den 23. April havde besat Koldding, var han i Embedsmedfør ilet til denne By, men blev her taget til Fange og sendt til Rendsborg. Efter at General Rye et Par Dage havde haft Hovedkvarter i Vejle, gik han den 3. Maj atter Syd paa. Den 7. Maj hørte man i Vejle fra Formiddagen af stærk Kanontorden i Retning af Blaakjær Skov, hvor en heftig Kamp havde udviklet sig imellem den vigende danske Hær (Ryes Brigade) og den langt stærkere prøjsiske Division under General Hirschfeld. Fjendens Fremrykning standsede 1 Mil Syd for Vejle. En Del saarede blev bragt ind til Byen. Kl. 6—7 gik Størstedelen af Ryes Brigade igennem Vejle.

Den tyske Overgeneral Prittwitz lod General Bonin med Slesvigholstenerne blive staaende foran Fredericia, medens han selv den 8. Maj foretog Fremrykningen med Hovedstyrken, idet General Hirschfeld skulde følge Chausseen for at erobre Vejle, medens General Ledebur med Reservékavaleriet sendtes over Ødsted og Kjeldkjær for at søge at omgaa General Ryes højre Flanke. Den prøjsiske Avantgarde brød op fra Blaakjær Skov om Morgenen Kl. 8¹/₄. Mellem Kl. 9 og 10 stødte den paa vore Forposter ved Pedersholm, to Kompagnier af 1. Jægerkorps under Major Wilster, som opholdt den fremrykkende Fjende en halv Times Tid og derefter trak sig tilbage gennem Vejle, idet de barrikaderede Sønderbro. Jægerkorpsets fire Kompagnier besatte saa de høje Skovbakker Norden for Byen, saaledes at Skyttekæden strakte sig helt fra Grundetvejen („Beriderbakken“) over Pilkebakkerne til Horsenschausseen. Paa „Sandbanken“ ved Nørreskovens Begyndelse var der placeret 2 Kanoner, og mellem den sidstnævnte Bakke og Chausseen stod der atter 2 Kanoner. Til yderligere Understøttelse for Jægerne tjente en Bataillon og 4 Kanoner, der havde Stilling paa Pilkebakken og Højderne foran Lille Grundet. Længere tilbage stod andre Tropeafdelinger. Den Stilling, 1. Jægerkorps havde indtaget, kunde ikke omgaaes i venstre Flanke, var meget stærk i Fronten og støttede sin højre Fløj til Grejs Aa.

Faa Minutter efter at Jægerne havde forladt Byen, rykkede det fjendtlige Infanteri ind, nogle Flinteskud blev sendt op ad Gaden, og Folk trak sig ind i Husene. „Ret uhyggeligt var det at se de fjendtlige Soldater ile henad Gaden langs med Husene, skottende op til Vinduerne med Fingeren paa den spændte Hane.“ I Spidsen gik et Jægerkorps, derefter fulgte to Batailloner og et polsk Landeværnsregiment. De ilede dels i Retning af Nørreport, dels ned til Havnevejen. Begge Steder modtoges de af vore Kugler, saa at mange blev saarede og faldt. Herved nedsløges Angribernes Mod, de ilede ind i

Prospekt af Vejle, set fra Vejrmøllen Syd for Byen, ca. 1850 (Sønderaaens Løb er endnu ikke reguleret).

Byen, skjulte sig i Porte og Gaarde og nægtede at gaa frem. Der blev hentet Forstærkning. Mange af de deserterede Tropper blev trukket frem af deres Skjul, men andre forblev der. Efter en halv Times Standsning begyndte Fægtningen igen, men den heftige Ild fra vore Tropper drev atter Angriberne tilbage. 4 Kanoner, som havde taget Stilling ved Vejrmøllen, beskød vor Stilling, men uden Virkning. De danske Kanoner paa Lille Grundet Mark var kun 6-Pundiger og kunde ikke naa op til Møllen. Kanonaden over Byen fortsattes dog fra begge Sider, og enkelte Granater og en stor Del Kugler faldt ned i Byen. Imidlertid var General Ledebur rykket frem med sit Kavaleri og søgte at omgaa Ryes højre Fløj. Denne gav derfor Kl. 12 $\frac{1}{2}$ Ordre til Tilbagetog i Retning af Juelsbjerg, hvor han ved 3-Tiden koncentrerede sine Tropper.

Det lykkedes General Ledebur med en Infanteribataillon og 2 Eskadroner at passere Grejsdalen Vest fra. Da Rye opdagede dette, besluttede han at trække sig ud af Kampen, dækket af en Bagdækning, bestaaende af een Bataillon, to Eskadroner og fire Kanoner. Kl. 5 $\frac{3}{4}$ faldt det sidste Skud. Vort Tab beløb sig til 1 Officer og 4 Menige faldne, 19 saarede og 38 Mand fangne. Fjenden mistede 3 Officerer og 37 Mand, hvoraf 1 Officer og 4 Mand faldt, Resten var saarede. Efter Kampen gik den prøjsiske Avantgarde i Bivak mellem St. Grundet og Nørreskov, medens Hirschfelds Hovedstyrke blev i Vejle. Medens Fægtningen Norden Byen foregik, var her efterladt et lille Detachement af 18 polske Landeværnsregiment. Disse Tropper udtalte sig meget fjendtligt mod Kongen af Prøjsen: De vidste godt, at de var sendt i Krigen til Straf, fordi de i Fjor havde gjort Oprør! Af den prøjsiske Division kom 5—6000 Mand tilbage til Vejle efter Affæren og blev indkvarterede i Byen.

„I Begyndelsen udviste de indkvarterede fjendtlige Tropper en temmelig raa Opførsel, bemægtigede sig alt spiseligt, brød Gemmer og tog ogsaa andre Genstande, de kunde bruge.“ General Hirschfeld, som havde Kvarter paa Gæstgivergaarden, paabød Leverance og Forplejning til 40000 Mand, og han var i det hele taget bydende og inhuman. Nogle Gaarde havde en Indkvartering paa 100—150 Mand. Soldaterne havde Penge nok mellem Hænder, saa at Værter og Tobakshandlere gjorde gode Affærer.

Søndag den 13. Maj afgik et prøjsisk Regiment fra Byen; men Kl. 2 samme Dag ankom en bayersk Brigade, som efterlod 2 Batailloner og 2 Batterier i Vejle By. Medens

Prøjserne gennemgaaende havde et slebent og falsk Væsen, var Bairerne mer ligefremme, men det var et raat og tyvagtigt Folk. De stjal, hvor de kunde, hvor en Dør eller et Skab stod aabent. De havde ingen Penge, men var nøjsomme, naar de selv skulde betale — i modsat Tilfælde fraadsede de og var umættelige: navnlig ønskede de alt braset i Smør. De „snuste“ ganske forførdeligt og havde Snustobak med sig i smaa Flasker. Den bayerske Kommandant i Byen var en streng Mand, som ikke gav Soldaterne Medhold, naar de vilde forstyrre Orden og Rolighed. Officererne forlangte daglig Vin, men savnede deres bayerske Øl.

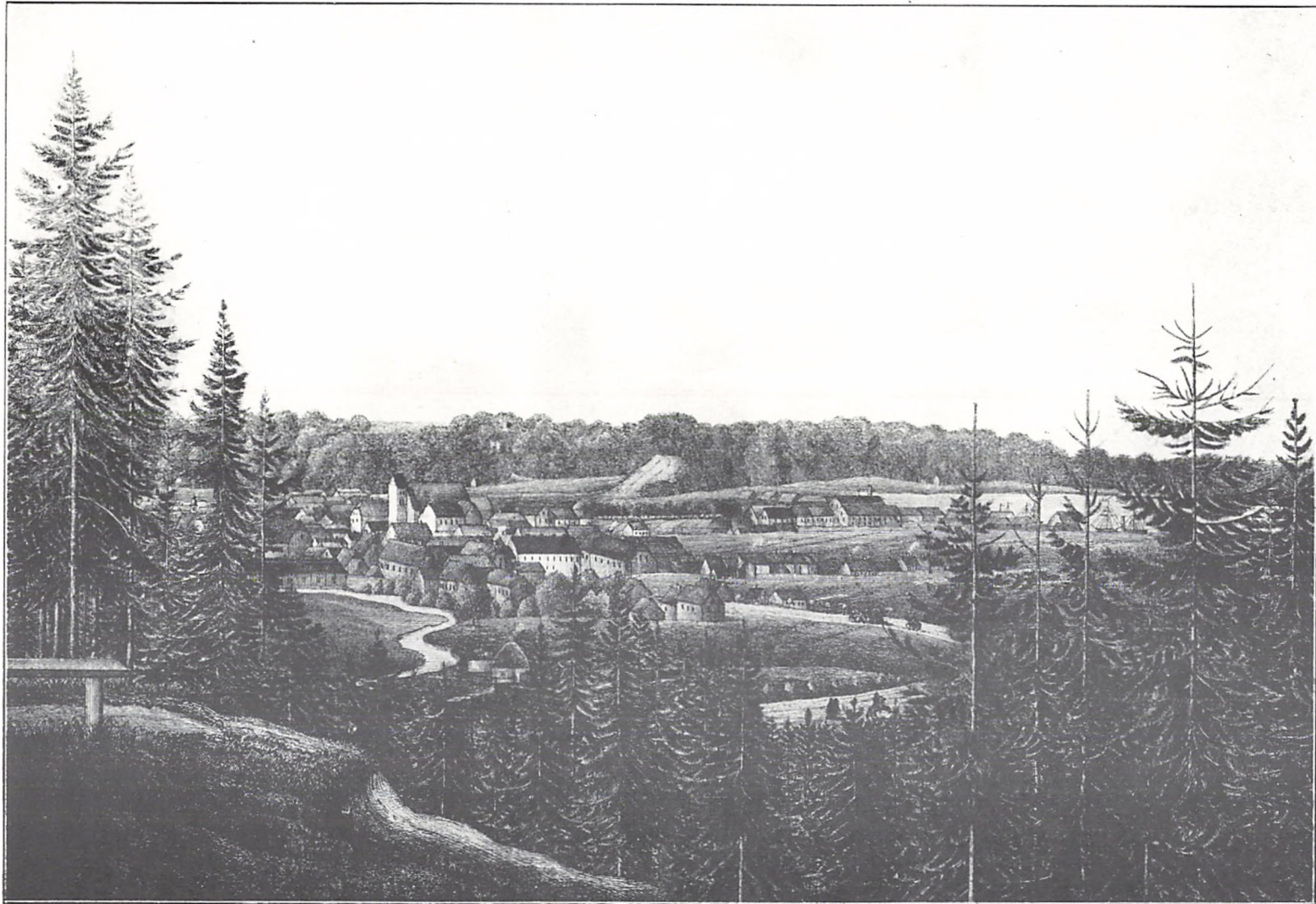
Den 21. Maj afgik den bayerske Brigade herfra til Skanderborg, og den afløstes af den kurhessisk-thüringske Brigade. Kurhesserne efterlod 1 Bataillon, 1 Eskadron og 4 Kanoner som Garnison i Vejle, og disse laa her i hele 7 Uger, indtil den 9. Juli. „Sie sind feine Leute“, havde Bairerne sagt om dem; men det viste sig snart, at de var fordringsfulde og fremtrædende af Væsen, og de blev anset for de værste Fjender, Byen havde haft i Kvarter. Kurhesserne frygtede stadigt Overfald. 1. Pinsedag troede de at se Kanonbaade paa Fjorden — det var kun nogle uskyldige Fiskerbaade. I den Anledning red Ryttere med spændte Pistoler gennem Gaderne, og Artilleriet kørte ud. Fremtidig maatte ingen civile færdes paa Gaderne efter Kl. 10 Aften, ingen have Lys eller sidde ved aabent Vindue. Kanonerne blev opstillede paa Mølleengen, og ingen af Byens Befolkning maatte færdes paa Dæmningen ved Møllen. Endelig blev der opført et Vagthus ved Kirken.

Saa oprandt den 6. Juli med Fredericiaslaget. Allerede fra Morgenstunden var der „Røre i Lejren“. Fra Fredericia kom Ordonnanser med Melding om Slagets Gang, og Kurhesserne blev mere og mere „lange i Ansigterne“. Allerede Kl. 11 saa man Flygtninge og letsaarede med blødende Ansigter og Hænder komme ind til Byen. Ved 12-Tiden begyndte de saarede at komme til Vogns, og dette blev ved til Kl. 2—3. Hesserues Forbitrelse mod de Danske steg for hver Time. De bankede endog velklædte Folk paa Gaden, og ingen maatte komme paa Gaden uden bestemt Ærinde. Endelig — Klokkerne fire — kom den slagne Armé, som havde samlet sig, saa godt det lod sig gøre. Hesserne foragtede imidlertid Insurgenterne (de slesvigholstenske Oprørere) og vilde ikke blandes med dem, hvorfor disse, i alt to Batailloner og to Jægerkorps, blev indlagte for sig selv i den nordre Bydel. Hele den slagne Hær marcherede igennem Vejle. Den talte næppe 10000 Mand. Enkelte Batailloner talte kun 250 Mand og manglede ganske Officerer. Næste Morgen kom General Prittwitz til Vejle; han og Bonin omfavnede kønt hinanden. Den 8. Juli blev der afholdt en Slags Parade.

Under Okkupationen leveredes af Vejle By: 16300 Pd. Kaffe, 26000 Pd. Ris, 34000 Pd. Salt, 40 Potter Brændevin, 13000 Pd. Ærter, 2100 Tdr. Byg, 3500 Tdr. Havre, 574 Tdr. Rug, 305 Stk. Tømmer og 47 Tylvter Bræder. Desuden leveredes af een Købmand: Tømmer, Jern og Søm for 5000 Rbd. Man tog disse Leverancer, hvor man forefandt Varerne, og Borgerne led umaadelige Tab i disse 12 Uger. Byen optog i Sommeren 1849 et Laan i Sparekassen til Betaling af et Parti forskrevne Varer til et Beløb af 2795 Rdl. 5 Mark 12 Sk., og Købmand Gylding jun. besørgede paa Kommunens Vegne store Indkøb af Ris og Kaffe fra Flensborg til de fjendtlige Troppers Magasin. I Omegnen rekvireredes daglig 500 Vogne og Masser af Slagtekvæg. Der holdtes ofte Gudstjeneste i Kirken for Tropperne, og en Tid lang var der katolsk Messe om Morgen.

„Prospekt af Kjøbstaden Veile med nærmeste Omegn, seet fra den nordvestlige Side, den 16. Juni 1850.“
(Tegnet efter Naturen af J. Bruun af Aalborg. J. W. Tegner & Kittendorffs lith. Institut, København.)

Vejle i Slutningen af Halvtrodserne, set fra Bakkerne Syd for Byen. (I Forgrunden: Granplantagen ved Treschows Minde. I Nærheden af Aaen ses den gamle Bleggaard.) (Tegnet efter Naturen af Wolperding. Stentrykt af J. W. Schuur, Horsens.)

Kirkeklokkerne, som ikke hørtes under Fjendens Nærværelse, udsendte Søndag den 29. Juli igen sine fredelige Toner over Byen. Den 31. Juli havde man atter den Glæde at se vore egne Tropper drage ind i vor By. De modtoges ved Nørreport af en talrig Folkeskare. Den konstituerede Amtmand Stockfleth ønskede dem velkommen — det var 12 Ugers-Dagen efter Kampen ved Vejle.²⁷⁾

BYEN I HALVTREDSERNE

Vejle havde i 1837: 20 Gader og Stræder med 274 Gaarde og Huse (samlet Brandassurance 491470 Rbd. Sølv). I Midten af Trediverne blev det første Hus paa Horsensvejen (nuværende Nørrebrogade) opført — en lille toetages Bygning, som fik det velklingende Navn „Flidens Prøve“, og som eksisterer den Dag i Dag (Nr. 13). Det var en fhv. Trompeter Allestrup, som i Forening med sin Hustru selv udførte hele Arbejdet med Husets Opførelse, og Stedet bar saaledes sit Navn med Rette. I 1846 udbød Allestrup Huset til Salg. Paa Havnevejen fortsattes Byggeriet fremdeles, saaledes at Amtsavisen i 1843 beklager, at „den skyggefulde Allé ned til Havnen. Byens Aftenpromenade“, efterhaanden forsvinder for at afgive Plads for „tvende Rækker Bygninger“. I 1850 blev „Gaden ved Dæmningen“ reguleret, og en „Indrykning af Hospitalets Mur“ fandt Sted. I Fyrrerne og Halvtredserne byggedes der en Del i Udkanterne af Byen: Paa Gammelhavn, Kabbeltoft, Dæmningen, Vestervejen (den senere Vestergade), Horsensvejen (Nørrebrogade) og Holmen. I Halvtredserne anlagdes endvidere Nutidens Skovgade, hvis oprindelige Navn var Gulkrog. Sidstnævnte Navn overførtes faa Aar efter paa den Tværgade, som nu bærer Navnet Korsgade. I Gulkrog fandtes der før 1860 kun enkelte og ret spredte Bebyggelser.

I Aarene 1853—54 blev Wissingsgade samt dennes Fortsættelse over til Kirkegaarden anlagt. For at Gaden kunde føres igennem fra Nørregade, købte Kommunen den sydlige Ende af Partikulier S. Wissings Ejendom (Porten med 2 Fag Hus) for 600 Rdl. og fik samtidig Ret til at lægge den nye Gade over hans store Enghave Norden for Midtauen. Der blev slaaget Bro over Mølleaaen, men først i 1856 blev Broen forsynet med Jerngelænder. Den Plads, hvorpaa Husene Nr. 20, 22 og 24 i Wissingsgade ligger, henlaa i mange Aar ubebygget under Navn „Wissingsplads“ og var en yndet Legeplads for Børn. Her opslog omrejsende Beriderselskaber deres Cirkustelte. I den store Gaard paa Hjørnet af Tønnesgade (nu Nørregade Nr. 35) drev Købmand P. Hendriksen en ret stor Landhandel. Han anvendte en Del af sin Formue paa at bebygge den østlige Side af den Vej, der gik bag om hans Ejendomsgrund. Saaledes opstod P. Hendriksensgade: En Vej med en Række tarvelige enetages Huse ved den østlige Side, en dyb Grøft og Poppeltræer langs med den vestlige Side. I Pengekrisens Aar 1857 gik P. Hendriksen fallit. Senere blev Gaden omdøbt til Staldgaardsgade (i ældre Tid havde Garnisonens Staldgaard ligget her).

I 1858 blev Volmersgade anlagt. Den fik Navn efter Købmand Woldemar (jydsk Udtale: Wolmer), der havde ejet den Eng, hvorover Gaden blev ført, samt den skraas overfor beliggende Gaard (Brødrene Sørensens nuværende Gaard.²⁸⁾) Bykortet af 1859 giver et tydeligt Billede af Byens Omfang paa dette Tidspunkt.

BYENS VANDFORSYNING

Paa en Raadstuesamling den 6. December 1852 forelagde Kommunalbestyrelsen Byens Skatteydere et Forslag til Byens Forsyning med en fuldstændig Vandledning. Byfoged, Justitsraad Hersleb omtaler ved denne Lejlighed, hvorledes Fabrikant Dalgas tidligere havde foreslaaet artesisk Brøndboring paa Raadhustorvet eller at føre en Ledning fra Claus's Kilde eller Kochens Kilde. Nu har man imidlertid fundet et højtliggende Kildevæld i Store Grundet Skov, hvorfra der vil kunne lægges en Højtryks-Vandledning ind til Vejle By, saafremt Kammerherre Lüttichau til Store Grundet vilde give sit Samtykke dertil. Anlægskapitalen anslaaes til 22000 Rdl.

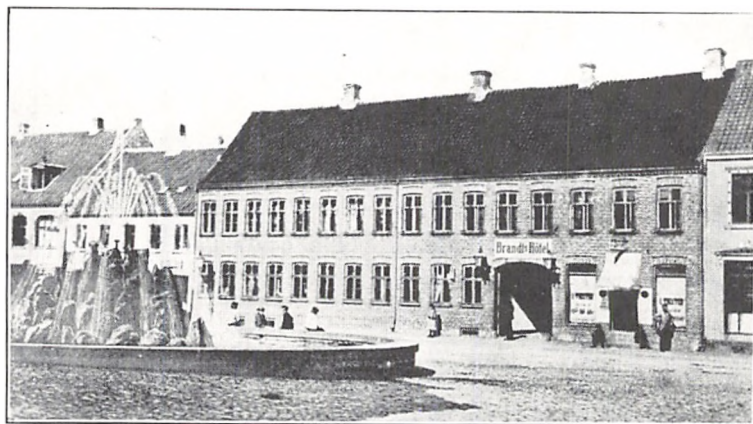
Hersleb hævder, at „i de fleste Brønde i Byen er Vandet slet, og saa snart Regnvejr indtræder, fører Aærne mudret Vand, og er det ikke Regnvejr, fordærves Vandet paa saa mange andre Maader. Alle Rendestene, alle Afløb af uhumsk Art fra Byen udmunder i Aærne, ja, endog ved Vandsteder, hvor Vand daglig hentes, udflyder Rendestene, ej at tale om Ting af alle mulige Slags, som udlægges i Aærne til Udblødning og Rensning“.

[Som Kuriosum kan her indskydes følgende: Bogbinder Christensen i Torvegade forlangte i 1833 1 Rbd. rede Sølv om Aaret for Afbenyttelse af hans „Pomp“ — i modsat Fald forbød han al Adgang til den.]²⁰⁾

Der skulde dog endnu hengaa en lang Aarrække, inden Byen fik Vandværk og Vandledning. Af flere Grunde blev denne vigtige Sag stillet i Bero foreløbig.

I 1862 bringes Spørgsmaalet om Vandværket atter paa Bane, og denne Gang har man navnlig sin Opmærksomhed henvendt paa „en i Nærheden af Mølholm beliggende rig Kilde“ (mange Aar senere blev Byens „søndre Vandværk“ anlagt her). Vandværksudvalget kom dog omsider til det Resultat, at det Sted, hvorfra Vandet lettest og billigst (nemlig ved sit eget Tryk) kunde føres ind til Byen, fandtes i Store Grundet højtliggende Skovbakker. Smedemester I. W. Aarup i Vejle skal have paavist det Sted, hvor Vandværket burde lægges, og Ingeniør P. B. Obel, København, ledede Anlægget, efter at man først havde opnaaet Ejeren af Store Grundet, Generalløjtnant, Kammerherre Matthias v. Lüttichaus Tilladelse til at gennemføre den projekterede Plan.

Vandværket og Vandledningen ind til Byen blev fuldført i Aaret 1867. Dels fra

Springvandet paa Raadhustorvet (1868—78) og „Brandts Hotel“.

Kildebrønde og dels fra artesiske Boringer førtes Vandet til Samlebrønde, og fra disse ind til Byen gennem Støbejernsledninger, liggende 90 Fod over Vejle Fjords Vandstand. Den 26. Juni 1867 indsendte Kommunalbestyrelsen et Regulativ om Forbrug af Vand fra Vejle Vandværk, og samtidig blev Smedemester Aarup ansat som Byens Vand-

mester.³⁰⁾ For at hædre General Lüttichau blev der foran Raadhuset indrettet et Springvand, omgivet af et stort opmuret Bassin, i hvis Midte der var opstillet et helt lille Klippeparti. Fra Toppen af dette plaskede Vandet i kraftige Straaler ned i Bassinet og sendte i Stormvejr en hel Støvregn vidt omkring. Paa Bassinets Granitstenskant var der indhugget en Indskrift af følgende Indhold:

„I Aaret 1867 blev Veile Vandværk — ved velvillig Imødekommen af Generallieutenant M. v. Lüttichau til Store Grundet med flere Lodsejere — anlagt af Ingeniør P. B. Obel.“

[Da Vejle i 1878 fik sit nye Raadhus, blev Springvandet af Pladshensyn fjernet. Til Gengæld udbød Byraadet (ved Justitsraad, Apoteker H. E. Friis) sig Tilladelse til at lade Professor Exner male et Billede efter Fotografi af den gamle Kammerherre Lüttichau. Maleriet blev ophængt i Byraadssalen, hvor det hænger den Dag i Dag. Under Maleriet hænger en kalligraferet Skrivelse af følgende Indhold: „Ved Anleget af Veile By's Vandværk 1867 viste General v. Lüttichau en særlig velvillig og uegenlystlig Imødekommenhed overfor Veile Kommune, saa denne kunde faa udmærket Drikkevand tilført igjennem Ledninger, nedlagte i de af Hovedgarden Grundets Skov- og Engarealer, som ligge nærmest op til de rige Kildevæld i Grejsdalen, som benyttedes til Vandforsyningen.“]³¹⁾

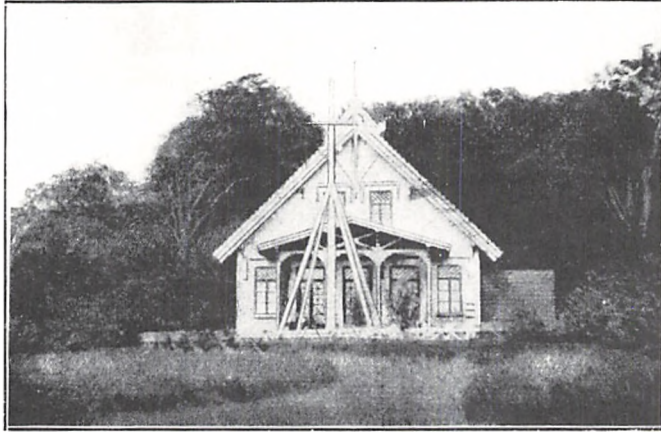
BYENS GASFORSYNING

Paa det samme Raadstuemøde (6. December 1852), hvor Kommunalbestyrelsen fremsatte Forslag til Byens Forsyning med Drikkevand, blev der tillige forelagt en Plan om at indføre Gasbelysning i Byens Gader. Den tarvelige Gadebelysning ved Hjælp af Tranlamper kostede 300—350 Rdl. aarlig, og det formentes, at Gasbelysning vilde kunne faas for omtrent 600 Rdl. aarlig, idet Lygternes Antal samtidig forøgedes fra 29 til mindst 40. Forsamlingen tiltraadte enstemmigt det af Kommunalbestyrelsen forelagte Forslag og gav denne Bemyndigelse til at afslutte Kontrakt med et engelsk Selskab („Det danske Gascompagni“) om Anlæg af et Gasværk.

Det nævnte Selskab opnaaede i 1857 Koncession paa Anlæg og Drift af et Gasværk i Vejle til Forsyning af Byens Gadelygter og private med Gas. Gaskompagniets Hovedkontor laa da i Flensborg, men flyttedes efter Krigen i 1864 til Frederiksberg. Gasværket blev anlagt i 1858, og Selskabet fik 25 Aars Eneret til at drive det. „Den 7. Januar 1859 tændtes for første Gang Gassen i Veile Gader — ved højlys Dag mellem Kl. 2 og 3 Eftm. Gaslygternes ærværdige Forgængere brændte for Sammenligningens Skyld samtidig med hine, og Forskellen var overordentlig stor“, siger „Vejle Amts Avis“. Den nye Belysningsmaade blev straks anvendt af ca. 60 private Familier.

Byen havde ingen anden Bekostning ved Overgangen til Gasbelysning end Lygternes Anskaffelsespris. Gasprisen var 3½ Rdl. pr. 1000 eng. Kbkf. (25 Øre pr. Kubikmeter). I 1868 indførtes Kogegas til en Pris af 2 Rdl. pr. 1000 Kbkf. (ca. 14 Øre pr. m³). Efter Udløbet af de 25 Aar fik Kompagniet sin Koncession forlænget med 15 Aar. Forbruget, som hidtil ikke havde været synderlig stort, begyndte midt i Firserne at stige, da Auerlyset fik Indpas.³²⁾

[Gasværkets Udvikling, efter at det var overtaget af Vejle Kommune i Januar 1899, omtales i et følgende Afsnit.]

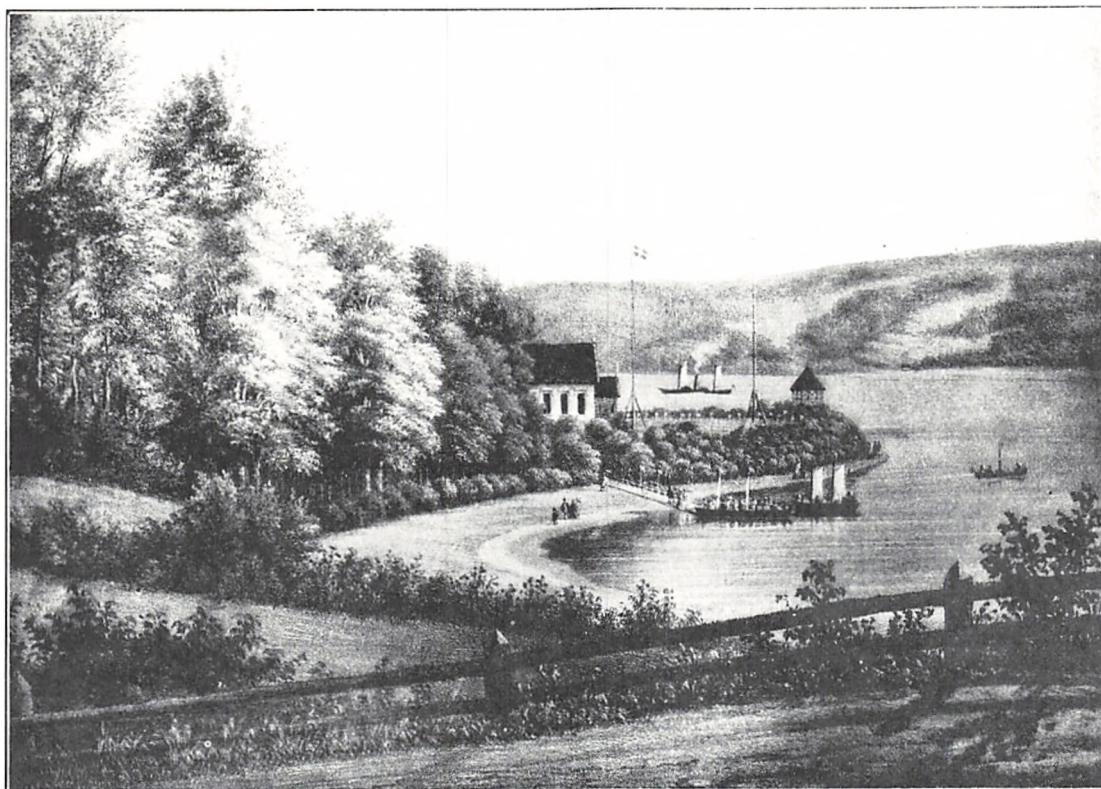

„Skyttehuset“ i sin oprindelige Skikkelse (ca. 1860).

„Moltkes Minde“, opførtes derefter en enetages, straaetækt Bygning, som stod færdig den 18. August 1859. Skyttelaugets første Direktion bestod af: Købmand Niels Gylding, Justitsraad Hersleb, Snekermester Kaalund, Amtmand Orla Lehmann, Tømrermester Nichum, Smedemester Sørensen og Brandkaptajn S. C. Wulff. Og endnu det samme Efteraar, den 6. September, afholdtes Indvielsesfesten og den første Fugleskydning. Paa Raadhustorvet samlede Skyttelaugets Medlemmer med Direktionen og begav sig „med klingende Spil og Faner samt med de udsatte Gevinster“ — i Procession gennem Byen til Nørreport, hvor en lang Række Vogne ventede paa dem, og ad „Strandvejen“, under Salut fra Dampskibet „Zephyr“, kørte Deltagerne til Bestemmelsesstedet. Først gik man en Runde gennem Haven, og Justitsraad Hersleb proklamerede nu fra Verandaen i livlige og skæmtsomme Ord Vejle Skyttelaug for stiftet, idet han bl. a. mindede om, at Vejle „med Hensyn til denne nye Forlystelse nu ikke længere stod tilbage for de fleste andre Købstæder“. Amtmand Lehmann udbragte et Leve for Vejle Skyttelaug. Derefter begyndte Skydningen efter „Fuglen“, medens „Musik i Haven forøgede baade Hyggeligheden og Livligheden“. Det viste sig desværre, at Skytterne ikke kunde faa Bugt med Fuglen i Løbet af de to Dage — den var lavet for solid — og man maatte derfor „bestemme Gevinsterne efter Skiveskydning“. Ved Festmaaltidet, som afholdtes den anden Dags Aften „i Husets smukke og smukt oplyste Sal“, blev der holdt en Mængde Skaaltaler. „Da Maal-

Skyttehuset 1867 (Banelinien var anlagt, Dansesalonen endnu ikke opført.) Efter Maleri af Chr. Sørensen, Vejle.

Skyttehuset paa en Festdag (i Begyndelsen af Tresserne). Efter Maleri af Chr Sorensen. (E. Fortlungs lith. Inst.)

tidet hævedes, satte samtlige Brødre med Musik, Fuglekongen (Snedkermester Wegener) og Direktionen i Spidsen sig i Bevægelse og marcherede til Byen“. Først Selskabet skiltes, udbragtes der adskillige „Lever“. Det var i de gode gamle Dage, da saadanne „natlige Optøjer“ kunde tillades de fredelige Vejleborgere — men Byens Øvrigheds-personer var jo selv „med i Legen“.

Ved Skyttelaugsfesten den 24. og 25. Juli 1860 indviedes „en ny, rummelig Danseplads, anlagt paa et velegnet Sted i Skoven, smukt og hyggeligt hegned af Dannebrogshag, Gran og Blomster samt oplyst ved kulørte Lamper“. [Denne Festplads blev ødelagt ved Banegennemskæringen faa Aar efter.]

Den 19. Juli 1861 aflagde Kong Frederik den Syvende under sit Ophold paa Vejleegnen et Besøg i Skyttehuset, hvor han hyldedes af Byens forskellige Korporationer, og Vejle Haandværkersangforening afsang nogle Sange. Over den aabne Estrade var der spændt et stort Teltsejl (Udgiften hertil afholdtes af Byen og Skyttelaugene i Forening), og Kongen deltog her i en af Kommunen arrangeret Frokost. Til Minde om Kongens Besøg anlagdes „Frederik den Syvendes Høj“. Ved Gennemgravningen af Skovbakken i Anledning af Baneanlægget maatte man nedlægge den aabne Dansestrade, som erstattedes med en rund, lukket Salon.

Den 12. Juli 1868 strømmede mange Mennesker ud i Nørreskoven „for at overvære og deltage i den første Dans, der skulde trædes i Skyttehusets nye Salon“. Denne, som

efter Tegning af Arkitekt Lendorff i Odense var opført af Murermester Chr. Michelsen og Tømrermester Nichum, betegnedes den Gang som „en Pryd for Vejle Skyttelaug“. ³³⁾ [Skyttelavets Historie efter 1868 omtales i et følgende Afsnit.]

VEJLE UNDER KRIGEN I 1864

Den 22. Februar 1864 havde General Hegermann-Lindencrone samlet 4. Armédivision i Vejle og nærmeste Omegn. Divisionskvarteret var paa Store Grundet. Efter at Tyskerne havde besat Kolding, udsendtes der fra begge Sider Rytterpatrouiller; men først de sidste to Dage i Februar fandt Sammenstød Sted. Ved en saadan lille Rytterkamp den 28. Februar mellem Blaakjær Skov og Højen var det, at den tapre Dragon Niels Kjeldsen fandt Døden, skudt ned bagfra af en tysk Officersaspirant. Den følgende Dag blev 28 prøjsiske Husarer taget til Fange ved Vorbasse under et Sammenstød med danske Dragoner.

I Vejle By laa Chefen for 7. Brigade, Sankemarkhelten Oberst Max Müller, med 11. Regiment. Daglig talte han paa Kirketorvet til sine Soldater og opmuntrede dem til at holde Stand, naar Fjenden vilde forsøge at erobre Vejlestillingen. Af 11. Regiments otte Kompagnier var tre paa Forpost Syd for Vejle, dels ved Vejrmøllen, dels i en forskanset Stilling paa Møllebakkens Skraaning og dels ved Sønderbro. Forpostjenesten besørge desuden af to Eskadroner Dragoner, hvoraf den ene stod i Byens nordlige Del, den anden var opløst i Feltvagter foran Fodfolksfeltvagterne.

Regimentets fem andre Kompagnier tillige med Batteriet Johansen skulde i Tilfælde af Kamp indtage en Forsvarsstilling paa Skovbakkerne Nord for Byen, hvor Ingeniørerne havde dannet Skyttegrave i Skovbryene paa Bakkernes Top; Forsvarskæden strakte sig fra Pilkebakkens vestligste Hjørne over Horsenschausseen og Nørreskovens forreste Bakke ned mod Fjorden. Af Batteriets 8 Kanoner skulde de fire placeres paa Pilkebakken nær Lille Grundet paa et Sted, hvor der var frit Skud over Byen til Møllebakken; to Kanoner skulde opstilles paa Nørreskovens „Sandbanke“, og to indtog en Reservestilling ved Sammenstødet af Horsens- og Viborg-Chausseerne.

Vejle, set Syd fra ca. 1864.

Til Max Müllers Brigade hørte ogsaa 1. Regiment, som skulde forsvare Grejsstillingen — fra Pilkebakkens sydvestre Hjørne og Nord paa langs med Grejsaaen. Flere Kompagnier af dette Regiment havde dog fremskudte Stillinge længere Vest paa (ved Haraldskjær, Vingsted, Leerbæk Mølle og Høgholt). Borgerne i

Vejle følte sig forholdsvis trygge. Dybbølskanserne og Fredericia Fæstning bandt foreløbig Størsteparten af de fjendtlige Tropper, navnlig saa at sige hele den prøjsiske Armé.

Men Østrigerne under Feltmarskal Gablenz rykkede nu frem mod Vejle. Den østrigske Hær passerede Kolding den 8. Marts Kl. 6 om Morgenen. Infanteribrigaderne Nostitz og Gondrecourt (tilsammen 8 $\frac{1}{2}$ Batailloner) samt Kavaleribrigaden Dobrzensky (6 Eskadroner) og desuden Reserveartilleriet (32 Kanoner) rykkede frem ad Hovedlandevejen til Vejle, ført af Gablenz selv. En anden Kolonne under General Neipperg (bestaaende af 8 Batailloner, 10 Eskadroner og 20 Kanoner) skulde følge en vestligere Vej mod Vejle og falde det danske Forsvar i Flanken.

Det havde regnet stærkt om Natten, Vejene var opblødte, og Vestkorpsen blev sinket en Del paa Grund af Oversvømmelser ved Overgangsstederne over Aaerne. Derved forsinkedes den samlede Fremrykning, og Gablenz benyttede Tiden til at lade en Generalstabskaptajn med Avantgardens Eskadron foretage en Rekognosering. Det fjendtlige Fortrav, der talte omtrent 40 Heste, viste sig ved Nitiden ud for Blaakjær Skov og jog her vore Patrouiller tilbage. Kun Generalstabskaptajnen og en Ordonnansofficer fortsatte videre mod Højen, dækkede af en Patrouille paa 16 Dragoner, anført af Løjtnant Grev Czernin.

Ved Højen Kro holdt en dansk Feltvagt paa 25 Dragoner under Reserveløjtnant Saint-Aubain. Denne betænkte sig ikke et Øjeblik paa at foretage en Attake. Østrigerne kastedes, Grev Czernin og 3 af hans Folk toges til Fange, de øvrige flygtede (7 af dem var saarede) og blev forfulgt et Stykke af den danske Feltvagt, indtil det fremrykkende østrigske Dragonregiment viste sig. Saint-Aubain trak sig derefter atter tilbage til Højen Kro. Kl. 10 $\frac{3}{4}$ sendte han Melding til Oberst Max Müller; at stærke fjendtlige Kavaleriafdelinger nærmede sig, og Kl. 11 lod General Hegermann Divisionen alarmere, idet han saamtidig afsendte en Ordonnans med Ordre til at kalde 7. Regiment tilbage. (Dette Regiment var samme Dags Morgen afmarcheret mod Aarhus, fordi det efter Ordre fra Overkommandoen skulde overføres til Als.) General Hegermann-Lindencrone havde til sin Raadighed i alt ca. 5500 Mand, hvoraf 2000 Ryttere. Hovedparten af de sidstnævnte havde indtaget en Stilling fra Vingsted over Bredsten til Jelling, medens andre Afdelinger var placerede i Højde med Bredal paa begge Sider af Horsens-Chausseen. Her stod desuden fire Kanoner; andre fire Kanoner havde Stilling ved Hygum Mølle. Iøvrigt indtog de danske Tropper de før omtalte Stillinger.

Den fjendtlige Hovedstyrke naaede først frem til Blaakjær Skov henad Ettiden, og det saa næsten ud til, at Angrebet paa Vejle vilde blive udsat til den næste Dag. Dette var dog ikke Mening. Gablenz oppebiede Vestkolonnens Fremrykning, og da dens Medvirkning ikke kunde paaregnes for den Dag, tog han den Beslutning at udføre Stødet mod Vejle alene med Østkolonnen. Lidt før Kl. 3 kom de østrigske Dragoner ud af Skovene Sydøst for Pedersholm, hvor vore Forpostkompagnier paa Møllebakken modtog dem. Snart efter viste der sig ogsaa østrigsk Infanteri. Det var Brigaden Nostitz, som sendte en Bataillon, „Storhertugen af Hessen“, frem paa begge Sider af Chausseen, medens Avantgardens 2 Kanoner protsede af paa selve Chausseen og beskød vore Forpostkompagnier med Kardæsker. Disse Kompagnier maatte derfor trække sig tilbage over Sønderbro, der blev spærret med et Forhug ved den sydlige og en Barrikade ved den nordlige Ende, medens Dampbrænderiet lige Nord for Aaen og den lille Bygning paa

Søndergades modsatte Side blev besat af vort Infanteri under Kommando af Kaptajn Axel Staggemeier.

Østrigerne, som nu stormede ned ad Møllebakken, blev stærkt beskudte af Batteriet Johansens Kanoner paa Pilkebakken. Efter et Øjeblik Standsning rykkede to fjendtlige Kompagnier og en Pionerafdeling frem for at storme Broen. Denne kunde imidlertid bestryges af vore Soldater fra Vinduerne i de to besatte Bygninger, og uafbrudt fyredes der paa den fremstormende Fjendeskare. Med stor Tapperhed ryddede denne dog i Løbet af et Øjeblik Forhugget, sprængte Barrikaden og angreb derefter med Bajonetten de to Huse ved Broen. Besætningen i Gaarden Vest for Gaden blev fanget. Derimod undslap den største Del af den øvrige Styrke ved Broen ad Fiskergade — under stadig Kamp med Østrigerne. Kaptajn Staggemeier blev saaret i Foden og taget til Fange.

De to fjendtlige Kanoner, som havde taget Opstilling ved Vejrmøllen, havde, medens Stormen paa Broen stod paa, dels besvaret Kanonilden fra Pilkebakken med Spidsgranater, dels affyret Kardætskskud mod Broen, og snart var et helt østrigsk Brigadebatteri sanlet ved Møllen, og fra disse 8 Kanoner fortsattes derpaa i mere end en Time en heftig Kanonade over Byen. Granatkardætskerne fejede op ad Søndergade og anrettede ikke helt ringe Skade paa Bygningerne, medens den civile Befolkning gemte sig i Kældrene, og de retirerende danske Soldater næppe kunde finde Dækning nogensteds. Stillingen ved Sønderbro blev gennembrudt saa hurtigt, at vore vigende Forpostkompagnier og den Part af Besætningen ved Sønderbro, der undgik at blive taget til Fange, kæmpende maatte trække sig ud af Byen med Fjenden lige i Hælene af sig. Regimentet „Storhertugen af Hessen“, hvis Mandskab havde prydet deres Chakoter med Grankviste, var stadig forrest i Stormkolonnen; derefter fulgte en Jægerbataillon (let kendelig bl. a. paa den sorte Fjerbusk, der vajede paa Siden af den sorte Filthat) og saa Regimentet „Kongen af Belgien“.

„Hurraraabende og udstødende nogle afskyelige, gennemtrængende Sejrshyl stormede Fjenden gennem Byen. Med vilde Grim pegedes der paa de anskudte Huse, medens der affyredes Skud paa Skud.“ Ind imellem Kanondrønene, Riffelskudene, Kommandoraabene og Skrigene hørte man de østrigske Musikkorps spille deres skingrende Slagmelodier. Snart holdt Feltmarskalløjtnant Gablenz med Stab sit Indtog i Byen og gjorde Holdt paa Raadhustorvet, hvor de forsamlede fjendtlige Troppeafdelinger hyldede ham. Da de østrigske Stormtropper naaede det aabne Terrain mellem Byens nordlige Udkant og Skovbakkerne, aabnede vore Skyttekæder og Artilleriet paa Bakkerne en heftig Ild imod dem, saa at de maatte søge Ly i de nærmestliggende Huse. Det viste sig unuuligt for Fjenden at erobre Skovbakkerne ved et Frontangreb. Imidlertid maatte Østrigerne erobre disse Højder — ellers kunde de ikke blive i Byen. Endnu et Batteri blev kørt op ved Møllen, og Gondrecourt rykkede nu ind i Vejle for at yde Nostitz Hjælp. Øjenvidner fortæller, at Gondrecourt, som var af et meget hidsigt Temperament, maatte staa af sin Hest og prygle sine Soldater fremad, ja, tilsidst personlig sætte sig i Spidsen for to af sine Batailloner, efterfulgt af Nostitz's Jægerbataillon.

Disse Tropper rykkede frem mod Gjedebroen, som var barrikaderet og blev heftig beskudt ved en Flankeild fra Skytterne paa Pilkebakken. Broen blev dog besat, Barrikaden ryddet, og derefter sprængtes et halvt Kompagni af vore, som havde Stilling paa Højderne Vest for Aaen. Med syv Batailloner i forreste Linie angreb Gablenz derefter vor

Vejle, set fra Udkanten af Grundet Skov ca. 1864. (Efter Farvelitografi af Malermester C. Sørensen, Vejle.)

Stilling samtidig i Fronten og i Flanken. Paa dette Tidspunkt (Klokken var lidt over 5) var imidlertid den danske Retræte forlængst paabegyndt, saaledes at det store østrigske Stormangreb kun blev „et Slag i Luften“. Medens alle vore andre Troppeafdelinger efterhaanden forlod Kampstillingen og trak sig tilbage i Retning af Juelsbjerg, maatte dog et af vore Kompagnier optage en Nærkamp med Fjenden i Hulvejen ved Lille-Grundet, og det led her store Tab. Ved Juelsbjerg kom det til en kort Artillerikamp — idet Fjenden med stort Besvær havde faaet 4 Kanoner anbragt i Stilling ved Lille-Grundet, men saa gjorde Mørket Ende paa Kampen. Mellem Kl. 6 og 7 ankom 7. Regiment efter en anstrengende March til Juelsbjerg; men endnu samme Aften gik Hegermann-Lindencrone med alle sine Tropper til Horsens, som blev belagt. Det samlede Tab paa dansk Side var: 11 dræbte, 26 saarede, 115 fangne og 27 savnede (nogle Sydslesvigere havde under Kampen set Lejlighed til at desertere). Hovedtabet havde 11. Regiment lidt.

Fjenden havde 12 dræbte og 80 saarede.

Under Fjendens Stormmarch gennem Byen blev to civile Personer dræbte. Den ene var en Fru Weiss, som blev gennemboret af en Kugle, medens hun stod ved sit Vindue og trak et hvidt Gardin til Side; den anden var en Musiker Hartmann, som blev skudt, netop som han vilde gaa ind i sit Hus i Vestergade. *)

Østrigerne havde den Dag marcheret fra Christiansfeld og nu kæmpet i flere Timer uden at faa Mad, og det var derfor intet Under, at de for som glubende Ulve over, hvad spiseligt og drikkeligt der fandtes. Hvor de kunde komme til en Vinkælder, blev den snart tømt. Hos Købmand C. Andersen paa Dæmningen, sagdes der, drak de forskellige Oksehoveder Brændevin og Rom, 1500 Flasker Vin, 30 Flasker Petroleum og 12 Flasker Blanksværte. Mange Steder styrtede de sig under Glædesraabet: „Kaviar!“ over Ottinger med grøn Sæbe. Alt dette var jo ikke lige sundt eller lige velsmagende, og derfor kom det Ord ud, at Borgerne havde villet forgive dem, ligesom den Omstændighed, at vore Soldater flere Steder havde skudt paa dem fra Husene, f. Eks. fra Brændevinsbrænderiet ved Sønderbro, havde bibragt dem den Tro, at Borgerne havde skudt paa dem. Til en Tid saa det truende nok ud for Byen og dens Borgere. Gablenz forhindrede dog en større Hævnakt, men han tillod sine Folk at plyndre en halv Dag — og denne blev til halvanden Dag.

[Som Minder om Fægtningen ved Vejle finder man endnu den Dag i Dag enkelte Kanonkugler og Granater indmurede i Husene paa Nørrebrogade; paa Vejle ældste Kirkegaard findes en østrigsk Soldatergrav med en Mindetavle, bekostet 1920 af Kammerater, og en stor Fællesgrav med en smuk Mindestøtte for de i Kampen ved Vejle den 8. Marts faldne danske Soldater.]

Dagen efter Kampen ankom General Neippergs Troppesafdeling (Brigaderne Dormus og Tomas tillige med den prøjsiske Kavaleribrigade Flies og 20 Kanoner) til Vejle og marcherede igen nem Byen. For Enden af Dæmningen, ved Købmand C. Andersens

*) Gablenz skænkede senere Hartmanns Enke 100 Rdl. og gav 25 Rdl. til Byens fattige.

Mindesmærket over de i Slaget ved Vejle den 8. Marts 1864 faldne 13 danske Soldater. (Denne Sandstens-Obelisk, som er udført af Billedhugger Bonstrup, blev afsløret den 6. Oktober 1885.)

Østrigske Soldater og militære Bagagevogne paa Vejle Raadhustorv (foran Apoteket) 1864.

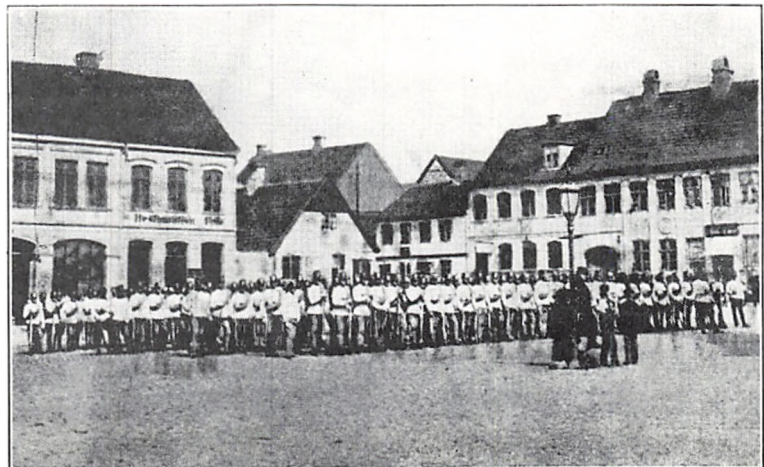
regimenter („Spidsbenene“) havde tætsluttende Benklæder, som endte i Snørestøvler, og paa Chakoten bar de den ungarske Dobbeltørn i Messing.]

Den 9. Marts udstedte Gablenz en Proklamation, hvori han bl. a. advarede Borgerne i Vejle mod at foretage nogen som helst Demonstration og opfordrede dem til straks at aflevere alle Geværer, Pistoler, Sabler o. s. v., der fandtes i deres Værge, samt inden 12 Timers Forløb at anmelde, hvad der forefandtes af Krigsforraad i Byen.

Om Morgenen den 11. Marts blev Vejleborgerne Vidne til et sørgeligt Optog, der passerede Byens Hovedgade. Det var Elever og Lærere fra Jelling Seminarium, som, eskorterede af østrigske Soldater med opplantede Bajonetter, blev drevet op til Skansegravning ved Vejrmøllen. Flere af de unge Mennesker havde ikke faaet Tid til at blive rigtig paaklædt, førend de var blevet purrede ud af de fjendtlige Patrouiller. I et Par Dage maatte de grave Skanser — et Arbejde, som var ganske uvant for adskillige af dem — de blev daarligt forplejede og maatte tilbringe Natten i Laden paa Pedersholm. [Levninger af dette Skansearbejde kunde mange Aar efter endnu paavises.]

Et Ulykkestilfælde indtraf den 16. Marts. Nogle Drengene havde i P. Hendriksensgade fundet en stor, rund Jernbeholder ved Vejkanten, og opdagede, at der i den fandtes en

Gaard. holdt Feltmarskal Gablenz med sin Stab og lod Tropperne defilere forbi, medens et stort, østrigsk Infanteriorkester havde taget Opstilling lige overfor paa en lille trekantet Plads ved Aaen. [De østrigske Uniformer var meget forskellige og male- riske: Artilleriet havde brune Uni- former med røde Opslag, Infanteriet bar lyseblaa Benklæder og hvide Vaabenfrakker med forskel- ligfarvede Opslag, Feltjægerne („Graakapperne“) havde graablaa Uniform med grønne Opslag, graa Kappe og sort Filthat med en Fjerdusk. De ungarske Infanteri-

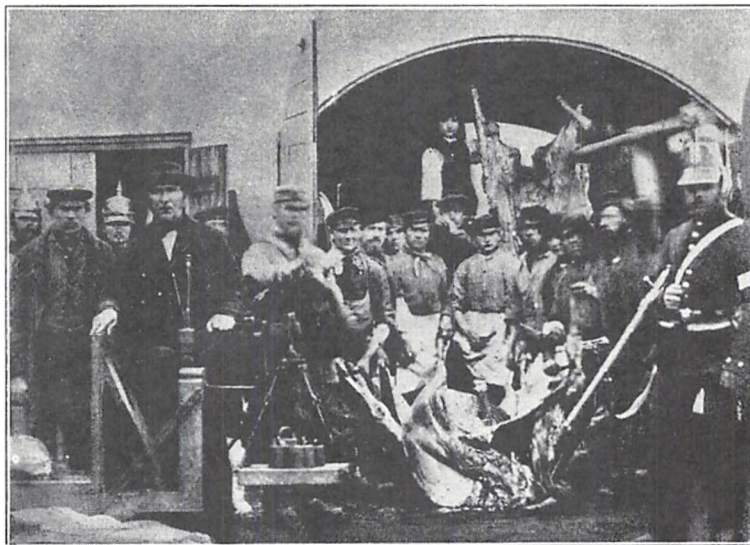
En østrigsk Infanteribataillon, opstillet til Morgenparade paa Vejle Kirketorv 1864.

Prop, der kunde tages op. Da Krudtet derefter ikke rigtig vilde drysse ud, hentede en af dem en Økse, hvormed han begyndte at hamre løs paa Granaten, som øjeblikkelig sprang med et Brag, der drønede ind over Byen og fik Vinduesruderne til at klirre. Ved Eksplosionen dræbtes den ene Dreng, den anden lemlæstedes, og en Kone blev saaret. [For faa Aar siden skete der ved Lille Grundet en lignende Granateksplosion, der havde Tabet af et Menneskeliv til Følge. Et Par yngre Mennesker fandt en gammel tysk Granat paa Marken, og en Smed paa Gaarden var uforsigtig nok til at slaa paa den med en Hammer.]

Et østrigsk Musikkorps spiller paa Vejle Raadhustorv 1864. („Hotel Royal“ hed i sin Tid „Hinrichsens Hotel“.)

Byens Indkvartering af østrigske Tropper udgjorde i de første Dage henimod 10000 Mand, senere blev Styrken formindsket til det halve. Major Taulov var Vejles første Kommandant. Medens Østrigerne laa i Vejle, spillede den østrigske Infanterimusik næsten daglig paa Raadhustorvet foran „Hinrichsens Hotel“ (nu Hotel „Royal“). Disse Musikkorps talte ofte 50—60 Mand. De menige østrigske Soldater var gennemgaaende baade

Det prøjsiske Feltlagteri i Vejle 1864. I Forgrunden yderst til venstre staar Vejer Niels Jensen (Fader til Typograf Jens Nielsen, „Vejle Amts Avis“) og med Hænderne paa Vægten Skomagermester Bartram, der var ansat som Forvalter paa Slagteriet. (Se Teksten Side 255 og Side 260.)

svinagtige og tyvagtige: de østrigske Officerer var tit indsmigrende venlige, og de stod som Regel paa en god Fod med Borgerne.

Den 18. Marts holdt Vejle Amtsraad et overordentligt Møde, ved hvilket Herredsfoged Glahn fungerede som Formand. Vejle Kommunalbestyrelse var til Stede. Paa dette Møde blev Amtsfuldmægtig Vilhelm Schytte udnævnt til Forplejningskommissær for Vejle Amt (med Undtagelse af Kolding og Omegn), medens Prokurator Wadum og Branddirektør Helms

skulde være hans Hjælpere. Endvidere blev Konsul Møller udset til at have Ledelsen af det vældige Feltslagteri, der blev etableret i hans Baggaard. Vejinspektør Kidde fik overdraget det vanskelige Hverv at styre Vognparken, og det store Kontorarbejde blev ledet af Fuldmægtig (senere Prokurator) Schiødt.

Da Østrigerne den 21. og 22. Marts brød op, drog Byens og Omegnens Beboere et Lettelsens Suk; thi ikke faa Voldshandlinger havde Fjenden begaaet under sit Ophold her. Graakapperne medtog Masser af Lævnedsmidler, som de transporterede bort paa 1500 Vogne, de havde bemægtiget sig i Vejle Amt. Glæden over Østrigernes Bortdragen varede kun kort; thi nu rykkede Pikkelhuerne frem mod Vejle. Det var 4. prøjsiske Garde-Infanteri Division under Generalløjtnant v. d. Mülbé, som under fuld Musik holdt sit Indtog i Byen, hvor ca. 4000 Mand blev indkvarterede. Prøjserne var langt mere udfordrende i deres Haan af den danske Hær og de danske Følelser og langt mere vigtige og brovtende end deres Forgængere. Paa Kirketaarnet hejste de straks et kæmpestort sort-hvidt Flag, og et stramt prøjsisk Kommandosystem raadede over Byen i de følgende Maaneder.

Efter den bekendte Assendrupaffære, Natten mellem den 28. og 29. Marts (da 20 prøjsiske Husarer med 30 Heste blev overrumplede og taget til Fange af vore Soldater), blev Prøjserne hængerrige. De forbød Fiskerne at fiske i Fjorden, og Byens Beboere maatte ikke længere foretage Spadsereture i Byens Omegn. Jyllands Diktator, den gamle Feltmarskal v. Wrangel, lod opslaa en Proklamation om, at alle Skydevaaben, der fandtes paa hele den jydské Halvø, skulde leveres til Kolding og Vejle — og dog paa lagde han Befolkningen at skyde Vildt til Soldaterne. saa længe Jylland var besat. (!) Hver Gang der viste sig lidt Røg ude over Fjorden, havde Prøjserne straks Mistanke om, at det var den danske Flaade med „Rolf Krake“ i Spidsen, der nu kom for at sætte Tropper i Land og forsøge et nyt Overfald. Der blev foretaget en Mængde hensynsløse Anholdelser (bl. a. blev Proprietær Eckardt, Ørumgaard, anholdt), og der blev tilføjet de anholdte forskellige Krænkelser.

Fra Begyndelsen af April havde Byen snart Indkvarteringer af Prøjsere, snart af Østrigere, og Borgerne fik da Lejlighed til at iagttage det alt andet end venlige Forhold, der herskede mellem de allierede Hære. Fjenden fordrev Tiden med at foretage Plyndringstogter i Omegnen. Den 10. April foretog saaledes 3000 Mand prøjsiske Tropper en større „Udflygt“ ad Horsenskanten til og vendte tilbage med rigt Bytte, og den 16. April tømte Østrigerne Købmand C. Andersens Pakhus ved Fakkegrav.

En knugende trist Stemning sænkede sig over hvert Hjem i Byen, da Hovedkvarteret paa Raadhustorvet den 18. April meddelte: „Dybbøl Skanser er skudte i Grus! De danske Kanoner er bragt til Tavshed! Efter et Tab paa over 2000 Mand er den danske Hær rykket tilbage!“ Men Prøjsernes Jubel var stor. De festede og drak og sang over hele Byen. Faa Dage efter marcherede „Sejrherrerne fra Dybbøl“ ind i Byen, medførende nogle erobrede danske Faner. Den 25. April ankom den prøjsiske Kronprins til Byen, og den 26. om Aftenen „Vater“ Wrangel med en Stab paa 50 Officerer. Den 80-aarige Feltmarskal red i strakt Karriere ind i Byen og steg elegant af Hesten — som var han endnu en Yngling. Han udskrev straks 50000 prøjsiske Daler hos vor Øvrighed „som Erstatning for de Tab, Tyskland havde lidt under den danske Blokade“. — Baade Amtmand, Konferensraad Dahl og Byfoged, Overauditør Ørsted var i For-

vejen blevet arresterede og førte til Rendsborg, fordi de ikke vilde gaa ind paa at tilvejebringe den Ydelse af Heste, Klæder og Fødemidler, som Fjenden forlangte. I Amtmandens Fraværelse fungerede Fuldmægtig V. Schytte, som tidligere nævnt, assisteret af Prokurator Wadum og Branddirektør Helms. I Byfogdens Fraværelse fungerede daværende Fuldmægtig Boesen. Det var et ansvarsfuldt og besværligt Arbejde, disse Mænd paatog sig, selvom de stadig fandt Hjælp og Støtte hos Borgerrepræsentanterne og andre af Byens Borgere.

Da Wrangels Krav om Udbetaling af 50000 præjsiske Daler ikke blev opfyldt — (der blev end ikke gjort Forsøg paa at rejse Beløbet) — foretog Fjenden en højtidelig Arrestation af Kommunalbestyrelsens Medlemmer. Arrestanterne bestod af: Agent Berg, Branddirektør Helms, Amtsforvalter, Justitsraad Jacobsen, Murermester Chr. Michelsen, Rebslager Neuhaus, Købmand Seligmann, Læge Sick, Prokurator Wadum, Farver Wegener og Gaardejer, Partikulier S. Wissing. Konsul Møller, som ogsaa var blevet arresteret, blev straks løsladt, da han gjorde gældende, at han var det neutrale Hollands Repræsentant paa Stedet. Byens største „Besitzer“, Konsul Linnemann, hvem man ogsaa havde Opmærksomheden henvendt paa, skønt han ikke var Borgerrepræsentant, slap ligeledes fri, da han var svensk-norsk Konsul. Derimod slæbte Fjenden af Sted med Partikulier Wissing, og da han erklærede: „Ich bin ein armer Mann!“ svaredes der „Ah! Sie haben ja eine ganze Strasse“ (Fjenden troede, han ejede hele Wissingsgade). Arrestanterne blev foreløbig førte til Amtsgaarden, derfra til en privat Bolig (den 1. Maj), og den næste Morgen blev de under Bevogtning befordrede til Rendsborg. Her maatte de i Arresten døje store Forhaanelser og Savn. Byens Amtmand og Byfoged blev hjemsendte den 5. Maj.

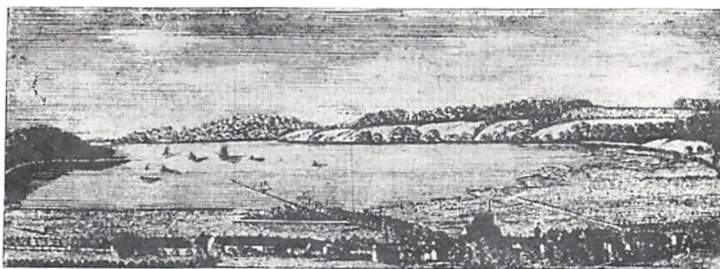
Den 11. Maj foretog Fjenden Beslaglæggelse af Varebeholdningerne hos Købmændene J. H. Brandt, C. D. K. Helms, H. J. Sørensen, J. Thisted og Warburg & Seligmann. Lokalerne blev forseglede, og Vagtposter udsatte uden for Bygningerne. Lokalerne maatte ikke afbenyttes, men Varerne blev liggende i forseglet Stand der til den 15. Juli, da der kom Ordre fra Kommandanten, at de skulde indpakkede og sendes til Flensborg. Den næste Dag blev Varerne pakkede paa 93 Vogne og førte af Sted Syd paa; men allerede den 3. August kom der Meddelelse om, at Varerne nu var stillede til Disposition i Flensborg(!). Købmændene maatte saa selv afhente Varerne dernede, og de ankom hertil med Skib den 17. August.

„Vater“ Wrangel havde mange mærkelige Paafund under sit Ophold i Vejle. Saaledes forlangte han en Dag Foreller fra Grejs Mølle, og Fabrikant Koch maatte i den Anledning lade Folk arbejde hele Natten med at fange Fisk — Resultatet blev dog kummerligt. En anden Gang foretog han en Sejlur paa Fjorden med en lille, i Vejle hjemmehørende Dampet „Orla Lehmann“ (Blikkenslagermester H. Glud og Skomager O. N. Christensen var Baadens Ejere.) Da det viste sig, at den Maskinmester, der plejede at føre Baaden, sad arresteret i Kolding, blev der sendt Ekspresbud efter ham. W. sendte senere Baaden til Berlin. Wrangel spurgte Sognepræst Wittrup, om denne indesluttede ham og den fjendtlige Hær i sine Forbønner. „Ja“, svarede Præsten, „jeg beder: Forlad os vor Skyld, som vi og forlade vore Skyldnere!“ „Ja, saamænd. De kan have Ret“, svarede Wrangel.

Straks da Fjenden trængte ind i Byen — den 9. Marts om Morgenen — indfandt der sig paa „Vejle Amts Avis“s Kontor to Gendarmere, der paa Feltmarskal Gablenz' Vegne nedlagde Forbud mod, at Avisen udkom, og skønt Nøglerne saavel til Bogtrykkeriet som Bladkontoret blev udleverede, blev der dog stillet 2 Soldater paa Vagt uden for Bogtrykkeriet. Først den 27. April blev der af den daværende Stadskommandant, von Barby, givet Tilladelse til at lade Avisen udgaa — men rigtignok i en saa stærkt censureret Form, at Borgerne ikke fik nogen egentlig Oplysning om Krigens Gang. Endelig — den 24. November — oprandt Forløsningens Time for Vejleenserne, og samme Dags Aften gav Amtsavisen Luft for den i Byen herskende Stemning. „Saa fik vi dem da paa Døren!“ Vejles Okkupation havde varet i over 8 Maaneder.³⁴⁾

BYENS SAMFÆRDELSFORHOLD

Lige indtil den østjydske Hovedbane blev aabnet, var Trafikken paa Vejle ikke ret stor. Postvognen („den gule Diligence“) besørgede Persontrafikken til Lands, og det var en hel Begivenhed, om Antallet af Passagerer var saa stort, at Diligencen maatte ledsages af Bivogne. Den „store“ Diligence besørgede Posten fra Altona til Aalborg, den „lille“ Diligence havde Ruten fra København over Snoghøj. Vejle Postkontor, hvorfra Postvognen udgik, laa i Begyndelsen af

Vejle ca. 1840. (Efter en Tuschtegning af Jac. Lové. Originalen findes paa Vejle Museum.)

det 19. Aarhundrede lige ved Sønderbro, paa Hjørnet af Fiskergade. Her indleveredes Breve til „søndre Post“ hver Tirsdag og Fredag, Breve til „nordre Post“ hver Mandag og Onsdag. Senere, omkring 1840, flyttedes Postkontoret til Raadhustorvet. Vejle Vognmandslav besørgede to Gange ugentlig regelmæssig Dagvognskørsel mellem Vejle og Nabobyerne Kolding og Horsens.

Varetransporten besørgedes for en stor Del af de saakaldte Fragtvogne, der var af en kolossal Længde, forsynede med nægtige Hjul og overspændte med en stor Sejldugskaleche til Beskyttelse for Godset saavel som for de enkelte Passagerer, der gjorde Rejsen med. Disse Vogne benyttedes mest til Nærtrafikken, men ofte førte de dog Varer til Byen saavel fra Flensborg som fra Hamborg.

Et ret almindeligt Syn i Vejle Gader var Studevogne fra Vesteregnet, som kom ind til Byen, læssede med Tørv eller med „Jydepotter“ (se Billedet Side 69).

Fra Hovedstaden og for en stor Del ogsaa fra Flensborg blev Varerne bragte hertil paa Skibe, som tilhørte forskellige lokale Skippere, saasom Lars Hansen (Fader til den senere bekendte Skibsreder Carl Hansen og Skipper Svenning Hansen, Vejle), Mathias Qvist, Søren Winding, H. M. Hviid (Fader til Frk. Anna Hviid, der skænkede sin efterladte Formue til Opførelse af et Museum i Vejle), og senere W. Løye

(Bogholder J. Løyes Fader), som i 1855 købte Skipper Qvist's Paket, og M. Stephansen (Skibsbygger Lindtners Stedfader).

Disse Smaaskuder tog ogsaa mod en ringe Betaling Passagerer med, lige saa vel som Skipperne ofte paatog sig at besøge Kommissioner i København. Mangen en Gang kunde Rejsen til København vare 2—3 Uger, fordi Skibet forsinkedes af Modvind eller Vindstille. Da Passagererne kun betalte 1 Specie (= 2 Rdl. eller 4 Kr.) pro persona for hele Rejsen, og da Middag og Kaffe var indbefattet i denne Pris, kunde det undertiden blive en Udgift i Stedet for en Indtægt for Skipperen at medføre Passagerer. Omkring 1831 havde Købmand N. Gylding selv Fartøj paa Østersøen. I 1837 var 15 Skibe hjemmehørende i Vejle. Naar Vinteren indtraf, lagde Skibene op; saa var der ikke mere Tale om at afskibe Kornvarer eller andre Produkter førend næste Foraar, naar de til-lagte Bælter og Fjorde atter var optøede. Endogsaa Dampskibene maatte indstille Sej-ladsen om Vinteren. Isbrydere kendtes ikke.

I Trediverne og Fyrernerne gik der forøvrigt ikke Dampere til eller fra Vejle, derimod gik Dampskibet „Dania“ i regelmæssig Fart een Gang om Ugen fra Fredericia til Køben-havn. Fra Sommeren 1856 gik Dampskibet „Ceres“, der snart afløstes af „Flora“ og „Zephyr“, i regelmæssig Fart een Gang om Ugen fra Vejle til Korsør i Forbindelse med Aftentoget til København. I Jylland og Fyn havde man jo endnu ingen Baneanlæg.

I 1863 begyndte Skipper Otto Hansen at sejle mellem Vejle og København, og han var i Stand til at besøge henimod 20 Rejser om Aaret, hvilket var store Ting i de Dage. I 1866 blev Fjorden befaret af det første her hjemmehørende Dampskib. Det hed „Vejle“ og byggedes for Regning F. Th. Adolph, København, i Forening med en Del af Byens Handlende. Otto Hansen fortsatte dog sin Fart med forskellige Paketter. og da „Det forenede Dampskibsselskab“ købte Dampskibet „Vejle“, byggede Otto Hansen en Skonnert, „Andrea“, og med den optog han Konkurrencen med Selskabet. For hurtig at faa fuld Last købte han Varer for egen Regning, som han solgte her. I 1877 enedes han med D. F. D. S. om, at han skulde ophøre med sin Skibsfart og i Stedet overtage Ekspeditionen for dette Selskab — en Stilling, som han beklædte i over fyrretyve Aar.³⁵⁾

VEJLE FAAR JERNBANE

Den 31. December 1861 indsendte Vejle Kommunalbestyrelse et af 287 Borgere underskrevet Andragende til Rigsdagen. Heri ansøgte man denne om, at der ved Anlægget af den projekterede østjydske Længdebane maatte blive vist Vejle Købstad, som nu var i stærk Udvikling og havde rige Fremtidsudsigter, det Hensyn at føre Banen over Vejle. Der var nemlig paa Rigsdagen en stærk Stemning for at vælge en vestligere Linie over Horsens—Jelling—Andst—Kolding—Fredericia i Stedet for at følge Linien Horsens—Vejle—Fredericia—Kolding. I Andragendet blev bl. a. gjort gældende, at Vejle, hvis den vestlige Linie blev gennemført, vilde miste hele sit Opland og sikkert sygne hen.

I Folketinget forsvarede Vejlekredsens daværende Rigsdagsmand, Professor Hamme-rich, Østlinien med stor Kraft, men desuagtet blev den vestlige Linie her vedtaget med 47 mod 43 Stemmer. I Landstinget derimod blev det med stor Majoritet vedtaget at føre Banen over Vejle. Da Sagen derefter gik tilbage til Folketinget, blev Resultatet, at Lands-tingets Østlinie blev vedtaget med 66 mod 27 Stemmer. Ved denne Lejlighed var Amt-

mand Orla Lehmann meget virksom for Vejle Bys Interesser. Han blev derfor, da han kort efter vendte tilbage til Vejle, hjertelig modtaget af Byens Borgere, og Kommunalbestyrelsens Formand. Justitsraad Hersleb, bragte ham en smuk Velkomsthilsen og Tak for den Kraft og Kløgt, hvormed han havde virket i Jernbanesagen.³⁶⁾

[I September samme Aar forlod Amtmand Lehmann Byen.]

Krigsaaret 1864 bragte en Standsning i de jydskes Jernbaneanlæg. Efter Krigen blev der sat Kraft ind paa at gennemføre denne Sag; men det vanskelige Terrain langs med Vejle Fjord voldte de engelske Ingeniører, som anlagde Banelinien, utallige Hindringer og Bryderier, og Arbejdet kostede adskillige Menneskeliv. I Aarene 1865—68, da Baneanlæggets Hovedkontorer for en Del var her i Vejle, og mange fremmede Arbejdere var beskæftigede med Dæmningsarbejdet i og ved Vejle, herskede der meget Liv i Byen.

Forøvrigt var Byens Borgere ikke alle lige begejstrede for Jernbanen. Vognmandslavet, som fra gammel Tid havde Privilegiet paa Postkørselen, saa i Jernbanen en Konkurrent, der sandsynligvis vilde helt ruinere Vognmandsstanden. Smedene frygtede ogsaa for, at deres Fag skulde komme til at lide Tab paa Grund af den nye Rejsemaade, der ikke krævede Hestebeslag eller Vognarbejde (i den gamle Betydning).

Ikke alene Baneliniens Anlæg langs Fjordbredderne var besværligt og bekosteligt, men ogsaa Opførelsen af den lille Stationsbygning i Vejle voldte temmelig stor Bekostning. Efter at Terrainet var blevet opfyldt i ca. 4 Fods Højde, blev Grunden til Bygningen udgravet i 11 Fods Dybde — først da naaede man ren Sandbund. Paa „Slyngværk“ blev Grunden opmuret, flere Steder i 9 Stens Tykkelse, saaledes at Murværket under Jordens Overflade krævede flere Sten end det Antal, der medgik til de synlige Mure. Da man kun havde „Snegle“ med Haandkraft til at pumpe Vandet op med, var det besværligt at holde dette borte fra den udgravede Grund, medens Arbejdet stod paa.³⁷⁾

„Den 12. Juni 1868 holdt det dampende Lokomotiv med et Tog af Gods- og Grusvogne for første Gang sit Indtog i Vejle, hvor det om Eftermiddagen Kl. 7 modtoges af en stor Mængde Mennesker, der var forsamlede paa Banegaardens Perron“.

Søndag den 4. Oktober samme Aar blev Banestrækningen Fredericia—Aarhus aabnet for Trafikken. For at fejre denne Begivenhed havde Kommunalbestyrelsen i Vejle indbudt til et Festmaal paa Raadhuset. Den 20. September 1869 blev der i Skyttehusets nye Dansesalon (nu „den gamle Sal“) afholdt en Fest i Anledning af, at den jydsk Østbane nu var fuldført. Ved denne Lejlighed var Kongefamilien til Stede. Kongetoget standsede ved Skyttehuset, hvor Borgmester, Overauditor Ørsted bød Majestæterne velkommen og ledsagede dem til den smykkede Festsal. Den første Togplan omfattede for Vejles Vedkommende tre Tog i hver Retning daglig.³⁸⁾

FRA NØRREPORT TIL SKYTTEHUSET

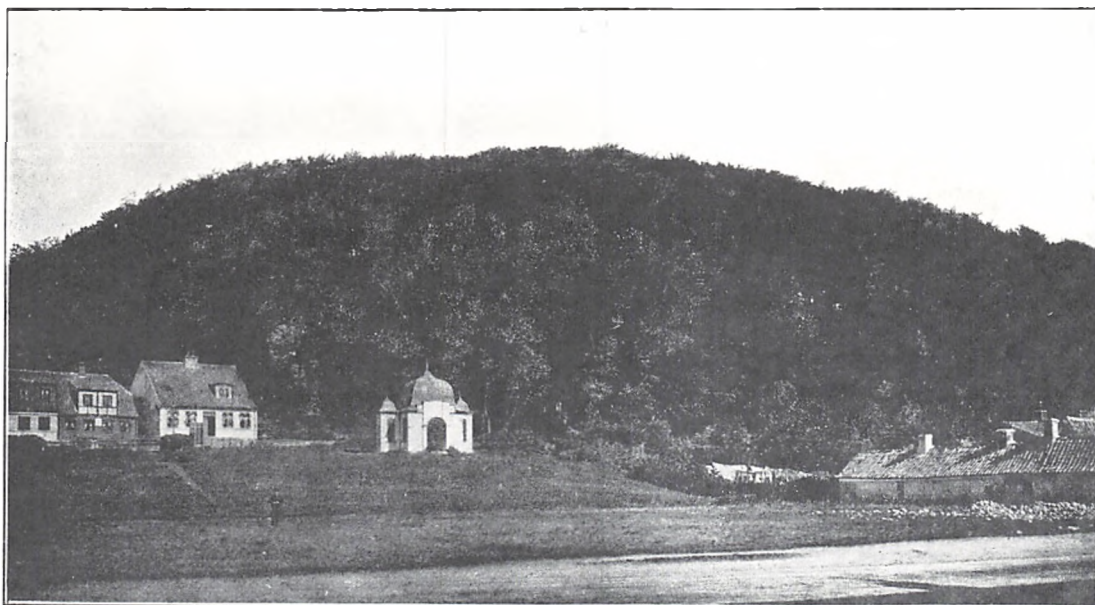
Hvis man for 50—60 Aar siden spadserede fra Nørrebro til Skyttehuset, vilde man paa Vejen bemærke adskilligt, som nu forlængst er forsvundet eller forandret.

Paa Hjørnet af Vestergade og Horsensvejen (som Nørrebrogade dengang benævntes) laa „Madam Grytters Hus“ (se Side 301). Ved det modsatte Hjørne laa Hospitalet (nedrevet i Sommeren 1926). Nutidens Nørrebrogade var paa hin Tid kun en almindelig Hovedlandevej med dybe Grøfter ved begge Sider. Paa Grøftekanterne voksede frodigt Græs, og Kvarterets Børn og Ænder pjaskede i Grøftevandet. Store, gamle Allétræer overskyggede Spadserestierne langs med Landevejen. (Den 21. Marts 1876 bestemte Byraadet at fælde Træerne paa den østre Side af Horsensvejen).

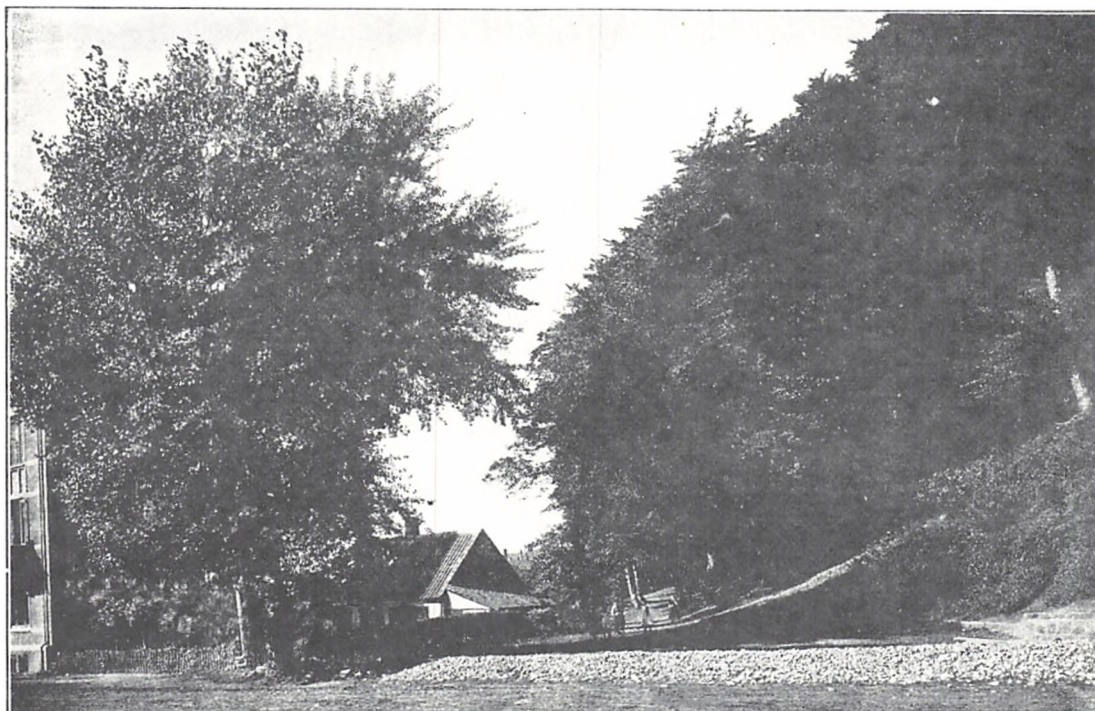
Den store Hospitalseng (mellem Kalkbrænderivejen og Vejen ved det saakaldte „Syvtal“ og Vognmand Søren Prips Ejendom) var ubebygget. Ved Højvande stod Vandet her helt ind til Færdselsvejene. Bag Skovgade havde den skønne Pilkebakke sin Skovkuppel. Her oppe holdtes undertiden Folkemøder og Abonnementskoncerter af Musikdirektør Michaelsen (1870). Ved Bakkens Fod udgød Claus's Kilde sit rige Væld. Om Vinteren kælkede Byens Drenge ned ad en Kløft paa Bakkens Sydside, tværs over

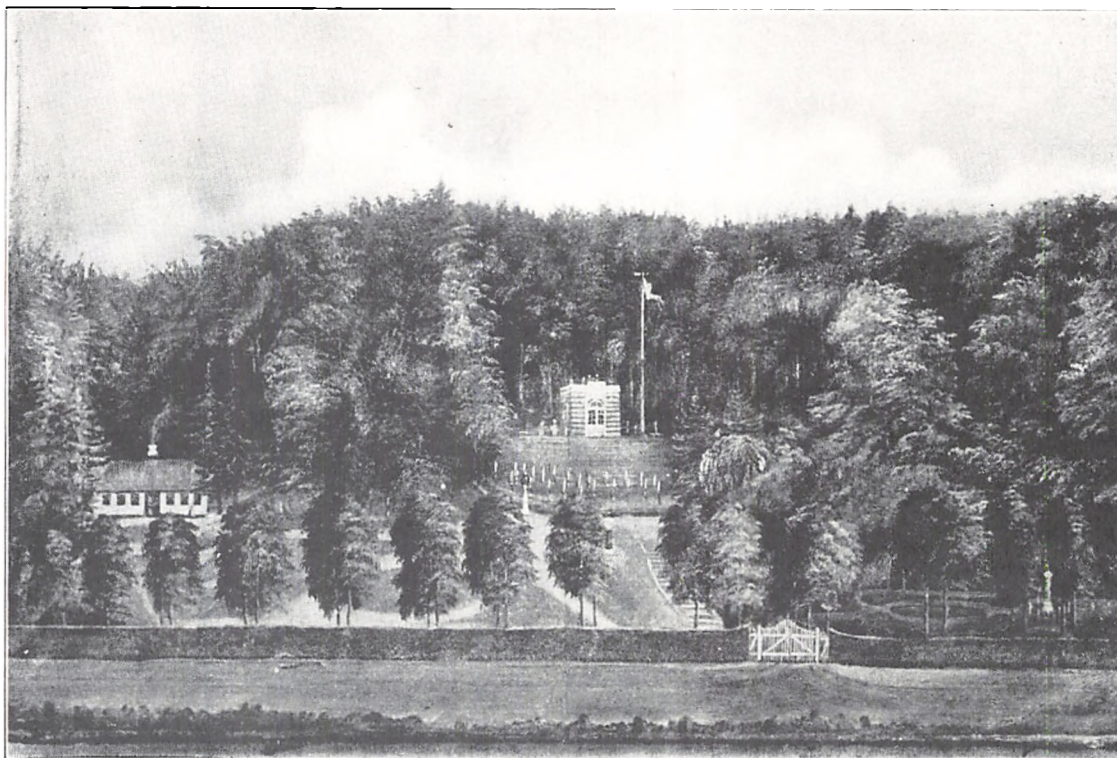
„Kærlighedestien“ ca. Aar 1919. (Denne Sti gik fra Kobbeltoft langs med Foden af Pilkebakken, forbi Claus's Kilde og videre til Horsens Landevej.)

Pilkebakken ved Kappeltoft i Halvfemsørne. (Til venstre Kappeltoft med „Kærlighedsstien“. Midt på Billedet: Det gamle, købelagte Havehus („Gartner Nielsens Minde“), hvori der i gamle Dage serveredes manges Portion Jordbær med Fløde for Vejlensørne).

Pilkehakken, set fra Horsens Landevej (ca. 1895). I Midten: „Kærlighedsstien“. Længst til højre i Forgrunden: Claus's Kilde.

„Bøeghs Anlæg“ ved Horsensvejen i Fyrrerne. (Her ligger nu Villa „Solhøj“.)

Kærlighedsstien, som indtil for nogle faa Aar siden forbandt Kabbeltoft med Horsens Landevej.

Paa Bakkeskraaningen ned mod Landevejen og lige Øst for „Grundet Hule“ laa i Trediverne det saakaldte „Worsaaes Anlæg“, som tilhørte Amtsforvalter Worsaae (Fader til den berømte Arkæolog J. J. A. Worsaae).*) Efter dennes Død kom dette Anlæg i Købmand J. D. Bøeghs Eje og benævntes da „Det Bøeghske Anlæg“. [Paa Forstkandidat C. C. Klüwers Kort over Vejle Skove 1845 betegnes dette Sted endnu som Fru Worsaaes Anlæg: samme Kort viser, at Vejen til Lille Grundet gennem „Grundet Hule“ da var anlagt].

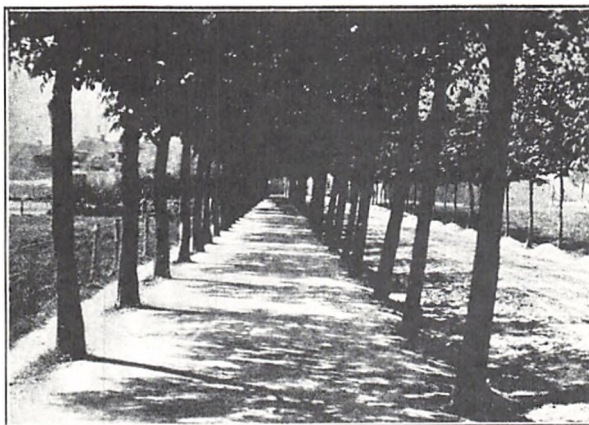
Anlægget kom senere over paa andre Hænder, og der blev opført en ret anselig, toetages Restaurationsbygning i dets nordvestlige Hjørne. Stedet kaldtes nu „Sommerlyst“ og var i en Aarrække en godt besøgt Sommerrestaurant. Ved festlige Lejligheder — saaledes paa Jernbanens Aabningsdag den 4. Oktober 1868 — blev Haven og Hovedbygningen „smukt oplyst af couleuerte, orientalske Lamper“, medens der var Sang og Musik i „Pavillonon“. Efter at Karusselejer Lieder havde overtaget dette Etablissement, be-

*) Direktør for „Oldnordisk Museum“ (Nationalmuseets danske Afdeling) Jens Jacob Aasmussen Worsaae var født i Vejle den 14. Marts 1821, han døde 15. August 1885. En Buste af ham rejstes 1921 paa „Borgvold“ (Billedhugger Rasmus Andersen). De fornødne Pengemidler til at bekoste dette Mindemærke tilvejebragtes ved en Indsamling blandt Byens Borgere o. a. Paa Sokkelen læses følgende smukke Linier af Andreas Dolleris:

Donk i Sjæl med Ild i Øje
værned han med Grønskerflid
hver en Skat fra Kæmpehøje,
hver en Arv fra Fædres Tid.

tegnedes Stedet undertiden som „Lieders Anlæg“. [Da Fabrikant H. Steensen i 1888 anlagde sin Margarinefabrik, købte han den gamle Have, og i de første Aar benyttede den nye Virksomhed de gamle Restaurationslokaler til Kontorer. Senere opførte Ejeren her sin store Villa „Solhøj“.]

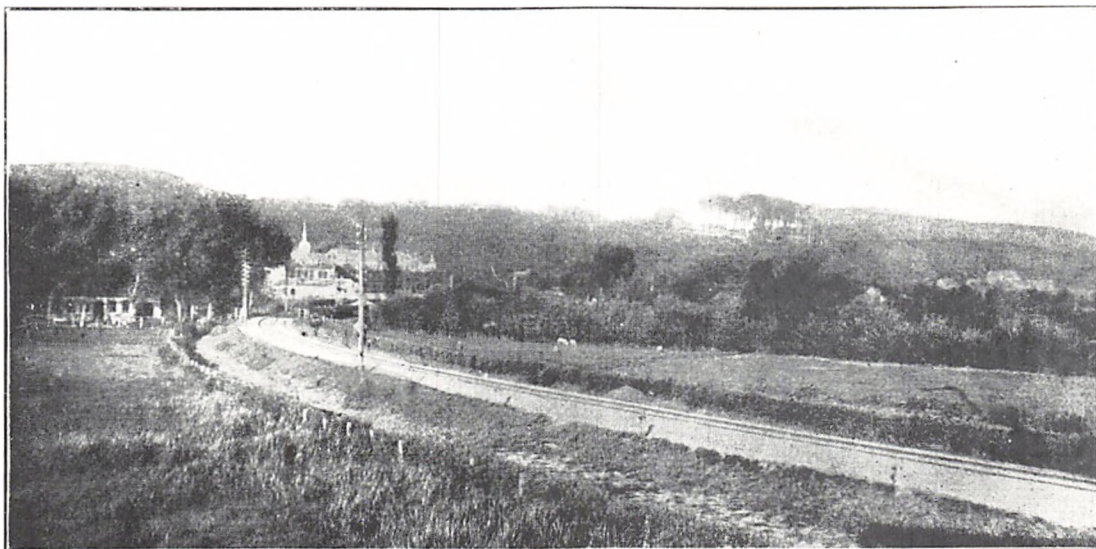
Lige over for den omtalte Plads laa Linnemanns Toft, omgivet af dybe, vandfyldte Grøfter. Her græsede Konsul Linnemanns 15 røde Køer; i andre Aar var her en hølende Rugvang. Den nuværende Skyttehusgade var oprindeligt kun en indgrøftet Vej; senere blev der anlagt en smuk Allé eller Spadseresti ved dennes søndre Side.

„Skyttehusalleen“ (nuv. Skyttehusgade) omkring Aaret 1890.

„Sandbanken“ ved Nørreskovens Begyndelse strakte sig meget længere mod Vest end i vore Dage. En Spadseresti slyngede sig op over Bakken, meget højere oppe end den nuværende; den fortsattes dels i Retning af Skovfogedhuset, overskygget af mægtige Bøges tætte Kroner, dels ned mod Kørevejen til Skyttehuset. Ved Kørevejens søndre Side laa en Skovstrimmel, tilhørende Hospitalet (det saakaldte „Borchs Anlæg“). En smal Sti bugtede sig herigennem hen til en lille aaben Plads, forsynet med Bord og Bænke, hvor Mødre ofte slog sig ned med deres Smaabørn.

Lige Øst for dette Sted laa Møllebygger Nielsens Ejendom med tilhørende Badeanstalt i Fjordkanten (Badeanstalten blev først nedlagt i Midten af Firserne og var i sin Tid

Parti af Terrainet mellem Nørrebrogade, Skyttehusgade og Langelinie, set fra Kalkbrønderivejen, ca. 1895. (Til venstre ses: Søren Prips Hus (nu Ørstedsgade Nr. 5); paa Billedets Midte: Banelinien; i Baggrunden: Skyttehusgade, Langelinie og Nørreskoven.)

ganske godt besøgt). Ved Siden af nævnte Ejendom laa „Vejle Bajerskøl-Bryggeri“ (oprettet 1858) og i Forbindelse med dette en „Ølhalle“, hvori Bryggeriets Øl udskænkedes. [Længere ude stod der, paa Skrænten Nord for Vejen, et stort Bøgetræ, kaldet „Skomagerskiltet“, med en i Barken indskåret Skaftestøvle. Ved Træets Rod, i et Jordhul, boede ifølge Folkevittigheden „Jerusalems Skomager“.]

I Lavningen neden for „Frederik den Syvendes Høj“ laa en Sommerrestauration, kaldet „Thors Halle“. Her optraadte om Sommeren „Sangerinder“. En Søndag Morgen i Foraaret 1868 afbrændte dette lille Etablissement.

Ved den gamle Skovfogedbolig var der i ældre Tid en Restauration, hvor Byens Borgere søgte hen. I Aarene omkring 1860 afholdt f. Eks. „Politikorpset“ her sin aarlige Skiveskydning. Oprindelig drev Skovfogden (Sommerfeldt) selv den lille Beværtning, senere (i hans Efterfølger Skovfoged Buchs Tid) var Haven i nogle Aar udlejet til en Værts-husholder fra Byen, som her havde Restauration og lod afholde Bal i et Telt.

Skovbakken mellem Horsens Landevej og Roms Hule tillige med den tilstødende Mark tilhørte den Linnemannske Familie. Paa Bakkens Top, i Skovkanten, stod et grundmuret Lysthus (opført af Agent L.), omgivet af et lille Anlæg, der betegnedes som „Linnemanns Fryd“. I den lige overfor liggende Skov — omtrent hvor Opgangen til Kirkegaarden nu findes — var der et temmelig stort Lysthus. Skoven med tilstødende Mark tilhørte Købmand Niels Gylding, men solgtes senere til Købmand Chr. Schjøth (dennes Søn Konsul Andreas Schjøths Mausoleum er opført paa Skovbakken).³⁹⁾

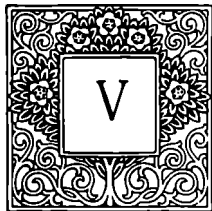

VEJLE BY OG DENS BORGERE 1870—1926

AF

C. V. PETERSEN

BYENS UDSEENDE CA. 1870

VED Anlægget af Jernbanen (1868) forandrede Byens Udseende i høj Grad. Øst for Jernbaneterrainet blev der anlagt en Forbindelsesvej mellem Havnevejen og den gamle Hestehavevej (nu Strandgade). Den nye Vej betegnedes i en Aarrække som Tværvejen; senere fik den Navnet Jernbanegade. I Halvfjerdserne og Firserne blev Jernbanegade efterhaanden bebygget ved den østlige Side.

[Den Plads, som Stationsbygningen blev opført paa, var den saakaldte Borgvoldeng, som laa $1\frac{1}{2}$ —2 Alen lavere end Havnevejen. Fra de store Gennemgravninger Syd for Byen, særlig ved Stampes Skov, blev der hentet Grus til at opfylde Byggegrunden med. Samtidig med Banen blev „den nye Kirkegaard“ (den nordre Del af Byens nuværende østre Kirkegaard) ved Langelinie anlagt, idet den lavtliggende Strandeng her blev opfyldt til en Højde af $6\frac{1}{2}$ Fod med Grus fra den nærliggende „Sandbanke“ ved Nørreskoven.]

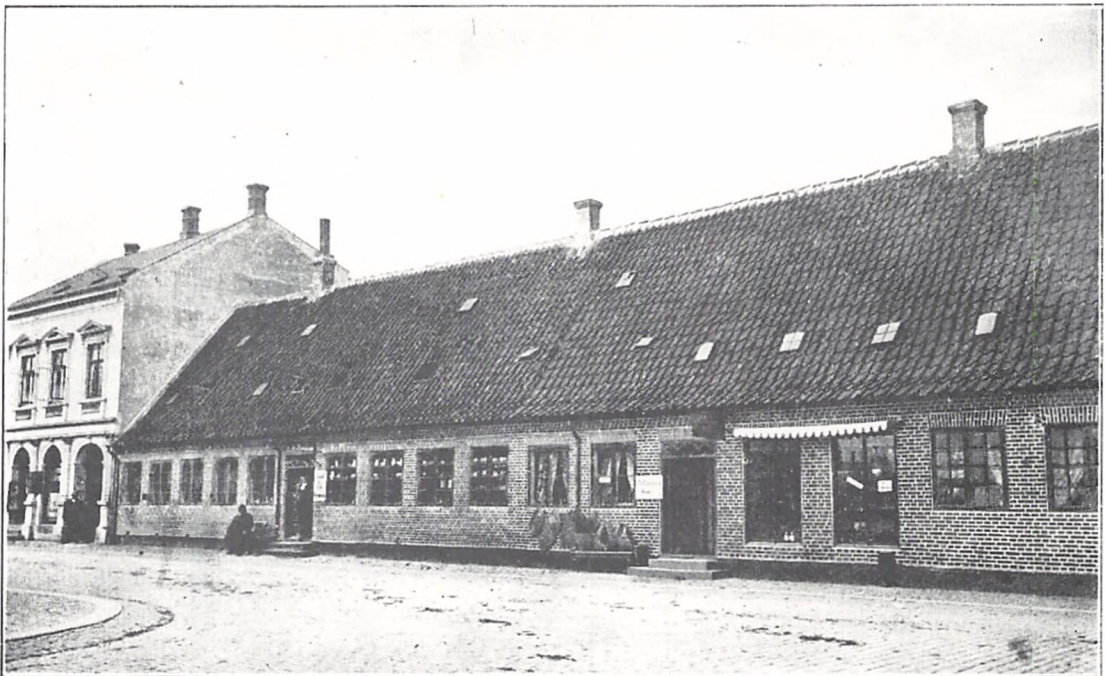
Tidligere havde en smal Spadseresti, kaldet Langelinie, ført fra Sogade til Skyttehusvejen eller rettere til den Vej, der gik ned til Lille Grundet Teglværk ved Stranden. Denne Sti blev nu spærret og nedlagt, idet den blev afløst af vor Tids Langelinie, som derefter i en Menneskealder bestod af en aaben Kørevej (østligst) og en smukt beplantet Spadseresti (vestligst). Mellem Langelinie og Horsensvejen (nuværende Nørrebrogade) førte en smal og lavtliggende Sti over Engene til et Jernbanelod, der lukkede for et lille Vejstykke ved „Syvtallet“ (se Siderne 294 og 297). Denne lille Sidevej til Horsensvejen var Forløberen for Nutidens Ørstedsgade. Horsensvejen (Nørrebrogade) var endnu ikke fuldt bebygget, og navnlig henlaa den saakaldte Hospitalseng (Engen mellem Horsensvejen, Kalkbrænderivejen, Jernbanen og vor Tids Ørstedsgade) ganske uberørt som en lav, vaad Eng. [Først fra Midten af Halvfemserne begyndte man at bygge her.]

Paa Hjørnet af Vestergade og Horsensvejen, over for Hospitalets Grund, laa „Madam Grytters Hus“ (den gamle Accisebod).

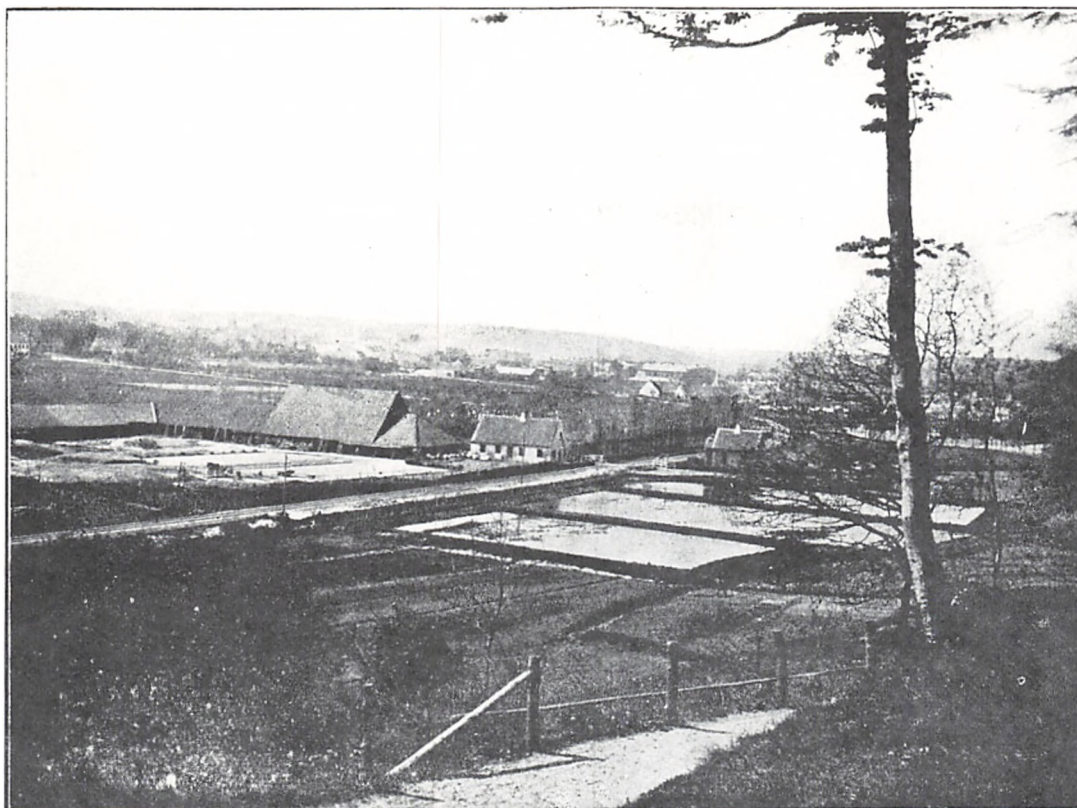

Engetrækning mellem Langelinie og Nørrebrogade ca. 1875.

I Baggrunden: Kalkbrænderiskorstenene, Gartner Lassens Frugthave og Horsensvejen -- nu Nørrebrogade -- med de store, gamle Allétræer. Fra Baneledet ved Vognmand Søren Prips Ejendom fører en smal Sti, Ørstedsgades Forløber, over Engen til Langelinie.)

Parti af Væstergade ca. 1882. Den lange, enetages Bygning, nuværende Hus-Nr. 3, 5 og 7, tilhørte i sin Tid Købmand A. C. Christensen, som afstod sin Forretning til Købmand N. M. Hermansen. (Paa Billedet ser man sidstnævnte staa i sin Gadedør. Butikken til højre er Skomagermester O. N. Christensens.)

Ved Nørreskovens Begyndelse ca. 1885. (Midt paa Billedet: Ølbryggeriets Isdamme og Lille Grundet Teglværk samt Banevogterhuset. Bag ved disse Bygninger ses den helt ubebyggede Langelinie. I Baggrunden skimtes det gamle Kirketaarn og det nye Rådhus.)

Vestergade i Tiden omkring 1870. (Til venstre paa Billedet: Købmand A. C. Christensens Gaard med det store Pakhus – nu Vestergade Nr. 11 (til højre for Gavlacaden). Til højre paa Billedet: „Md. Grytters Hus“ med Købmand M. Christensens Butik.)

Flebgård 1904, set fra Vest (mod Nørregade). Den høje Bygning i Baggrunden med Gavlen ud mod Flebgård er Konsul Møllers Gaard.

[Efter Ejerindens Død blev Ejendommen solgt ved Auktion (27. Marts 1867) for en Købesum af 6410 Rdl. til Brødrene Købmand I. C. Christiansen og Handelsbetjent M. Christiansen (senere Vejles største Kornimportør), som da allerede havde drevet Købmandsforretning i denne Ejendom i ca. 3 Aar.

Huset var Nørregade Nr. 1, idet Skellet mellem Nørregade og Vester-gade dengang gik mellem denne Hjørnejendom og Nabogaarden, der ejedes af Firmaet Brandt & Berg. Det gamle Hjørnesteð blev nedrevet i 1880.]

Skraas over for dette Hjørnesteð laa Købmand A. C. Christensens Købmandsgaard med en lang, enetages Behoelsesbygning (med Butik) og et stort Pakhus ud mod Vester-gade. I Begyndelsen af Halvfjerdserne overtog Købmand N. M. Hermansen denne Forretning, som han fortsatte i en Aarrække i

Nørregade, set fra Nørrebro, ca. 1870

Søndergade ca. 1860 med de gamle Ejendomme
(nuværende Nr. 14–20).

huse". I Halvfjerdserne havde Hovedgaden endnu et ret tarveligt Præg, og der var mange lave, enetages Bygninger, navnlig i Nørregade. Butikker optog ikke som i vore Dage Stueetagen i hvert Hus, men afvekslede med Beboelseslejligheder med smaarudede Vinduer, og ind imellem fandtes der en Mængde store Porte og Gadedøre. Butikkerne var som Regel meget simple af Ydre; kun enkelte og forholdsvis smaa Spejlglassruder havde begyndt at vise sig paa Strøget, — de øvrige Butiksvinduer var rigeligt forsynede med Jern- eller Træsprosser. Vinduespyntning blev der ikke lagt megen Vægt paa, og Butikkernes indre Udstyr svarede til det ydre Præg. I de gamle Købmandsforretninger stod der i Almindelighed en Slagbænk, som om Natten tjente til Soveplads for Lærlingene.

Indtil i Begyndelsen af Firs-erne skilte dybe, brede Rendestene Fortøvet fra Kørebanen. Udfor hver Port laa et svært

den gamle Butik i Ejendommens søndre Ende; senere købte han Gaardens nordre Ende, opførte her en stor, toetages Bygning (nuværende Gade-Nr. 11) og drev sin Forretning videre paa dette Sted i mere end en Menneskealder.

Paa Hjørnet ved Nørrebro, hvor St. Thomas Apotek nu ligger, var der, lige ved Aaen, en lille ubebygget trekantet Plads, som oprindeligt havde været Vandingssted for Kreaturer, senere benyttedes af Vejvæsenet og i Halvfjerdserne blev anlagt som Have og omgivet med et Stakit. Ved Siden af laa en lille enetages Bygning, der afbrændte 1880.

[Købmand Theodor Madsen opførte her en ny, stor Ejendom, men solgte den senere til Apoteker Ulrich, som her oprettede „Svane-Apoteket“, det nuværende „St. Thomas Apotek“.]

Paa Hjørnet af Flegborg og Nørregade laa Firmaet „P. Glud & Møller“s store Købmandsgaard. Flegborg var en meget snæver og tarvelig Gade med smaa og smalle Huse uden Gaardsplads. For Enden af Gaden havde dens Beboere derfor en Række fælles „Smaa-

Søndergade i Tiden omkring 1870.

Torvegade Nr. 17 ca. 1890. (Læge Sicks, senere Sagfører P. Bucks Gaard. Her var Arkæologen J. J. A. Worsaaes Børndomshjem.) Paa Trappestenen til venstre står Sadelmager Pohlmann.

Rendestensbræt — af Hensyn til Vognfærdslen til og fra Gaardene. Og i hine Tider var de talrige store Købmandsgaarde ofte fyldte med Vogne fra Landet, navnlig paa Markedsdage, idet hver af de Landboere, som selv havde Befordring, tog ind til „sin Købmand“, saa snart han kom til Byen. De gamle Rendestene forsvandt, da Byen i Begyndelsen af Firserne fik Kloakledninger. Tidligere havde hver Gaard sit Udløb af Spildevand, som Rendestene derefter besørgede ud i Aerne.

En af de mest fremtrædende blandt Hovedgadens gamle Bygninger var Læge Sicks [senere Sagfører, Godsejer P. Bucks, nuværende Gade-Nr. 17]. Denne Ejendom sprang saa langt frem, at der næsten ikke levedes nogen Plads til Fortov. [Det til Ejendommen hørende gamle 3-etages Pakhus staar endnu uanfægtet af Tidernes Omskiftelser.]

I Nærheden af denne Ejendom laa den gamle Amtsgaard, en pudset Bindingsværksbygning fra Aarhundredets Begyndelse. Uden for Amtsgaardens Port stod de to Lygter, som nu er anbragte foran Administrationsbygningen (se Side 259). Til Gaarden hørte en prægtig og vidtstrakt Have, der slyngede sig uden om den gamle Bagsnøge.

[Den nye Amtmandsbolig, der blev opført i Aarene 1899—1900, ligger paa den sydvestligste Del af den gamle Amtsgaards Have. I 1898 solgte Staten Størstedelen af denne til Kommunen, som atter solgte til private, og Orla Lehmannsgade blev ført igennem til den nyanlagte Vedelsgade. Herved

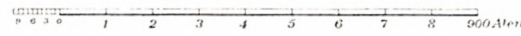
VEILE 1859

Kopi efter Em. Bærentsen & Co.s Kort

1. Raadhuustorvet
2. Kirketorvet
3. Søndergade
4. Torvegade
5. Nørregade
6. Vestergade
7. Residens- eller Kirkegade
8. Havnevejen
9. Grønnegade
10. Vissingsgade
11. Dæmningen
12. Kirkegaardsvei
13. Foldegade
14. Fiskergade
15. Møllegade
16. Skolegade
17. Blegbanken
18. Fjellgade
19. Præstegde
20. Flegborg
21. Tønnesgade
22. P. Hendriksensgade
23. Gul-Krog
24. Kjærlighedsstien
25. Horsensvei
26. Koldingvei
27. Gammelhavn
28. Chaussee til Kolding
29. Chaussee til Fredericia
30. Gammel Landevei til Fredericia
31. Vei til Nørreskov
32. Chaussee til Horsens
33. Landevei til Ringkjøbing og Varde
34. Sønderbro
35. Stokbro
36. Gjedefro
37. Claus's Kilde
38. Sværtpotkilde
39. Castelsgrunden Borgvold
40. Spor af en Skandse

- a. St. Nicolai Kirke
- b. Borgerskole
- c. Sygehus
- d. Raadhuus
- e. Foghs Friskole
- f. Fattiggærd
- g. Linnemanns Jomfru-Kloster
- h. Telegraph-Station
- i. De Faldnes Grav
- k. Gymnastikplads
- l. Amtsgaarden
- m. Gasværk
- n. Veile Hospital
- o. Her stod indtil 1858 det Huus, hvor en Adelsmand (Mogens Munk) 1523 afgav den jyske Adels Opsigelsesbrev til Kong Christian II.
- p. Post- og Gjæstgivergaard
- r. Gjæstgivergaard
- s. Apothek
- t. Teglværker
- u. Kalkovne
- v. Vandmølle
- x. Cichoriefabrik
- y. Reberbaner
- z. Minde om Amtmand Treschow

blev en Del af den gamle Amtsgaard nedrevet; den tilbageværende Del er det saakaldte „Hammerhus“, paa hvis Hjørnegesims der staar en Buste af Amtmand Orla Lehmann.]

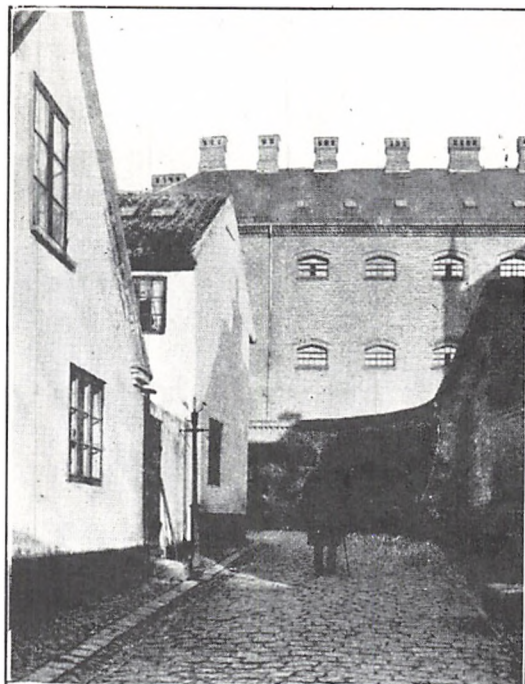
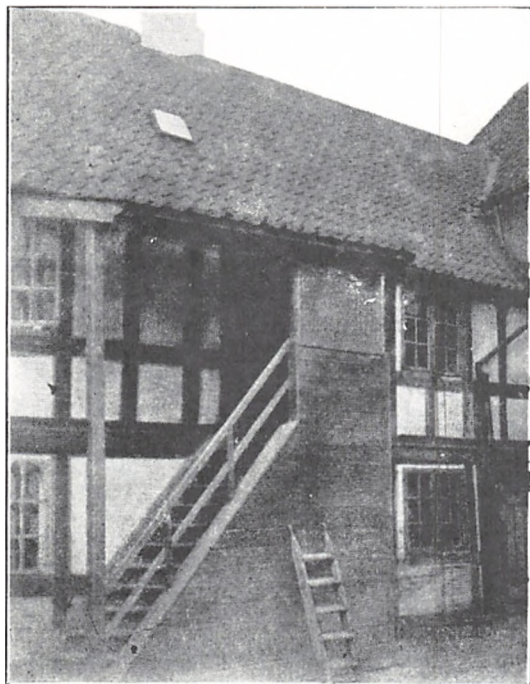
Købmand A. Z. Gyldings gamle Gaard paa den modsatte Side af Bagsnoge saa vel som Nabogaarden (Købmand Birnbanns Gaard) blev kort efter ligeledes nedrevne, og paa disse Grunde opstod et stort, moderne Bygningskompleks („Grand Hotel“, „Koncertsalen“ og „Vejlborg“ m. m.). Paa Torvegades modsatte Side laa „Klubgaarden“, hvor „Klubben“ igennem en meget lang Aarrække havde sine Lokaler.

Først i 1884 flyttede Klubben herfra til den nye Teaterbygning, men fua Aar efter opløstes den. Det gamle Navn „Klubgaarden“ er bevaret til vore Dage. Købmand Johan Andreas Fischer blev Ejer af Klubgaarden i 1799 og overtog Stillingen som Klubvært. Efter hans Død fortsatte Enken Virksomheden og lod endog i 1843 en ny Klubbygning opføre. Klubben havde sine daglige Lokaler paa 1. Sal, medens den store Klubsal i Stueetagen benyttedes til Baller, Basarer og større Møder. I en halv Snes Aar var denne tillige Byens Teatersal. I 1851 solgte Enkemadamen Fischer Gaarden til sin Svigersøn, Guldmed C. A. Jørgensen (Bogh, Theodor Jørgensens Fader), og senere gik den over paa andre Hænder.

I Sommeren 1867 lod den daværende Ejer, Urtekrammer P. Sørensen Cohn, det gamle Forhus nedbryde og opførte i dets Sted den Bygning med den smukke Gavlfacade, som staar endnu (Gade-Nr. 12).

Paa Raadhustorvet bemærkedes det store Springvand (1868—78) foran det gamle Raadhus, der i 1878 maatte vige Pladsen for det nuværende, som er opført efter Tegning af Arkitekt Lendorf, Odense, og som desværre blev lagt alt for langt frem.

I den 19. Marts 1877 opnaaedes der Enighed mellem Vejle Amtsraad og Byraad angaaende Opførelsen af et nyt Raad-, Ting- og Arresthus med en Facade mod Torvet paa 46 Alen. Straks efter Nytaar 1878 paabegyndtes Nedrivningen af den gamle Bygning, og den 20. Maj samme Aar blev Grundstenen

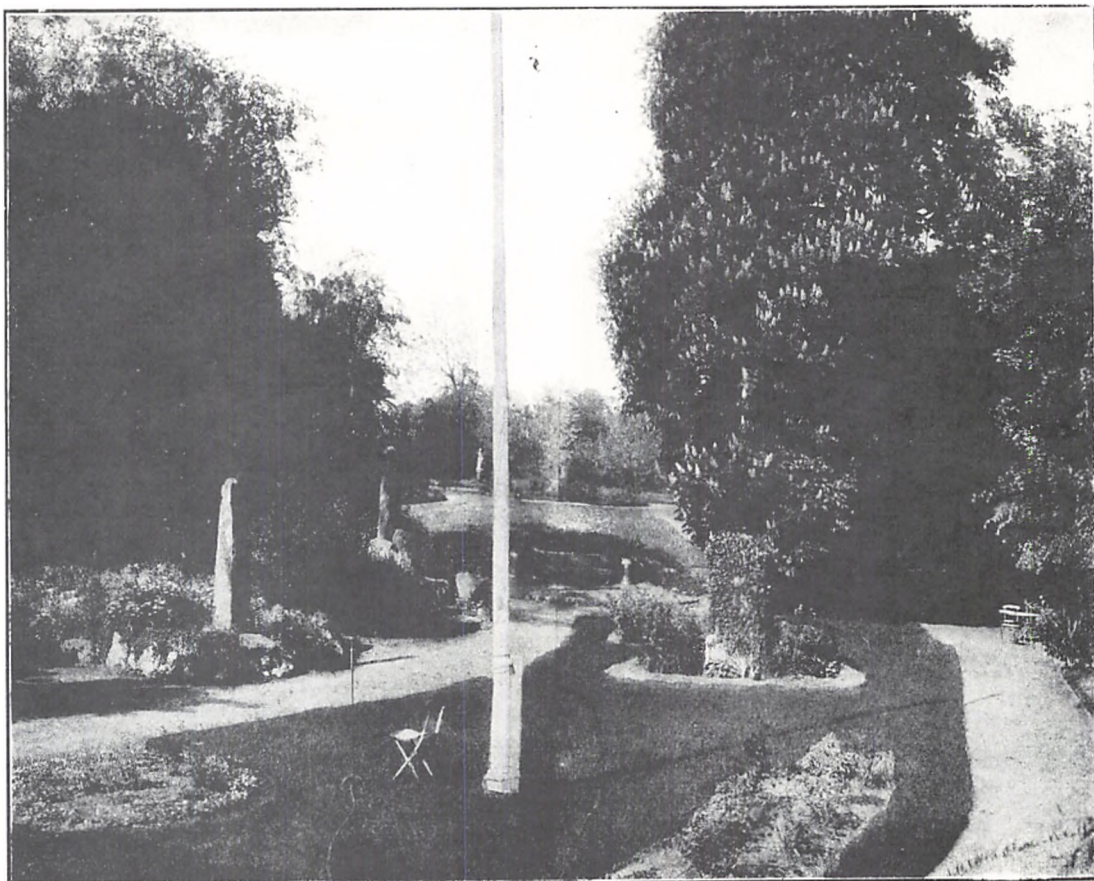

Billedet til venstre: Gaardinterior fra Torvegade Nr. 17. (Den gamle Sidebygning.)
Billedet til højre: Stræde (bag Arrestgården), som tidligere forbandt „Blegbanken“ med „Skolegade“. (Ved Opførelsen af Politigården forsvandt de sidste gamle Huse i dette Kvarter og dermed tillige Skolegade.)

neilagt i det nye Raadhus, den 23. August hejsedes „Kransen“ paa Bygningen, og i Løbet af Efteraaret blev Bygningen fuldført, hvad det Ydre angaar. Den 21. December, da Prinsesse Thyra blev formalet med Hertugen af Cumberland, var Vejle nye Raadhus illumineret gennem alle Etager lige op til Tårnet med Fyrsteparrets Navnetræk i Transparent. De omliggende Privatbygninger var ligeledes illuminerede, Begfakler oplyste Torvet, og Byens Musik underholdt den talrige Menneskemængde, som fyldte Pladsen. Næste Sommer blev Bygningen taget i Brug. Raadhusets store Forsamlingsaal blev i mere end 40 Aar flittigt benyttet til politiske Møder, Foredrag m. m., og da den ved Gennemførelsen af den nye Retsplejelov forsvandt for at afgive Plads til forskellige Retslokaler og Kontorer, foltes det af Borgerne som et stort Savn. Dette blev dog faa Aar efter afhjulpet ved de mægtige Sale, der blev indrettede i Arbejdernes nye Forsamlingsbygning i Vedelsgade og i Haandværkerforeningens nye Bygning.]

Ved Torvets Østside laa Byens kgl. privilegerede Postkro og Gæstgivergaard, „Brandts Hotel“. [I 1831 havde Gæstgiver Brandt købt Hotellet af Enken efter Gæstgiver, cand. theol. Worch (se Billedet Side 278).]

„Hinrichsens Hotel“ (paa Hjørnet af Torvegade) blev i Begyndelsen af Halvfjerdserne „omdøbt“ til „Hotel Royal“. [Gæstgivergaarden var blevet grundlagt i Slutningen af Trediverne og ejedes indtil 1843 af Stadshauptmand, Gæstgiver Chr. Hansen. Efter hans Død skiftede Gaarden ret ofte Ejer. 1853 opførtes den store vestlige Sidelloj — ener Bagbygning — hvori der paa 1. Sal indrettedes et Teaterlokale, beregnet paa at rumme 5 å 600 Tilskuere og udstyret med „enhver Bekvemme-

Den gamle Amtsgaards Have i Halvfemserne.

Rådhuset ca. 1870. (Til venstre ses Springvandet. Foran Nedgangen til Kælderen står Arrestforvarer Risum.)

lighed" (efter Datidens Forhold). Omkring Aaret 1858 betegnedes Ejendommen som „Hotel Dania“, senere som „Hinrichsens Hotel“: men efter en Ombygning i Begyndelsen af Halvfjerdserne fik den Navnet „Hotel Royal“. Postkontoret, som i Trediverne havde til Huse i Søndergade (paa Hjørnet af Fiskergade), blev senere flyttet op til dette Hotel. I „Postgaarden“ havde Diligencerne deres Holdeplads. I nogle Værelser i Hotellets Sydhøj var Telegrafstationen installeret i Aarene 1870—78.]

Vejle Apotek („Løveapoteket“) laa paa samme Plads som i vore Dage, men var indtil Midten af Halvfjerdserne en toetages Bygning med Ekspeditionslokalet i den sydlige Ende. En høj Stentrappe førte op til dette. Mellem Fjellegade og Blegbanken laa Apotekets store, dejlige Have, omgivet af en høj Mur. Bag ved Rådhuset laa der et interessant gammelt Bykvarter: Skolegade, Bagsnoge og Blegbanken. [Heraf forsvandt den sidste Rest for faa Aar siden.] Lige over for Apoteket, paa Hjørnet af Søndergade og Kirkegade, laa „Brødrene Bøeghs Gaard“ (se Side 257).

Vægter Hans Jacobsen ejede den gamle enetages

Hotel „Dania“ (nu Hotel „Royal“) ca. 1858.

Det gamle Kvarter bag Rundhuset. (Udsigt fra Bagsnoge mod Bleghanken. Til venstre den gamle „Foghs Fri-skole“. I Baggrunden: Loveapotekets Have og „Spaa Lars's“ Hus (Huset med den sorte Gavl).)

Bindingsværksbygning, der laa paa Hjørnet af Foldegade og Kirketorvet (nu Hus-Nr. 10), og som i 1889–90 blev nedrevet og afløst af den nuværende Ejendom. Paa det gamle Hus var der over Døren ud mod Torvet anbragt en Bøjehjælke, hvori følgende Inskription var indskaaret:

ANO 1622
J H S JØRGEN TILLISCH MET JENSDATER +

Den gamle Bjælke sidder nu indmuret paa Ejendommen mod Gaardsiden. [Jørgen Tillisch er sandsynligvis den samme som den „Jørgen Berider“, der i 1631 ejede Gaard Nord for Byens Fold (sm.lgn. Side 49)]

Det gamle Kirketaarn stod indtil Eftersommeren 1886. Indtil 1868 laa der Nord for Kirken en gammel enetages, grundmuret Bygning, der i en Aarrække husede „Vejle Byes og Omegns Sparekasse“. Sparekassens Lokaler var til højre for Porten, Kæmmerkontoret til venstre. Ved Siden af denne Bygning laa en gammel Bindingsværksejendom, tilhørende Malermester J. J. Jensen (Fotograf H. P. Jensens Fader). I denne Ejendoms Bagbygning var der i ældre Tid Toldsted for Møllekorn.

Huset nærmest ved Aaen var den gamle Degnebolig. I Firserne blev denne Ejendom indrettet til Hotel, og den er senere ombygget flere Gange (nu Hotel „Vejle“). Bag ved

Billedet til venstre: Gammel Købmandsgaard i Torvegade (nuværende Nr. 17): Baggaarden.
(Det store, gamle Pakhus står endnu — 1926.)
Billedet til højre: Parti af Bagøens Forlængelse ca. 1915. (Her ligger nu Dommergården.)

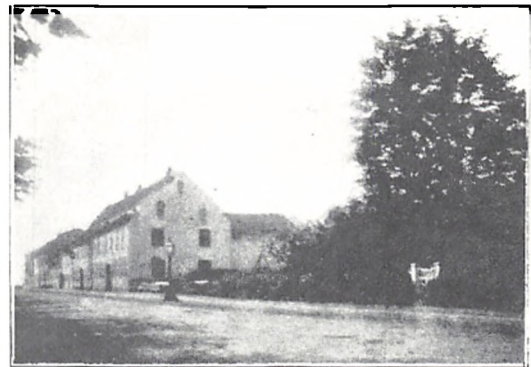
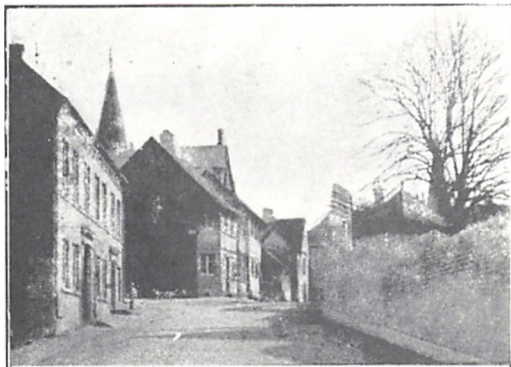
St. Nicolaj Kirkes Kor laa Sygehuset (den nuværende Administrationsbygning Hovedfløj), og paa den grusbelagte Plads foran dette stod to Rækker store, smukke Lindetræer.

Mellem Sygehusets nordre Ende og „Havnebroen“ skraanede Stenbrolegnin-

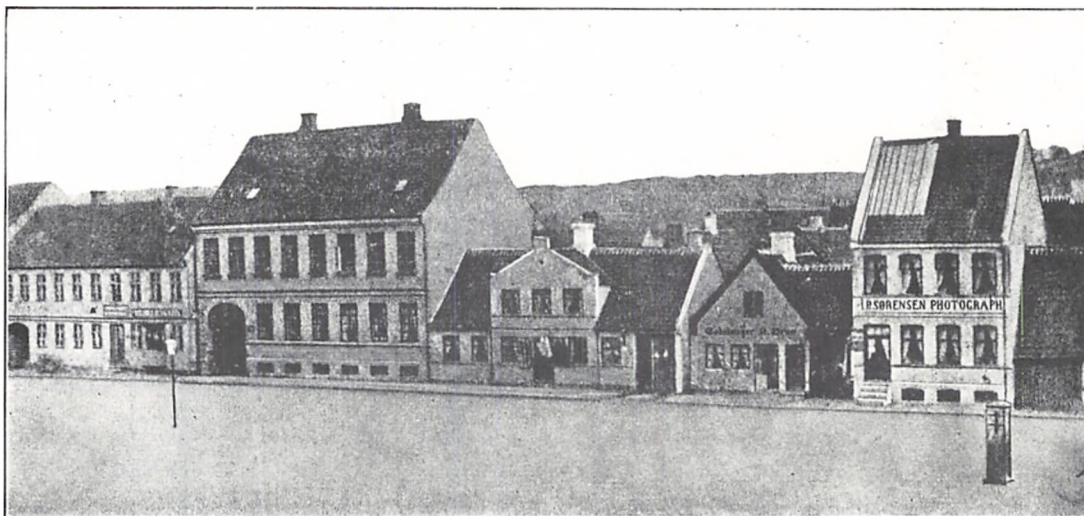

Kirkegade, Hus-Nr. 23,
Fotograf H. P. Jensens Ejendom 1892.
(Bagbygningen var i sin Tid Toldsted for Møllekorn. Ejendommen blev købt i 1853 af Justitsraad Løve, i 1892 af Fotograf H. P. Jensen.)

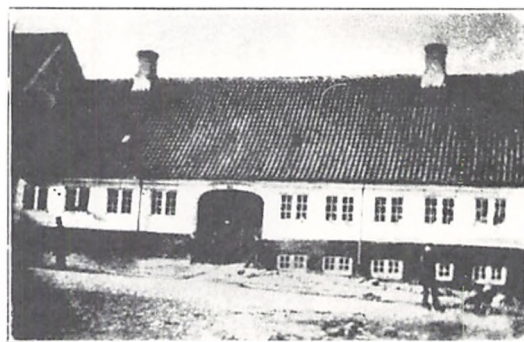
gen ned mod Aaen, saaledes at her dannedes et Vandingssted for Heste og Kreaturer, og ofte saa man forspændte Arbejdsvogne blive kørte ud i Aaen for at faa Hjulene afskyllede. Ved Sygehusets søndre Ende laa dettes lille Ligkapel med Bagsiden lige op

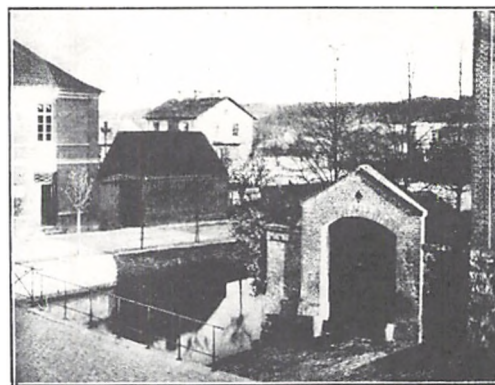
Billedet til venstre: Parti af Blegbanken ca. 1915 (til højre den daværende Mur foran Maria-Hospitalet).
Billedet til højre: Parti af Havnegade ca. 1880. (I Forgrunden ses Købmand P. D. Wulffs Have mellem Havnegade og nuværende Jyllandsgade.)

Kirketorvets søndre Side ca. 1870 (i Forgrunden til højre ses Torvepumpen og lidt af det gamle Hjørnelus).

**Billedet til venstre: Gammel Gaard (nuv. Nr. 12) i Grønnegade ca. 1900. (I Gaarden stod et stort, smukt Valnøddetræ.)
Billedet til højre: Den gamle Sparekassegaard (Ejendommen blev nedrevet 1868).**

**Billedet til venstre: Bygning på Hjørnet af Jernbaneplassen ca. 1880 (i Baggrunden ses det gamle Kirketaarn).
Billedet til højre: Parti omkring Havnebroen ca. 1880. (I Bygningen til venstre Vejle Banks dav. Lokaler, i Baggrunden det gamle Posthus og Jernbanens Vandtaarn.)**

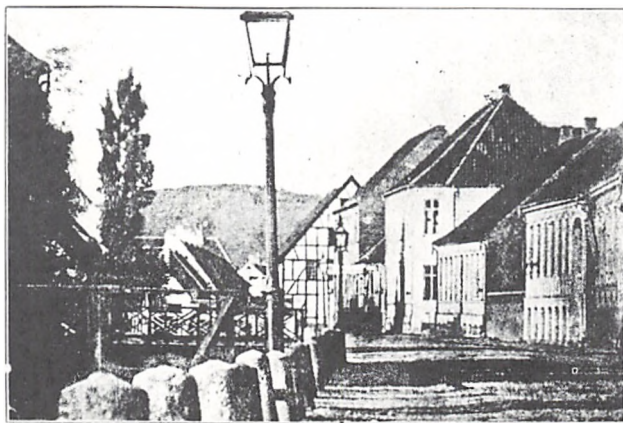
mod Borger skolens Legeplads. [Denne, som hverken var hiselagt eller asfalteret, og som derfor i Regnperioder henlaa i det græseligste Pløre, var ved den østlige Ende forsynet med de mest nødvendige Klatreredskaber til Brug ved Gymnastikundervisningen, som her (ligesom ved Byens andre Skoler) blev drevet under aaben Himmel indtil 1877, da Gymnastikhuset blev opført (senere er dette udvidet) — til Dels paa den Plads, hvor Førstelærerens lille Have ud mod Møllegade havde ligget. Indgangen til Skolegården var imellem Skolebygningen (paa Hjørnet af Møllegade) og en lang, enetages Bindingsværksbygning, der tjente til Lærerbolig.]

Vejle Vandmøllens gamle Hovedbygning blev i Slutningen af Halvfjerdserne ombygget af den nye Ejer, Møller H. Hansen Møller, men Møllen blev endnu i nogle Aar drevet udelukkende ved Aaens Vandkraft. Dæmningen blev først brolagt i Firserne. Langs med Mølleaaen strakte sig i tidligere Tid store Haver, hist og her afbrudte af en Bagbygning. Udfør nuværende Nr. 23 ludede to prægtige, gamle Lindetræer ud over Aaen, medens dennes Bred ellers var hegnet af Syré, Guldregn, Hasselbuske og Pil. Flere Broer førte over Aaen. Udfør en af disse (ved nuværende Gade-Nr. 13) laa Rebslager J. C. Neuhaus's Reberbane. Uden at være generede af Færdselen spandt Rebslagerne her deres Garn over Broen og helt ud paa Gaden, hvorefter Garnene favnedes op og fastgjordes paa Broen. Det til Rebslageriet hørende Tjærehus laa lige ved Broen.

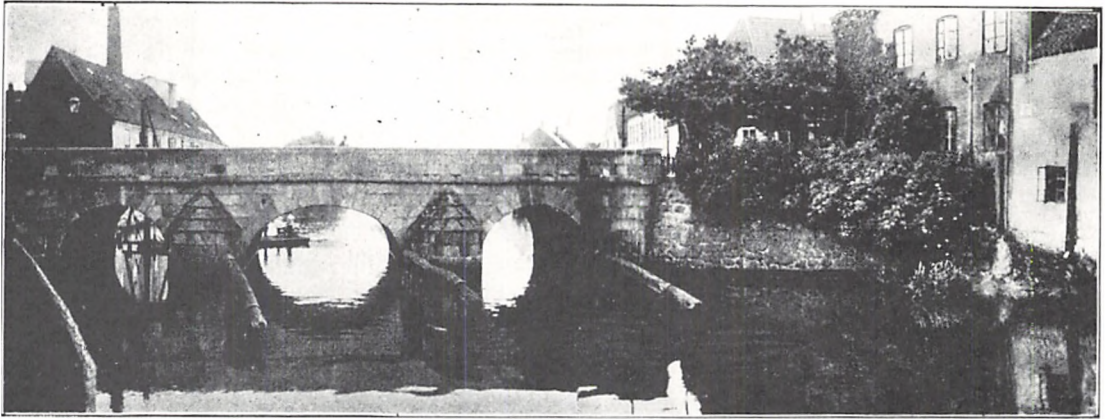
Paa Dæmningens østre Side henlaa længe enkelte aabne Pladser. Nuværende Nr. 24 opførtes i 1868 af Grosserer P. Glud og var da en af Byens smukkeste Ejendomme. Den ældste Del af den Bygning, som nu er „Højskolehjemmet“, blev opført i Slutningen af Halvfjerdserne. Før denne Bygning blev opført, var her to lavtliggende Smaahaver, beskyttede mod Vejen ved Tjørnehegn; bag disse laa der to smaa enetages Huse, hvis Beboere ofte blev forulempede af Børn, der morede sig med at puffe hverandre ned i Forhaverne. Hjørnejendommen mellem Dæmningen og Havnegade ejedes i Tresserne af Vinhandler N. Fogtmann. Haandværkerforeningen købte denne Gaard i 1881 af Proprietær Sabroe og har senere ladet den ombygge. Bag ved den store Bygning paa Hjørnet af Jernbanepladsen (hvor i Vejle Bank havde til Huse i en lang Aarrække) laa en Del Haver og Møllerens Eng. [Her opførtes i Begyndelsen af Firserne Vejle nye Teaterbygning efter Tegning af Arkitekt Ludvig A. Petersen. Teatret indviedes den 16. September 1884 ved en Festforestilling af Odense Teaterpersonale.]

Jernbanepladsen, som først blev brolagt i Halvfemserne, henlaa ofte i et slemt Søl. Stationsbygningen var endnu tidligere end i vore Dage. [Efter at der i 1897 var opført en ny Post- og Telegrafbygning, blev det tidligere Posthus, der laa lige Syd for Stationsbygningen, anvendt til Udvidelse af denne:]

Ved Havnevejen, som ikke var brolagt, fandtes der enkelte aabne Pladser og Haver. Den gamle Toldkammerbygning var en ret uanselig, graa Bygning. Endnu i Firserne fortsattes Havnebassinets Træbolværk Øst paa i to lange, nogle faa Alen brede Moler, dannede af Faskiner. I nogle

Dæmningen 1864.

Vejle Sønderbro ca. 1890.

Aar var der et Skibsværft saa vel ved den søndre som ved den nordre Side af Havnen; senere blev det søndre Skibsværft nedlagt.

Paa Sønderbrogade var der i Begyndelsen af Halvfjerdserne kun ganske faa Bygninger. Gaden kaldtes da Koldingvej lige fra Sønderbro. [Umiddelbart Syd for Broen, paa den vestlige Side, laa i sin Tid Acciseboden, med en aaben Loggia ud mod Gaden, som tjente til Opholdssted for Toldbetjentene. De to Gangbroer ved Siden af Korebroen er tilbyggede senere.]

Ved Vestsiden, i kort Afstand fra Broen, laa Garver Seligmanns Ejendom; længere ude paa samme Side et Par ældre Ejendomme, og desuden nogle faa Huse lidt tilbagetrukne fra Gadelinien.

Paa Østsiden laa det kønne Hjørnестed (nuværende Gade-Nr. 1. tilh. Malermester Carl Petersen), allerede før Krigsaaret 1864, og Gammelhavn var da ogsaa til Dels bebygget.

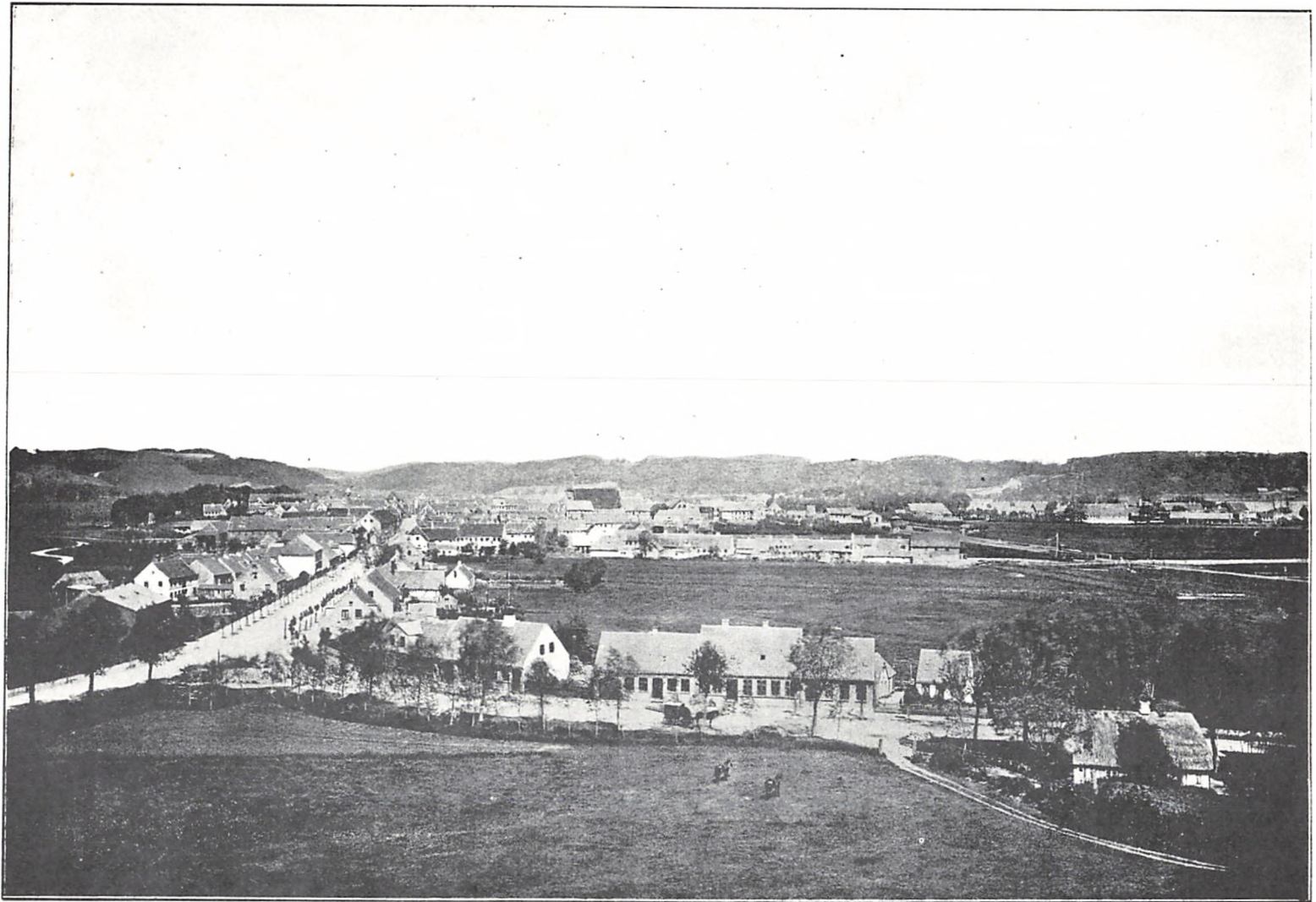
Enkelte lave Bygninger laa i Svinget mod Fredericiavej, og

Gammelt Hus i Søndergade (Nr. 23).
(Ejendommen blev nedrevet 1923.)

Det saakaldte „Ellens Hus“ (ved Foden af Lillebjerg, lige Øst for Jagtvejen; blev først nedrevet i Begyndelsen af det 20. Aarh.).

Vejle, set Syd fra ca. 1876. I Forgrunden Jagtvejen med de to Ledsten og „Ellens Hus“. (Photograph Anstalt von C. Irmert, Altona.)

Vejle Sønderaa ca. 1900. (Den gamle Brænderibygning til højre, Gammelhavn til venstre for Sønderbro.)

ganske isoleret — helt uden for Byen — „Ørstedsminde“, Byens første Telegrafstation (1857—60). En gammel, tjørnehagnet Vej førte ind til Lillebjerg Sandgrav. Ved Vejens Begyndelse stod de tidligere omtalte Ledsten (se Side 43).

Lige Øst herfor laa det saakaldte „Ellens Hus“, et gammelt straatækt Hus, det eneste af denne Art inden for Byens daværende Grænser. I Hjørnet mellem Fredericiavejen og Koldingvejen stod en Milepæl med Angivelse „3 $\frac{1}{2}$ Mil fra Kolding“. Ved Koldingvejen laa ved Bakkernes Fod enkelte Huse, bl. a. „Lykkesminde“ og Købmand P. T. Steensens Teglværk. Paa Bakkerne havde man endnu ikke begyndt at bygge. [Begyndelsen hertil skete først i Halvfemsere.] Mod Vest laa en stor Granplantage, og her stod det saakaldte „Treschows Minde“, som senere blev erstattet af Mindestøtten paa Havnepladsen.

To betydelige Vejanlæg fandt Sted i Byens umiddelbare Nærhed i Aarene 1876—80, nemlig Grejsdalsvejen af Længde 1 $\frac{3}{4}$ Mil — med en Bekostning af 200.000 Kr. pr. Mil — og Ombygning af Opgangen fra Vejle ad Jellingvejen.

[Begge disse to store Foretagender blev ledede af Amtsvejsinspektør Kidde, hvis Navn med Hæder alle Dage vil være knyttet til Vejle Amts og Bys Historie. Som Landmaaler havde han boet i Vejle en Aarrække, før han i 1867 overtog Stillingen som Amtsvejsinspektør. Kidde udfoldede en ualmindelig Energi og Dygtighed i sidstnævnte Stilling, og han gennemførte i sin Funktionstid (1867—93) en rational Vejbehandling, som vandt alle vejfarendes højeste Beundring. Vejene i Vejle Amt kom i Virkeligheden til at staa som Mønster for hele Landet. Utrættelig arbejdede han ogsaa for at beplante Vejene og derved skabe Hygge og Ly — ikke mindst i Vestamtet. Naar Amtsvejsinspektøren paa en blæsende Dag kom fra en bar Vejstrækning og kørte ind imellem sine skjærmende Rækker af Grantræer, kunde han spøgende udbrude: „Skovly er en god Ting, sa'e Kællingen, hun krøb bag ved sit Koteskaft“. Kiddes djærve Sprog og hans sprudlende Gemyt kunde bl. a. i en politisk Debat virke overordentlig forfriskende. Den kendte og ansæte Forfatter Harald Kidde, der

Fredericiagade ca. 1890. (Milepælen i Trekanten mellem Koldingvej og Fredericiavej ses i Forgrunden.)

desværre døde 1918, i Fyrretyveårsalderen, var den gamle Amtsvejsinspektors ældste Søn. For nogle faa Aar siden blev der i Vejle Nørreskov rejst Harald Kidde en smuk Mindesten, hvorpaa hans Profil er udlugget i Basrelief.]

UDVIKLINGEN SIDEN HALVFJERDSEERNE

I Slutningen af Halvfjerdsene tog Byggeriet stærkere Fart – fra denne Periode stammer mange af Bygningerne paa Sønderbrogade og Jernbanegade.

I Firserne fortsattes Byens Vækst: Staldgaardsgades vestlige Side blev

bebygget, og der blev bygget en Del paa Fredericiavej og Koldingvej. Efter at Steensens Margarinefabrik var blevet anlagt i Slutningen af Firserne, blev den saakaldte Linnemanns Toft bebygget i Løbet af nogle faa Aar.

Byggeriet i Skyttehusgade fortsattes i Halvfemserne. Samtidig eller kort efter rejste den ene Bygning efter den anden sig paa Langelinie og paa den saakaldte Hospitalseng, hvor store Bygninger opførtes mod Nørrebrogade, medens der tillige fremstod nye Gader som Hersløbsgade, Nutzhornsgade og Ørstedsgade. Hertil sluttede sig senere Worsaaesgade og Fredensgade. Latinskolen blev opført paa Hjørnet af Kalkbrænderivej i Aaret 1895.

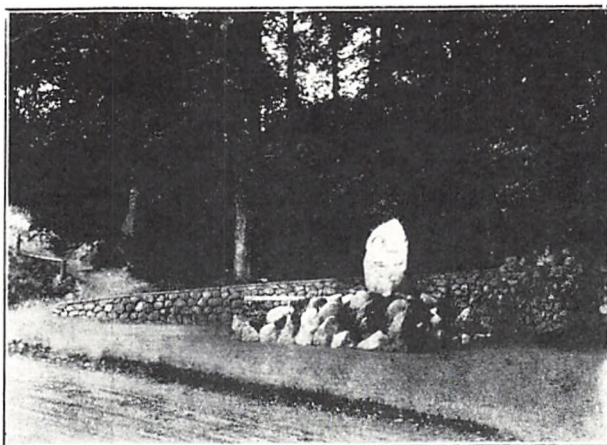
Ogsaa de nye Landeveje, Grejsdalsvejen og den nye Jellingvej, samt Vardevej saa vel som Ribevej fik efterhaanden en Mængde Bebyggelser. Samtidig fremstod Gader som Vedelsgade, Odinsgade, den nye Flegborggade og mange andre Gader, navnlig i Byens nordvestre Kvarter. Med Byens Erhvervelse af betydelige Arealer, som tidligere havde hørt ind under de tilgrænsende Landsogne: Skibet, Hover og Hornstrup, fulgte Anlægget af flere nye Gader, bl. a. Nyboesgade og Dalgade.

Allerede tidligere var der blevet opført en Mængde Villæer paa Bakkerne, saavel Sønden som Norden for Byen, og i de allersidste Aar er Antallet af disse yderligere blevet forøget. Ogsaa Pedersholms Jord, der tidligere var Vejle Købstads Landsogn, er nu fuldstændig indlemmet under Vejle, og et helt nyt Bykvarter er opstaaet her.

Endnu ligger Mølholmskvarteret og den „nye Grejsdalsvej“ uden for Vejle Købstad, men disse to Skattely strækker sig ganske tæt ind under Byen.

[De ovenomtalte Indlemmelser fandt Sted ved Bekendtgørelse af 23. Juli 1903, kgl. Resolution af 23. Juli 1909, 17. August 1911, 28. September 1914 og 8. Oktober 1915 samt ved Bekendtgørelse af 4. Oktober 1920 (Pedersholm).]

Det Areal af Byens Jord, som ligger Nord for den ældste Kirkegaard, og som begrænses imod Øst, Nord og Vest af henholdsvis Langelinie, Strandgade og Jernbanegades Forlængelse, var i ældre Tid reserveret for en paatænkt Udvidelse af Kirkegaarden. Denne Plan blev senere opgivet, og i Firserne og Halvfemserne anvendtes denne Plads

Mindesmærke i Vejle Nørreskov for Digteren Harald Kidde (født 1878, død 1918).

som Markedsplads. Ved Pladsens vestre Ende laa Byens Sprøjtehus i en Snes Aar fra 1886. Skraas over for dette opførtes „Teknisk Skole“ i 1895.

I 1902 blev den nye, store Kommuneskole ved Langelinie, som var opført paa den østlige Del af det ovenomtalte Areal, taget i Brug. Faa Aar derefter paabegyndtes Opførelsen af „Vor Frelzers Kirke“ paa den vestlige Del af samme Grund. Byen skænkede Grunden til Kirken, og denne blev opført dels ved Statens Hjælp og dels for Penge- midler, der var indsamlede blandt Byens Borgere af „Komitéen for Tilvejebringelse af en ny Kirke i Vejle“, stiftet i 1899 paa Initiativ af Konsul A. Schjøth, der som Komitéens Formand „trak det tunge Læs“ i denne Sag.*) Kirken blev indviet Allehelgens- Søndag 1907.

Det lige over for Kirken liggende Kalkbrænderi, tilhørende Købmand Johan Ander- sen, blev nogle Aar efter nedlagt, idet denne Virksomhed blev forlagt til et Terrain i Nærheden af Havnen.

Blandt de nyere Gadeanlæg er Vedelsgade et af de mest ejendommelige og af- vekslende. Det smukke lille Haveanlæg, som fremstod her for faa Aar siden, efter at Markedet var flyttet fra dette Sted og ned bag Havnegade, bidrager i høj Grad til at forskønne denne Gade. Bag ved Anlægget hæver sig den imponerende „Arbejdernes For- samlingsbygning“, opført i Aaret 1920 (Arkitekterne C. Hess-Petersen og S. M. Alrø).

Forhandlinger mellem Statsbanerne og Vejle Byraad i Anledning af Dobbeltsporets Gennemførelse resulterede bl. a. i, at Volmersgade og Langelinie blev spærrede for Gennemkørsel, at der blev bygget en Viadukt over Banelinien i Nærheden af østre Kirke- gaard og anlagt en Forbindelsesvej (Østergade) herfra til Havnen, samt at der bygges en Tunnel, som skal forbinde Dæmningen (ved Nørrebro) med Strandgade. (Sidstnævnte Foretagende er endnu i 1926 ikke gennemført).

Hospitalsbygningen af 1872 (Arkitekt Winstrup) blev nedrevet i Løbet af Sommeren 1926, og dens Plads blev afstaaet til Kommunen, hvorved det lykkedes at gennemføre Planen om at forbinde Nørregade med Nørrebrogade uden at benytte det farlige Gade- sving ved Nørreport. Fra Nørrebrogade har man nu frit Indblik i Byens Hovedgade, og der er opnaaet at skabe et smukt Gadeparti. Den mellem de to Gader fremstaaede Plads benævnes Nørretorv. Den nye Hospitalsbygning, som er opført længere tilbage, paa Hospitalets Grund ud mod den gamle Kalkbrænderivej, indviedes den 4. Oktober 1926. Den er opført efter Tegning af Arkitekt Kiørboe, København.

Meget smukt præsenterer Havneterrainet sig nu, efter at Havnepladsen er bleven højnet og udvidet, og det nye Haveanlæg er fuldført i September 1926.

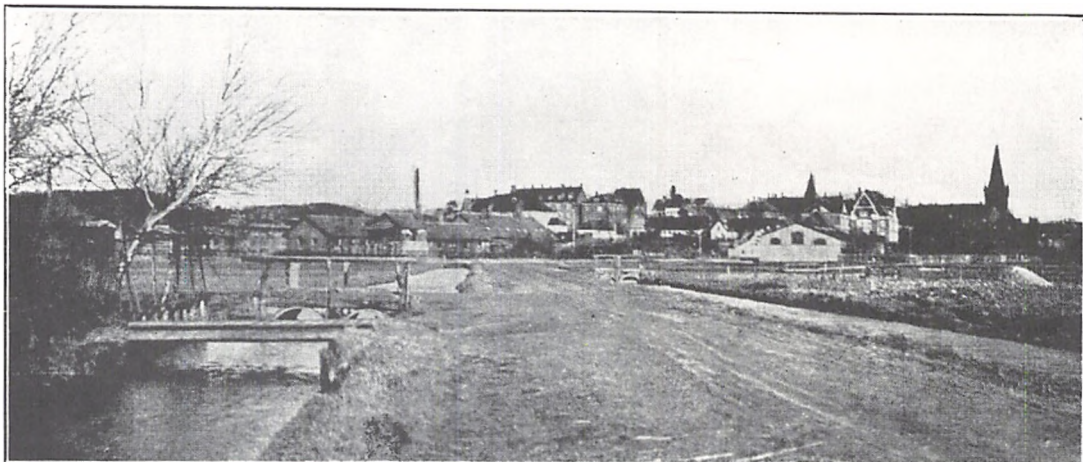
I de senere Aar har et Korsortium af Engejere ladet foretage betydelige Ind- dæmningsarbejder i Vejle Enge Vest for Byen, og store Strækninger vil derved kunne kultiveres. Forøvrigt vrimler det nu af Kolonihaver med Lysthuse baade i Vejledalen, i Møllholmsdalen, Grejsdalen, Engene langs Udkanten af Nørreskoven, paa Nørremarken og paa Uhrskov Bakke.

Blandt Kommunens store Byggeforetagender i dette Aarhundrede maa fremhæves: Det offentlige Slagtehus, opført 1899—1900 efter Tegning af Arkitekterne, Justitsraad

*) Konsul A. Schjøth havde i Aaret 1881 overtaget sin Fader, Købmand Chr. Schjøths gamle Kolonial- og Foder- stofforretning, men senere knæst sig helt over Jernhandelen. Inden for denne Branche var hans Forretning en af Jyllands største.

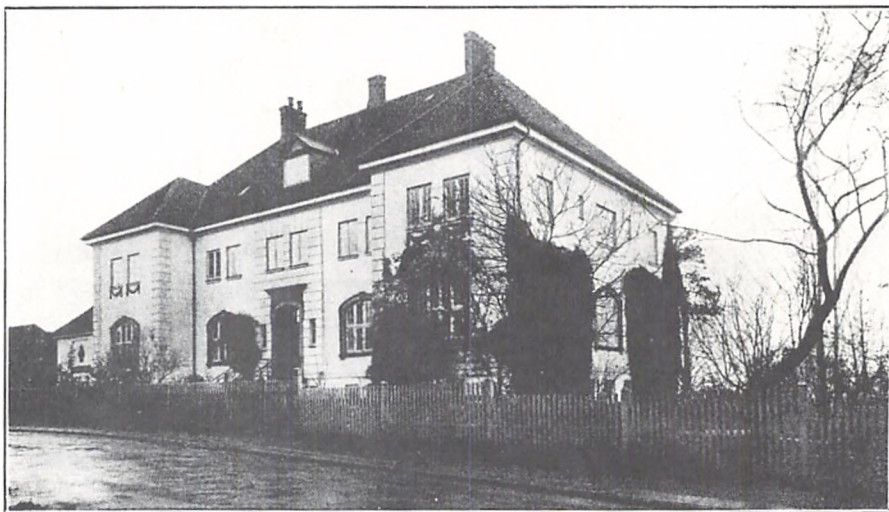
**Byens Markedsplads i Halvfemsjerne med Sprojtetuaet i Baggrunden. (Den sidste Dag, da denne Plads benyttedes som Markedsplads.
Her ligger nu „Vor Frelasers Kirke“.)**

Parti fra Vejle Enge med Udsigt mod Byen 1914.

H. Meyer og N. Christoph Hansen, Pumpestationen eller det søndre Vandværk. anlagt 1901—02, Brandstationens Bygninger (1904 og 1916), de store Kommuneskoler (1902, 1917 og 1921), „De Gamles Hjem“ (1907, indviet 21. April 1908), den kommunale Badeanstalt (1909), Elektricitetsværket (1909), Udvidelse af Arrestbygningen (1913), Administrationsbygningens nye Sidefløj (1916), de store Udvidelser af Sygehuset (Vejle Amt og By i Forening) i Aarene 1917—20 og af Gasværket (1920—22), Museet (1923) og endelig den store Havneudvidelse i 1924—26. Arkitekt N. Christoph Hansen, Vejle, har udført Tegningen til saa godt som alle disse kommunale Bygninger.

1919—20 opførte By og Amt i Forening (efter Tegning af Professor Martin Nyrop) Politigaarden, som indeholder Kontorer saavel for Købstadens som for Herredernes

Amtsgaarden, opført 1899—1900.

Politi og desuden for Statspolitiet. Dommergaarden, opført af Staten 1920 (Arkitekt M. Nyrop), indeholder dels Kontorer og Beboelseslejligheder for Dommerne, dels Lokaler for Amtsstuen.

Af andre større Bygge-

foretagender, udførte i Løbet af de sidste 30—40 Aar, kan nævnes: Set. Nicolaj Kirkes Taarn (1886—89), Missionshuset (1885, senere udvidet), Metodiskirken („Set. Pouls Kirke“, ombygget 1892), Statens Forskoleseminarium (opført 1892—93, Bygningsinspektør J. V. Petersen), Teknisk Skole (1895, udvidet 1910), Amtsgaarden (1899—1900, Bygningsinspektør J. V. Petersen), Vor Frelser Kirke (1904—07, Professor V. Koch og Arkitekt Magdahl-Nielsen), Vor Frelser Sogns Menighedshus (1916, udvidet 1925, Arkitekt Frits Jensen), den katolske Kirke og Maria Hospitalet, Bygninger for Byens Pengeinstitutioner, store Hotelbygninger („Grand“ og „Vejle“), store Forsamlingsbygninger („Arbejdernes F.“ og „Haandværkerf.“), en Mængde store Fabrikbygninger, Vejle Omegns Svineslagteri, endvidere Eksportstaldene bag ved Havnegade og nu endelig den store nye Hospitalsbygning. Ligeledes er der i den sidste Menneskealder opført en Mængde Bygninger til Beboelse; det langt overvejende Antal af disse er naturligvis opført ved privat Initiativ, men store Bygningskomplekser er i de senere Aar bekostede af Kommunen for at afhjælpe den Bolignød, der har hersket i Byen efter Verdenskrigens Afslutning. Disse mange Byggeføretagender har hver for sig bidraget til at give Vejle det moderne Præg, som Byen nu har.

[I 1926 findes der i Vejle 127 Gader og Stræder med 5 Torve og Pladser. Bygningernes samlede Brandforsikringssum er 80992920 Kr. Byens Indbyggerantal var i Aaret 1840: 2705, 1850: 3300, 1855: 4164, 1860: 4920, 1870: 6092, 1880: 7145, 1901: 14592, 1916: 19597, 1921: 21629. Den 5. November 1925 var Indbyggerantallet: 22497.]

KOMMUNALE INSTITUTIONER

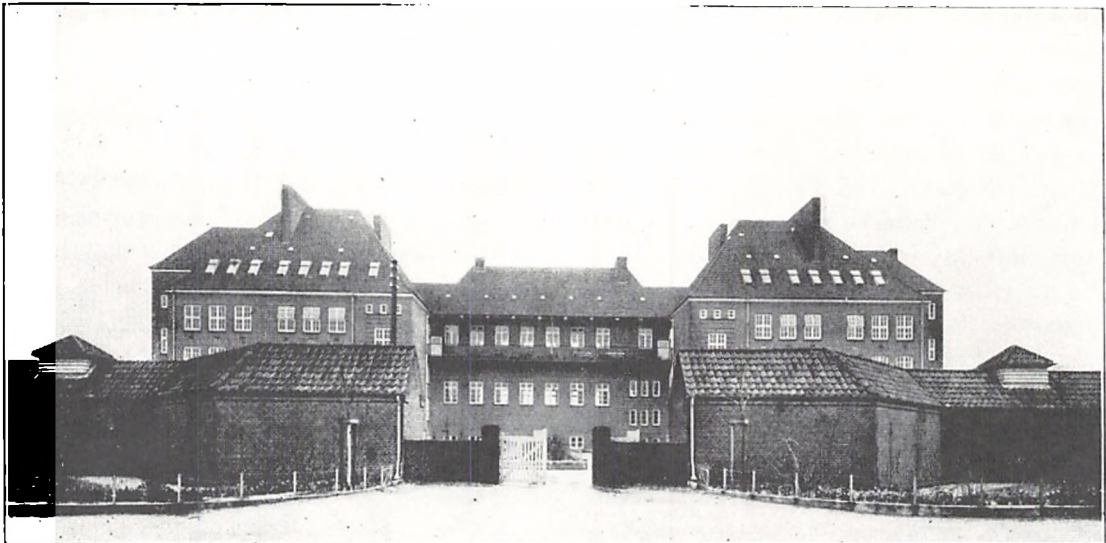
DET OFFENTLIGE SKOLEVÆSEN

I en lang Aarrække, nemlig fra 1809 til 1870 var Embedet som Førstelærer ved „Borgerskolen“ forenet med Stillingen som Sognepræstens Medhjælper. („Kateketerne“ omtales Side 193.)

I 1871 blev Præstegerningen og Skolegerningen atter adskilte, idet Kateketembedet blev nedlagt ved kgl. Resolution af 1. December nævnte Aar. Medens Sognepræsten fik en ordineret Medhjælper, blev Kordegn Hans Schou, som da allerede i en Aarrække havde virket som Lærer ved Vejle Skolevæsen, udnævnt til Førstelærer ved Borgerskolen. Senere fik han kongelig Udnævnelse til Skoleinspektør og fik som saadan hele Byens Skolevæsen under sig.

[Skoleinspektør Schou var en fremragende Dygtighed som Skolemand, og ved sin elskværdige, men dog bestemte Optræden, vandt han en stærk Stilling indenfor den jævne Borgerstand, saaledes at han endog i 1873 blev valgt til Byraadsmedlem (sammen med Garver C. I. Bjerregaard, Købmand Thorkilsen og Apoteker Friis). Det var Skoleinspektør Schou, som med Støtte fra Skolekommissionens og Byraadets Side fik Borgerskolen ført frem til Eksamensskole.]

I Foraaret 1875 afholdt „Borgerskolen“ for første Gang den saakaldte „Lille Preliminæreksamen“ og i 1885 „Alm. Forberedelseseksamen“. Fra 1882 betegnedes denne Skole som „Realafdelingen“ eller „Den kommunale Realskole“. I 1908, da den nye Eksamensordning (med „Mellemskoleeksamen“ og „Realeksamen“) indførtes, fik Skolen sit nuværende Navn „Vejle kommunale Mellems- og Realskole“.

Nyboesgades Skole 1926.

Skoleinspektør Schou tog sin Afsked i Slutningen af Aaret 1891. *) Herefter var Kantor Julius Jørgensen og Lærer H. Jensen konstituerede som Skoleledere indtil Maj 1893. da Overlærer Thingberg Thomsen fra Assens ansattes som Inspektør ved Vejle Skolevæsen og Overlærer ved den kommunale Realskole. Han afgik ved Døden i December 1907, hvorefter Rudolf Kristiansen, Lærer ved Skolen, konstitueredes som Overlærer, indtil han i Juni 1908 udnævntes til Skoleinspektør og Overlærer ved den kommunale Mellem- og Realskole.

Samtidig blev Kommunelærer N. C. Nielsen, Vejle, udnævnt til Overlærer ved Byens almindelige Kommuneskole. Da Nyboesgades Skole i Foraaret 1921 stod fuldt færdig, blev Lærer M. Bording udnævnt til Overlærer ved denne Skoleafdeling, medens Overlærer N. C. Nielsen beholdt Ledelsen af Langelinies Skole i Forbindelse med Tilsynet med Vejle Søndermarks Skole. Overlærer Bording havde siden 1907 været Førstelærer ved Uhrskov Skole. Dette Skoledistrikt blev i Efteraaret 1914 indlemmet i Vejle Købstad; tre Aar efter indgik Uhrskov Skole som et Led af Nyboesgades Skole, og fra Efteraaret 1918 blev Skolebygningen i Uhrskov taget i Brug til Boliger for husvilde Familier, og Nyboesgade Skole har derefter helt afløst denne Skole.

I 1882 blev „Borgerskolen“ (paa Kirketorvet) udvidet med en ny Bygning mod Møllegade. Foreløbig var her kun to Klasseværelser, medens den øvrige Del af Bygningen optoges af Lærerboliger. Samtlige Elever i „Friskolen“ (den almindelige Folkeskole eller Kommuneskole), saa vel Drengene som Piger, var indtil Aaret 1890 samlede i den store gamle Skolebygning i Klostergade. Den øverste Etage tjente delvis til Lærerboliger.

Foranlediget ved Elevantallets stadige Vækst opførte Kommunen i 1890 en ny Skolebygning i 3 Etager lige over for den ældre Bygning i Klostergade. Denne Bygning

*) Skoleinspektør S.s. Senner er Thorkil Schou, f. 19. Juni 1852 i Vejle, praktiserende Læge paa Frederiksberg fra 1880, og Jens Schou, f. 28. September 1854 i Vejle, Professor, Dr. med., var Overkirurg ved Sct. Josephs Hospital, Kobenhavn, 1899—1918, 1. Livkirurg hos Kong Chr. IX.

er senere (1909) udvidet ved Tilbygning. I Aaret 1902 blev den store Kommuneskole ved Langelinie opført; det følgende Aar nedreves Skolebygningen bag St. Nicolaj Kirke, og paa dens Plads opførtes, dog med betydelig større Grundflade, en ny, treetages Skolebygning. Imidlertid var der paa Grund af Byens fortsatte rivende Udvikling og Børneantallets Stigen stadig Mangel paa Skolelokaler.

Denne Nødstilstand blev først afhjulpen ved Opførelsen af det store Skolekompleks ved Nyboesgade. [Tegningen hertil er udført af Arkitekt N. Christof Hansen, der ligeledes havde ledet Opførelsen af Langelinies Skole.] Den første Halvdel af denne store Bygning stod færdig i Foraaret 1917, den anden Halvdel blev først fuldført i Foraaret 1921. Kommuneskolen i Nyboesgade er fuldtud tidssvarende baade med Hensyn til Indretning og Udstyrelse.

Indtil 1870 søgte Børnene fra Vejle Søndermark til Vejle Skole, og nogle havde dengang ca. $\frac{3}{4}$ Mil til Skole, men i 1870 blev der lejet et Lokale i „Ventzelhøj“, hvor der saa holdtes Skole for Børnene fra Søndermarken og Ømkulerne. 1876 nedlagdes Stillingen som Skovfoged for Søndermarken; den søndre Skovfogedbolig blev da taget til Lærerbolig, der blev opført et Skolehus for Enden af denne, og der blev ansat en eksamineret Lærer ved Skolen. I 1883 blev Undervisningsforholdene og Skolegangen forbedrede, og senere har det stigende Børneantal nødvendiggjort Ombygning af Skolen og Ansættelse af flere Lærerkrafter. Lærerpersonalet ved Vejle Søndermarks Skole er nu stillet paa lige Fod med Lærerne ved Byens øvrige Kommuneskoler.

[Om Vejle Latinscole er berettet Side 210.]

Lærerpersonalet ved Vejle offentlige Skolevæsen talte den 31. December 1925: 3 Overlærere (hvoraf den ene tillige var Skoleinspektør), 37 Lærere, 37 Lærerinder, 2 Timelærerinder og 2 Timelærere, desuden to faste Vikarer.

Elevantallet i de kommunale Skoler var saamtidig saaledes:

Nyboesgades Skole	508	Dreng	, 476	Piger, i alt	984	Elever.
Langelinies Skole	471	„	464	„ „	935	„
Mellem- og Realskolen	221	„	157	„ „	378	„
Søndermarksskolen	94	„	83	„ „	177	„
					<u>2474</u>	Elever.
Den højere Almenskole havde et Elevantal af 143 + 34					<u>177</u>	„
					<u>I alt 2651</u>	Elever.

Det offentlige Skolevæsen („Latinskolen“ medregnet) kostede i 1925—26 Kommunen Kr. 403,025, med Renter og Afdrag Kr. 468,356.

Byens private Skoler den 31. December 1925:

Vejle Døtreskole	„	Dreng	, 174	Piger.	
(Bestyrerinde: Frk. Gerda Møller.)					
Frk. Seligmanns Skole	117	„	139	„	
(Bestyrerinde: Frk. Kirstine Seligmann.)					
Møllegades Pigeskole	„	„	96	„	
(Bestyrerinde: Frk. S. Rasmussen.)					
Den katolske Skole	23	„	32	„	

I alt 140 Dreng, 441 Piger = 581 Elever.

Til det ved Byen liggende Forskoleseminarium er knyttet en Øvelsesskole, som i 1925 talte 40 Elever.

POLITIET

I Tresserne havde Vejle to Politibetjente (disse udnævntes af Kongen) og fire Vægtere (som udnævntes af den stedlige Øvrighed). De førstnævnte lønnedes med 12 Rdl. og 3 Sk. pr. Maaned, og desuden hvert tredje Aar: 16 Rdl. til Frakke og Benklæder og 8 Rdl. til Støvler. De sidstnævntes Løn var 8 Rdl. pr. Maaned, samt hvert tredje Aar: 16 Rdl. til Kappe og 8 Rdl. til Støvler. Betjentenes Uniform var: Mørkeblaa Frakke med grøn Krave og grønne Kanter paa Ærmeopslagene, samt en Kasket med to Guldtresser, adskilte ved et grønt Klædesfelt. Vægternes Uniformsklædning bestod kun af Uniformskappe og Kasket uden Guldtresse; paa Kappen var anbragt et stort, ovalt Messingskjold (eller Politiskilt). Deres tidligere Værg. „Morgenstjernen“, ombyttedes i Tresserne med en svær Stok. Tjenesten strakte sig fra Kl. 10 Aften til Kl. 4 Nat.

Saa vel Betjentene som Vægterne gik ved Højtider omkring og indsamlede frivillige Gaver hos Byens Borgere; det var særligt Naturalydelser, de fik, og de medførte derfor store Kurve til at bære Gaverne i, og desuden Staaltraad til Ophængning af de hjemmelavede Tællelys, som de ofte fik forærede. Lysenes Tande dannede et Øje, hvorigennem Staaltraaden kunde føres, og saaledes blev de transporterede hjem. Senere bortfaldt disse Sportler, og hver Mand fik til Erstatning 6 Rdl. pr. Maaned.

Byen havde ingen Politistation. Vægterne havde deres Tilhold i Rummet under Raadhustrappen. Alle Rapporter blev affattede af Betjentene; Vægterne havde ingen Skrivefærdighed. Ved Kommunalloven af 26. Maj 1868 bestemtes det, at saa vel Politibetjentene som Vægterne skulde ansættes af Byraadet. Et Drab, som fandt Sted i August 1882 ved Fredericia Landevej (nuværende „Fredericiagade“), gav det sidste Stød til, at den forældede Vægterinstitution ophævedes. Samme Aar i November Maaned omordnedes Byens Politi. Der ansattes en tredje „Dagbetjent“, og de fire Vægtere afskedigedes og erstattedes med 5 „Natpatrouillebetjente“ samt 1 Reservenatbetjent.

I en Aarrække assisterede det i 1885 oprettede Gendarmerikorps Byens Politi med tre Mand (1888—1894), og paa Sofiesminde laa desuden en bereden Gendarmeristyrke. Den 1. Oktober 1885 reorganiseredes Politiet, og det forøgedes med en Dagbetjent. 1. Januar 1899 ansattes en Vagtmester til at lede Natpolitiet. 1. Januar 1901 ansattes en Politiassistent, og Styrken forøgedes yderligere ved Ansættelse af flere Natbetjente. Politiassistentens Løn var 1600 Kr. aarlig; Dagbetjentenes Løn var 800 Kr., stigende i Løbet af 30 Aar til 1600 Kr., samt desuden Sportler (Gebyrer for Vagttjeneste ved Forlystelser o. desl.); Patrouillebetjentenes Løn var 630 Kr. aarlig. Politiets Budget androg da 16672 Kr. — herunder indbefattet Lejeafgift til Politistationen, der flyttedes fra Raadhuset til Løveapotekets Ejendom mod Fjellegade.

Ved Retsplejelovens Nyordning i 1919 etableredes Statspolitiet (6 Mand i Vejle), der særligt behandlede kriminelle Sager og Ildebrandssager. Vejle Købstad og Nørvang-Tørrild Herreder har siden den Tid dannet een Politikreds under en Politimester. Kommunestyret varetages af den folkevalgte Borgmester, medens Domsmagten saa vel for By som Herreder udøves af en Civildommer og en Kriminaldommer. For de sidstnævnte Embedsmænd opførtes en Retsbygning (den saakaldte „Dommergaard“) af Staten, medens By og Amt opførte en Politibygning („Politigaarden“) til Brug for Politiets Virksomhed. Det kommunale Politi bestaar (1926) af 1 Politiassistent, 1 Politisekretær, 1 Overbetjent, 1 Inspektionsbetjent, 15 Politibetjente og 1 Politikontorist. Politiets Budget

for 1924—25 var 94139 Kr. Den 1. Januar 1926 havde Politiasistent R. A. Rasmussen været ansat i Kommunens Tjeneste i 25 Aar. Den 17. November 1926 vedtoges der en ny Politivedtægt for Vejle Købstad.

BRANDVÆSENET

En mægtig Udvikling har Byens Brandvæsen gennemgaaet i Løbet af de sidste 50 Aar. Dette gælder baade Mandskabet, Materiellet, Alarmeringen og Vandforsyningen.

Mandskabet blev tidligere udskrevet ved en aarlig Brandsession og talte flere Hundrede Mand. Efter Sessionen i 1901 var der i alt ansat ca. 700 Mand ved Brandvæsenet. Dette store Korps arbejdede baade tungt og daarligt saa vel ved Øvelser som i Ildebrandstilfælde, og man gik derfor efterhaanden over til at erstatte det med et mindre, fast Brandmandskab; dette har siden 1905 bestaaet af 24 Mand (2 Brandmestre, 22 Brandmænd) under Ledelse af Brandinspektøren og 4 andre Befalingsmænd.

Byens Brandstation ved Vedelsgade blev taget i Brug den 12. August 1904, og alt Brandvæsenets Materiel flyttedes da hertil. Ved Brandstationen er der nu Bolig for 1 Assistent og 9 Brandmænd, hvoraf der til enhver Tid er mindst 3 Mand til Tjeneste ved eventuel Udrykning.

Materiellet bestod i ældre Tid af: 5 Suge- og Tryksprøjter, som betjentes ved Haandkraft, endvidere store, tunge Læderslanger, nogle faa tarvelige Redningsstiger, en Mængde store Vandkar, Brandsluffer med Tønder, Vandvogne, Brandspande, Lygter, Brandhager m. m. [Desuden var Grundejerne pligtige til at anskaffe og vedligeholde: Spande, Stiger, Brandhager og Lygter i Forhold til Ejendommens Størrelse.]

Den største Del af Materiellet opbevaredes i det gamle Sprøjtehus i Wissingsgades Forlængelse, og her forefandt Stadsingeniør Emil Petersen, der i Sommeren 1886 overtog Hvervet som Brandinspektør, samtlige Brandredskaber i en meget defekt Tilstand; navnlig var de fleste af Sprøjteslangerne ubrugelige, idet de var søndergnavede af Rotter. Samme Efteraar overflyttedes Byens Brandredskaber til det „nye“ Sprøjtehus for Enden af den daværende Markedsplads Nord for den gamle Kirkegaard. Byrådet lod indlægge Telefon paa Brandinspektørens Kontor, der ansattes tre faste Brandsvende og anskaffedes forskellige højst nødvendige Redskaber, navnlig en god Suge- og Tryksprøjte samt en mekanisk Redningsstige. Den 1. Januar 1901 overtog Tømrermester P. C. Dueholm Stillingen som Brandinspektør, et Hverv, som han til sine Medborgeres fulde Tilfredshed har varetaget nu i over 25 Aar. Takket være et offervilligt Byråds Forstaaelse af Sagens Betydning er det lykkedes Brandinspektøren og hans energiske Medhjælper, Vicebrandinspektør, Tømrermester Ejnar Thorsen, at bringe Vejle Brandvæsen op paa Højde med Tidens Krav.

Foruden en Mængde mindre Forbedringer og Nyanskaffelser i Aarenes Løb er der i de senere Aar foretaget en rationel Ændring, hvad selve Sprøjterne angaar. I 1913 lod Byen anskaffe en Benzin-Motorsprøjte (16 HK), og i 1919 blev Brandvæsenet udrustet med en stor, moderne Automobilsprøjte (65 HK). Disse udmærkede Maskiner, som er udstyrede med et fortrinligt Tilbehør af Sugelanger og Sprøjteslanger, har henholdsvis en Ydeevne af 500 og 1000 Liter Vand pr. Minut.

I de senere Aar er der endvidere anskaffet: Redskabsvogne, Slangevogne, Krybestiger og flere moderne forskydelige Redningsstiger, fem Haandsprøjter, et Redningssejl, Redningsliner, kemiske Ildslukkere, Gasmasker m. m. Endelig er Brandvæsenet forsynet med et rigeligt og moderne Slangemateriel (foruden det til Sprøjterne og Slangevognene hørende). Slangerne er dels gummierede Hørslanger og dels Hampeslanger.

Alarmeringen foregik i ældre Tid ved Hjælp af Brandvæsenets to Tambourer, som slog Alarm i Byens Gader. Ved mindre Ildbrænde kunde man undertiden være Vidne til, at de ihærdige Trommeslagere fortsatte deres nyttige Gerning, efter at Branden var slukket. [At denne Alarmeringsform var ganske forældet og utilstrækkelig, lagde sig mest overbevisende for Dagen den 11. November 1888, da Brandinspektøren lod Tambourerne slaa Alarm Kl. 6 Morgen for at sammenkalde Mandskabet til Mønstring. Først Kl. 6,40 var samtlige Befalingsmænd til Stede i Sprøjtehuset, og da manglede endnu over Halvdelen af Mandskabet — som en Følge af, at den ene Tambour havde trakteret sin Tromme saa energisk, at Trommeskindet var revnet: han kunde derfor først fortsætte Alarmeringen, efter at den anden Tambour havde endt sin Runde og overlod ham sin Tromme til Afbenyttelse.] Nu foregaar Alarmeringen fra Politistationen, som alarmerer Befalingsmændene pr. Telefon og Mandskabet ved Hjælp af et elektrisk Alarmapparat, der kan paakalde en eller flere af de tre Kredse, hvori Mandskabet er fordelt. Alarmapparatet prøves hver Eftermiddag Kl. 6.

Vandforsyningen foregik i ældre Tid ved Hjælp af Spande, Vandvogne og Kar. Vandet toges dels fra Byens Vandværk gennem særlige Brandhaner, dels fra Byens Aær. I Nutiden foregaar Vandforsyningen betydeligt lettere, hvad enten man tager Vandet direkte fra Brandhanerne i Gaderne eller opstiller Sprøjterne ved en af Byens Aær. I begge Tilfælde føres Vandet gennem Slinger til Brandstedet.

[Der fandtes i 1887 i alt 47 Stk. Brandopstandere i Byens Gader, i 1901: 96 Stk., og i 1923: 131 Stk. med 52 mm Udløb. Paa særlige Steder i Byen, hvor Bebyggelsen er tæt, og hvor der ikke findes et naturligt Vandløb i Nærheden, er der desuden anbragt større Brandopstandere (ialt 7 Stk.) med 80 mm Udløb, beregnede paa Forsyning af Automobilsprøjten. Endvidere er der siden 1923 anbragt 3 Stk. Brandbrønde, beregnede for Automobil- og Motorsprøjten, den ene ved Amtmandsboligen, den anden i Nyboesgade, den tredje paa Vardevej. Og endelig er der i Sommeren 1925 anbragt saa vel Brandbrønde som Brandhaner ved den nye Bebyggelse paa Kolding Landevej. Den faste Brandvagt paa Brandstationen foretager Sommeren igennem ugentlige Øvelser, og det har ved disse vist sig, at Mandskabet kan trænes op til meget hurtig Udrykning, og at det 3 Minutter efter, at det har gjort Holdt ved et Vandløb, kan have Vand paa 3 Straalerør.]

HAVNENS UDVIDELSER I DEN NYERE TID

I Løbet af Hundredeaaret 1826—1926 er Vejle Havn gentagne Gange bleven udvidet og forbedret paa mange Maader, og det omliggende Terrain har efterhaanden fuldstændig forandret Udseende som en Følge af Udvidelser, Opfyldninger og Bebyggelser o. s. v. Byens Vækst og Havnens Udvidelser og Forbedringer er gaaet „Haand i Haand“.

I 1853 begyndte man at bygge rigtige Havnebolværker, i November 1867 tændtes de tre første Gaslygter paa den vestre Havneplads, og samme Aar blev en 6 Tons Svingkran opstillet ved Havnen udfor Havnegade. I 1899 flyttedes denne Kran til den søndre Kaj. Sejllobet til Havnen, der tidligere efterhaanden var uddybet fra 8 til 10 Fod, blev i 1876 yderligere uddybet til 12 Fod, og Bassinet fik samme Dybde. Den opgravede Fyldmasse blev anvendt til Udvidelse af Havnens Landarealer paa begge Sider af Bassinet. I 1884 ordnedes Havnens Grænser mod Syd, og i 1884—86 reguleredes Sønderaaens Løb.

Efter at der i 1886 var blevet ansat en Havneingeniør, som tillige var Stadsingeniør, (Emil Petersen) foretoges i 1887 den første større Udvidelse af Havnen, idet Havnestrædet — ved Bortskæring af hele den nordre Mole — udvidedes fra 30 til 60 Alen

Udsigt over Vejle Havneterrain ca. 1893. (Fotograferet af cand. pharm. A. H. Faber fra Toppen af Bomuldsspinderiets nyopførte Skorsten.)

og her forsynedes med Bolværk i Stedet for Faskinindfatning. Lindtners Skibsværft, som tidligere havde haft sin Plads lige Øst for den gamle Havnefogedbolig, blev samtidig flyttet længere ud og forsynet med 3 Ophalingsbeddinger og en Kølhalsingsplads.

Til Afløsning af den gamle Skemaskine, hvormed Uddybningsarbejdet hidtil var udført, anskaffede Havnen i Aaret 1892 en Damp-Muddermaskine med 3 Jernpramme, og i 1893—97 uddybedes da Havnen og Sejløbet med dette Apparat til 16 Fods Dybde. Samtidig byggedes der Træbolværk ved Sydsiden fra „Det forenede Dampskibsselskab“'s Pakhus og Øst paa til forbi det Sted, hvor Kranen nu staar, i 1894—95 anlagdes en Havnebane og et Havnespor til Forbindelse mellem Havnen og Statsbanestationen. Dette Anlæg er senere blevet betydeligt udvidet.

I 1898 byggedes Broen for Dampbaadene, og i 1898—99 uddybedes Havn og Sejløb til 18 Fod; desuden blev Svajebassinets og Baadehavnen udvidede. I 1907—09 blev der opført en 250 Meter lang Jernbetonkaj ved Havnens Sydside, og i 1915 byggedes der yderligere 100 m Betonkaj. I 1916 blev Sejlrenden og Havnen uddybede til 22 Fod, samtidig med at Rendens Bundbredde blev udvidet fra 80 til 100 Fod. I 1924 byggedes de sidste 28 m Betonkaj, og derefter var hele den søndre Kaj færdig.

Endelig blev der i Aarene 1924—26 foretaget en mægtig Udvidelse af Havnen, idet hele den nordre Kaj blev fornyet og rykket 15 Meter tilbage. Samtidig blev der ført Havnespor over til den nordre Side. Den nordre Betonkajs samlede Længde er nu omtrent 500 Meter, Havnebassinets Bredde er 69 Meter og dets Dybde er 6,90 Meter (= ca. 22 Fod); men hele Nordsiden kan uddybes til 8,0 m.

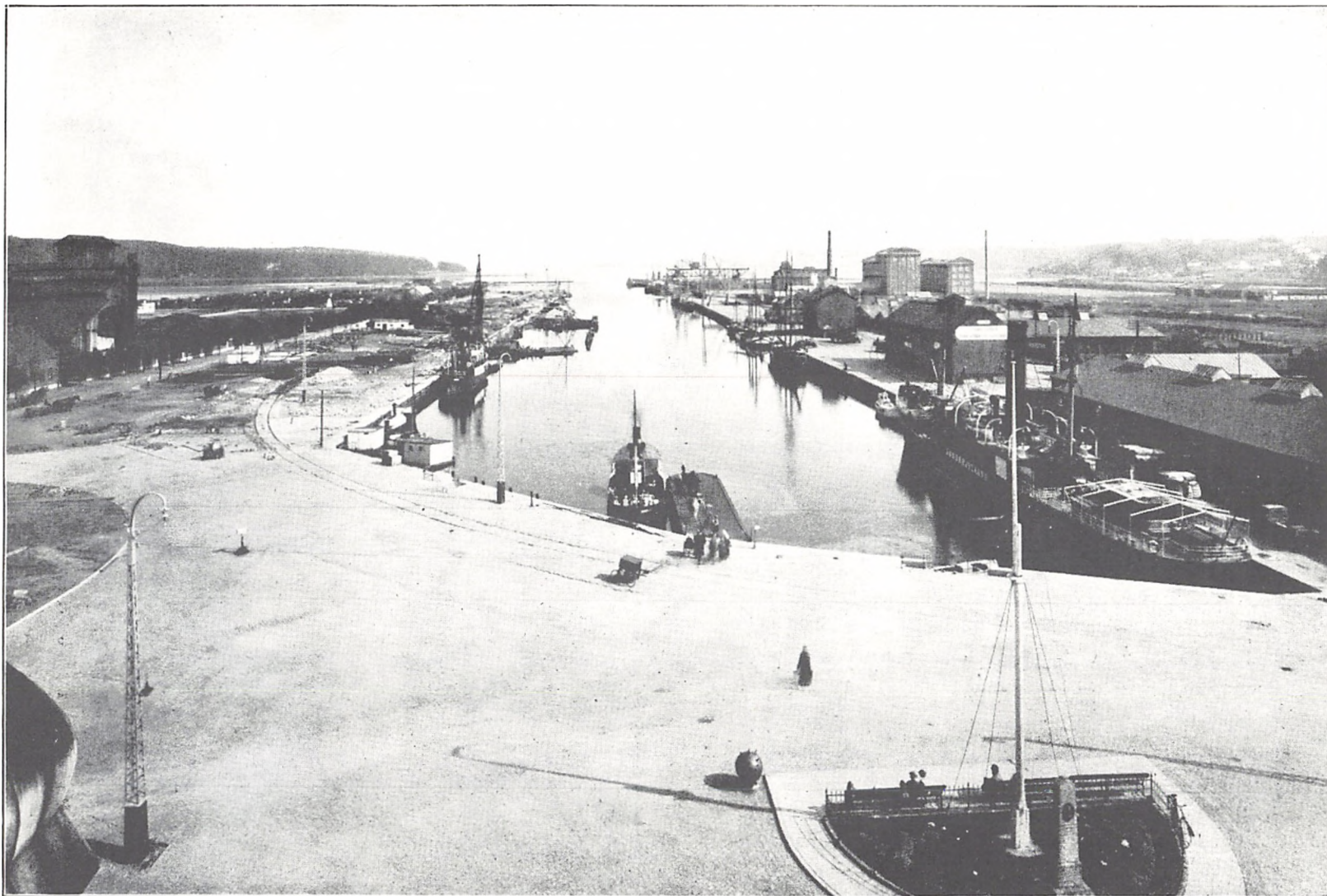
Ved dette sidste store Havnearbejde, som kostede ca. 1½ Million Kroner, skabtes der Vejle By en smuk og fuldt moderne Havn.

Sejlrenden er 6 km lang, dens Bundbredde 32 m, Dybde 6,9 m. Havnebassinets Længde er 600 m, Svajebassinets har en Bredde af ca. 140 m. Yderhavnen har et Fladeindhold af ca. 22000 m², Baadehavnen er ca. 12000 m². Til Besøgning af Havnen findes to røde elektriske Ledefyr ved Sejlrenden. Om Aftenen kan Havneterrainet fuldt oplyses ved Hjælp af kraftige Auerske Brændere, anbragte paa høje, smukke Standere.

Ved de gentagne Uddybningsarbejder er de opmudrede Dyndmasser stadig oplagte eller indspulede Nord og Syd for Havnen, hvorved der er indvundet betydelige Arealer (i alt ca. 47 ha). Paa disse Arealer har der i Løbet af den sidste Menneskealder rejst sig en Mængde større Bygninger, mest Pakhuse og Fabriksbygninger. Her ligger ogsaa

En travl Dag paa Havnen i 1924.

**Vejle Havn i September 1926, da det store Havnearbejde nærmede sig sin Afslutning.
(Af Hensyn til Overskuelighed er Fotografiet taget en Dag, da der kun var enkelte Skibe i Havnene.)**

Byens nye Gasværksbygninger samt en Mængde Oplagspladser for Kul, Tømmer m. m. Over mægtige Kuldynger hæver Firmaet Thisted & Warrers Kæmpe-Kulkran sig højt mod Himlen. Alt i alt bærer Havneterrænet Vidnesbyrd om, at Vejle er en driftig og opblomstrende By.

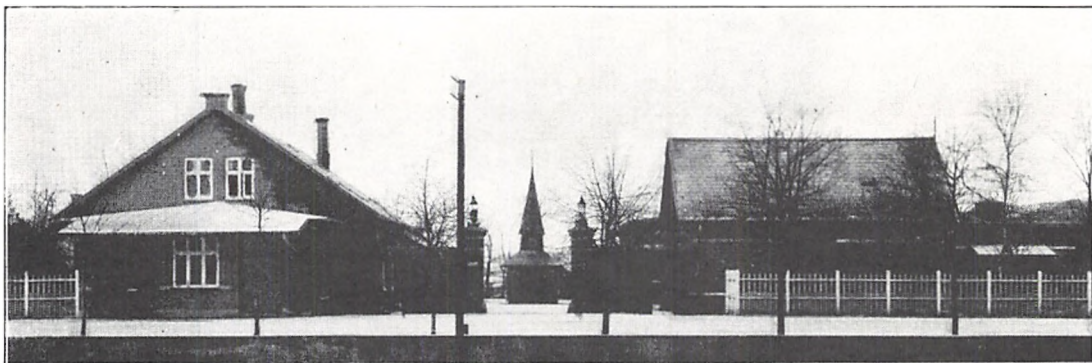
[Skibsfarten paa Vejle Havn er tiltaget betydeligt i de senere Aar. Medens der i 1875 kun indkom 266 Skibe i Havnen, var Antallet i 1900 naaet op paa 937, i 1922—23 indkom der 1434, og i 1925—26 ca. 1600 Skibe. Samtidig er Havnens Indtægter gaaet stærkt i Vejret. I 1851 indgik i Bro- og Havnepenge 3283 Rdl., i Grund- og Græsleje 70 Rdl., i Pladsleje 10 Rdl., i 1876 henholdsvis 11504 Kr. og 1150 Kr., i 1901: 45118 Kr. 50 Øre og 3616 Kr. 88 Øre. Og endelig i 1925—26 indgik i Bro- og Havnepenge 293879 Kr. 93 Øre, i Grund- og Pladsleje 64400 Kr. Disse Tal taler for sig selv. Ved Udgangen af 1925 var Havnens Aktiver ca. 2,800000 Kr., dens Gæld ca. 2,200000 Kr.]

I Aarenes Løb har Vejle haft følgende Havnefogder: Jeppe Jensen (1826—38), Hansen (1838—54), Bartz (1854—91), Gylding (1891—1914), Gadeberg fra 1914. Havneingeniør Emil Petersen (1886—1912) afløstes i 1912 af K. Runge, som i Forvejen var Stadsingeniør her paa Stedet.

[Den sidste store Havneudvidelse, som udkrævede ca. 150 Mands daglige Arbejde i 2½ Aar, blev fuldført netop 100 Aar efter, at Jeppe Jensen havde faaet sit lille Havneanlæg færdigt. I denne dobbelte Anledning — Havneudvidelsens Fuldførelse og Havnens 100-aarige Jubilæum — indbød Vejle Havneudvalg til en Festsiddag den 27. September 1926. Vejle Havneudvalg bestaar for Tiden af 7 Medlemmer, nemlig Borgmester C. Jacobsen (Formand), Byraadsmedlemmerne: Forretningsfører N. P. Jensen, Arbejdsmand J. Nielsen, Driftsleder P. V. Petersen og Direktør Olaf Seligmann, samt to Medlemmer valgte udenfor Byraadet: Konsul Jørgen Christensen og Formand Mads Madsen.]

VEJLE OFFENTLIGE SLAGTEHUS

Fra Begyndelsen af Halvfemserne havde Spørgsmaalet om Indførelse af offentlig Kødkontrol været debatteret af Borgerne ved flere Lejligheder, men Sagen blev dog først for Alvor taget op til Behandling, efter at Vejle Amts Svineslagteri var blevet oprettet (i 1896), idet der derigennem blev tilført Byen en Mængde ukontrolleret Slagteaffald. Sagen blev rejst i Byraadets Møde den 26. Januar 1897 af Fuldmægtig Chr. Christiansen og Træskomager Thomas Nielsen, der fremsatte Forslag om Indførelse af Kontrol med det omtalte Slagteaffald. Efter en livlig Forhandling blev Sagen overgivet til Sundhedskommissionen. Denne fremkom med Forslag ikke alene om Indførelse af almindelig Kødkontrol for Vejle Købstad, men tillige om at opføre et offentligt Slagtehus. Den 22. Juni

Vejle offentlige Slagtehus, Januar 1927.

samme Aar nedsatte Byraadet et Udvalg, bestaaende af Apoteker Daugaard, Guldsmed Sørensen og Fuldmægtig Chr. Christiansen, til at behandle Sagen videre.

Udvalget fremkom med Forslag om at opføre et offentligt Slagtehus med Køleanlæg og Kontrolstation for indført Kød. Udgiften ansloges til ca. 150000 Kr. Dette Forslag blev vedtaget i Byrådsmødet den 23. Marts 1898, og det blev overdraget Inspektør Meyer fra Roskilde og Arkitekt N. Christof Hansen, Vejle, i Forening med Udvalget at forestaa Opførelsen af Slagtehuset. I den følgende Tid skred Arbejdet jævnt fremad, men det maatte i Sommeren 1899 ligge stille i flere Maaneder paa Grund af den store Lockout. Til Gengæld blev Vinteren 1899—1900 udnyttet meget energisk, og det lykkedes at faa Arbejdet færdigt til 1. Juli 1900; den 2. Juli foretoges der en Prøveslagtning, og siden den Tid har Byens Slagtermestre været henviste til at foretage al Slagtning her. Dyrnlæge Hutzen var den første Inspektør ved Slagtehuset. Til hans Efterfølger valgtes Dyrnlæge P. N. Clausen (der i nogle Aar havde været Hutzens Assistent). Da Clausen forlod Byen, overtog Dyrnlæge I. Østergaard denne Stilling.

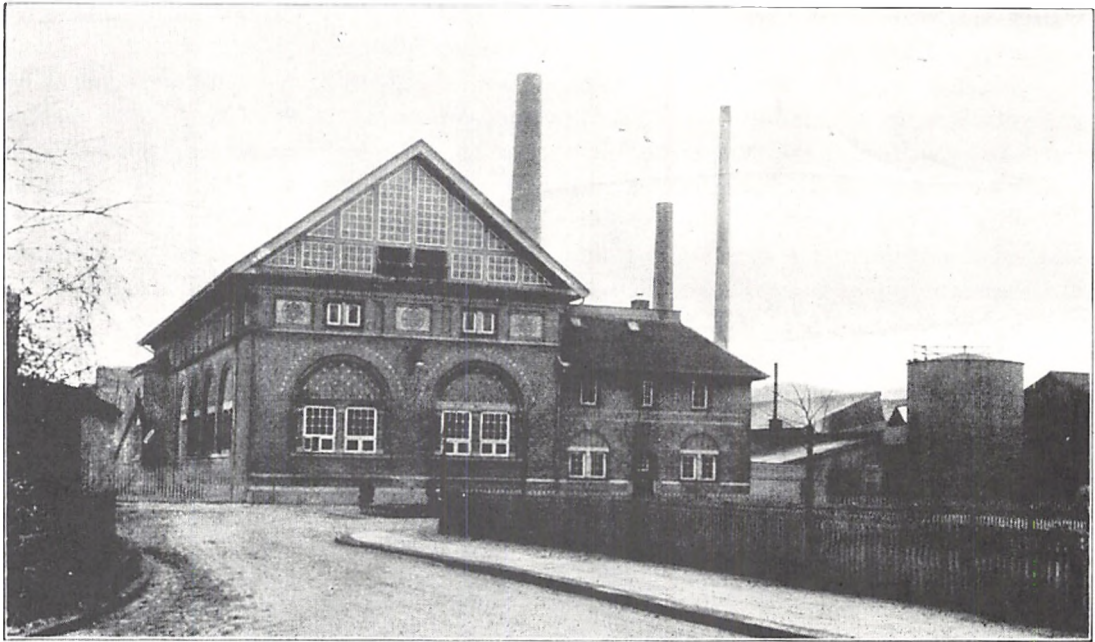
ELEKTRICITETSVÆRKET

Vejle var en af de første danske Provinsbyer, der fik Elektricitet, idet Ingeniør C. C. Boeck allerede i September 1894 søgte og fik Byraadets Tilladelse til at anlægge og drive et Elektricitetsværk i Byen.

Værket, der senere overgik til et Aktieselskab, fuldførtes i Slutningen af 1895; det var et Dampanlæg med 180 H. K. og forsynede gennem et underjordisk Ledningsnet med Spændingen 2×110 Volt en Del af den indre By med Elektricitet indtil 1909. I Længden kunde dette lille Værk ikke tilfredsstille Begæret efter Elektricitet, og desuden var dets Priser en Del højere end i andre Byer.

Derfor besluttede Byraadet at lade Kommunen selv overtage Elektricitets-Produktionen, og der indlededes i 1908 Forhandlinger med Aktieselskabet. Resultatet heraf blev, at Kommunen for en Sum af 150000 Kr. overtog den Grund, hvorpaa det gamle Værk var opført, samt dets Ledningsnet med Stikledninger og Maalere, imod at Selskabet ophørte med sin Virksomhed. Derefter lod Kommunen (med Ingeniør, cand. polyt. P. A. Pedersen, København, som Anlægsingeniør) opføre et helt nyt Elektricitetsværk, der anlagdes som et Dieselværk med 2 Stk. Burmeister & Wain Dieselmotorer (270 og 360 H. K.) og med de tilhørende Jævnstrømsdynamoer af Thriges Fabrikat; det gamle Ledningsnet blev eftergaaet, afprøvet og suppleret med tre nye Fødeledninger og 14 nye Fordelingsledninger, alle Jordkabler, i den indre By, samt et nyt Luftledningsnet til Forsyning af de ydre Bydele.

Værket, der byggedes for Spændingen 2×220 Volt, blev klar til Drift først i December Maaned 1909, og Overflytningen af Kablerne fra det gamle til det nye Værk fuldførtes derefter, saaledes at det kommunale Værk fra den 19. December var ene om at forsyne Byen med Elektricitet. I de følgende otte Aar gik Værkets Drift sin støtte Gang fremad, og man maatte allerede i Efteraaret 1912 skride til den første Udvidelse af Maskinkraften — en B. & W. Dieselmotor paa 450 H. K. Ledningsnettet var hvert Aar blevet udvidet for at kunne forsyne nye Bykvarterer med Elektricitet, og Elektricitets-

Vejle kommunale Elektricitetsværk 1926.

salget var efterhaanden steget jævnt fra 71998 K. W. T. i det første Driftsaar til 802051 K. W. T. for Aaret 1916—17.

Men nu begyndte Verdenskrigens „Følgesvende“ at gøre sig gældende: Mangel paa Materialer af baade den ene og den anden Art. I Løbet af Aaret 1917 svigtede Tilførslen af Brændselsolie her til Landet fuldstændig, og det af Regeringen nedsatte Brændselsolienævn rationerede Olien til de forskellige Værker, ligesom det paabød følelige Indskrænkninger i Elektricitetsleveringen til Forbrugerne. Da Værket kun var baseret paa Drift med Dieselmotorer, saa man sig nødsaget til at søge foreløbig Forbindelse med private Dampanlæg. Ved velvillig Imødekommenhed fra Firmaerne „Hess' Fabrikker“ og „H. Steensens Margarinefabrik“ blev Værket hjulpet ud over den første vanskelige Tid.

Imidlertid blev der i Begyndelsen af Aaret 1918 foretaget en Omforandring af den 270 H. K. Dieselmotor til Sugegasmotor med Etablering af et dertil hørende Sugegasværk til Drift med Tørv, ligesom der anskaffedes et brugt svensk Dampanlæg, der installeredes som permanent Anlæg. Derved kunde man atter forsyne Forbrugerne uden fremmed Hjælp, og Elektricitetssalget, der i 1917—18 var gaaet ned til under Halvdelen af det foregaaende Aars Salg, begyndte nu igen at tiltage. Da regelmæssig Tilførsel af Brændselsolie atter indtraadte i April 1920, kunde den til Sugegasmotor omforandrede Dieselmotor igen indrettes for Drift med Olie.

I Begyndelsen af Aaret 1920 var Værkets Produktion atter paa Højde med Produktionen i 1916—17, og Salget øgedes stadigt. Da en stor ny Kunde (A/S Vejle Dampmøllens nye Virksomhed paa Havnen) melder sig, paabegyndes Forsyning af højspændt Vekselstrøm, og en Vekselstrømsgenerator anskaffes til Dampmaskinen. I Januar 1921 blev en 500 H. K. Dieselmotor indkøbt fra Tyskland og sat i Drift; men allerede i

December 1922 var Værkets Maskinkraft saa stærkt udnyttet, at Byraadet da vedtog en Udvidelse med en B. & W. Dieselmotor paa 1300 H. K. med tilhørende Generatorer for Jævn- og Vekselstrøm; dette Anlæg kom i Drift i December Maaned 1923, og Værket vil derefter formentlig kunne bestride Forbruget de første 5—6 Aar frem i Tiden. Driftsaaret 1925—26 udviste et samlet Salg af Elektricitet paa 2643575 K. W. T.

Som det fremgaar af ovenstaaende, har Elektricitetsværket været et godt Foretagende med stærk Udvikling, og de Byrådsmedlemmer, der i sin Tid stillede Forslag om Værkets Oprettelse, har kun Grund til at glæde sig over Sagens Gennemførelse. Værket har, udover Forrentning og Amortisation af de for Anlæggene optagne Laan og forsvarlige Afskrivninger og Henlæggelser, aarligt kunnet give et Overskud til Kommunens almindelige Udgifter, samtidig med at Forbrugerne altid har faaet leveret efter Tidens Forhold billig Elektricitet.

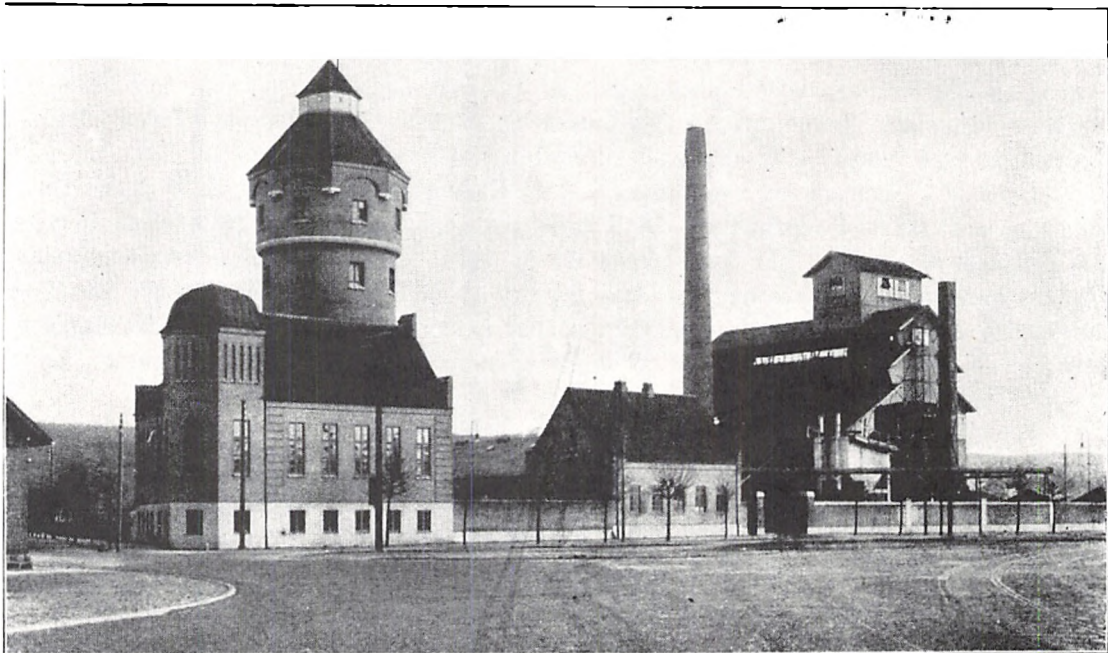
Den stærke Udvikling og Værkets gode Trivsel i det hele taget skyldes i første Række de forskellige Elektricitetsudvalgs og Byråds Forstaaelse af og Vilje til at varetage saavel Forbrugernes som Værkets Interesser og derigennem Kommunens Tarv, og forhaabentlig vil saadant fremdeles blive Tilfældet, saaledes at Elektricitetsværket fremtidig som hidtil kan virke til Borgernes fælles Vel. Driftsbestyrer G. Jacobsen har været ansat ved Værket, lige siden Kommunen overtog dette.

GASVÆRKET

Den 1. Januar 1899 overtog Vejle Kommune Gasværket, hvis aarlige Produktion paa dette Tidspunkt var 565000 m³. Ti Aar efter var denne steget til 1400000 m³. Derefter gaar Produktionen jævnt fremad, saaledes at den ved Verdenskrigens Udbrud i 1914 havde nærmet sig de to Millioner Kubikmeter. Nu (i 1926) er den oppe paa ca. 2½ Million Kbm. Denne Fremgang i Produktionen, dels som en Følge af Byens Vækst, dels som en Følge af en mere omfattende Benyttelse af Gassen i Aarenes Løb, har nødvendiggjort forskellige Udvidelser. I Aarene 1900 og 1903 blev der bygget nye Generatorovne, og i 1906—07 en ny stor Gasbeholder, rummende ca. 3000 Kbm., samt et nyt Rensehus, ligesom der blev anskaffet forskellige Apparater til Rensning af Gassen. I 1912—13 byggedes igen nye Ovne.

Efter Verdenskrigen stilledes der stærkt forøgede Krav til Værket, og Byraadet vedtog da i 1919 et Byggeprogram, som blev gennemført i Aarene 1920—22 med en Bekostning af ca. 2 Millioner Kroner. Udvidelsen foretoges dels paa et Areal af Havnens Terrain og dels paa det gamle Areal. Der blev bygget et nyt Ovnhus med tre Kammerovne (Dessauer-Systemet), et nyt Kokstilberedningsanlæg med Skur, nye Bassiner for Tjære og Ammoniak, endvidere et Kondensér- og Pumpeanlæg med Beholdertaarn m. m. Paa det gamle Grundstykke opførtes et nyt Apparatus, medens det gamle Rensehus udvidedes. Den store Gasbeholder blev teleskoperet, saa at den nu kan rumme 6000 Kbm., det gamle Ovnhus blev ombygget og indrettet for Stationsmaalere, Værksteder og Magasiner. Produktionen af Gas var for Aaret 1924—25 ca. 2½ Mill. Kroner, og Prisen for Gas er nu (Aar 1926) 25 Øre pr. Kbm.

Efter Gasværksbestyrer V. Schrøders Død (1910) blev cand. polyt. Th. Kofoed ansat i den ledige Stilling. Vejle nye Gasværk har bestaaet sin Prøve „med Glans“. Det

Vejle kommunale Gasværk 1926.

er et godt og rentabelt Aktiv for Byen. og det er en Mønsteranstalt paa sit Omraade, takket være den kloge Forudseenhed og store Energi. som udvistes af Byraadets daværende Belysningsudvalg (Bogtrykker Chr. Høyer, Forretningsfører N. P. Jensen og Fabrikant Worning) i Forening med Gasværksbestyrer Kofoed.

VEJLE VANDVÆRK

Vandværket i Grejsdalen, som blev anlagt i 1867. modtager Vand fra 18 Brønde og 13 Boringer. Filtrenes Areal er 315 Kvadratmeter. 2 Ledninger (en 180 mm og en 260 mm) fører Vandet til Vejle. Dette Vandværk ydede i 1925: 1077000 Kbcm. Vand. (Højde over dagligt Vande: 26 Meter.)

I 1902 blev der ved Fredericiavejen anlagt en Pumpestation, som kostede 130,000 Kr. Vandet tages fra 13 Boringer, og Værket drives nu dels af en Elektromotor paa 35 HK., som kan yde 135 Kbm. pr. Time, og dels af to Gasmotorer, hver med 10 HK. og hver med en Ydeevne af 55 Kbm. pr. Time. Filtrenes Areal er 335 Kvadratmeter. Pumpestationen ydede i 1925: 845000 Kbm. Vand.

Samtidig med Pumpestationen blev der paa Beriderbakken bygget et Reservoir, som blev udvidet i 1905 og rummer nu 655 Kbm.

Der findes i Vejle ca. 1600 Ejendomme med 10100 Haner og 1750 W. C., som forsynes med Vand. Vandledningens Længde er 31600 Meter. Vandforbruget pr. Døgn er ca. 200 Liter pr. Indbygger. I 1926 paabegyndtes paa Vejle Nørremark Anlægget af et tredje Vandværk.

„DE GAMLES HJEM“

I Vejle Byraads Møde den 11. December 1906 forelaa Indstilling fra Udvalget for de alderdomsunderstøttede om, at det bemyndigedes til at tilvejebringe de fornødne Tegninger og Overslag til et Alderdomshjem. Meningerne indenfor Byraadet var noget delte om dette Spørgsmaal; men ved Sagens 2. Behandling, som fandt Sted i Mødet den 28. December, vedtoges det med alle Stemmer mod to at gaa til Opførelsen af et Alderdoms- asyl med Plads til ca. 80 alderdomsunderstøttede, og endvidere vedtoges det at afstaa det til et saadant Hjem fornødne Areal af det Kommunen tilhørende Skovstykke, der kaldtes „Treschowsminde“.

Udvalget (der dengang bestod af Byraadsmedlemmerne C. Jacobsen, J. Fenneberg, Bendt Hansen, Brix-Hedegaard og Jørgen Petersen) tog straks fat paa Sagen, og meget tidlig i Foraaret 1907 paabegyndtes Arbejdet. April Flyttedag 1908 var Bygningen, som Byraadet vedtog at kalde „De Gamles Hjem“, færdig til at tages i Brug. Til en Begyndelse inddrog der ikke mange Andragender om Optagelse paa Hjemmet, og det varede nogen Tid, førend de gamle Mennesker blev klar over, hvor stort et Gode, der her blev tilbudt dem. Mange gamle var tilbøjelige til at mene, at dette Hjem kun var en Fattig- gard i lidt mere moderne Form. Efterhaanden fik dog ikke alene de gamle, men vor Bys Beboere i Almindelighed Forstaaelsen af, at „De Gamles Hjem“ var det Sted, hvor gamle, syge og udslidte Mennesker kunde vente at finde det, som de tiltrængte: en god

„De Gamles Hjem“ 1926.

og venlig Pleje. Saa blev der Rift om at komme ind i Hjemmet, og snart var alle Pladser optagne, saa at der i de senere Aar ikke har været en ledig Plads, men derimod mange Ansøgere, som har maattet vente paa Optagelse.

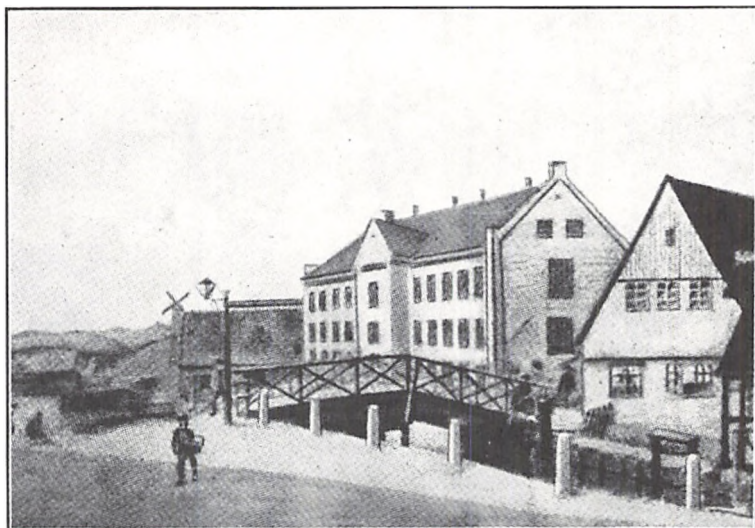
I 1926 er Villa „Pax“ lagt ind under „De Gamles Hjem“, og der er derved skaffet Plads til 8 Personer flere. Byraadets Aldersrent udvalg bestaar nu af: Borgmesteren (Form.), Lærerinde Frk. Marie Egeberg, Skræddermester M. B. Mathiesen, Fru Marie Sørensen og Fru Winther-Hansen.

SYGEHUSET

Det ældste Sygehus i Vejle var en lille enetages Bygning, som laa omtrent paa den Plads, der i en længere Aarrække (siden Slutningen af 70erne) har været optaget af Gymnastikhuset ved Kirketorvet. Bygningen laa i Retning Vest-Øst og var oprindeligt vistnok kun Garnisonssygehus. [Bygningens Længde 28½ Alen, dens Bredder 10½ Alen = 299¼ Kv. Alen.]*)

I 1859 opførtes bag Kirken et Sygehus for Vejle Amt og By, nemlig den Bygning, der nu betegnes som „Administrationsbygningen“ (og som for faa Aar siden blev udvidet med en Tilbygning for at skaffe Plads til Biblioteket for Vejle By og Amt). At Forholdene paa dette Sygehus ikke var ideale, fremgaar af Sygehuslægens Klagesang i Maj 1886: „Sygehusets Beliggenhed paa Byens Torv og tæt op ad Jernbanestationen giver Støj og Larm baade Nat og Dag, og paa Markedsdagene lyder øredøvende Musik fra Karusseller og Lirekasser. Sygehuset er mangelfuldt og daarligt indrettet, beregnet som det er paa Fattiglemmer, rejsende Haandværkssvende, Syfilister og Fnattede. Sygestuerne og Gangene er slet ventilerede, Klosetterne kan lugtes overalt paa Gangene; der findes ingen Isolationsstuer og ingen Operationsstue, saaledes at endog større Operationer maa foretages paa Fællesstuer i Overværelse af andre Patienter“

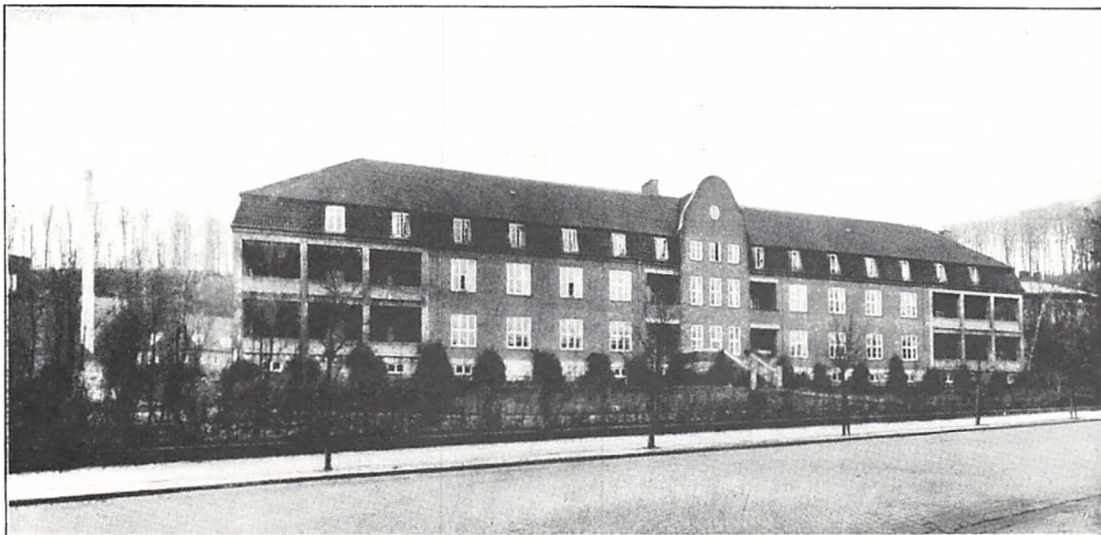
Efter at disse Forhold var grundigt overvejede af et Fællesudvalg for Amt og By,

Vejle Sygehus 1869 med den saakaldte „Havnebro“ (over Mølleaen).
I Forgrunden til højre ligger den gamle Degnebolig.

skred man til Opførelse af to nye Sygebygninger paa en Grund, som allerede i Sommeren 1885 var indkøbt af Vejle Kommune for 16,000 Kroner, nemlig Ejendommen „Aldershvile“ paa Beriderbakken bag Gaden „Kabeltoft“. [Den nuværende Inspektørbolig er til Dels det gamle „Aldershvile“, og det nærmestliggende Terrain var den til Ejendommen hørende store Have.] I de nye Bygninger indrettedes en me-

*) Opmaalingsprotokol over Vejle Købstads Bygninger 19. April 1828 (Kømnearkivet).

Parti af Sygehusanlægget 1926: Den kirurgiske Afdeling med Fæde mod Horsens Landevej.

dicinsk-kirurgisk Afdeling paa 36 Senge og en Epidemiafdeling paa 18 Senge. Disse Afdelinger, som toges i Brug i 1890, blev foreløbig drevne sammen med det gamle Sygehus, som først blev nedlagt i 1898. efter at „det nye“ Sygehus var blevet udvidet med en tredje Bygning, beregnet for Patienter med Hud- og Kønssygdomme, samt sindssyge. Kort efter tilføjedes et Døckersk Telt. Saaledes havde man normalt Plads til 84 Patienter. Forskellige Forbedringer blev foretagne i de nærmestfølgende Aar. Den samlede Anlægs- sum var dermed naaet op paa ca. 250000 Kr., Sygedagenes Antal ca. 35000.

Pladsnøden steg dog Aar for Aar, og i Efteraaret 1917 enedes Amts- og Byraadet om at opføre et nyt Sygehus paa en Grund, der skænkedes af Vejle Kommune — den Plads, hvor den „egentlige“ Pilkebakke (som nu var helt bortgravet) havde ligget. Stiftamtmand, Kammerherre Bardenfleth, som i sin Embedstid altid har haft et aabent Blik for Betydningen af gode Sygehuse saa vel som gode Landeveje, ydede dette Foretagende kraftig Støtte. De to Sygehuse sattes ved en Tunnel og en Vej i Forbindelse med hinanden. (Herved forsvandt den gamle „Kærlighedssti“.)

Det nye Sygehus kom til at bestaa af en kirurgisk Afdeling (60 Senge), en medicinsk Mandsafdeling (28 Senge), en Tuberkuloseafdeling (16 Senge) og desuden en Kedel- og Maskinafdeling, en Køkken-, en Kontor- og en Portnerbygning samt en Overlægebølg og Bilgarage. Paa det ældre Sygehus foretoges en Mængde Forbedringer; blandt andet blev der ført Varmeledninger hertil fra det nye Kedelhus. Et fælles Vandværk for hele Komplekset blev anlagt.

Økonomisk og administrativt bevaredes Fællesdriften; men den kirurgiske og medicinske Afdeling fik hver sin Overlæge, og desuden ansattes de fornødne Reservelæger, samt en særlig Røntgenlæge til Betjening af den moderniserede Røntgenafdeling. Sygehuset har derefter normalt Plads til ca. 200 Patienter (hertil kommer ca. 50 Ekstrasenge). Den samlede Anlægssum er ca. 2,700,000 Kr., og Sygedagenes Antal i Aaret 1924—25 var: 82104.

Den første egentlige Sygehuslæge i Vejle var — saa vidt vides — praktiserende Læge F. L. E. Smith (1877—1893; død 12. September 1893). Denne afløstes af Dr. med. H. C. Slomann (1. December 1893—1. Maj 1898). Den 1. Maj 1898 overtog Dr. med. Chr. de Fine Licht Stillingen som Sygehuslæge i Vejle; fra 1. April 1905 betegnedes han som Overlæge. Den 1. Maj 1922 blev Dr. med. Johannes Buchholtz ansat som Overlæge ved den medicinske Afdeling (Overmedicus), medens Overlæge de Fine Licht fra samme Dato udelukkende var knyttet til den kirurgiske Afdeling. Efter Dr. Lichts Afgang den 1. Maj 1926 fulgte et Interregnum paa to Maaneder, hvorefter Reservekirurg ved Frederiksberg Hospital Paul Fjeldborg blev ansat som Overkirurg ved Vejle Sygehus.

Overtilsynet ved Sygehuset føres af Amtmanden over Vejle Amt og Amtslægen i Vejle, og den daglige Administration, som siden 1. September 1901 har været forestaaet af Sygehusinspektør Chr. Johnsen, sorterer under en Bestyrelse, der bestaar af to Amsraads- og to Byraadsmedlemmer (for Tiden: Byraadsmedlemmerne Grosserer S. C. Langager (Formand) og Forretningsfører N. P. Jensen, Amsraadsmedlemmerne Branddirektør Mikél Jensen og Amsrevisor N. K. Søgaard).

BIBLIOTEKET FOR VEJLE BY OG AMT

„Vejle Folkebogsamling“ stiftedes 1895 og bestod til 1907 (Formænd: cand. mag. Fr. Weilbach 1895—97; cand. mag. Jacob Alsted 1897—1907).

„Vejle Folkeuniversitetsbibliotek“ stiftedes 1904 (Formand: cand. mag. Fr. Orluf) og bestod ligeledes til 1907.

„Biblioteket for Vejle By og Amt“ blev oprettet i Aaret 1907 ved en Sammenlutning af ovennævnte to Bogsamlinger. Det nye Bibliotek fik i 1914 en værdifuld Forøgelse, idet en Kreds af Byens Borgere da købte afdøde cand. mag. Søren Hansens Bogsamling (omfattende over 2000 Bind, hovedsagelig historisk Litteratur) og skænkede denne til Biblioteket. Samme Aar blev Biblioteket anerkendt af Staten som Centralbibliotek, og der blev ansat en faguddannet Bibliotekar. Aaret 1914 betegner saaledes et Vendepunkt i Bibliotekets Historie. Bogbestanden bliver nu ordnet efter Decimalklassedelingen. Boghylderne bliver tilgængelige for Laanerne, og der indføres Heldagsaabning. I 1918 aabnedes Børnelæsesalen, og Biblioteket overtoges af Vejle Kommune, som siden har ejet og drevet det med Støtte fra Staten og Amtet.

Biblioteket, som stadig har haft til Huse i Kommunens Administrationsbygning (det gamle Sygehus), fik efter Kommunens Overtagelse af det en meget betydelig Udvidelse med Hensyn til Plads, idet der i den nyopførte Tilbygning indrettedes en smuk og rummelig Læsesal og et godt Udlaanslokale.

Biblioteket raader nu over: en Udlaanssal, en Læsesal for voksne, en Læsesal for Børn, to Magasiner og et Kontor. Bogbestanden tæller over 20,000 Bind, hvoraf ca. 1200 Bind er opstillede i Læsesalene. Biblioteket beskæftiger 6 Personer (1 Bibliotekar, 1 Børnebibliotekar, 2 Assistenten og 2 Elever). Dets Budget, som for 1909—10 kun var paa Kr. 2570, og i 1918—19 paa ca. Kr. 18000, er for 1925—26 paa Kr. 46,500. Udlaanene er voksede fra 15440 i 1909—10 til 72850 i 1918—19 og naaede i 1925—26 Tallet: 132317 (Laanernes Antal var da 4381). Besøget paa Læsesalene var i 1925—26: 46296.

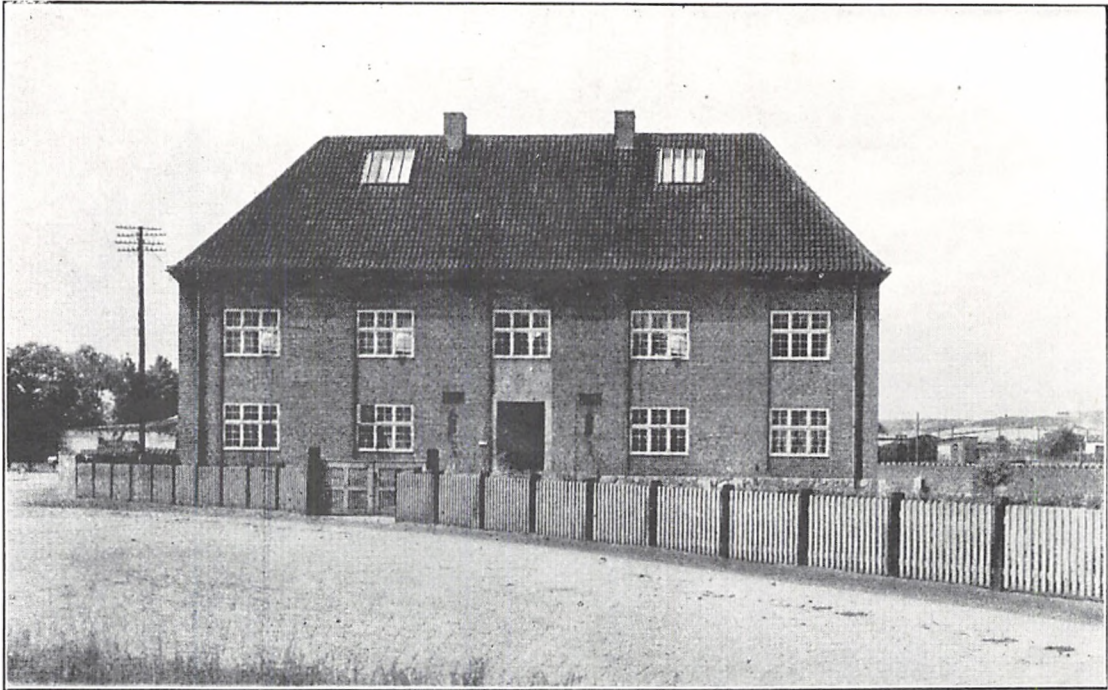
Administrationsbygningen. (Denne Bygning, som oprindelig tjente til Sygehus, rummer nu Kommunekontorets forskellige Afdelinger og desuden Kontorlokaler for Borgmesteren, Skatteinspektoret og Stadsingeniøren samt Biblioteklokaler. Bygningens Sydfloj, som vender Gavlen ud mod Torvet, er bygget til i 1918.)

Bibliotekets Formænd i de forløbne Aar: Driftsbestyrer H. Helweg 1907—13, cand. mag. (nuv. Rektor) Jacob Alsted 1913—25, Kommunelærer K. Kr. Sørensen fra 1925. Dets Bibliotekarer: Exun. jur. M. Langberg 1907—14, cand. mag. H. Hvenegaard Lassen 1914—24, cand. phil. Aage Bredsted fra 1924.

VEJLE MUSEUM

Den 17. Juni 1898 gav Etatsraad Chr. Eckardt. Ørungaard, Tilsagn om, at han vilde skænke sin anselige Kunstsamling til Vejle By — som Grundlag for et Museum — paa Betingelse af, at der skaffedes passende Lokaler til Samlingens Opbevaring og Udstilling. Gaven blev modtaget af Kommunen, og Museet, som blev aabnet den 1. Juli 1901 i nogle Lokaler paa 1. Sal i det nedlagte Sygehus, blev i en Aarrække drevet af en Museumsforening (stiftet d. 23. Septbr. 1899), hvis første Formand var Stiftsfysikus G. Mulvad.

I 1908 skænkede Etatsraadsinde Eckardt 10000 Kr. til Opførelse af en selvstændig Museumsbygning; men først i 1914 bevilgede Byraadet de fornødne Pengemidler til Hjælp til dette Arbejde. Forskellige Vanskeligheder, som indtraf, foranledigede dog Byraadet til i 1916 at vedtage Udsættelse af Byggeriet, og den derved fremkaldte Mistemning indenfor Museumsforeningen bevirkede, at denne opløste sig samme Aar, den 23. Maj. Kommunen, som da selv overtog Tilsynet med Museet, holdt dette aabent endnu

Vejle Museum.

et Par Aar; men i August 1918. da der skulde indrettes Lokaler til Borgmesterkontor, magasineredes Museumsgenstandene paa Administrationsbygningens Loft.

Ved sit Testamente af 14. Septbr. 1916 skænkede imidlertid Frk. Agnes Hviid sin Formue, som bestod i Ejendomme og Værdipapirer til et samlet Beløb af ca. 100000 Kr., til Opførelse af en Museumsbygning, som eventuelt skulde kunne omdannes til en Stiftelse for ældre Kvinder. Bygningen skulde lægges paa Frk. Hviids Eng mellem Omløbsaaen og Flegmadevejen.

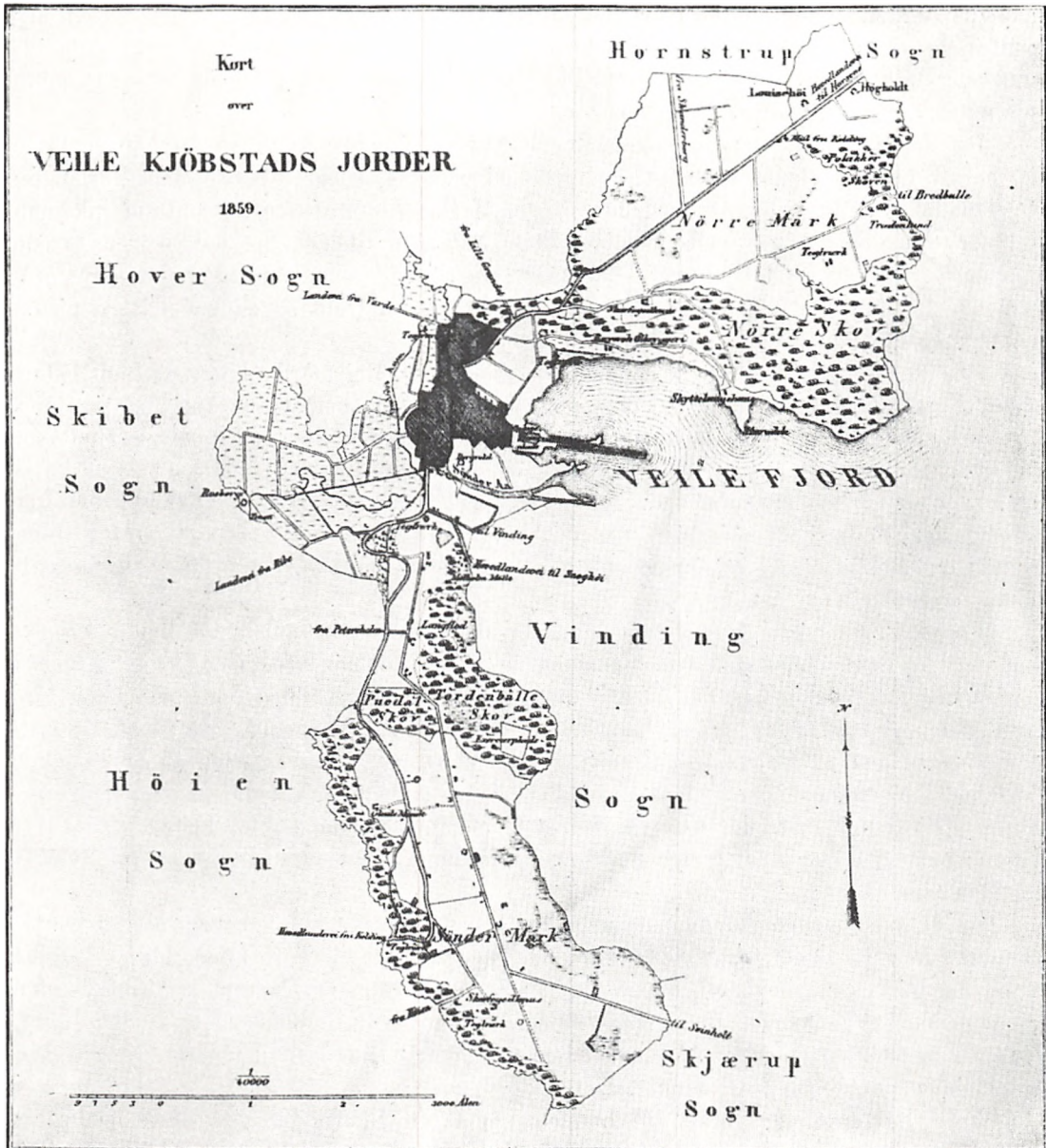
Den 14. Oktober 1921 skænkede Fabrikejer C. M. Hess og Hustru 25000 Kr. til Museets Opførelse.

Den 27. Marts 1922 vedtog Byraadet Opførelsen af en Museumsbygning og antog som Arkitekter N. Christof Hansen og C. Hess-Petersen. Opførelsen paabegyndtes den 17. Juni 1922, og Bygningen stod færdig og forevistes Publikum d. 17. Juni 1923 — altsaa netop 25 Aar efter, at Byen havde modtaget Eckardts Gave. Den samlede Udgift til Bygning og Inventar var ca. 100000 Kr.; Opfyldningen af Grunden havde kostet ca. 15000 Kr. Museet aabnedes den 17. November 1923 med en Udstilling af dansk Kunstindustri og Haandværk, og efter endt Omordning blev Museet atter tilgængeligt fra den 26. December 1923.

Fra 1920 har Museet sorteret under et særligt, af Byraadet valgt, Museumsudvalg. Dette bestaar siden 1. April 1925 af Byraadsmedlemmerne Faktor Stephan Boesen, Lærerinde Marie Egeberg og Lærer K. K. Sørensen. Sidstnævnte er Formand.

KOMMUNENS SKOVE

Fredskovsforordningen af 1805 medførte, at Vejle Kommunes Skove kom under Tilsyn af en af Staten beskikket Skovrider. [Skovrider C. C. Kløver i Silkeborg førte i en lang Aarrække indtil 1867 dette Tilsyn, og der opbevares paa Vejle Museum et Kort over Vejleskovene, som er tegnet af ham, og hvorpaa de forskellige Skovstykkers Navne er angivne. Disse er for Nørreskovens Vedkommende: Polakkerskoven (længst ude mod Nordøst), Trædenlund, Bredhølle Klarskov, Bagkoblen og Forkoblen. For Sønderskovens Vedkommende nævnes: Langflod (nærmest Byen), Tordenballe, Pøedal og

Kort over Vejle Kommunes Jorder 1859. (Mange af de i Teksten forekommende Skovnavne findes paa Kortet.)

Mørkedal. Fra 1867 overtog Statsskovrider F. A. C. Bang, boende paa Gøddinggaard, Tilsynet med Byens Skove; senere fortsattes Tilsynet i nogle Aar af Skovrider Krohn, der boede samme Sted.]

Skovfoged P. M. Buch ledede i en lang Aarrække — indtil 1896 -- Driften af Vejle Nørreskov, og da Skovfogedstillingen ved Sønderskoven blev nedlagt i 1870, overtog han ogsaa Arbejdet med denne Skov, assisteret af en Skovløber. Fremtidig betegnedes Byens Skovfoged derefter som Skovrider. Skovens Drift maatte i ældre Tid ikke koste noget. Skoven skulde „vokse af sig selv“, og derfor huggede man væk af de gamle Bøgetræer, naar der under disse fandtes selvsaet Opvækst. For at fremskynde Foryngelsen anvendtes der i gode Oldenaar en Skovharve; men denne Fremgangsmaade var kun tilstrækkelig virksom paa den gode Jord. Paa den tarveligere Jord plantede man saa mere nøjsomme Træarter, saasom Rødgran.

Da Forstkandidat Høgsbro i 1896 tiltraadte Stillingen som Skovrider over Vejle Skove, gav han sig straks i Lag med et stort Foryngelsesarbejde af Skoven og forlangte, at Byraadet maatte stille de fornødne Beløb til Disposition herfor. Samtidig gik man bort fra den tidligere anvendte Salgsmetode, „Salg paa Roden“, og lod Skovens øvede Arbejdere hugge og partere Træet. Skovrider Høgsbro fik gennemført, at der blev foretaget en Taksation af Nørreskovens ældre Vedmasse, en Undersøgelse af Tilvæksten og en ny Opmaaling af Skoven i 1899.

I 1908 fik Høgsbro Ansættelse som Skovrider ved Mejlgaard Skove, og hans Efterfølger, Forstkandidat A. C. J. Klüver, opnaaede at faa gennemført regelmæssig Høj-skovsdrift, idet Tanken om delvis at anvende „Plukhugstdrift“ blev helt opgivet. Undtaget fra den regelmæssige Drift blev dog en Del af Nørreskovens smukkeste Bøgeskovsarealer. Den aarlige Hugstmængde af Nørreskoven og Sønderskoven udgjorde derefter henholdsvis 729 m³ og 345 m³; men i Krigsaarene maatte der paa Grund af den almindelige Brændselsmangel hugges dobbelt saa meget Brænde, som Skoven normalt kunde producere.

For at hjælpe paa Arbejdsløsheden blev der i disse Aar anlagt en Del nye Skovveje, navnlig i Sønderskoven (dels gennem hele Mørkedalen langs med Aaen og dels i Tordenballe), men dog ogsaa i Nørreskoven. Disse Veje tog tillige Sigte paa en lettere Transport af Skovhugsten fra de vanskeligst tilgængelige Dalpartier. En smuk Gangsti blev anlagt langs Fjorden fra Bredballe over „Albuen“ til Skyttehuset. (Forskellige Skovstier i Nørreskoven var allerede i tidligere Aar anlagte.) Kørevejen gennem Nørreskoven til Bredballe Strand, som var blevet gennemført og aabnet for Færdselen i 1911, blev nu „rettet ud“ paa et større Stykke gennem Skoven, saaledes at man undgik Svinget ved Bybæksbakken.

Af de sidste større kommunale Arbejder i Skoven kan nævnes Anlægget af Idræts-parken. Den til Skovriderembedet hørende Agermark, ca. 8 Tdr. Land, blev — ogsaa for at hjælpe paa Arbejdsløsheden — med store Bekostninger planeret, saaledes at den ene Halvdel kan anvendes til Dyrskueplads, den anden til Fodboldspil og anden Idræt. For at aflaste Skyttehusvejen for en Del af den stærke Færdsel tillades nu Kørsel med Automobileer paa Vejen forbi Helligkilden.

Vejle Nørreskov er vel en af Landets smukkeste Skove, og man maa haabe, at ogsaa fremtidige Byraad vil fortsætte med den planmæssige Driftsmaade til Gavn og Glæde for Vejle Bys Borgere.

I Udkanten af Vejle Norreskov ca. 1860. Udsigt over den nordlige Del af Byen samt Vejledalen. I Baggrunden: Bakkerne Syd og Vest for Byen. (Fotograferet efter Fru Wadums Maleri paa Vejle Museum.)

BORGERNES SKOVSTRID

Ved Loven af 11. Februar 1863 afskaffedes Beskatning af Borgerne efter Grundtakst. Denne nye Bestemmelse, som traadte i Kraft i Vejle Kommune den 1. Januar 1877, gav Anledning til en bitter og langvarig Strid mellem Byens Grundejere og Kommunens øvrige Beboere. Hidtil havde det aarlige Udbytte af Byens Skove (ca. 185½ Favn Træ) været fordelt mellem de førstnævnte i Forhold til deres Grundtakst. Medens Grundejerne fordrerede at beholde deres formentlige Ret til Skovudvisning, rejstes der fra Modpartens Side Krav om at faa Del i Skovudbyttet. Efter det ældre Skattesystem maatte Grundejerne nemlig i væsentlig Grad bære de egentlige Byudgifter (f. Eks. Udgifter til Brolægning, medens de nu kun skal svare et fast, ved Lov bestemt Beløb til Kommunens Fornødenheder.

Borgmester Ørsted hævdede (18. Februar 1878), at Grundlaget for Ejernes Krav var bortfaldet samtidig med Indførelsen af de nye Bestemmelser, men han blev imødegaaet ved en Udtalelse af det af Grundejerne nedsatte Udvalg, bestaaende af Konsul E. Linnemann, Fabrikant Peter Møhl, Læge Sick, Farver H. Wegener og Prokurator Wadum. Sagen blev henvist til Afgørelse ved Domstolene. Ved Hof- og Stadsrettens Dom den 18. August 1884 frifandtes Vejle Byraad for den af Citanten, Læge Sick, anlagte Sag. Højesteret stadfæstede senere denne Dom.

STATSINSTITUTIONER

VEJLE TOLDVÆSEN

Førend 1826 tjente Sønderaaen Byen som „Havn“, og lige ved Sønderbro laa Toldstedet, hvor Toldvæsenet ikke alene opkrævede Afgift af de faa Varer, der indførtes til Byen fra Udlandet, men tillige (og navnlig) opkrævede Konsumtionsskatten af al Indførsel Syd fra (se „Konsumtionen“ S. 114 og S. 262).

I 1827, da Byens nye Havn blev fuldført, opførtes der en lille Toldkammerbygning paa den søndre Hjørnegrund mellem Havnevejen og Havnepladsen (se Side 250). Denne

Vejle Toldkammerbygning ca. 1890.

Bygning blev senere delvis ombygget et Par Gange i Løbet af de første 25 Aar. En større Udvidelse fandt derefter Sted i Begyndelsen af Firserne, da der tilkøbtes en Naboejendom i Havnegade, og paa den erhvervede Grund opførtes en Tilbygning til Toldbodpakhuset.

Byens stærke Udvikling i Halvfemserne giver sig bl. a. Udslag i et stærkt forøget Arbejde for det lokale Toldvæsen, hvilket tydeligt fremgaar af følgende Tal: Medens Indførselstolden ved Vejle Toldsted i Aaret 1860 kun var henimod 63000 Kr., var den i 1880 steget til over 138000 og i 1890 til ca. 217000 Kr., og den forøgedes endnu stærkere

Havnegade ca. 1890.

i Tiaaret 1890—1900. Den udgjorde det sidstnævnte Aar et Beløb af 314582 Kr., og det sidste Aar den gamle Toldlov virkede, nemlig 1908, naaede den op paa ca. 454298 Kr. Under disse Forhold paakraevdes der naturligvis en betydelig ny Udvidelse af Toldkammerbygningen, og der udarbejdedes Planer og Forslag til en ny Bygning.

Allerede i Aaret 1901 tilkøbtes der atter en Naboejendom (afdøde Bagermester Hassings) i Havnegade, men Byggeplanerne blev dog (af Hensyn til Banegaardsprojekterne) foreløbig stillede i Bero. Endelig i Aarene 1906—07 blev den nye Toldkammerbygning opført efter det oprindelige Forslag. (Tegningen var udarbejdet af kgl. Bygningsinspektør Villh. Petersen.) Den nye, stilfulde Bygning, der indviedes den 2. Oktober 1907, opfyldte alle berettigede Krav, men nu — en Snes Aar efter — begynder det igen at knibe med Pladsen: thi Godstilførslerne tiltager Aar for Aar. Samtlige Intrader ved Vejle Toldsted i Finansaaret 1925—26 androg 1,467444 Kr., heraf Indførselstold 556034 Kr.

Ved Vejle Toldsted er ansat: 1 Toldforvalter, 2 Toldkontrolører, 8 Toldassistenter, 2 Toldmedhjælpere, 1 Toldelev, 1 Kontorist, 2 Overtoldbetjente, 2 Toldbetjente, 1 Toldpakhusformand, 2 Toldpakhusarbejdere.

Indtil Aaret 1870 havde Toldvæsenet i Vejle to Chefer: en Toldinspektør (for Opsynets Vedkommende) og en Toldkasserer (for Regnskabets Vedkommende). I det nævnte Aar ophævedes disse to Embeder, og hele Ledelsen af Byens Toldvæsen har siden den Tid været sauleet under een Embedsmand: Toldforvalteren.

[Toldinspektører: Krigsraad Heide (indtil 1805), Kammerjunker Schack-Brockdorff (1805—18), Justitsraad A. I. Coucheron (1818—34), Kammerjunker Munthe Morgenstjerne (1834—38). Kommandørkaptajn A. D. Schultz (1838—52), C. P. O. Sanne (1862—70). Toldkasserere: Peder Ølgaard (1798—1810), H. A. Wetche (1810—13), Justitsraad Løwe (1813—46), Kammerjunker, Greve

W. S. Sponneck (1846—56), Kammerraad F. C. Gottlieb (1856—66), G. E. T. Klingemann (konst. 1866—69), E. Tüchsen (konst. 1869—70).]

Toldforvaltere: E. Tüchsen (1870—77), E. E. T. Svanekjær (1877—88), E. V. Martensen (1888—1913), G. E. Eldal (1913—16), C. Knoth fra 1917.

VEJLE POSTKONTOR

har siden Jernbanens Aabning haft sine Lokaler ved Banegaarden. I Tiaaret 1860—70 steg Antallet af ankomne Breve fra ca. 110000 til henimod 200000 og voksede derefter til over $1\frac{1}{8}$ Million i 1900 og til 2,652240 i 1925. Samtidig steg Antallet af afsendte Breve fra ca. $1\frac{1}{2}$ Million i 1900 til 3.136636 i 1925, medens andre Forsendelser i samme Tidsrum tredoblede (ankomne Forsendelser 102918—285708, afsendte Forsendelser ca. 100000—343680). Der udbetaltes i 1870: 1277 Pengeforsendelser (Kr. 18848), i 1900: 50748 (Kr. 10,42946) og i 1925: 115637 (Kr. 8,771043). Der indbetaltes i 1925: 142067 Stkr. (Kr. 10,957394). Portointægterne 1900: Kr. 121584, 1925: Kr. 827845. Kontoret beskæftigede i 1887: 5 Personer, i 1925: 13. I samme Tidsrum voksede Postbudenes Antal fra 4 til 32, og Landpostbudenes fra 27 til 50. (Postekspeditørernes og Brevsamlernes Antal er stadig 14.)

Postmestrene siden 1836: Oberstløjtnant P. Chr. Hansen (1836—62), Kaptajn Storm (1864—76), C. C. J. Hanson (1876—90), N. C. Nielsen (1890—1907), S. Thomsen (1907—21), J. P. Gottlieb (1921—26), H. P. Jensen fra 1926.

Den nye Post- og Telegrafbygning blev opført i Aaret 1897 med en Bekostning af 190000 Kr.

VEJLE TELEGRAFSTATION

aabnedes den 1. Januar 1857 i „Ørstedsminde“ paa Fredericia Landevej (nu Fredericia-gade Nr. 43); men den blev allerede i 1860 flyttet til Raadhustorvet (nuværende Hotel „Royal“), hvor den forblev til 1878, da den flyttedes til Havnegade (nuv. Nr. 11). Endelig blev den i Efteraaret 1898 flyttet til den nyopførte Post- og Telegrafbygning paa Jernbanepladsen.

Telegrafledningernes Antal er i Aarenes Løb blevet stærkt forøgede, og Personalet, som i 1857 foruden Bestyreren kun bestod af 1 Telegrafist og 1 Telegrafbud, bestaar nu af 1 Kontrolør, 9 Assisterer, 2 Overtelegrafbude, 1 Telegrafbud og 1 Hjælpebud. Den 15. November 1895 aabnedes Statstelefon-Centralstationen for offentlig Afbenyttelse.

I 1925—26 ekspederedes 47306 Telegrammer og 75281 Samtaler, og der opkrævedes Gebyrer til et samlet Beløb af 127261 Kr.

[Bestyrerne: cand. polyt. N. C. M. Krarup 1856—65, cand. polyt. J. C. Thygesen 1865—90, cand. phil. V. Aagaard 1890—93, exam. jur. H. R. Schmidt 1893—1900, F. Miltersen 1900—18, J. G. Petersen fra 1. Februar 1919.]

VEJLE HOVEDBANEGAARD

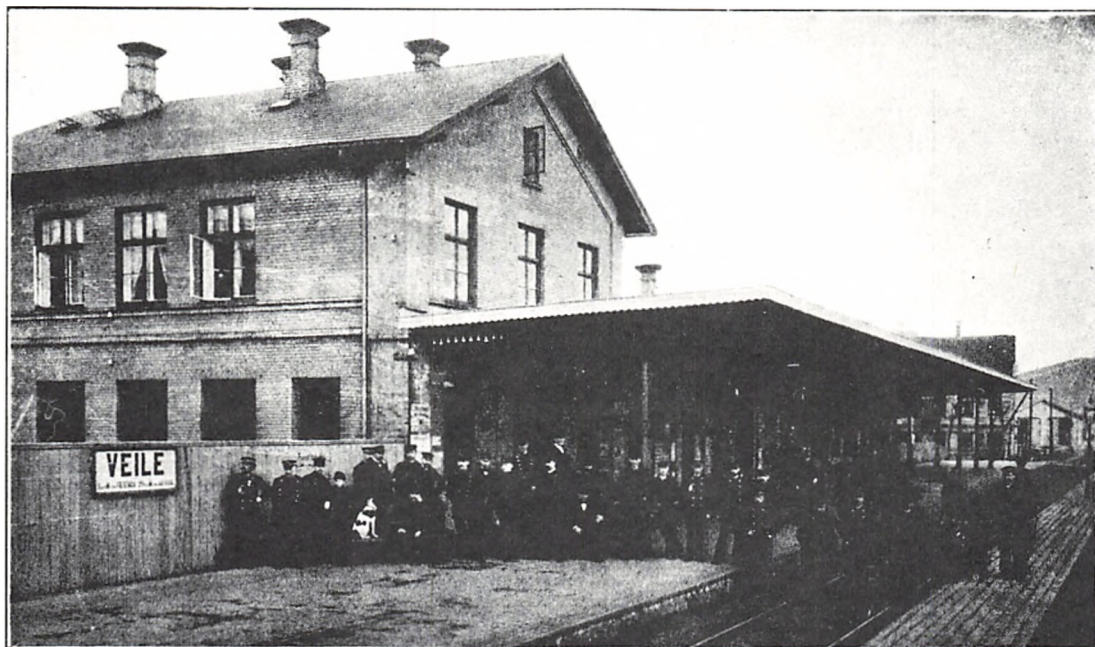
Vejle første Station strakte sig fra Vejle Aa imod Syd til Wissingsgade imod Nord, en Længde paa ca. 460 m. Hovedbygningen laa omtrent paa samme Plads som den nuværende, og Syd herfor laa en Bygning for Postvæsenet. Øst for Stationsbygningen laa

en 4,4 m bred Perron. og Stationen var udstyret med 4 Spor. Øst for Stationspladsen laa Varehuset. Stationens Hovedbygning, som var enetages, ca. 23 m lang og ca. 8,5 m bred, rummede en Forhal (med 3 Hoveddøre), to Ventesale, et Kontor og et Lokale for Rejsegodsekspektionen. (Om Bygningens Opførelse henvises til Side 293.)

Syd for Hovedbygningen opførtes en toetages Bygning for Postvæsenet med Gavlene henholdsvis mod Vej og Perron (se Billedet Side 310). Paa 1. Sal var en 4-Værelses Lejlighed for Stationsinspektøren. Af Varehuset var godt og vel den ene Halvdel forbeholdt Statsbanerne, medens Resten var overladt Toldvæsenet.

Jernbanen fra Fredericia til Aarhus blev aabnet for Drift den 4. Oktober 1868. Den første Stationsforstander (eller Stationsinspektør) var den bekendte Carl Reinholdt Jensen. Hele Personalet bestod af 14 Mand. Efter faa Aars Forløb maatte Varehuset gøres længere, og i Aarene 1876-77 blev Kontorerne i Hovedbygningen gjort større, hvilket nødvendiggjorde en Udvidelse imod Nord med en Bindingsværksbygning for en ny III. Klasses Ventesal. Denne Tilbygning blev i Aaret 1886 udvidet med et Bindingsværksfag, indeholdende et Lokale for Toldvæsenet samt et Lokale for Restauratøren.

De udvendige Stationsanlæg var i Mellemtiden ogsaa undergaaet forskellige Forandringer, idet Stationen i Aaret 1881 bl. a. var blevet forsynet med en Drejeskive. Trafikken var i stærk Stigning; i Tiden fra 1891 til 1897 maatte man udvide Stationspladsen, saaledes at der nu laa 7 Spor foran Hovedbygningen. Der byggedes dobbelt Læssevej, hvilket nødvendiggjorde Flytning af Varehuset, der herved kom til at ligge paa samme Side af Stationspladsen som Hovedbygningen og Syd for samme. Jernbanebroen over Vejle

Vejle Jernbanestation og Posthus, Marts 1895. (Paa Billedet ses bl. a., fra venstre Side: Overportør Madsen, Portør Laursen, Stationsforatander Christensen, Postmester N. C. Nielsen, Overassistent Dahl, Assistenterne H. C. Jessen og Løjtnant Olesen, Portør Sieborg, Restauratør Madsen (siddende) og Overportør Rødtneß.)

Aa blev udvidet med en Bro for to Spor. Ogsaa Folde, Kvæg- og Enderampe blev flyttede, Hovedperronen blev gjort bredere, og Sporomraadet blev betydelig udvidet.

Samtidig med denne Udvidelse blev Stationens Læssespor og Vejle Havn forbundne ved en Havnebane med et enkelt Havnespor ved søndre Havnekaj. I disse Aar blev ogsaa Forbindelsessporet gennem nordre Bydel mellem Vejle Hovedbanegaard og Nordbanegaard bygget til Brug for Privatbanen fra Vejle til Give.

Efter Udvidelsen af Sporomraadet paa Vejle Hovedbanegaard gik man i 1897 til Ombygning og Udvidelse af Hovedbygningen. Denne Opgave løstes af Arkitekt Th. Arhoe paa den interessante Maade, at det gamle Posthus og den daværende Hovedbygning blev sammenbyggede, og en Tilbygning af samme Udstrækning som den gamle Hovedbygning opførtes Syd for Posthuset, saaledes at dettes Gavparti kom til at danne Midtpartiet i den ombyggede Stationsbygning. Nord for den nye Hovedbygning, hvis Ydre ses omtrent uforandret den Dag i Dag, byggedes samtidig et nyt Posthus, hvor ogsaa Telegrafvæsenet fik Kontorer.

Der hengik nu omtrent 20 Aar, hvori Banegaardsforholdene ikke undergik hverken Udvidelser eller Forandringer; men da Vejle—Give-Banen 1. Oktober 1914 blev overtaget af Staten omtrent samtidig med, at Forlængelsen af Banen fra Give til Herning blev aabnet for Driften (1. Januar 1914), foretoges der ogsaa Udvidelse af Vejle Nord-Station samt Omlægning af Forbindelsesbanen til Hovedbanegaarden, saaledes at Trafikken til Herning herefter kunde udgaa fra Hovedbanegaarden, hvorved Rejsende gennem Vejle blev fritagne for at befordre sig selv med Bagage mellem de to Banegaarde.

Forholdene medførte nu ogsaa, at Hovedbanegaardens Godsbanegaard maatte udvides, og i 1914—15 flyttedes den derfor til sin nuværende Plads ved Sydsiden af Vejle Aa paa et Areal, beliggende Øst for Sønderbrogade og med Indkørsel til Læssevejene fra samme Gade og fra Borgvoldgade. Varehuset blev bygget 4 Gange saa stort som det første Varehus. Det gamle Varehus blev omdannet til andet Brug. Kort Tid efter underkastedes Hovedbygningen en ny Udvidelse af Vestibulen og Ventesale samt Forandring af Kontorerne m. m.

Endvidere udvidedes ogsaa den øvrige Stationsplads paa Hovedbanegaarden, saaledes at denne inden Bygningen af Dobbeltsporet gennem Vejle havde en Længde af 1450 m med en samlet Længde af 10600 m Spor og 70 Sporskifter. For ikke at lægge den gaaende Færdsel paa Havnegade for mange og langvarige Hindringer i Vejen blev der i 1916 bygget en Gangbro over Jernbanesporene. Ved samme Lejlighed fik Stationen en bredere Mellemperron. Saaledes var Stationsarealet med Spor og Sporskifter i Tiden fra 1867 til 1918 vokset omtrent til det femdobbelte.

I April 1916 blev der oprettet en regnskabsførende Godsekspedition med en Godsekspeditør som Chef. I Aaret 1920 byggedes en Færdselsbro over Banen ved Møllholm. Dobbeltsporet Fredericia—Vejle toges i Brug den 9. Oktober 1922. Dobbeltsporet Vejle—Daugaard toges i Brug den 29. Maj 1923. Samtidig paabegyndtes Anlægget af Vialukten under Banen ved Langelinie samt af en Færdselsbro over Banen Øst for samme; disse Anlæg fuldførtes i Løbet af Foraaret 1924.

Personalet bestaar nu af Stationsforstanderen, Godsekspeditøren, 3 Trafikkontrolører, 11 Assisterter, 2 Kontorister, 1 Pakhusmester, 1 Pakhusformand, 1 Rangerformand, 25 Overportører, 40 Portører og 3 Stationsbude samt 4 faste Hjelpearbejdere.

Med Hensyn til Trafikkens Stigning gennem de forløbne Aar henvises til de efterfølgende Uddrag af Statsbanernes Driftsberetninger.

Stationsforstandere ved Vejle Hovedbanegaard:

Carl Reinholdt Jensen, født i Nakskov 25. Maj 1827, død i København 19. Oktober 1888. Stationsinspektør i Vejle fra 1. Oktober 1868 til sin Død.*)

Hans Peter Christian Christensen, R. af D., født i Randers 10. Januar 1845, (lever endnu i København). Stationsforstander i Vejle fra 4. December 1888 til 31. Marts 1895.

Niels Ernst Lauritz Julius Faber, født i Randers 12. Maj 1842, død i Vejle 21. Oktober 1895. Stationsforstander i Vejle fra 1. April 1895 til sin Død.

August Edvard Edsberg, født i Hornslet Præstegaard 19. Juli 1848, død i Grenaa 4. Juni 1913. Stationsforstander i Vejle fra 1. December 1895 til sin Død.

Viggo Emil Hird, født i Rendsborg 11. September 1855, død i Vejle 25. September 1922. Stationsforstander i Vejle fra 1. August 1913 til sin Død.

Carl Christian Georg Hansen, født i København 19. April 1865. Stationsforstander i Vejle siden 1. Januar 1923.

Stationsforstander ved Vejle Nordbanegaard:

Christian Emil Larsen, født i Aarhus 8. Marts 1865. Stationsforstander i Vejle N. fra 1. September 1897.

VEJLE HOVEDBANEGAARD

Driftsaar	Antal solgte Billetter	Afsendt Gods			Afsendte levende Dyr		Ankommet Gods		Ankomne levende Dyr		Indtægt			Antal Vogne over Havnebanen
		Styk-gods Tons	Vognlad-nings-gods Tons		Antal	Styk-gods Tons	Vognlad-nings-gods Tons	Antal	af Per-sonbef. Kr.	for afs. Gods Kr.	for ank. Gods Kr.			
1869—70.....	51558	4956			1880	3189		1100	56499	17544	15512	—		
1885—86.....	76944	2590	4114	16608	2589	9179	3909	96500	51529	54687	—			
1900—01.....	134628	13454	22831	13895	8251	27057	23220	190417	217042	161771	—			
1910—11.....	170607	19247	46566	22010	?	?	?	284492	398538	265592	?			
1915—16.....	201884	24200	81396	16971	?	?	?	375685	609133	442271	?			
1920—21.....	225346	22984	70807	7946	13328	102809	12951	922325	1683623	1611317	15680			
1925—26.....	200530	21132	63604	4115	11827	30465	25510	718718	1183989	698024	9172			

VEJLE NORDBANEGAARD

1915—16.....	35775	731	4895	8349	?	?	?	30230	40011	78222	
1920—21.....	33695	262	22365	1068	418	10273	1078	49857	189254	103403	
1925—26.....	26075	286	6088	321	430	3543	201	44205	53794	35803	

VEJLE—GIVE JERNBANE

I Henhold til Love af 12. April 1889 og 11. April 1890 samt til Eneretsbevilling af 15. Juni 1892 anlagdes i Aarene 1892—94 en Privatbane fra Vejle til Give. Den 2. August 1894 blev Banen aabnet for den almindelige Trafik under Navn af Vejle—Give

*) Carl Reinholdt Jensen havde oprindeligt været Landmaaler, han var Folketingsmand fra 1858 til 1866, først i Holbæk Amt, senere for Skanderborgkredsen. (Se: Bricks: „Dansk biogr. Leksikon“, VIII Bd., Pag. 398—99 og Chr. Sondergaard: „Reinholdt Jensen“ i „Jydsk Maanedsskrift“ 1911, I, Pag. 321—329.)

Jernbane. Banen fik egen Station i Vejle ved Gormsgade — Vejle Nordbanegaard —, og denne Station blev ved et særligt Spor sat i Forbindelse med Statsbanestationen Vejle H. og derved med Havn m. v. Som Driftsbestyrer blev ansat Ingeniør, cand. polyt. H. Helweg, der ogsaa bestyrede Vejle N.-Station indtil den 1. September 1897, da Stationsforstander C. E. Larsen paa Give Station blev udnævnt til Stationsforstander paa Vejle Nordbanegaard.

Den 1. April 1912 overtog Staten Vejle—Give Jernbane som Ejendom ifølge Overenskomst af 2. og 16. Marts 1912 mellem „De danske Statsbaner“ og Vejle—Give Jernbaneselskab. Banens Drift forblev dog i Medfør af derom afsluttet Forpagtningskontrakt hos Vejle—Give Jernbaneselskab indtil 30. September 1914, da Staten ogsaa overtog Driften af Banen i Forbindelse med den allerede 1. Januar 1914 aabnede Forlængelse fra Give til Herning. Den 31. December 1913 fratraadte Ingeniør Helweg Stillingen som Driftsbestyrer, og dette Hverv blev da i den resterende Tid bestridt af Driftsbestyreren for Vejle—Vandel-Banen.

Formænd for Jernbaneselskabet har været: Amtmand Nutzhorn og Stiftamtmand, Kammerherre Bardenfleth.

VEJLE—VANDEL—GRINDSTED JERNBANE

I Henhold til Lov af 8. Maj 1894 og til Eneretsbevilling af 6. November 1894 anlagdes i Aarene 1895—97 en Privatbane fra Vejle til Vandel. Den 10. September 1897 blev Banen aabnet for den almindelige Trafik under Navn af Vejle—Vandel Jernbane. Banen fik fælles Station med Vejle—Give Jernbane, ligesom den havde fælles Driftsbestyrer med denne Bane indtil 31. December 1913, da Ingeniør, cand. polyt. H. Helweg fratraadte som Driftsbestyrer for Vejle—Give-Banen, og Ingeniør, cand. polyt. C. Thomsen blev ansat som Driftsbestyrer for Vejle—Vandel Jernbane. I Henhold til Lov af 27. Maj 1908 og Eneretsbevilling af 9. September 1912 blev i Aarene 1913—14 Vejle—Vandel Jernbane forlænget fra Vandel til Grindsted. Den 21. Maj 1914 blev denne Strækning aabnet for den almindelige Trafik i Fællesdrift med Vejle—Vandel Jernbane under Navn af Vejle—Vandel—Grindsted Jernbane.

Formænd for Jernbaneselskabet har været: Toldforvalter Martensen, Stiftamtmand, Kammerherre Bardenfleth og den nuværende Formand, Amtmand, Kammerherre Valloe.

PENGEINSTITUTIONER

VEJLE BYES OG AMTS SPAREKASSE

I Aaret 1826 opstod den Tanke hos nogle Vejleborgere at oprette en Sparekasse i Vejle. Sagen blev lagt i Amtmand Treschows Haand, og denne henvendte sig til Amtsforvalter Worsaae (Arkeologen J. J. A. W.s Fader), Landvæsenskommissær Ammitzbøll, Prokurator, Møller Seest, Købmand Niels Gylding og Gæstgiver Worch. Disse fem Mænd blev Sparekassens Stiftere.

Den 2. Maj 1827 udsendtes „Indbydelse til at deltage i en Sparekasse for Weile Amt med underliggende Kiøbstæder“, og Lørdag den 9. Juni 1827, Form. Kl. 10, aab-

nedes Sparekassen i Gæstgiver Worchs Gaard ved Raadhustorvet -- som den femte i Rækken af de udenfor København oprettede Sparekasser. Den 1. Juli 1828 blev det første Regnskab offentliggjort, og der indestod da i Sparekassen 20500 Rdl. Den 31. Juli 1829 var det samlede Indestaende vokset til 37500 Rdl., og Indskydernes Antal var da 515.

Vejle Byes og Amts Sparekasse.

Efter Gæstgiver Worchs Død i 1828, flyttedes Kontoret, først til Prokurator Schougaard og

senere til Købmand N. Gyldings Gaard i Torvegade, hvor det forblev indtil 1845. Sparekassen voksede i Aarenes Løb meget stærkt; i Slutningen af 1842 indestod der 81000 Rdl. Fra 1843 begyndte Sparekassen at udlaane af sine Midler til Ejendomsbesiddere mod 1. Prioritet og til en Rente af 4 pCt. I 1855 indestod der ved Regnskabsaarets Slutning 583000 Rdl., hvoraf var udlaant 491000 Rdl., og anbragt i offentlige Værdipapirer 77000 Rdl. Den store Pengekrise i 1857 berørte naturligvis ogsaa Vejle Sparekasse og medførte en forbigaaende Tilbagegang; men snart gik det atter fremad.

Allerede i 1835 havde Sparekassen oprettet en „Stiftelse for værdige og trængende Enker“, og i dette Øjemed købtes Ejendommen Matr. 172 paa Residents-gade (se Billedet Side 310). I 1869 lod Sparekassen de gamle Bygninger nedrive og opførte da et stateligt Forhus til Gaden, samt en Bygning inde i Gaarden; i den sidst-nævnte Bygning indrettedes der 10 Lejligheder for Enker. Paa mange andre Maader har Sparekassen indskrevet sit Navn med Ære i Vejle Bys Historie, bl. a. ved i Tidens Løb at oprette Legater og uddele større Pengebeløb til trængende Familier. I de senere Aar har Vejle Sparekasse støttet outrent samtlige lokale Haveselskaber samt Parcelbyggeriet med Tilskud og billige Laan.

Blandt Sparekassens Direktører i Aarenes Løb træffes (foruden de tidligere nævnte) følgende Navne: Proprietær Søltøft, Apoteker, Assessor P. T. Friis, Prokurator Henckel, Købmændene A. Z. Gylding, Agent S. C. Wulff, Agent Linnemann og senere dennes Søn Konsul E. Linnemann; endvidere Kancelliraad Paludan, Apoteker, Justitsraad H. E. Friis, Justitsraad Worsaae, Kæmner Boesen, Proprietær J. Thisted og Gods-ejer H. J. de Bang.

Igennem en lang Aarrække (fra 1870 til 1892) var Prokurator P. V. A. Schiødt Sparekassens Kasserer; han efterfulgtes i denne Stilling af Sønnen, Sagfører (nuværende Justitsraad) Johs. Schiødt, som i 1899 blev valgt til Direktør for Sparekassen og siden den Tid har været dens Leder. *)

*) Justitsraad Johs. Schiødt, R. af Db. og Dm. p. p., er bl. a. Formand i Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser, Formand i Bestyrelsen for Centralforeningen af jydsk Sparekasser, Næstformand i Bestyrelsen for Landsforeningen af større Sparekasser og Medlem af Sparekasse- og Bankkommissionen af 1910.

I 1917 udgjorde Interessenternes Indskud ca. 12 Millioner Kr., og Sparekassens Reservefond ca. 600000 Kr. I 1926 var disse Beløb voksede til henholdsvis 2,1560815 Kr. og 1,316000 Kr.

Ved Siden af den administrerende Direktør staar der, efter Sparekasselovens Ikrafttræden, et Tilsynsraad. Dette bestaar for Tiden af følgende Herrer:

Kammerherre, Amtmand K. Valløe, Vejle,
K. af Db., Dm. p. p. (Førmænd).

Gaardejer Jens Pedersen, Bredsten (Næst-
førmænd).

Købmand Johan Andersen, Vejle.

Flv. Proprietær H. Chr. Hansen, Mølholm, R.
Direktør N. Houmann, Vejle, R.

Købmand H. P. Jensen, Vejle.

Amtsraadsmedlem, Gaardejer Mikél Jensen,
Jelling, R.

VEJLE BANK

Efter Treaarskrigen i forrige Aarhundrede begyndte Næringslivet i de danske Købstæder at udvikle sig frodigt og sundt, og samtidig arbejdede Handelsstanden sig mere og mere fri af den Afhængighed, hvori den tidligere havde staaet til Hovedstaden og (senere) Hamborg.

Som et Udslag af denne Trang til Frigørelse og Selvhævdelse opstod der hos ledende Borgere i Vejle den Tanke at grundlægge en lokal Bank. Komitéen for Oprettelsen af en „Diskonto- og Laanekasse“ i Vejle bestod af følgende Herrer: Prokurator, Kancelliraad M. Anchersen, Købmand N. St. Fogtmann, Byfoged, Justitsraad O. M. Hersleb, Agent A. Linnemann og Købmand H. J. Sørensen. Disse fem Herrer samledes til et privat Møde den 13. Marts 1854 og indvarslede derefter til et almindeligt Borgermøde paa Raadstuen den 22. Marts, hvor Sagen fremstilledes fra Indbydernes Side og vandt Tilslutning, saavel hos Byens Borgere som hos Oplandets Befolkning.

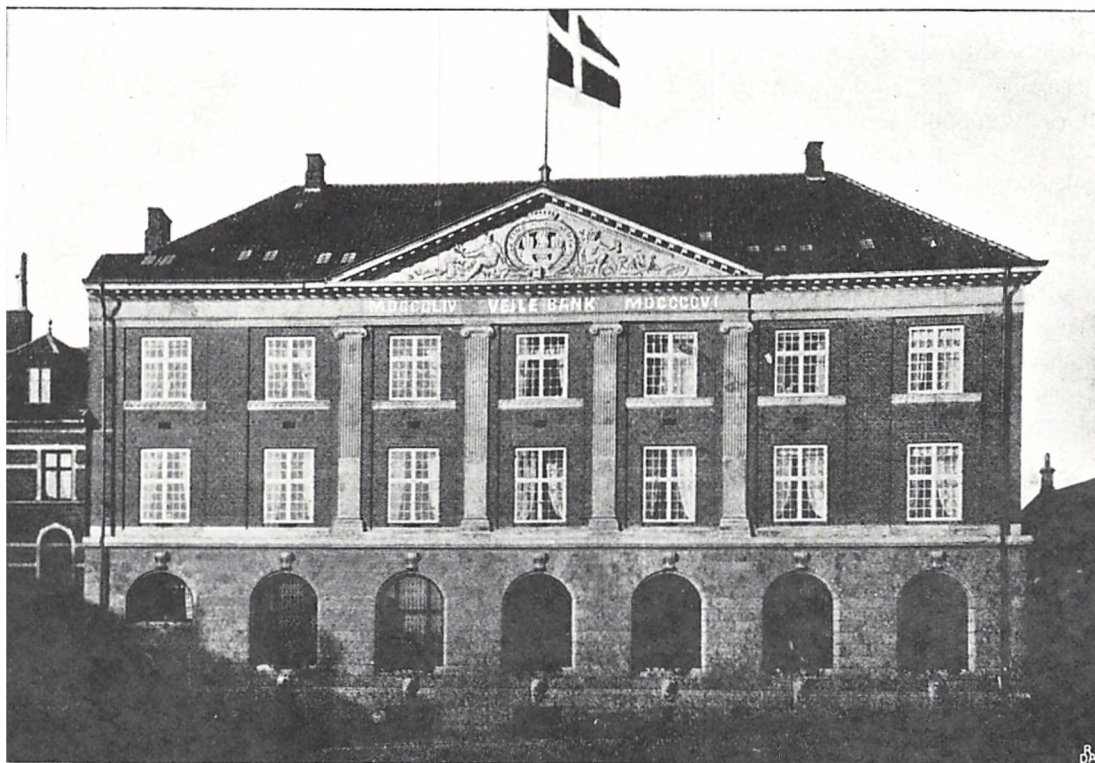
Aktietegningen paabegyndtes, og den 19. Juli s. A. afholdtes et nyt Møde paa Raadhuset af dem, der havde tegnet Aktier (i alt var der tegnet Kontantaktier til et

Beløb af 29500 Rdl. og Indskudsaktier til et Beløb af 73500 Rdl.). Paa Mødet valgtes 10 Repræsentanter (lige mange fra By og fra Land) samt 5 Suppleanter. Betegnelsen „Vejle Laane- og Diskontokasse“ blev i 1861 forandret til slet og ret „Vejle Bank“. Til Bankens Direktion valgtes: Agent Linnemann, Købmændene H. J. Sørensen, Fogtmann og Agent S. C. Wulff samt Kancelliraad Anchersen.

Da Fogtmann overtog Stillingen som Bankens

Vejle Banks Ejendom i Kirkegade ca. 1900 (Banken havde ikke Lokaler i denne Bygning).

Vejle Bank.

Bogholder, valgtes Købmand S. Seligmann til Direktør i hans Sted. Fra 1868 var Seligmann administrerende Direktør, og i Aarene 1875—88 Bankens eneste Leder — et Hverv, som han udfyldte med stor Dygtighed. Efter Seligmanns Død (den 2. December 1888) har Banken til Stadighed haft 2 Direktører. Til Seligmanns Aføsere valgtes Landstingsmand, Justitsraad U. C. Boesen samt Bankens mangeaarige Bogholder, Hans Lund. Den førstnævnte døde i Aaret 1900; den sidstnævnte var død allerede i 1889.

Til Direktører valgtes derefter i 1889 Købmand P. B. Wulff og i 1900 Bankens hidtilværende Kasserer, Jacob Petersen, der havde haft Ansættelse i Banken siden 1873. Bankdirektør Jacob Petersen, som nu i over 25 Aar har ledet Vejle Bank med fast og sikker Haand, fik efter Bankdirektør Wulff's Død (1909) sin mangeaarige Medarbejder (først Bogholder, senere Kasserer) Emil Rasmussen til Meddirektør, og efter dennes Død (1920) overtog Bankbogholder Aage Petersen den ledige Stilling.

Bankens Repræsentantskab bestaar (1926) af følgende Herrer:

Kammerherre, Stiftamtmand V. Bardenfleth, S. K., D. M. p. p., Formand.

Gaardejer J. P. Jensen, Solskov, R. af D., D. M., Næstformand.

Købmand Frederik Christiansen, R. af D.

Fabrikant C. M. Hess, R. af D., D. M.

Proprietær H. Holst til Brandberg, R. af D.

Købmand Frederik Poulsen, R. af D.

Gaardejer Aage Johnsen, Ildved, R. af D.

Proprietær N. C. Sabroe, Alstedgaard.

Godsejer N. Skou, L. Grundet, R. af D.

Sugfører E. Teller.

Banken udvidede i Tidens Løb sin Aktiekapital: saaledes i November 1873 til 250000 Rdl. og i August 1901 til 1000000 Kroner. Ifølge Bankens Balance den 31. December 1925 udgjorde Aktiekapitalen da 4 Millioner Kr. medens Reserverne beløb sig til ca. 3,200000 Kr.

Efter at Vejle Bank igennem mange Aar havde haft til Huse i lejede Lokaler, rykkede den i Aaret 1906 ind i sin egen store, monumentale Bygning paa Kirketorvet. Hvad Betydning Vejle Bank igennem Aarenes Løb har haft for Udviklingen af Erhvervslevet i Vejle By og Omegn kan næppe overvurderes. Utallige Virksomheder, større og mindre, har hos Banken altid fundet beredvillig Støtte, og Banken har herigennem i Virkeligheden i en længere Aarrække været Aarsag til mange store Virksomheders Opblomstring og Udvikling. Banken har saaledes altid arbejdet i gensidig Forstaaelse med Byens og Oplandets Befolkning og derved fuldt ud naaet det Maal, som dens Stiftere i sin Tid satte den: „At virke til Gavn for Vejle By og dens Opland“.

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

aabnede i 1871 en Filial i Vejle. Ogsaa denne Bank har faaet Indflydelse paa og Betydning for Udviklingen af Byens Næringsliv. Den første Bestyrer af Vejle-Afdelingen var Købmand C. H. Nix, der i 1875 afløstes af Prokurator Wadum. Denne havde følgende Medbestyrere: P. V. Hansen (1883—90), A. Berleme-Nix (1890—94). Wadum blev i 1897 afløst af Holger Schiødt (1897—1909). Efter ham fulgte: H. Koføed (1909—10), Chr. Jørgensen (1911—16), A. H. Thomsen (1916—20) og Julius Boesen fra 1920. Medbestyrer J. Bruun (1920—22).

Landmandsbanken havde i de første Aar til Huse i Hotel „Royal“s Ejendom, flyttede derefter over til Løveapotekets Bagbygning (mod Fjællegade) og senere til sine egne store og rummelige Lokaler i Torvegade 20.

LANDBO-SPARE- OG LAANEKASSEN FOR VEJLE OPLAND

blev oprettet paa Foranledning af Vejle Amts Landboforening den 4. November 1863. Dens samlede Indskudskapital androg pr. 20. Januar 1926: 17,200000 Kr. Sparekassens Reservefond er 700000 Kr., og til yderligere Sikkerhed for Sparerne garanterer ca. 150 af Omegnens solide Mænd med 1000 Kr. hver. Af Sparekassens Midler er ca. 11 Millioner hovedsagelig anbragt i solide første Prioriteter i Landejendomme.

Sparekassens Bestyrelse har siden dens Stiftelse bestaaet af 9 Landboere fra forskellige Egne af Oplandet. Dens første Formand var Dr. Boye Haughus, (1863—76), derefter fulgte Gaardejer Niels Madsen, Skærup, (1876—94), Sognefoged Søren Hansen, Balle, (1894—1916), Sognefoged A. J. Sørensen, Baastrupgaard, (1916—17) og endelig Gaardejer M. Jensen, Vinding Ladegaard, fra 1917.

Siden 1910 har en Direktion, valgt ud af Bestyrelsens Midte, tilset Sparekassens daglige Drift. De nuværende Direktører er: H. Chr. Hansen, Balle, og M. Jensen, Vinding. Den øvrige Bestyrelse bestaar af: Gaardejer J. Kr. Madsen, Skovsende, Proprietær Jørgen Jørgensen, Hvejselgaard, Gaardejer Poul Mogensen, Ølholm, Gaardejer Mikkel Sørensen, St. Velling, Gaardejer Kristian Nielsen, Riisgaard, og Parti-

kulier Peter Sørensen, Bredal. Fra 1883 til 1917 virkede Gaardejer Anton Chr. Jensen, Jelling, som Revisor; Landstingsmand P. Ejsing, Jelling, var Revisor i Aarene 1896—1921. Den nuværende Revision er: Lærer Østergaard, Bredal, og Sogneraadsformand Skousen, Ildved.

„ANDELS- OG FOLKEBANKEN“

blev grundlagt den 1. December 1925 af „Dansk Andels- og Folkebank“ (A/S m. begr. Ansvar). Banken overtog ved Starten Likvidationen af „Den danske Andelsbank“s Filial i Vejle, samt dennes Ejendom, og begyndte i Andelsbankens daværende Lokaler. Banken ledes af Bankbestyrer Thorkild Kjeldsen.

BYENS AVISER

VEJLE AMTS AVIS

Den 18. Oktober 1828 udkom det første Nummer af „Vejle Amts Avis“, som dengang hed „Weile Amts kongelig privilegerede Avis og Avertissementstidende“.

Bladet, som blev trykt og redigeret af cand. phil. Sylvester Hertz (en Broder til Digteren Henrik Hertz), begyndte med 60 Abonnenter, kostede 4 Rigsbankmark Kvartalet og udkom 2 Gange ugentlig, nemlig Tirsdag og Torsdag (senere Lørdag). Det blev „sat“ og trykt paa en Træpresse af een Typograf, og dets Format var ikke større end et halvt Folioark sammenlagt saaledes, at der derved fremkom 4 smaa Sider. Paa hin Tid averterede Publikum meget sparsomt. Historiske Notitser og Breve fra Hovedstaden var Avisens væsentligste Stof. Det var forment Provinsbladene med Undtagelse af „Aarhus Stiftstidende“ at meddele politiske Efterretninger fra Udlandet. Sylvester Hertz ansøgte atter og atter Kongerne Frederik den Sjette og Christian den Ottende derom, men fik Aar efter Aar Afslag paa sin Henvendelse. Endelig fandt Redaktøren, som havde en ikke ringe poetisk Aare, paa i 1840 at indsende en versificeret Ansøgning til Kong Christian den Ottende, og den hjalp: Hertz fik den ønskede Bevilling.

I 1854 døde Bladets Grundlægger, men hans Enke, Cecilia Hertz, født v. Essen, fortsatte Udgivelsen af Bladet med Sønnen Wilhelm Hertz som Redaktør. I 1855 fik Bladet saa vel som Officinet en betydelig Forstørrelse. Wilhelm Hertz, der opnaaede Titel af Kancelliraad, havde drevet Bladet saa vel som Trykkeriet ganske betydeligt op, forinden han med Udgangen af 1894 fratraadte Redaktørstillingen og overdrog denne til Sønnen, Poul Hertz. D. Schweitzer, der havde været Typograf og Faktor paa Avisens Trykkeri fra 1870 til 1874 og derefter i 20 Aar været Bladets Redaktionssekretær, blev Medredaktør sammen med den unge Hertz.

Allerede i 1903 var Trykkeriet et af de allerstørste og mest ansete danske Bogtrykkerier uden for København. Den 1. Maj 1905 løste Redaktør Schweitzer Borgerbrev her i Byen for derefter at overtage saa vel „Vejle Amts Avis“ som „Hertz' Bogtrykkeri“, idet den daværende Ejer, Poul Hertz, rejste til København for at grundlægge et stort Trykkeri der. D. Schweitzer fortsatte Bladets Udgivelse i det gamle Spor og udvidede stadig Trykkeriet saaledes, at dette altid bevarede sit gode Renommé.

I 1916 fejrede S. sit 50-Aars Jubilæum som Pressemand. Han døde den 16. Maj 1925, faa Dage før sin 75-Aars Fødselsdag.

Efter Redaktør Schweitzers Død købte et Aktieselskab indenfor Læsekredsen saavel „Vejle Amts Avis“ som „Schweitzers Bogtrykkeri“, og Bladets mangeaarige Redaktionssekretær, E. W. Lorentzen, overtog Stillingen som Redaktør. Paa den første Generalforsamling, som afholdtes af „Aktieselskabet Vejle Amts Avis og Schweitzers Bogtrykkeri“ den 28. Oktober 1925, valgtes en Bestyrelse paa 5 Medlemmer, der konstituerede sig med Grosserer S. C. Langager som Formand og Læge A. Askov som Næstformand.

VEJLE AMTS FOLKEBLAD

I Begyndelsen af Tresserne udgik der endnu kun eet Dagblad i Vejle, nemlig „Vejle Amts Avis“, og da dette Blads politiske Standpunkt ikke tilfredsstillede den venstresindede Befolkning i Oplandet, besluttede en Kreds af kendte Landboere — blandt hvilke Lærer N. P. Jensen i Hygum (Fader til den senere Vejle-Købmand Nicolaj Jensen) var en af de mest fremtrædende — at oprette et Venstreblad for Vejle og Omegn.

Lærer Thomas Nielsen i Birk ved Herning (som snart efter skulde blive Vejlekredsens Folketingsmand) blev antaget som Redaktør og Udgiver af det nye Blad, der under Betegnelsen „Vejle Amts Folkeblad“ udsendte sit første Nummer Fredag den 20. Oktober 1865. Bladet udkom 3 Gange ugentlig med fire smaa Sider i et Oplag af ca. 300 Eksemplarer, og Trykningen besørgedes ved Hjælp af en lille Haandpresse. Thomas Nielsen fik imidlertid af sine overordnede Valget mellem at være Lærer i Birk eller Redaktør i Vejle, og han trak sig da tilbage til sin Lærergerning.

I December samme Aar blev Bladets Trykning og Redaktion saa overdraget til Typograf H. Kleine ved „Morgenposten“ (København). Til Medhjælpere havde han 2 Typografer. Men allerede efter et Par Aars Forløb afgik han ved Døden, nemlig i Marts 1868. Hans Enke fortsatte Udgivelsen af Bladet, som en kort Tid blev redigeret af Bladets Faktor, R. C. Rasmussen, der vedblev at være knyttet til Bladet som Faktor lige til sin Død i Aaret 1918.

Senere overtog Højskolelærer Rasmus Nielsen Bladets Redaktion; men i Foraaret 1869 blev Bladet og dets Trykkeri overtaget af Thomas Nielsen og A. K. Jensen*) med sidstnævnte som Redaktør. „Vejle Amts Folkeblad“ overtog tillige Trykningen af en hel Række andre Venstreblade, hvorved Virksomheden udvidedes betydeligt. Efter at Bladet i nogle Aar havde haft Lokaler paa Kirketorvet, flyttede det ud paa Nørrebrogade, senere til Grønnegade, derefter til den gamle Klubsal og endelig, i 1909, til Bladets egen smukke Ejendom paa Kirketorvet.

A. K. Jensen ejede og redigerede Bladet fra 1869 til Efteraaret 1882, da han solgte det til Thomas Nielsen. I de følgende Aar skiftede det gentagne Gange Redaktør (Richard Madsen, Laurids Bendixen, Jensen-Haarup), indtil det i 1892 blev overtaget af dets nuværende, anerkendt dygtige Redaktør, Chr. Søndergaard, der samtidig indtraadte som Ejer af en mindre Part af Bladet. Efter Thomas Niensens Død (27. Marts 1895) over-

*) Professor ved Københavns Universitet, Dr. phil. Kr. Sandfeld er Son af ovennævnte A. K. J. og født i Vejle 17. Januar 1871.

toges det den 25. Septbr. 1895 af en Del af Egnens Venstremænd, og siden 1897 ejes det af et Aktieselskab. Aktiekapitalen er 300000 Kr. Bestyrelsen bestaar af: Flv. Amsraadsmedlem J. P. Jensen, Solskov (Formand), Landstingsmand P. Ejsing, Jelling (Næstformand), Gaardejer Aage Johnsen, Højgaard, Ildved, Konsul Jørgen Christensen, Vejle, og Redaktør Chr. Søndergaard, Vejle. Forretningsfører Svenningsen er Bestyrelsens Sekretær. Bladets Personale bestaar af 5 i Redaktionen, 4 i Ekspeditionen, 26 i Sætter og Trykkeri. Bladet udgaar i ca. 11500 Eksemplarer hver Søndag.

VEJLE SOCIALDEMOKRAT

Det første socialdemokratiske Blad i Vejle begyndte at udkomme lige før Jul 1896; det tryktes i Aarhus, var Fællesblad for Horsens, Vejle og Fredericia og kaldtes „Østjyllands Socialdemokrat“. Den stedlige Repræsentant var daværende Faktor paa „Vejle Amts Dagblad“, nuværende Borgmester C. Jacobsen.

Fra 1. Oktober 1898 udkom „Vejle Socialdemokrat“, trykt i Horsens og med Jacobsen som Lokalredaktør; Hovedredaktør var nuværende Folketingsmand (forhenværende Forsvarsminister) L. Rasmussen. Fra December 1907 tryktes 2 Sider af Bladet paa et nyoprettet Trykkeri i Vejle, og fra November 1921 tryktes hele Bladet her i Byen.

C. Jacobsen var Redaktør indtil Marts 1919, da han valgtes til Borgmester; siden den Tid har Folketingsmand Holger Larsen været Bladets Redaktør. Medens der i de første Aar kun var 1 Bud ansat ved Bladet, er der nu 15 voksne Bude, og Bladets Udbredelse paa Landet er steget i noget nær tilsvarende Grad.

VEJLE AMTSTIDENDE

er et radikalt Venstreblad, som begyndte at udgaa i Efteraaret 1920 med Aug. Th. Bech som Redaktør. Denne afløstes 1. Januar 1924 af J. Sønderup. Udgiver: „A/S Den sydjyske radikale Venstrepresse.“ Bladet trykkes i Kolding.

[Tidligere udkom der et radikalt Blad, „Vejle Amts Dagblad“. Dette Blad blev startet 1892 af Vejle-kredsens daværende Folketingsmand, Højskoleforstander F. Falkenstjerne (der var født i Vejle 1854), og det oplevede ca. en halv Snes Aargange under skiftende Redaktører (bl. a. H. Henriksen, Folketingsmand Gulbrandsen, Thorvald Petersen).]

VEJLE TELEFONSELSKAB

blev stiftet i 1885 af 20 Borgere, væsentlig Købmænd. (Kobbersmed M. Poulsen havde allerede i Efteraaret 1884 foreslaet Oprettelsen af et Telefonselskab i Vejle.)

I de første 12 Aar boede Selskabet til Leje paa Løveapoteket, men fik senere sin egen Bygning paa Dæmningen. I 1889 fik Vejle Telefonforbindelse med Horsens og 1891 med Fredericia. 1894 byggedes den første Landcentral. I Oktober 1910 havde Selskabet 1412 Abonnenter, hvoraf 790 i Byen, og 27 Landcentraler. Konsul A. Schjøth,*) som havde været knyttet til Vejle Telefonselskab fra dets Stiftelse og udfoldet megen Energi for denne Sag, var Formand i Selskabets Bestyrelse indtil Oktober 1913, da Telefondriften solgtes til „Jydsk Telefon-Aktieselskab“. Konsul Schjøth blev optaget i dette Sel-

*) Se Side 316 og 367.

skabs Bestyrelse og forblev der til sin Død i 1921. og den daglige tekniske Ledelse vedblev at være i Telefonmester Møller Jakobsens Hænder. I 1914—15 blev alle Telefonlinierne i Vejle nedlagte i Jordkabler, og samtidig købtes Ejendommen Dæmningen Nr. 26, hvor der byggedes en ny, moderne Lampecentral, som blev taget i Brug i Foraaret 1915. I de Aar, som siden da er forløbne, har Telefonen fortsat sin Sejrsgang bande i By og paa Land. Antallet af indenbys Abonnenter voksede i Tiaaret 1915—25 fra ca. 1200 til ca. 2000. Ekspeditionerne af indenbys Samtaler er nu daglig 12 á 13000, af udenbys ca. 1500. Telefonmesteren bistaaes af 26 fastansatte Mekanikere og Montører. Ekspeditionen paa Centralen ledes af to Forstanderinder, og Kontrollen udføres af 36 fastansatte Telefonistinder og 8 Vikarer.

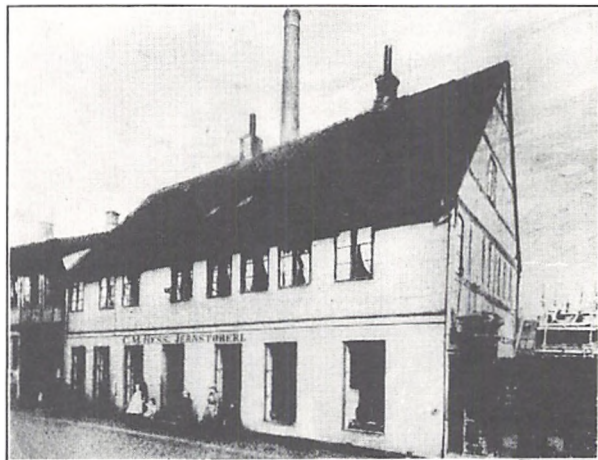
ERHVERVSLIVETS UDVIKLING SIDEN HALVFJERDSEERNE

For 50—60 Aar siden var Vejle en lille hyggelig og stille Provinsby. som hovedsagelig levede af sit Opland og endnu ikke viste mindste Antydning af, at den i Løbet af de følgende 20—30 Aar skulde udvikle sig til at blive en udpræget Industriby.

De store, gamle Købmandsgaarde med deres mægtige Kornlofter og rigelige Staldrum afgav paa Torvedage og Markedsdage et fornøjeligt Skue. Da fyldtes de store Gaardspladser med Bøndervogne i Snesetal, og da herskede der Travlhed og Liv i de gammel-dags, lavloftede Butikker. der lugtede af Klipfisk, Petroleum, Kaffe m. m. Foran den lange Disk stod Landboerne og gjorde deres Indkøb; som Regel skænkedes der Mændene en Dram og et Glas Øl oven i Købet. Bedre Kunder fra Landet blev gerne „budt indenfor“ til Kaffe. Og naar Landmændene i Efteraarstiden bragte deres Korn til Købstæderne, og Masser af Vogne, belæssede med fyldte Kornsække, rullede ind i Købmandens Gaard, da blev der „noget at gøre“ med at faa Kornet bragt op paa Lofterne og senere et stort Arbejde med daglig at „kaste“ Kornet, indtil det kunde blive lastet i Jagter og Skonnerter for at udføres.

Byen havde ogsaa dygtige og flittige Haandværkere. Som Regel sled Mester selv sammen med Svende og Lærlinge paa Værkstederne fra tidlig Morgen til sen Aften.

Men store industrielle Virksomheder havde Byen ikke, og Vovemod og stort Fremsyn prægede ikke Erhvervs-livet i hin Tid.

Den gamle Forbygning til C. M. Hess' Ejendom i Grønnegade i Firserne.

Den Ejendom i Grønnegade, hvori C. M. Hess senere grundlagde sin store Virksomhed, var i 1804 blevet købt af Amtmand Selmer, som beboede Ejendommen til sin Død i 1833. I Sommeren 1847 opnaaede Jernstøber A. Rasmussen kongelig Bevilling til at anlægge et Jernstøberi i Vejle; han købte da denne Gaard og indrettede i Bagbygningen et lille Støberi for Kakkellovne, Komfurer, Gryder m. m. Blæseren til Støberiets Øvn blev trukket af en Hest, og naar der støbtes, kunde man høre Blæserens Brummen over store Dele af Byen. Støberiet blev senere bortforpagtet til Smed Aarup, der

beboede Naboejendommen, en enetages Bindingsværksbygning, der laa med Gavlen mod Gaden, og som tidligere havde været Byens Fattiggård („Spindeskole“). I 1862 fik Vejle sin første egentlige Fabrikkskorsten, idet P. Jensens Jernstøberi i hint Aar blev anlagt (i den Ejendom i Vestergade, hvor „Gorms Apotek“ nu har til Huse). Hertil indskrænkede Byens Fabriksvirksomhed sig praktisk talt indtil Midten af Halvfjerdserne. Ved Havnen havde ganske vist „Vejle Trælasthandel“ (grundlagt 1873) anlagt et Høvl- og Savværk, og endvidere fandtes der i Byen en Del Brænderier og et Par Garverier (disse blev dog paa hin Tid drevet rent haandværksmæssigt) samt et Tobaksspinderi.

Mangt og meget er forandret siden hine Dage. Da dansk Landbrug slog ind paa Udførsel af Mejeriprodukter i Stedet for Korn, gik det ud over de gamle Købmandsgaarde. I Firserne fandtes der i Vejle endnu en Mængde store Kolonial- og Produktforretninger af den gamle Type; men lidt efter lidt forandrede de gamle Købmandsforretninger Karakter. Flere af dem kastede sig over Import af Korn- og Foderstoffer. Førstemanden paa dette Omraade var igennem en lang Aarrække Købmand M. Christiansen. Sammen med den ældre Broder, I. C. Christiansen, havde M. Christiansen i 1863 begyndt et lille Købmandskab i „Md. Grytters Hus“ ved Nørreport. I Begyndelsen havde de ingen Medhjælpere, og naar Landboerne læsede deres Kornsække af uden for Forretningens Dør, tog Købmændene selv Sækkene paa Nakken og bar dem ind. Den ældste Broder flyttede senere ned til Sønderbro og drev her i mange Aar en stor blandet Forretning i Forbindelse med Brænderi; dog vedblev Kompagniskabet mellem de to Brødre at bestaa indtil 1884. M. Christiansen afstod senere sin Butiksforretning; men han udvidede i Aarenes Løb sin Korn- og Foderstofforretning betydeligt; i 1893 byggede han det første Silopakhus i Vejle. Sønnen C. T. Christiansen fortsætter Faderens Virksomhed. I. C. Christiansen afstod i 1885 sin Butiksforretning til en tredje Broder, Frederik Christiansen, medens han selv endnu i nogle Aar fortsatte Driften af Brænderiet. Fr. Christiansen, som stadig forener Handel med Korn, Foderstoffer og Markfrø med sin Butiksforretning, drev tillige Dampbrænderi og Gærfabrik i Aarene 1906—18. (Samtlige Brænderier i Vejle blev derefter nedlagte ifølge Overenskomst med „De danske Spritfabrikker“.) De tre Brødre Christiansen har ved Flid, Sparsommelighed og Virkestrang altid staaet som lysende Eksempel for deres Medborgere; men de har tillige direkte haft en vidtrækkende Indflydelse paa Byens Erhvervsliv og Udvikling, idet et eller flere af disse Brødrenavne er eller har været knyttet til de fleste af Byens større Aktieforetager.

Flere af de gamle Landforretninger er ganske ophørte; andre har faaet et helt andet Præg end tidligere; i mange Tilfælde er den gamle Forretning blevet delt, saaledes at Butiksforretningen, der nu for en stor Del lever af Bykunder, er blevet udskilt fra det gamle Firmas øvrige Brancher (Korn-, Trælast- eller Jernhandel).

I denne Forbindelse skal den gamle Schjøthske Forretning omtales: Købmand Christian Schjøth grundlagde i 1853 en blandet Forretning, som omfattede Kolonial, Hørkram, Korn, Trælast og Jern. Grundlæggerens Søn, Konsul Andreas Schjøth, skilte i 1881 Butiksforretningen fra og gjorde Virksomheden til en Specialforretning i Jern en græs og Smedekul; senere føjede han hertil Rør- og Sanitetsartikler, Værktøjer, Maskiner samt Artikler for Smede, Mekanikere og Gas- & Vandmestre. Forretningen ejes nu af Grosserer Aage Christian Schjøth, Grundlæggerens Sønnesøn. Købmand C. Rasmussen, der overtog Butiksforretningen som Chr. Schjøths Efterfølger, gik senere over til Specialitetshandel (Støbegods, Kul m. m.), og i 1911 grundlagde han „Vejle Trikotagefabrik“.

Lokalbaner og Rutebiler har yderligere hidraget til at gøre de gamle Købmandsgaarde overflødige, og udenbys Firmaer som „Korn- og Foderstofkompagniet A/S“, København, og „Jydsk Andels-Foderstofkompagni“ har i senere Aar slaet sig ned her i Byen for at deltage i Konkurrencen indenfor deres Branche. — Antallet af Urtekram- og Delikatessforretninger i Vejle er i de sidste 40 Aar blevet fordoblet mange Gange, og Konkurrencen indenfor Kolonial- og Produktbranchen er blevet skærpet ved Oprettelsen af Brugsforeninger og Eksportforeninger for Æg og Smør. („Dansk Andels Ægekspport“ blev op-

rettet i April 1895 af to Lærere fra Omegnen. Forretningens Omsætning var i 1895: 60000 Kr., i 1925: ca. 2 Millioner Kroner.]

Til Gengæld har driftige Købmænd opsøgt sig nye Virkefelter: Nogle har kastet sig over Fabrikvirksomhed, og andre har oprettet Engros-Forretninger. Saaledes er betydelige Engros-Forretninger i Kolonial oparbejdede af nedennævnte:

Konsul Jørgen Christensen, som grundlagde sin Forretning den 1. Maj 1897 og har ført den frem til at være en landskendt Virksomhed. (Se Afsnittet Vejle Handelsstandsforening.) — S. C. Langager, som grundlagde en Detailhandel den 14. August 1906 og forandrede denne til Engros-Forretning 1914. — Brødrene Pedersen, hvis Forretning blev grundlagt af den ældre Broder, Peder Pedersen, den 18. Maj 1907, medens den yngre Broder, Christian Pedersen, først drev Engros-Forretning i Hørkram m. m. (1911—16). I 1916 blev de to Forretninger slaaet sammen. — Ogsaa indenfor andre Brancher er der grundlagt betydelige Engros-Forretninger her paa Stedet. Som nogle af de bedst kendte af disse kan anføres Firmaerne: J. B. Grunnet, Charles Hindborg, Axel Nielsen, N. Fr. Petersen, Trae-Jørgensen, Sophus Warburg & Søn (Holger Warburg), V. Wegener, Severin Wulff.

Der findes i Vejle flere meget betydelige Kul- og Trælastforretninger:

Vejle Trælast- & Kulkompagni A/S er grundlagt i 1873 af Købmændene Erhard Gylding, N. Fr. Petersen, Fr. Svendsen, Chr. Schjøth, J. W. F. Flach, M. Christiansen og N. Dujardin. Virksomheden omfatter Trælasthandel, Kalkbrænderi, Savværk og Høvleri. Administrerende Direktør: G. Schackner.

Thisted & Warrer: Kul- og Koksimport. Virksomheden grundlagdes af Konsul C. Thisted, overtoges i 1895 af dennes ældste Søn, Konsul A. Thisted, og i 1907 af den nuv. Eneindehaver, norsk Konsul P. M. Warrer, under hvem Forretningen har taget et mægtigt Opsving. Firmaet gik mere og mere bort fra Engros-Handel med Trælast og lagde efterhaanden Hovedvægten paa Kul- og Koksimport, der nu er dets eneste Opgave. Paa sit Omraade overgaas Firmaet næppe af nogen anden Virksomhed i Vejle. Importen sker direkte, og Firmaets store Oplagsplads ved Havnen er udstyret med et fuldt moderne mekanisk Kullosseapparat.

Vejle Kulimport og Trælasthandel, som er grundlagt af Forretningens nuværende Indehaver, Konsul G. Becker-Christensen, i Aaret 1902, driver Import af Trælast, Kul, Koks og Cinders og i Forbindelse hermed: Kalkbrænderi. Forretningen er af betydelig Art, og der indgaar næppe saa mange Skibe aarlig i Vejle Havn til noget andet Vejlefirma som til dette.

Et tredje Trælastfirma, som ogsaa driver en meget stor Virksomhed, indehaves af Købmand Johan Andersen (C. Andersens gamle Forretning, omtalt Side 257—58.) — Et kendt Kulimportfirma er Chr. Schjøths Efterfølger. (Import af Kul og Koks samt Eneforhandling af Dania Cement ved Grosserer Axel Rasmussen.)

En Mand, som indenfor et særligt Omraade af Storhandelen har opnaaet et landskendt Navn, er Niels Skou Jakobsen (født i Farre i Give Sogn 1853.) Fra Midten af Firserne indtil Aaret 1900 var Niels Skou bosiddende i Vejle og drev her en meget betydelig Handel med Heste. Til Tider var det næsten saaledes, at Hestemarkederne i Vejle forlagdes fra Kirketorvet til Niels Skous Gaard paa Dæmningen. Skous glimrende Handelstalent støttedes bl. a. af hans fænomenale Hukommelse og Genkendelses-evne og af hans Redelighed og Soliditet. De fleste af de Heste, Skou købte, solgte han atter til Tyskland (dels til Sporvognsselskaber, dels til Militærbrug). Han blev snart en af Vejle Bys største Skatteydere, og han erhvervede sig efterhaanden en betydelig Formue, som han for en Del anvendte til Køb af Jordegods. Allerede i 1892 købte han Lille Grundet, i 1905 en Del af Store Grundets Jord og i 1909 selve Hovedgården Store Grundet med Resten af dens Jorder. Godsejer Niels Skou, som siden Aaret 1900 har haft Bopæl paa Lille Grundet, har fra forholdsvis smaa Kaar arbejdet sig frem til Stillingen som en af Jyllands største Godsbesiddere.

Ogsaa med Hensyn til Detailhandelen er der foregaaet store Forandringer siden Halvfjerdserne. Hvad der nu anvendes paa Butikudstyr og Vinduespyntning, hvad der indenfor enhver Branche forefindes af Varer, og hvad der nu om Dage omsættes af Byens Forretningsfolk, vilde have forekommet de gode Vejleborgere for et halvt Hundrede Aar siden som ganske utænkeligt og umuligt.

De store Forandringer, som i Løbet af de sidste 40—50 Aar har fundet Sted indenfor Handelens Omraade, overskygges dog fuldstændigt af den Udvikling, som Industrien samtidig har gennemgaaet. Byen har endnu en Mængde gode, solide Haandværkere, men den gamle Haandværksmestertype er dog for en Mængde Fags Vedkommende til Dels forsvunden og afløst af smaa Fabrikanter. Men desuden er der fremstaaet en hel Række af meget store og landskendte Fabrikvirksomheder i Vejle. Medens det tidligere var de store Købmandsgaarde, der var Byens Stolthed og Styrke, er det nu høje Dampskorstene og mægtige Fabriksanlæg, som sætter Præg paa Byen, og som bringer den Virksomhed og Velstand. Vejle er nu en udpræget Industriby, og der er vel næppe nogen anden dansk Provinsby, der saa fuldstændigt som Vejle har „skiftet Ham“ i Løbet af en forholdsvis kort Aarrække.

Nedenstaaende gives der en kort Oversigt over de mest kendte af Byens industrielle Virksomheder. [Ved Rækkefølgen af disse er der dels taget Hensyn til den kronologiske Orden, dels til Virksomhedernes Betydning og Art, idet alle af samme Branche saavidt muligt er samlede i Rækkefølge]:

Vejle Saalelæderfabrik

fejrede i Aaret 1925 sit 75 Aars Jubilæum. Virksomhedens Grundlægger, Garver Ludvig Seligmann, var polyteknisk Kandidat og vidtherejst, forinden han den 16. Juni 1850 etablerede sit Garveri lige uden for Vejle Sønderbro. Hvert Foraar indkøbte han Egebark, som dengang blev brugt til Garvning af Huder, og han afsatte sin Produktion til stedlige Forbrugere, Sadelmagere og Skomagere. At han var en dygtig Mand i sit Fag, fremgaa bl. a. af, at han paa forskellige Industriudstillinger opnaede Anerkendelse for sit Fabrikat. Hans Medborgere lagde Beslag paa hans Evner og overdrog ham forskellige offentlige Hverv, ligesom han indenfor Foreningslivet indtog en fremragende Plads.

Da han døde i 1874 — i en Alder af kun 51 Aar — blev Virksomheden fortsat af hans Neve, Alfred Seligmann, først som Bestyrer, senere som Direktør, idet Garveriet i 1884 overgik til et Aktieselskab, Vejle Saalelæderfabrik. (Blandt Medstifterne af dette Selskab var Garver C. J. Bierregaard, Købmand Fr. Bierregaard, Kæmner U. C. Boesen og Købmændene I. C. Christiansen og M. Christiansen). Omkring ved Aarhundredskiftet var Garveriets Tid som Haandværk forbi. Vejle Saalelæderfabrik indførte ganske nye Fabrikationsmetoder, og i det Øjemed blev der opført en ny stor Fabrik med moderne Arbejdsmaskiner.

Da Alfred Seligmann i 1914 trak sig tilbage fra Ledelsen af Fabrikken, overtog hans Søn, Olaf Seligmann (Fabrikkens Værkfører siden 1902), Stillingen som Direktør, og han har siden ledet denne store Virksomhed. I nogle Aar ansaa

man Tilberedelsen af ca. 5000 Huder som Maksimum for, hvad Fabrikken kunde præstere i Løbet af et Aar, men i 1908 naaedes en Fabrikation af 14500, og i 1924 endog et Antal af ca. 56000 Huder. Selskabet har siden Efteraaret 1919 ydet Fabrikken Arbejdere en „Produktionspræmie“ — et System, der har virket overordentlig tilfredsstillende saavel for Arbejdsgiver som Arbejder. (Direktør Olaf Seligmann var i nogle Aar Formand for „Foreningen af danske Læderfabrikanter“ og indtager paa forskellige Omraader en fremskudt Stilling i sin Fødeby Vejle.)

Bierregaards Garveri,

som nu er nedlagt, var i sin Tid en saa betydelig Virksomhed, at den fortjener Omtale. Garvermester, kgl. Agent C. J. Bierregaard var født i København 1830. I 1858 grundlagde han et lille Garveri i Vejle, som han i Tidens Løb oparbejdede til en betydelig og anset Virksomhed. Bierregaard var Foregangsmand indenfor sit Fag; allerede i 1871 anskaffede han en Spaltemaskine, og i 1879 udvidede han sin Virksomhed til at omfatte Lakereri, det første af den Slags her i Norden. Garveriets lakerede Læder fandt god Af sætning ikke alene her i Landet, men ogsaa i Udlandet. Paa Verdensudstillingen i Paris 1900 tilkændtes Bierregaards lakerede Kalveskind Sølvmedaille. Den 1. September 1902 overtog Sønnerne Jørgen og William B. Virksomheden, som de fortsatte igennem en Aarrække.

Agent B. var en overordentlig afholdt Borger i sin By; han sad i Byraadet i 30 Aar fra 1873, og han deltog med stor Iver i Foreningslivet (Haand-

værkerforeningen og Skyttelavet). Han skyede ikke noget Arbejde, naar han lagde sig i Selen for en god Sag, og hans frejdige Livssyn og retsindige Færd gjorde ham velset og populær overalt. Forinden sin Død opnaaede Agent B. at højtideligholde sit 50 Aars Borgerjubilæum (den 30. November 1908).

A/S M. J. Ballins Sønner.

A/S M. J. Ballins Sønner, København, købte i 1906 det af Garver Lasson i mange Aar (siden ca. 1870) drevne Garveri (Vestergade Nr. 13 og Staldgaardsgade Nr. 7, 9 og 10), som forinden var overgaaet til Aktieselsk. „Dansk Garverkompagni“, der havde specialiseret Produktionen til kun at omfatte Underlæder, som efter ny Hurtiggarvningsmetoder blev garvet i Valker. „M. J. Ballins Sønner“ fortsatte Driften heraf og har i Aarenes Løb med forskellige forbedrede Ændringer i de først anvendte Metoder og ved flere Udvidelser og Installering af ny og bedre Maskiner bragt Produktionen op til over det dobbelte af, hvad den var i de første Aar. Der fabrikeres nu aarlig Læder af ca. 25000 Kvæghuder, hvoraf Størsteparten importeres fra Sydamerika og Australien. Foruden nævnte Læderfabrikation har Firmaets Afdeling i Vejle siden 1906 drevet en ret omfattende og stor Læderhandel i Jylland og paa Fyn, ogsaa omfattende Firmaets andre Fabrikater saavel i Skindsorter som Over- og Underlæder.

Konsul Olaf Billenstein, som er Direktør for den store Virksomhed, har ledet denne lige siden Firmaet M. J. Ballins Sønner overtog Garveriet. (Konsul Billenstein er Formand for Danmarks Garverforening.)

Bryggeriet „Vejle“

er grundlagt 1858; det blev bygget af Murermester Nielsen, der selv drev det til 1870, da det overgik til et Interessentskab i Vejle, som fortsatte Virksomheden med Købmand N. M. Hermansen som Direktør og Nielsen som Brygmester. Fra 1876 ejede Tyskeren Grothe Bryggeriet, indtil det 1880 solgtes til „Fæstningsbryggeriet“ i Fredericia, sammen med hvilket det i 1898 gik ind under „Østjydske Bryggerier A/S“. Straks efter Optagelsen i dette Selskab blev Bryggeriet „Vejle“ helt igennem rekonstrueret, saa at det opfyldte de Krav, der stilledes til et moderne Bryggeri. Det er i de siden da forløbne Aar stadig fulgt med i Udviklingen, og det kan betegnes som et i enhver Henseende moderne og veludstyret Bryggeri.

Produktionen omfatter saavel flere Sorter af Baierskøl (Pilsner, Lager, Eksport-Øl) som af Hvidtøl. Alle disse Produkter har høstet Anerkendelse i Fagkredse — ikke mindst den fortrinlige Pilsner.

A/S Vejle Dampmølle.

I 1876 købtes den gamle Vandmølle af H. Hansen Møller fra Als. Han ombyggede den og indførte Dampdrift (i 1883), og 1889 byggede han en ny Dampmølle paa den anden Side af Aaen. I den gamle Mølle formalede Rug, i den nye Hvede, 300 Tønder i Døgnet. I 1894 opførtes et Silopakhus, for 14,000 Centner Korn, ved Havnen.

I 1895 anlagde H. Hansen Møller en Vandmølle i Grejsdalen for Havregryn og Havremel; denne er senere solgt. I 1903 omdannedes Virksomheden til Aktieselskab med Grundlæggerens Søn af samme Navn som Direktør. I 1906 opførtes et Silo- og Mel-pakhus i automatisk Forbindelse med Dampmøllen. I 1907 brændte Dampmøllen, men opførtes paany 1908. I 1912 anlagdes et elektrisk Rugsigtningværk; i 1914 byggedes et nyt Silopakhus ved Havnen (20,000 Tdr.) med Skibselevator. I 1917 moderniseredes Vandmøllen, og der opførtes et 3. Pakhus ved Havnen, i 1918 endelig et fjerde. I 1918 brændte Møllen paany, hvorefter den nye Dampmølle ved Havnen opførtes. Denne er fuldt moderne og kan behandle 1100 Tønder Hvede og Rug i Døgnet.

Den nuværende Bestyrelse er: Fabrikant N. F. Møhl, Vejle (Formand), Købmand Frederik Poulsen, Vejle, og Grosserer A. Hansen Møller, København. Efter Hans Hansen Møller juns Død overtog Ove W. Sørensen Stillingen som administrerende Direktør.

A/S C. M. Hess' Fabrikker.

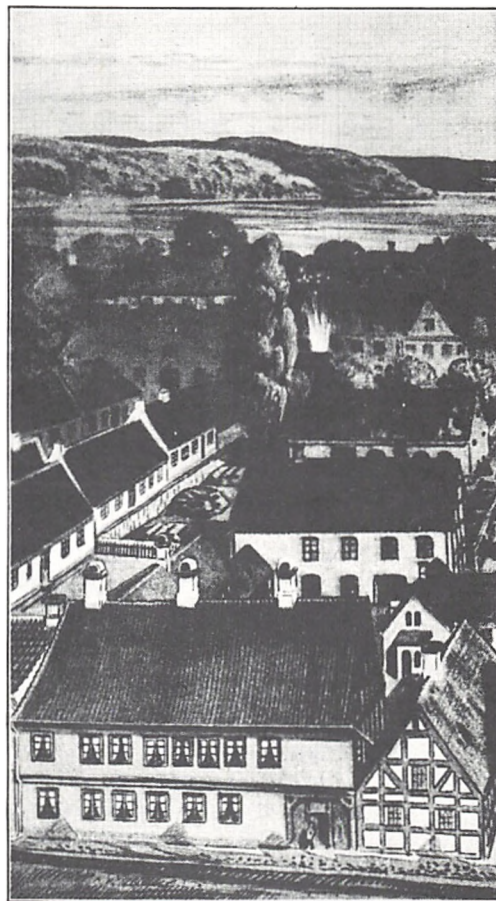
C. M. Hess er født den 14. Oktober 1851 i Middelfart, hvor hans Fader havde anlagt et Jernstøberi. Den 1. April 1876 overtog C. M. Hess det gamle Støberi i Grønnegade og forsynede det straks med Dampkraft, ligesom han foretog en Del andre højst nødvendige Forbedringer paa den lille Fabrik.

„Nu piber Hess!“ udbød Folk i Byen, naar de hørte Fabrikens Dampfløjte Morgen, Middag og Aften — saa vidste man, hvad Klokken var slaaet, men samtidig følte man, at der var begyndt „en ny Tid“ for det gamle Støberi; — at Hess's Dampfløjte tillige gav Signalet til en ny Tid for Vejle By i det hele taget, var der den-

gang vel næppe nogen, der anede, end ikke den unge Fabrikant selv. Med en Arbejdsstyrke af kun 6—7 Mand foretoges den første Støbning den 20. Juni 1876. (3000 Pd. Jern gik den Dag i Smelteovnen og støbtes til Landbrugsmaskiner, Komfurer og Kakkelovne osv.) I Begyndelsen støbtes der kun hver tiende Dag, og af Kakkelovne fremstilledes der kun omkring ved halvandet Hundrede Stykker aarlig. Modellerne til disse havde Hess medbragt fra Middelfart; men efterfaa Aars Forløb lykkedes det ham at konstruere langt bedre Modeller end de oprindelige, og ilet han gjorde Fremstillingen af Kakkelovne og Komfurer til Fabrikkens Specialitet, opnaaede hans Støbegods snart almindelig Anerkendelse, saaledes at han mer og mer erobrede det danske Marked og med Held konkurrerede med Udlandet.

Den stigende Efterspørgsel efter det gode Fabrikat krævede Aar efter Aar Arbejdsstyrkens Forøgelse og Udvidelse af Fabrikken. I Aarene 1880—1891 indkøbtes en Række Naboejendomme i Grønnegade, som alle blev nedrevne for at afgive Plads til Støberier, Sliberier, Modelsnedkerier og Værksteder m. m. Der smeltedes nu daglig i to Smelteovne, og Fabrikken havde to Støberier. Udviklingen fortsattes, og i 1893 maatte der opføres et nyt Beslagværksted.

Da udbryder der den 14. Marts 1894 om Aftenen Ild i et af Værkstederne, og i Løbet af faa Timer ødelægges Maskin- og Kedelrummet tillige med flere andre af Fabrikkens Bygninger. Herved lammes Virksomheden i nogen Tid; men denne Standsning ægger kun den handlekraftige Hess til en endnu større Energiudfoldelse. — For at imødekomme den stadig voksende Efterspørgsel maa Fabrikken udvides yderligere, og da der ikke kan skaffes den fornødne Plads inde i Byen til nye Udvidelser, køber Hess i 1897 Konsul Møllers Købmandsgaard med tilhørende store Grunde ved Flegborg og opfører her en stor ny Fabrik. Denne overtog Fabrikationen af de firkanterede Ovne, Kaminer og Komfurer samt alt Bygningsarbejde, medens Fabrikken i Grønnegade nu udelukkende tilvirker de runde Ovne. Mægtige Udvidelser har siden da fundet Sted; allerede i 1906 maatte Hess rømme sin private Bolig i Grønnegade for at skaffe Plads til Lagre og Kontorer, næste Aar blev begge Støberier udvidede. I 1907 støbtes der hver Dag ca. 40000 Pund Jern, og over 300 Mand havde da daglig Beskæftigelse paa Fabrikken, som tilvirkede ca. 25000 Ovne og Komfurer om Aaret. I 1911 maatte der købes nye Grunde i Grønnegade for at skaffe Plads til en ny stor Lagerbyg-

Det gamle Støberi i Grønnegade 1876 — saaledes som C. M. Hess overtog det.

ning, og endelig blev der i Aarene 1912—14 opført et nyt, stort og moderne indrettet Støberi i Flegborg. Vest for Omløbsaaen. Samtidig med den sidste Udvidelse opgav Hess de gamle Dampmaskiner og indførte elektrisk Drift overalt.

De Kakkelovnstyper, hvormed Hess' Fabrikker rigtig slog igennem, var: Magasinovnen med to eller tre tæt sammenslebne Døre, Skærmovnen eller „den dobbelte Søjleovn“, „Røgførbrænderen“ og den praktiske Stedsebrænder „Daniaoovnen“. — Efter at Højdepunktet hermed var naaet for de runde Ovnes Vedkommende, slog Hess ind paa at fremskaffe nye og stilfulde firkanterede Ovne, navnlig Magasinovne.

Allerede fra Begyndelsen af Halvfemserne havde Fabrikken lejlighedsvis udført Centralvarmeanlæg af forskellig Art: men i Aarenes Løb har denne Gren af Virksomheden antaget et saadant Om-

fang, at den nu maa regnes blandt de betydeligste indenfor Branchen. Fabrikken har udført store offentlige Anlæg bl. a. til Politigaarden og den kgl. Mønt i København, Statsskolerne i Randers og Viborg, Vejle Amts og Bys Sygehus osv.

Der har alle Dage hersket et ualmindelig godt Forhold mellem Fabrikant Hess og hans Arbejdere og Funktionærer, og Hess har oprettet betydelige Legater for sine Arbejdere og bygget et Alderdomshjem for disse. — I 1919 overgik Fabrikken til et Aktieselskab, hvori Hess selv har den langt overvejende Del af Aktierne og tillige er Formand for Bestyrelsen. De øvrige Medlemmer af denne er Bankdirektør Jacob Petersen samt Chefens ældste Søn, Ingeniør C. E. Hess, og to Svigersønner. Aktieselskabets Direktører er den yngste Søn, Harald Hess, samt M. Sørensen, der i en lang Aarrække har været knyttet til Virksomheden.

I Løbet af et halvt Aarhundrede har Fabrikant C. M. Hess saaledes drevet denne Virksomhed frem fra en ringe Begyndelse til en første Rangs Stilling. Fabrikken normale Arbejdsstyrke er ca. 400 Mand.

Hans Jessens Maskinfabrik

blev grundlagt af Møllebygger Hans Jessen i 1891 i lejede Lokaler paa Dæmningen. Virksomheden voksede sig snart saa stor, at den krævede en stor selvstændig Fabriksbygning.

Firmaet, der er Specialfabrik for Transportapparater samt Knuseanlæg for Oliekager og Foderblandingsanlæg, har i Aarenes Løb projekteret en Mængde Silopakhus og Foderblandingsanlæg og bl. a. udført Løse- og Transportmaskineriet til de fleste Silopakhus her i Landet. Allerede i 1893 havde Firmaet opført M. Christiansens store Silopakhus ved Vejle Havn.

Efter Grundlæggerens Død i 1920 førtes Virksomheden videre af hans Enke og overtoges i 1926 af Sønnen, Ingeniør Valdemar Jessen. Under normale Forhold beskæftiger Fabrikken ca. 35 Mand.

P. Matthiesens Maskin- og Motorfabrik.

Fabrikant P. Matthiesen begyndte sin Virksomhed 1893 paa Horsensvej med Reparation og Salg af Cykler og mindre Maskindele. I 1894 udvidedes Virksomheden og flyttedes til Hjørnet af Horsensvej og Skovgade, hvor der indrettedes Maskinværksted for Anlæg af Mejerier.

I 1895 byggede Matthiesen et større Maskinværksted i Skovgade og paatog sig her Reparation af Lokomotiver og andre større Maskinarbejder ved Anlæg af Vejle—Give og Vejle—Vandel-Banen. Vejle offentlige Slagtehus, Vejle Amts Svineslugteri, „De danske Bomuldsspinderier“ og hele Maskinanlægget til Kertemind Vandværk. I 1901 gik Matthiesen helt over til Fabrikation af Raaolietmotorer til Skibs- og Landbrug; af disse har han i Aarenes Løb fabrikeret ca. 3000 Stkr. I 1914 optog Firmaet Fabrikation af motordrevne Tjæremaskiner til Overtjæring af Landeveje og Gader. Disse Maskiner har vundet stor Udbredelse.

Sammen med sin Fabriksvirksomhed har P. Matthiesen udfoldet stor Energi paa andre Omraader, bl. a. som Importør af Motorvogne („King“), og paa en Amerikarejse satte han sig ind i Fremgangsmaaden ved Bygning af Landeveje med Tjæremakadam, hvilken Metode han senere har praktiseret her i Danmark.

Vejle Bolte- og Matrikfabrik

blev grundlagt i 1899 som et Aktieforetagende med Isenkræmmer Carl Brincker i Vejle som Leder.

I 1902 udvidedes Fabriksvirksomheden betydeligt, Aktiekapitalen forhøjedes fra 60000 Kr. til 110000 Kr., og Fabrikant A. Brincker, Grejsdal Hammerværk, overtog nu Ledelsen af Virksomheden, som i de følgende Aar gradvis voksede og efterhaanden omfattede mange forskellige Arter af Bolte. I 1914 afløstes den hidtil anvendte Dampkraft af en moderne Dieselmotor, og der byggedes et nyt Anlæg til Fremstilling af Svelleskruer, hvorved et helt nyt Felt for dansk Arbejde blev indvundet. Da man i Krigsaarene ikke kunde faa de fornødne Maskiner fra Udlandet, gik Fabrikken over til selv at konstruere sine Maskiner.

Den paa Initiativ af R. E. Brincker i 1918 stiftede „A/S Dansk Skruer- og Nittefabrik“ sammensluttedes i 1919 med Boltefabrikken, som samtidig udvidede sin Aktiekapital til 500000 Kr. Ledelsen gik nu over til R. E. Brincker og Fabrikken tidligere Bogholder, Holger Jensen. Efter sidstnævntes Død i 1923 overtog den førstnævnte Eneledelsen. Medens Produktionen i de første Aar kun androg nogle faa Hundrede Tons, var den i 1925 oppe paa ca. 2400 Tons. Fabrikken Arbejderstab er normalt ca. 100 Mand.

Dansk Kartebeslagfabrik

blev grundlagt 14. Oktober 1920 af Kommerzienrat Volkmar Seelemann, Neustadt-Orla, Thüringen, og A. von Roessel jun., Tilburg, Holland. Fabrikken overgik 22. Marts 1922 til et Aktieselskab: A/S Adolph Seelemann & Sønner, Kartebeslagfabrikker. Virksomheden har mekanisk Drift. Af Produktionen maa de tre Fjerdedele eksporteres. Afsætningsmulighederne er gode, særlig i Østen.

Vejle Textilfabrik

er anlagt i 1883 af daværende Købmand M. Hansen (nuværende Konsul Windfeld-Hansen), og havde Lokaler i Torvegade Nr. 6. Her anvendtes for første Gang „den automatiske Magasinæv“. I 1897 gik Fabrikken over til et Aktieselskab under Navn „M. Hansens mekaniske Væveri“ med Direktør C. Müller som Leder. Efterhaanden udvidedes Fabrikken, Pladsen blev derfor for indskrænket, og der opførtes da en ny Fabrik i 1916—17 paa Enghavevej.

I 1919 afhændede Aktieselskabet Fabrikken til Direktør Müller, og Virksomheden fortsattes under Navnet „Vejle Textilfabrik“.

A/S De danske Bomuldsspindierier.

Landets første Bomuldsspindierier blev grundlagt i Vejle. Som tidligere omtalt havde Konsul M. Windfeld-Hansen allerede i Begyndelsen af Firserne slaet ind paa Fabriksvirksomhed, og efter at han i en halv Snes Aar havde drevet sit mekaniske Væveri i Torvegade, realiserede han i 1892 en storstilet Ide, som længe havde forsvævet ham, nemlig at anlægge et dansk Bomuldsspindierier. I Forening med Fabrikant I. C. Christiansen, Sparekassedirektør Jørgen Thisted samt Grosserer P. M. Ørsnes, Aarhus, opførte han paa en Plads bag Havnegade „Vejle Bomuldsspindierier“. Spindieriets Fabrikat opnaaede snart almindelig Anerkendelse og Fabrikken udvidedes i 1894 og i 1897.

Virksomhedens hurtige Opsving fristede til Efterligning. Initiativet til Oprettelse af det næste Bomuldsspindierier udgik 1895 fra daværende Købmand Peter Løfberg i Vejle, som i Forening med Prokurist (hos Fabrikant H. Steensen) N. Houmann arbejdede paa denne Sags Gennemførelse.

Det nye Firma, „Vejle Bomuldsvarefabrik“, fik til administrerende Direktører de to ovennævnte Herrer, medens to Lübeck-Grosserere var passive Interessenter i Foretagendet. Fabrikken

opførtes i Engene Vest for Byen tæt ved Vardevejen, og i Maj 1896 kom Virksomheden i Gang. (Det til Spindieriet knyttede Væveri blev kort efter solgt til Købmændene Jacob Bundegaard og Th. Eldrup.)

Den 1. Januar 1901 stiftedes Aktieselskabet „Vejle Bomuldsspindierier“ ved en Sammenlutning af de ovennævnte to Vejle-Firmaer og Odense Bomuldsspindierier. Aktiekapitalen var ved Stiftelsen 1½ Million Kroner. Seks Aar efter opførte dette Aktieselskab et nyt, moderne Spindierier i Valby, og samtidig udvidedes Aktiekapitalen til 2 Millioner Kroner. Derefter nedlagdes Spindieriet i Odense, og Selskabets Navn blev i 1918 forandret til A/S De danske Bomuldsspindierier. To Aar senere fordobledes Aktiekapitalen til 4 Millioner. Selskabet lededes i en Aarrække af Direktørerne N. Houmann og P. Løfberg. Sidstnævnte døde i Efteraaret 1924.

„De danske Bomuldsspindierier“ indtager en fremtrædende Stilling indenfor dansk Industri og er tillige overordentlig godt konsolideret. Selskabets Driftsbestyrer, G. Hepworth, som allerede i 1892 var med til at starte Vejle Bomuldsspindierier, har som teknisk Leder fulgt Udviklingen i Vejle gennem alle Stadier, og det skyldes i væsentlig Grad hans Dygtighed og tekniske Indsigt, at „De danske Bomuldsspindierier“ har kunnet fremstille et saa godt Fabrikat, at det udenlandske Garn nu næsten er fuldstændig fortrængt fra det danske Marked. Foruden en Aktiekapital paa 4 Millioner Kroner har Selskabet en Reservekapital paa 4,3 Mill., og det har i Aarenes Løb afskrevet 3,6 Mill. Selskabet beskæftiger i alt ca. 1000 Personer, hvoraf ca. 650 i Vejle. I Løbet af 25 Aar er der produceret 147 Mill. lbs. Bomuldsgarn paa Selskabets Fabrikker.

Justitsraad Johs. Schiødt, Vejle, har lige siden Selskabets Stiftelse været Formand for dets Bestyrelse, som iøvrigt bestaar af: Bankdirektør, Etatsraad Høeg, Odense, Sagsfører C. Jensen, Odense, Købmand Frederik Christiansen, Vejle, Direktør Houmann, Vejle, Fabrikant Herman Mogenssen, København, og Prokurist Per Løfberg, Valby.

Den 11. Juli 1924 nedbrændte Spindieriet ved Vardevej fuldstændigt: men paa samme Grund blev der opført et nyt og fuldt moderne Spindierier, som blev taget i Brug det følgende Aar. (Kort efter Branden skrev „Assurandøren“: „Denne Brand er den største i Danmark i den nyere Tid. Den samlede Brandskade, 2½ Mill. Kr., er den til Dato største Brandskade“.)

Vejle Dampvæveri.

I 1890 havde Manufakturhandler Jacob Bundegaard i Vejle paabegyndt et mindre Væveri med 8 Vævestole. I 1896 opgav han Manufakturforretningen for helt at kaste sig over Fabriksvirksomhed. Nævnte Aar overtog han nemlig det af „Vejle Bomuldsvarefabrik“ opførte Væveri, som nu antog Navnet Vejle Dampvæveri. Som Kompagnon i Virksomheden indtraadte samtidig Thorald Eldrup. Efter dennes Død i 1913 var Jacob Bundegaard Eneindehaver af Firmaet, indtil sin Død i September 1926. Direktør la Cour leder nu Virksomheden.

Fra en ringe Begyndelse udviklede Væveriet sig til at indtage en fremskudt Plads indenfor Vejle Bys store industrielle Foretagender. De oprindelige 62 Væve forøgedes efterhaanden til 200, og der anskaffedes en Mængde moderne Hjelpe-maskiner til Vævernes Behandling. Som en Folge af Forretningens Vækst maatte Fabriksbygningerne derfor ogsaa stadig udvides. Ligesom Drivkraften, der oprindelig var en lille Gaasmotor, nu besørges af en større Dieselmotor. Fabrikken har sit eget elektriske Lysanlæg. Virksomheden har altid været paa Højde med Tidens Krav, og dens Produktion er udelukkende baseret paa Massetilvirkning af fævede, blegede og ublegede Bomuldsvarer. Arbejdernes Antal er ca. 100.

A/S Windfeld-Hansens Bomuldsspinderi.

Kort efter at Konsul Windfeld-Hansen havde været med til at grundlægge „A/S De danske Bomuldsspindrier“, fratraadte han sin Stilling indenfor dette Firma for at paabegynde sit eget Bomuldsspinderi paa Havneterrainet i Vejle.

Konsulen, der stedse har været Foregangsmand indenfor dansk Tekstilindustri, gjorde sine mangeaarige Erfaringer frugtbringende ved Anlægget af sin nye Virksomhed: Spindriet blev baseret paa elektrisk Drift ved direkte Kraftoverføring. Det nye Spindri aabnedes for Driften i November 1904, og det viste sig straks, at de elektrisk drevne Maskiner var i Stand til at fremstille et Garn, der var af jævn og fortreffelig Beskaffenhed, saaledes at den energiske og erfarne Chef for Firmaet høstede baade Ære og pekuniær Fordel af dette sit sidste store Foretagende paa Tekstilindustriens Omraade. Ca. 250 Arbejdere er beskæftigede paa Spindriet.

Vejle Trikotagefabrik

er grundlagt i 1911 af den nuværende Ejer, C. Rasmussen. Fabrikken producerer strikkede Væver og beskæftiger 30—35 Arbejdere.

Nordisk Trikotagefabrik A/S

ledes af Direktørerne P. Chr. Laursen og Chr. Andersen. Virksomheden beskæftiger ca. 40 Personer og driver Fabrikation og Handel med alle Slags Varer indenfor Trikotagebranchen.

Charles Hindborgs Papirposefabrik

og Papirforretning en gros er grundlagt i 1887 af Indehaveren, Grosserer Charles Hindborg.

Virksomheden beskæftiger ca. 40 Personer.

Worning & Petersen, Vejle Sæbefabrik A/S.

Den 27. September 1888 startedes Vejle Sæbe- og Parfume-fabrik under Ledelse af J. P. Worning. I de første Aar havde Fabrikken til Huse under meget beskedne Forhold i en Bagbygning i Vestergade; senere flyttedes Virksomheden ind i sin egen nye Fabrikbygning i Tønnesgade.

Den 21. Februar 1891 indtraadte A. Chr. Petersen i Firmaet, som samtidig forandredes til „Worning & Petersen, Vejle Sæbefabrik“. I 1897 løste det nye Firma det Problem at fremstille et Stykke virkelig god Sæbe, der kunde sælges for den halve Pris (25 Øre) af den almindelige. Firmaets maskinforarbejdede „Xeroformsæbe“ blev en stor Succes og medførte en hel Revolution indenfor de billige Haandværkers Omraade.

I 1897 udvidedes Virksomheden til at omfatte Fremstillingen af Parfumer, og den var den første danske Fabrik, der hertil benyttede rationel Dampdrift. Forretningen udvidedes fremdeles i Tidens Løb og inddrog flere og flere Arter af saavel fine Toiletsæber som Husholdningssæbe o. s. v. under sin Virksomhed. Den 1. Januar 1910 omdannedes Firmaet til et Aktieselskab under Navn „Worning & Petersen, Vejle Sæbefabrik A/S“, og den 1. September 1918 indgik Firmaet under Concernet Aktieselskabet „Dansk Sæbeindustri“ — stadig under den gamle Ledelse. Fabrikken beskæftiger ca. 60 Arbejdere.

Thorvald Jensens Sæbefabrik

er grundlagt af Forretningens Indehaver Thorvald Jensen i 1896. Foruden Sæbe fremstiller Fabrikken kosmetiske Artikler.

D. Friis A/S.

Forretningen er grundlagt 1. Januar 1889 af cand. pharm. Axel Ditlev Friis, som med stor Dygtighed og Energi oparbejdede sin lille Virksomhed („Vejle teknisk-kemiske Laboratorium“) til et stort og landskendt Foretagende. Omsætningen, som i 1890 kun var 17000 Kr., var allerede i 1915 steget til 1 $\frac{1}{2}$ Million og har siden da været i stadig Fremgang.

Virksomheden, som er en Specialfabrik for alle teknisk-kemiske Artikler i Næringsmiddelbranchen, er den største i sin Art her i Landet, og den beskæftiger (1926) ca. 60 Personer, mandlige og kvindelige. Efter Fabrikant D. Friis' Død i 1917 fortsattes Virksomheden af Enkefru Emilie Friis indtil 1. Januar 1920, da den gik over til et Aktieselskab med fuldt indbetalt Aktiekapital Kr. 500000.

Fabrikken ledes nu af Direktørerne Niels Nielsen (adm. Direktør) og cand. pharm. Axel Friis (teknisk Direktør).

H. Steensens Margarinefabrik A/S.

I 1880 etablerede den 27-aarige Hans Slott Steensen (Søn af Kobbensmed Steensen, Vejle) sig i sin Fødeby som Købmand i Korn og Foderstoffer. Mod Slutningen af Firserne begyndte Otto Mønsted at fremstille det nye Kunstsmør „Margarine“ og med Blikket aabnet for de rige Fremtidsmuligheder, der her aabnede sig for en driftig Forretningsmand, besluttede H. Steensen dristigt at slaa ind paa denne Branche. Efter at han havde købt det gamle Forlystelsesetablissement „Sommerlyst“, lod han paa dettes Terrain opføre en lille Fabrik for Tilvirkning af Margarine. Den 29. Oktober 1889 begyndte den nye Fabrik sin Virksomhed og under Reklamen „H. Steensens Margarine, er altid den bedste“ vandt Vejlefabrikkens Produkt snart stor Udbredelse og Anerkendelse. Der tilkøbtes et stort Areal paa den modsatte Side af Horsens Landevej, og her opførtes nye Kontorbygninger m. m., medens de egentlige Fabrikbygninger stadig i Aarens Løb blev udvidede ved Tilbygninger, og det gamle „Sommerlyst“, hvor Firmaet først havde haft sine Kontorer, blev nedrevet for at give Plads for den smukke Villa „Solhøj“.

I Aaret 1901 paabegyndte Fabrikken som den første af danske Margarinefabrikker at fabricere Plantemargarine, og snart stod H. Steensens Fabrik som en af Landets betydeligste Virksomheder. I Januar 1903 overgik Fabrikken til et Aktieselskab

med Grundlæggeren, Fabrikant H. Stensen, som Formand for Bestyrelsen. Fabrikken har ogsaa i de senere Aar været Genstand for store Udvidelser og er nu en af de største og førende indenfor sin Branche. Medens Fabrikken i 1889 beskæftigede 4—5 Mand, naar Tallet paa Arbejdere, Funktionærer, Rejsende og Agenter nu op paa et Par Hundrede. Igennem en længere Aarrække ledes Fabrikkens daglige Virksomhed af to Direktører, nemlig A. J. Olsen og Hans Steensen (Grundlæggerens Søn).

I Oktober 1926 fandt en Overenskomst Sted mellem Aktieselskabet og det engelske „Maypole Dairy Company“. Ledelsen af Fabrikken blev herved overdraget til en Komité, som bestaar af Generaldirektøren for ovennævnte engelske Selskab, Valdemar Graae, Kammerherre Claun og Formanden for Aktieselskabet, Direktør Fr. Høppe. Administrerende Direktør Olaf Jærner har nu Overledelsen af Fabrikkens daglige Virksomhed, medens A. J. Olsen fungerer som Salgsdirektør.

Vejle Cementvarefabrik.

Murermester og Cementvarefabrikant C. Christoffersen († 17. Juli 1922) var en Mand, som i fremtrædende Grad har været medvirkende til at skabe „det nye Vejle“. Han var Vejlersen af Fødsel (Søn af Tømrermester Christoffersen) og nedsatte sig — efter 7 Aars Uddannelse i København — som Murermester i Vejle i Aaret 1882, hvor han snart ved Energi og Dygtighed oparbejdede en stor Virksomhed. I Løbet af 40 Aar opførte han den ene store Bygning i Vejle efter den anden. Et af hans første større Arbejder var Opførelsen af St. Nicolaj Kirkes nye Taarn (1886—88).

Derefter fulgte en Række af andre større Byggetagninger, hvoriblandt kan fremhæves: Vejle Margarinefabrik og Fabrikant H. Steensens Villa, Vejle Amts og Bys Sygehus, Kommuneskolen ved Langelinie, Vejle Saalelæderfabrik, Vejle Banks nye Bygning, Fabrikant Hess' nye Fabrik og Villa, „De danske Blodfoderfabrikker“s Bygning, Konsul Windfeld-Hansens Privatejendom, St. Maria Hospital, Vejle Bolte- og Møtrikfabrik, Vor Frelsens Kirke, Vejle nye Gasværk, Worning & Petersens Jernbeton-Fabriksbygning, „Paladsteatret“ osv. Ogsaa uden for Vejle By har han udført store Byggetagninger.

Allerede i 1892 havde Christoffersen anlagt en Cementtagstensfabrik ved Havnepladsen, i 1896

Cementvarefabrikken ved Strandgade, og endelig købte han i 1905 Cementvarefabrikken „Svanholm“.

Frømhøves bør det, at han var den første, der i Jylland begyndte at udføre Jernbetonarbejder, og „Vejle Cementvarefabrik“ har i Aarenes Løb udført en Mængde større og mindre Arbejder af denne Art Landet over.

Sønnerne Aage og Arne Christoffersen fører nu den store dobbelte Virksomhed videre.

Vejle Cementstøberi

er grundlagt af den nuværende Ejer, Anders Bach, der løste Borgerbrev som Murermester i Vejle 1899. Samtidig paabegyndte han en Cementvarefabrik. (Fabrikant A. Bach er Formand for Landsforeningen „Dansk Cementvareindustri“ og for „Cementvareindustriens Arbejdsgiverforening“.)

Hans Iversens Cementstøberi,

som er grundlagt og ejes af Murermester Hans Iversen, er ogsaa en ældre og kendt Virksomhed, ligesaa vel som

Cementvarefabrikken „Tofle“,

hvis Indehavere er Chr. Petersen og Sønner, Vardevej.

Endelig maa nævnes Cementvarefirmaet

P. Tranholm og Sørensen,

Brogade, hvis Virksomhed tillige omfatter Stukatur- og Terrazzoarbejde.

De danske Blodfoderfabrikker A/S.

Virksomheden er grundlagt i Aaret 1895 af daværende Mejeriejer i Vejle P. Sørensen, som baserede den paa sine egne Forsøg med Blod fra Vejle Amts Svineslagteri, idet han til Fremstillingen af Blodfoderet anvendte Maskiner, han selv opfandt og lod bygge til dette særlige Formaal. Fabrikken var altsaa noget enestaaende i sin Art.

Det nye Foderstof vandt hurtigt Indpas i det danske Landbrug, og Virksomheden maatte snart drives under større Former og ved Hjælp af Dampkraft.

I Aaret 1900 gik Foretagendet over til et Aktieselskab, og da Pladsforholdene i Ejendommen paa Hjørnet af Skovgade og Nørrebrogade blev for indskrænkede, flyttedes Virksomheden i 1905 til en nyopført Fabriksbygning ved Vejle Havn. Samme Aar overtog Selskabet en Blodmelasse-

fabrik i Hamburg og omdannede denne efter Sørensens System. Fabrikken fremstiller mange Millioner Kilogram Blodfoder om Aaret. Foderet har vist sig stærkt mælkedrivende; det anvendes til Kvæg, Svin, Heste og Høns, og det modvirker Stivsyge.

Grundlæggeren afgik ved Døden i 1915. (P. Sørensens betydelige Evner fandt ogsaa Anvendelse i det politiske Liv, idet han gennem en lang Aarrække var en af det lokale Vønstres mest fremtrædende Person. Han havde i nogle Aar Sæde i Byraadet.) Direktør J. Aagaard-Pedersen leder nu Virksomheden.

Bundgaard Andersens Papvarefabrik

er grundlagt i 1898 af Firmaets tidligere Ejer, Bundgaard Andersen, som fra en ringe Begyndelse oparbejdede denne Virksomhed til et betydeligt industrielt Foretagende (Papæske- og Papirvareindustri). Fabrikken, som nu ejes af N. P. Pedersen og H. Andersen, beskæftiger ca. 45 Arbejdere.

Et smukt lille industrielt Foretagende, som fortjener Omtale, er

A. Berntsens Orgelfabrik.

Under de mest beskedne Forhold begyndte Anton Berntsen i April 1901 en Instrumentmagerforretning i Ørstedsgade — med en sammensparet Driftskapital paa 450 Kroner og uden store Forventninger. I et lille Værkstedlokal, som han lejede for 5 Kr. om Maanedn, sad han og reparerede Musikinstrumenter og byggede Violiner. Af og til gav han sig i Kast med at fremstille et Harmonium, og det viste sig snart, at han paa dette Omraade havde Fremtidsmuligheder.

Berntsen fik nu et større Værksted og efterhaanden flere og flere Medarbejdere. I de sidste Aar før Verdenskrigen producerede han ca. 250 Orgelharmoniums aarligt. I Aarenes Løb er der udgaaet over 3000 Orgelharmoniums fra Berntsens anerkendte Fabrik, og mange af dem har fundet Vej til andre Lande og Verdensdele. Berntsens Lyst til at eksperimentere resulterede bl. a. i Fremstillingen af en dobbelt „Toneladebund“, som han fik Patent paa, samt i en virkningsfuld Trompetstemme af ny Konstruktion.

(Anton Berntsen har ved sine udmærkede smaa Digte i korrekt østjydsk Mundart vundet sig et Navn i dansk Digtekunst.)

Einar Hansens Farveri, Renseri og Kattuntrykkeri.

Dette Farveri er en Fortsættelse af den af Farver Dalgas henimod Midten af forrige Aarhundrede drevne Virksomhed, der ved Siden af Farveri tillige omfattede Strømpfabrik. Efter sin Fader, Farvermester L. P. Hansen, overtog den nuværende Ejer, Einar Hansen, den mangesidige Virksomhed, som nu omfatter: Landfarveri, Garderobefarveri og Renseri, Garnfarveri og Kattuntrykkeri.

I Farveriet udføres endnu lidt af det Arbejde, som indtil ca. 1900 var Landfarverierenes Hovedopgave: at farve Landboernes Uld og Garn, samt at farve og tilberede det vævede Vadmel til Klæde. Siden 1916 udføres i Farveriet herfarvede Kattuntryk — efter Indehaverens egne Tegninger — paa Gardinstof og Vægbeklædningsstof (Forretningen har bl. a. udført saadant Arbejde til Købstævnets Bygning i Fredericia og Paladshotellet i København samt flere offentlige Bygninger i Hovedstaden og i Aalborg). For udstillede Kattuntryk paa „Den internationale Udstilling for Industri og Haandværkskunst“ i Paris 1925 fik Firmaet tilkendt Guldmedaille.

Siden 1920 farves lys- og vaskeægte Farver paa Uldgarn, Tvist og merceriseret Bomuldsgarn til Husflidsvævning og for forskellige private og offentlige kunstindustrielle Virksomheder, f. Eks. Gobelinværriet paa Christiansborg.

Vejle har tre store

Mejerier,

nemlig Vejle Mælkeforsyning (Ejer: Molkte-Nielsen), Vejle Andelsmejeri og Andelsmejeriet „Ficaria“, endvidere to store

Fællesbagerier,

Arbejdernes Fællesbageri og Bagermestrenes Rugbrødsfabrik, og tre

Kalkbrænderier,

tilhørende henholdsvis Joh. Andersen, Becker-Christensen og Vejle Træløst- & Kul-kompagni.

I Byens Nærhed ligger to

Teglværker,

det store Bøgeager Teglværk (grundlagt 1899 af Justitsraad Thorkilsen; nuværende Ejer: Jens Grand) ved „Skrædderbakken“ og Johan Andersens Teglværk paa Nørremarken.

Foruden „Schweitzers Bogtrykkeri“, og Vejle Amts Folkeblads Trykkeri findes der flere

Accidens-trykkerier

i Vejle, bl. a. Udbyes Bogtrykkeri (grundlagt af den nuværende Indehaver Chr. Udbyes Fader), Charles Hindborgs Trykkeri, Ekspresstrykkeriet ved Chr. Høyer, Feltendahls Bogtrykkeri, Handelstrykkeriet ved Bent Christensen og Sehesteds Bogtrykkeri.

Larsen & Knudsens litografiske Etablissement

hævder sig overordentlig smukt indenfor sit Omraade. Litograf Axel Larsen overtog i 1912 den af C. A. Backhausen, Aarhus, i 1906 grundlagte Vejle-Forretning: 1918 knyttedes hans Virksomhed til Andersen & Bruuns Fabrikker, og han vedblev at arbejde for dette Firma — ogsaa efter at Fabrikken i Vejle var totalt nedbrændt i 1919.

1. Oktober 1923 begyndte Larsen i Forening med Værkfører J. M. Knudsen (Andreasen & Lachmann, København) atter selvstændig Virksomhed under Firma Larsen & Knudsen.

Etablissementet er forsynet med moderne Materiel og udfører alt under Litograf- og Stentryk henhørende (Eksempelvis kan nævnes de smukke Bilag, som pryder nærværende Værk).

A. P. Hansens Stavfabrik

i Enggade er af Indehaveren oparbejdet til en meget betydelig Virksomhed.

N. J. Nielsens Stole- og Møbelfabrik

er oprindelig grundlagt i 1884 af Stolemager Frederik Brun. Virksomheden drives nu af N. J. Nielsen.

Der er flere andre Møbelfabrikker i Vejle, bl. a.:

Carl Jessens Luksusmøbelfabrik.

Fremdeles maa nævnes følgende Virksomheder:

Vejle Maskinsnedkeri

(Indehaver: Tømrermestrene S. H. Henriksen og S. Jeppesen).

Vejle Træuldsfabrik

(ved A. C. Christensen).

Vejle Listefabrik,
som blev grundlagt 1. Maj 1902 af dens nuværende Ejer, J. C. Jørgensen. Virksomheden blev i en Aarrække drevet i Forbindelse med et Sav- og Høvleværk samt

Vejle Træskofabrik
(grundlagt 1914), som fra Efteraaret 1918 gik over til „De forenede Træskofabriker“.

Vejle Høvl- og Savværk A/S
(Bestyrelsens Formand: Snedkermester J. Jørgensen).

Vejle Mørtelfabrik A/S
(Bestyrelsens Formand: Murermester A. Bach).

Der findes flere

Skotøjsfabrikker
i Vejle, bl. a. Jensen-Bangs, Wilhelm Papes, Brdr. Jørgensens og A. Th. Madsens. Af disse er Jensen-Bangs den ældste, medens Papes Fabrik i Løbet af en forholdsvis kort Aarrække er oparbejdet til sit nuværende betydelige Omfang.

Vejle ny Mineralvandfabrik
blev grundlagt 1893 af P. C. Nielsen, som i 1918 købte A/S Vejle Mineralvandfabrik (grundlagt 1866). Nuværende Ejere: P. Kjær Nielsen og S. Kjær Nielsen.

Af
Sukkervarefabrikker
er følgende de ældste her paa Stedet: Ole Markussens Sukkervarefabrik, grundlagt af den nuværende Indehavers Fader, P. Markussen, i Oktober 1893. Brdr. Sørensens Sukkervarefabrik (Drops- og Konfekturfabrik), grundlagt af den nuværende Ejer, Chr. Sørensen, i Oktober 1898. Dennes yngre Broder, Holger Sørensen, som i en Aarrække var Medejer af Forretningen, oprettede senere en selvstændig Virksomhed: Vejle Caramel- og Tabletfabrik. [Senere er der

fremstaaet flere andre Virksomheder indenfor Sukkervare- og Konfekturindustrien.]

Asmus Thaysens Tobaksfabrik,
som er grundlagt i Aaret 1880 af Fabrikant G. Hasselbalch, tilvirker den bekendte „Vejle Skraa“. Den nuværende Indehaver, Købmand Asmus Thaysen, overtog Virksomheden i 1921.

Vejle Marmorvarefabrik.
Virksomheden paabegyndtes i 1867 som Marmor- og Sandstenshuggeri, blev i 1887 overtaget af A. Billeschou og ejes siden 1924 af dennes ældste Søn, Lauritz Billeschou, som eneste Indehaver.

Vejle Lervarefabrik
er grundlagt 1851 som et almindeligt Pottemageri. Virksomheden overtoges i 1862 af P. C. Petersen og i 1885 af dennes Søn, Konrad Petersen, som nu er Indehaver af Forretningen.

Før Verdenskrigen var C. C. Bardrams

Handskefabrik
meget betydelig og eksporterede en Mængde Handsker, navnlig til England og Amerika.

Blikkenslagermester og Fabrikant

Hans Gluds
Badeovne og Transportspande har vundet stor Udbredelse Landet over.

Af mindre industrielle Virksomheder findes endnu en Del flere, bl. a. Maskinværksteder og mekaniske Værksteder af forskellig Art, endvidere en Vægtfabrik (D. C. Petersen & Søn), to Barnevognsfabrikker, en Piskefabrik („Scandia“) og en Træremskivefabrik (F. Grøbe) osv.

Under Vejle Bys Erhvervsvirksomheder kan de i Grejsdalen og Mølholm liggende industrielle Anlæg strengt taget ikke gøre Krav paa Omtale, men da flere af dem dog almindeligvis betragtes som Vejle-Virksomheder og paa forskellig Maade er nøje knyttede til Byen, medtages de her.

Brødrene Brincker,

Hammerværket, Grejsdalen pr. Vejle.

Den 1. April 1867 grundlagde Brødrene Fritz og Carl Brincker en lille Fabriksvirksomhed ved Grejsaa en halv Mil fra Vejle.

Fabrikken begyndte med 7 Arbejdere, og den fabrikerede kun Leer og Spader. Transporten saavel af Raamaterialet som af de færdige Varer var i hin Tid ret besværlig, eftersom der da hverken var Landevej eller Jernbane gennem Grejsdalen: Transportvejen mellem Fabrikken og Vejle gik over Hornstrup, ad Viborgvejen og Horsensvejen. Efterhaanden optog Fabrikken Artiklerne Grebe, Skovle og Knive, og i 1895 udvidedes Virksomheden til ogsaa at omfatte Vognaksler.

Den nuværende Fabrikejer, Arthur Brincker, blev optaget i Firmaet i Aaret 1902, og samtidig blev der foretaget store Udvidelser af Fabrikken. I 1908 anlagdes Dieselmotor til Hjælp for Vandkraften, der ydes af Grejsdals Aa. Et Savværk, som var blevet anlagt i 1907. Hyttedes i 1917 til Holms Mølle (som ogsaa var i Slægtens Eje).

Drivkraften er nu tre Turbiner paa 110 H. K. hver og en Sugegasmaskine paa 130 H. K.: desuden en mindre Turbine paa 10 H. K. til eget Lys. Der er 3 neden for hverandre liggende Fald med i alt 7½ m Fald. I 1894 udraadte C. Brincker af Firmaet. I 1909 døde F. Brincker, hvorefter Fabrikens nuværende Ejer overtog Eneledelsen af den store Virksomhed.

Fabrikejer Arthur Brincker, der bl. a. er Formand for „Dansk Arbejde“s Vejle-Afdeling, er kendt som en eksemplarisk Arbejdsgiver. Herom vidner de mange kønne Arbejderboliger, der med Støtte fra Fabrikejerens Side er blevet opførte i Fabrikens umiddelbare Nærhed.

Til Slutning maa omtales fire større Vejle-Virksomheder af særegen Art, nemlig A/S Vejle Dampbaade, Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri, A/S Vejle Eksportstalde og Markedshal og M. Jørgensens Frøhandel og Planteskole (ligger lige uden for Bygrænsen).

A/S Vejle Dampbaade

blev i Aaret 1880 stiftet af 9 af Vejle Bys Borgere med Skibsleder Carl Hansen som Direktør. Selskabets eneste Dampbaad var dengang „Delfinen“, der kun kunde tage et halvt Hundrede Passagerer og førtes indtil Aaret 1882 af Kaptajn Hans Jensen; da denne herefter blev ansat som Fører af den nye Dampbaad, „Falken“, blev Kaptajn Mads Madsen Fører af „Delfinen“. „Falken“ kunde tage

A/S Th. Wittrups Tæppe- og Uldvarefabrik, Grejsdalen.

Denne Virksomhed er grundlagt i Horsens 1898 af Fabrikant Th. Wittrup, som begyndte ganske smaat, idet der det første Aar kun produceredes 500 Tæpper. Efterhaanden er Produktionen gaaet stærkt frem, og der tilvirkes nu ca. 150000 Tæpper aarlig. (Rejsetæpper, uldne Sengetæpper, jacquardvævede Uldtæpper og Gulvtæpper.) I Aaret 1914 købte Fabrikant Wittrup den store Bygning paa Grejsdalsvejen, hvori der i nogle Aar havde været drevet Havregrynsmølle, og flyttede sin Virksomhed hertil. I Aarenes Løb er der foretaget mægtige Tilbygninger og Ombygninger.

Fabrikken beskæftiger nu ca. 100 Arbejdere.

A/S Grejsdalens Stole- og Møbellfabrik

er grundlagt i 1898 (i den Bygning, som i tidligere Tid havde huset „Grejs Mølle Klædefabrik“). Fabrikken var fra Begyndelsen af kun anlagt paa at fremstille „drejede Stole“ (som Konkurrence til de dengang almindelige indførte svenske Stole). For ca. 15 Aar siden optog Fabrikken en Afdeling for Møbler (Dagligstue og Herreværelse), og i 1926 er der paabegyndt Freinstilling af de saakaldte „Wienerstole“. Arbejdernes Antal under normale Forhold: 40—50.

Aktieselskabets Bestyrelse: Godsejer Holst, Brandberg, Fabrikant C. M. Hess, Vejle, og Godsejer N. Skou til Grundet. Administrerende Direktør: N. Hansen.

G. Funders Rebslageri

(Mølholm ved Vejle).

Denne betydelige Virksomhed er grundlagt 1901 af Rebslager Gustav Funder og omfatter Rebslageri og Børstenbinderi (dette sidste oprettedes først i 1918). Firmaets Varer sælges en gros over hele Landet.

ca. 75 Passagerer. Disse to Baade besørgede hele Fjordtrafikken indtil 1894, da Selskabet købte den nuværende Dampbaad „Munkebjerg“, som har Plads til ca. 200 Passagerer og i de første Aar førtes af Kaptajn Svenning Hansen. Samme Aar overgik Selskabet til Aktieselskab, og Fartplanen paa Fjorden udvidedes til 3 Ture daglig til Fakkegrav og Rosenvold om Sommeren og 2 Ture daglig om Vinteren. I Foraaret 1898 købte Selskabet

Dampbaaden „Skjold“ og i 1906 Dampbaaden „Carl Hansen“ (300 Passagerer). I Foraaret 1910 solgte Selskabet Dampbaaden „Delfinen“: samtidig købtes den nuværende Dampbaad „Vejle“, som kan tage 200 Passagerer. I Aaret 1914 udvidedes Flaaden med Dampbaaden „Hvidbjerg“, der har Plads til ca. 400 Passagerer og i flere Aar førtes af Kaptajn P. Lund. I Aarene 1916, 1917 og 1918 solgte Selskabet henholdsvis Dampbaadene „Skjold“, „Carl Hansen“ og „Falken“.

Selskabets nuværende Både er „Munkebjerg“, „Vejle“ og „Hvidbjerg“, der føres henholdsvis af Kaptajnerne S. Sørensen, J. Jacobsen og P. Poulsen.

Bestyrelsen bestaar af Købmand Frederik Christiansen og Skibmægler F. H. Launborg Christensen. Skibsbygger S. Lindtner var Bestyrelsesmedlem til sin Død den 28. September 1926.

Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri.

Slagteriet startedes i Aaret 1896 af et Aktieselskab under Navnet „Aktieselskabet Vejle Amts Svineslagteri“ med J. J. Udbye og Richard Madsen som Driftsledere, idet den første skulde repræsentere Kapitalen, den anden Produktionen.

Samarbejdet mellem disse to Faktorer var imidlertid ikke det allerbedste, og Forholdet opsiges efter to Aars Forløb, hvorefter hele Aktiekapitalen overtoges af Heymann & Nathansen, der førte Selskabet videre under Ledelse af Aktieselskabet „De danske Slagterier“. Slagteriet havde paa dette Tidspunkt en Omsætning paa ca. 500 Svin ugentlig; men det mærkedes tydeligt, at Producenterne omkring Vejle efterhaanden svigtede Slagteriet og foretrak at slutte sig til Andels-slagterierne i Nabobyerne.

I Aaret 1903 blev Direktør Udbye afløst af Direktør Robert Aistrup, under hvis dygtige Ledelse Slagteriet havde en Række af gode Aar indtil 1909. En Mængde af Producenterne her fra Egnen var imidlertid blevet løste fra deres Forpligtelser overfor Andelsslagteriet i Kolding, idet de foretrak at danne deres egen Sammenslutning og lade Svinene slugte i Vejle. Der blev valgt en Bestyrelse bestaaende af ni kendte Landmænd fra Vejleegnen, og denne Bestyrelse købte nu Slagteriet i Vejle for en Sum af 300,000 Kr. til Overtagelse den 1. Januar 1910. Selskabets Firmanavn blev samtidig forandret til „Vejle og Omegns Andels-Svineslagteri“.

Der begyndtes i 1910 med 2251 leveringspligtige Andelshavere, og der slagtedes det første Aar

35543 Svin. Siden er Virksomheden vokset betydeligt. Antallet af Andelshavere er nu over 6000, og der slagtedes i 1926: 90775 Svin. Der beskæftiges 110 Arbejdere og Funktionærer, og den aarlige Omsætning er nu ca. 18 Mill. Kroner. Der er oprettet en Afdeling for Kreatur-slagting, hvor der aarligt slagtes ca. 10000 Stk. Kreaturer, og der er bygget en Destruktionsanstalt i Vejle Enge, hvor Slagteriets Affald forarbejdes til Sæbefedt og Fodermel.

Selskabet ledes af en Bestyrelse paa ni Medlemmer med Gaardejer J. P. Jensen, Solskov, som Formand og Landbrugskandidat A. Madsen, Ankær, som Næstformand.

Siden 1917 har H. F. Meinertz som administrerende Direktør ledet Virksomheden med anerkendt Dygtighed.

A/S Vejle Eksportstalde og Markedshal.

Efter Henstilling af Vejle Slagterforening sendte Bestyrelsen for Vejle Amts Landboforening i Sommeren 1913 en Anmodning til Byraadet om at faa Markedspladsen flyttet til Havnen. Hensigten hermed var at lette Afskibning af Kreaturer til Eksport. Planens ivrige Talsmænd, Gaardejer Peder Nielsen, Daugaard (Landboforeningens Formand), og Justitsraad Johs. Schiødt, Vejle, opnaaede at faa dannet et Aktieselskab med det Formaal at opføre Eksportstalde i Forening med Anlægget af en ny Markedsplads og en Markedshal til Afholdelse af Kreaturmarkeder.

Den 2. Juli 1919 holdt det nydannede Aktieselskab „Vejle Eksportstalde og Markedshal“ sin konstituerende Generalforsamling. — I Løbet af de følgende Par Aar blev Staldene og Hallen opførte paa et Terrain bag ved Havnegade, og Bygningerne blev tagne i Brug den 29. Juni 1921.

Aktieselskabets Bestyrelse bestaar af: Gaardejerne S. P. Qvist, Korsdalsgaard (Formand), S. A. Olesen, Ammitsbøl, J. P. Jensen, Solskov, og Branddirektør Mikél Jensen, Jelling, samt Justitsraad Johs. Schiødt, Borgmester C. Jacobsen og Læge A. Askov, Vejle.

Aktiekapitalen er 157100 Kr.

M. Jørgensens Frøhandel, Gartneri og Planteskole

i Grejsdalen blev grundlagt 1884 af Handlungartner M. Jørgensen, Fader til den nuværende Indehaver, G. Jørgensen, som overtog Forretningen i 1910. Firmets Specialiteter, Havefrø i Portioner samt Blomsterløg og Planter, sælges en grov til ca. 3500 Forhandlere over hele Landet.

FORENINGSLIV I VEJLE

Vejle Handelsstandsforening.

„Vejle Handelsforening“ stiftedes den 1. Oktober 1861. Der havde før den Tid eksisteret en saakaldet „Merkantil Forening“ i Vejle; men det var først ved Stiftelsen af „Vejle Handelsforening“, at Handelsstanden i Vejle fik en god og levedygtig Organisation. Denne Forenings Formaal har alle Dage været at virke for saadanne Planer, som er „til Fremme af Byens Handel og Skibsfart, samt den dermed i Forbindelse staaende Industri, at virke for Opnaaelse af enhver til dette Øjemed sigtende Lettelse“. Prisforhold, Bane- og Havneforhold, Handelslærlinges teoretiske Uddannelse m. m. har i Aarenes Løb stadig været Genstand for Forhandling ved Foreningens Sammenkomster. Foreningens Bestyrelse betegnedes i de første Aar som „Direktionen“ og bestod af tre sideordnede Medlemmer. I 1885 udvidedes Bestyrelsen til at omfatte 5 Medlemmer, og nogle Aar senere forøgedes Antallet til 7, saaledes som det siden har været. For nogle faa Aar siden forandredes Foreningens Navn „Vejle Handelsforening“ til „Vejle Handelsstandsforening“.

Foreningens første Direktion bestod af Købmændene W. W. C. Ramsing, A. C. Christensen og Holger Jensen. I 1862 valgtes en ny Direktion, bestaaende af Købmand C. Thisted, Fabrikant P. Møhl og Konsul J. P. Møller, Købmand (senere Konsul) Thisted var den første, der betegnedes som Formand for Bestyrelsen. De følgende Formænd har været: Grosserer P. Glud (1879—1884), Konsul J. P. Møller (1884—1897), Købmand M. Christiansen (1897—1912), Købmand Frederik Poulsen (1912—1919), Konsul Jørgen Christensen (1919—1922) og Konsul P. M. Warrer fra 1922. Sidstnævnte overtog Formandstillingen i 1922, efter at Konsul Christensen var blevet udnævnt til Handelsminister i Neergaards Ministerium.

Blandt de mange offentlige Hverv, som Konsul Jørgen Christensen har beklædt, kan nævnes følgende: Medlem af Skatteligningskommissionen i Vejle (sammes Formand), Medlem af Vejle Byraad i en længere Aarrække, Formand for Vejle Skatteraad i 20 Aar, Formand for Vejle Bys Vestsvelgerforening, Formand for Jydsk Kolonial-Grossistforening, Folketingsmand April—Oktober 1924. Som Handelsminister virkede Konsul Christensen med Dygtighed i de vanskelige Aar 1922—24 og hædredes med Kommandørkorset af Dannebrog.

Handelsstandsforeningens nuværende Bestyrelse er sammensat saaledes: Konsul P. M. Warrer (Formand), Direktør M. Sørensen (Næstformand), Købmand D. Dethlefsen (Kasserer), Manufakturhandler Chr. Christensen, Mægler F. H. Lauenborg Christensen, Fabrikant N. Møhl og Købmand Asmus Thaysen.

Foreningen, som i Aarenes Løb har benyttet forskellige Lokaler til Samlingssted, har siden 1906 haft Lokaler i Haandværkerforeningens Bygning.

Paa en Generalforsamling i 1873 overdroges det Bestyrelsen at fremkomme med Forslag om Oprettelse af en Forening for Vejle By til at hjælpe trængende Købmænd og deres efterladte; men først i 1879 traadte „Vejle Handelsstands Understøttelsesfond“ ud i Livet. Til dennes første Bestyrelse valgtes: Grosserer P. Glud, Konsul Møller, Købmand Erhard Gylding og Købmand N. F. Petersen, medens Købmand Andr. Andersen overtog Hvervet som Kasserer. Fondens Formand er nu Købmand Fr. Poulsen, dens Kasserer Fabrikant C. Rasmussen. Der udbetaltes i 1925—26 i Understøttelser 2500 Kr. og i Legatportioner 1063 Kr. Fondens Formue var i 1926: 59674 Kr.

I 1883 indmeldtes Vejle Handelsforening i „Centralforeningen af jydsk Handelsforeninger“, der var stiftet samme Aar, og Aaret efter vedtog man at oprette en Skole for Handelslærlinge. Vejle Handelsskole begyndte sin Virksomhed i Januar 1885. I de 42 Aar, hvori Skolen har bestaaet, har Kommunen ydet den gratis Lokaler med Varme og Belysning, medens den iøvrigt stadig har været drevet for Vejle Handelsforenings Regning. I April 1902 afholdt Skolen for første Gang Afgangseksamen. Denne er siden 1921 en statskontrolleret Eksamen under Navn af „Handelsmedhjælpereksamen“. Vejle Handelsskole har haft følgende Forstandere: Cand. mag. Petersen 1885—89, Kantor Julius Jørgensen 1889—1910, Kommunalrører C. V. Petersen fra 1910.

Tilsynet med Handelsskolen føres af et særligt Udvalg paa tre Medlemmer, hvoraf det ene Medlem tillige skal sidde i Foreningens Bestyrelse. Skoleudvalget bestaar for Tiden af: Grosserer S. C. Langager (Formand), Fabrikant A. C. Petersen og Manufakturhandler Chr. Christensen. Grosserer Langager afløste for faa Aar siden Købmand Henrik Johansen, der igennem en meget lang Aarrække havde fungeret som Udvalgets Formand.

Handelsforeningen af 1897.

I 1897 stiftede Byens Detailhandlere en anden Handelsforening; denne betegnes som „Handelsforeningen af 1897“ (nuværende Formand: Købmand Octavius Berg).

Vejle Haandværkerforening.

Ved Næringsloven af December 1857 ophævedes Lavsvæsenet for at give Plads for Næringsfriheden. I Vejle var der fire Haandværkslav, nemlig Skomager-, Skradder-, Smede- og Snedkerlavet. Efterhaanden blev de alle opløste -- sidst Skomagerlavet, i Begyndelsen af Aaret 1870 (Lavets Kapital, 127 Rdl. 3 Mk. 1 Sk., blev da delt mellem Medlemmerne).

Imidlertid indrettede Haandværkerne sig snart efter de nye Forhold, idet de dannede frie Foreninger til Varetagelse af deres Standsinteresser. Saaledes træffer vi allerede den 1. Juli 1872 en frivillig Forening af Skomagermestre i Vejle: „Vejle Skomagerforening“. Siden 1911 har denne Forening atter antaget sit gamle Navn: „Vejle Skomagerlav.“ Lignende Sammenslutninger fandt Sted indenfor de fleste andre Fag. Længe forinden dette skete, var der dog i mange Byer dannet Haandværker- og Industriforeninger, i hvilke alle Haandværkere i en By kunde staa sammen og virke for saadanne fælles Formaal som Anlæg af tekniske Skoler, Afholdelse af Udstillinger, Oprettelse af Friboliger o. s. v.

I Slutningen af 1861 traadte otte næringsdrivende Borgere i Vejle sammen og vedtog paa et Møde at stifte en Forening af 1. Januar 1862 under Navn af „Vejle Haandværkerfor-

ening“. Foreningen begyndte med 33 Medlemmer. Dens første Generalforsamling afholdtes den 17. Marts 1862, og til Bestyrelsen valgtes 7 Medlemmer med Snedkermester P. Allerup som Formand. Paa den næste Generalforsamling, den 24.

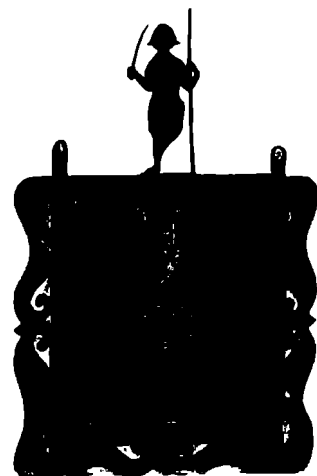
November s. A., vedtoges de reviderede Love, og en ny Bestyrelse valgtes. Denne bestod af: Garver L. Seligmann (Formand), Røbslager H. F. Neuhaus, Snedkermester P. Allerup, Ur-mager W. A. Juul, Sadelmager S. Simonsen, Muremester Chr. Michelsen og Blikkenslagermester H. P. Glud. Den 24. Januar 1863 var Medlemstallet vokset til 110.

Med Tilladelse af Indenrigsministeriet blev der allerede det første Aar, hvori Foreningen bestod, afholdt et Julemarked i Forbindelse med en Tombola. Disse Julemarkeder, som afholdtes paa Raadhuset og bibeholdtes til Udgangen af 60erne, havde ikke ringe Betydning for Byens Haandværkere, og samtidig blev de en fornøjelig Adspredelse i det stille Byliv. Medens Foreningen i de første Aar afholdt sine Møder paa „Raadstuen“, lejede den senere Lokaler i „den gamle Klubgaard“.

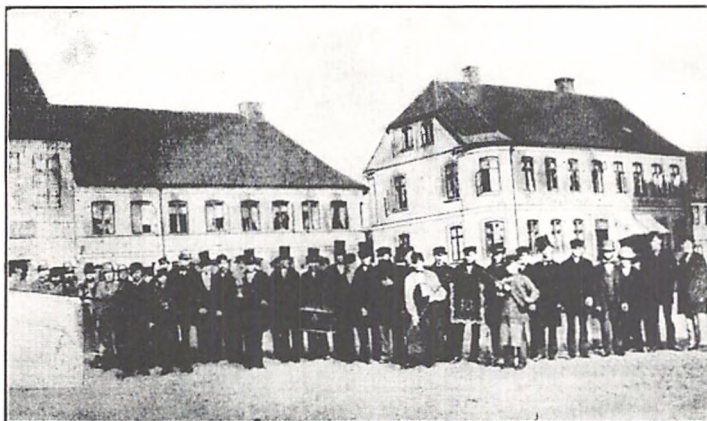
I 1867 vedtoges det at oprette en Lønekasse for Foreningens Medlemmer, i 1868 oprettedes der, under Samvirken med Haandværkerforeningerne i Fredericia og Kolding, et Industrilotteri for Vejle Amts Købstæder. Fra 1873 blev Foreningen Interessent i det nyoprettede „Jyllands Varelotteri“, og senere, fra 1887, i „Alm. dansk Vare- og Industrilotteri“ (idet de ældre, mere lokale Lotterier ophævedes).

Allerede i 1863 havde Haandværkerforeningen overtaget en ved privat Initiativ (Møllebygger Bertelsen og Malermester Weiss) i 1855 oprettet Haandværker-Tegneskole. Denne antog nu Navnet

Haandværkerforeningens Tegneskole, idet Foreningen fremtidig ydede et mindre, aarligt Tilskud til Skolen og valgte dens Bestyrelse. Igennem en lang Aarrække

Skomagerlavets Skilt.

Vejle Skomagerlav „flytter“ ca. 1868. Lavsbrodrerne bærer Lavsvænen, „Velkomsten“, „Laden“ og Lavsskiltet.

havde Tegneskolen til Huse i den gamle Kommuneskole bag Raadhuset.

I 1881 købte Foreningen Ejendommen paa Hjørnet af Dæmningen og Havnegade. Stueetagen i den købte Ejendoms Hovedbygning toges i Brug af Foreningen, og i Fløjen ud mod Dæmningen indrettedes fire Friboliger for gamle, trængende Haandværkere eller deres Enker. I 1884—85 opførtes en Tilbygning ud mod Dæmningen. Heri indrettedes en Festsal, og i den høje Kælderetage under denne fik Tegneskolen sine Lokaler.

Nu opstod Tanken om at opføre en selvstændig Skolebygning; thi Lokalerne i Haandværkerforeningens Bygning kunde ikke længere afgive den fornødne Plads. Den 7. Oktober 1890 stiftedes da paa et Møde i Haandværkerforeningen: „Det tekniske Selskab i Vejle“, hvis første Bestyrelse kom til at bestaa af: Snekermester Hendriksen, Fabrikant C. M. Hess, Malermester Carl Petersen, Stadsingeniør Emil Petersen, Tømrermester Jørgen Petersen, Grosserer A. Schjøth, Amtsvejnspektør G. Schmith, Guldsmed J. Sørensen og Borgmester Ørsted (Formand). Til det nystiftede Selskab overdrog Haandværkerforeningen næste Aar Tegneskolen med tilhørende Inventar, idet den dog forbeholdt sig Ret til at vælge 4 Medlemmer af Selskabets Bestyrelse. Ved Bidrag fra Statens og Borgernes Side lykkedes det at opføre en stor, ny Skolebygning, „Vejle tekniske Skole“, som kostede ca. 60,000 Kr.

Som Følge af „Teknisk Skole“s stadige Vækst og Optagelsen af nye Fag blev det nødvendigt i 1910 at foretage en større Udvidelse, hvorved Skolen fik 6 ny Klasseværelser og en stor Foredragssal. „Det tekniske Selskab“s Formand er for Tiden Byrådsmedlem, Faktor St. Boesen.

Skolens Forstandere siden 1881: Arkitekt Ludvig A. Petersen 1881—87, Stadsingeniør Emil Petersen 1887—96, Arkitekt N. Christof Hansen 1896—1908, Stadsingeniør K. Runge 1908—17, Dekorationsmaler Robert Wendt fra 1. April 1917.

Vejle Haandværkerforening har i Aarenes Løb paataget sig mange forskelligartede Opgaver foruden de allerede nævnte. Ved Haandværkerfesten den 5. og 6. Juni 1887 (som indleddes med et mægtigt Vogntog gennem Byens Gader, fremstillende de forskellige Haandværks- og Industrifag), indvandt den et Nettooverskud paa ca. 9000 Kr. For dette Beløb i Forbindelse med andre Tilskud blev „Svendehjemmet“ i Kapelgade opført.

Efter at Foreningen havde faaet en Festsal, indgik selskabelige Sammenkomster mer og mer

som fast Led i Foreningslivet, idet der aarlig afholdtes forskellige Koncerter, Baller og Foredrag. — Foreningen havde allerede i 1879 vedtaget at udvide sine Rammer til ogsaa at optage Borgere udenfor Haandværkerstanden, og i 1886 vedtoges det, at der til Medlemmer af Bestyrelsen kunde vælges indtil 2 Ikke-Haandværkere.

I 1895 foretoges en Forandring og Udvidelse af Haandværkerforeningens Lokaler, og i 1906 ombyggedes Ejendommen, idet man dog bevarede den gamle Festsal. Ved denne Ombygning viste det sig umuligt at bibeholde de hidtidige fire Friboliger. I Stedet for disse yder Foreningen nu Huslejhjælp til gamle, trængende Haandværkere eller deres Enker.

I 1908 blev der nedsat et Udvalg med det Formaal at indrette et Haandbibliotek til Afbenyttelse for Medlemmerne. Mange Aar gik der imidlertid ikke hen, førend Pladsforholdene atter følte for indskrænkede. I nogle Aar forhandlede der om dette Spørgsmaal, indtil det endelig paa en Generalforsamling vedtoges at opføre en helt ny, stor Bygning bag ved den gamle Festsal og med Udstrækning mod Øst paa det tidligere Haveterrain. Den nye Bygning, som blev indviet ved en smuk Højtidelighed 2. Juledag 1922, rummer bl. a. en meget stor og stilfuld Festsal og en Række hyggelige Selskabslokaler.

Foreningens Formænd har været følgende: Snekermester P. Allerup 1862—63, Garvermester Ludvig Seligmann 1863—66, Garvermester C. J. Bierregaard 1866—73 og 1894—95, Tømrermester S. Nichum 1873—75, Rebslager J. C. Neubaus 1875—83, Kammerraad, Jernstøber A. Rasmussen 1883—94, Tømrermester Jørgen Petersen 1895—1906, Murermester C. Christoffersen 1906—22, Direktør Olaf Seligmann fru 1922.

Den nuværende (1927) Bestyrelse bestaar af: Direktør Olaf Seligmann (Form.), Skræddermester M. B. Mathiesen (Næstf.), Lektor B. M. Jensen (Sekret.), Manufakturhandler Chr. Christensen, Konsul Jørgen Christensen, Murermester Aage Christoffersen, Fabrikant Hans Glud, Tømrermester S. Jeppesen, Bogbindermester Chr. Petersen.

At Vejle Haandværkerforening efterhaanden kom til at indtage en ret betydende Stilling i Byens Foreningsliv, skyldes i ikke ringe Grad den Interesse og Dygtighed, hvormed en Række ansete Mænd indenfor Bestyrelsen gennem Aarene arbejdede for Foreningens Udvikling og Fremgang.

I første Række bør nævnes en Mand som Agent C. J. Bierregaard (se Side 259), hvis Fortjenester af Foreningen ikke nok kan paa-

skønnes. Han blev i 1907 udnævnt til Æresmedlem. — Blandt de andre dygtige Mænd, som har beklædt Formandsstillingen, bør Fabrikant C. Christoffersen i Særdeleshed fremhæves — en Mand, der altid var en Pryd for sin Stand og sin By (se Side 365).

Guldmed J. Sørensen, som sad i Bestyrelsen fra 1886 til 1924 (heraf 25 Aar som Næstformand) har særlig væretaget de egentlige Standsinteresser. Lige fra den Dag, da „Almindeligt dansk Vare- og Industrielotteri“ blev oprettet (i 1887), har han trofast ledet Vejleafdelingen af denne Institution, der har haft saa stor Betydning for den danske Haandværkerstand. Guldmed Sørensen fejrede i 1925 sit 50-Aars Borgerjubilæum. Han har i Aarenes Løb beklædt en Mængde offentlige Tillidshverv, bl. a. været Byraadsmedlem og Medlem af Ligningskommissionen i en meget lang Aarrække, endvidere Medlem af Skatteraadet, Forligskommissær, Formand for Provinsguldmedenes Hovedbestyrelse og Medlem af Bestyrelsen for Jydsk Guldmedeforening. Han er Æresmedlem af „Danmarks Guldmedeforening“, „Sønderjydsk Forening“ og „Vejle Haandværkerforening“.

Ogsaa Urmager C. Berg og Fabrikant C. M. Hess er Æresmedlemmer af Vejle Haandværkerforening.

Vejle Skyttelav.

(Fortsat fra Side 282.)

Skyttelavet vedblev gennem Aarene at holde de gamle Traditioner i Ære. De to „Skyttelavs-dage“ spillede endnu i Firserne og Halvfemserne en stor Rolle i Byens Liv. At „følge Fuglekongen hjem“ blev efterhaanden en hel Folkeforlystelse, idet en mægtig Skare af Byens Ungdom sluttede sig til den natlige Procession fra Skyttehuset til Byen og „lavede Halløj“ paa Vejen gennem den mørke Skov, som kun hist og her oplystes af det flakkende Lys fra nogle gammeldags Tranlamper, der var opstillede langs Vejen. Byens Hovedstrøg, som Processionen fulgte, var derimod straalende oplyst — med en pragtfuld Illumination af Stearinlys i de fleste Vinduer, navnlig i Nærheden af Fuglekongens Bopæl, hvor der udbragtes et rungende Hurra, idet „Dagens Helt“ tog Afsked med Forsamlingen. Paa Raadhustorvet opløstes Processionen. Da denne natlige Hjemmarch efterhaanden medførte for megen „Sjov i Gaden“, bortfaldt den med Aaret 1898.

Der er i Tidens Løb foretaget adskillige Ombygninger af Skyttehuset. En stor Udvidelse fandt saaledes Sted i 1888, da Hovedbygningen fik en

Etage bygget paa; en halv Snes Aar senere blev den store Dansesal mod Vest opført, og endelig blev hele Etablissementet grundigt forbedret, efter at Kommunen havde overtaget det i 1915.

I ældre Tid befordrede Smaaabaade Folk over Fjorden fra Havnen til Skyttehuset; den gamle Skyttehusbro laa inde i Bugten Vest for Skyttehuset (se Billedet Side 281). Prisen for Overfarten var 10 Øre pro persona. I Halvfemserne gjorde man mislykkede Forsøg paa at skabe en Anløbsplads for Vejle Dampbaade ved Skyttehuset. En kostbar Mole blev anlagt ud i Fjorden, og i nogle faa Aar anløb Dampbaadene paa visse Ture Stedet: men Driften betalte sig ikke, og Sejllobet kunde ikke i Længden holdes aabent — det fyldtes med Mudder. Resultatet blev, at Lavets økonomiske Stilling undergravedes. Samtidig svandt Medlemsantallet ind, og Skyttelavet saa sig tilsidst nødsaget til at modtage Kommunens Tilbud om at købe Etablissementet. Overdragelsen fandt Sted i 1915.

Justitsraad Hersleb efterfulgtes som Formand for Vejle Skyttelav af Borgmester Ørsted. Fra 1878 til 1898 var Amtmand Nutzhorn Lavets Formand. Derefter overtog Stiftsfysikus G. Mulvad Hvervet, og han afløstes af Kæmner Birch (1906—15). Sidstnævnte rantes af et alvorligt Ildebefindende den 8. Juli 1915, netop som han — paa Skyttelavets Føsttag — stod i Begreb med at deltage i Processionen fra Raadhustorvet til Fugleskydningsfesten i Skyttehuset, og efter et Par Dages Sygeleje afgik han ved Døden.

Kæmner E. P. Birch var født i Vejle den 25. Februar 1845. I Aarene 1869—1889 var han Byfogedfuldmægtig i Vejle, hvor han senere etablerede sig som Sagfører. I en meget lang Aarrække var han Byens Kæmner og Havnekasserer, hvilke Hverv han varetog til sin Død. En stor Mængde andre Tillidposter blev i Aarenes Løb overdraget til denne Mand, som var i Besiddelse af ualmindelig stor Arbejdsevne, og som gjorde en mægtig Indsats i Byens offentlige Liv. Han var bl. a. Medlem af Vejle Byraad fra 1891 til 1909.

Fra Ungdommen af var han politisk interesseret, og han var et Par Gange opstillet som Højrepartiets Kandidat i Vejlekredsen ved Valg til Folketinget. I Efteraaret 1910 blev han valgt til Landstingsmand for 10. Landstingskreds, og han blev genvalgt i 1915 — et Par Maaneder før sin Død. Som Landstingsmand blev hans Arbejdskraft og kommunale Indsigt og Erfaring stærkt udnyttet.

Skyttelavet eksisterer endnu og afholder stadig sin aarlige Fugleskydning i Skyttehusen; men Foreningen fører i vore Dage en noget mindre bemærket Tilværelse end i ældre Tid, da de to aarlige Fugleskydningsdage var Byens og Borgernes store Sommerfest.

Lektor Ishøj er nu Skyttelavets Formand.

Vejle Højskolehjem.

Den 3. September 1884 samlede henimod 40 Mænd fra Vejle By og Omegn til et privat Møde paa „Brandts Hotel“ i Vejle for at drøfte Mulighederne for Oprettelsen af et „Højskolehjem“ i Vejle.

Faa Dage derefter fandtes et Opraab i Vejle-Bladene med Opfordring til Indmeldelse i en saadan Forening. Blandt Underskriverne var mange kendte Navne fra By og Land. Et nyt Møde afholdtes i Vejle Klubsal den 1. Oktober, og her oprettedes Foreningen „Vejle Højskolehjem“. Der valgtes en Bestyrelse, bestaaende af tre Mænd fra Vejle og otte fra Landet. Bestyrelsen konstituerede sig med Højskoleforstander H. Rosendal som Formand og Købmand A. K. Jensen som Kasserer. Til Forretningsudvalg valgtes de samme to Herrer samt Boghandler Andreas Dolleris. Foreningens første Lokaler var den gamle Klubsal i Torvegade med tilstødende Værelser, og Hjemmet indviedes ved et offentligt Møde den 17. November.

I de første Aar lod Foreningen afholde en Del kirkelige Møder og tillige ikke faa Koncerter. Ved de sidstnævnte medvirkede navnlig Medlemmer af den bekendte musikalske Familie Krarup-Hansen, Vinding.

Da Højskolehjemmet maatte drive et ret betydeligt Gæstgiveri for Landboerne, og da disse tillige ønskede Staldplads, maatte Foreningen snart se sig om efter en Ejendom, der egnede sig for disse Formaal. Den 30. Oktober 1885 købte Vejle Højskolehjem saa Ejendommen Matr. Nr. 262 paa Dæmningen i Vejle. For at tilvejebringe en passende Forsamlingssal og det fornødne Staldrum lod Foreningen opføre en stor Bagbygning ud mod Jernbanelinien. Denne Bygning fuldførtes i Sommeren 1886, og den 24. September 1886 indviedes den nye Foredragsaal ved et offentligt Møde.

De kirkelige Møder afstøstes af de regelmæssige „Højskolehjemmets Søndagsmøder“, som førte til, at der i 1905 dannedes en Valgmenighed i Vejle med Valgmenighedspræst Vilhelm Hansen i

Balle som Præst.*) Foreningens almindelige Oplysningsarbejde har bestaaet i Foredrag og Oplæsninger. Foredragene har for en stor Del været kirkehistoriske eller literaturhistoriske, og de har altid samlet fuldt Hus.

I Aarenes Løb steg Medlemsantallet stærkt, og Pladsmangelen blev navnlig følelig, efter at Foreningen i 1902 havde løst Gæstgiveri-Borger-skub. Paa Generalforsamlingen den 31. Januar 1906 fik Bestyrelsen Bemyndigelse til at købe Nabo-ejendommen, som netop var til Salg, og Købet gik i Orden. Samme Aars Sommer blev der saa opført en ny Forbygning, hvis Lokaler i den høje Stueetage blev sat i Forbindelse med de gamle Lokaler, der blev omforandrede. Desuden blev der opført en ny Sidebygning. De nye Lokaler indviedes den 4. December 1906.

Branddirektør Mikøl Jensen, Jelling, er nu Bestyrelsens Formand.

Andreas Dolleris.

Udskilleligt forbundet med Vejle Højskolehjem er Navnet Andreas Dolleris.

Jørgen Andreas Dolleris blev født i Thy den 16. Oktober 1850 og etablerede sig som Boghandler i Vejle den 16. Oktober 1883. Som en af Højskolehjemmets Stiftere sad han i denne Forenings Bestyrelse lige fra 1884 til sin Død den 27. August 1925. Han var Foreningens Kasserer fra 1885 og tillige dens Sekretær fra 1891, og han var i Virkeligheden den, der gennem Aarene trak det store Læs og var Sjælen i dette Foretagende, som har bidraget ikke ganske lidt til at knytte By og Land sammen.

Derfor bør han mindes; men i endnu højere Grad bør han i dette Værk mindes, fordi han elskede Vejle By og dens Omegn og ofte har ladet denne Kærlighed komme til Orde i sine smukke Digte og Festkantater, hvori han priser Byens virksomme Liv og Egnens Skønhed — to Emner, der passede saa fortrinligt for ham, der var Arbejdets og Livets Sanger og elskede „Guds grønne Jord“.

Han skal mindes for sit Fædrelandssind, for sin Trofasthed overfor den sønderjydske Sag og for sin historiske Interesse, der bl. a. gav sig Udslag i hans System med Vejle Bys Historie. Et rigt Billedmateriale og en Del Oplysninger om lokale Forhold fik han i Tidens Løb indsamlet. Hans Arvinger har overladt nærværende Værks Redaktør dette Materiale til Afbenyttelse.

*) Efter Pastor Vilh. Hansens Død overtog Pastor K. Konradsen Stillingen som Præst for Valgmenigheden i Vejle.

Blandt de fortrinlige literærhistoriske Værker, som er udgaaede fra Dolleris' Haand, naa fremhæves den af „Selskabet for de skønne Videnskaber“ prisbelønnede Bog „Johannes Ewald“.

I flere Værker har Dolleris skildret den danske Boghandels Historie, og det er derfor intet Under, at han blev udnævnt til Eresmedlem af Boghandlerforeningen; tilmed sad han i en Aarrække i Bestyrelsen for Danske Boghandlers Kommissionsanstalt.

Fagforeningsbevægelsen.

Det første Spor af en Fagforening (Sammenlutning af Haandværkssvende) i Vejle findes i Aaret 1879. I nævnte Aar dannede nemlig Byens Skomagervende en faglig Forening, nærmest en Hjælpeforening til gensidig Støtte for Medlemmerne i Tilfælde af Sygdom og Arbejdsløshed, dog havde den samtidig selskabelige Formaal. I 1887 omdannedes denne Sammenlutning til en Fagforening af den moderne Type.

Forinden var der imidlertid opstaaet forskellige andre faglige Sammenlutninger, bl. a. af Typograferne, Bygningshaandværkerne og Snedkerne.

Vejle Murer- og Tømrer-Fagforening blev saaledes stiftet den 27. November 1883. Denne Forenings oprindelige Formaal var at rejse en Bygning til Bolig for trængende Medlemmer af Foreningen. En Sommerdag i 1885 fundt Indvielsen af Foreningens nye Fane Sted i Haandværkerforeningens Festsal i Overværelse af de herværende Murer- og Tømrermestre samt Fagforeningens Medlemmer. Murerformand Jens Jensen aabnede Højtideligheden med en Tale, hvori han gjorde Rede for Foreningens Formaal. Derefter talte Borgmester Ørsted, Tømrermester Nichum og Murermester Chr. Michelsen, idet de nævnte Herrer henholdsvis slog det første, andet og tredje Søm i Fanestangen. Sluttelig sloges det fjerde Søm i af Formand Jens Jensen.

I Tidens Løb udviklede der sig et Modsætningsforhold mellem Mestrene og Svendene — saavel i økonomisk som i politisk Henseende, og fælles Sammenkomster af den Art, som her er omtalt, faldt bort af sig selv.

De allerede bestaaende Fagforeninger omdannedes efter Tidens Krav, og mange nye Afdelinger opstod. I 1891 stiftedes Arbejdernes Fællesorganisation i Vejle, og denne omfatter nu praktisk talt alle fagorganiserede Arbejdere her i Byen, i alt ca. 4400. Fællesorganisationens nuværende Formand er Maskinarbejder Harald

Bressendorff. I de første Aar holdt Fagforeningerne deres Møder i „Madam Bertelsens Sal“ hos Cl. Nielsen i Søndergade, senere i Tønnesgades Afholdshjem, indtil Arbejderne fik deres egen Forsamlingsbygning.

Allerede i 1893 havde Arbejdernes Fællesorganisation paabegyndt en Aktietegning for at faa Midler til at rejse en Forsamlingsbygning, men Sagen vandt i Begyndelsen ikke den fornødne Tilslutning. Arbejdet toges op med fornyet Kraft, idet et nyt Aktieselskab oprettedes ifølge Vedtagelse paa en Generalforsamling i Fællesorganisationen den 3. November 1895.

Ved Aktionærernes første Møde i Februar 1896 oplystes det, at der nu var indtegnet Aktier (à 10 Kr.) til et Beløb af ca. 3000 Kr. Til den første Bestyrelse valgtes: Faktor (nuværende Borgmester) C. Jacobsen (Formand), Bager Minét, Arbejdsmand M. Nielsen, Murer Chr. Poulsen, Tømrer Jens Nielsen, Arbejdsmand N. Bruun og Skraeder Christoffersen. (Sidstnævnte afløste senere i nogle faa Aar C. Jacobsen som Formand.)

I September Maaned samme Aar avertes der om Køb af en Ejendom eller Byggegrund. Blandt de indkomne Tilbud hæfter man navnlig sin Opmærksomhed ved en Ejendom paa Nørrebrogade (tilh. Agent Bierregaard — nuværende Nr. 5), og paa Generalforsamlingen den 17. April 1897 vedtoges det enstemmig at købe denne. Købet gik i Orden, og af Købesummen (25000 Kr.) blev 7000 Kr. udbetalt kontant.

Denne Bygning, som altsaa blev Arbejdernes første Forsamlingsbygning i Vejle, kom igennem Aarene til at gennengaa store Forandringer for nogenlunde at kunne holde Skridt med den voksende Trang til mere Plads. Den sidste og største Udvidelse fundt Sted i 1909. Der skulde dog ikke gaa mange Aar, førend det atter knob med Pladsen ved mange Lejligheder.

Paa et Møde i Marts 1919 stillede den energiske Forretningsfører N. P. Jensen, der i 1912 havde afløst Redaktør Jacobsen som Formand i Bestyrelsen, Forslag om at købe en anden Ejendom, hvor der var tilstrækkelig stor Grund til Opførelsen af en ny Forsamlingsbygning.

Paa Generalforsamlingen den 11. Marts 1919 vedtoges det at købe den Bankdirektør Aage Petersen og Grosserer N. Fr. Petersen tilhørende Ejendom Nr. 29 i Nørregade. I Løbet af en Maanedes Tid blev den gamle Forsamlingsbygning solgt, og kort efter solgte man den købte Ejendom, mod at Selskabet selv beholdt den mod Markedspladsen ved Vedelsgade beliggende Have

Arbejdernes Forsamlingsbygning og Anlægget ved Vedelsgade.

paa ca. 5000 Kv. Alen, som kunde afgive Byggeplads for en ny Forsamlingsbygning.

Arkitekterne S. M. Alroe og C. Hess-Petersen fik overdraget Udarbejdelsen af Tegningerne til den nye Bygning. Opførelsen af Bygningen kostede ialt 620,000 Kr., og Arbejdet tilendebragtes i Efteraaret 1920. Den nye Forsamlingsbygning, der efter mange Udtalelser skal være den smukkeste og bedst indrettede i sin Art, der findes her i Landet, blev indviet den 24. Oktober 1920.

Selskabet maatte senere paany selv overtage den store Ejendom i Nørregade.

Den tidligere Markedsplads foran Forsamlingsbygningen blev af Kommunen omskabt til et smukt Anlæg. Kort efter opførtes det store „Paladsteater“, og „Passagen“ fra Anlægget til Nørregade fremstod.

„Fællesorganisationen“ i Vejle har gennemført to andre store kooperative Foretagender: Arbejdernes Fællesbageri og Arbejdernes Brugsforening. En Konflikt mellem Fagforeningerne og det i 1886 oprettede „Arbejdernes Aktiebageri“ resulterede i, at det i Foraaret 1900 vedtoges paa en Generalforsamling i Fællesorganisationen at starte et helt nyt Arbejderbageri. Der dannedes et Aktieselskab med en Bestyrelse paa 7 Mand, hvis Formand var Tømremester Jens Nielsen, og efter mange Vanskeligheder lykkedes det at skaffe den fornødne Kapital til Veje og at virkeliggøre den stillede Opgave. Det nye Bageri blev opført i Bleggaardsgade, og den 2. Juli 1901 begyndte „Arbejdernes Fællesbageri“ sin Virksomhed. Betydelige Udvidelser og Forbedringer

landt Sted i 1917 og 1923, og Produktionen er i Aarenes Løb steget mægtigt. I 1922 beløb Omsætningen sig til 376,333 Kr., og siden er den yderligere steget stærkt.

Indtil Oktober 1919 ledede Bestyrelsen selv Bageriet; men siden den Tid har den betydelige Virksomhed været ledet af en Forretningsfører.

Arbejdernes Brugsforening er et Aktieforetagende, som blev stiftet paa en Generalforsamling i Fællesorganisationen den 8. Juli 1910. Den 8. November samme Aar aabnedes Forretningen i Tønnesgade 5. Da Foretagendet viste sig rentabelt, oprettedes der i 1913 en Afdeling for den søndre Bydel med Lokaler Sønderbrogade 24 — og i 1919 en Afdeling paa Vardevej.

Foreningens samlede Omsætning i de første 12 Aar beløb sig til 3,600,000 Kr.

Afholdsbevægelsen.

Den danske Afholdsbevægelse udgik fra Vejle, hvor Metodistpræst Carl Eltzholtz i Slutningen af 1878 holdt en Række Moder, paa hvilke han slog til Lyd for denne Sag.

Den 26. Marts 1879 underskrev 44 Personer Afholdsløftet, og den 17. April samme Aar stiftedes Vejle gamle Afholdsforening, som er „Moder“ til alle Landets Afholdsforeninger, og som altsaa i 1929 kan fejre sit 50-Aars Jubilæum. Blandt Stifterne kan nævnes afdøde Guldmed G. Guldbrandsen og hans Søn H. Guldbrandsen, samt Smed Ditlev Larsen og Handeltgartner Claus Nielsen (begge endnu levende).

Den 22. Maj 1880 holdt Good-Templar Ordenen I. O. G. T. („Independant Order of Good Templars“) sit Indtog i Vejle, idet Loge Nr. 2, „Jacob Molay“, paa den Dag blev stiftet her. Blandt Stifterne var Assurandødirektør Thorsen, Guldsmed G. Guldbrandsen, dennes Søn, Guldsmed H. Guldbrandsen, Manufakturhandler (nu Grosserer) V. Wegener og daværende Lærerinde Frk. Blauenfeldt. Sidstnævnte blev senere landskendt som Afholdsagitor under Navnet Fru Lene Silfverberg, og paa hendes Initiativ oprettedes de saakaldte „Københavnske Kvinders Kaffeovne“.

Oprettelsen af en Good-Templar Loge i Vejle fremkaldte stærkt Røre i Byen, og at en Lærerinde sluttede sig til Sagen, vakte ligefrem Forargelse, hvad der navnlig gav sig Udslag i Afholdelsen af Protestmøder paa Raadhuset. Good-Templar Ordenen samlede snart mange Medlemmer her i Byen, saaledes at der allerede i 1883 stiftedes en ny Loge (Nr. 17, „Sunrise“). I Forening opførte de to Loger i 1885 en stor Bygning (med Forsamlingslokaler paa 2. Sal) paa Dømmingen, og den 2. Februar 1892 stiftede de Spareforeningen „Glædelig Jul“. Senere oprettede „I. O. G. T.“ et Alderdomshjem i Danmarksgade.

I 1891 opstod der en Strid indenfor Ordenen om Nydelser af skattefrit Øl, og paa et Møde i Kolding den 22. Juli 1892 fuldbyrdedes Spaltningen, idet der da stiftedes en ny Orden, „N. I. O. G. T.“, hvis Bestemmelser med Hensyn til Nydelser af Øl er lempeligere end den gamle Ordens. — Logen „Frihedshjem“ (Nr. 31) under „N. I. O. G. T.“ stiftedes kort efter her i Vejle. Af Stifterne lever endnu og er bosiddende her i Vejle: Bødkermester Hollesen og Hans Iversen.

„I. O. G. T.“ tæller ca. 225 Medlemmer i 2 Loger og en Ungdomsloge. „N. I. O. G. T.“ omfatter 5 Loger samt en Børneloge og en Ungdomsforening med tilsammen ca. 500 Medlemmer.

Foreninger under „Indremissionen“.

Før 1885 var „Indre Missions“ Gerning kun lidet kendt i Vejle: men i nævnte Aar blev Missionshuset „Maurelund“ bygget (Arkitekt Ludvig Petersen, Murermester Christoffersen), og det blev indviet af Pastor Vilhelm Beck den 10. December. Missionsmøderne lededes i de første Aar dels af den ordinerede Medhjælper hos Sognepræsten, Pastor G. Mønster, og dels af de stedlige Indremissionærer Fr. Moe og H. Fenneberg.

Der havde allerede tidligere eksisteret en Søndagsskole (Børnegudstjeneste) i Vejle. Denne blev efter Missionshusets Opførelse henlagt fra Kirken

til dette Sted. Der dannedes snart indenfor Indremissionskredsen forskellige Sammenslutninger, saasom en Ynglinge forening (K. F. U. M.), en Pigeforening (K. F. U. K.), en Broderforening og en Kvindeforening (for den ydre Mission). Ynglinge foreningen (K. F. U. M.) fik i 1898 sin egen Bygning, en smuk, rummelig, treetages Bygning paa Hjørnet af Herslebs- og Nutzhornsgade, og denne fik en betydelig Udvidelse i 1925. Foreningens Virksomhed ledes ved en Sekretær. K. F. U. K. købte i 1908 en Ejendom i Havnegade, men flyttede i 1920 til det forhenværende Missionshotel paa Borgvold ved Banegaarden, hvor Foreningen har en rummelig Mødesal m. m. Ogsaa denne Forening har sin Sekretær. Begge disse Foreninger tæller mange Hundrede Medlemmer.

„Frimurerne“ og „Odd-Fellows“.

Frimurerens ældste Organisation i Vejle, der betegnes som „Broderforeningen“, er en Underafdeling af „Marin“-Frimurerlogen i Odense.

I 1921 stiftedes der i Vejle en Afdeling af Frimurerordenen „Stor-Oriente“ for Danmark og Norden. Denne Ordens Vejleloge (Nr. 7) betegnes som „De to Søjler“.

Odd-Fellow-Logen for Vejle (Nr. 43, „Entwisle“) købte i 1914 den Ejendom, der ligger lige for Enden af Sønderbrogade, og i de nærmest følgende Aar udvidedes denne Bygning ved Tilbygninger, hvorved der skaffedes Plads til en god Forsamlingsaal, de nødvendige Selskabslokaler m. m.

Af andre Foreninger i Vejle kan nævnes: Den almindelige Velgørenhedsforening (stiftet 1850), Vejle Haandværker-Sangforening (1856), Arbejderforeningen af 1872, De danske Forsvarsbrødrers Vejleafdeling (1881), Sejlklubben „Neptun“, Vejle Musikforening (1884), Vejle Kunstforening (1887), Sønderjydsk Forening for Vejle og Omegn, Vejle Grundejerforening, Vejle Turistforening, Vejle Skipperforening, Sygekassen „Alliance“, „Arbejdernes Sygekasse“ (1898) og Selskabet „Børnenes Vel“, stiftet 7. Oktober 1904 (under denne Forening sorterer „Vuggestuen“, „Fritidshjemmet“ og Sommerkolonien ved Hvidbjerg, medens „Dagmarasylet“, opført 1891, har sin egen Bestyrelse). Endvidere: En lokal Afdeling af Vejle Amts Skytteforening, en Gymnastikforening, en Idrætsforening, en Boldklub, en Roklub, en Forskønnelsesforening, forskellige Sangforeninger, samt et saakaldt „Vejle borgerlige Skyttelev“. Endelig er der naturligvis forskellige politiske og faglige Organisationer.

Sommerudflugter i Omegnen.

Vejlensernes Søndagsudflugter i Halvfjerdserne indskrænkede sig i det væsentlige til Spadsereure i Nørreskoven eller Grundet Skov. Skyttelavets Medlemmer søgte om Søndagen ofte ud til den hyggelige Skyttehushave, hvor de med Familie tilbragte Eftermiddagen og Aftenen og nød deres medbragte Aftensmad.

Dog foretog selv jævne Borgerfamilier mindst een Gang hver Sommer en Køretur pr. Charabanc til et eller andet Sted i Omegnen af Byen, som oftest til „Christen Apotheker“ i Grejsdalen. Køreturen gik ad Jellingvejen over Skrædderbakken eller ad Viborg Landevej forbi Vandværket; thi der var da ingen Kørevej gennem selve Dalen. I det gammeldags Traktørsteds lille, hyggelige Have, hvor Bierne summede omkring de halmfattede Bikuber, dækkede Familien Bord med den medbragte Mad og fik saa dertil Vand paa Maskine, Mælk eller Øl fra „Apothekerstedet“.

Køreturen kunde ogsaa gælde Tirsbæk, hvor man dengang færdedes frit i Herregaardens Park og Skov og for gode Ord og Betaling kunde faa en Kop Kaffe hos Kuskens Kone.

Af og til gik Sommerudflugten til Vands, idet man lejede en af Havnens smaa Baadskippere til at befordre Selskabet enten til Tirsbæk eller til det netop da „opdukkende“ Munkebjerg.

Skipper Mads Madsen (en gammel Søulk, der havde været med „ved Helgoland“), var særlig søgt, naar Turen gjaldt Munkebjerg; han var nemlig godt kendt med Stedet og førte som kyndig Cicerone Selskabet ad ukendte Stier til smukke Udsigter over Bakker og Fjord, og han glemte aldrig at forevise de sjældne Taxtræer, hvis Forekomst paa Munkebjerg først var blevet kendt, efter at engelske Ingeniører — under deres Ophold her for at anlægge den østjydske Længdebane — havde opdaget, at disse Træer voksede her.

I 1879 opførte Ejeren af Munkebjerg, Gaurdejer Ole Nielsen, den lille Pavillon i Schweizerstil, som staar endnu. Et Par Aar efter byggede han Hotellet; thi i Pinsen 1880 var den store Begivenhed sket, at en lille Dampbaad, „Delfinen“, havde begyndt at besejle Fjorden. Siden den Tid har Fjordsejladsen udviklet sig stærkt, og Vejlensernes Sommersøndage tilbringes nu med Forkærlighed ved Fjordbredderne, hvor efterhaanden flere og flere smukke Punkter er blevet tilgængelige for Publikum.

I langt højere Grad end selve Byen tiltrækker den smukke Omegn sig tilreisendes Opmærksomhed. Og fødte Vejlensere, som paa fjerne Steder længes efter den gamle Hjemstavn, tænker vel først og fremmest paa de dejlige Naturomgivelser, som vi alle er saa glade ved og stolte over.

KIRKELIGE FORHOLD

Folkekirken.

Byens Sognedeling.

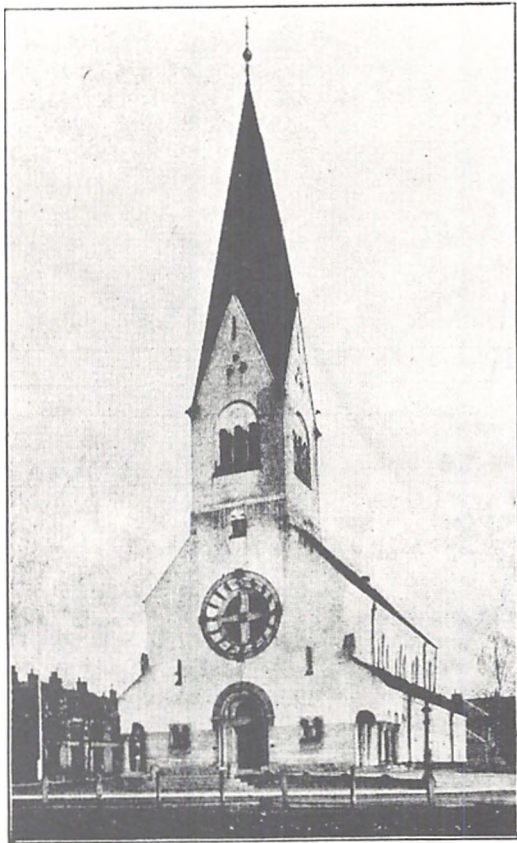
Vor Frelzers Kirke opførtes i Aarene 1904—07 efter Tegning af Professor V. Koch. Arbejdet lededes efter hans Død af Arkitekt Magdahl-Nielsen. Kommunen skænkede Grunden. Opførelsen kostede 110000 Kr., hvoraf Staten ydede 30000, medens Resten indkom ved frivillige Bidrag. (Se Side 316.) Kirken har en Længde af 36,5 m, og Kobberspiret hæver sig til en Højde af 47 m. Siddepladsernes Antal er 600. Kirken er selvejende. Indvielsen af den nye Kirke fandt Sted Allehelgens Søndag den 4. November 1907.

Sognedelingen blev foretaget ifølge kongelig Resolution af 9. August 1907. Der oprettedes fra den Dag, den nye Kirke toges i Brug, to Sogne: St. Nicolaj Sogn og Vor Frelzers Sogn. Grænselinien mellem de to Sogne drages efter en

Linie fra Byens vestlige Grænse gennem Tønnesgade med Forlængelse indtil Omløbsaaen, ad Nørregade indtil Wissingsgade, ad Wissingsgade med Forlængelse indtil Kirkegaarden, og derefter langs dennes sydlige Grænse indtil Kirkegaardsvøj (Langelinie), videre ad denne Vej mod Nord til Holmen og ad denne og dens Fortsættelse (nordre Vej) til Svajebassinet — saaledes, at alt, hvad der ligger Nord for denne Grænse, udgør Vor Frelzers Sogn, og alt, hvad der ligger Syd for den, St. Nicolaj Sogn, og saaledes, at det overalt er Gadernes Midtlinie, der danner Grænsen.

St. Nicolaj Kirkes Præstebolig er opført 1908 efter Tegning af Arkitekt Th. Møller. Der findes ingen Embedsbolig for Sognepræsten ved Vor Frelzers Kirke.

Vor Frelzers Sogns Menighedshus ved Vesterbrogade blev opført 1916 efter Tegning af Arkitekt

Vor Frelsers Kirke.

Fritz Jensen for et Beløb af ca. 18000 Kr. Bygningen blev udvidet i 1925.

[Vejle Valgmenighed er omtalt Side 375.]

Sognepræster og Kapellaner ved Vor Frelsers Kirke.

Sognepræst Peter Christian Marius Sophus Kirstinus Jessen, født i Virring ^{21/9} 1856, cand. theol. 1881, Kapellan i Saxild 1881, Sognepræst for Frøslev og Møllerup 1883, Sognepræst for Grønbæk og Svstrup Sogne ^{17/8} 1885, kaldet til Embedet som Sognepræst ved Vor Frelsers Kirke i Vejle den ^{1/10} 1907, tog sin Afsked i Februar 1913, døde i Silkeborg ^{20/3} 1918.

Sognepræst Johan Ove Geismar (Søn af Grosserer, Fabrikant Chr. Fr. Geismar), født paa Frederiksberg ^{22/8} 1869, Student fra Borgerdydskolen paa Østerbro 1890, cand. theol. Jan. 1896, ordineret Kateket ved Holmens Kirke i København ^{2/11} 1899, Sognepræst paa Gjørl ^{21/10} 1904, Sognepræst ved Vor Frelsers Kirke i Vejle ^{25/7} 1913.

Pastor C. Reeh var ordineret Medhjælper for begge Sogne indtil 1911.

Pastor Poul Olaf Westergaard, født i København ^{22/7} 1884, var ordineret Medhjælper ved begge Sognekirker i Vejle 1911—1916 (er nu res. Kapellan ved St. Hans Kirke i Odense).

Pastor Thorkil August Wiehe Glahn, født paa Frederiksberg ^{22/1} 1888, var ordineret Medhjælper ved Vor Frelsers Kirke i Vejle 1916—1920; res. Kapellan samme Sted 1920—1921 (nu res. Kapellan ved Frederiksberg Kirke).

Pastor Laurits Andreas Stokholm, født i Lemvig ^{24/9} 1894, res. Kapellan ved Vor Frelsers Kirke i Vejle 1921—1924 (nu Sognepræst til Soften og Faldby).

Pastor Ulrich Møllgaard, født i Holsted ^{2/10} 1898, res. Kapellan ved Vor Frelsers Kirke i Vejle siden ^{1/6} 1924.

Andre Trossamfund.

Metodistmenigheden.

Den første Metodistprædikant kom til Vejle i 1860. Tilhørerne samledes i et af Byens Skolelokaler. Den 12. Maj 1861 blev et større Lokale, som den nye Menighed havde lejet i Flegborg, indviet til kirkeligt Brug. I de følgende Aar gik Metodistmenigheden jævnt fremad i Antal, og i 1876 byggedes et Kapel i Wissingsgade. Indvielsen af dette fandt Sted samme Aar, den 10. December. Menigheden havde nu sin egen Præst.

I 1892 blev den oprindelige Menighedsbygning udvidet med en stor Kirkebygning i Gaarden, medens der blev indrettet to gode Mødelokaler i det gamle Kapel mod Gaden. Efter at Bygningen derefter var bleven forskønnet med et Taarn og en Portal, kunde man med Rette betegne den som Kirke. Dens Navn blev Set. Pouls Kirke. Denne Forandring fundt Sted, medens Anton Bast var Menighedens Præst.

Samfundet tæller nu over 400 voksne Medlemmer, og der udføres et betydeligt Arbejde paa forskellige Omraader, ikke mindst et godt Ungdoms- og Børnearbejde. Den 10. December 1926 fejredes Kirkens 50-Aars Jubilæumsdag ved en festlig Sammenkomst i denne. Det ældste nulevende Menighedsmedlem er tidligere Handlungartner Claus Nielsen, der blev optaget i 1868.

Vejle Baptistmenighed

er stiftet den 1. Januar 1866. Menighedens Kapel i Korsgade blev opført 1877 og udvidet 1910.

Den katolsk-apostoliske Menighed (Irvingianersamfundet) havde eksisteret i Vejle i flere Aar. førend den i 1895 opførte sin egen lille Kirke i Tønnesgade.

De sidstnævnte to Menigheder fører en stille Tilværelse og er kun smaa i Sammenligning med den store Metodistmenighed.

Den romersk-katolske Menighed.

Den 1. Februar 1904 kom de to første Præmonstratenser-Præster til Vejle, nemlig Pastorerne J. L. Brems og S. Eyckens. Der fandtes paa den Tid kun tre Katolikker i Byen. Den 24. Oktober samme Aar købte Pastor Brems af Apoteker Daugaard den store Grund ved Blegbanken, som omfattede Løve-Apotekets Have og tilgrænsende Eng. Fjorten Dage senere begyndte man at ombygge Apotekets tidligere Hestestald til Kapel. Dette blev taget i Brug den 1. December.

Den lille Menighed voksede og folte Trang til at have sin egen Skole. Denne blev opført allerede i 1905, og samme Dag som Bygningen stod færdig — den 15. Oktober —, kom de første St. Josefs-Søstre til Byen. Skolen begyndte med 15 Elever. Den første Skolebygning blev snart for lille, og allerede i 1908 blev den afløst af en ny og større Bygning (Arkitekt Christof Hansen, Murermester C. Iversen).

I 1911 overtog Maria-Søstrene Undervisningen i Skolen. Det følgende Aar, den 18. April, blev

Grundstenen til St. Maria Hospital nedlagt (Arkitekt Christof Hansen, Murerm. C. Christoffersen), og dette blev taget i Brug i Maj 1913. Hospitalets dygtige og populære Overlæge, Just Poulsen, har haft sin Virksomhed her lige siden den Tid.

Menighedens Sognepræst, J. L. Brems, som lige fra første Færd af havde været Drivfjederen i alle disse Foretagender, omgikkes stadig med Tanken om at faa opført en rigtig Kirke for sine Sogneborn, indtil han omsider — efter Verdenskrigens Afslutning — opnaaede at se sit Ønske opfyldt. Imidlertid blev han udnævnt til Biskop for den katolske Kirke i Danmark og flyttede saa til København. Dette skete i Oktober 1922. Hans Broder, L. A. Brems, der var ansat som Kapellan ved samme Kirke siden 21. December 1911, blev derefter udnævnt til Sognepræst for den katolske Menighed i Vejle.

I Sommeren 1924 stod den smukke nye Kirke færdig, og den blev indviet den 20. Juli. „Sct. Norberts Kirke“ er opført efter Tegning af Arkitekt F. Wipfler i Odense, Murerarbejdet er udført af Murermester N. A. Christensen, Tømmerarbejdet af Tømmermester H. A. Kalsoft, Vejle. Kirken er bygget i gotisk Stil, 30 Meter lang, 13 Meter bred; Hvælvingerne bæres af 6 smukke, slanke Søjler, og Taget er smykket med en „Tagrytter“, hvori Klokken er anbragt. Ved Kirkens østlige Ende er der indrettet en Præstebolig, som staar i Forbindelse med selve Kirken.

VEJLEKREDSENS RIGSDAGSMÆND

Folketingsmænd

for Vejlekredsen (Vejle Amts 3. Valgkreds)
1849—1915.

Overauditor, Herredsfoged W. W. Stockfleth (Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, valgt $\frac{5}{12}$ 1848). Folketingsmand $\frac{1}{12}$ 1849— $\frac{20}{12}$ 1851 (udtraadt).

Antmand Orla Lehmann: $\frac{22}{10}$ 1851—1853.

Kammerraad T. Linnemann, Haughus, $\frac{20}{12}$ 1853—Maj 1853.

Postinspektør V. B. Hjort, København, $\frac{27}{5}$ 1853— $\frac{10}{5}$ 1854 (udtraadt).

Pastor, Dr. phil. P. F. A. Hammerich, København, $\frac{17}{7}$ 1854—1861; (blev $\frac{5}{3}$ 1864 valgt til Rigsraadets Folketing).

Herredsfoged, Justitsraad O. M. Hersleb, Horsens, $\frac{14}{10}$ 1861—64.

Amtsfuldmægtig, cand. jur. C. F. V. Schytte, Vejle, $\frac{7}{10}$ 1864 ($\frac{20}{5}$ 1865 valgt til Rigsraadets Folketing).

Højskoleforstander P. Bøjsen, Gedved, $\frac{4}{10}$ 1866—Septbr. 1866.

Hofjægermester H. R. Carlsson, Gammelkjøgegaard, $\frac{12}{10}$ 1866—Septbr. 1869.

Lærer (senere Skolebestyrer) Thomas Nielsen, Birk, $\frac{22}{10}$ 1869— $\frac{18}{2}$ 1887 (sidstnævnte Dato valgt til Landstingsmand for 11. Kreds). Død $\frac{27}{3}$ 1895.

Højskoleforstander F. F. Falkenstjerne, København, $\frac{26}{3}$ 1887—1895.

Træskomager Thomas Nielsen Kirkelund, Vejle, $\frac{1}{2}$, 1895—Maj 1909.

Lærer S. K. Nørgaard, Kragelund. $\frac{25}{5}$, 1909—Maj 1913.

Redaktør Chr. Jacobsen, Vejle, $\frac{20}{5}$, 1913, genvalgt Maj 1915 og Marts 1919; nedlagde sit Mandat som Folketingsmand 1920.

(Ved Vedtagelsen af Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915 begyndte et nyt Afsnit i vort konstitutionelle Statsliv.)

Redaktør Holger Larsen,*) Vejle, valgt April 1920, og genvalgt ved de følgende Valg.

Desuden repræsenteredes Vejlekredsen af Redaktør S. P. Qvist, Vejle, fra 1920 til 1922, idet der ved den nye Valgordning tilfaldt Vejlekredsen endnu et Mandat.

Efter at Redaktør Qvist ved sin Bortrejse fra Byen havde nedlagt sit Mandat, gled dette over til en udenbys Kandidat; men i April 1924 tilfaldt det atter en Vejleborger, nemlig daværende Handelsminister, Konsul Jørgen Christensen, som

*) Redaktør Holger Larsen, der efterfulgte C. Jacobsen som Redaktør af »Vejle Socialdemokrat«, har siden 1917 været Formand for Socialdemokratiets Organisation i Vejlekredsen og var i en Aarrække Formand for »Fællesorganisationen« i Vejle.

dog nedlagde sit Mandat allerede i Oktober samme Aar. Derefter gled dette Mandat igen over til en udenbys Mand, og ved Valget 1926 blev der intet Ekstramandat til Vejlekredsen.

Landstingsmænd

fra Vejle By og nærmeste Omegn, som har repræsenteret 10. Landstingskreds.
(Valgsted: Horsens).

Oberst (senere Generalmajor, Krigsminister), Kammerherre M. v. Lüttichau, Store Grundet, $\frac{21}{11}$ 1851— $\frac{22}{7}$ 1854 og $\frac{20}{6}$ 1855—September 1864 (udtraadt).

Amtmand Orla Lehmann, Vejle, $\frac{27}{9}$ 1854—1866.

Hospitalsforstander U. C. Boesen, Vejle, $\frac{20}{9}$ 1888—1894.

Gaardejer P. Jensen, Store Lysholt, $\frac{10}{9}$ 1894, død $\frac{6}{7}$ 1900.

Sagfører, Kæmner E. P. Birch, Vejle, $\frac{20}{9}$ 1910, genvalgt $\frac{21}{5}$ 1915, død $\frac{10}{7}$ 1915.

Lærerinde, Frk. Olga Knudsen, valgt 1920. Til denne Række bør føjes: Gaardejer P. K. Ejsing, Jelling, som har været Landstingsmand for 10. Kreds siden $\frac{19}{9}$ 1902.

AMTMÆND

OVER

KOLDINGHUS AMT (1680—1796) OG VEJLE AMT (1796—1927)

Amtmænd over Koldinghus Amt

(1660—1796).

(Koldinghus Amt indbefattede: Elbo, Brusk, Holmans, Jerlev, Tørrild, Norvang, Andst og Slaugs Herreder samt Købstæderne Vejle, Fredericia og Kolding.)

1653—62: Sten Bille til Kjærsgaard.

$\frac{1}{3}$ 1662—65: Wulf v. Buchwald, Oberstsvagtmeister.

1665—67: Sigvard Lützw, Kaptajn, (tiltraadte næppe Embedet), formenes at have været udnævnt til Amtmand. Embedet blevet administreret af Amtsskriverne: Johan Badenhaupt (1665—66) og Rudolf Faust ($\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{11}$ 1667).

1668—71: Morten Skinkel til Søholm.

$\frac{20}{3}$ 1671—76: Otto Bille til Billesbøl.

$\frac{1}{5}$ 1676— $\frac{10}{7}$ 78: Friderich v. Vieregge til Wochrandt (forflyttet til Sorø Amt).

$\frac{28}{4}$ 1678— $\frac{1}{1}$ 1679: Hannibal v. Degenfeldt, Baron, Generalmajor.

$\frac{1}{1}$ 1679— $\frac{29}{4}$ 1684: Ditlev Rantzau til Vinderslevgaard, Generalmajor.

$\frac{1}{3}$ 1685— $\frac{2}{3}$ 1699: Simon Klavs Schwartz til Braimenbruch.

$\frac{21}{3}$ 1699—1727: Ludvig Ernst v. Woyda (Voide), Konferensraad. (Overlod Svigersønnen Embedet 1724.)

1727—33: Johan v. Jessen, Etatsraad. (Foregaaendes Svigersøn.)

$\frac{6}{10}$ 1733— $\frac{12}{11}$ 37: Eggert Kristof v. Linstow, Etatsraad.

$\frac{19}{11}$ 1737— $\frac{27}{9}$ 46: Frederik Oerts, Greve, Kammerherre. Forflyttet til Amtmand over Tryggevælde Amt; senere Stiftamtmand i Ribe og endelig Cærimonimester ved Hofet.

$\frac{27}{9}$ 1746— $\frac{21}{10}$ 73: Ludvig Vilhelm v. Bülow, Geheimekonferensraad.

$\frac{21}{10}$ 1773— $\frac{3}{2}$ 1793: Hans de Hofman til Skjerrildgaard. Før: Præsident i Fredericia, Konferensraad.

Carl Frederik v. Hellfried besørgede Amtmandsgerningen ved Koldinghus Amt fra Februar til September 1793.

¹/₁₂ 1793—²³/₃ 96: Benjamin Georg Sporon, Professor, Konferensraad.

Vejle Amt blev oprettet i Henhold til Resolution af ¹/₆ 1793 og ²⁷/₅ 1796. Det bestod foreløbig af det forrige Koldinghus Amt med Købstæderne Vejle, Fredericia og Kolding, indtil det ved Resolution af 14. Juni 1799 fik sit nye Omfang: af det gamle Koldinghus Amt mistede det da Andst og Slaugs Herreder, men blev til Gengæld udvidet med Bjerre og Hatting Herreder af Stjernholms Amt.

Amtmænd over Vejle Amt.

(Se Side 239.)

1796—1803: Johan Carl Frederik v. Hellfried (f. 1739, d. 1810), Konferensraad, Stiftamtmand i Ribe 1791—96. Ved Reskript af ¹⁷/₆ 1791 tillodes det ham at tage Bolig i Vejle, mod at han rejste en Gang hver Maaned til Ribe for at forhandle med Biskoppen og desuden holdt Amtskontor i Ribe. Den 27. Maj 1796 udnævntes han til Amtmand over Vejle Amt, men bibeholdt Stiftamtmandsgerningen. ¹/₁₀ 1799 overtog han Bjerre og Hatting Herreder, efter at han havde afgivet Slaugs og Andst Herreder 22. Juli s. A.

1803—1820: Johan Henrik Selmer. Kaptajn og Landinspektør. Amtmand over Bratberg Amt i Norge ²⁶/₂ 1800; som Medlem af Matrikulkommissionen frattraadte han midlertidigt Amtmandsembedet fra ²⁸/₃ 1809 til ¹/₁ 1811. (Embedet besørgedes da ved Konstitution af andre Embedsmænd.)

1820—1826: Herman Gerhard Treschow (f. ¹⁸/₇ 1780, d. ¹²/₂ 1836), var tidligere Amtmand over Nordre Bergenhus Amt, udnævntes til Amtmand over Frederiksborg Amt ²⁵/₇ 1826.

¹/₁₁ 1826—⁹/₁₁ 1828: Justitsraad Carl Gustav Roscnørn (f. ¹⁴/₁₂ 1784, d. ²⁷/₆ 1858), tidligere Amtmand over Skanderborg Amt. ⁹/₁₁ 1828 udnævnt til Stiftamtmand over Aarhus Stift og Amtmand over Aarhus Amt.

⁹/₁₁ 1828—1848: Kammerherre Peter Fjeldsted Hoppe (f. ¹⁴/₈ 1794, d. ²³/₅ 1848), tidligere Stiftamtmand paa Island; overtog først Embedet personlig ¹/₁₁ 1829.

(¹⁰/₆—²³/₉ 1848 var Herredsfoged i Bjerre-Hatting Herreder Jesper Peter With konstitueret i Amtmandsembedet).

1848: Christian Ploeyen, tidligere Amtmand paa Færøerne, udnævnt til Amtmand over Vejle Amt ²³/₆ 1848, tiltraadte ikke Embedet, da han ⁹/₁₂ 1848 forflyttedes til Holbæk Amt og efterfulgtes af Orla Lehmann.

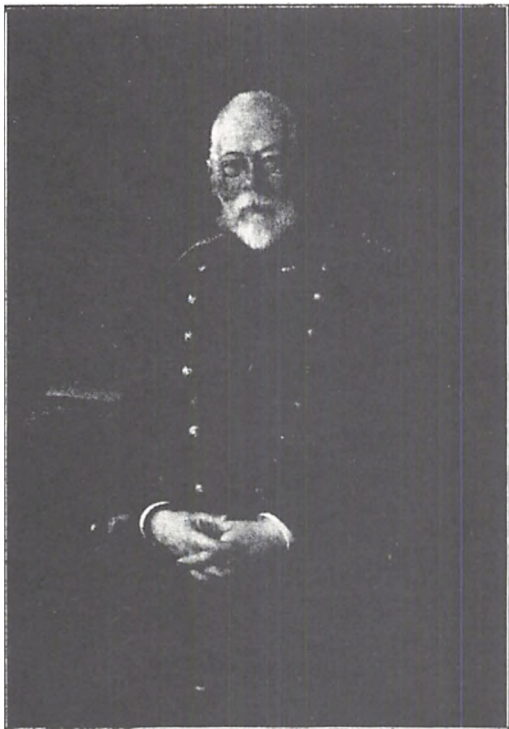
(²¹/₁₀—³¹/₁₂ 1848 var Eugenius Sophus Ernst Heltzen konstitueret Amtmand).

¹/₁ 1849—Septbr. 1861: Peter Martin Orla Lehmann (f. ¹⁵/₅ 1810, d. ¹³/₆ 1870).

Amtmand Orla Lehmann (Søn af Konferensraad Martin Lehmann) var født i København ¹⁵/₅ 1810, Student 1827, cand. jur. 1833, spillede en meget fremtrædende Rolle i Datidens Studentertiliv og Politik, var liberal og „ejderdansk“, i Besiddelse af saa stor Veltalenhed, at han af C. St. A. Bille betegnes som „den mest veltalende Mand, vort Land har fostret“, blev i 1840 valgt til Borgerrepræsentant i København og samme Aar til Stænderdeputeret, Højesteretsadvokat 1844, afattede i 1848 Kommunalbestyrelsens bekendte Adresse til Kongen og senere — som Minister u. P. i „Martsministeriet“, ²²/₃—¹⁵/₁₁ 48 — Svaret til de slesvig-holstenske Afsendinge, var i 1848 Regeringskommisær i Jylland, udnævntes ⁹/₁₂ 1848 til Amtmand over Vejle Amt (om hans Tilfange-tagelse i Krigen er fortalt Side 272), var Folketingsmand for Vejlekredsen 1851—53, Landstingsmand fra 1854 og Medlem af Rigsraadet.

Amtmand Orla Lehmann 1861. Efter Maleri i privat Eje.

Amtmand Nutzhorn. Efter Maleri paa Vejle Raadhus.
(Se Teksten nedentor.)

I September 1861 indtraadte Amtmand Lehmann som Indenrigsminister i Ministeriet Hall (dette afgik $^{31}_{12}$ 1863). Fra 1864 var han en brudt Mand — skuffet og syg. Han døde i København den $^{13}_{9}$ 1870.

Hos Borgerskabet i Vejle efterlod han sig det smukkeste Minde (se Side 293).

Amtmand Orla Lehmanns Buste blev i Aaret 1900 opstillet paa Facaden (ud mod den nyanlagte Orla Lehmannsgade) af den Ejendom, som tidligere var Amtsgaard. (Se Side 305.)

(Carl Ludvig Vilhelm Romer v. Nutzhorn var konstitueret som Amtmand $^1_{10}$ 1861— $^{31}_{12}$ 1862.)

Carl Bodilius August Dahl $^1_{1}$ 1862— $^1_{5}$ 1868. Død $^{20}_{11}$ 1870.

(Peter Schou, konstitueret 1868—1870).

C. L. V. R. Nutzhorn (se ovenfor) $^1_{10}$ 1870— $^1_{11}$ 1898.

Amtmand Nutzhorn (Søn af Major, Branddirektør B. C. H. von Nutzhorn) var født $^5_{5}$ 1828 i Fredericia. Student 1844, cand. jur. 1850, blev i 1851 ansat i Indenrigsministeriet, hvor han allerede i 1862 opnaaede at blive Departementschef,

var i Vinteren 1861—62 konst. Amtmand over Vejle Amt, Indenrigsminister i Monrads Ministerium $^{31}_{12}$ 1863— $^{10}_{5}$ 1864 (da han efter eget Ønske fratraadte), udnævntes $^1_{2}$ 1866 til Amtmand over Thisted Amt, var i 1868—70 Justitsminister i Frijs-Frijsenborgs Ministerium, Amtmand over Vejle Amt $^1_{6}$ 1870— $^{31}_{10}$ 1898. Død $^{20}_{11}$ 1899.

Amtmand N. havde Sæde i forskellige Kommissioner, og var Kommissarius ved Vejle—Vandelbanen og Kolding—Egtvedbanen. Han blev udnævnt til Etatsraad, men frasagde sig denne Titel i 1871. Nutzhorn virkede i sine Embedsstillinger med en fra alle Sider anerkendt og paaskønnet Dygtighed, Energi og Humanitet.

I 20 Aar var han Formand for Vejle Skytte-lav, og som saadan lagde han i sine Taler humoristisk Sans og vittigt Lune for Dagen. Amtmand Nutzhorn var ved sit 25-Aars Jubilæum i 1895 (som Amtmand over Vejle Amt) Genstand for megen Hyldest og hædredes bl. a. med et stort Fakkeltog.

(Baron Axel Henrik Bille-Brahe, konst. $^1_{11}$ 1898— $^{15}_{9}$ 1899.)

Kammerherre, Stiftamtmand Vilhelm Bardenfleth, Amtmand over Vejle Amt $^{11}_{9}$ 1899— $^1_{10}$ 1921.

Kammerherre Bardenfleth er født $^{18}_{7}$ 1850 i København (Søn af Gehejmekonferensraad, Kammerherre Emil B.), Student 1868, cand. jur. 1874.

Kammerherre, Stiftamtmand V. Bardenfleth. (Fot.)

ansat i Indenrigsministeriet 1879—94 (Assistent, Fuldmægtig, Ekspeditionssekretær), Stiftamtmand over Aarhus Stift og Amtmand over Aarhus Amt 1894, Kultusminister i Ministeriet Reedtz-Thott samme Aar, Indenrigsminister i Ministeriet Hørring 1897, Amtmand over Vejle Amt 1899—1921.

Kammerherre Bardenfleth var Formand for Kommissionerne om Folkeskolens og Københavns Skolevæsens Tilsyn (1909 og 1911) samt for det kirkelige Udvalg af 1921; han er Formand for „De Kellerske Aandssvageanstalter“, for A/S Sønder Omme Plantage, Formand i Vejle Banks Repræsentantskab (se Side 351) og i Bestyrelsen for Vejle Amts Skovdyrkningsforening, samt Medlem af „Det danske Hedeselskab“s Bestyrelse og „Dansk Skovforening“s Repræsentantskab. Hans dygtige og humane Embedsførelse i Forbindelse med hans noble og elskværdige Personlighed skaffede ham som Amtmand en overordentlig stor Popularitet saavel i By som paa Land.

Efter sin Fratræden fra Embedet er Kammerherren blevet boende her i Byen, hvor hans høje, ranke Skikkelse er kendt af alle, og hvor han er agtet og afholdt i alle Samfundslug.

Kammerherre Knud Valløe, Amtmand over Vejle Amt siden 1921.

Kammerherre Valløe er født ^{25/4} 1867 i København (Søn af Prosektor ved Københavns Universitet Knud Valløe), Student 1885, cand. jur. 1892, ansat først i Indenrigsministeriet, senere i Landbrugsmi-
nisteriet 1894—1913 (fra 1910 som Ekspeditionssekretær), blev udnævnt til Amtmand over Bornholms Amt 1913, over Vejle Amt 1921.

Kammerherre V. har været Sekretær ved, Medlem af og Formand for forskellige Regeringskommissioner og Udvalg, deriblandt Kommissionen angaaende Lehn og Stambuse samt vedrørende Vallø og Vemmetofte Klostre, Formand for Administrations-Kommissionen for Allinge-Sandvig (1916—21), han er Formand for Aarslisteudvalget for sydjydske Nævningekreds, Formand i Bestyrelsen for Horsens—Juelsmindebanen og for Vejle—Vandel-Jernbaneselskab samt Medlem af Bestyrelsen for Horsens—Tørring Jernbane fra 1922. Medlem af Nationalbankens Repræsentantskab fra 1923, statsvalgt Medlem af samt Formand for Tilsynsraadet for Vejle Byes og Amts Sparekasse fra 1923. I 1925 afløste han Kammerherre Barden-

Kammerherre, Amtmand Knud Valløe. Efter Fotografi.

fleth som Formand for „Vejle Amts historiske Samfund“.

I den korte Aarrække Kammerherre Valløe har haft sin Embedsgering i Vejle By og Amt, har han allerede opnaaet at vinde Befolkningen for sig ved sin dygtige Embedsførelse og sin ligefremme og elskværdige Optræden.

Amtsforvaltere ved Vejle Amtstue.

Jens Worsaae fra ^{1/1} 1814.

Christian Caroc fra ^{10/12} 1841.

Justitsraad Valdemar Jacobsen fra ^{15/1} 1859.

Johannes Sylvester Lütken fra ^{11/10} 1886.

Ludvig Thomas Trojel fra ^{26/3} 1896.

Frederik Joachim August Markmann fra ^{11/1} 1913 til 1921.

Aage Ravn 1921—1926.

Poul Martin Røsbild fra ^{1/1} 1926.

BYENS OG HERREDERNES RETSBETJENTE

Herredsfogder i Nørvang-Tørrild Herreder (fortsat fra Side 117).

Hans Mossin Lange 1791—1802.

Arent Steenstrup 1802—1805.

Wilhelm Spies 1805—1809.

Etatsraad Peter Hersleb (født $^{10}/_7$ 1786, død $^{11}/_1$ 1844) 1816—1844.

Embedet som Herredsfoged var forbundet med Embedet som Byfoged i Vejle. Disse to Embeder blev efter Etatsraad Herslebs Død adskilte ved kongelig Resolution af 12. Marts 1845.

Herredsfogedembedet har derefter været beklædt af følgende:

William Walcker Stockfleth (f. $^{18}/_{10}$ 1802, d. 1885) 1846—1850 (var i 5 Maaneder i 1849 konstitueret Amtmand).

Hother Christopher Glahn (f. $^{22}/_{10}$ 1807, d. $^{28}/_2$ 1876) $^{5}/_8$ 1851— $^{20}/_2$ 1876 (var konst. Amtmand over Vejle Amt 1855—56 under Amtmand Orla Lehmanns Fraværelse i Rigsdagen).

Martin Anton Monrad (f. $^{7}/_{12}$ 1819) $^{8}/_3$ 1876—1892.

Thomas Herman Lange (f. $^{9}/_8$ 1833) $^{9}/_3$ 1893—1901.

Christian Christopher Græbe (f. $^{25}/_3$ 1842) $^{3}/_1$ 1902— $^{30}/_0$ 1912.

Aage Jensen Rudbeck (f. $^{16}/_1$ 1870) $^{11}/_{10}$ 1912 Herredsfoged i Nørvang-Tørrild Herreder. Siden $^{1}/_{10}$ 1919 Civildommer i Vejle Købstad og Nørvang-Tørrild Herreder.

By- og Herredsskrivere

fra Begyndelsen af det 19. Aarhundrede.

Christian Malta Kragballe 1787—1826.

Hans Frederik Carøe fra 1827. Død 1852.

(Byskriverembedet blev derefter ophævet som særskilt Embede, og dets Forretninger henlagte under Byfogedembedet).

Herredsskrivere.

H. J. Paludan fra 1852. Død 1864.

Peter Marius Worsaae $^{12}/_{11}$ 1864. Død 1877.

Ernst Christian Herman Schubarth $^{25}/_1$ 1878. Død 1879.

Christian August Dalgas Muhle $^{3}/_7$ 1879—1887.

Balthazar Jsaacsen $^{22}/_7$ 1887—1889.

Christian Ludvig Tycho Bræstrup $^{30}/_0$ 1889—1902.

Heinrich Mathias Olaf Rye $^{15}/_{10}$ 1902—1919.

Ved Gennemførelsen af den nye Retsordning ophævedes Embederne: Herredsfoged, Herredsskriver og Byfoged, og i Stedet for disse Embedsmænd traadte en Civildommer og en Kriminaldommer. Disse Embedsmænds Funktioner omfatter saavel Byen som Nørvang-Tørrild Herreder.

Samtidig oprettedes der et særligt Politimesterembede, ligeledes omfattende baade By og Herreder, medens den kongevalgte Borgmester afløstes af en folkevalgt.

Civildommere.

Dommer Aage Jensen Rudbeck er født $^{16}/_1$ 1870 i Aulborg (Søn af Pastor Th. C. J. R.), Student 1887, cand. jur. 1894, Assistent i Hof- og Stadsretten 1896, ansat i Kultusministeriet (Assistent, Fuldmægtig, Ekspeditionsekretær) 1897—1912, $^{1}/_{10}$ 1912 Herredsfoged i Nørvang-Tørrild Herreder, fra $^{1}/_{10}$ 1919 Civildommer i Vejle Købstad og Nørvang-Tørrild Herreder, Formand for Naturfredningsnævnet for Vejle Amt.

Kriminaldommere.

Dommer Jens Wilhelm Christian Clausen er født $^{1}/_4$ 1868 i Assens (Søn af Sognepræst N. Clausen), Student 1886, cand. jur. 1895, Fuldmægtig ved Børglum Herred 1897, Herredsfoged i Bølling og Nørre Horne Herreder 1915, Kriminaldommer i Vejle Købstad og Nørvang-Tørrild Herreder $^{1}/_{10}$ 1919, Dommer i Korsør og Skelskør m. m. fra 1925.

Dommer Kjartan Aagaard er født $^{20}/_0$ 1884 paa Island (Søn af Birkedommer M. M. Aagaard), Student 1903, cand. jur. 1909, Byfogedfuldmægtig i Horsens 1910—19, Fuldmægtig hos Rigsadvokaten 1919—25, Kriminaldommer i Vejle Købstad og Nørvang-Tørrild Herreder fra $^{1}/_3$ 1925.

Politimestre.

Politimester Hardenak Otto Conrad Laub Kiørboe er født $^{23}/_1$ 1880 i Newcastle o. T. (Søn af Sognepræst William Kiørboe), Student 1898, cand. jur. 1905, By- og Herredsfuld­mægtig i Ringkøbing 1906, Byfogedfuldmægtig i Kolding 1909, By- og Herredsfuld­mægtig i Ringkøbing 1914, Politimester i Vejle Købstad og Nørvang-Tørrild Herreder fra $^{1}/_{10}$ 1919.

Byfogeder i Vejle 1791—1919

(fortsat fra Side 117).

By- og Herredsfogeder.

Hans Mossin Lange 1791—1802.

Arent Steenstrup 1802—1805.

Wilhelm Spies 1805—1809.

Christian Frederik Dahl ¹⁷/₁₁ 1809—1818.

Etatsraad Peter Hersleb (f. ¹⁰/₇ 1786, d. ⁸/₁ 1844), Byfoged i Vejle og Herredsfoged i Nørvang-Tørrild Herreder fra 1816 til 1844.

Byfogeder.

Justitsraad Ove Malling Hersleb (f. ⁷/₁₁ 1814)
Byfoged i Vejle fra ¹⁹/₇ 1845 til 1861.

(Byfogedembedet omfattede tillige Stillingerne som Byskriver og Politimester.)

Etatsraad Anders Sandø Ørsted (f. ¹⁷/₃ 1826, d. ²/₂ 1905) Byfoged i Vejle fra ²⁶/₁₁ 1861, fra 1869 tillige Borgmester, entlediget ¹/₁₀ 1895.

Peter Theodor Madsen (f. ²⁵/₁₁ 1848) Byfoged i Vejle fra ⁹/₁₁ 1895 til ¹/₁₀ 1919, tillige Borgmester ¹⁹/₁₁ 1895—³¹/₈ 1919. (Se Side 388.)

Efter at Vejle den 1. April 1919 havde faaet folkevalgt Borgmester, vedblev P. Th. Madsen at fungere som Byfoged og Politimester for Vejle Købstad indtil 1. Oktober nævnte Aar, da den nye Retsordning blev gennemført.

BYRAADET

Betegnelsen „Byraad“ for det kommunale Raad indførtes ifølge Loven af 26. Maj 1868 („Om Købstadkommuners Styrelse“), som dog i det væsentlige optog Valgsystemet af 1860. Vejle Byraad kom da til at bestaa af den kongevalgte Formand (Byfogeden bliver Byens Borgmester) og ni af Borgerne valgte Medlemmer. Byraadet tæller nu 17 Medlemmer (Borgmesteren medregnet).

Vejle Kommunalbestyrelses Vedtægt i Henhold til den nye Lov stadfæstedes af Indenrigsministeriet den 12. December 1868, og det første Valg til Vejle Byraad fandt Sted i Januar 1870 — derefter hvert 3. Aar, idet skiftevis den større eller den mindre „Halvdel“ gaar af. Ifølge ovennævnte Vedtægt nedsattes der syv Byraadsudvalg, henholdsvis for Kasse- og Regnskabsvæsenet, Havnevæsenet, Fattigvæsenet, Skolevæsenet, Gaderne, Byens Skove og Jorder, samt Vandvæsenet. (Flere Udvalg er kommet til i Tidens Løb.)

Som kommunale Bestillingsmænd nævnes i 1868: Kæmneren, to Politibetjente, Arrestforvareren, to Skovfogder, Havnefogden, Havnekassereren. Byens Vandmester, fem Vægttere og Økonomen paa Fattiggaarden.

Det ligger udenfor dette Værks Rammer at give en Fremstilling af, hvorledes de politiske Linier har udviklet sig i Kommunen i Aarenes Løb. Kun skal her nævnes, at Valgdagen den 5. Januar 1900 betegner et afgørende Vendepunkt med Hensyn til den politiske Partistilling i Vejle Byraad. Ved et forudgaaende Suppleringsvalg havde Socialdemokratiet allerede faaet indvalgt Tømrer Jens Nielsen i Raadet, og ved Valget i 1900 gennemførtes af den almindelige Vælgerklasse „Oppositionens“ Liste paa eet Navn nær. De af Oppositionen (Socialdemokrater og radikale Venstremænd) valgte Medlemmer var: Skomagermester Chr. Bentzen, Fuldmægtig Chr. Christiansen, Redaktør C. Jacobsen, Købmand Nic. Jensen, Tømrermester Jens Nielsen og Distriktslæge Schleisner. „Borgerlisten“ fik kun valgt eet Byraadsmedlem, nemlig Venstremanden Træskomager Thomas Nielsen Kirkelund.*)

*) Thomas Nielsen Kirkelund repræsenterede i 14 Aar Vejlekredsen i Folketinget, nemlig fra 1895 til 1909.

Ved Valget i 1917 erobrede Socialdemokratiet rent Flertal i Byraadet og har siden da hævdet denne Stilling.

I Mellemtiden var der sket en gennemgribende Forandring med Hensyn til Valgmaaden til Byraadene, idet den privilegerede Valgret ophævedes ved Loven af 20. April 1908. En anden væsentlig Forandring betegnedes ved Loven af 1. Marts 1919, hvorved bestemmes, at Byraadet af sin Midte selv vælger sin Formand, der ligesom hidtil benævnes Borgmester. (Den kongevalgte Borgmester bevaredes kun i nogle faa af Landets større Byer.)

I Tiden 1868—1919 havde Vejle By kongevalgte Borgmestre, nemlig A. S. Ørsted, 1869—1895, og P. Th. Madsen ^{19/11} 1895—^{31/3} 1919.

Borgmester A. S. Ørsted. Efter Fotografi paa Vejle Raadhus.

Borgmester og Byfoged Anders Sandnø Ørsted blev født den 17. Marts 1826 i København (Søn af Naturforskeren, Professor, Gehejmekonferensraad H. C. Ørsted), Student (fra Borgerdydskolen i København) 1843, cand. jur. 1849, Auditor i Hæren 1850, virkelig Auditor 1855, Overauditor 1860, Byfoged i Vejle ^{28/11} 1861, tillige Borgmester i Vejle ^{1/1} 1869, entlediget ^{1/10} 1895. Etatsraad, Borgmester Ørsted var i en lang Aarrække Formand i Repræsentantskabet for Vejle Bank.

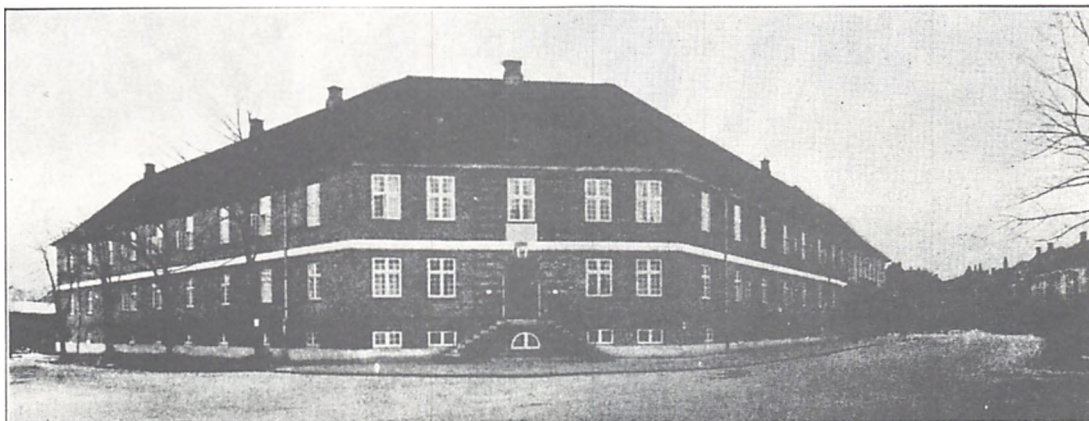
(Byfogedfuldmægtig, cand. jur. H. C. Ørsted var konstitueret i Embedet som Byfoged og Borgmester fra ^{1/10} til ^{9/11} 1895.)

Borgmester Ørsted var en overordentlig dygtig, human og retsindig Embedsmand, som alle saa op til med ubegrænset Agtelse og Tillid.

Borgmester og Byfoged Peter Theodor Madsen er født ^{25/11} 1848 i Horsens (Søn af Købmd. Jørgen Madsen), Student fra Horsens 1867, cand. jur. 1873, Amsfuldmægtig i Skanderborg s. A., By- og Herredsfuldmægtig i Stubbekøbing 1876, Skibsregistrator i København 1892, Borgmester og Byfoged i Vejle 1895—1919, Medlem af Bestyrelsen for Kysthospitalet ved Juelsminde og af Vejle—Grindsted-Banen.

Borgmester P. Th. Madsen. Efter Fotografi paa Vejle Raadhus.

Det nye Hospital ved Nørretorv.

Borgmester Madsen nød i sin Embedstid her i Byen i en ualmindelig Grad Borgernes Tillid og Agtelse, idet hans Humanitet, hans Retsind, Upartiskhed og Nidkærhed i Tjenesten erkendtes af alle.

At Borgmester Madsen efter sin Afgang fra Embedet er vedblevet at være bosiddende i vor By, vidner om, at han føler sig hjemme her, og han møder sikkert ogsaa stadig Beviser paa den Højagtelse, Befolkningen her nærer overfor ham.

Folkevalgt Borgmester.

Vejles første folkevalgte Borgmester, Chr. Jacobsen, blev valgt $\frac{17}{3}$ 1919, genvalgt $\frac{1}{4}$ 1921 og atter genvalgt $\frac{6}{3}$ 1925.

Borgmester Christian Jacobsen er født den $\frac{17}{4}$ 1867 i Holbæk (Søn af Landpost Chr. Jacobsen), kom i Typografiere i Holbæk, blev udlært i 1884, kom som Faktor til Vejle i 1892, blev Medarbejder ved „Østjyllands Social-Demokrat“ 1897, var Redaktør af „Vejle Social-Demokrat“ 1898—1919. Medlem af Vejle Byraad fra 1900, Medlem af Tilsynsraadet for Statsopdragelsesanstalten Braaskovgaard, af Forretningsudvalget for „De samvirkende danske Sygekasser“, af Forretningsudvalget for „Genforsikringen af Begravelseskasser i Danmark“, af Bestyrelsen for Drejens Optagelseshjem og af Hovedbestyrelsen for „Socialdemokratisk Forbund i Danmark“, Formand i Centralforeningen for Sygekasser i Vejle Amt, for „Arbejdernes Sygekasse“ i Vejle og for Selskabet „Børnenes Vel“ m. m.: var

Folketingsmand for Vejlekredsen 1913—20, blev valgt til Landstingsmand for 5. Kreds i September 1920, genvalgt 1921, men nedlagde dette Mandat samme Aar; var Formand for Sammenslutningen af danske Havne 1924—26.

Borgmester Jacobsen, som i mere end en Menneskealder har været Socialdemokratiets Førstemand i Vejle, har som Organisator og Leder ydet sit Parti overordentlig store Tjenester.

Som Medlem af Vejle Byraad har han igennem de mange Aar fra 1900, hvori han har haft Sæde i Raadet, udført et betydeligt og dygtigt Arbejde, og han har med Iver deltaget i Gennemførelsen af de senere Aars store kommunale Foretagender.

Som Borgmester har han kunnet glæde sig ved en stedse stigende Anerkendelse og Popularitet og vundet sig mange Venner ogsaa udenfor det socialdemokratiske Parti.

Vejle Byraad

bestaar iøvrigt af følgende 16 Medlemmer (valgte den 6. Marts 1925 paa 4 Aar):

Læge A. Askov, Faktor Stephan Boesen, Lærerinde Frk. Marie Egeberg, Arkitekt Frits Jensen, Forretningsfører N. P. Jensen, Grosserer S. C. Langager, Skræddermester M. B. Mathiesen (indtraadt $\frac{28}{6}$ 1925), Overportør A. K. Nielsen, Arbejdsmand Jens Nielsen, Malermester Carl Petersen, Driftsleder P. V. Petersen, Gartner Fr. Poulsen, Direktør Olaf Seligmann, Lærer K. K. Sørensen, Fru Marie Sørensen og Fru Marie Winther-Hansen.

Vejle Byraad 1927.

1. Række fra v. til h.: Direktør Olaf Seligmann, Overportør A. K. Nielsen, Forretningsfører N. P. Jensen, Grosserer S. C. Langager, Fru Marie Sørensen og Arkitekt Frits Jensen.

2. Række: Malermester Carl Petersen, Gartner Fr. Poulsen, Borgmester C. Jacobsen, Driftsleder P. V. Petersen og Lærerinde Frk. Marie Egeberg.

3. Række: Lærer K. K. Sørensen, Arbejdsmand Jens Nielsen, Læge A. Askov, Faktor Stephan Bøesen, Fru Marie Winther-Hansen og Skreddermester M. B. Mathiesen.

Den Opgang for Vejle By. som indleledes omkring Begyndelsen af forrige Aarhundrede, men som først rigtig tog Fart, efter at Byen i 1826 havde faaet en virkelig Havn, fortsattes i stærkt stigende Tempo i Tiden efter 1870 og kulminerede i Aarene lige før „Verdenskrigen“. I de senere Aar har Udviklingen været mere jævn, og Vejle synes nu at have slaaet sig til Ro som Nr. 7 i Rækken af danske Provinsbyer.

Den alvorlige Erhvervskrise, som for Tiden gaar hen over vort Land, rammer i følelig Grad Vejle. Man maa ønske og haabe, at Forholdene i Fremtiden vil udvikle sig gunstigere for Byens bærende Erhvervsgrøene, end det i Øjeblikket ser ud til.

En lys og lykkelig Fremtidsskæbne for vor gamle By! Dette Ønske har Digteren Andreas Dolleris smukt udtrykt i følgende Linier:

*Maa denne Stad, hvor rigt vi bor,
i ærlig Velstand stige!
Med Diadem af Skov og Fjord
den straale uden Lige!
Maa Himlens Varetægt
den følge Slægt for Slægt,
saa gennem Tider ny
grundfæstes maa dens Ry
— vort dyre Land til Ære!*

KILDER OG BEVISSTEDER

Følgende Forkortelser er anvendte:

D. Atl. Danske Atlas 5. Bd.	V. B. B. . . . „Vejle Bysbog“ af 1632 (Kæmnerregnskaber m. m. ca. 1620—1652).
D. R. H. . . . „Danmarks Riges Historie“.	W. (N.) . . . J. J. A. Worsaaes haandskrevne Noter (Nationalmuseet).
G. G. F. Gaarmann: „Efterretninger om Weile“ 1794.	I de Tilfælde, hvor der ikke er givet nogen Oplysning om det benyttede Haandskrifts Ophavssted, er dette: Landsarkivet i Viborg. (Ang. Afskrivningerne henvises til Forordet). De forskellige Arkiver er iøvrigt betegnede ved følgende Forkortelser:
H. T. „Historisk Tidsskrift“.	H.-A. Vejle Hospitals Arkiv.
Kanc. B. . . . „Kancelliets Brevbøger“.	Kgl. B. . . . Det kongelige Bibliotek.
Kk. R. Vejle Kirkeregnskabsbog.	K.-A. Vejle Bys Kæmnerarkiv.
Km. R. Vejle Kæmnerregnskabsbog.	L.-A. Landsarkivet i Viborg.
P. B. Vejle Bys gamle „Privilegiebog“.	R.-A. Rigsarkivet.
R. P. Vejle Raadstueprotokol.	
Tbg. Vejle Tingbog.	
V. A. Aarb. „Vejle Amts Aarbøger“.	
V. A. A. . . . „Vejle Amts Avis“.	
V. B. B. . . . Vejle ældste „Bysbog“ (Kæmnerregnskaber ca. 1562—ca. 1620).	

VEJLE I DET 14.—16. AARHUNDREDE

(SIDE 81—88)

1. V. Lorenzen: „De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie“.	11. D. Atl. V. 946.	21. „Nye danske Magazin“ V. S. 220.
2. D. Atl. Tone V. S. 936.	12. Brev om Klosterets Jord 1473 (R.-A.).	22. Tingsvidne af 1515 ang. „Kirkens Bol i Gresse“.
3. S. J. Asmussen: „Prædikebrødreordenen“ (Vejle Amts Folkebl. 13/6 1923).	13. V. Lorenzen: „Dominikanerklostre“. S. 29—30.	23. D. Atl. V 947.
4. V. Lorenzen: „Dominikanerklostre“ S. 87.	14. Medd. af Snedkermester H. Schmidt. Vejle.	24. „Clemen Sørensens Optegnelser 1635“ (L.-A.).
5. D. R. H. II. 253 og 256.	15. Medd. af Skolepedel Jørgensen, Vejle.	25. H. Rørdam: „Kirkehistoriske Samlinger“ I. 368 og 369.
6. V. A. Aarb. 1905. S. 103—107.	16. D. Atl. V. 941.	26. H. Rørdam: „Ny kirkehist. Samlinger“ V. 548.
7. J. Kinch: „Ribe Bys Historie“. I. 165.	17. V. Lorenzen: „Dominikanerklostre“. S. 30, 86—91, 96—105.	27. Erslev & Møllerup: „Kong Frederik den Førstes danske Registranter“. S. 279 (Kongens Gavebrev).
8. Moltesen: „Acta Pontificum Danica“ I. 79 Nr. 173.	18. O. Nielsen: „Gamle jyske Tingsvidner“ Nr. 114; Kinch: „Ribe Bys Historie“ I. 337.	28. Samme: S. 334 (Ove Lunges Brev).
9. H. Rørdam: „Ny kirkehistoriske Samlinger“ 4. S. 587 Nr. 171.	19. V. A. A. 10. Febr. 1901.	29. „Regesta Diplomatica“ II. 1. — 2. S. 1655 Nr. 14089; D. Atl. V.
10. Moltesen: „Acta Pontificum Danica“ I. 191 Nr. 449.	20. Medd. af H. Lissau, Vejle.	

30. Tingsvidne af Vejle Byting om Byens Veje ¹⁵/₁₂ 1541 (R.-A.).
31. Synsvidne paa Hospitalets Jord ⁵/₆ 1623 (Kopi i R.-A.).
32. V. A. A. ⁹/₈ 1923.
33. Fortegnelse over Vejle Bys Ejendomme 1632 (V. B. B.).
34. Fortegnelse over Vejle Bys Ejendomme 1604 (V. B. B. *).
35. „Brev om Kirkens Jord 1468“ (Pergamentsbrev i L.-A.)
36. J. Kinch: „Ribe Bys Historie“ I. 342.
37. Kopi af „Landstingsdom af 1466“ (Breve om Vejle Kirkes Jordegods).
38. Kopi af „Et gammelt Pergaments Sandemænds Brev af 1478“ om Hornstrup Præstegaards Ejendom m. m. (P.-B. 50).
39. Oluf Nielsen: „Gamle jyske Tingsvidner“ Nr. 107.
40. Kopi af „Et gammelt Pergaments Lavhævds Brev“ af 1487 ¹⁸/₁₁ paa et Byggested og 3 Mark Gulds Jord paa Hornstrup Mark (Original i R.-A.: Kopi i P.-B. 52, L.-A.).
41. Kopi af Kong Hans's Stadfæstelsesbrev af 1487 og ²/₂ 1492 ang. Hornstrup Kirkes Jord (P.-B. 54).
42. „Regesta Diplomatica“ II. 1—2 Nr. 8236 (997).
43. Kopi af et gammelt Lavhævds Brev af 1496 ang. Hornstrup Kirkes Jord (P. B. 51).
44. Kopi af Kong Hans's Stadfæstelsesbrev for samme Lavhævd 1497 (P. B. 55).
45. D. Atl. V. 936.
46. Efter „Suhms Samlinger“ I. Bd. II. Hft. 171 (Kgl. B.: Ny kgl. Samling 8 ¹⁷⁹/₂ Nr. 42).
47. D. Atl. V. 936.
48. H. Rørdam: „Hist. Kildeskrifter“ I. 59 og 416.
49. D. Atl. V. 937.
50. Kanc. B. ¹⁰/₁₁ 1553.
51. D. Atl. V.
52. Kanc. B. ¹¹/₅ 1585.
53. V. B. B. *.
54. Kanc. B.
55. Emil Madsen: „Jylland i det 16. Aarh.“ S. 37.
56. Byens Vide og Vedtaget af 1610 (V. B. B.).
57. Km. R. ¹⁶⁵²/₅₃.
58. Kanc. B. ²¹/₅ 1554.
59. R. Pr.
60. Km. R. ¹⁶²⁰/₂₇.
61. Kanc. B.
62. V. B. B. *
63. Forordninger og Recesser 1558—1660. I. 670 og 677.
64. Samme Nr. 524: P. B. 23: Km. R. 1624.
65. V. B. B.
66. „Om Bysseschøtters ubillige forholdz Afschaffelse“ 1577 (L.-A.).
67. Kanc. B. og V. B. B.
68. „Forordn. og Recesser“ II. 709; III. 731 og 737.
69. Byens Papirer i L.-A.: Kanc. B.

VEJLE I DET 17.-18. AARHUNDREDE

(SIDE 80—76)

1. „Kong Hans's Brev om Vedle Byfred 1498 (Kopi i V. B. B. 17).
2. Tingsvidne af Vejle Byting ¹⁵/₁₂ 1541 (R.-A.).
3. D. Atl.
4. „Kong Frederik d. Førstes danske Registranter“ (ved Erslev & Møllerup) S. 252 (¹⁸/₆ 1530).
5. D. Atl. og Kanc. B.
6. „Kronens Skøder“ I. 129. Kopi af Brevet af ¹/₃ 1572 (Privilegiebogen).
7. „Danske Samlinger“ II. 4, 73. „Samlinger til Jydsk Hist. og Topografi III. R. 2. 525 (S. Hansen).
8. Km. R. 1630.
9. Cand. mag. S. Hansen: „Samlinger til jydsk Hist. og Top. III. 2. 525 f.
10. D. Atl.
11. Dokumenter i K.-A.
12. Samme: Tencfiskeriet ²⁵/₁ 1760.
13. Samme: Fortegnelse over Byens Jord 1778.
14. Samme: Pakke G. 1804.
15. Km. R. 1626—30. Fortegnelse over Byens Jord 1604 m. m.
16. Kopi af Lavhævd-Brev af 1483 for Vester Made, fornyet af Chr. III. 1553 (V. B. B. 18).
17. Kortene 1677, 1767 samt D. Atl. og S. Ravn: Kort over Byens Enge 1815.
18. Kk. R. 1608.
19. Samme 1607.
20. Ravn's Kort over Byens Enge 1815. Vejle Bys Hartkornsligning 1819 (K.-A.).
21. Km. R. 1636—39 osv. Vejle Byting ²⁵/₆ 1653.
22. Syn af Præstegaarden ²⁰/₄ 1622. Tingsv. af Vejle Byting ¹⁵/₁₂ 1541.
23. D. Atl.; Km. R. for 1638.
24. Se Noterne Nr. 245—251.
25. Fortegnelse over Byens Jord ⁶/₈ 1604 (V. B. B. *).
26. Samme Jan. 1632 (V. B. B.).
27. Km. R. 1637—39.
28. D. Atl.
29. Se Nr. 25.
30. Register til Km. R. ¹⁶⁶⁶/₁₂.
31. Samme ¹⁶⁰⁵/₆.
32. D. Atl.
33. Thg. ¹⁴/₆ 1626. D. Atl.
34. Brev ang. Byens Jord paa Brohøl Sande 1553 (Kopi i L.-A.).
35. V. A. Aarb. 1921 II. 181.
36. Overslag af ²⁵/₉ 1742 (L.-A.).

37. Km. R. 1640.
38. Km. R. 1742.
39. Km. R. 1631.
40. Km. R. $17/4$ 1637.
41. Byens Jord $9/8$ 1604.
42. Samme; Km. R. $1/3$ 1626.
43. Vandsynsprotokol f. Vinding Sogn.
44. Km. R. 1652.
45. Tbg. 1624 (Syn $10/8$).
46. Medd. af Sognefoged J. J. Ravn, Vinding.
47. Syn af Byens Forter 1648.
48. Skovregister 1634 samt Km. R.
49. Byfoged Grundahls Indberetning til v. Holstein Aar 1760.
50. Syn af Skolens Jord 1623; Sognepræstens Indberetning 1690; Byens Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
51. Kk. R. 1607; Sognepr. Indb. 1690.
52. Byens Vide og Vedt. 1610 (V. B. B.)
53. Plan af Weile Aar 1800.
54. Tingsvidne af $15/12$ 1541 over Byens Forter og Stræder (Original i R.-A.).
55. Grundplan af Teglgårdens Omraade (L.-A.).
56. R. Pr. $23/8$ 1626.
57. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
58. Samme.
59. Byens Jord 1632 (V. B. B.).
60. Syn af Byens Forter 1648; Resens Tegning 1677.
61. Syn af Kirkens og Skolens Jord 1623; Byens Forter 1648; Sognepræstens Indberetning 1690.
62. Medd. af Sagfører A. Thiesen, Vejle.
63. Tingsvidne af Vejle Byting $15/12$ 1541; D. Atl.
64. Vide og Vedt. 1610 (V. B. B.).
65. Syn af Byens Forter 1648; Bykortet 1859.
66. Kk. R. 1607.
67. Kruuse og Hjærnæs Kort af 1786 (L.-A.).
68. Materialet til D. Atl. (Kgl. B.).
69. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
70. R. Pr. $12/10$ 1621.
71. Tbg. $27/8$ 1629.
72. Tbg. $10/8$ 1626.
73. Tbg. $3/5$ 1633.
74. V. og Vedt. 1610.
75. Tbg. $10/8$ 1626 og Tbg. $14/0$ 1626.
76. Byens Forter 1648.
77. Kk. R. 1607.
78. Syn af $17/1$ 1630 og $22/4$ 1630 samt V. B. B. (Indledning).
79. Kk. R. 1682.
80. Km. R.
81. Byens Taksering 1682.
82. Km. R. $1625/26$ og $1626/27$ m. fl. Steder.
83. V. B. B. * 1595 (L.-A.).
84. Tbg. $11/8$ 1626.
85. Byens Taksation 1682.
86. Fortegnelse over Byens off. Bygninger 1791 (K.-A.).
87. Se Side 243, Lin. 4 f. n.
88. Kort over Vejle 1800, cop. 1822 af Coucheron.
89. „Militær og Indkvartering“ $21/1$ 1681.
90. Syn paa Byens Forter 1648.
91. Byens Ejend. 1632 (V. B. B.).
92. Km. R. 1637.
93. R. Pr. $23/8$ 1626.
94. Tbg. $25/8$ 1670.
95. „Byens off. Bygninger 1787, 1790 og $24/1$ 1791 (K.-A.).
96. Tbg. $3/5$ 1633.
97. Taksation 1680.
98. Syn af Kirken $17/1$ 1630.
99. Brev om Kirkens Jord 1468.
100. Tbg. $4/5$ 1626.
101. Kk. R. 1633.
102. Register til Km. R. $1648/19$.
103. Tbg. $8/8$ 1619 og $24/8$ 1620.
104. Kk. R. 1649.
105. Kortet i D. Atl. 1767.
106. Taksation af 1682.
107. Brev om Kirkens Jord 1468.
108. Erslev: „Testamenter fra Danmarks Middelalder“ Nr. 70.
109. Bykort Aar 1800 (cop. 1822).
110. Se Nr. 99.
111. Kort af 1677; Syn af Præstegaarden $15/2$ 1704.
112. Synsforretning over Aærne $7/8$ 1791.
113. Tbg. $2/3$ 1626.
114. Syn af $29/4$ 1622.
115. Syn af Præstegaarden 1626.
116. Sognepræstens Indberetning 1690.
117. D. Atl.
118. Km. R. 1791.
119. Byens Ejendomme 1632 (V. B. B.).
120. Sognepræstens Indberetning 1690.
121. Brev af $5/12$ 1643 ang. Indkvartering hos Cl. S.; Byens Skovregister 1634.
122. Cl. Sørensens Optegnelser 1635.
123. D. R. Hist. III. 251 (A. Heise) og C. Paludan Müller: „De første Konger af den oldenborgske Slægt“. S. 447—457. [Se iverigt „Tilføjelser og Rettelser“ bag i Bogen.]
124. Kong Chr. III.s Brev af $3/1$ 1546 (R.-A.).
125. Kanc. B. $18/8$ og $29/8$ 1600.
126. Cl. Sørensens Optegnelser 1635 (L.-A.).
127. Km. R. $17/12$ 1636.
128. G.
129. Byens Jord 1632 (V. B. B.).
130. Tbg. $17/8$ 1626.
131. Skiftebrev efter Anders Petersen Munk 1645.
132. Taksation af 1682.
133. Preben Brahes Gavebrev $23/12$ 1704.
134. Dokumenterne tilhører Løveapotekets Ejer.
135. V. A. A. 1832.
136. Opmaalingsprotokol over Vejle Købstads Bygninger 1828.
137. Byens Jord 1632 (V. B. B.).
138. Taksation 1682.
139. Skrivelse dateret $22/8$ 1791 (K.-A.).
140. V. B. B.

141. Km. R. 1630.
 142. Km. R. ¹⁶²⁸/₂₇ og 1637.
 143. D. Atl.
 144. Kong Frederik I.s danske Registranter. S. 279 (⁴/₃ 1531).
 145. Kong Chr. d. III.s Brev af ⁵/₁ 1546 (R.-A.).
 146. Km. R. 1639.
 147. D. Atl.
 148. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
 149. Samme.
 150. Km. R. 1639.
 151. Tbg. 1627.
 152. Tbg. 1667.
 153. Taksation 1682.
 154. Daniel Bruun: „Danmark“ IV. 180 (Hugo Matthiessen).
 155. Kong Frederik d. I.s danske Registranter. S. 120 ¹⁰/₁₁ 1526).
 156. Byens Jord 1632 (V. B. B.).
 157. Kong Frederik d. I.s danske Registranter. S. 279.
 158. D. Atl.
 159. Se Side 24—25.
 160. D. Atl.
 161. Se Nr. 159.
 162. Synsforretning ²²/₄ 1630; Km. R. over Raadhusbygning 1631. Se Nr. 165.
 163. Kortet i D. Atl.
 164. Syn af Raadhuset ²⁰/₂ 1752 og ²⁰/₉ 1777.
 165. Regnskab over Raadhusbygning 1631, afsluttet ²⁷/₁ 1632. Blev fundet 1922 i Vejle Kæmnerarkiv.
 166. Samme.
 167. Km. R. ¹⁶²⁸/₂₇.
 168. V. B. B. (Indledningen). 169—178. Se Nr. 165.
 179. R. Pr. 1625.
 180. Se Nr. 165.
 181. V B. B. * 1620.
 182. Km. R. 1637.
 183. Syn af Raadhuset ²⁰/₄ 1630; Km. R. ¹⁶⁵²/₃₅.
 184. Km. R. ²⁴/₁₁ 1626; Tbg. ⁸/₁₁ 1631.
 185. Se Nr. 165; Km. R. ¹⁶²⁸/₂₇.
 186. D. Atl.
 187. Vide og Vedtægt 1610; Km. R. 1630 og følgende Aar.
 188. Se Side 29.
 189. G.
 190. Km. R. 1639.
 191. Km. R. ¹⁶⁵²/₃₅.
 192. O. Nielsen: „Gamle jyske Tingsvidner“ (Indledning).
 193. Samme og Tbg.
 194. Tbg.
 195. Hugo Matthiessen: „De kagstrøgne“; Tbg. ¹⁵/₉ og ³/₁₁ 1631.
 196. Tbg. ⁵/₉. ³/₁₁ 1631.
 197. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
 198. Km. R. ¹⁶⁵²/₃₅.
 199. Kortet i D. Atl.; Cl. Sørensens Optegnelser 1635 („tvært for Kielden“, „hart hos Byens Kilde“).
 200. Kanc. B. 1594.
 201. V. A. Aarb. 1924 S. 191 (Markedsforordug. ²⁰/₃ 1797).
 202. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
 203. Tbg. 1633—38.
 204. Tbg. 1637.
 205. Brev om Kirkens Jord 1468.
 206. Samme.
 207. J. Steenstrup: „Danske Stednavne“. S. 83.
 208. Se Nr. 206.
 209. Kort af O. L. Rasbech ca. 1795 (Vejle Museum).
 210. Vidne af Wedle Byting ¹⁴/₀ 1553 (Original i R.-A.).
 211. Se Nr. 206.
 212. Tbg. ²/₃ 1626.
 213. Fortegnelse over Byens Jord 1624; Tbg. ²⁰/₁₀ 1626; Jens Bertelsens Skifte 1633; Byens Taksation 1657.
 214. Kalkaus Ordbog.
 215. Skiftet efter Borgemester Jens Bertelsen 1633 (Vejle originale Skifteregistre 1625—1716, Nr. 9).
 216. Byens Taksation 1657.
 217. Byens Taksation 1682.
 218. Se Side 154 (efter D. Atl.).
 219. Vejle Bygningsafgift 1810 (K.-A.).
 220. Kort over Weile Aar 1800 (R.-A.).
 221. Medd. af Rektor Alsted.
 222. Km. R. 1636 og 1637.
 223. Taksation 1657 og 1682.
 224. Syn af Byens Gader og Forter 1648.
 225. Fortegnelse over Byens Jord 1632 (V. B. B.).
 226. V. A. Aarb. 1915 S. 68 og 187.
 227. Km. R. ¹⁰/₃ 1637.
 228. Kortet i D. Atl.
 229. R. Pr. 1629.
 230. Km. R. ¹⁶⁵²/₃₅.
 231. Byens Taksation 1682.
 232. Regnskab over Porthbygning 1743.
 233. Fortegnelse over Byens off. Bygninger 1791 og 1813.
 234. Grundrids af Weile By ca. 1795 (med Vedtegning) af O.L. Rasbech (Vejle Museum).
 235. Vidne af Vejle Byting ¹⁵/₁₂ 1541 (R.-A.).
 236. Tbg. ¹³/₈ 1626.
 237. V. B. B. (Indledningen).
 238. Byens Hartkornsligning 1823 (K.-A.).
 239. Taksation 1682.
 240. R. Pr. 1642 (W).
 241. Km. R. 1638 o. s. v.; V. A. Aarb. 1922. S. 4. Note Nr. 3.
 242. Byens Jord 1604 og 1632 (V. B. B.); Tbg. 1626 o. s. v.
 243. Tingsvidne af Vejle Byting ¹⁵/₁₂ 1541.
 244. Km. R. ¹⁶⁵²/₃₅.
 245. Tingsvidne af Jelling Sysselting 1466 (P. B. 20).
 246. Kong Chr. d. I.s Brev af ²/₅ 1466 (P. B.).
 247. Kgl. Brev til Lensmanden paa Koldinghuus 1635.
 248. Tingsvidne af Vejle Byting ²³/₈ 1653.
 249. Kgl. Kommissariers Dom af ²⁷/₁₀ 1654.
 250. Tingsvidne af Tørrild Herredsting ⁹/₂ 1656.
 251. Tingsvidne af Vejle Byting ¹⁰/₄ 1657, Tbg. ⁸/₁₂ 1670.
 252. D. R. Hist. I. 452—53.

253. Plan af Weile 1800^a (R.-A.); Kortet af 1767; Oxholms Kort over Vejle 1823—24 (R.-A.); Fortegnelse over Byens Jord 1632 (V. B. B.).
254. Byens Jord $\frac{6}{10}$ 1604 og Jan. 1632 (V. B. B.); S. Ravn „Kort over Vejle Købstads Enge og Ejendomstoffer 1815“ (Vejle Stadsingeniørkontor).
255. Reens Kort 1677.
256. Vejle Bys Hartkornsligning 1823 (K.-A.).
257. S. Ravn: Kort over Vejle Købstads Enge 1815; Kidde: Kort over et Terrainafsnit 1856 (Vejle Stadsingeniørkontor).
258. Kk. R. 1773.
259. Km. R. 1637; Km. R. $\frac{10}{10}$ 1652.
260. Kæmnerprotokol for 1806 og 1807 (K.-A.).
261. Hartkornsligning over Vejle Nørremark 1823 (K.-A.).
262. Tingsvidner af Aar 1500 og 1503 (P. B. 34 og 35).
263. Byens Jord $\frac{4}{10}$ 1604 og Km. R. 1639.
264. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
265. Johs. Steenstrup: Danske Stednavne. S. 89.
266. Km. R. 1638; S. Ravn: Kort over Vejle Købstads Enge 1815 (V. Stadsingkt.).
267. Kortet i D. Atl.: R. Pr. $\frac{9}{10}$ 1630; Km. R. 1637 m. fl.
268. Vejle Købstads Hartkornsligning 1819 (K.-A.); S. Ravn: Kort over Købstadens Enge 1815 (V. Stadsingkt.).
269. Kortet i D. Atl.: R. Pr. $\frac{9}{10}$ 1630.
270. Medd. af Graver Ibsen Petersen 1922.
271. Erklæring ang. et nyt Havneanlæg $\frac{9}{10}$ 1798.
272. Km. R. 1638.
273. Tingsvidne af $\frac{15}{12}$ 1541 om Byens Fort. og Stræd. (R.-A.).
274. Thg. $\frac{10}{10}$ 1626; Kk. R. m. fl. Steder.
275. Sognepræstens Indberetning 1649 og 1690; Km. R. $\frac{25}{2}$ 1638 (V. B. B.).
276. Opmaaling af Vejene nord for Vejle By $\frac{1}{4}$ 1826 (K.-A.).
277. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
278. Byens Taksation 1682.
279. Vide og Vedtægt 1610; Syn og Taksationer (V. B. B.); C. C. Klüvers Kort over Vejle Skove 1845; Km. R. 1636 m. fl. Steder.
280. Syn af 1647 og 1682 (R. Pr.).
281. Thg. for $\frac{1}{2}$ 1630; Syn og Taksationer; Bykort 1859.
282. Thg. 1625.
283. Byens Skovregister 1634.
284. Kk. R. for 1607 og flg. Aar.
285. Tingsvidne af Ighæ Birke-ting Maj 1492: „Roms Marks gamle Markskel“ (Kopi i P. B. 28).
286. Forligsmaal imellem Iver Lunge og Borgerne i Vejle 1553 (Kopi i P. B. 29). Se ogsaa Nr. 285.
287. H. T. 2. Bd. S. 238 (Worsaae); Thiiles danske Folkesagn IV. 37.
288. Kort over Vejle Bys Enge og Tofter Aar 1815.
289. Tingsvidne af Ighæ Birke-ting 1498 (Kopi i P. B.).
290. Kong Hans's Brev ang. Vejle Byfred 1498 (P. B. 17).
291. Kong Hans's Gavebrev af $\frac{11}{8}$ 1504, udstedt i Hundsbæk (Original i R.-A.; Kopi i P. B. 14).
292. T. A. Becker: „Orion“ I.
293. Kong Valdemars Privilegier for Vejle By af $\frac{10}{10}$ 1327 (P. B. 1). Se Side 6—7 og 9.
294. Thg. $\frac{9}{11}$ 1626.
295. Tingsvidne af Hatting Herredsting $\frac{10}{10}$ 1492 angaaende „Markskel i Romsmark“ (Original i R.-A.; Kopi i P. B. 27).
296. Tingsvidne af Ighæ Birke-ting 1492 ang. „Roms Marks gamle Markskel“ (Kopi i P. B. 28).
297. Tingsvidne af Jelling Syssel-ting $\frac{3}{2}$ 1489 ang. „den Del af Roms Mark, som har ligget til Vedel udi hundrede Aar“ (R.-A.).
298. Vejle Amts Landvæsenkommissionens Forhandlingsprotokol for $\frac{9}{4}$ 1821 (K.-A.).
299. Kvittering af Kong Hans $\frac{11}{8}$ 1494 „for den Mark Romsmarks, som de fik til deres By“ (Original i R.-A.).
300. Tingsvidne af Weylle By-ting $\frac{22}{12}$ 1547 (Original i R.-A.).
301. Tyge Becker: „Orion“ I. 285; Trap: „Kongeriget Danmark“ 3. Udg. V. 363; Marius Hansen: „Tirsbæk“. S. 40 og V. A. Aarb. 1914 S. 4.
302. Byfoged Grundahls Indberetning til Amtmand Holstein 1760; Fortegnelse over Byens Ejendomme i Slutningen af det 16. Aarh. (L.-A. og K.-A.).
303. Tingsvidne af Hatting Herredsting $\frac{24}{2}$ 1550 (Original i R.-A.).
304. Forligelsesmaal af 1553 (P. B. 29).
305. T. A. Becker: „Orion“ I.; M. Hansen: „Tirsbæk“. S. 58.
306. M. Hansen: „Tirsbæk“. S. 73—75.
307. H. T. II. 176.

BORGERLIV I DET 17. AARHUNDREDE

(SIDE 77—98)

1. H. T. 4. Rk. II. 50—51; Emil Madsen „Jylland i det 16. Aarh.“.
2. Troels Lund: „Dagligt Liv i Norden“ I. 126 og 239.
3. J. Kinch: „Ribe Bys Hist.“ I. 505.
4. H. T. II. 1841 (J. J. A. Worsaae: Veile By i det 17. Aarh.).
5. Kgl. Missive af $\frac{29}{6}$ 1542 (Orig. i R.-A.).
6. Kgl. Missive af $\frac{24}{8}$ 1545 (Orig. i R.-A.).
7. Kanc. B. Aar 1583.
8. Kanc. B. $\frac{2}{8}$ 1598.
9. Emil Madsen: „Jylland i det 16. Aarh.“ S. 87.
10. R. Pr. for $\frac{16}{8}$ 1641 (Brev af $\frac{4}{8}$ 1641).
11. R. Pr. 1636 (Worsaaes Note i H. T. II. 204).
12. Kanc. B. Aar 1605: Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse S. 85.
13. Kanc. B., kgl. Missive af $\frac{0}{2}$ 1604.
14. Regesta Diplomatica II. 1--2. S. 1153 (Nr. 9622).
15. J. Kinch: „Ribe Bys Hist.“
16. Kanc. B. Aar 1600.
- 17.—18. Skiftebrevet efter Jens Bertelsen.
19. Wrangels Brev, udstedt „im Feldlager hey Prestorff“ (Bredstrup ved Frederiksoedde); „Svenskens Contribution 1645“ (Se Side 105.)
20. Skattemandtalisten 1617.
21. Skifteprotokollen for $\frac{3}{1}$ 1632.
22. Engelske og hollandske Guldmonter (Salmonsens Leksikon).
23. Skiftebrevet efter Iver Nielsen Ammidshøj af $\frac{5}{11}$ 1660.
24. Tbg. af $\frac{13}{8}$ og $\frac{27}{8}$ 1629.
25. Tbg. af $\frac{19}{8}$ og $\frac{27}{8}$ 1629 samt V. B. B. (Indledningen).
26. „Raadhushygning 1631“: Kk. R. 1630—34; Km. R. 1630—35; Tbg. $\frac{13}{8}$ 1629.
27. R. Pr. $\frac{10}{1}$ 1634.
28. Tbg. $\frac{12}{8}$ 1629.
29. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
30. Tbg. $\frac{5}{5}$ 1631.
31. Clemen Sørensens Optegnelser 1635.
32. Tbg. $\frac{27}{8}$ 1629.
33. Km. R. $\frac{18}{8}$ 1637.
34. Clemen Sørensens Optegnelser 1635 og D. Atl.
35. R. Pr. for $\frac{9}{8}$ 1619; Tbg. for $\frac{24}{8}$ 1620.
36. Kk. R. 1633 og 1626.
37. Byens Taksation 1657.
38. Skomagerlavets Vedtægt af 1637 (Orig. i L.-A.).
39. Byens Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B. og Tbg. $\frac{2}{11}$ 1626).
40. Tbg. $\frac{20}{10}$ 1631.
41. Tbg. $\frac{12}{3}$ 1631.
42. Tbg. $\frac{21}{8}$ 1622.
43. M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse; (Samme Kilde er ofte benyttet i dette Afsnit).
44. C. Nyrop: Danmarks Gilde- og Lavsskraer II. 405—09.
45. Kanc. B. $\frac{0}{1}$ 1580.
46. Repertorium Diplomaticum III. Nr. 6034. S. 319. 17—1423.
47. Chr. Villads Christensen: „Nykøbing Mors“.
48. Gammelt Pergamentsbrev af 1566 (Orig. i L.-A.). Se Side 228.
49. „De 24 Mænds Conspiration 1611“ (L.-A.); V. A. Aarb. 1926 108—112.
50. Byens Jord 1632 i V. B. B.
51. Se Nr. 43. S. 177—78.
52. Samme. S. 171 og Kanc. B. $\frac{10}{2}$ 1581; P. B. 25.
53. V. B. B. og Km. R.
54. Vide og Vedtægt af 1610 (V. B. B.); Skattemandtaliste 1617.
55. Km. R. og R. Pr. 1611.
56. Mackeprang: Købstadst. S. 288; P. Eliassen: Kolding Bys Hist. S. 108.
57. Km. R. 1630 og 1635 o. s. v.
58. Nye Danske Magazin VI. 237.
59. Se Nr. 43. S. 216 og 217.
60. Se Nr. 43 og Villads Christensen: „Nykøbing“. S. 82.
61. P. Munch: „Købstadstyrelse i Danmark“.
62. Km. R. 1626.
63. V. B. B. $\frac{26}{8}$ 1636.
64. V. B. B. * $\frac{12}{1}$ 1616.
65. Tbg. 1626 for $\frac{10}{8}$.
66. R. Pr. 1626 $\frac{20}{2}$.
67. Km. R. 1634—36.
68. Km. R. 1608—10.
69. Vide og Vedtægt 1610 (V. B. B.).
70. Km. R. 1638.
71. Samme.
72. „Raadhushygning 1631“ (K.-A.).
73. Km. R. 1637.
74. Km. R.
75. Skattemandtalister; Mackeprang: „Købstadstyrelse“.
76. P. Munch: „Købstadstyrelse i Danmark“.
77. Km. R. 1618 og 1652.
78. V. B. B. Byens Jord 1604.
79. R. Pr. $\frac{4}{2}$ 1626.
80. Km. R. 1569 (V. B. B. *).
81. Km. R. 1618, 1634, 1652.
82. Byens Taksering 1682.
83. R. Pr. 1642 (Worsaae).
84. Se Nr. 81.
85. Byens Jord 1632 (V. B. B.).
86. Km. R.
87. Se Nr. 78 og 85 samt Km. R.
88. Kk. R.
89. Km. R. ($\frac{12}{2}$ 1636, $\frac{19}{11}$ 1636 m. fl.).
90. Km. R. $\frac{1620}{27}$.
91. Km. R. 1569 (V. B. B. *).
92. Byens Papirer i L.-A.
93. Km. R. og Kk. R. 1637.
94. Se Nr. 87.
95. R. Pr. $\frac{29}{8}$ 1626; Tbg. $\frac{25}{8}$ 1670.
96. Km. R. 1636.
97. Kæmnerark.: Sag af $\frac{28}{7}$ 1804.

98. Register til Km. R. $1842/8$.
 99.—100. P. Eliassen: „Kolding Bys Hist.“, S. 108.
 101. Km. R. $1852/58$.
 102. V. B. B.
 103. Km. R. $17/8$ 1638.
 104. R. Pr. 1640 (W.).
 105. R. Pr. 1634.
 106. Taksation April 1657.
107. Taksation 1682.
 108. R. Pr. $20/9$ 1633.
 109. R. Pr. 1629.
 110. Sognepræst H. E. Pontoppidans Indberetn. 1649.
 111. R. Pr. $26/8$ 1636.
 112. Km. R. Juni 1652: Brev om Tyverisag.
113. Kanc. B. $1/12$ 1606: Km. R. 1637 (V. B. B.).
 114. Christian d. I. Brev af $2/3$ 1466.
 115—116. Kanc. B.
 117. Kk. R.
 118. Se Nr. 115.
 119. R. Pr.
 120. Originalen i L.-A.

FJENDTLIGE INDFALD OG BYENS TILBAGEGANG

(SIDER 98—112)

1. (Fjernet under Korrekturlæsningen.)
 2. Indledningen til V. B. B.
 3. D. R. H. IV. 192.
 4. Tbg. 1631 og 1632 (W. Note 54 og 55).
 5. Km. R. for 1627 samt Skiftet efter Jens Bertelsen.
 6. Tbg. 1631 og 1632 (W. Note 54 og 63).
 7. Tbg. 1631 (W. N. 55).
 8. Tbg. 1632 (W. N. 63).
 9. Tbg. $13/8$ 1629.
 10. Tbg. $26/5$ 1631 og $3/6$ 1630.
 11. D. R. H. IV. 193.
 12. R. Pr. $19/8$ 1629; Tbg. $27/8$ 1629.
 13. Skrivelse af $1/8$ 1742 (K.-A.). Se Side 226.
 14. Raadets Betænkning om Tiende $17/12$ 1630.
 15. Kk. R. (smlgn. Samlinger til jydsk Historie og Topografi. 2. R., 3. Bd. S. 181).
 16. Indl. til V. B. B.
 17. Tbg. $17/12$ 1629.
 18. Tbg. $12/12$ 1629.
 19. Tbg. $17/9$ 1629.
 20. Tbg. $20/11$ 1629.
 21. Tbg. $18/11$ 1629.
 22. Tbg. $12/11$ 1629.
 23. Tbg. $19/8$ og $27/8$ 1629.
 24. Tbg. 1629 og 1630 (W. N. 29 og 45).
 25. D. R. H. IV. 193 og 201.
 26. V. B. B. og V. A. Aarb. 1910 II. 166.
 27. H. T. 2. Bd. (1841). S. 180.
- (Smgl. V. A. Aarb. 1910 S. 166.)
 28. Se Nr. 26.
 29. Tbg. og H. T. II. (Worsaaes Skildring).
 30. Se Nr. 26.
 31. Synsforretning $22/4$ 1630 (smlgn. Worsaaes Skildring).
 32. Tbg. $5/11$ 1629.
 33. Se Nr. 2.
 34. Syn paa Kirken $22/4$ 1630.
 35. Tbg. 1631 (W. N. 57).
 36. Tbg. $6/8$ 1629.
 37. Tbg. $20/8$ 1629.
 38. Se Nr. 34.
 39. Km. R. 1630.
 40. Samlinger til jydsk Historie og Topografi II. Rk. 3. S. 251.
 41. Kk. R. 1627—29.
 42. Tbg. 1630.
 43. Tbg. 1629 (H. T. II.).
 44. R. Pr. $19/12$ 1629.
 45. Tbg. 1630 (H. T. II. 179, Anm. 11) og Tbg. 1629 (H. T. II. 182, Anm. 24).
 46. Tbg. 1632 (H. T. 182, Anm. 21).
 47. Raadets Skrivelse $17/12$ 1630.
 48. R. Pr. $18/9$ 1629; Tbg. 1630 (W. Noter).
 49. Skiftebrev efter Jens Bertelsen.
 50. R. Pr. $18/9$ 1629.
 51. Tbg. 1629 (W. N. 34).
 52. Tbg. 1631 (W. N. 56).
 53. Tbg. $10/9$ 1629, (W. N. 15).
 54. Tbg. $27/8$, $10/9$ og $24/9$ 1629.
55. Tbg. $3/11$, $6/8$ og $27/8$ 1629; $21/4$ 1631.
 56. Tbg. $27/8$, $15/10$ og $12/11$ 1629.
 57. Se Nr. 2.
 58. Kk. R.
 59. Tbg. 1629 (W. N.).
 60. $19/11$ 1629.
 61. V. B. B. 1631.
 62. R. Pr. $4/5$ 1632.
 63. R. Pr. $4/5$ 1632.
 64. Kk. R.
 65. Tbg. $29/8$ 1629, Synsforretning.
 66. Beretning til de kgl. Kommissarier $17/12$ 1630.
 67—68. R. Pr. 1629.
 69—70. V. B. B.
 71—72. Tbg. 1632.
 73. V. B. B.: Km. R. 1634.
 74. V. B. B.: Km. R. 1635.
 75. Smlgn. S. 47 og 50.
 76. Formodentlig: Nordgavlens vestlige Del.
 77. Syn $17/1$ 1631.
 78. Kk. R. 1630.
 79—81. Km. R. 1631.
 82—83. Kk. R. 1632.
 84. Km. R. 1633.
 85. Kk. R. 1633.
 86. R. Pr. $6/2$ 1636.
 87. R. Pr. $29/5$ 1637.
 88. Sognepræstens Indberetning ca. 1648.
 89. Skattemandtalslisterne.
 90. Tbg. $28/12$ 1630.
 91. Tbg. 1633 (W. N. 70).
 92. R. Pr. $10/1$ 1634.
 93. R. Pr. $18/12$ 1635.

94. R. Pr. 1642.
 95. Km. R.
 96. Meddelt af Direktør for Nationalmuseet M. Mackeprang-Jørg. Olrik: „Drikkehorn og Sølvkar.“ Tillæg I. 143.
 97. Tbg. $\frac{1}{10}$, $\frac{5}{10}$ og $\frac{5}{11}$ 1629.
 98. Tbg. $\frac{15}{10}$ 1629.
 99. Tbg. $\frac{20}{10}$ 1630.
 100. Tbg. $\frac{17}{12}$ 1629.
 101. R. Pr. 1629 (W. Noter).
 102. Samme.
 103. Tbg. 1630 (W.).
 104. Vide og Vedtægt 1632 og 1636 (V. B. B.).
 105. R. Pr. $\frac{11}{10}$ 1639.
 106. Kgl. Brev af $\frac{17}{9}$ 1639.
 107. R. Pr. 1640.
 108. Kgl. Brev af $\frac{1}{3}$ 1642 (R. Pr. $\frac{9}{6}$ 1642).
 109. Originalen i L.-A.
 110. J. Ottosen: „Vor Historie“ II. 291; V. A. Aarb. 1910 195.
 111. Originalen i L.-A. (smlgn. H. T. II. 211).
 112. H. T. II. (1841). S. 210.
 113. Original i L.-A. (smlgn. H. T. II. 209).
 114. D. R. H. IV. 264.
 115. Original i L.-A. (Synsforretning af $\frac{30}{10}$ 1645).
 116. Ordre dat. Medelfahrt den $\frac{3}{5}$ 1645; smlgn. H. T. II. 213.
 117. Kopi af Vejle Byes „Førstrækning“ 1650.
 118. Medd. fra de kgl. Kommissarier d. $\frac{11}{3}$ 1645.
 119. Indberetning fra Sognepræsten ca. 1649.
 120. Original i L.-A. (smlgn. H. T. II. 218).
 121. Originalerne i Landsark. (smlgn. H. T. II. 217).
 122. J. Ottosen: „Vor Historie“ II. 314—15.
 123. Kopi i L.-A. (smlgn. H. T. II. (1841). S. 220).
 124. J. Ottosen: „Vor Historie“ II. 318.
 125. H. T. II. 222.
 126. Original i L.-A.
 127. Originalerne i L.-A. (smlgn. H. T. II. 223).
 128. Samme og H. T. II. 224.
 129. V. A. Aarb. 1907, 226—231.
 130. D. R. H. IV. 409.
 131. H. T. II. 238 (Thiiles danske Folkesagn IV. 37).
 132. Andragende fra Borgerne i Vejle $\frac{21}{10}$ 1660 (Kopi i L.-A.).
 133. Original i L.-A. (smlgn. H. T. II. 226).
 134. Se Nr. 132.
 135. H. T. II. 226 og 240.
 136. „Om denne Byes Ringhed og Ruin efter Polakkerne og andre 1660“ (Kopi i L.-A.).
 137. Ans. til Kongen $\frac{21}{10}$ 1660. (Kopi i L.-A.)
 138. Byens Papirer i L.-A.; (W.)
 139. Jørgen Olrik: „Drikkehorn og Sølvstøj“, „Sølvfund“. S. 122.
 140. Byens Taksation 1657; Tbg. $\frac{9}{4}$ 1665.
 141. H. T. II. 241—43.
 142. Breve i L.-A.
 143. Byens Indberetning til Kommissariatet $\frac{14}{8}$ 1678 (Kopi): Breve (Kopi og Original) af $\frac{10}{8}$ 1677.
 144. Original i L.-A.
 145. H. T. 2. Bd. 1841. S. 243 (W.).
 146. Oplyst af Protokolfører i Kriminalretten i København C. Petresch Christensen (smlgn. Notits i V. A. Aarb. 1921, 190).

BLADE AF BYENS HISTORIE I DET 18. AARHUNDREDE

(SIDE 118—182)

1. Sagens Akter i L.-A. (bl. a. Sognepræstens Brev af April 1704).
 2. D. Atl. og G.
 3. Salmønsens Lexikon.
 4. Vejle Bys Taksation 1682.
 5. Regnskab over Porthbygning 1743.
 6. Fortegnelse over Byens off. Bygninger 1791 (K.-A.).
 7. Samme for 1813.
 8. Samme for 1788.
 9. Plan af Weile 1800, cop. 1822 ved Coucheron (R.-A. Mapped 331).
 10. Oxholm: „Situations Kort over Inderrenden af Weile Fjord 1823—24 (R.-A.).
 11. Gaarmanns „Efterretninger“ og andre Kilder.
 12. Jydske Tegnelser Fol. 131. Kgl. Brev til Stiftsbefalingsmand Gabel d. $\frac{9}{10}$ 1731 m. m.
 13. V. A. Aarb. 1921, 179 (Petresch Christensen: „Relation“ af 1735).
 14. V. A. Aarb. 1924, 226.
 15. Samme 1921, 186 Anm.
 16. Samme 1921, 187 Anm.
 17. Samme 1924, 228.
 18. Fortegnelse over Retsbetjente i Jylland 1660—1847 (R.-A.).
 19. P. Munch: Købstadstyrelsen i Danmark 1619—1745. S. 135—144.
 20. G.
 21. V. A. Aarb. 1921, 189 og 193.
 22. Overslag af $\frac{25}{9}$ 1742.
 23. Stiftamtmandens Skrivelse af $\frac{14}{12}$ 1742.
 24. Byfoged Grundahls Skr. $\frac{21}{12}$ 1742.
 25. Byens Papirer i L.-A.
 26. Originalerne i L.-A.

27. G.	40. Samme 1915 208—209.	52. V. A. Aarb. 1912, S. 116 (Carøe).
28. Breve i L.-A.	41. K.-A.	53. Dok. i L.-A.
29. Gengivelse efter Fotograf af Originalen.	42. G.	54. Opmaalingsprotokol ov. Vejle Købstads Bygninger 19/4 1828 (K.-A.).
30. Fortegnelse over Byens off. Bygninger 1787.	43. V. A. Aarb. 1915, 200—208.	55. Læge og Apotek (L.-A.).
31. Prospekt i D. Atl. 1769 af Alexia v. Lode (efter S. 934).	44. Stiftamtmand Hellfrieds „Promemoria“ af 20/5 1797 (V. A. Aarb. 1924, 190—91).	56. Almanak for 1767.
32. „Frederik d. V.s Atlas“ 35. Bd. (Kgl. B.)	45. Danske Magazin 4. R. I. 117.	57. „Ny kongelig Samling“ 4. 652; Materialet til D. Atl.: „Concepter af en Beskrivelse over den Kjøbstad Weile“ (Kgl. B.)
33. D. Atl.	46. V. A. Aarb. 1912. S. 115 (Carøe).	58. Byfoged Lindvigs Svar til Amtskirurg Sager 2/3 1784 („Læge og Apotek“ i L.-A.).
34. Byens Papirer i L.-A.	47. V. A. Aarb. 1925 (Arn. Hansen). S. 95.	59. Amtmand Hellfrieds Svar 29/1 1794.
35. G.	48. Samme. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægevæsen. 2. Bd. S. 635.	60. „Farmaceutisk Stat 1915“ (Medd. af cand. pharm. A. Hansen).
36. Fortegnelse over Byens off. Bygninger 1791.	49. „Lægevæsen“ i L.-A.; Brev af 2/5 1783.	
37. G.	50. Sammesteds: Brev af 29/5 1783.	
38. Kæmnerens Fortegnelse af 1811.	51. V. A. Aarb. 1925, 240 (P. Eliassen) ifl. Jydske Tegnelser (R.-A.).	
39. V. A. Aarb. 1915, 8—104 og 186—200. (Chr. Jørgensen.)		

BORGERLIV I DET 18. AARHUNDREDE

(SIDE 133—140)

1. Vejle Bys Taksation 1680.	11. V. A. Aarb. 1911, 82—93 (Gengivelse af Originalmanuskript ved Jakob Alsted).	17. Skødet ejes af Guldsmed J. Sørensen.
2. D. Atl. og G.	12. D. Atl. og Materialet til samme (Ny kgl. Samling 4 ⁶⁵² : „Concepter af en Beskrivelse over den Kjøbstad Weile“; Det kgl. Biblioteks Haandskriftsamling) samt G.	18. Oplysninger fra: Fredericia Trinitatis Kirkebog 1696 (Fol. 192) og 1731 (Fol. 190 b), Skatteligningslister og Km. R.; V. A. Aarb. 1921, 182 og 190; Almanak for 1767; Vejle Kirkebog.
3. Almanak for 1767, Spalte 503--6 (Meddelelser om Weile Kjøbstad).	13. Skatteligning for 1714: Relation af 1735 (V. A. Aarb. 1921, 203); Fortegnelse over Vejle Borgere 1743.	19. Personlige Meddelelser: Almanak for 1767, Vejle Skattebog 1794—95 (Vejle Museum).
4. D. Atl. og V. A. Aarb. 1921, 178 (Relation af 1735).	14. V. A. Aarb. 1921, 189, Anm. 1 og 2.	20. „Gaarmanns Stambog“; V. A. Aarb. 1924, 198—99 samt H. Erslev: Alm. Forfatterleksikon.
5. V. A. Aarb. 1921, 183 (Rel. af 1735); D. Atl. og G.	15. Iflg. Skødet (ejes af Kbmd. Ole Gravesen, Vejle).	21. T. H. Erslev: Alm. Forfatterleksikon (1843) I. Bd. S. 475—76.
6. V. A. Aarb. 1921, 185—89; D. Atl. og G.	16. V. A. Aarb. 1925, 127—132; Oplysninger fra Vejle Kirkebog; V. A. Aarb. 1921 90 og Skatteligningsliste for 1719, samt Almanak for 1767. Sp. 503—06.	22. Vejle Skattebog for 1794—95 (Vejle Museum).
7. Indberetning fra Byfoged C. Grundahl 10/5 1746.		
8. Hans de Hofmann: „Oeconomisk Beskrivelse over Koldinghuus Amt“ 1769—86; (Ny kgl. Samling 8 ¹⁷⁹⁵); Anton Petersen: Hist. Saml. Hft. 42 (Kgl. B.).		
9. Almanak for 1767, Sp. 503—06, og G.		
10. G.		

CLEMEN SØRENSEN OG VEJLE SØNDERMARK

(SIDE 147—192 OG 198—199)

Disse Afsnit er udarbejdede efter originale Dokumenter i Vejle Kæmnerarkiv og Landsarkivet i Viborg, samt efter trykte Kilder, navnlig Kancelliets Brevbøger.

VEJLE LATINSKOLE (1542—1739)

(SIDE 202—209)

1. H. Rørdam: Danske Kirke-
love I.	10. G. og Cl. Sørensens Opteg-
nelser (L.-A.).	19. Clem. Sørensens Afskrift af
Bispens Brev; her citeret
efter Evald Tang Kristensens
Afskrift (L.-A.).
2. Sammesteds I. 6.	11. Udgivet af Birket Smith.	20. H. Rørdam: Danske Kirke-
love II. 288.
3. Sammesteds I. 165—66.	12. Jfr. „Jydske Samlinger“ 4 R.
IV. 81.	21. L.-A.
4. Sammesteds I. 208.	13. H. Rørdam: Danske Kirke-
love III. 43.	22. L.-A.
5. G.	14. Sammesteds III. 174.	23. Jydske Samlinger 1922.
6. D. Atl. (1769).	15. Sammesteds I. 272.	24. V. A. Aarb. 1921.
7. H. Rørdam: Danske Kirke-
love I. 465.	16. Sammesteds I. 556—57.	25. L.-A.
8. Kirkeordinantsen 1539.	17. Sammesteds II. 189.	26. V. A. Aarb. 1921.
9. Dokument i L.-A.	18. Sammesteds II. 209.	

VEJLE MØLLE

(SIDE 211—220)

1. Pergamentsbrev af $\frac{8}{12}$ 1339
i L.-A. Trykt i Erslevs Re-
pertorium Diplom. I. 301.	13. Kanc. B. $\frac{1}{1}$ 1604.	28. „Kronens Skøder“.
2. Sognepræst H. J. Wolffs
Liste over de til Præste-
embedet og Rektorembudet
hørende Ejendomme (L.-A.).	14. Skr. i L.-A.	29. Trap Danmark, 5. Udg.
3. Erslev: Rep. Dipl. I. 308.	15. Sammesteds.	30. V. A. Aarb. 1921, 169.
4. Samme I. 320.	16. Sammesteds.	31. V. B. B.
5. Samme II. 25.	17. H. J. Wolffs ovennævnte
Liste fra 1690.	32. Skr. i L.-A.
6. Marius Hansen: Tirsbæk
(1923).	18. Oplysningerne om 1650—66
er efter Holmans Herreds
Tingbog (L.-A.) meddelt af
J. J. Ravn, Vinding.	33. Worsaae i Hist. Tidsskr. 1841.
7. Danske Kancelliregistre 1535
—50.	19. Tingsvidneprotokol (K.-A.)	34. Medd. af Lærer Ravn efter
Oplysninger i L.-A.
8. Sammesteds.	20. Sammesteds.	35. Skr. fra Byfoged Fleischer til
Stiftsbfm. Levetzau.
9. Sammesteds.	21. V. A. Aarb. 1922, 30.	36. Protokol i K.-A.
10. Skødet af $\frac{28}{10}$ 1699 findes i
Vejle Dampmøllens Eje.	22. Medd. af Amtsvejinsp. Jensen.	37. Skr. fra Kancelliet $\frac{10}{1}$ 1807
(K.-A.).
11. V. A. Aarb. 1921, S. 185.	23. Danske Kancelliregistre 1535
—50.	38. Skr. fra Rentekammeret til
Amtmand Selmer $\frac{30}{7}$ 1814.
12. Fyldigere Oplysninger findes
V. A. Aarb. 1922, 1—42.	24. R.-A.	39. Landstingsdom $\frac{21}{11}$ 1781
(L.-A.).
	25. R.-A.	40. Skr. fra Rentekammeret $\frac{25}{8}$
1804 (K.-A.).
	26. Kanc. B.	41. Mundtlig Medd. af Møller
Brems, Vejle Vejrmølle.
	27. Kanc. B.	

VEJLE HOSPITAL

(SIDE 221—222)

1. C. Jørgensen: Fra Bispernes og Munkenes Tid.	14. L.-A.	26. D. L. 2, 19, 11.
2. Hofmans Foundationer II. Pag. 100.	15. L.-A.	27. D. L. 2, 19, 5.
3. D. L. 2—19.	16. Pergamentsbrev i L.-A.	28. L.-A.
4. M. Mackeprang: Dansk Købstadstyrelse, 138, Note 2.	17. Kopi i L.-A.	29. L.-A.
5. Danske Cancelliregistranter.	18. Regnskab 1762—63; Kopi i H.-A.	30. L.-A.
6. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse II, 795.	19. Regnskab 1762—63 og 1764; Kopi i H.-A.	31. L.-A.
7. H.-A.	20. Kirkeregnskabsbogen (L.-A.).	32. Medd. af Fabrikant V. Wegener, Vejle, Slægtning af Morten Ottesen, Tradition i Slægten.
8. I Hofmans Foundationer Tom. IV. 735 kaldes Byen, hvori denne Gaard ligger, for Torslund.	21. Kort med Grundrids af Bygningerne i H.-A.	33. H.-A.
9. L.-A.	22. Se nedenfor om Hospitalsforstander Morten Ottesen.	34. H.-A.
10. L.-A.	23. Regnskab 1777 (Kopi i H.-A.).	35. Regnskab for 1795; Kopi i H.-A.
11. Kopi i H.-A.	24. Hospitalsforstander, Kancelliraad Borchs Bemærkninger til Efterretning for Efterkommere (H.-A.).	36. Kopi i H.-A.
12. Kopi i H.-A.	25. L.-A. (En Del Ord ulæselige).	37. Kopi i H.-A.
13. Kopi i H.-A.		38. Kopi og Regnskab for 1794 i H.-A.
		39. Kopi af Inventarfortegnelse i H.-A.

VEJLE BY OG DENS BORGERE 1800 1870

(SIDE 222—272)

1. Originalmanuskripterne findes i L.-A. Plan over Brobygning: R.-A., Mappe Nr. 331.	mundtlige Meddelelser, samt Notitser i V. A. A.	22. V. A. A.
2. V. A. A. $\frac{1}{11}$, $\frac{2}{11}$, $\frac{3}{11}$ 1922 (Toldforvalter Knoth).	10. V. A. A.	23. Sammesteds.
3. Pakken „Vejle Havn“ i Landsarkivet: Erklæring angaaende „et paatænkt nyt Havneanlæg ved Vejle“, den 9. April 1798.	11. V. A. Aarb. 1920, 142—169. (Arnold Hansen: Den sidste Henrettelse ved Vejle); Rentier L. P. Hansen, Charlottenlund.	24. V. A. Aarb. 1906, 171—92 (S. Hansen).
4. A. Linvald: Kronprins Frederik og hans Regering 1797—1807. S. 281—83. (Kbhvn. 1923).	12. L. Kragballe: Gamle Minder (Kbhvn. 1904) S. 15—16.	25. Ifølge Vedtegning paa Trommen (Vejle Museum).
5. V. A. A. 23. Marts 1922 (Fhv. Skibsbygmester S. Lindtner).	13. Se Note 8: desuden V. A. A. 1843 og Kragballe: Gamle Minder. S. 74—75.	26. Hovedkilden er V. A. A.
6. W.	14. Efter cand. mag. S. Hansens Optegnelser.	27. Til Fremstillingen af Begivenhederne i 1849 er bl. a. benyttet følgende Kilder: V. A. A., Register til Vejle Kæmnerregnskab, N. P. Jensen: „Den første slesvigske Krig“ og V. Holst: „Felttogene 1848—50“.
7. Gælds brev til Amtsforvalter Worsaae, udstedt af Jeppe Jensen $\frac{11}{12}$ 1827 (S. Lindtner).	15. R.-A., Mappe Nr. 331, og Toldforvalter C. Knoths Optegnelser.	28. V. A. A. og K.-A.
8. „Efterretninger til Statistisk Tabelværk over Weile Købstad“ $\frac{3}{5}$ 1838 af Litteratus Adolph Hinrichsen, Weile (W.).	16. Originalskrivelser i L.-A. og K.-A., samt Hinrichsens „Efterretninger“ (Se Note 8).	29, 30. V. A. A.
9. Gamle Ejendomsskøder og	17. 18, 19. Sidstnævnte Kilde (Se Note 8).	31. V. A. Aarb. 1914. 54—55.
	20. G.	32, 33. V. A. A. og skriftlige Meddelelser.
	21. Efter Vejle Købstads Fundatsbog (Vejle Borgmesterkontor).	34. N. P. Jensen: „Den anden slesvigske Krig“ (1900). C. Th. Sørensen: „Den anden slesvigske Krig“ (1883). V. A. A. 1864. V. A. Aarb. 1905,

navnlig Side 12—20 (H. Rosendal). V. A. Aarb. 1917, navnlig S. 62—71 (F. Klem). Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. R. 1. Bd. Pag. 249 og 305 ff. (H. E.	Friis: „Minder fra Okkupationstiden i Vejle 1864“).
35. A. Hinrichsen: „Efterretninger“; Kragballe: „Gamle Minder“.
36. V. A. A. | 37. Skomagermester R. Egeberg, Vejle.
38. V. A. A.
39. V. A. A. og Forfatterens egne Erindringer. Værdifulde Oplysninger meddelte af R. Egeberg, Vejle. |
|---|--|---|

VEJLE BY 1870—1926

(200—202)

Fremstillingen hviler i det væsentlige paa Forfatterens egne Erindringer i Forbindelse med direkte indhentede Oplysninger fra de paagældende Institutioner og Personer.

Af trykte Værker er bl. a. benyttet „Kraks blaa Bog“, forskellige Jubilæumsskrifter, Müllertz: „Danmarks Søfart, Handel og Industri“ samt de lokale Blade.

BOGENS BILLEDSTOF

er hentet fra mange forskellige Steder: Rigsarkivet, det kongelige Bibliotek, Landsarkivet, Vejle Museum, Andreas Dolleris's efterladte Samling af Vejle Prospekter.

Endvidere har mange Privatpersoner (navnlig Installatør Møller Nicolaisen, Vejle) stillet Billeder til Raadighed for Værket.

Kunstmaler C. Forup, København, der er Vejleenser af Fødsel, har tegnet Friserne og Vignetterne samt det smukke Kunstbilag foran i Bogen.

Det langt overvejende Antal Fotografier til Bogen er udførte af Fotograf Johs. Rønvig, Vejle.

Farvelitografierne er udførte af Litograf Axel Larsen, Vejle.

REGISTER

A. STEDNAVNE- OG SAG-REGISTER (PERSONNAVNENE FINDES I REGISTER B)

	Side		Side		Side
Aaerne	39, 40—42, 240, 244—45	Bebyggelse, ældste	2—3	Bredballe Klarskov	339
Aalgyde	67	Begravelser	96, 183	Bredballekrog	72
Aasen	41	Beriderbakken	69, 272, 332, 334	Bredballe Markskel mod Vejle	75—76
Aastræde	49	Bibliotek	336	Broderforeningen	378
Accisevæsenet	66, 114, 262	Bibliotekar	337	Brogade	70
Adelgade	46	Birketing	75	Brohøl	14, 42, 48—49, 215
Administrationsbygning	337	Bjerre-Herred	76	Brohøl Sande	42, 244
Afholdsbevægelsen	377—78	Blaakjær Skov	272, 282—83	Brudskat	37
Albuen (Albueskoven)	74, 340	Blegaaen og Blegengen	41	Brugsforening	357, 377
Almind Syssel	5	Blegbanke	53, 307	Bryggeriet „Vejle“	298, 360
Almisse	86	Blegdamme og Bleghaven	54	Bryllup paa Koldinghus	37
Amtmænd ov. Koldinghus Amt	382	Bleggaardsgade	43, 45	Bryllup paa Raadhuset	58, 93
Amtmænd ov. Vejle Amt	383—85	Blodfoderfabrik	366	Brødstrup	119
Amtsforvaltere	386	Bokdammen	156, 158, 163	Brødrene Bøeghs Gaard	307
Amtsgaarden	259, 304, 306, 318, 319	Bolte- & Møtrikfabrik	362	Bybæk, Bybæksbakke, By- bæksdal	74—75, 340
Amtsvejnspektører	314, 373	Bomuldsspinderier	363—64	„Byens Hus“	25, 54—57
Apostolisk Menighed (Irving- ianersamfund)	381	„Bordag“ (Slagsmaal)	8, 91, 102	Byens Udseende i det 17. Aar- hundrede	45—67
Apotek og Apotekere	52—53, 131—32, 303, 307	Borgelejer	36	Byens Udseendeca. 1870: 299—314	
Arbejdernes Forsamlingsbyg- ning	316, 376	Borgerhjem i det 17. Aar- hundrede	79—80	Byens Udvidelser siden Halvfjerdserne	315—19
Arbejdernes Fællesbageri	367, 377	Borgerhuse i det 18. Aar- hundrede	135—37	Byfogedembedet	59, 85, 112, 117, 387
Arbejdernes Fællesorganisa- tion	376—77	Borgerliv	79—83, 133—40, 253—60	Byfogeder	112, 116, 117, 387
Arrestforvarer	88, 123	Borgerrepræsentation	268—69	Byfreden	9, 39—41, 68, 73—75
Asengyden	73	Borgerskabspenge	87	Bygeskik	46—47
Aviser	353—55	Borgerskole	311, 319	Byholm	37
Baadsmænd	36, 101	Borgerslægter	187—40, 253—58	Byhyrde	89
Badskær	102, 111, 130	Borgervæbning	77, 135, 260, 269—70	Byliv ca. 1830	258—60
Bagere	91, 254	Borgmesterembedet	84, 387	Bynavnet Vejle (Oprindelse og Stavemaade)	1—2
Bagkoblen	339	Borgmestre	141—152, 388—89	Byprivilegier	6—10
Bag Snaben	63, 64	Borgpladser ved Vejle	11—20	Byraadet	387—90
Bagsnoge	26, 62—64, 256, 304, 305	Borgvold (-eng)	11—13, 299	Byraadsvalg	387
Ballins Sønner	360	Brandts Hotel	306	Byæglet	10—11
Banegaardsforhold	293, 344	Brandtvæsen	34, 124, 128—29, 323—24	(Se „Tilføjelser og Rettelser“)	
Baptistmenigheden	380	Bredballe	74		
Bartskær	102, 111, 130				

Byskat	35, 38	Fagforeningsbevægelsen .	376—77	Frimurerne	378
Byskriver ..	59, 85, 88, 117, 386	Fakkegrav	289	„Friskolen“	268
Bysvend (-tjener)	88—90	„Fandens Elkjær“	163	„Fyldpøt“	72
Bytinget. 30, 49, 59, 68, 84—85, 99		Farveri	254, 257, 367	Fællesbagerier	367, 377
Bytyre	71, 86—87	Fattigdom efter Krigene ...	101, 110—12	Færdelsesvejene .	42—45, 73, 133, 240—42
Bøeghske Anlæg	296	Fattigvæsen i ældre Tid ...	264	Gaarslev	211
Bøsseskytter	36	Fevjles Gaard	138	Gaaseholm (Gaaescholmb) 41, 54	
Cap(p)elet	68—69	„Fire og tyve Mænd“	85	Gadeanlæg i Halvtredserne .	277
Castrum Wethæl	11	Fiskbæk (Fiskbækmundede) 39, 43,		Gadeanlæg siden Halvfjerds-	
Cementvarefabrikker ...	365—66	74, 219		erne	315—16
Civildommer	386	Fiskergade. 33, 47—49, 102, 130,		Gadename i ældgammel Tid	61
Clauses Kilde (Klavses Kilde)		150, 247, 284, 291		Gaderegulering	242
70—71, 199—200, 294		Fiskeriet i Brohøl	215—16	Gader og Bygninger i Halv-	
Consumption (C.s-kontor) 66, 114,		Fiskerne	60, 91	fjerdserne	299—314
243, 262—63		Fjellegade	53, 210, 307	Gadeoptøjer	102—103
Dacia	21	Fjendtlig Besættelse af Byen		Galgen	45
Dalgade	315	98—98, 103—06, 107—08		Galgedal (Gallidal, -gyde) ...	45
Dampbaade og Dampskibe 292, 369		270—71, 272—76, 283—91		Gamles Hjem	43
Dampmøllen	212, 360	Fjerdinginddelingen	48	Gammellaa	39, 41
Dampvæveri	364	Fjordsejlads	370	Gammelhavn 42, 245, 264, 277, 312	
Danske Skole	265	Flegboder	65	Gammeltorv. 30—31, 49—50, 96	
De Gamles Hjem	333	Flegborg (-gade -gyde) ..	65—66,	Garnisonen 114, 122, 124, 133, 264	
„D. Friis“ A/S	365	256, 263, 302, 303, 315, 361		Garverier	359—60
Distriktlæger	131	Flegmade (-gyde -vej) ...	41, 54,	Gasværk	279, 331
Djævlekløften	242	65—66, 338		Geddebro (Giedbro)	17, 41,
Dominikanere	21	Flensborg	290, 291	67—68, 263, 284	
Dommere	322	„Flidens Prøve“	277	Gendarmer	322
Drejlsvæver	82	Flugt fra Byen ...	94, 104, 106,	Genopbygning af Nørre-	
Dæmningen 67, 123—24, 210—11,		110, 112		gade	127—28
213—14, 277, 311		„Fløde“	17	„Giesthuset“ (Gæsthuset) ...	66
Døbefont	177	Foghs Friskole og Legat. 265—67		Gilder paa Raadhuset ...	57—58,
Efterlysning paa Tinge ...	99	Folden	49, 308	93—94	
Egernhulen	73, 75, 108	Foldegade (Foldgade) 49—50, 308		Godendorp (Gudendorf) ...	211
„Ejendomme“, Byens. 48, 72, 79,		Folkebanken	353	Good-Templar Ordener ...	378
88, 115		Folketingsmænd	381—82	„Grand Hotel“	305
Ejendommene paa Romsmark		Foreninger	371—78	„Grave“, Byens	61—62
og Holmen	75	Forkoblen	339	Gravminder i St. Nicolaj	
Eksportstalde & Markedshal. 370		Forprang (Forkøb)	9, 60	Kirke ...	171—175, 179, 183
Ekstraskatter	35—37, 87	Forsamlingsbygning. 316, 376—77		Grejsdal	332, 369, 379
Elektricitetsværk	329	Forskat (Forskudskat) ...	87—88	Grejsdals-Aa. 4, 41, 69, 211, 272	
Eligerede Borgere .	117—18, 138	Forskoleseminariet ...	319, 321	Grejsdalsvej	314, 315
Ellehale, Lang-	156	(Se „Tilføjelser og Rettelser“)		Grejsdals Stole- og Møbelfabr. 369	
Embedsmænd. 112, 117, 382—89		Forstandere f. Handelsskolen 371		Grejs Eng	227
„Embeds“mænd (Haandvær-		Forstandere f. Teknisk Skole 373		Grejs Mølle	290
kere)	84	Fragnetvogne	291—92	Grundet . 3, 39, 41, 68, 159, 202	
Engelsholm	58	Fredensgade	315	Grundet Birk	75
Enge	40—41	Fredericia	107, 133	Grundet Hule	70, 72, 296
Engveje	65	Fredericiavej	242, 312,	Grundet Kjær	70
Epitafier i St. Nicolaj Kirke		314—15, 332		Grundet Markskel ...	39, 68, 70
171—75		Frederik d. Syvendes Høj ...	281	Grundet Skov	95, 106
Erhverv	78, 81—83, 134,	Frederiksodde	107—09	Grundetvejen	272
253—58, 356—70		„Fremmede“ og Borgerne ..	91	Grønholt	94, 226
Fabriksvirksomheder ...	359—68				

Grønnegade . 31, 50, 61, 62, 118, 253, 264, 360—61	Hospitalslemmer 236—37	Kalmarkrigen 36
Guldkrog (Guldskrog) 4, 71, 227, 277	Hoteller 306—08	Kancellibude (Kantskerbude) 35, 37—38, 86
Haandværkerfest 373	Hovedbanegaard . . 293, 299, 347	Kaninøen 41
Haandværkerforeningen 311, 372—74	Humleavl 90	Kapellaner ved Vor Frelser Kirke 380
Haandværkerstanden 81—84	Humlehaver 72	Kapellaner ved St. Nicolaj Kirke 192—94
Haandværkslav 81—84, 134, 253, 372	Hurod(de) (Hofraad) 72, 280	Kappelagre 201
Hadersløf (-hus) 37	Hurodvej 72, 200	Karteleslagfabrik 363
Haddesør 74—75	Hvejsel 117	Kateketer 193
Halsjern 60, 90	Hvejselbjerg 156	Katolsk Menighed 381
Hamborg 291	Hygiejniske Forhold 46—47, 278, 304	Katsund 61
„Hammerhus“ 305	Høgholt (Høffholt) 75—76	Kiddevej 45
Hammerværket 369	Højbed (Hifbed, Hyvbed) 72, 228	Kilder 45, 52, 70, 72, 100, 199—201, 278—79
Handelsforeninger, Vejle 371—72	Højen 282, 283	Kirkeblokken . . 96—97, 177—78
Handelsskole 371	Højen Bæk (Aa) 40, 158, 161	Kirkeboderne 47, 148, 150
Haraldskjær 5, 14	Højen Hule 160	Kirkebroen 245
Harcnose 70	Højskolehjemmet 311, 375	Kirkegaard . 30—31, 49, 96, 101, 183, 195—198, 237, 266, 299
Havnefogeder 328	Idrætspark 340	Kirkegaard (Klostrets) . . 28, 195
Havnegade (vejen) 4, 252, 255, 277, 311, 342	Ighæ Birk (Egebjerg) 75	Kirkegade . . 30, 46, 50—52, 102, 118, 147, 254, 266 (smlgn. Kirkestræde)
Havnehus 245	Ildebrande . . 33, 34, 91, 97, 118, 123—29, 363	Kirkeinventar 171—79
Havnekasse 1838 265	Ildsteder 34	Kirkeklokker 170—71, 184
Havnen . . 42, 242—52, 324—328	Indbyggerantal 77, 101, 133, 239, 319	Kirkelige Forhold i Nutiden 379—81
Havnens Grundlæggere 252	Indkvartering 103, 109, 111, 151, 271, 273—74, 288—90	Kirkemøder i Vejle 4—5
Havnetrafik 251, 328	Indlemmelser under Køb- staden 39—40, 315	„Kirkens Hus“ 47, 89, 96
Havneudvalg 328	Indremission 378	Kirkens Jordegods 185
„Helligkilden“ 199—201	Indsejlingsforhold . 106, 133, 242	Kirkeskikke 183—84
Henrettelse 89—91, 259	Industrien 253, 359	Kirkestræde 47—49, 52 (smlgn. Kirkegade)
Herredag i Vejle 5	Istandsættelse af offentlige Bygninger 100—101	Kirketorvet . 30, 49—50, 129, 258, 268, 308, 334
Herredsfoged 117, 386—87	Jagtvej 43	Kirurger i ældre Tid 130
Herredsgrenser 5, 68	Jelling (-Herred) 4, 68	Kjeldkjær 269—70
Herredsskallet ved Stokbroen 67	Jelling Syssel 5	Kjærgaard 79, 105
Herredsskrivere 117, 386	Jellingvej 314, 315	Kjærsgaard 16—18
Herslebsgade 315	Jerlev Herred (Jarlæg) 5, 68	Kjølholt 5
Hess' Fabrikker 360—62	Jernbaneanlæg 292—93, 299, 344—48	Klokker (Kloster, Raadhus, Kirke) . 25, 29—30, 59, 170—71
Hestehaven 67, 71—72, 228	Jernbanegade 299	Klokketjener 89
Heste- og Kvæghold 264	Jernbanegladsen 311	Klosterets Enemærke 39, 41
Hinrichsens Hotel . . 288, 306—07	Jernstøberier . . 356—57, 360—62	Klostergade 268
Holmans Herred 5, 39, 217	Johannes Gyde 241 (S. 49 „Aastræde“)	Klostermedien 55
Holmeaa 41	Jomfrugangen 67, 211	Klosterstræde 56
Holmebugt 244	Jordskyldpenge 87—88	Klubben 259, 305
Holmen 39, 49, 71, 75, 247—49, 277	Juelsbjerg 273, 286	Klubgaarden 305, 354, 375
Hornstrup Kirke 32	Julemarkeder 372	Klædehandlere i det 17. Aar- hundrede 78—81
Horsens 37, 133	Jyllandsgade 252	
Horsensvej 39, 73—75, 200, 242, 262, 277, 294, 296, 299	Kabeltoft . 69, 277, 294—96, 334	
Hospitalet 67, 124, 213, 221—38, 316	Kagstrygning 59	
Hospitalseng 294, 299, 315	Kalkbrænderivej 67, 299	
Hospitalsforstandere 231—38		

Knabberup Aa (Knapdrup) . 41
 „Knapbog“, Byens 99
 Kobbelen 70, 72, 75
 (smlgn. „Weyle Cabler“) 339
 Kob(b)elmade 39—41
 Kochens Kilde 45, 199
 Kolding 103, 111, 133, 140,
 159, 164, 212, 270, 290
 Koldinghus . . 16, 36—38, 76, 85,
 93, 211, 382
 Koldinghus Amt 382
 Koldinghus Len 85, 112
 Koldingvejen . . 43—45, 121, 199,
 242, 252, 312, 314—15
 Kommunale Bygninger. 318, 320,
 323—338
 Kommunale Indtægter i det
 17. Aarhundrede 87
 Kommunale Institutioner 319—42
 Kommunale Udgifter i det 17.
 Aarhundrede 87, 264
 Kommuneskole 319—21
 Koncertsalen 305
 Kongebesøg i Vejle 4, 5, 24,
 38, 52, 55, 56, 121, 147, 258,
 259, 271 (293)
 Kongeligt Gavebrev 55
 Kongens Bude . . . 35, 37—38, 86
 Kongens Kjør 40
 Konsumtionen 66, 114, 243,
 262—63, 342
 Kontrol med Raadet 85
 Korsbrødregaarden 56
 Korsgade 61, 277
 Korsør 292
 Krammarkeder 60, 129
 Krigen 1848—50 269—77
 Krigen 1864 282—91
 Krigene i det 17. Aarhund. 93—110
 Krigsfolks Plyndringer . . 94—97,
 104—05, 109
 Krigsskatter 35—36, 97,
 104—05, 108, 110—11
 Kriminaldommer 322, 386,
 Kulimport 358
 Kvægpesten 1746 119—20
 Kæmnerbestillingen 86—87
 Kæmnerregnskab 87
 Kærlighedstien 296, 335
 København 292
 Købmandsforretninger . . 78, 81,
 134, 138—39, 357—58
 Købmandslav 78, 84

Købmand 78, 81, 84, 134,
 138—39, 357—58
 Købstadlov $\frac{7}{4}$ 1619 86
 Købstadretten trues 107
 Ladegaarden . . . 39—40, 44, 216
 Ladegaardsmarken. 114, 157, 160
 Ladegaardsskoven . . 98, 106, 157
 Landbosparekassen, Vejle 50. 352
 Landbrug 79, 90, 134
 Landevejsanlæg. 43, 242, 314—15
 Landmandsbanken 352
 Landstingsmænd 382
 Langelinie 299, 315, 316
 Langflod Skov 43—44, 389
 Latinskolen efter 1865 . 209—10
 Latinskole, Vejle gamle. 202—10
 Bygninger 202—03, 210
 Elever og Lærere . . . 205—09
 Lavsbestemmelser 83
 Leerbæk (Leerbech, Lerbæk) 40,
 216, 271
 Leersig 39
 Legater til Skolebørn. 92, 266—67
 Lensmanden 34, 37, 85—86
 Lergravning 44
 Lervarefabrik 368
 Ligsten i St. Nikolaj Kirke 92,
 179—183
 Lillebjerg 23, 28, 43, 45, 314
 Lille Grundet 288, 358
 Lille Grundet Hulvej . . . 70, 286
 Lille Grundet Mark 273
 Lille Grundet Teglværk . . . 299
 Lillekrog 72
 Lille Torv 266
 Linnemanns Fryd 298
 Linnemanns Toft . . . 72, 297, 315
 Listefabrik 368
 Litografisk Etabl. 367
 Losseplads 45
 Loutbyegade 53—54
 Lysholt 95, 159
 Lægevæsen i ældre Tid. 130—31
 Løget (Dam, Høj, Mark,
 Skov) . 3, 39, 43—44, 75, 98,
 106, 148, 149, 155—65
 Løngangen 26
 „Madam Gaarmanns Træ“ . . 140
 „Madam Grytters Hus“ . 299, 357
 Manddrab 91, 102
 Maren Tønnesesgyde 66
 Margarinefabrik, H. Steensens 365
 Maria Einsiedeln 30

Maria Hospital 53, 61, 381
 Marked og Markedsplads. 30, 53,
 60, 129, 316—17
 Markmænd og M.-vogtere. 49, 89
 Marmorvarefabrik 368
 Maskinfabrikker 362
 Mejerier 299
 (Se „Tilføjelser og Rettelser“)
 „Menigheden“ 85
 Menighedshus 379
 Metodistmenigheden 380
 Midtaen (Midtbroaa). 41, 48, 50,
 53, 61—62, 65, 124
 Mikkelskrog 72
 Mineralvandfabrik 368
 Missionshus 378
 „Moltkes Minde“ 259, 280
 Munkbjerg 379
 Munkenborg Kro 270
 Museum (Muscumsforen.) 337—38
 Mølholm (Bæk, Dal, Mølle) 42, 43,
 220, 278, 315
 Mølleaaen . . 41, 50, 67, 213—15,
 247—48
 Møllelæmning . 67, 211, 213—15
 Møllebakken 283—84
 Møllegade (-stræde) 50—51,
 266, 268
 Møllekrog 72, 75
 Møllen 33, 50, 67, 98, 211—
 20, 311, 360
 Møllere 212—13
 Mønstring af Borgerne . . 77—78
 Møntfund 102
 Mørkedal 339
 Nattelejer kgl. 38
 Nattevagt 56, 89
 Nedde Aa (Bro) 40, 216
 Nicolaj Kirke 49, 109, 166—82, 308
 Nordaa 41
 Nordbanegaard 347
 Nyboesgade 315
 Nybygninger 316—19
 Nytorv 49, 56, 60
 Næringaliv 78, 81—83, 101,
 133—34, 253—58, 356—70
 Nørgrafve 62
 Nørrebro 66—67, 124, 213,
 294, 303
 Nørrebrogade 210, 229, 286
 Nørregade . . 60—62, 65—67, 102
 —03, 123—28, 140, 229, 254
 —57, 302—03

Nørremarken. 73, 75, 155, 243, 332
 Nørreport. 66, 107, 114, 247, 262
 Nørreskoven. 72, 75, 90, 98, 106,
 116, 140, 199, 252, 259, 281,
 339—40
 Nørretorv 316
 Nørvangs Herred 5, 117
 Nørvang-Tørrild Herreder . . 131,
 382, 386
 Odd-Fellows 378
 Odinsgade 315
 Oldermænd og Lavbroder . . 83
 Omløbsaaen 18, 41, 338
 Opløb (Opløjer) 91, 102
 Ordensbestemmelser 10, 91
 Ordinerede Medhjælpere hos
 Sognepræsten 194
 Organister 89, 101, 194
 Orgelfabrik 366
 Orla Lehmannsgade 62, 304
 Overfald 91, 102—03, 322
 Overfartsted 2—3
 Overlærere 320
 Oversvømmelse 2, 48
 Paladsteatret 377
 Palisadeindhegning 61
 Papvarefabrik 366
 Passagepenge 112, 119
 Pedersholm. 16, 40, 44, 114, 219,
 283, 287, 315
 Pengeinstitutioner 348—53
 Pest 33, 107, 143—48, 186
 P. Hendrikaensgade 277, 287
 Pilkebakken (Pikebakken) 70—71,
 74, 200, 272, 282, 284,
 294—95, 335
 Polakkerne i Vejle 108—10
 Polakkerhulen (P.-skoven) . . 73,
 108, 339
 Politi 56, 88—89, 123, 322
 Politimester 322, 386
 Porsmose 41
 Porthuse. 33, 42, 48, 66—77, 121
 Postbudpenge 87
 Postgaard (Posthus) 291, 307, 344
 Postmestre 344
 Postmestersti 72
 Postvæsen 140, 344
 Prisbestemmelser 91
 Privatbaner 347
 Privatakoler 321
 Privilegier (Privilegiebogen) 6—10
 Prædikebrødre 21

Prædikestol 176
 Præstegade 49, 82
 Præstegyden 50
 Præsternes Embedsboliger 50—51,
 379
 Præster ved St. Nicolaj Kirke
 185—94
 Præster ved Vor Frelsers
 Kirke 380
 Pugedal 39, 339
 Raadet 84
 Raadhus (Nr. 1) 30—32
 Raadhus (Nr. 2) 56—59, 93,
 95—96, 100, 105, 122
 Raadhus (Nr. 3) 122—23
 Raadhus (Nr. 4) 305—07
 Raadhustorvet 23, 56, 59, 60,
 122, 129, 139, 269, 271, 288, 305
 Raadmænd 54, 85
 Raadmændspenge 85
 Raadmænd (1468—1680). 153—54
 Raadmændenes Sportler 85
 Raad og Købmændslav 84
 Raadstuemøder 57, 278
 Raadstueplads 24, 129
 Raadstueretten 84
 Rebslageri 247, 311, 369
 Regnskabsbog (Byens) 99
 Rendsborg 290
 Renligholdelse af Gader. 47, 130
 Repræsentanter. Byens. 118, 243
 Residensgaarden 52
 Residensgade 52, 248
 „Residentz“
 Kapellanens 31, 51, 62
 Sognepræstens 50—51, 62
 Riher Kirke 12
 Ribevej 43, 242, 271, 315
 Rigsdagsmænd 381—82
 Rodemestre 88
 Rold Kro 140
 Rom 3, 19, 73
 Roms Birk 75
 Romsguard 18, 73—74
 Roms(gaards) Mark 19, 39,
 72—75, 116
 Roms Hule 39, 72—73
 Roms Leje 3, 75
 Romsmarkspenge 87
 Roum 3, 19, 73
 Rosborg 13—16, 18, 20,
 40—41, 216
 Rosborg Vase 39—40

Roskjær 13, 17—18
 Rovle Banke 164
 Rustvogne 38, 95, 106
 „Røde Kohr“ 135
 Rødkilde 72
 Røveri af Kvæg 97
 Saalelæderfabrik, Vejle 41
 Samfærdighedsforhold 291—92
 Sægefaldspenge 86, 87
 Sandbanken (S.-graven). 260, 272,
 282, 297
 Sandbjerg 43, 72
 Sandemænd 9, 59
 „Sandet“ 43
 Skanderborg 37—38, 150
 Skarpretter 89
 Skat af fremmede 36
 Skatteligning 88
 Skatter 35—38, 87, 102, 110
 Skibbroen 42, 118
 Skibet 41
 Skibet Aa 17, 40, 216
 Skibet Kirke 5
 Skibshyggeri 256, 259, 312
 Skibsfart 42, 101, 133, 242,
 251—52, 291, 323
 Skidenkjær (S.-eng, -ast) 42, 61
 Skolebygninger 96, 203, 210,
 265—268, 320
 Skolegade 56, 307
 Skoleinspektører 320
 Skolens Jord 43, 45, 50, 72, 82
 Skolevæsen 50, 82, 96, 100,
 202—210, 264—68, 319—21
 Skomager (S.-lav) 82—84, 372
 Skotsøjsfabrikker 368
 Skoven 43, 72—73, 75, 86, 90,
 98, 106, 116, 140, 297—98,
 339—42
 Skovfoged 49, 86, 116, 140,
 298, 340
 Skovfogedbolig 116, 298, 321, 340
 Skovgade 277, 294
 Skovhugst 90, 116, 340, 342
 Skovstrid 116, 342
 Skovtilsyn 86, 116, 339—40
 Skyttehuset 280—81, 293, 379
 Skyttehusgade (-vejen) 294—98,
 315
 Skyttelavet 280—82, 374
 Slagtehus 328
 Slagtehusinspektører 329
 Slavekrigen i 1848 269—70

Smede 49, 54, 55, 96, 254, 278, 356	Stribæk 17	Tirsbæk Birketing 75
Smørskyldpenge 87—88	Strid med Ejeren af Tirsbæk . 76	Tobaksfabrik 368
Snabe 26, 63—64, 79	Strid mellem Borgerne ind- byrdes 116, 342	Toldembedsmænd 137, 343
Sneum 79, 105	Strid mellem Sognepræst og Borgere 113	Toldforvaltere 343—44
Snoge, Snoggade 63—64	Strid om Løget Mark . . 155—65	Toldvæsen 9, 66, 114, 243, 262—63, 312, 342—44
Snogebro 17, 41	Stævningmænd . . . 9, 59, 88—89	Tornballe (Tordenballe) Skov 43, 259, 339, 340
Snoghøjvejen 42	Sukkervarefabrikker 368	Torvebrønden (Kielde) . . . 52, 60
Sofesminde (-Eng) 17, 271	Svendehjem 373	Torvepumpen 53
Sognedeling 379	Svenskerne i Vejle 103—08	Torvegade . . . 48, 60—63, 79, 118, 136—38, 234, 253—54, 256, 305
Sognepræster v. St. Nicolaj Kirke 185—192	Svertpøt (kilde) 39, 45, 199	Torvet . . . 24, 30, 52—53, 59—60, 305—06
Sognepræster v. Vor Frelsers Kirke 380	Svinehold 46, 49, 72, 90	Torvepladsen . . . 30, 59—60, 305
Sommerlyst 296	Svineslagteri, Andels- 370	Torvets Omgivelser 52—56
Sommerudflugter 379	Svinholt og Svinholtmænd 155—64	Treaarskrigen 269—77
Sortebrødre 11	Svinholtvejen 156, 158	Trediveaarskrigen naar Jyl- land 93
Sortebrødreklostret . . 12, 21—30, 56, 60, 155	Svin i Skoven 72, 89—90	Treschows Minde . . 252, 314, 333
Sparekassegaarden . . . 110, 308, 310, 349	Sværtpøtkilde 45, 199	Trikotagefabrikker 364
Sparekasse, Vejle Byes og Amts 253, 308, 310, 348—50	Sygehuset . . . 131, 309, 334—336	Trykkerier 353—54, 367
Sprøjtetorvet 129	Sygehuseger 336, 381	Træd(e)balle 17—18
Stadepenge 60, 87	Syn af Mølleaaen 67	Trædenlund 339
Stadsbud 59, 88	Syn paa Bygninger . . . 99—100, 105—06, 122	Trælastforretninger 358
Staldgaardsgade 277, 315	Sæbefabrikker 364	Trældsfabrik 41, 367
Stampemølle 43	Sølvfund 102, 110	Tynger kongelige 37
Stampes Skov 254, 299	Sønderaaen . . . 4, 41—42, 48, 60, 68, 199, 211, 240—42, 244—45	Tyveri 90—91, 98
Statsinstitutioner 342—48	Sønderbro . 41—42, 114, 118—19, 240, 242, 283, 312, 342	Tæppe- og Uldvarefabrik . . 369
Stationsforstandere 347	Sønderbrogade 42, 312	Tønnesesgyde 65—66
Stenbrovig (-Bæk) . 156, 160—64	Søndergade . . 38, 46—48, 52, 53, 136, 140, 147, 255, 256, 257, 284	Tønnesgade 263, 277
Stenbroen 42, 67 (240)	Søndermarken . . 39, 43, 155—65, 263, 321	Tønsberg 150
Stenhulen 73	Søndermarksskole 321	Tørrild Herred . . 5, 67—68, 117
Stiftamtmandsembedet 112	Sønderport . . . 33, 48, 107, 240	Tørrild Herredsvej 67
St. Nicolaj Kirke . . . 49, 51, 109, 166—82, 308	Sønderskoven . 43, 72, 90, 339—40	Udgravninger . . 3, 42, 43, 61, 65, 66, 102, 249
St. Nicolaj Sogn 379	Takserborgere 88	Udskiftning af Byjorderne . . 263
St. Norberts Kirke 381	Teater 258, 305, 311	Udskrivning af Mandskab . 35—36
Stokbroen 41, 66—68	Teglovn (Klostrets) 28—29	Uhrebakkerne 69
Stokkemænd 9, 59	Teglværker . . . 44, 116, 299, 367	Uhre Mark 17
Stolefabrikker 367, 369	Tegneskole 372	Ullekrat 72
Stolestader i Kirken 184	Teknisk Selskab 373	Understøttelsesfond, Vejle Handelsstf. 371
Storaaen 39—40, 41—42	Teknisk Skole 316, 373	Vaaben i Haand 91
Storbjerg 45, 74, 199, 213	Telefonselskab 355	Vagthus (-stue) 56, 123
Store Grundet 271, 358	Telegrafbestyrere 344	Vagt i Portene . . . 89, 107, 119
Store Grundet Skov 278	Telegrafvæsen 344	Valebæksbugt 244
„Store Mose“ 156	Tenen 14, 40—41, 216, 242	Valgmenighed 376
Stormklokke 29, 59, 91, 123	Textilfabrik 363	Vandmølle, Vejle . . . 33, 50, 67 98, 211—20, 311 (360)
Stormklokkepenge 85, 87	„Thors Halle“ 298	Vandværk 278—79, 332
St. Pouls Kirke 380	Tinget (Tingstedet) . . 30, 49, 59	Vardevej . . . 17, 18, 43, 67, 263, 315
Straatage . . . 34, 51, 124, 129, 314	Tingforhandlinger . . . 59, 67, 99	Vare- og Industrierlotteri . . . 372
Strandgade 299	Tirsbæk . . . 28, 75—76, 211, 379	
Strandvejen 280		

„Vasen“	70	„Vejle Penge“	262	Ynglingeforeningen	378
Vedelsgade	304, 315	Vejle Socialdemokrat	355	Wallensteins Tropper i Vejle	95
„Ved Korset“	61	Vejmelshøj	41	„Wedthug Marck“	39—40
Vejanlæg	43, 242, 314	Vejrmølle, Vejle... 220, 270, 273,		„Weyle Cabler“	69
Vejlborg	305	282, 284		Wissingsgade	65, 277
Vejle (Bynavnets Oprindelse) 1—2		„Ventzelhøj“	321	Worsaaes Anlæg	296
Vejle Aa	4, 211	Vestergade (vejen)... 47, 53, 54,		Worsaaesgade	315
Vejle Amt	239, 244, 363	130, 263, 277, 286, 299—302		.Egtkørsel	37, 106, 112
Vejle Amts Avis	253, 353	Vester Made	39—41	Øksnelhandel	78
Vejle Amts Folkeblad	354	Vesterport	66	Ømkulerne (Ømkullerne)... 44,	
Vejle Amtstidende	355	Viborg	141	49, 321	
Vejle Bank	350	Vider og Vedtægter	90—91	(Se „Tilføjelser og Rettelser“)	
Vejleborggen	11	Vildtbane, Kongens	43, 148	Ørredgaard (Kongens og	
Vejle Byes og Amts Spare-		Vilstrup	40, 43, 114	Nedde)	216
kasse. 253, 308, 310, 348—50		Vilstrupvejen	44, 270	Ørstedsgade	299, 315
Vejle Byfred .. 9, 39, 63, 73—75		Vimmelshøj	39—42	„Ørstedaminde“	344
Vejle Fabriksvirksomheder ..		Vinding	28, 32, 163—64	Østergade	316
359—69		Vindingvejen	42—43	Øster Port	66
Vejle i det 17.—18. Aarh. 39—76		Volmersgade	277, 316	Øster Snede Sogn	223
Vejle i Halvfjerdserne. 299—314		Vorbasse	282	Øvrighed i ældre Tid... 84—86,	
Vejle i Nutiden	315—81	Vor Frelses Kirke ... 316, 379		112, 117, 141—54	
Vejle-Konstitutionen	4—5	Væbning 77, 123, 135, 260, 269—70		Øvrighedspersoner	382—86
Vejle Mark	40	Vægtene ... 48, 59, 89, 307, 322			

B. PERSON-REGISTER

Aagaard, Telegrafbestyrer ... 344	Ammitsbøll, Landvæsenskom-	Andersen, Ole, Klejnsmede-
Aagaard, Kjartan-, Kriminal-	missær	mester
dommer	348	254
Aagaard-Pedersen, J., Direktør 366	Anchersen, Carl, Fabrikant . 253	Andersen, Ole, Smedemester. 254
Aarup, J. W., Smedemester. 278,	Anchersen, Jes, Bendrejer .. 253	Andersen, Oluf, Kapellan ... 192
356	Anchersen, Martin, Justits-	Andersen, Poul, Rektor ... 208
Abel, Hertug	raad	Andersen, Thomas
4, 33	253, 268, 350	19
Adolph, F. Th.	Andersdatter, Cæcilie	Andkjær, Dragon
292	142	272
Aistrup, Robert, Direktør ... 370	Andersen, A., Smedemester . 254	Anfeyld, Henning van
Albrechtsøn, Ludvig (Smlgn.	Andersen, Andreas, Købm. 254, 371	16
Albretsen, L.)	Andersen, Bundgaard, Fabrik. 366	Ascersen, Jens (Adersen,
22	Andersen, C., Købmand. 258, 286	Asterson, Atzerson) 31, 32, 185
Albretsen, Foch, Raadmand . 152	Andersen, Carl, Byfoged ... 149	Askov, A., Læge .. 354, 370, 389
Albretsen, Hans, Vork	Andersen, Chr., Direktør ... 364	Asser, Prior
97	Andersen, H., Fabrikant ... 366	27
Albretsen, Ludvig (Se S. 22) 5, 7	Andersen, Hans, Møller. 212, 217	Augustinus, Raadmand
Alexander IV., Pave	Andersen, Hans, Tolder. 142, 146	143
4	Andersen, Jens	Bach, Anders, Fabrikant,
Algotsen, Karl	39	Murermester
15—16	Andersen, Jesper, Hospitals-	366, 368
Allerup, P., Snedkermester 372, 373	forstander	Backhausen, C. A., Litograf. 367
Allestrup, Trompet	232	Backmann, Hans, Sønderkov 161
277	Andersen, Johan, Købmd... 258,	Backmann, Peder
Alrøe, S. M., Arkitekt . 316, 377	316, 350, 358, 367	161
Als, Jacob, Hører	Andersen, Margrethe, Organist 194	Badenhaupt, Johan, Amts-
209	Andersen, Martin, Slagter-	skriver
Alsted, J., Rektor . 210, 336—37	mester	382
Ammitsbøll, Iver Nielsen ... 81	254, 260	Bagger (Bager), Christian An-
Ammitsbøll, konst. Hospitals-		dersen
forstander		254
232		Bagger, Jørgen, Bagermester. 254
		Bagger, Oluf Hansen, Rektor 208

- Baggesdatter, Gunder 147
 Baggesdatter, Maren 144, 147
 Baggesen, Bagge, Hospitalsforstander 232
 Baldewien, Købmand .. 140, 243
 Bang, Musikant 219—20
 Bang, F. A. C., Statskovrider 340
 Bang, Hj. de, Godsejer 349
 Bang, Mathias, Orgelmester . 194
 Banner, Erik 27
 Barby, von, Stadskommandant 291
 Bardenfleth, Emil, Gehejmekonferensraad 384
 Bardenfleth, V., Kammerherre. Stiftamtmand . 335, 348, 351, 384—85
 Bardram, C. C., Handskefabrik 368
 Bartram sen., Skomagermest. 255
 Bartram, Martin, Skomagermester 255, 260, 288
 Bartz, Havnefoged 328
 Bast, Anton, Metodistpræst . 380
 Bech, Th. Aug., Redaktør .. 355
 Beck, Vilhelm, Pastor 378
 Becker, T. A. 73
 Becker-Christensen, G., Konsul 358—367
 Belov, Hendrich, Lensmand 37, 78, 156, 158
 Bendixen, Laurids, Redaktør. 354
 Bentzen, Chr., Skomagermest. 387
 Berg, Agent 290, 302
 Berg, C., Urmager 374
 Berg, Hans Christian, Mølle-ejer 212, 214, 217—18
 Berg, Octavius, Købmand... 372
 Berleme-Nix, A., Bankbestyrer 352
 Bernhardt, Georgius 205
 Berntsen, Anton, Orgelfabrik 366
 Berntsen, Jørgen 205
 Bertelsen, Møllebygger 372
 Bertelsen, Anders, Borgmester 142
 Bertelsen, Jens, Borgmester. 63, 78—80, 93—94, 97, 98, 101, 142, 144—45
 Bierregaard, C. L., Garverm. 319, 359, 373
 Bierregaard, Fr., Købmand . 359
 Bierregaard, Jørg., Garverm. 359
 Bierregaard, Will., Garverm.. 359
 Bierring, Gæstgiver 139
 Bille (Bilde), Mogens, Lensmand 78, 151
 Bille, Otto, Amtmand 382
 Bille, Sten, Amtmand 382
 Bille-Brahe, Axel Henrik, konstitueret Amtmand 384
 Billenstein, Olaf, Konsul, Direktør 360
 Billeschou, A., Fabrikant ... 368
 Billeschou, Lauritz, Fabrikant 368
 Birch, E. P., Kæmner . 254, 374, 382
 Birnbaum 258, 305
 Biug (Byg), Jens Andersen . 228
 Bjerre, Lars Pedersen 47
 Bjerring, Madam 125
 Blauenfeldt, D. B., Organist. 177, 194, 258
 Blauenfeldt, Lene, Lærerinde 378
 Bloch, Tonne, Biskop 170
 Boeck, C. C., Ingeniør 329
 Boesen, Julius, Bankbestyrer. 352
 Boesen, Stephan, Faktor ... 338, 373, 389
 Boesen, Ulrik Chr., Justitsraad, Kæmner, Hospitalsforstander 232, 290, 349, 351, 359, 382
 Bojsen, P., Højskoleforstander, Gedved 381
 Bonin, General 272, 274
 Borch, Prokurator, Hospitalsforstander 232, 235
 Borch, Benjamin 160
 Borch, Peder, Magister 195
 Bording, M., Overlærer 320
 Bostrup, Knud Pedersen . 66, 81
 Boye, Dr., Haughus 352
 Boysen, Ingver, Kirurg 130
 Brahe, Knud, Engelsholm 157, 186
 Brahe, Otto, Lensmand 34
 Brahe, Preben, Engelsholm . 53
 Brandt, Gæstgiver 306
 Brandt, J. H., Købmand 290, 302
 Bredal, Anders, Rektor og Kapellan 44, 192, 208
 Bredal, Niels, Rektor. 6, 26—27, 147, 202, 205, 207, 208
 Bredal, Oluf Andersen, Kapellan 192
 Bredal, Rasmus Nielsen, Kapellan 192, 207, 209
 Bredsted, Aage, Bibliotekar . 337
 Brems, J. L., Biskop 381
 Brems, L. A., Pastor 381
 Bressendorff, Harald, Maskinarbejder 376
 Brincker, A., Fabrikant. 362, 369
 Brincker, Carl, Isenkrammer. 362
 Brincker, Frits, Fabrikant .. 369
 Brincker, R. E., Direktør... 362
 Brix-Hedegaard, Kommune-lærer 333
 Broch, Hans Jacobsøn... 95—96
 Brorson, Biskop i Ribe 229
 Brosbøll, Jørgen 139, 195, 242—43
 Brun, Frederik, Stolemager . 367
 Bruun, J., Bankbestyrer 352
 Bruun, N., Arbejdsmand 376
 Bryske, Claus 17
 Bræstrup, Chr., Herredsskriver 386
 Buch, Hans 205
 Buch, Hans, Rektor 208
 Buch, Mette Nielsdatter. 142—43
 Buch, Niels Madsen, Præst 33, 142, 147, 186
 Buch, P. M., Skovfoged. 298, 340
 Buchholtz, Johannes, Overlæge, Dr. med. 336
 Buchwald, Frederich von, Oberstløjtnant 103, 151
 Buchwald, Wulf v., Amtmand 382
 Buhl, P., Sagfører, Godsejer. 304
 Buhl, Bagermester 268
 Bundegaard, Jacob, Fabrikant 363—64
 Busch, Eskild Nielsen, Præst. 190
 Busch, Niels, Møller... 212, 213
 Bülow, L. V. v., Amtmand . 382
 Byman, Henneke 211
 Bøegh, Jens, Guldsmed. 140, 213
 Bøegh, Jens Chr., Købmand. 257
 Bøegh, Niels Ditlev, Købmd.. 257, 269, 296
 Bøegh, Peter, Købmd. . 140, 220
 Bøg, Falch, Kapellan 192
 Carl X., Gustav 107
 Carlsen, H. R., Hofjægermest. 381
 Caroc, Christian, Amtsforv. . 385
 Carstensen, Sadelmager 243 (Se „Tilføjelser“)
 Carø, Nicolaj Chr., Byfoged. 117, 125, 127, 138, 254
 Carøe, Hans Fr., By- og Herredsskriver 386
 Christens, J. F., Distriktslæge 131
 Christensdatter, Kiersten... 237

Christensdatter, Lene (Liene) 142—43, 147
 Christensen, Bogbinder 278
 Christensen, Frøken. Over-
 telefonistinde 176
 Christensen, A. C., Købmand 269,
 302, 371
 Christensen, A. C., Træulds-
 fabrikant 367
 Christensen, Bent, Bogtrykker 367
 Christensen, Chr., Manufaktur-
 turhandler 371, 373
 Christensen, Chr. Henr.,
 Provst 192, 194
 Christensen, Hans P. Chr.,
 Stationsforstander . . 345, 347
 Christensen, Jens, Byfoged . 145
 Christensen, Jørgen, Konsul. 328,
 355, 358, 371, 373, 382
 Christensen, Laurits, Præst . 188
 Christensen, N. A., Murer-
 mester 381
 Christensen, Niels, Møllejejer. 212,
 220
 Christensen, Niels, Rektor 208, 265
 Christensen, O. N., Skomager. 290
 Christensen, Peder 148
 Christensen Ribes, Peder,
 Præst 176, 186
 Christensen, Søren, Øltapper. 24
 Christensen, Tuge 66
 Christian II., Konge 52, 202
 Christian III., Konge 28, 40,
 52, 56, 215, 223
 Christian IV., K. 36, 52, 68,
 86, 93, 147, 223
 Christian V., K. 111, 212
 Christian VIII., K. 258
 Christian, Hertug 38
 Christiansen, Chr., Fuldmæg-
 tig 328—29, 387
 Christiansen, C. T., Grosserer 357
 Christiansen, Frederik, Køb-
 mand 351, 357, 363, 370
 Christiansen, J. C., Fabrikant 170,
 178, 302, 357, 359, 363
 Christiansen, M., Købmd. . . 302,
 357, 358, 359, 371
 Christoffersen, Skrædder . . . 376
 Christoffersen, Tømrermester 365
 Christoffersen, Aage, Murer-
 mester 366, 373
 Christoffersen, Arne, Murerm. 366

Christoffersen, C., Murermest.,
 Cementvarefabrikant 365—66,
 373, 374
 Christoffersen, Henrik 151
 Christopherdatter, Mette . . . 144
 Christophersen, Kjeld (Kilian),
 Kapellan 192
 Clau, Kammerherre 365
 Claudi, Jomfru 125
 Claus, Greve af Holsten . . . 12
 Clausen, Carsten, Skomager. 98
 Clausen, J. P., Skomager . . . 259
 Clausen, J. W. Chr., Kriminal-
 dommer 386
 Clausen, P. N., Dyrslæge. In-
 spektør 329
 Clemensdatter, Lene 152
 Clemensdatter, Magdalene . . 152
 Clemensdatter, Maren 152
 Clemensdatter, Mette 104, 152
 Clemensen, Hans 152
 Clemensen, Hans, Præst i
 Odense 148
 Clemensen, Laurits, Præst . . 152,
 187, 205
 Clemensen, Mette 147
 Clemensen, Severin (Søren),
 ældre 143—44, 147
 Clemensen, Søren, yngre . . . 152
 Cohn, P. Sørensen, Urtekræm-
 mer 305
 Colding, P. Andersen, Rektor 143
 Coucheron, A. I., Toldinspekt. 343
 Czarniecki, Fyrste 108
 Czernin, Greve, Løjtnant . . . 283
 Dahl, Carl B. Aug., Amtmand,
 Konferensraad 289, 384
 Dahl, Chr. Fr., Byfoged 387
 Dalgas, Fabrikant 278
 Daagaard, Hans, Apoteker 132, 329
 Degenfeldt, Hannibal v., Amt-
 mand 382
 Degn, Mikkell 31
 Dekockz, Johan, Hører 209
 Dencker, cand. polyt. 255
 Dethlefsen, D., Købmand . . . 371
 Dobrzensky 283
 Dolleris, Andreas 296, 375—76
 Dormus 286
 Dorothea, Dronning 212
 Dueholm, P. C., Brandinspekt. 323
 Duerg, Anders, Hører 209
 Dujardin, N., Købmand 358

Dybvad, Jørgen Christoffer-
 sen, Professor 143
 Dybvad, Kristoffer 152
 Dytmer, Hinrich 143—44, 176
 Eckardt, Chr., Etatsraad 289, 337
 Edsberg, Aug. Edv., Stations-
 forstander 347
 Egeberg, Marie, Lærerinde . 334,
 338, 389
 Egtved, Søren Rasmussen 117, 134
 Ejsing, P. K., Landstings-
 mand 353, 355, 382
 Eldal, G. E., Toldforvalter . . 344
 Eldrup, Thorald, Fabrikant . 363
 Elmquist, P., Seminarieførst.
 (Se „Tilføjelser og Rettelser“)
 Eltzholtz, Carl, Metodistpræst 377
 Enevoldsen, Hans, Møller . . . 213
 Engelbert 38
 Eriksen, N., Agent 255
 Erik af Pommern 84
 Erik Menved 5
 Eriksen, Christen 7
 Eriksen, Mads, Tømrermester 250
 Erlandsen, Jacob, Erkebiskop . 4
 Ernst 258
 Espersen, Hans, Spillemand . 78
 Evers, Bataillonskirurg 136
 Exner, Professor 279
 Eyckens, S., Pastor 381
 Eysen, Las 16
 Faber, A. H., cand. pharm. . . 325
 Faber, Stationsforstander . . . 347
 Falkenstjerne, F., Folketings-
 mand 355, 381
 Fano, Gregers Lausen 206
 Farsen Ribes, Jens, Rektor,
 Præst 147, 186, 208, 231
 Faust, Rudolf, Amtsskriver . . 382
 Federspiel, Chirurg 132
 Feltendahl, Bogtrykker 367
 Fenneberg, J. H., Missionær
 333, 378
 Ferdinand d. II., Kejser 93
 Ferslew, Fæstemand 271
 Feveje, Jens Jacob 138, 248,
 257, 258, 268
 Feveje, Jens Sørensen. 136—38,
 176
 Feveje, Karen 138
 Feveje, Madam 134, 138
 Feveje, Maren 138
 Feveje, Peter Chr. 138

Fevejle, Søren Jensen . 134, 137
 Findsdatter, Anne 142—44
 Find(sen), Hans Iversen,
 Kapellan 192
 Finsen, Jesper 7, 143
 Finsen, Niels 52, 142
 Fischer, Enkemadam 259, 305
 Fischer, Johan Andreas, Køb-
 mand 305
 Fjeldborg, Paul, Overlæge 336
 Flach, J. W. F., Købmand 358
 Fleischer, Gerhard, Byfoged 117,
 130, 132, 190, 209, 214, 218, 219
 Flies 286
 Fogh, Søren, Kammerraad 140,
 176, 218, 265, 267
 Fogtmann 257
 Fogtmann, N. St., Vinhandler 311,
 350
 Folsack, Hans, Gissinggaard 161
 Frandsen (Frantzen), Niels,
 Magister 94, 150, 188, 204
 Frantz, Skolemester 265
 Frederik I., Konge 28, 56, 84
 Frederik II., K. 36, 40, 82, 216
 Frederik III., K. 107
 Frederik V. 121
 Frederik VI. 230, 235, 245, 251
 Frederik VII. 271, 281
 Frederiksen, Jørgen, Orgel-
 mester 194
 Friederich, Wilhelm af Bran-
 denburg, Kurfyrste 108
 Friis, Albert, Haraldskær 216
 Friis, Axel, Direktør 365
 Friis, Axel Ditlev, Fabrikant 365
 Friis, Fr. Chr., Kateket 193
 Friis, Hans Ditlev, Præst 191
 Friis, Hans Emil, Justitsraad 132,
 170, 177, 279, 319, 349
 Friis, Peter Fr., Apoteker 132
 Friis, P. T., Assessor 349
 Frobenius & Co., Th., Købhvn. 179
 Funder, Gustav, Rebslager 369
 Gaarmann, Christian, Skov-
 foged 140
 Gaarmann, G. F. 30, 139—40
 Gaarmann, Hans Larsen, By-
 foged 117, 137, 139, 164,
 195, 243
 Gabel, v., Stiftamtmand 117, 161
 Gablenz, Feltmarskal 283—84,
 286—87

Gadeberg, Havnefoged 328
 Galten, Chr., Barber 130
 Gamst & H. C. Lund 171
 Gauert, Hans, Hospitalsforst. 232
 Geismar, Chr. Fr., Grosserer 380
 Geismar, Johan Ove, Sogne-
 præst 380
 Gersdorff 114
 Gert, Greve af Holsten 7, 22, 211
 Givskud, Søren Nielsen, Rek-
 tor 207, 208
 Gjødesen, Morten 7, 232
 Gjødsøn, Jens (Gjødsen) 32, 50
 Glahn, Herredsfoged 288, 386
 Glahn, Th., Præst 380
 Glotto, Grees, Barber 130
 Glud jun., Hans, Fabrik 368, 373
 Glud sen., H. P. Blikken-
 slagermester 290, 372
 Glud, P., Købmand 248, 256,
 268, 303, 311, 371
 Godendorp, Dose de 211
 Godendorp, Timmo de, Rid-
 der 211
 Gondrecourt 283—84
 Gonsager, Chr., Ridefoged 69
 Gottlieb, F. C., Toldkasserer 344
 Gottlieb, J. P., Postmester 344
 Graae, Valdemar, General-
 direktør 365
 Grand, Jens, Teglværksejer 367
 Grand, Jens, Ærkebiskop 5
 Gregersen, Jørgen, Rektor 208
 Griisbæk, Niels, Raadmand 186
 Grothe, Bryggeriejer 360
 Grundahl, Christian, Byfoged 117,
 119, 149, 160, 161, 163
 Grunnet, J. B., Grosserer 358
 Grønwald, Kaptajnløjtnant 121
 Grytter 258
 Græbe, Christian Christopher,
 Herredsfoged 386
 Guldbrandsen, Folketingsmd.,
 Redaktør 355
 Guldbrandsen, G., Guld-
 smed 377—78
 Guldbrandsen, H., Guld-
 smed 377—78
 Gylding, A. Z., Kbm. 256, 305, 349
 Gylding, Erh., Købmand 254, 256,
 358, 371
 Gylding jun., N., Agent 198,
 256, 269, 274, 280

Gylding sen., Niels, Købmand 248,
 256, 292, 298, 348, 349
 Gylding, S., Havnefoged 256, 328
 Gyntelberg A., Sagfører,
 Hospitalsforstander 232
 Gyntelberg Jacob, Overrets-
 sagfører, Hospitalsforstnd. 232
 Gyrsting, Morten, Lensmand 155
 Gæbe, F., Fabrikant 368
 Götzsche, Chr. Carl, Præst 193
 Gøye, Mogens 27
 Hadderup, Rasmus Bertelsen
 (Erasmus Barth.Hadderup) 206
 Hahn 258
 Halkjær, Pæle- og Bukmester 244
 Halling, Lave Jensen 206
 Hallingius, Lago Jani 206
 Hammerich, P. F. A., Rigs-
 dagsmand, Dr. phil. 292, 381
 Hammerich, Fr. 77
 Hans, Konge 24, 32, 39, 73,
 75, 212
 Hans (Olufsen) Guldsmid 110
 Hans (Jørgensen) „Orre-
 mester“ 194
 Hansdatter, Ingeborg 142, 146
 Hansdatter (Clemens), Maren 143
 Hansdatter, Margrethe 213
 Hansen, Havnefoged 328
 Hansen, A. O. 269
 Hansen, A. P., Stavfabrikant 367
 Hansen, Bendt, Købmand 333
 Hansen Carl, Købmd., Skibs-
 reder 252, 291, 369
 Hansen, Carl, Stationsforst. 347
 Hansen, Christen, Hører 209
 Hansen, Chr., Glarmester 254
 Hansen, Chr., Gæstgiver 306
 Hansen, Claus 252
 Hansen, Einar, Farvermester 367
 Hansen, H. Chr., Direktør 352
 Hansen, H. Chr., Proprietær 350
 Hansen, Lars, Skipper 252, 291
 Hansen, L. P., Farvermester 367
 Hansen, Mathias, Byfoged 116—17
 Hansen, N., Direktør 369
 Hansen, N. Christof, Arkitekt
 318, 321, 329, 338, 373, 381
 Hansen, Nikolaj, Regiments-
 skriver i Kolding 160, 163—64
 Hansen, Otto, Skibskaptajn 292
 Hansen, P. Chr., Postmester 344
 Hansen, P. V., Bankbestyrer 352

Hansen, Peder, Klejnsmed	49, 96	Henriksen, Hermend, Hospit-	Hvass, Jens	27
Hansen, S., Adjunkt	11, 40	tulsforstander	Hvenegaard-Lassen, H.,	
Hansen, Stephan, Kbm.	134	Henriksen, S. H., Tomrerm.	Bibliotekar	337
Hansen, Svenning, Skibs-		Hepworth, G., Driftsbestyrer	Hvidtfeldt	258
fører	291, 369	Hermansen, Hans	Hviid, Agnes	291, 338
Hansen, Søren, Sognefoged	352	Hermansen, N. M., Kbm.	Hviid, H. M., Skipper	291
Hansen, Vilh., Valgmenigheds-		Hersleb, P., Herredsfoged	Hyrup, Oluf Sørensen	144, 181
præst	375	Hersleb, O. M., Justitsraad,	Høeg, Bankdirektør	363
Hansen Møller, A., København	360	Byfoged	Høgsbro, Skovrider	200, 340
Hansen Møller, H., Møllejejer	170, 212, 311, 360	280, 293, 350, 373, 361, 387	Høstmark, Hospitalsforstand	232
Hansen Møller jun., H., Direk-		Hersom, Mette Cathrine	Høxbroe, Hans, Præst	193
tør	360	Hertz, Cecilia	Høyer, Chr., Bogtrykker	332, 367
Hanson, C. C. J., Postmester	344	Hertz, Henrik, Digter	Høyer, H. W. M., Præst	190
Harald Blaataand	5	Hertz, Poul, Redaktør	Høyer, M. M., Provst	190, 212
Harboe, Christen, Møller	213	Hertz, Sylvester, Redaktør	Ingfeldt Jonassen, Typograf	255
Hardenberg, Joakim	18	Hertz, Wilhelm, Redaktør	Isaacsen, B., Herredsskriver	386
Hartmann, Musiker	286	Hertzum	Ishøj, Lektor	375
Hass, Hans Christian	125	Hess, C. E., Ingeniør	Iversen, C., Murermester	381
Hasselbalch, G., Fabrikant	368	Hess, C. M., Fabrikant	Iversen, Hans, Murermester	366
Hassing, Bagermester	258	170, 177, 338, 351, 360—62, 369, 373, 374	Iversen, Hans	378
Haugnard, S. S., Præst	193	Hess, Harald, Direktør	Iversen, Jørgen, Hører	205, 209
Havemann, A. H., Apoteker	53, 132, 138, 198	Hess-Petersen, C., Arkitekt	Iversen, Peder	206
Havemann, Kirstine Birgitte,		338, 377	Jacobsen, C., Borgmester	328, 333, 334, 355, 370, 376, 382, 387, 389
Enke	177, 185	Hindborg, Charles, Grosserer	Jacobsen, G., Driftsbestyrer	331
Hedemann, General	271	364, 367	Jacobsen, Hans, Drejlsvæver	82
Hegelund, Peder, Biskop	204, 207	Hindtzbroch, Ritmester	Jacobsen, Hans, Hospitalsfor-	
Hegermann-Lindencrone,		95	stander	232
General	282—83	Hinrichsen, C., Købmand	Jacobsen, Hans, Vægter	307
Heide, Toldinspektør	343	Hird, V. E., Stationsforstander	Jacobsen, J., Kaptajn	370
Heide, Johs., Orgelbygger	178	Hirschfeld, General	Jacobsen, Knud, Raadmand	152
Heiel, von, Løjtnant	96	272—73	Jacobsen, V., Amtsforvalt.	290, 385
Hellfried, C. F. von, Stiftamt-		Hjelm, Bager	Jacobæus, Mathias, Dr.	142, 172
mand	47—48, 129—30, 132, 216, 220, 227, 236, 239, 243, 244	Hjernøe, Billedhugger	Jakobsen, Kresten	205
Helms, C. D. K., Købmd.	290	Hjort, V. B., Postinspektør	Jakobsen, Møller, Telefon-	
Helms, G., Branddirektør	288, 290	Hoff, E. C. F., Præst	mester	356
Helms, J., Præst	194	Hoffbauer, Distriktslæge	Jakobsen, Thomas	205
Heltzen, E. S. E., konst. Amt-		131	Jarner, Olaf, Direktør	365
mand	383	Hoffmand, Johan Petri	Jensdatter, Anna	93, 142, 145—46
Helweg, H., Driftsbest.	337, 348	Hoffmann, Hans de, Amtmand	Jensdatter, Johanne	142, 145—46
Hemme, Kommandør-Kap-		10, 382	Jensdatter, Lene	145—46
tajn	245, 248	Holbeck, Hans, Bartskeerer	Jensdatter, Met	308
Hemmet, Biskop	149	Hollesen, Bødkermester	Jensen, A. K., Redaktør, Køb-	
Henckel, Prokurator	349	378	mand	354, 375
Hendriksen, H., Snedkerm.	373	Holm, R. I., Seminariefor-	Jensen Sole, Anders	81, 94
Hen(d)riksen, P., Købmd.	258, 277	stander (se „Tilføjelser“)	Jensen Kjøbsvend, Anders	81
Henrik, Greve af Holsten	12	Holst, H., Proprietær	Jensen, Anton Chr., Gaardejer	353
Henrik, Henning, Orgelmester	194	Holst, H., Proprietær	Jensen, Augustinus	145
Henriksen, H., Redaktør	355	Holst, Jesper Andersen, Borg-	Jensen, Bertel	104, 145
Henriksen, H., Sognepræst	204	mester	Jensen, B. M., Lektor	373
		146	Jensen, C., Sagfører	363
		Holst, Margrethe, Jespersdatter		
		146		
		Holst, P. L., Præst		
		193		
		Hoppe, Fr., Direktør		
		365		
		Hoppe, Peter Fjeldsted, Amt-		
		mand		
		383		
		Houmann, N., Direktør		
		350, 363		
		Hovmand, Jens Pedersen		
		205, 209		
		Hutzen, Dyrslæge, Inspektør		
		329		

Jensen, C. Reinholdt, Stationsforstander	345, 347	Jensen-Bang, Fabrikant	368	Kaalund, Snekermester 260, 280
Jensen, Christen, Præst	188	Jensen-Haarup, Redaktør	354	Kaltoft, H. A., Tømrermester 381
Jensen, Frits, Arkitekt. 319, 389		Jeppesen, S. Tømrerm.	367, 373	Karen, Jesper Jensens
Jensen, H., Lærer	320	Jepsen, Gregers	125	Kaysen, C. A.
Jensen, Hans, Kaptajn	369	Jes Smed	49	Ketelsen, Asmus (Raamus Kjellden), Organist
Jensen, Hans, Raadmand	181	Jesper Murmand (Pedersen). 81, 194		Kidde, Amtsvejinspektør 289, 314
Jensen, Holger, Direktør	362	Jespersdatter, Anna	143	Kidde, Harald, Forfatter
Jensen, Holger, Købmand	371	Jespersdatter, Kirsten	143	Kierulf, Kancelliraad
Jensen, H. P., Fotograf	308	Jespersen, Find, Borgmester. 142 —144		Kinch, J.
Jensen, H. P., Købmand	350	Jessen, Carl, Møbelfabrikant. 367		Kirstens, Hans Møller
Jensen, H. P., Postmester	344	Jessen, Hans, Møllebygger	362	Kiørboe, Arkitekt
Jensen, P., Gaardejer, Store Lysholt	382	Jessen, Johan v., Amtmand. 382		Kiørboe, H. O. C. L., Politimester
Jensen, Jens, Raadmand	78	Jessen, Peter Chr., Sognepræst 380		Kjeldsen, Niels, Dragon
Jensen, Jens, Murerformand. 376		Jessen, Valdemar, Fabrikant. 362		Kjeldsen, Thorkild, Bankbest. 353
Jensen, Jeppe, Rebslager, Havnefoged 197, 247—52, 328		Joelsen, Peder, Borgmester. 143		Kjer, Tyge, Vinhandler. 260, 269
Jensen, Jesper, Borgmester. 93, 96—98, 146		Johan, Greve af Kiel	211	Klein, V. Kanaris, Rektor
(Karen Jesper Jensens)		Johannes af Verle	5	Kleine, H., Typograf
Jensen, J. J., Malermester	308	Johannes, Laurentius	22	Klem, S. C., Distriktslæge
Jensen, J. P., Gaardejer	351, 355, 370	Johansen, Henrik, Købmand. 371		Klemmensen, Søren
Jensen, Lars, Fæstehusmand. 270		Johansen, Mads (Mathias) Lime, Kapellan	192	Klevesahl, Christian Nicolaj. 131
Jensen, Mads Tordsen, Borgmester	78, 143, 147, 153	Johnsen, Aage, Gaardejer 351, 355		Klingberg, Toldinspektør
Jensen, Mads Tordsen, Raadmand	63—64, 78—79, 104, 142, 145	Johnsen, Chr., Sygehusinspektør	336	Klingemann, G. E. T., Toldkasserer
Jensen Medelfart, Mads, Præst 186		Jonsen, Laurids, Drost 16, 18, 22		Klüwer, A. C. J., Skovrider. 339
Jensen, Marius, Gaardejer, Direktør	352	Jonsen, Niels (se Niels Jensen)		Knoth, C., Toldforvalter
Jensen, Mathias	79	Jorgenson, Olog, Klokketøber 30		Knud Valdemarsøn
Jensen, Mikél, Branddirektør 336, 350, 370, 375		Juel, Chr. Fr., Major	124	Knudsen, Hans
Jensen, Mikkél, Raadmand	143	Juel, Elise	92, 204	Knudsen, Jacob, Kapellan 192, 228
Jensen, Niels, Borgmester 10, 84, 141		Juhl, Axel, Præst	194	Knudsen, J. M., Litograf
Jensen (Jon(s)en), Niels, Borgmester	39, 52, 78, 82, 141—42, 169	Juul, Jens Pedersen	148, 187	Knudsen, Niels, Borgem. 7, 78, 94, 144, 181
Jensen, Nicolaj, Købmand	354, 387	Juul, Peder, Borgmester	143	Knudsen, Olga, Landstingsmedlem, Lærerinde
Jensen, N. P., Forretningsfører. 328, 332, 336, 376, 389		Juul, W. A., Urmager	372	Knudsen, Søren, Raadmand. 152
Jensen, N. P., Lærer	354	Jørgensen, Skotøjsfabrikant. 368		Koch, Fabrikant
Jensen (Hansen), Oluf, Borgmester	31, 141	Jørgensen, Alfred Th., Dr. theol.	255	Koch, M. N., Møller
Jensen, P., Jernstøber	357	Jørgensen, C. A., Guldsmid. 305		Koch, V., Professor
Jensen, Severin, Købmand	247	Jørgensen, Chr., Bankbestyrer 352		Kochen, Casper von
Jensen, Søren, Borgmester	146	Jørgensen, G., Handelsgartner 370		240—41
Jensen, Thorvald, Sæbefabrik, 364		Jørgensen, Hans, Komtunelærer	255	Kofoed, H., Bankbestyrer
		Jørgensen, J., Snekermester. 368		Kofoed, Th., Gasværksbestyrer
		Jørgensen, J. C., Listefabrikant	368	331—32
		Jørgensen, Julius, Kantor	255, 320, 371	Korch, Mester Hans
		Jørgensen, Jørgen, Proprietær 352		Krabbe, kgl. Kommissarius
		Jørgensen, Laurits, Hører	209	Krabbe, Edle
		Jørgensen, M., Handelsgartner 370		Krabbe, Jacob, Damsgaard
		Jørgensen, Theodor, Bogholder	305	Kraft, N. A., Møllejer. 212, 219, 265
				Kragballe
				Kragballe, Chr. Malta, By- & Herredsskriver

- Kragelund, Knud P., Præst. 189
 Krarup, H. A., Rektor 210
 Krarup, Hans Chr. Math.,
 Præst. 191
 Krarup-Hansen, Vinding. 375
 Krarup, N. C. M., Telegraf-
 bestyrer 344
 Kristensen, Evald Tang. 28, 105
 Kristiansen, R., Skoleinspek-
 tør 320
 Kristoffer den Anden. 22
 Krohn, Skovrider 340
 Krohn, Johan, Overløjtnant. 95
 Kruuse, A., Murer. 170
 Kræmer, Johan, Kirurg. 131—32
 La Cour, Direktør 364
 Lagesen, Jens, Tirsbæk. 61
 Lambertsen, Albret 102
 Langager, S. C., Grosserer . 336,
 354, 358, 371, 389
 Langballe, Købmand 140
 Langballe, Poul, Mølleer 212
 Langberg, M., Bibliotekar 337
 Lange, Erik, Skovgaard 157
 Lange, H. M., Byfoged, Her-
 redsfoged. 117, 129, 132, 240,
 243, 386—87
 Lange, Henrik. 151
 Lange, Kristen A., Seminarie-
 forstander 425
 (Tilføjelser og Rettelser)
 Lange, Th. H., Herredsfoged 386
 Langkjær 258
 Langsted. 161
 Larsen, Axel, Litograf. 367
 Larsen, Chr. E., Stationsfor-
 stander 347—48
 Larsen, Ditlev, Smed. 377
 Larsen, Holger, Folketings-
 mand, Redaktør 355, 382
 Lassen, Justitsraad 164
 Lassen, Garvemester 360
 Lauenborg-Christensen, F. H.,
 Skibsmægler 370, 371
 Laugesen Riber, Mads (Low-
 søn) 181
 Lauridsen, Laurids, Raad-
 mand 99, 150, 154
 Lauridsen, Peder 18, 22
 Laurits, Markvogter 89
 Lauritsen, Hans, Kapellan 192
 Lauritsen-Nimb, Niels, Borg-
 mester. 93, 142, 145—46
 Lauritzen, Berthel, Hospitals-
 forstander 232, 234
 Lauritzen, Oluf, Hører 209
 Lauritzon, Anders, Hører 208, 209
 Laursen, P. Chr., Direktør. 364
 Ledebur, General 272—273
 Lehmann, Orla, Amtmand. . 179,
 272, 280, 293, 305, 381, 382,
 383—84
 Lejerschovius, Georgius Ivarus 205
 Lemvig, Jørg. Pedersen, Rek-
 tor 208
 Lendorf, C., Arkitekt. 170, 282,
 305
 Lerche Jørgensen, Provst 191, 268
 Leth, Christen, Commerce-
 raad 227
 Leth, Christian, Krigsraad 227
 Leth, Lars Balslev, Kateket. 193
 Levetzau, de, Stiftsbefalings-
 mand 170, 218
 Licht, Chr. de Fine, Over-
 læge, Dr. med. 336
 Lieder, Karusselejer 296
 Linde, Niels, Tirsbæk 116
 Lindemann, Thomas 138—39
 Lindenow, Johs. Thomsen,
 Ridder 16
 Lindquist, Niels, Christians-
 feld 128
 Lindroth, Ritmester 111
 Lindtner, Simon, Skibsbyg-
 ger 125, 247, 292, 370
 Lindved, Prokurator 237
 Lindved, konst. Byfoged. 131
 Linnemann, A., Agent, Kon-
 sul. 179, 248, 254, 258, 268,
 269, 290, 297, 349, 350
 Linnemann, Anne Marie 254
 Linnemann, Carl, Slotspræst. 254
 Linnemann, Ernst, Konsul 254,
 342, 349
 Linnemann, Henrik, Køb-
 mand. 124, 127, 139, 220, 243
 Linnemann (Lindemann),
 Johan, Borgem. 119, 134,
 138—39
 Linnemann, Søren 139
 Linnemann, T., Kunnerraad. 381
 Linstow, Eggert Kristof v.,
 Amtmand 382
 Lorentsen, Lorents, Møller. . 137
 Lorentsen, Lorents (Florents
 Florentsen), Teglblænder. 137
 Lorentzen, E. W., Redaktør. 354
 Lorenzen, Købmand. 248
 Lorenzen, Vilh., Dr. phil. 23, 25
 Lund, Hans, Bankdirektor 351
 Lund, P., Kaptajn. 370
 Lund, Troels 77
 Lunge, Iver, Tirsbæk 75—76, 212
 Lunge, Ove 28, 76, 212, 215
 Lütken, Johs. Sylvester, Amts-
 forvalter 385
 Lüttichau, Matthias v., Kam-
 merherre, Godsejer 278—79,
 382
 Lützwow, Sigvard, Amtmand 382
 Løfberg, Per, Prokurist 363
 Løfberg, Peter, Direktør. 363
 Løvenørn, Kommandørkap-
 tajn, Overlods 244
 Løwe, Toldkasserer 343
 Løye, J., Bogholder 292
 Løye, W., Skipper 291
 Madsdatter, Karen 142
 Madsdatter, Maren (Mariane) 104,
 142, 144—45
 Madsen, Hospitalsforstander. 232
 Madsen, A., Landbrugskandi-
 dat 370
 Madsen, Anders, Hører 209
 Madsen, A. Th., Skotøjsfabri-
 kant. 368
 Madsen, J. J. K., Købmand. 256
 Madsen, J. Kr., Skovsende. 352
 Madsen Vejle, Jacob, Præst. 104,
 142
 Madsen, Jens. 82
 Madsen, Jens (J. M. Tordsen),
 Raadmand 64, 142, 145
 Madsen, Johan 97
 Madsen, Knud 144
 Madsen, Mads, Formand 328
 Madsen, Mads, Kaptajn. 369, 379
 Madsen, Mikkel, Hører 209
 Madsen, Niels, Borgmester. 143
 Madsen, Niels, Skærup 352
 Madsen, Peder. 206
 Madsen, P. Th., Byfoged, Borg-
 mester 387, 388
 Madsen, Richard, Direktør. 370
 Madsen, Richard, Redaktør 354
 Madsen, Theodor, Købmd. 256, 303
 Magdahl-Nielsen, Arkitekt 319, 379

Malling, Ove	245	Mogensen, Herman, Fabrikant	363	Nielsen, S., Tomrermester	231, 280, 282, 373, 376
Marcussen & Søn, Orgelbygger	178	Mogensen, Jens, Sindinggaard	157	Nielsen, Murermester, Brygmester	360
Mare, Kai de la ... 173—74,	177	Mogensen, Poul, Gaardejer, Ølholm	352	Nielsen, Møllebygger ...	228, 297
Maren Mikkel	95	Molke-Nielsen, Mejeriejer ..	367	Nielsen, A. K., Overportør ..	389
Maren Saxen	137	Monrad, M. A., Herredsfoged	386	Nielsen, Anders, Bager	254
Markdamer, Caspar	34, 76, 148—49, 157, 231	Monticuculi, Feltmarskal ...	108	Nielsen, Anders, Møller	212
Markmann, Fr. J. A., Amtsforvalter	385	Morgenstjerne, Munthe, Toldinspektør	343	Nielsen, Axel, Grosserer	358
Markussen, Bertel, Møller ...	213	Mossin, Knud, Hører	209	Nielsen, Claus, Handelsgartner	377, 380
Markussen, Ole, Fabrikant ...	368	Mule, Mikkel, Magister	189	Nielsen, Chr., Mølleforpagter	213
Markussen, P., Fabrikant ...	368	Muhle, Chr., Herredsskriver ..	386	Nielsen, Christen, Borgmester i Varde	142
Martensen, E. V., Toldforvalter	344, 348	Mulvad, G., Stiftsfysikus 337,	374	Nielsen, Hans, Skovfoged ...	263
Mathiesen, M. B., Skræddermester	334, 373, 389	Munk, Anders	144	Nielsen, J., Arbejdsmand 328,	389
Mathiesen, P., Fabrikant ...	362	Munk, Mogens, Landsdommer	16, 52, 424	Nielsen, Jens, Tomrermester	376, 377, 387
Matzøn Liem, Oluf (Madsen Lime)	183	Munk, Simon, Borgmester ...	81, 94—95, 145, 151	Nielsen, Kristian, Gaardejer, Riisgaard	352
Meden, Birkedommer ... 265—66		Mühlenstedt, Hans Chr., Apoteker	131	Nielsen, M., Arbejdsmand ...	376
Medens Enke	197	Mühlenstedts Enke	130	Nielsen, Mads, Borgmester ...	40, 142—43
Meden, Pastor, Fredericia ...	197	Mülbe, v. d., General	289	Nielsen, N. C., Overlærer ...	320
Meinertz, H. F., Direktør ...	370	Müller, C., Fabrikant	363	Nielsen, N. C., Postmester ...	344
Mejer (Mayer), Conradt, Orgelmester	194	Müller, Max, Oberst ... 282—83		Nielsen, N. J., Møbelfabrikant	367
Mejer (Mayer), Johan Jochum, Organist	118, 194	Müller, Søren Chr., Kateket ..	193	Nielsen, Nicolaus, Landsdommer	216
Mejrup, Knud, Hører	209	Mygdal, Jes, Kateket	193	Nielsen, Niels, Direktør	365
Melbye, J. P., Sognepræst ...	191	Møhl, N. F., Fabrikant. 360,	371	Nielsen, Niels, Direktør	365
Mette Porsen	143	Møhl, N. F., Købmand	255, 342, 371	Nielsen, Ole, Hotelejer, Munkebjerg	379
Meyer, Inspektør	329	Møhl, Stephan, Sagfører, Hospitalsforstander	232	Nielsen, Oluf, Magister ... 40,	142, 185—86, 201, 215
Meyer, H., Arkitekt, Justitsraad	318	Møller, Gerda, Institutbestyrerinde	321, 426	Nielsen, Oluf, Orgelmester ...	194
Michaelsen, Musikdirektør ...	294	Møller, Hans	215	Nielsen, P. C., Fabrikant ...	368
Michelsen, Chr., Murermester	231, 282, 290, 372, 376	Møller, H. C., Borgmester i Horsens	161	Nielsen, Peder, Gaardejer, Daugaard	370
Michelsen, Fl., Institutbestyrerinde	425	Møller, Jens Peter, Konsul. 256,	289—90, 303, 371	Nielsen, P. Kjær, Fabrikant. 368	
(„Tilføjelser og Rettelser“)		Møller, John, Mølleforpagter	213	Nielsen, Poul (Poul Skriver)	144
Middelboe, Biskop i Ribe, Hospitalsdirektør ...	228, 236	Møller, Th., Arkitekt	379	Nielsen, Rasmus, Højskolelærer	354
Mikkel Orgelmester	194	Møllgaard, Ulrich, Præst ...	380	Nielsen, S. Kjær, Fabrikant. 368	
Mikkelsdatter, Else	146	Mønster, G., Præst ... 194,	378	Nielsen, Thomas, Lærer, Rigsdagsmand	354, 381
Mikkelsen, Jens, Borgm. ... 143,	156, 164	Neergaard, Dankvard, Proprietær	177	Nielsen (Kirkelund) Thomas, Træskomager, Folketingsmand	328, 382, 387
Mikkelsen, Jens, Præst	148	Neipperg, General	283, 286	Nielsen, Tue (af Nebbe) ...	211
Miltersen, P., Telegrafbestyrer	344	Neuchs, H. H. Chr., Provst. 190,	193, 230, 235	Nimb, Niels Lauritsen, Borgmester	93, 142, 145—46
Mindstrup, Jørgen, Hospitalsforstander	134, 232—33	Neuhaus, H. F., Rebslager ...	269, 290, 372	Nissenborg, Peder	219—20
Minét, Bager	376	Neuhaus, J. C., Rebslager ...	311, 373	Nix, C. H., Bankbestyrer, Købmand	352
Moe, Fr., Missionær	378				
Mogens Murermester	228				

- Normand, Ernst, Lensmand . 150
 Nostitz 283—84
 Nutzhorn, C. L. V. R., Amtmand 348, 374, 384
 Nyrop, Martin, Professor 318
 Nør, Prinsen af 271
 Nørgaard, S. K., Lærer 382
 Nørlund, Poul, Dr. phil., Museumsinspektør 28—29
 Obel, P. B., Ingeniør 278
 Oerts, Frederik, Amtmand 382
 Offuerskier, Jørgen, Hospitalsforstander 282
 Olesen, Jens, Borgmester 31, 141
 Olesen, Niels, Borgmester 141
 Olesen, S., Borgerrepræsentant 269
 Olesen, S. A., Gaardejer, Ammitsbøl 370
 Oldenburg, P. H., Rektor 208
 Olrik, Chr., Amtslæge 425
 Olsen, A. J., Direktør 365
 Olufsen, Jens, Borgmester 31, 141
 Orloff, Fr. Lektor 13, 20, 336
 Ostermann, H. R., Hospitalsforstander 232
 Ottesen, M., Hospitalsforst., Snedkernester 198, 232, 234, 260
 Ottesen, Niels 254
 Ottesen, Peder 152
 Packness, P., Sagfører . 269, 271
 Paludan, H. J., Kancelliraad, Herredsskriver 349, 386
 Parsberg, Enevold 216
 Pape, Wilhelm, Skotøjsfabrikant 368
 Peder, Biskop 12
 Peder, Grundet, Hører 209
 Pedersdatter, Bodil 145
 Pedersdatter, Else Margrethe 139
 Pedersen, Christen, Borgmester 143
 Pedersen, Christian, Grosserer 358
 Pedersen, Jens, Gaardejer 350
 Pedersen, Grundet, Jens, Rektor 202, 205
 Pedersen, Michel, Kapellan . 192
 Pedersen, N. P., Fabrikant . 366
 Pedersen, P. A., Ingeniør 329
 Pedersen, Peder, Grosserer . 358
 Pedersen, Steffen 17
 Pederssøn, Hans, Tolder 212, 213
 Petersen, A. A., Urmager 255
 Petersen, Aage, Bankdirektør 351
 Petersen, A. C., Sæbefabrikant 255, 364, 371
 Petersen, Carl, Malermester . 312, 373, 389
 Petersen, Carl Ludvig, Deko-
 rationsmaler 170
 Petersen, Chr., Bogbinderm. 373
 Petersen, Chr., Cementvare-
 fabrikant 366
 Petersen, C. V., Kommune-
 lærer, Forstander 371
 Petersen, D. C., Vægtfabri-
 kant 368
 Petersen, Emil, Stadsingeniør 323,
 324, 328, 373
 Petersen, H. C., Bogbinder-
 mester 258
 Petersen, Harald, Bogbinder-
 mester 258
 Petersen, Jacob, Bankdirek-
 tør 255, 351, 362
 Petersen, J. G., Telegrafbe-
 styrelse 344
 Petersen, J. V., Bygnings-
 inspektør 319
 Petersen, Jørgen, Tømmer-
 mester 333, 373
 Petersen, Konrad, Lervare-
 fabrikant 368
 Petersen, Ludvig A., Arkitekt 170,
 311, 373, 378
 Petersen, Ludvig, cand. mag.,
 Forstander 371, 426
 Petersen, N. F., Købmand . 254,
 358, 371
 Petersen (jun.), N. Fr., Gros-
 serer 358
 Petersen, Ole, Købmand 255
 Petersen, P. C., Lervarefabri-
 kant 368
 Petersen, P. V., Driftsleder . 328,
 389
 Petersen, Thorvald, Redaktør 322
 Petri, Chr. Fr., Kateket 193
 Pichman, Hans, Klokkestøber 171
 Plooyen, Christian, Amtmand . 383
 Pogwisch, Magdalene 92,
 150, 204
 Pogwisch, Margrethe, Wulfa-
 datter 149
 Pogwisch, Otto, Lerbæk 216
 Pontoppidan, Henrich Erik-
 sen, Sognepræst 107, 189
 Possin, Møller 212
 Poulsen, Chr., Murer 376
 Poulsen, Fr., Gartner 389, 390
 Poulsen, Frederik, Køb-
 mand . 135—36, 351, 360, 371
 Poulsen, M., Købbersmed 355
 Poulsen, Just, Overlæge 381
 Poulsen, P., Kaptajn 370
 Poulsen, Poul 81
 Printz, Skibsbygger 259
 Prip, Søren, Vognmand 258, 294
 Prittwitz, Overgeneral . 272, 274
 Qvist, Mathias, Skipper 291
 Qvist, S. P., Gaardejer 370
 Qvist, S. P., Redaktør 382
 Ramsing, W. W. C., Købmd. 371
 Rantzau, Ritmester 151
 Rantzau, Ditlev, Amtmand 382
 Rasmussen, A., Jernstøber 269,
 356, 373
 Rasmussen, Axel, Grosserer . 358
 Rasmussen, C., Fabrikant 357,
 364, 371
 Rasmussen, Emil, Bankdirek-
 tør 351
 Rasmussen, L., Folketings-
 mand 355
 Rasmussen, R. A., Politiaasi-
 stent 328
 Rasmussen, R. O., Faktor 354
 Rasmussen, S., Institutbe-
 styrelse 321, 426
 Ravn, Aage, Amtsforsvalter 385
 Ravn, N. V., Præst 194
 Reeh, C., Præst 194, 380
 Reichenbach, Greve 272
 Richter, Kammerraad 243
 Ringkøbing, Mikkil, Hører 209
 Roat, Linedanser 258
 Roed, J. Maler 179
 Roessel (jun.), A. van, Direk-
 tør 363
 Roest, Anders Hansen, Hører 209
 Roest, Anders Jespersen, Hø-
 rer 209
 Røsten (Rosten), Anders
 Hansen 146, 206, 209
 Roesten, Jesper Andersen,
 Rektor 146, 195, 206, 208
 Rosenborg, General-Vejmest. 240
 Rosendal, H., Højskoleforstd. 375

Rosenørn, Carl Gustav, Amtmand	383	Schou, Peter, konst. Amtm..	384	Smidt, A. I., Købmand	136, 140, 248, 254
Rostenius, Johannes Andreas	206	Schou, Thorkil, Læge	320	Smith, F. L. E., Sygehuslæge	336
Rostock, Georg von, Hauptmand	95	Schougaard, Prokurator	349	Smith, Laurits Hansen, Sognepræst	127, 190—91
Rottbøll, C. F., Etatsraad	170	Schousboe, P. S., Præst	193	Sole, Anders Jensen, Raadmand	81, 94, 154
Rottbøll, C. M., Biskop	170	Schousboe, V. C., Præst	193	Sommerfeldt, Skovfoged	298
Rudbeck, Aage Jensen, Dommer	386	Schrøder, V., Gasværksbest..	331	Spicker, H. J., Orgelmester	194
Runge, K., Stadsingeniør	328, 373	Schubarth, Herredsskriver ..	386	Spies, Wilh., Herredsfoged	386, 387
Ry(g)b(j)erg, Mads Nielsen, Rektor	49, 208	Schultz, Toldinspektør ..	270, 343	Sponeck, W. S., Toldkasserer	344
Rye, H. M. Olaf, Herredsskriver	386	Schwartz, S. K., Amtmand ..	382	Sporon, Benjamin, Amtmand	383
Rye, Olaf, General	272	Schweitzer, D., Redaktør	353—54	Staal, Peder Hansen, Tolder	118, 137, 142, 146, 216, 243
Ræbild, P. M., Amtsforvalter	385	Schwensen, Propr., Grøftehjern	212	Stalsen, Jørgen, Borgmest..	64, 81, 104, 142, 145—46
Rømer, L. F., Præst	194	Schytte, Vilhelm, Amtsfuldmægtig	288, 290, 381	Staffensdatter, Karen	145
Sabroe, N. C., Proprietær, Alstedgaard	351	Seelemann, Volkmar, Kommerzienrat	363	Staffensen, Hans	149
Sabroe, Thomas, Proprietær	220, 311	Seerup, Amtmand	114	Staggemeier, Axel, Kaptajn	284
Sadolin, C. A., Apoteker	132	Seest, Japetus C. A., Mølle-ejer	212	Stalknegt, Kai, Hospitalsforstander	176, 224, 224, 232—34
Sager, Johan Carl, Kirurg ..	131	Seest, P., Prokurator	197, 212, 348	Stallknecht, Lorents, Præst	176, 226
Saint-Aubain, Løjtnant	283	Sehested, Bogtrykker	367	Stampe, N., Farver	254, 269
Sandfeld, Kr., Professor, Dr. phil.	354	Seligmann, Alfred, Direktør	359	Stangenette, Catharina ..	144—49
Sanne, C. P. O., Toldinspektør	343	Seligmann, Kirstine, Institutbestyrerinde	321, 426	Steensen, Kobbersmed	365
Saxe, Anneken Pedersdatter	137	(Se „Tilføjelser og Rettelser“.)		Steensen, H., Fabrikant	297, 365
Saxe, Maren	137	Seligmann, Ludvig, Garverm.	258, 269, 312, 359, 372, 373	Steensen, Hans, Direktør ..	365
Saxen, Regimentskriver	164—65	Seligmann, Olaf, Direktør ..	328, 359, 373, 389	Steenstrup, By- & Herredsfoged	242, 386, 387
Schack-Brockdorff, Toldinspektør	343	Seligmann, S., Købmd., Bankdirektør ..	257, 269, 290, 351	Stephansen, M., Skipper	292
Schackner, G., Direktør	358	Selmer, J. H., Amtmand	242, 263, 356, 383	Stephansen, Stephan, Hospitalsforstander ..	232, 234, 235
Schiødt, Holger, Bankbestyrer	352	Sick, O., Læge	269, 290, 304, 342	Stephansen, Urban, Hospitalsforstander	232—34, 243
Schiødt, Johs., Justitsråd, Direktør	349, 363, 370	Silfverberg, Lene	378	Stephensen, Søren, Rektor	207, 208
Schiødt, P. V. A., Prokurator	255, 289, 349	Simon Smed	55	Stockfleth, W. W., Herredsfoged	277, 381, 386
Schiødt, J. Riddermann, Provst	191, 236, 254, 265	Simonsen, Jes, Møller	213	Stokholm, Laur. A., Præst ..	380
Schjøth, Aage Chr., Grosse-rer	357	Simonsen, Niels, Hører	209	Storm, Postmester, Kaptajn	344
Schjøth, Andreas, Konsul ..	298, 316, 355, 357, 373	Simonsen, S., Sadelmager ..	372	Strandby, C., Sagfører	255
Schjøth, Chr., Købmand	298, 357	Sindberg, Petrus Matthiæ ..	206	Strangenette, Hans	149
Schleisner, G., Distriktslæge	131, 387, 425	Skaaning, Kristoffer, Borgmester i Horsens	147	Strangenette, Karen	149
Schmidt, H. R., Telegrafbest.	344	Skeel, Albert	150	Struck, Iver Lauritsen, Hører	209
Schmith, G., Amtsvejspekt.	373	Skeel, Anders	31—32, 423	Strøm, Balthasar, Kirurg ..	130
Schou, H., Skoleinspektør	319—20	Skinkel, Morten, Amtmand ..	382	Sture, Peder Hansen, Præst	187
Schou, Jens, Professor, Dr. med.	320	Skou, Niels, Godsejer	351, 358, 369	Suhr, Henrik Evald	138, 195
		Skousen, Sogneraadformand	353	Svane, Anna Margrethe	137, 142
		Slomann, H. C., Sygehuslæge	336	Svane, Claus Hansen ..	112, 142, 146, 176
		Sluder, Frans	181		
		Smidstrup	258		

Svane, Dortea Pedersdatter	146	Sørensen, Knud, Rektor	95, 208	Tolder	258
Svane, Frants	146	Sørensen, M., Direktør	362, 371	Tomas	286
Svane, Hans, Biskop	188	Sørensen, Marie, Frue, By- raadsmedlem	334, 389, 390	Tordsen, Jens Madsen	64, 142, 145
Svane, Hans, Købmand	134	Sørensen, Mikkel, Gaardejer, St. Velling	352	Tordsen, Mads Jensen, Borg- mester	78, 142—44, 176
Svane, Hans Knudsen, Borg- mester	42, 47, 63, 81, 104, 142, 146, 180	Sørensen, Niels	206	Tordsen, Mads Jensen, Raad- mand	63—64, 78—79, 104, 142, 145
Svane, Maren Hansdatter	146	Sørensen Hyrup, Oluf, Borg- mester	144	Tranc-Jørgensen, Grosserer	358
Svanekjær, E., Toldforvalter	344	Sørensen, Ove W., Direktør	360	Tranholm, P., Cementvare- fabrikant	366
Svendsen, Fr., Købmand	358	Sørensen, P., Mejeriejer	366	Trepka, Major	269
Svendsen, Jacob	17	Sørensen, Peter, Partikulier, Bredal	353	Treschow, H. G., Amtmand	245, 252, 348, 383
Svendsen, Morten, Lensmand	156, 158—60, 163—64, 216	Sørensen, S., Kaptajn	370	Trojel, L. T., Amtsforvalter	365
Svenningsen, Forretningsfør	355	Sørensen, Søren, Raadmand	142, 153	Trovelsen, Las, Houer	226
Søfrensen, Hans (Se Hans Sørensen)	226	Sørensen, H. I., Købmand	257, 290, 350	Tscherning, Apoteker	131
Søfrensen, Hans, Vilstrup	216	Taulov, Major	288	Tscherning, Krigsminister	271
Søfrensen Svensk, Peder	46—47, 56	Teller, E., Sagfører	351	Tüchsen, E., Toldforvalter	344
Søgaard, N. K., Amdraads- medlem, Amdsrevisor	336	Terkelsen, Peder, Peders- holm	40, 114	Tørring, Hans, Skomagere- mester	124—25
Søtoft, Proprietær	349	Terkildsen, Mikkel, Byfo- ged	94, 98	Udbye, Chr., Bogtrykker	367
Søndergaard, Chr., Redak- tør	354—55	Thaysen, Asmus, Købmand	368, 371	Udbye, J. J., Direktør	370
Sønderup, J., Redaktør	355	Thielemann, Bygningsinspekt.	170	Uldall, F., Arkitekt	29
Søren Hører	209	Thisted, A., Konsul	358	Ul, Thomas, Romsgaard	19
Sørensen, Cementvarefabrik	366	Thisted, C., Konsul	358, 371	Ulrich, Apoteker	303
Sørensen, Smedemester	280	Thisted, J., Direktør	170, 290, 349, 363	Umlandt, Organist	194
Sørensen, A. J., Sognefoged	352	Thomasdatter, Ane	102	Urne, C., Stiftamtmand	130, 214
Sørensen Vedel, Anders	15, 142, 179, 186, 205	Thomsen, A. H., Bankbestyr.	352	Urne, Erik	149
Sørensen, Chr., Fabrikant	368	Thomsen, C., Driftsbestyrer	348	Urne, Lauge	149
Sørensen (Severinsen), den yngre. Clemen	6—7, 10, 27, 52, 78, 94, 97, 99, 144, 147—52, 157, 172, 179, 182—83, 205	Thomsen, Carl Chr., Præst	194	Urne, Mette	152
Sørensen, den ældre, Cle- men	143—44, 147, 175—76	Thomsen, Hans, Forvalter	161	Urne, Mette Eriksdatter	149
Sørensen, Clemen (Svinholt)	89	Thomsen, Knud	82	Ursin, Nikolaj Henrik, Kirurg	130
Sørensen, Hans, Kapellan	192	Thomsen, Mads, Raadmand	81, 94, 95, 97, 104, 144, 152, 154, 180	Valdemar, Hertug, Konge	5—6, 12, 22
Sørensen, Hans, Støvlemager	82, 84, 142, 153, 226	Thomsen, S., Postmester	344	Valdemar Atterdag	12, 74, 211
Sørensen Vejle, Hans, Præst i Nyborg	187	Thomsen, Thingberg, Skole- inspektør	320	Valløe, Knud, Kammerherre, Amtmand	348, 350, 385
Sørensen, Holger, Fabrikant	368	Thorsen (se Tordsen)		Vedel, Anders Sørensen	15, 142, 179, 186, 205
Sørensen, J., Guldsmed	138, 329, 373, 374	Thorkilsen, H. C., Købmand, Justitsraad	319, 367	Vedel, Christian, Præst	194
Sørensen, Jens, Møllejejer	212, 213, 220	Thorsen, Assuranddirektør	378	Vedelsens, Gregorius	206
Sørensen, Jep	40, 74, 141	Thorsen, Ejnar, Tømremest.	323	Vedlejanus, Nicolaus, Vejle	206
Sørensen, K. Kr., Kommune- lærer	387, 388, 389, 390	Thorstensen, Thrugot	5	Veilensis, Olaus Verling	206
		Thura, Albert, Rektor	206	Vejle, Jacob Madsen	142, 205
		Thygesen, J. C., Telegrafbest.	344	Vejle, Niels	206
		Tillisch, Jørgen, Berider	308	Velensis, Laurentius Clemens	205
		Tilly, Feltherre	93	Velleius, Nicolaus Severini	206
				Vellejus, Andreas Rostenius	206
				Vellejus	188
				Vellejus, Christianus Jacobi	205
				Vellejus, Johannes Buxenius	205

Verling, Ole	206	Wendt, Robert, Dekorations-		Worm, Amdi, Orgelbygger . .	178
Viellius, Petrus Ivari	206	maler, Forstander	373	Worning, J. P., Fabrikant . .	332,
Vieregge, Friderich v., Amt-		Westergaard, P. O., Præst .	194,		364
mand	282		380	Worsaae, Amtsforsvalter . . .	296,
Vilhelm, Organist	194	Wetche, H. A., Toldkasserer .	348		348, 385
Vilhelmsen, N., Præst	148	Widesen, Christen, Møller . .	213	Worsaae, Herredsskriver . . .	349, 386
Villumsen, Hans, Borgmester	147	Wilster, Major	272	Worsaae, J. J. A., Arkæolog . .	77,
Villumsen, Søren, Organist . .	194	Windfeld-Hansen, Konsul . . .	363—64		104, 249, 296
Vincentius, Iver Ove, Tirsbæk	75	Winding, S., Skipper	50, 291	Woyda, L. E. v., Amtmand . . .	382
Vind, Henrik, Grundet	149, 157	Winge, Mads (Mathias).	139, 243	Wrangel, Carl Gustav, Rigs-	
Vinter, Jes, Borgmester	141	Winstrup, Bygningsinspek-		admiral	108
Volf, Bartskeer	100	tør	231, 316	Wrangel, Helmuth, Oberst . .	105,
Wadum, Prokurator	269, 288,	Winther, Chr., Provst	190, 193,		270, 289, 290
	290, 342, 352		195	Wulff, P. B., Bankdirektør . .	257,
Wallenstein, Feltherre	93	Winther-Hansen, Frue, By-			351
Warburg & Seligmann	257, 290	raadsmlem	334, 389	Wulff, S. C., Købmand	257, 269,
Warburg, Holger, Grosserer . .	358	Winther, Peder Christiansen,			280, 349, 350
Warburg, Sophus, Grosserer . .	358	Kapellan	193	Wulff, Severin, Papirhand-	
Warder, Jens	207	Wipler, F., Arkitekt	381	ler	257, 358
Warrer, P. M., Konsul	371	Wise, Antoni, Klokkestøber . .	171	Zachariassen, A. C., Orgel-	
Wegener, H., Snedkermester . .	256,	Wissing, S., Partikulier	277, 290	bygger	179
	281	With, J. P., Herredsfoged . . .	383	Ølgaard, Peder, Toldkasserer .	343
Wegener, Otto, Farver-		Wittrup, Carl Chr., Sogne-		Ørsnes, P. M., Grosserer	363
mester	136, 256, 290	præst	191, 198, 290	Ørsted, A. S., Byfoged, Borg-	
Wegener, V., Grosserer	358, 378	Wittrup, Th., Fabrikant	369	mester	289, 293, 342, 373,
Weilbach, Fr., Adjunkt	336	Wium	258		374, 376, 387, 388
Weillensis, Thomas Jacobi . . .	205	Woldemar, Købmand	277	Ørsted, H. C., Gehejmekonfe-	
Weiss, Frue	286	Wolff, Hans Jeremiassen,		rensråd	388
Weiss, Malermester	372	Provst. 51, 142, 146, 189, 216		Ørum, Thomas	165
Wellejus, Tusanis Petri	205	Wolff, Jeremias Hansen, Præst .	113,	Østergaard, Lærer, Bredal . . .	353
Wendel, C. L., Ingeniør-			142, 189	Østergaard, J., Dyrlæge, In-	
kaptajn	161	Wolthers, Johs., Organist . . .	194	spektør	329
		Worch, Gæstgiver	306, 348		

TILFØJELSER OG RETTELSE

Side 9. Overskriften skal være: Kong Christoffers Brev af 27. November 1442.

- 10. Ved Beskrivelsen af Byens gamle Segl er der indløbet en slem Fejl. Der siges, at det ældste Signet findes paa Borgmesterkontoret, men det er dog kun et nyere Signet, der er blevet lavet efter det ældste, som nu ikke længere findes. Derimod er der et Aftryk af det i Traps „Danmark“, 3die Udgave, S. 272. [G. E. C. Gads Forlag har været saa imødekommende at overlade Redaktøren af „Vejle Bys Historie“ denne Kliché til Afbenyttelse].

Første Gang træffes det ældste Segl hængt ved et Dokument af 11te August 1421. (Det store Brev, hvori de slesvigske og jyske Stænder meddeler Kong Erik deres Vidnesbyrd i den slesvigske Sag).

Indskriften paa dette Segl er saaledes:
SIGILLVM CIVITATIS W.ETH.ELÆ.

Det nyere Stik har derimod den daarligere Indskrift:

SIGILLV CIVITATIS WEDALA.

A. Thiset har i en Afhandling om „Danske By- og Herredsvaabener“ i Tidsskrift for Kunstindustri 1893 P. 164 f. meddelt, at Vejle By i den nyeste Tid har ladet sig stikke et nyt Signet efter Sigillet fra 1423 (skal være 1421).

Det er altsaa dette, der er blevet afbildet her i Bogen paa Side 10 og findes paa Borgmesterkontoret.

- 22. Lin. 14 forn.: „propiis“, læs: „propriis“.
Lin. 6 forn.: Den latinske Tekst skal lyde saaledes: „in honore et sub vocabulo eiusdem gloriose virginis fundata“.
Lin. 3 forn.: „lapidus“, læs: „lapidibus“.
„honorabitus“, læs: „honorabilis“.
- 24. Lin. 8 forn.: „1496“, læs: „1497“ (Note 18 udgaar).

Vejle Bys ældste Segl (1421).

- S. 25. Lin. 22 forov.: „det“, læs: „den“.
Lin. 13 forn.: „den“, læs: „en“.
- 29. Lin. 13—14 forn.: Klokkens latinske Indskrift lyder saaledes:
JHESVS MARIA +
excito vivos voco Mortvos.
- 31. Lin. 7 forn.: „første Gang“, læs: „saaledes“.
Jens Ascersens Navn forekommer allerede i 1454, nemlig i et Vidne fra Vejle Kirkegaard angaaende Kannik Anders Skeels Skødebrev paa noget Gods i Nørre Snede Sogn. I Brevet nævnes ogsaa Oluf Jensen, Borgmester i Wædhæ. (Brevet findes i Klevenfelds Samlinger i Rigsarkivet, og det er aftrykt i Vejle Amts Aarbøger 1926 S. 257).
- 32. Lin. 8 forn.: „faa Aar før 1459“, læs: „faa Aar før 1454“.

S. 38. Lin. 14 forov.: Følgende Tilføjelse: Skibykrøniken beretter endvidere, at Borgeren Engelbert „husede nogle fremmede Hestepassere, der ikke tog sig i Agt med et brændende Lys ude i Stalden, hvor det faldt ned i Halmen og først antændte denne og derpaa hele Huset. Forøvrigt troede Menigmand i samme By, at Ilden var udbrudt ifølge Guds retfærdige Vrede over Tærningsspil og Dobbel. Derfor opdigtede de den falske Beskyldning mod fornævnte Engelbert, at han hele den Nat havde siddet og dolet, idet de med det samme søgte at komme ham til Liva“. („Vejle Amts Folkeblad“ 7. Januar 1927.)

— 43. Lin. 22 forn.: „De gamle Hjem“, læs: „De Gamles Hjem“.

— 44. Lin. 13 forn. og Lin. 5 forn. (Note 56). I Vejle Raadstueprotokol for 23. Juni 1626 synes Navnet at være stavet „Ørnkuller“ (ikke „Ørnkuler“). I en Skrivelse fra Stiftamtmand v. Hellfried ca. 1797 er Navnet stavet „Ørnkuler“. Vejle Byskriverprotokol for 18. Marts 1837 har Stavemaaden „Ørnkugler“. (En Udskrift heraf, som opbevares paa Vejle Kæmnerkontor, er dateret 28. April 1841.)

Ørnene har muligvis haft deres Tilhold paa disse Bakker i ældre Tid. (Sm. H. Smith: „Vejle og Omegn“, 1882.)

— 49. Lin. 4—5 forov.: Sammenlign.: S. 308. Lin. 1—9 forov.

Lin. 23 forn.: „Foldegade“, læs rettere „Foldgade“.

— 51. Lin. 11 forov.: „Provst Hans Jeremias Wolff“, læs: „Provst Hans Jeremiassen Wolff“.

— 52. Lin. 19 forov.: Man hævdede tidligere — i Overensstemmelse med Arild Hvidtfeldts Beretning — at Landsdommer Mogens Munk var Overbringer af Opsigelsesbrevet til Kongen, og endvidere, at dette Brev kom denne i Hænde paa den Maade, at Mogens Munk ved sin Bortgang efter Samtalen med Kongen i Borgmester Niels Jonsens Hus efterlod sin Handske, hvori Brevet fandtes.

Denne Traditions Rigtighed drages nu stærkt i Tvivl. Utvivlsomt modtog Kongen ved sin Ankomst til Vejle den 22. Januar 1523 den første Efterretning om, at de jyske Raader paa Mødet i Viborg den 20. havde opsagt ham Huldskab og Troskab, og endnu samme Dag havde han en Samtale

med Mogens Munk, der var paa Vej til Hertug Frederik for at tilbyde denne den danske Kongekrone; men nogen officiel Opsigelse synes Kongen ikke at have modtaget ved denne Lejlighed.

I alt Fald erklærede han senere højtideligt i Rigsraadets og mange andre fremtrædende Personers Nærværelse, at han aldrig havde modtaget nogen Opsigelsesskrivelse fra det jyske Raad eller „hørt, set eller læst nogen saadan paa nogen Maade“.

(D. R. Hist. III., 251. C. Paludan-Müller: „De første Konger af den oldenborgske Slægt“, S. 447—57.)

S. 52. Lin. 21 forov.: Tavlerne paa „Residensgaarden“s Mur: Niels Jonsens gamle Gaard blev nedrevet 1764 og afløst af en grundmuret Bygning med gotisk Gavl. Denne Ejendom blev nedrevet 1858 af den daværende Ejer, Købmand C. D. K. Helms, som paa Pladsen lod opføre den Bygning, der endnu staar der.

Paa den i 1858 nedrevne Gaards Mur fandtes to smaa Sandstenstavler; disse er nu indmurede paa Ejendommens Mur mod Kirkegade. (Se A. H. H. Smith: „Vejle og Omegn“, 1882). Paa den ene Tavle ses Initialerne S. C. samt Aarstallet 1782, paa den anden: R. S. C. Nr. 68.

Det fremgaar af Vejle Bys Skattebog for 1795, at Hjørneejendommen da havde Matrikelnummer 66 og ejedes af Madam Carstensen, Enke efter nylig afdøde Hr. Søren Carstensen. Her har man altsaa Gaadens Løsning. Nævnte S. C. var af Stilling Sadelmager. I 1792 var han Brandinspektør og tillige en af Byens fire Repræsentanter (se dette Værk S. 243, Lin. 17 forn.); i 1794 var han en af Lieutnantterne i Byens Borgervæbning (se Side 135 og Gaarmanns „Efterretninger“). Altsaa maa han have været en anset og velsitueret Borger. Paa Landinspektør A. W. Ravns Kort over Weile Kjøbstad Aar 1800 findes samme Ejendom endnu betegnet som Nr. 66.

I 1885 lod Ejendommens daværende Ejer, Købmand Emil Andersen, indsætte en Marmorplade (paa Muren i Kirkegade) med følgende Indskrift: „Paa dette Sted, i Borgmester Niels Jonsens Huus, boede Kong Christian den Anden i Januar 1523“. (Se V. A. Av. for 8. Maj 1885.)

- Senere har Købmand Theodor Madsen ladet hin Tavle fjerne og over Porten mod Kirkegade ladet opsætte en ny Tavle med en meget længere Indskrift, hvori hævdes, at Mogens Munk her overbragte Kongen Opsigelsesbrevet fra de jydsk Rigsraader. Samtidig med denne Forandring blev Ins-kriptionen „Residensgaarden“ anbragt paa Ejendommen.
- S. 65. Lin. 1 forov.: „ca. Aar 1900“, læs: „ca. Aar 1907“.
- 68. Lin. 2 forn.: Hvis „Cappel“ er en forvansket Form af „Kahbel“ (Mark), maa „Kabeltoft“ betyde „Marktoft“.
- 69. Lin. 1: Under Billedet læs: „efter Maleri af P. C. Skovgaard, litograferet af J. Hellesen, Em. Bærentzen & Co. lith. Aust.“.
- 70. Lin. 15 forn.: „Pilkebakken“s oprindelige Navn har muligvis været „Pilgrimbakken“. (Claus's Kilde var jo en „Helligkilde“).
- 72. Lin. 14 forn.: „Efteraret“, læs: „Efter-aaret“.
- 74. Lin. 15 forov.: „med“, læs: „men“.
- 90. Lin. 18—20: Se Side 34 og 60.
- 91. Lin. 12 forov.: Sammenlign Side 34. Lin. 20 forn.: Sammenlign Side 60.
- 98. Lin. 1 forov.: efter „Mikkel Skrædder“ tilføj: „i Sandvad, Hvejsel Sogn“.
- 113. Lin. 15 forn.: „24. Januar 1706“, læs: „24. Januar 1705“.
- 120. Lin. 12 forov.: „nn“, læs: „nu“.
- 121. Lin. 3 forn.: „viser i — Overensstem-melse“, læs: „viser — i Overensstemmelse“.
- 124. Lin. 4 forov.: „med Straatag af Staver og Ler“, læs: „med Straatag og med Vægge af Staver og Ler“.
- 127. Under Billedet: 1785, læs: 1786.
- 131. Lin. 19 forov.: „1. Juli 1922“, læs „1915“. Amts- og Kredslæger i Vejle: Chr. Olrik 1915—22, Kaj Ingbøl fra 1923.
- 137. Lin. 2 forov. (under Billedet tilh.): „K. L. Smidt“ og „A. I. Smidt“ skal bytte Plads.
- 138. Lin. 8 forn. (under Billedet): 1876, læs: 1879.
- 150. Lin. 1 forn.: „haaber“, læs: „haabis“.
- 191. Sp. 2, Lin. 12: Pastor Lerche Jørgensen blev udnævnt til Provst 22. August 1832.
- 203. Lin. 11 forov.: „etages“, læs „enetages“.
- 203. Lin. 16 forov.: skal være ,
- 207. Lin. 12 forov.: „singe“, læs: „siuge“.
- 208. Til højre, Lin. 22 forov.: Punktum efter „Skolemester“ udgaar.
- 212. Lin. 22 forov.: „Mouriz Høyer“, læs: „Mouritz Høyer“.
- S. 225. Lin. 14 forn.: „bortskænkede“, læs: „bort-fæstede“.
- 230. Lin. 16 forov.: „indtil“, læs: „endnu“.
- 233. Lin. 3, 5 og 6 forov.: „Kay Stallknegt“, læs: Kay „Stalknegt“.
- 235. Lin. 16 forn.: „Kvittering for de dem til-delte Portioner“, læs: „Kvittering fra Hospitalslemmerne for de dem tildelte Portioner“.
- 241. Lin. 1 forn.: „den forventede“, læs: „det forventede“.
- 243. Lin. 3 forov.: „Stephasnen“, læs: „Stephan-sen“.
- 291. Lin. 2 forn.: „Frk. Anna Hviid“, læs: „Frk. Agnes Hviid“.
- 293. Lin. 16 forn.: „Sandbund“, læs: „Sand-bund“.
- 296. Lin. 7 forov.: „J. D. Bøegh“, læs: „N. D. Bøegh“.
- 297. Lin. 24 forov.: „Nielsen“, læs: „Niensens“.
- 308. Lin. 6 forn.: „Omegus“, læs: „Amts“.
- 318. Lin. 1 og Lin. 8 forov.: „Christoph“, læs: „Christof“.
- 319. Lin. 3 forov.: Statens Forskolesemina-rium blev opført i 1892—93 ved Horsens-vejen paa en Grund, der var skænket til dette Formaal af Vejle Kommune. Indvielses-højtideligheden fandt Sted den 10. April 1893. Seminariets Stifter og første For-stander var den kendte og ansete Skole-mand, Foredragsholder og Skribent R. I. Holm, der i 27 Aar havde været Lærer ved Jelling Statsseminarium; han virkede i sit nye Embede i 21 Aar, nemlig til 1. Oktober 1913, da han trak sig tilbage. Sine sidste Leveaar tilbragte han paa Frederiksberg, hvor han døde i 1917. En Broncebuste af ham (modelleret af Billed-hugger Brandstrup og afsløret 5. Oktober 1921) staar foran Seminariets Hoved-bygning.
- Holms Eftermand som Forstander var P. Elmquist (1913—23), og denne efter-fulgtes af Seminariets nuværende For-stander, Kristen A. Lange, der blev an-sat den 1. November 1923.
- 321. Lin. 11 forn.:
Byens private Pigeskoler.
„Vejle Døtreskole“. I Oktober 1894 afstod Institutbestyrerinde Frk. M. Ander-sen den Pigeskole, huu i en Aarrække havde drevet, til Institutbestyrerinde, Frk. Florentine Michelsen, som allerede i

1883 havde oprettet en Pigeskole i Volmersgade. Frk. Michelsen købte nu den gamle Latinskolebygning, der netop var bleven ledig, og indrettede heri sin nye Skole, der fik Navnet „Vejle Døtreskole“. Samtidig med at Frk. Michelsen med stor Energi og Dygtighed oparbejdede „Vejle Døtreskole“, vedblev hun i en lang Aarrække at lede sin gamle Skole, der senere overflyttedes til Møllegade.

I August 1914 blev „Møllegades Skole“ overtaget af dens nuværende Bestyrerinde, Frk. Sofie Rasmussen, og den 1. Januar 1923 afstod Frk. Michelsen „Vejle Døtreskole“ til Frk. Gerda Møller, som i nogle Aar havde været knyttet til Skolen som Lærerinde.

„Vejle Døtreskole“ har i mange Aar dimitteret Elever saavel til Mellemskole- som Realeksamen.

Kirstine Seligmanns Pige-Real-skole og Dreng-Forberedelses-skole. Institutbestyrerinde, Frk. Kirstine Seligmann begyndte i 1882 en lille Drengeskole i sit Hjem, idet hun forberedte Elever til Optagelse i Vejle Latin- og Realskole. Efterhaanden udvidedes Skolen, og fra 1894 optog den ogsaa Piger. I 1895 fik Skolen sin egen ny, toetages Bygning, og i 1898 blev denne forhøjet

med en tredje Etage. Medens Drengene forlader Skolen efter at have gennemgaaet Underklasserne, fortsætter Pigerne i Mellemskoleklasserne, og for disse er Skolens Maal at afslutte Undervisningen med Realeksamen.

Frk. Fl. Michelsen og Frk. K. Seligmann har begge udrettet et stort og for-tjenstfuldt Arbejde i Skolens Tjeneste i deres Fødeby.

- S. 342. Lin. 15. forov.: „Farver H. Wegener“, læs: „Snedkermester H. Wegener“.
- 363. Sp. 1, Lin. 4 forov.: „A. von Roessel“, læs: „A. van Roessel“.
- 367. Sp. 1, Lin. 15 forn.: „Andelsmejeriet Ficaria“, læs: „Mejeriet Ficaria (Ejer: H. C. Hansen)“.
- 371. Sp. 2., Lin. 13 forn.: „cand. mag. Petersen“, læs: „Lærer ved Vejle Latin- og Realskole, cand. mag. Ludvig Petersen“.
- 376. Sp. 2, Lin. 3 forov.: „hos Cl. Nielsen“ udgaar.
- 378. Sp. 1, Lin. 4 forn.: „H. Fenneberg“, læs: „J. H. Fenneberg“.
- 393. Note 18 udgaar. Se derimod nærværende Skrift Side 32, Lin. 7 forov. og Lin. 17 forn. Smlgn. ogsaa: O. Nielsen: „Gamle jyske Tingsvidner“ Nr. 114.
- 401. Sp. 3., Lin. 14 forov.: „Lindvig“, læs: „Lindved“.